

కథలు

నీతి, పురోణ, పాడుపు

పంచతంత్రం

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కుక మహర్షి

గురు నాటర మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షప్తి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదే

గురు గోరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు శ్రీరామ్ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120020701

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీ విష్ణుశర్మణా విరచితమ్

పంచతన్త్రమ్

ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితమ్

(మిత్రభేదం. మిత్రప్రాప్తికం చ)

అనువాదకః

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి

భాగ్యనగరే వేంకటరమణ నగర స్థితయా
సంస్కృత భాషా ప్రచార సమిత్త్యా
ప్రకాశితమ్

1988

శ్రీ:

ప్రస్తావన

భారతీయ వాఙ్మయంలో నీతి కథాశాఖ అతిప్రాచీనమైనది. క్రీస్తు శకానికి పూర్వమే ఇది బహుళ ప్రచారంలో ఉన్నట్లు చెప్పడానికి తగిన ఆధారాలు ఉన్నాయి. క్రీ. పూ. 150 సంవత్సరాల ప్రాంతం వాడైన పతంజలి మహాభాష్యంలో “అజాక్యపాశీ యమ్” “కాకతాలీయమ్” ఇవ్యాదిపదాల ఆధారము నృప్తికరించే విధానాన్ని పట్టి చూస్తే ఇలాంటి కథలు ఆ నాటికే చాలా ప్రచారంలో ఉన్నట్లు స్పష్టం అవుతుంది. దురాశ చేత బంగారుగ్రుడ్డు పెట్టే పక్షిని చంపినట్లు వర్ణించే కథనుగూర్చి మహాభారతంలో నిర్దేశం ఉన్నది. కొన్ని నీతులు బోధించడానికి ఉద్దిష్టమైన ఈ కథలు గద్యంలో ఉంటాయి. మధ్యమధ్య, చెప్పిన విషయాలను సమర్థించుకోవడం కోసం రామాయణ భారతాదులనుంచీ, మన్వాది స్మృతులనుంచీ శ్లోకాలను ఉదాహరించడం జరుగుతుంది. ఒక కథ చెప్పుకుపోతూ ఉండగా ప్రసక్తాను ప్రసక్తంగా దానిలో ఎన్నో అవాంతర కథలు వస్తూ ఉంటాయి. ఈ అవాంతర కథలు ప్రధానకథ ప్రతిపాదించే నీతికే సంబంధించి ఉంటాయి. ఈ భారతీయ నీతి కథా సంప్రదాయాన్నే అనుసరిస్తూ ఇతర దేశాలలో కూడా “అరేబియన్ నైట్సు” వంటి కథలు ప్రచారంలోనికి వచ్చాయి.

రాజ్యానికి సంబంధించిన కార్యకలాపాలలోను, దైనందినవ్యవహారాలలోను, మానవుడు అనుసరించవలసిన నీతిని బోధించడం ఈ కథల ప్రధానోద్దేశ్యం. ఈ కథలలో పశువజ్ర్యాదులు మానవులవలె మాటలాడుకొంటూ, వ్యవహరిస్తూ ఉంటాయి. ఇలాంటి కథలు బౌద్ధుల జాతక కథలలో కూడా చాలా ఉన్నాయి. బౌద్ధమతానికి సంబంధించిన కొన్ని సిద్ధాంతాల ప్రాశస్త్యాన్ని బోధించడం వాటి ప్రధానోద్దేశ్యం.

నీతి కథలలో ముందుగా చెప్పకోదగినవి పంచతంత్రము హితోపదేశము అనే గ్రంథాలు. పంచతంత్రం అతి ప్రాచీనమైనది. అందు చేతనే దానికి ప్రాంతభేదాలను బట్టి అనేక పాఠభేదాలు ఉన్నాయి. అయితే వీటి కన్నించికి మూలం ఒకటి ఉండి ఉంటుంది అనీ, అది ఈనాడు లభ్యం కాదనీ విమర్శకుల ఊహ. పర్షియా దేశ

ప్రభువైన నాషిర్వాన్ ఆదేశంచేత ఆతని వైద్యుడైన ఐర్జ్ అనే పండితుడు ఈ మూల పంచతంత్రాన్ని క్రీస్తు శక ప్రారంభ శతాబ్దాలలో పహ్లావీ భాషలోనికి అనువదించాడు. క్రీ.శ. 570 సంవత్సరంలో ఈ పహ్లావీ పంచతంత్రాన్ని నిరియా భాషలోనికి, 750 సంవత్సరంలో ఆరబ్బీ భాషలోకి అనువదించడం జరిగింది. కాలాంతరంలో యూరప్షదేశ భాషలన్నింటిలోకి వచ్చిన అనువాదాలన్నీ ఈ ఆరబ్బీ అనువాదంమీద ఆధారపడి ఉన్నాయి. క్రీ.శ. 1100 ప్రాంతంలో హెబ్రూ భాషలోనికి, 1250 ప్రాంతంలో లాటిన్ భాషలోనికి, 1480లో జర్మన్ భాషలోనికి, 1552 ప్రాంతంలో ఇటాలియన్ భాషలోకి, 1678లో ఫ్రేంచి భాషలోకి, 1080లో గ్రీకు భాషలోకి, 12వ శతాబ్దంలో పెర్షియన్ భాషలోనికి పంచతంత్రం ఆరబ్బీ భాషనువాదం ద్వారా అనువదించబడింది. మూల పంచతంత్రమూ, దాని పహ్లావీ అనువాదమూకూడా లభ్యం అవడం లేదు. అయితే పహ్లావీ అనువాదం 570లో సిరియన్ భాషనువాదానికి మూలం అవడాన్ని పట్టి మూల పంచతంత్రం 570కి చాలా శతాబ్దాలకుపూర్వమే ఉండిఉండాలని నిర్ధారణపూర్వకంగా చెప్పవచ్చును. అనగా పహ్లావీ అనువాదం క్రీ.శ. మూడవ శతాబ్దానికి చెందిఉంటుందనీ తనూరియైన సంస్కృత గ్రంథం కవీసం దానికి రెండు మూడు శతాబ్దాలపూర్వం ఉండిఉంటుందనీ ఊహించవచ్చును.

మూల పంచతంత్రం కాశ్మీర్దేశంలో వుట్టినదని కొందరూ, మగధలో వుట్టినదని కొందరూ ఊహిస్తున్నారు. పహ్లావీ పాఠానికి (పంచతంత్రానికి) “కలిలాగ్ - దమనాగ్” అనీ, దానినుండి వచ్చిన ఆరబ్బీ అనువాదానికి “కలిలాహ్ దమ్నాహ్” అనీ, పేర్లు ఉండడంచేత మూల సంస్కృత పంచతంత్రానికూడా “కిరటక దమనక” అని పేరు ఉండిఉంటుందని కొందరి పండితుల అభిప్రాయం. మిత్రలేదం, అశ్వ మొదటి తంత్రంలో ప్రధాన పాత్రలైన రెండు నక్కల పేర్లు కరకట-దమనకులు. వాటి పేరునుబట్టి మొదటి తంత్రానికి ఆ పేరుపెట్టడం ఉచితమే అయినా మొత్తం గ్రంథానికి ఆ పేరు పెట్టడంలో భౌతికత లేదు. అందుచేత పహ్లావీ అనువాదం మొదటి తంత్రానికి మాత్రమే చేయబడినదని దానినివట్టి ఊహించవచ్చువేమో. ఏదీ ఏమైనా బలవత్పూర్వమాణాంతరం ఏదీ లేకపోవడంచేత ‘పంచతంత్రం’ అనేదే దీని ప్రాచీనతమ నామధేయంకూడా అని చెప్పడంలో తప్పులేదు. ఆయా ప్రాంతాలకు అనుగుణంగా ఉండేటట్లు కొన్ని చిన్న చిన్న మార్పులు చేయడంచేత అనేక పాఠాలు లభిస్తున్నా మూల

పంచతంత్రం లు వ్రాసేసినదని చెప్పవలసిన పనిలేదు. దాని స్వరూపాన్ని గూర్చి సీరియా-ఆరబ్బి భాషలలోని గ్రంథాలమీదకూడా ఆధారపడవలసిన పనిలేదు. ఎందు చేతననగా పంచతంత్రంతో ఐదు తంత్రాలు (భాగాలు) మాత్రమే ఉంటే సీరియా పాఠంలో పది భాగాలు ఆరబ్బి పాఠంలో ఇరవై రెండు భాగాలు కనబడుతున్నాయి. దీనిబట్టి అనువాదకులు నరిస్కృత మూలమునుండి విషయం నేకరించి తమతమ అవసరాలకు అనుగుణంగా విభాగాదులు చేసిఉంటారని అనుకోవచ్చును.

‘తంత్ర’ శబ్దానికి ‘నీతి’ లేదా ‘విధానము’ లేదా ‘ఉపాయము’ అని అర్థం. పంచతంత్రంలో మిత్రభేదము, మిత్రప్రాప్తికము, కాకోలూకీయము, లబ్ధప్రజ్ఞా శము, అపరీక్షితకారకము అని ఐదు తంత్రాలు ఉన్నాయి. ఇద్దరు ఘనిష్టమైత్రీవంతుల మధ్య విరోధం పుట్టించడం మిత్రభేదముతోని విషయం. మిత్రప్రాప్తికంలో సన్నిత్రుడు లభించడంవల్ల కలిగే లాభాలు వర్ణింపబడినవి, ఇద్దరు శత్రువులమధ్యఉండే వైరమూ, దానివల్ల యుద్ధమూ, జయపజయాలూ మొదలైన విషయాలు సహజ శత్రుత్వంగం కాకులనూ గుడ్లగూజలనూ పాత్రలుగా గ్రహించి కాకోలూకీయంలో వర్ణించడం జరిగింది. ఈ తంత్రానికి ‘విగ్రహం’ (విరోధము) అనే నామాంతరంకూడా ఉన్నది. మానవుడు తెలివితక్కువతనంచేత లభించినదానిని ఎలాపోగొట్టుకుంటాడో లబ్ధప్రజ్ఞాశంలో వర్ణింపబడినది. చివరిదైన అపరీక్షితకారకంలో లాభనష్టాలను సరిగా అంచనా వేసుకోకుండా పనులుచేస్తే వివిధంగా బెడిసికొడుతుందో వర్ణింపబడింది. ఐదు తంత్రాలలో ఈ ఐదు విషయాలనూ ప్రధానంగా ఉంచుకొని వాటికి తగిన కథలు వ్రాసేస్తూ వ్రాసేక్రంగా చేరుస్తూ నీతి ప్రతిపాదకలైన ఎన్నో శ్లోకాలు ఉదాహరిస్తూ ఈ గ్రంథం రచించబడింది. వివిధ పాఠాలతో ఉన్న భేదం అంతా కొన్ని కథలతోనూ, శ్లోకాలతోనూ మాత్రమే.

ఇప్పుడు మనకీగ్రంథం ‘తంత్రాఖ్యాయిక’ ‘పంచతంత్రం’ అనే రెండు పేర్లతో, రెండు పాఠాలలో లభ్యం అవుతున్నది. సీరియా భాషానువాదం తంత్రాఖ్యాయికకు చాలా దగ్గరగా ఉంటుంది. తంత్రాఖ్యాయికకు కాశ్మీరదేశం అవిరూప స్థానం. పంచతంత్రానికి అనేక పాఠాలు ఉన్నాయి. పంచతంత్రానికి సంబంధించిన కథలు కొద్ది మార్పులు చేర్పులతో బృహత్కథామంజరీ, కథానరేఖాగరాలలో ఉన్నాయి.

క్రీ.శ. 1100 నాల్గో జైతులు రచించిన పంచతంత్రంలో కొన్ని కథలు మార్చడం, కొత్తవిచేర్చడం జరిగింది. 1199 ప్రాంతంలో పూర్వభద్రుడనే జైనపండితుడు తంత్రాఖ్యాయకను, వైన చెప్పిన జైన పంచతంత్రాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని 'పంచాఖ్యాయకం' అనే పేరుతో ఒక పంచతంత్రం రచించాడు. 1660 ప్రాంతంలో మేఘ విజయగణి అనే జైనపండితుడు కొన్ని మనోహరమైన కొత్త కథలు చేర్చి 'పంచాఖ్యాయోద్ధారం' వ్రాశాడు. దక్షిణదేశంలోకూడా కొన్ని పంచతంత్ర పాఠాలు ఉన్నాయి. దీనిలో కాళిదాస-భారవ్యుడు శ్లోకాలను ఉదాహరించడంచేత ఇవి క్రీ.శ. 800కు పూర్వం రచింపబడిఉన్నాయని చెప్పవచ్చును. నేపాల దేశంలోఉన్న పంచతంత్రం చాలావరకు శ్లోకరూపంలో ఉన్నది. దీనికి దక్షిణదేశంలో 'పంచతంత్రం' అనీ, ఉత్తరదేశంలో 'పంచాఖ్యాయకం' అనీ పేర్లు. తరవాత వచ్చిన 'శుకనర్తతి' 'వేతాల పంచవింశతి' మొదలైన కథాగ్రంథాలమీద పంచతంత్ర ప్రభావం అత్యధికంగా కనబడుతుంది. నాలుగు భాగాలలోఉన్న హితోపదేశం పంచతంత్రానికి మరొక రూపమే. ఆధునికయుగంలో పంచతంత్రానికి అన్ని భాషలలో ఎన్ని అనువాదాలు బయలుదేరినాయో చెప్పడం చాలా కష్టమైన పని. అవి అనంతఖ్యాకములు. ఈ విధంగా అతి ప్రాచీనకాలంనుంచి నేటివరకు అనేక భాషలలోనికి అనుదితమైన ఈ పంచతంత్రం ముద్రిత ప్రతుల సంఖ్యనుబట్టి చూడగా ప్రపంచవ్యాప్తంలో దీని స్థానం రెండవదని (వివిధ భాషలలో ముద్రించిన వైదిక స్థానం ప్రతుల సంఖ్యనుబట్టి మొదటిది) అంటారు.

ప్రస్తుతం బహుశఃప్రచారంలో ఉన్న పంచతంత్రాన్ని రచించినవాడు విష్ణు శర్మ అనే పండితుడనీ, దక్షిణాపథంలోని మహిల్గిరోప్యనగరానికి రాజైన అమరశక్తి కుమారులకు రాజసీతి నేర్పడానికై ఆ రాజు ప్రార్థనచేత ఈ గ్రంథం రచించినాడనీ కథాముఖంలో చెప్పబడిఉన్నది. అందుచేత ఈ పంచతంత్రం దక్షిణాత్యపాఠం అని చెప్పవచ్చును. పంచతంత్రం ఇక్కడనే అవిరూపితమై కొన్ని మార్పులు చేర్పులతో విభిన్నరూపాలలో ఇతర ప్రాంతానికి వెళ్ళిఉంటుందని చెప్పడానికికూడా అవకాశం లేకపోలేదు.

లోకవ్యవహరజ్ఞానం కలిగించే మనోహరమైన కథలతో ఈ కథంలో చాలా వరకు మృగవక్ష్యాదులు పాత్రధారులవడంచేత వీటి మనోహరత్వం ఇనుమడించినట్లున్నది -

ప్రేరేపితగ్రంథాలనుండి సేకరించిన ఉత్తమమైన నీతి శ్లోకాలతో, పఠితలకు ఆనంద పారవశ్యాన్ని కలిగించడంతోపాటు వారిని ఉత్తమ పౌరులుగాకూడా దిద్దగలిగిన ఈ పంచతంత్రం ప్రతి ఒక్కడూ చదవవలసిన గ్రంథం. దీనిలోని ప్రతి ఒక్క శ్లోకముకూడా కంఠస్థంచేసి ఆ జీవితాంతం తొలగిపోకుండా రక్షించుకోవలసిన రత్నం. జీవితంలో ఎదురయ్యే ఏ సమస్యకైనా ఏదో ఒక పరిష్కారమార్గం ఈ నీతి శ్లోకాలలో కనుక్కోవచ్చును. ఇవి స్థిరమైన సంకల్పాన్ని మనోబలాన్ని ఇస్తాయి

సంస్కృత భాషలో ఉన్న జనసామాన్యానికి ఉపయోగించే కొన్ని ఉత్తమ గ్రంథాలను తెలుగు అనువాదంతో ప్రచురించాలని ఈ మధ్య సంస్కృత భాషా ప్రచార సమితి నిర్ణయం తీసుకోవడం జరిగింది. తదనుసారంగా అలాంటి గ్రంథాల కోవలో ప్రథమ గణనీయమైన పంచతంత్రాన్ని ప్రచురించాలనే ఉద్దేశ్యంతో తమను కోరగానే మాప్రార్థనను అంగీకరించి ఈ పంచతంత్రానికి చక్కని తెలుగు అనువాదం సంతరించి ఇచ్చిన ఉత్తమ సంస్కృత పండితులు శ్రీ జీరెడ్డి బాల చెన్నారెడ్డిగారికి సమితి పక్షాన కృతజ్ఞత తెలియపరుస్తున్నాను. కాకోలూకీయం, ఆపరీక్షితకారకం, లబ్ధ ప్రజాశం అనే మిగిలిన మూడు తంత్రాలతో రెండవ సంపుటం అదీరకాలంలో వెలువడుతున్నది. ఆంధ్రానువాద సహితమైన ఈ పంచతంత్రం తెలుగునాట ఇంటింటా నైతిక జ్ఞానజ్యోతిని ప్రసరింపజేయగలదని ఆశిస్తున్నాను.

పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు

కులపతి

ప్రేదరాబాదు.

12-11-1988

సంస్కృత భాషా ప్రచార సమితి

వి స తి

పంచతంత్రం-అనే పేరునుబట్టియే ఇందు ఆయిదు తంత్రాలు గలవని పాఠకులు తేలికగా గ్రహింపగలదు. ఇది సరల సంస్కృతభాషలో విరచితం.

1. గ్రంథప్రశస్తి :-

ఇయ్యది భారతీయ సాహితీజగత్తునందేగాక విశ్వసాహితీ ప్రపంచంలోనే ఒక విశిష్టస్థానంతో విరాజిల్లుతుంది. గ్రీక్-ఆరబ్బిక్-జర్మన్-ఇంగ్లీషు-ఫ్రెంచ్ మొదలైన ప్రసిద్ధ నభ్యుదయలన్నింటిలోనీకీ ఇది అనువాదం పొందడమే ఇందుకు నిదర్శనం. పీటిలో జర్మన్-ఫ్రెంచి-ఇంగ్లీషు అనువాదాలు పలుమారులు ముద్రితాలైనట్లు సాహితీ వేత్తలందురు.

2. కథాసాహిత్యం-పంచతంత్రం :-

సంస్కృత భాషలో కథాసాహిత్యానికి ఒక ప్రత్యేకత గలదు. ఋగ్వేదం లోని మను-మత్స్యనంవాదంచే దీని ప్రాచీనత వెల్లడియగుచున్నది. ఇక తర్వాత వచ్చిన బృహత్కథ, కథానరీత్యాగరం మొదలైనవి దీని విస్తృతరూపాలు. అనవచ్చును. ముఖ్యంగా కథాసాహిత్యాన్ని మూడు విధాలుగా విభజిస్తారు. 1. నీతికథలు 2. చారిత్రక కథలు 3. వినోద కథలు.

ఈ పంచతంత్ర కథంలో నీతి, వినోదం రెండూ ఉన్నాయి. గద్య పద్య మిశ్రమంగా ఈ కథలు సాగాయి. గద్యభాగంలో కథనడుస్తుంది. పద్యభాగంలో సామాన్యంగా చిన్నచిన్న ఛందస్సులతోడి శ్లోకాలతో గంభీర నీతివిషయాలు బోధించబడినాయి. చారిత్రక-పౌరాణిక పాత్రలకంటె భిన్నములైన విశుద్ధ-కాల్పనిక-పాత్రల ద్వారా కథలు నడిచాయి. ఇదియొకవిచిత్ర-కాల్పనిక జగత్తుగా తోస్తుంది. సంఘటనా-వైచిత్ర్యంతోబాటు పాత్ర . వైచిత్ర్యం హాస్య-వ్యంగ్య-వినోద - భరితంగా ఉంది. పాత్రలపేర్లు వాటిగుణాలకు యోగ్యంగా ఉన్నాయి. ఒకనీతివాక్యం నుండి ఇంకొకనీతి వాక్యం, ఒక నీతికథనుండి మఱియొక నీతికథ ఉద్భవిస్తూ రసమయంగా హృదయాన్ని స్పృశింపజేస్తున్నాయి. ఇందలి పాత్రలుచాలవరకు పశువులు పక్షులుగానే గలవు. కొన్నియెడల ఆధ్యాత్మిక-విషయాలను సరళంగా బోధించడం జరిగింది.

3. 3వ - దేశం - కాలం - పాండిత్యం :-

ఈ పంచతంత్ర రచయిత శ్రీవిష్ణుశర్మ అనియు, అతడు తన ఎనుబది యేండ్ల పరిణత వయస్సులో ఈ గ్రంథం రచించెననియు గ్రంథారంభ పీఠికవలన తెలియుచున్నది.

“అస్తి దాక్షిణ్యే జనపదే మహిలారోష్యం నామ నగరమ్” - ఇత్యాదిగా పలుమారులు దక్షిణ దేశ ప్రశంస ఉండడంతో ఇతడు దాక్షిణ్యుడు అని కొందరు అందురు. కాని స్పష్టంగా దేశనిర్ణయం చేయడానికి తగిన ఆధారం గనబడదు. మహిలారోష్య నగరం ఎచ్చట గలదో తెలియదు.

ఇలాగే కాలాన్ని సైతం ఇదవిత్తంగా నిర్ణయించడానికిని తగిన ఆధారాలు లేవు. ఇందు పేర్కొనబడిన అమరశక్తి భూపాలుడు ఏకాలంవాడో తెలియదు.

“విషవృక్షోఽపి సంపర్ధ్య స్వయం ఛేత్తుమసామృతమ్”

“చతుర్థోపాయ సాధ్యే తు రిపౌ సాన్త్యమపక్రియ”

ఇత్యాది కాలిదాన-మామూడి శ్లోకోల్లేఖాదులవలన వారికంటె అర్వాచీనుడన వచ్చును. ఇతడు ఈ గ్రంథందప్ప వేత్రగ్రంథం రచించినట్లు ఈ గ్రంథంలో ఎచ్చటా సూచించబడలేదు.

ఇతడు పీఠికలో అమరశక్తి భూపాలుని మంత్రిద్వారా తన యోగ్యతను -

“తదత్రాఽస్తి విష్ణుశర్మానామ బ్రాహ్మణః సకలశాస్త్ర పారంగమః” అని ప్రకటించుకొన్నాడు.

అయితే ఈ గ్రంథం పఠించినవారికి ఇది అతిశయోక్తి గాదనియే తోచును.

శ్లో. యది బిన్దే సూర్యసుతో రోహిణ్యాః శకటమిహ లోకే

ద్వాదశవర్షాణి తదా నహి వర్షతి వానవో భూమ్. (మిత్రభేదే-223-శ్లోకః)

ఇత్యాదుల ద్వారా ఇతని జ్యోతిషాదిశాస్త్రపాండితి ప్రకటితం అవుతుంది.

4. సాంఘిక విషయం :-

ఇక ఉపనిషద్వ్యంగం తర్వాత అనగా పౌరాణికయుగం నుండి నేటి ఇరువది యవ శతాబ్దంలోని శ్రీరాజరామమోహనరాయలు, శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగంపంతులు గారు మొదలైన సంఘసంస్కర్తలకు ముందుండిన కవులు అందరు శ్రీని నిందించిన వారుగానూ, శ్రీని భోగ్యపదార్థంగా భావించినవారుగానూ గనబడుచున్నారు.

“న జానే భోక్తారం కమిహసమువస్థాన్యతి విధిః” అని మహాకవి కాళిదాసే అన్నాడు. అట్టియేడ సాటి సాహిత్యంనందువలె, ఇందూ శ్రీనింద అధికంగా చేయబడింది.

చేతులు రెండు కలిస్తేనే శబ్దం నంభవిస్తుంది. అట్టియేడ శ్రీనిను మాత్రమే దుశ్శీలతకు నిలయంగా చిత్రించి దూషించడం అంత సముచితంగాదు. అని నేటి విమర్శకులు అందురు.

ఏమైనా నాటిసంఘాన్ని రచయిత ఇందు ప్రతిఫలించవలెకాదు, ఇందుకు అతడు అంతగా జాధ్యుడుగాదని తోచును.

5. ఆన్యానువాద విషయం :-

ప్రపంచంలోని నాగరిక బాషలన్నింటిలోనీకి అనువాదం పొందిన ఈ ప్రసిద్ధ గ్రంథం సమగ్రంగా మూలసహితంగా అంధ్రానువాదంతో ఇంతవరకు ప్రచురించబడలేదు. శ్రీ వరవస్తు చిన్నయసూరిగారు, శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారు సంగ్రహంగా వచనరూపంలో కొంత కొంత వ్రాశారు. కానీ పాటివలన సమగ్ర మూల గ్రంథ పరిచయం గల్గదు. అందువల్ల ఈ గ్రంథం సమగ్రమూలగ్రన్థస్థరిచయంతో బాటు కొంతవరకు సరళమైన సంస్కృతబాషను అభ్యసించడానికిని దోహదం చేయగలదు.

మహాదాతలు సాహిత్యాభిమానులు అయిన మా బావగారు శ్రీ గుణంపల్లె పుల్లారెడ్డిగారు వారి సతీమణి మా ఆక్కగారు ఆయన చి. ల. సో. నారాయణమృగారు; వారి అల్లుడు శ్రీ పాలగిరి సుబ్బారెడ్డిగారు నావై ఎంతో అభిమానంతో సంస్కృత బాషాప్రచారసమితి-ప్రైడరాబాద్ వారికి నన్ను పరిచయంచేసి ఈ అనువాదంచేసే శుభయోగం గల్గించారు. వారికిని మరియు ఈ విషయంలో ఎంతగానో సహకరించిన సంస్కృతబాషా ప్రచార సమితి కులపతి ఆచార్య పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడుగారు, కార్యదర్శి బ్రహ్మశ్రీ చి. వెంకట సుబ్రహ్మణ్యంగారికి, ఉపసమితి సభ్యులకు కృతజ్ఞతా పూర్వకమైన ప్రణామములు సమర్పిస్తున్నాను.

అంధ్ర సాహితీలోకం దీనిని ఆదరింతురని ఆశించును.

ఇట్లు

గురుజన విధేయుడు

అనువాదకుడు

(విభవ దీపావళి)

జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి

విషయ సూచిక

మిత్ర భేదమ్

1. కథాముఖమ్	1
2. కీలోత్పాటి వానరకథా	17
3. శృగాల దుస్తుభి-కథా	46
4. దన్తిల గోరంభయోః-కథా	57
5. దూపీజమ్ముకాషాఢభూతి-కథా	72
6. విష్ణురూపధృక్ కౌలిక-కథా	97
7. కాకీ కృష్ణనర్ప-కథా	113
8. బక-కర్కటక-కథా	115
9. సింహ-శశక-కథా	122
10. మున్దవినర్పిణీమర్కట-కథా	139
11. చణ్డరవశృగాల-కథా	143
12. ఉష్ట్ర-కాకాడి-కథా	155
13. టిట్టిభ-నముద్ర-కథా	169
14. మూర్ధక చృప-కథా	172
15. మత్స్యత్రయ-కథా	175
16. చటక-కుజ్జర-కథా	181
17. సింహ-శృగాల-కథా	199
18. సూచీముఖ-వానరయూథ-కథా	212

19. వానర-చటకడమృతి-కథా	214
20. ధర్మబుద్ధి-పాపబుద్ధి-కథా	217
21. బక-నకుల-కథా	224
22. లోహతులా-వణిక్కుత్ర-కథా	227
23. నృపసేవకవానర-కథా	231
24. చొరబ్రాహ్మణ-కథా	232

మిత్రప్రార్థికమ్

25. చిత్రగ్రీవవృత్తాంతః	240
26. లఘువతనక హిరణ్యక నంబాదః	251
27. హిరణ్యక వృత్తాంతః	267
28. తిలహర్షవిక్రయ-కథా	278
29. శబర-శూకర-కథా	276
30. వణిక్కుత్ర-కథా	290
31. మన్దభాగ్య సోమిలక-కథా	303
32. వృషభాసుగళుగాల-కథా	310

ప జ్ఞా త న్నా మ్ మిత్రభేదమ్

తత్ర కథాముఖమ్

మజ్జలాచరణమ్

శ్లో. బ్రహ్మ రుద్రః కుమారో హరివరుణయమా వహ్నిరిన్ద్రః కుజేర
శ్చన్ద్రాదిత్యౌ సరస్వత్యుదధియుగనగా వాయురుర్విభుజ్జ్ఞాః.
సిద్ధా నద్యోఽశ్వినౌ శ్రీర్దితిరదితిసుతా మాతరశ్చజ్ఞేకాద్యాః
వేదాస్తీర్థాని యజ్ఞా గణవసుమునయః పాన్తు నిత్యం గ్రహశ్చ. 1

అనువాదం. బ్రహ్మ శివుడు కుమారస్వామి విష్ణువు వరుణుడు యముడు
అగ్నిదేవుడు ఇంద్రుడు కుజేరుడు చంద్రుడు సూర్యుడు సరస్వతీదేవి నముద్రాలు
యుగాలు పర్వతాలు వాయుదేవుడు భూదేవి నాగదేవతలు సిద్ధులు నదులు అశ్వినీ
కుమారులిర్వురు అక్షీదేవి దితి అదితిపుత్రులైన దేవతలు చండిక మొదలైన మాతృ
దేవతలు వేదములు పుణ్యతీర్థాలు యజ్ఞాలు ప్రమథాది గణదేవతలు అష్టవసువులు
మునులు గ్రహాలు మమ్ము సర్వదా రక్షింపుగాక.

శ్లో. మనవే వాచస్పతయే శుక్రాయ పరాశరాయ ససతాయ
చాణక్యాయ చ విదుషే నమోఽస్తు నయశాస్త్రకర్తృభ్యః. 2

అ. మనువునకు బృహస్పతికి శుక్రనకు పుత్రుడైన వేదవ్యాసునితో కూడిన
పరాశరునికి మహావిద్వాంసుడైన చాణక్యునికి ఇతరులైన నీతిశాస్త్రకర్తలందఱకును
నా నమస్కారము.

శ్రీ. సకలార్థశాస్త్రసారం జగతి సమాలోక్య విష్ణుశర్మేదమ్
తస్మైః పఞ్చభిరేతచ్ఛకార సుమనోహరం శాస్త్రమ్.

అ. విష్ణుశర్మ ప్రపంచంలో లభించే సమస్త సీతీశాస్త్రాలు పరిశీలించి వాటి కన్నెటికి సారరూపంగా అయిదు తంత్రములతో సుమనోహరరీతిని ఈ శాస్త్రమును రచించెను.

పఞ్చతంత్రే—కథాప్రస్తావనా గ్రంథారంభః

మూలమ్. తద్యథాఽనుభూయతే-అనీ దాక్షిణాత్యే జనవదే మహిలా రోష్యం నామ నగరమ్. తత్ర సకలార్థికలబ్ధిద్రుమః ప్రవర-ముకుట-మణి-మరీచి మజ్జరీ-చర్మిత-పాదయుగళః సకలకలాపారంగతోఽమరశక్తిర్నామ రాజా బభూవ. తస్య త్రయః పుత్రాః పరమదుర్మేధసో బహుశక్తిగుగ్రశక్తిరనన్తశక్తి శ్చేతి నామానో బభూవుః.

అ. ఇట్లు శ్రవణపరంపరగా వినబడుచున్నది— దక్షిణావధంలో మహిలా రోష్యం అనే ప్రసిద్ధమైన నగరం ఉంది. ఆ నగరంలో సమస్తయాచకులకు కల్పవృక్షం వలె కోరినవన్నీ తీర్చువాడూ- ఉత్తములైన రాజుల కిరీటాలలోనిమణుల కాంతులనెడి పుష్పగుచ్ఛాలచే పూజితమైన పాదద్వయం కలవాడూ సకలకలాపవీరుడూ అయిన అమరశక్తి అనే రాజు ఉండేవాడు. అతనికి పరమమూర్ఖులైన బహుశక్తి ఉగ్రశక్తి అనంతశక్తి- అనే ముగ్గురు పుత్రులు ఉండిరి.

మూ. అథ రాజా తాన్ శాస్త్రవిముఖానాలోక్య సచివానాహూయ ప్రోవాచ- 'భోః జ్ఞాతమేతద్భవద్భిర్యన్మమైతే పుత్రాః శాస్త్రవిముఖా వివేకరహితాశ్చ. తదేతాన్ వశ్యభో మే మహదపి రాజ్యం న సౌఖ్యమావహతి.

అ. అంత రాజు, పుత్రులను శాస్త్రవ్రతనమునందు ఆసక్తిలేనివారిని గుర్తించి మంత్రులను వీలించి ఇలా అన్నాడు— 'నా పుత్రులు శాస్త్రవిముఖులూ, వివేకహీనులూ

అని మీరు గ్రహించియే ఉండురు. ఇందుచే ఇలాంటి పిరిసి మాన్తూ ఉంటే నాకు ఇంత గొప్ప రాజ్యంగూడ సుఖాన్ని గల్గించడంతేదు.

మూ. అథవా సాధ్విదముచ్యతే—

శ్లో. అజాతమృతమూర్ఖేభ్యో మృతాజాతౌ సుతౌ వరమ్

యతస్తౌ స్వల్పదుఃఖాయ యావజ్జీవం జడో దహేత్.

4

అ. అందుచేతనే విద్వాంసులు ఇలా లెన్నగా చెప్పారు.—

పుట్టనివాడు- పుట్టి చచ్చినవాడు- పుట్టినవాడు మూర్ఖుడు (అవడం) అనే ఈ మూడు విధాల పుత్రులలో మొదటివాల్లిద్దరూ కొంతమేలు. ఎందుకనగా- వాళ్ళిరువురూ అల్పదుఃఖాన్నే గల్గిస్తారు. మూర్ఖపుత్రుడు మాత్రం యావజ్జీవితం దహిస్తాడు.

శ్లో. వరం గర్భస్రావో వరమృతుషు నైవాభిగమనం

వరం జాతః ప్రేతో వరమపి చ కన్యైవ జనితా.

వరం వన్త్యా భార్యా వరమపి చ గర్భేషు వసతిః

న చావిద్వాన్ రూప-ద్రవిణగుణయుక్తోఽపి పురుషః.

5

అ. గర్భస్రావం గర్భదం- ఋతుకాలంలో భార్యను కలియకపోవడం- యేదోవిధంగా సంతానం కల్గినా అదిపుట్టుకతోనే చావడం- కన్యాయే పుట్టడం- భార్య గొడ్డులాలు కావడం- సంతానం గర్భంలోనే ఉండిపోవడం- ఇవి మంచివి. రూపధనాది గుణయుక్తుడైననూ విద్వాంసుడు కాని పుత్రుడు జనించడం మాత్రం మంచిది గాదు.

శ్లో. కిం తయా క్రియతే ధేన్వా యా న సూతే న దుగ్ధదా

కోర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న భక్తిమాన్.

6

అ. గొడ్డిదీ పాలుయివ్వనిదీ అయిన ఆవుచే ఉపయోగం యేమిగలదు? అలాగే విద్వాంసుడు కానివాడూ భక్తిహీనుడూ అయిన పుత్రుడివల్ల ప్రయోజనం ఏమింది?

శ్లో. వరమిహ వా సుతమరణం మా మూర్ఖత్వం కులప్రసూతస్య

యేన విబుధజనమధ్యే జారజ ఇవ లజ్జతే మనుజుః.

7

అ. ఈ ప్రపంచంలో కులీనుడైన పుత్రుడు మూర్ఖుడై ఉండడంకంటె వాడు మరణించడమే తండ్రికి కొంతవరకు మేలు వలననగా అట్టి మూర్ఖపుత్రునిద్వారా అనగా వాని దుష్కృత్యాలవలన తండ్రి జ్ఞానులవధ్యన వ్యభిచారిణీసుతునివలె సిగ్గుతో తలవంచుకోవలసి వచ్చును.

శ్లో. గుణిజనగణనారంభే న పతతి కఠినీ నసప్రమృమా యన్య

తేనామ్నా యది సుతిసీ వద వన్ధ్యా కీదృశీ భవతి.

8

అ. గుణవంతులను గణించే సమయంలో ఎవని పేరు చెప్పగానే చిటికెన వ్రేలు వెంటనే వంగదో, అలాంటి పుత్రుడున్న తల్లికూడా పుత్రపతియే యైనదో ఒక లోకంలో గొడ్డురాలు అంటే ఎవరు?

మూ. తదేతేషాం యథా బుద్ధిప్రకాశో భవతి తథా కోఽప్యపాయోఽను స్థియతామ్. అత్ర మద్దత్తాం వృత్తిం భుజ్జానానాం పణ్డితానాం పశ్యశతీ తిష్ఠతి. తతో యథా మమ మనోరథాః సిద్ధిం యాన్తి తథాఽనుష్ఠీయతామ్'- ఇతి.

అ. అందుచే వీరికి బుద్ధివికాసం గల్గే ఉపాయం ఎదేని చేయండి. ఇచ్చట నేను ఇచ్చిన జీవితకను అనుభవించే పండితులు అయిదు వందలు ఉన్నారు. కనుక ఎలా చేస్తే నా మనోరథాలు సిద్ధిస్తాయో అలా ప్రయత్నం చేయండి.

మూ. తత్రైకః ప్రోవాచ 'ద్వాదశభిర్వర్జైర్వాక్యకరణం హ్రూయతే. తతో ధర్మశాస్త్రాణి మన్వాదీని, అర్థశాస్త్రాణి చాణక్యాదీని, కామశాస్త్రాణి వాత్స్యాయ నాదీని. ఏవం చ తతో ధర్మార్థకామశాస్త్రాణి జ్ఞాయంతే. తతః ప్రతిబోధనం భవతి

అ. వారిలో ఒక మంత్రి ఇలా అన్నాడు- 'ప్రభూ! వ్యాకరణశాస్త్రాన్ని అధ్యయనం చేయడానికి పండ్రెండేండ్లు పట్టుతుంది. విమ్మట మన్వాది ధర్మశాస్త్రాలూ చాణక్యాదులు వ్రాసిన అర్థశాస్త్రాలూ, వాత్స్యాయనాదివిరచిత కామశాస్త్రాలూ ఉన్నాయి. ఇలా వ్యాకరణాస్త్రం తర్వాత ధర్మార్థకామశాస్త్రాలు చదివిననే బుద్ధి వికాసం ప్రతిభా చేకూరుతాయి.

మూ. అథ తన్మధ్యతః సుమతిర్నామ సచివః ప్రాహ— 'అశ్వ తోఽయం జీవితవ్యవిషయః. ప్రభూతకాలజ్ఞేయాని శబ్దశాస్త్రాణి. తత్ సంక్షేప మాత్రం కిచ్చిదేతేషాం చిన్త్యతామ్'— ఇతి.

అ. పిమ్మట వారిలోనుండి సుమతి అనే మంత్రిలేచి యిలా అన్నాడు— 'ఈ దేహం అశ్వతం శబ్దశాస్త్రజ్ఞానం (వ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞానం) గల్గిందే చాలాకాలం పడుతుంది. కనుక వీరికి బుద్ధివికాసం గల్గేందుకు ఏదేని సంక్షిప్తమైన శాస్త్రాన్ని గూర్చి విచారించడం అవసరంగా తోస్తుంది

మూ. ఉక్తః ప్రయతః—

శ్లో. అనన్తపారం కిల శబ్దశాస్త్రం స్వల్పం తథాయర్పహవశచ్చ విహ్నుః
సారం తతో గ్రాహ్యమపాస్య ఫల్గు హం నైర్యథా క్షీరమివామ్బుమధ్యాత్.

అ. పెద్దలు ఇలా అన్నారుకూడ. వీలననగా—

శబ్దశాస్త్రము (వ్యాకరణశాస్త్రము)నకు సీతమైన అంతలేదు. ఆయుర్దాయం మిక్కిలి అల్పమైంది. విఘ్నములా బహువిధాలు అందుచే హంసలు నీటినుండి పాలను వేరుచేసి గ్రహించునట్లు సాగర్మయైనదాన్ని వదలి సారమైనదాన్ని గ్రహించాలి.

మూ. తదత్రాస్తి విష్ణుశర్మా నామ బ్రాహ్మణః సకలశాస్త్రపారంగమః
చాత్రసంపది లబ్ధకిర్తిః. తస్మై సమర్పయతు ఏతాన్. స నూనం ద్రాగ్ ప్రబు
ద్ధాన్ కరిష్యతి— ఇతి.

అ. అందుచే ఇచ్చట విష్ణుశర్మ అనే బ్రాహ్మణుడు ఉన్నాడు అతడు సర్వ శాస్త్రపారద్రష్ట. మరియు శిష్యమండలిలో విశేషకీర్తిగలవాడు. కాబట్టి వీరిని ఆయనకు అర్పించండి. అతడు తప్పక త్వరలోనే వీరికి జ్ఞానవికాసం గల్గిస్తాడు.

మూ. స రాజా తదాకర్ణ్య విష్ణుశర్మాణమాహూయ ప్రోవాచ— 'భో భగవన్, మదనుగ్రహార్థమేతానర్థశాస్త్రం ప్రతి ద్రాగ్ యథాఽనన్యసదృశాన్ విదధాసి తథా కురు. తదాఽహం త్వాం శాసనశతేన యోజయిష్యామి.

అ. ఆ రాజు దానిని విని, విష్ణుశర్మను వీలిపించి ఇలా అర్థించాడు - 'ఓ పూజ్యుడా! నన్ను కరుణించి నా యీ పుత్రులను అర్థశాస్త్రంలో శీఘ్రంగా సాటిలేని పండితులను చేయండి. అందుకు ప్రతిఫలంగా నూరుగ్రామాలకు మిమ్ము ప్రభువుగా చేస్తాను (నూరు గ్రామాలు మాన్యంగా సమర్పిస్తాను.)

• మూ. అథ విష్ణుశర్మా తం రాజానమూచే— 'దేవ, శ్రూయతాం మే తథ్యవచనమ్. నాహం విద్యావిక్రయం శాసనశతేనాఽపి కరోమి. పునరేతాం స్రవ పుత్రాన్ మానషత్కేన యది నీతిశాస్త్రజ్ఞాన్ న కరోమి తతః స్వనామ త్యాగం కరోమి. కిం బహునా? శ్రూయతాం మమైష సింహనాదః. నాఽహమర్థ లిప్సుర్భవీమి. మమాశీతివర్షస్య వ్యావృత్తిసర్వేంద్రియార్థస్య న కిణ్చిదర్థేన ప్రయోజనమ్. కిన్తు త్వత్ప్రార్థనాసిద్ధ్యర్థం సరస్వతీవినోదం కరిష్యామి. తలిఖ్యతా మద్యతనో దివసః. యద్యహం షణ్మాసాభ్యంతరే తవ పుత్రాన్ నయశాస్త్రం ప్రతి అనన్యసదృశాన్ న కరిష్యామి తతో న్వాంతి దేవో దేవమూర్తం సందర్శయితుమ్.

అ. అంతట విష్ణుశర్మ రాజుతో ఇలా అన్నాడు— 'ప్రభూ! నా సత్యవచనం వినండి. వందగ్రామాలు ఇచ్చినా నేను విద్యా విక్రయం చేయను. అయినా మీ యీ పుత్రుల్ని ఆరుసంవత్సరాల నీతిశాస్త్రకోవిదులను చేయకపోతే విష్ణుశర్మ అనే నాపేరు త్యాగం చేస్తాను. (నూరుపేదలతో పిలవండి- అని భావం) పెక్కులేల? నా యీ సింహనాదం వినండి. నేను ధనపేక్షతో చెప్పడంలేదు. ఎందుకంటే- నా వయస్సు ఎనుబదియేండ్లు విషయవాంఛలు పూర్తిగా నశించాయి. ఇలాంటి నాకు ధనంతో అవసరం ఏముంది! అయినా మీ ప్రార్థనను సిద్ధిపజేయడానికై విద్యావినోదం (సరస్వతీ వినోదం) చేయడంలేదు. కనుక ఈ దివసం గుర్తుగా వ్రాయించండి. నేను ఆరునెలలలోపల మీ పుత్రుల్ని నీతిశాస్త్రంలో సాటిలేని విద్వాంసుల్ని చేయకపోతే భగవానుడు స్వర్గసుఖాలకు దూరంగా నన్ను తీసుకుపోతాను (పుణ్యక్షుణ్ణుడైన సరస్వతీలో పడుతున్నానని భావం)

మూ. అథాసౌ రాజా తాం బ్రాహ్మణస్యాసమ్భవాఽప్రశ్నా శ్రుత్వా
ససంవిః ప్రహృష్టో విన్మయాన్వితస్తస్మై సాదరం తాన్ కుమారాన్ సమర్ప్య
పరాం నిర్వృతిమాజగామ.

అ. అంతట రాజు బ్రాహ్మణుడు చేసిన ఊహించనలవిగాని ప్రతిజ్ఞను విని
మంత్రులతోబాటు ఆశ్చర్యాన్నేగాక అధికమైన ఆనందం సైతం పొందాడు. పిమ్మట
సాదరంగా తన ముగ్గురు పుత్రులను ఆ పండితునికి అప్పగించి మిక్కిలి నిశ్చింతతన
అనుభవించాడు.

మూ. విష్ణుశర్మణాఽపి తానాదాయ తద్దం మిత్రభేద-మిత్రప్రాప్తి-
కాకోలూకీయ-లబ్ధప్రణాళ-అపరీక్షితకారకాణి చేతి వచ్చు తన్నాణి రచయిత్యా
పాఠితాస్తే రాజపుత్రాః. తేఽపి తాన్యధీత్య మానషచ్ఛేన యథోక్తాః సంవృత్యాః.
తతః ప్రభృత్యేతత్ వజ్రతన్త్రకం నామ నీతిశాస్త్రం బాలావబోధనార్థం భూతలే
ప్రవృత్తమ్.

అ. విష్ణుశర్మయు వారిని తనవెంట గొనిపోయి వారికొరకు మిత్రభేదం-
మిత్రలాభం-కాకోలూకీయం-లబ్ధప్రణాళం-అపరీక్షితకారకం అనే పంచతంత్రములు
రచించి వారిచే పఠింపజేశాడు. వారును వాటిని చదివి ఆరునెలల్లో ప్రతిజ్ఞప్రకారం నీతి
శాస్త్రజ్ఞులయ్యారు, అది మొదలు ఈ పంచతంత్రం అనే నీతిశాస్త్రం బాలురకు జ్ఞాన
బోధకై భూమండలంలో ప్రసిద్ధమయింది.

మూ. కిం బహునా?

శ్లో. అధీతే య ఇదం నిత్యం నీతిశాస్త్రం శృణోతి చ

న పరాభవమాప్నోతి శక్రాదపి కదాచన.

10

అ. అధికమేల !

ఈ నీతిశాస్త్రాన్ని ఎవడు నిత్యం పఠిస్తాడో అతడు దేవతలప్రభువైన
ఇంద్రునివలనకూడ ఏనాడును అవమానం పొందడు.

అథ మిత్రభేదః ప్రారంభః

మిత్రభేదారంభము

మూలమ్. అథాతః ప్రారంభ్యతే మిత్రభేదో నామ ప్రథమం తన్త్రమ్
యస్యామదిమః శ్లోకః—

శ్లో. వర్ధమానో మహాన్ స్నేహః సింహగోవుషయోర్హనే
పిశునేనాతిబుద్ధేన జమ్బుకేన వినాశితః.

1

అ. ఇప్పుడు మిత్రభేదం అనేది మొదటి తంత్రం ఆరంభింపబడుతుంది.
దానిది మొదటిశ్లోకం—

అదవిలో సింహానికి వృషభానికి మధ్య పెరుగుతున్న అధికమైన స్నేహాన్ని
చాచీలకోరూ ఆశకలదీ అయిన నక్క నాశం చేసింది.

మూ. తద్యథానుశ్రూయతే - అని దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలా
రోష్యం నామ నగరమ్. తత్ర ధర్మోపార్జితభూరివిభవః వర్ధమానకో నామ వణి
క్పుత్రో బభూవ. తస్య కదాచిద్రాత్రో శయ్యారూఢస్య చింతా సముత్పన్నా -
'తత్రప్రభూతేషాం విత్తైర్ధోపాయాశ్చింతనీయాః కర్తవ్యాశ్చేతి. యత ఉక్తజ్ఞు-

అ. ఇలా జనశ్రుతి గలదు - దాక్షిణాపథంలో మహిలారోష్యం అనే నగరం
ఉంది. అందు వర్ధమానుడు అనే వైశ్యపుత్రుడు ఉండేవాడు. అతడు ధర్మంగా సంపా
దించిన ధనంవల్ల అధికవైభవంతో జీవితం గడిపేవాడు. ఒకనాడు రాత్రి శయనించి
సప్పుడు అతనికి ఇలా ఆలోచన వచ్చింది - 'ధనం అధికంగా ఉన్నప్పటికీ ధన
ప్రాప్తికై ఉపాయాలు వెదకాలి, యత్నాలు చేయాలి. అందువల్లనే విద్వాంసులు ఇలా
అన్నారు -

శ్లో. నహి తద్విద్యతే కిచ్ఛేద్యదర్థేన న నిర్ద్యతి
యత్నేన మతిమాంస్తస్మా దర్థమేకం ప్రసాదయేత్.

2

అ. ఈ లోకంలో ధనంచే నిద్రింపనిది యేదీ లేదు. అందుచే బుద్ధిమంతుడు ధనం తప్పక సంపాదించాలి.

శ్లో. యస్యార్థాస్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థాస్తస్య జాంధవాః

యస్యార్థాః స పుమాంత్రోకే యస్యార్థాః స చ వండితః.

3

అ. ధనవంతునికే మిత్రులు బంధువులు ఉంటారు. అతడే లోకంలో ఉత్తమ పురుషుడుగాను వండితుడుగాను తలంపబడుతాడు.

శ్లో. న సా విద్యా న తద్దానం న తచ్చిల్పం న సా కలా

న తత్ స్థైర్యం హి ధనినాం యాచక్రైర్యన్న గీయతే.

4

అ. ధనవంతుల్లో యాచకులచే కీర్తింపబడని విద్య విద్యగాదు-దానం దానం గాదు-శిల్పం శిల్పంగాదు-కళ కళగాదు-స్థిరత స్థిరతయునుగాదు. అనగా ధనవంతులయందే విద్యావినుగుణాలు (ఉండినను లేకపోయినను) యాచకులచే కీర్తింపబడుతాయి. అనిభావం.

శ్లో. ఇహ లోకే హి ధనినాం పరోఽపి స్వజనాయతే

స్వజనోఽపి దరిద్రాణాం సర్వదా దుర్జనాయతే.

5

అ. ఈ ప్రపంచంలో ధనవంతునితో పరాయివాడుకూడా బంధుత్వం కల్పించుకొని వ్యవహరిస్తాడు. దరిద్రునితోనైతే కుటుంబసంబంధికూడ శత్రువుగా ప్రవర్తిస్తాడు.

శ్లో. అర్థేభ్యోఽపి హి వృద్ధేభ్యః సంవృతేభ్యః ఇతస్తతః

ప్రవర్తకేనే క్రియాః సర్వాః పర్వతేభ్యః ఇవాపకాః.

6

అ. పర్వతాలనుండి నిర్గమించిన చిన్నచిన్నవాగులు కలిసి క్రమంగా మహానదై సర్వార్థ సాధకాలై నట్లు-ఇట్లునట్లు వై నలు వై నలుగా సేకరించి వృద్ధిని పొందించిన సంవదలే (లక్షలా కోట్లు-అయి) సర్వశుభాలు గల్గిస్తాయి.

శ్లో. పూజ్యతే యదపూజ్యోఽపి యదగమ్యోఽపి గమ్యతే

వస్త్యతే యదవస్త్యోఽపి స ప్రభావో ధనస్య చ.

7

అ. ధనమహిమవల్ల గౌరవాయోగ్యుడు గౌరవాద్ధుడుగాను, అగమ్యుడు గమ్యుడుగాను, అవంధ్యుడు వందనీయుడుగాను గణింపబడుతాడు.

శ్లో. అశనాదిన్ద్రియాజీవ స్యుః కార్యాణ్యభిలాని చ
ఏతస్మాత్ కారణాద్విత్తం సర్వసాధనముచ్యతే. 8

అ. ఆహారంచే ఇంద్రియాలు అన్నియు శక్తివంతములై నట్లు ధనంచే సర్వ కార్యాలు సఫలం అవుతాయి. అందుచే ధనం సర్వకార్యసాధనంగా నుతింపబడుతుంది.

శ్లో. అర్థార్థీ జీవలోకోఽయం శ్మశానమపి సేవతే
త్యక్త్వా జనయితారం స్వం నిస్వం గచ్ఛతి దూరతః. 9

అ. ధనకాంక్షచే మానవుడు రుద్రభూమిని (శ్మశానం) గూడ సేవిస్తాడు. అనగా ధనసాధనాలైన జపతపాదులు అచ్ఛట చేస్తాడు. కానీ అరడే తనకు జన్మదాతయైన తండ్రి ధనహీనుడైతే అతనిని వదిలేస్తాడు.

శ్లో. గతవయసామపి పుంసాం యేషామర్థా భవన్తి తే తరుణాః
అర్థేన తు యే హీనా వృధాస్తే యావనేఽపి స్యుః. 10

అ. వృద్ధులై యుండియు ధనంగలవారైతే యువకులే. అలాగే ధనంలేనివారు యువకులై యున్ననూ వృద్ధులే.

మూ. స చార్థః పురుషాణాం షడ్భిరుపాయైర్భవతి. భిక్షయా-నృప సేవయా- కృషికర్మణా- విద్యోపార్జనేన- వ్యవహారేణ- వణిక్కర్మణా వా. సర్వేషామపి తేషాం వాణిజ్యేనాతిరస్కృతోఽర్థలాభః స్యాత్.

అ. అర్థిధనం మానవులకు అనుకూలయాలతో లభిస్తుంది. అవి 1) భిక్షాప్రతి 2) రాజసేవ 3) వ్యవసాయం 4) విద్యార్జన 5) వ్యవహారం-అనగా వడ్డీవ్యాపారం లేక కోర్టుమొదలగు వ్యవహారాల్లో సాక్షి ఇత్యాదిగా ప్రవర్తించడం 6) వ్యాపారం-అని ప్రసిద్ధాలు. వీటి అన్నిటిలోనూ వ్యాపారంవల్లనే తప్పనిసరిగ ధనలాభం గలుగుతుంది.

మూ. ఉక్తం చ యతః—

శ్లో. కృతా భిక్షా నేకైర్వితరతి నృపో నోచితమహా
కృషిః క్లిష్టా విద్యా గురువినయవృత్త్యాఽతి విషమా.
కుసీదాద్దారిద్ర్యం పరకరగతగ్రస్థిశమనాత్
న మన్యే వాణిజ్యాత్ కిమపి పరమం పరనమిహ.

11

అ. విజ్ఞులచే ఇలా చెప్పబడింది.

భిక్షచేసేవారు లోకంలో చాలామంది ఉన్నారు. సేవించినను ప్రభువు యోగ్యతకు తగినవృత్తినిగానీ శ్రమకుదగిన ప్రతిఫలంగానీ ఇవ్వడు. వ్యవసాయం ఎంతో శ్రమతో గూడినది. విద్య అన్నచో గురువులకడ అధికమైన వినయశ్రద్ధలతో పొందదగినది అవడంతో కష్టసాధ్యం. వడ్డీకి ఇవ్వడం మొదలైన వ్యవహారాలవల్ల తన ధనం పరహస్తగతం అవడంతో వారి పంచనాదికంవల్ల పెట్టుబడికే మోసంవచ్చి దారిద్ర్యం సంభవిస్తుంది. ఇందుచే వాణిజ్యాన్నే సర్వశ్రేష్ఠ ధనప్రాప్తిసాధనంగా నేను తలంచుచున్నాను.

శ్లో. ఉపాయానాశ్చ సర్వేషాముపాయః పణ్యసజ్గ్రహః

ధనార్థం శస్యతే హ్యేక స్తదన్యః సంశయాత్మకః.

12

అ. ఉపాయాలన్నింటిలో విక్రయయోగ్యమైన వస్తువులను సేకరించడం అనేది ఒక్కటియే (వాణిజ్యమే) ధనప్రాప్తికి ఉత్తమమైన ఉపాయం. ఇతరములైన పన్నీయూ సంశయాత్మకాలు.

మూ. తచ్చ వాణిజ్యం సప్తవిధమర్థాగమాయ స్యాత్. తద్యథా-గాంధిక వ్యవహారః- నిక్షేపప్రవేశః-గోష్ఠీకకర్మ-వశీచితగ్రాహకాగమః-మిథ్యాక్రయ కథ నమ్- కూటతులామానమ్- దేశాంతరాద్భాండనయనం చేతి.

అ. ధనసంపాదనార్థమైన అట్టివాణిజ్యం ఏడువిధాలుగా ఉంటుంది. అదెట్లనగా—

1. గాంధికవ్యవహారః = సుగంధద్రవ్యాలైన మూలికలు మొదలగు వాటితోటివ్యాపారం.

2. నిశ్చేషప్రవేశః=బంగారం మొదలగు వానిని తాకట్టుగా ఉంచుకొని రూపాయలుగాని, ఇతర వస్తువులుగాని వడ్డీకి ఇవ్వడం.
3. గోష్ఠికకర్మ=సంఘాలలో (కంపిసిలలో) ఉద్యోగం.
4. పరిచితగ్రాహకాగనుః=పరిచితులైన అనగా ప్రసిద్ధులైన విక్రేతలను (ఖరీదుచేసేవారిని) తనవైపు ఆకర్షించడం.
5. మిథ్యాక్రయకథనం=వస్తువులను అమ్మేటప్పుడు తక్కువ ధరకు కొన్నవాటికి ఎక్కువధరను అనత్యంగా చెప్పటం.
- 6) కూటతులామానం=తూకం మొదలగు వాటిలో మోసం చేయడం.
- 7) దేశాంతరణాంధానయనం = ఇతరదేశాలనుండి తక్కువధరకు సరకుతెచ్చి యెక్కువధరకు అమ్మడం.

మూ. ఉక్తం చ

శ్లో. పశ్యానాం గాఢీకం పణ్యం కిమన్యైః కాఞ్చనాదిభిః

యత్రైకేన చ యస్త్రితం తచ్చతేన వ్రదీయతే.

13

అ. సప్తవిధ వాణిజ్యలక్షణాలు ఇలా చెప్పబడినాయి—

వీక్రయయోగ్యులైన వస్తువులలో సుగంధద్రవ్యాలైన మూలికాదుం తోటి వ్యాపారం సర్వోత్తమమైంది. విలనసగా ఒకరూపాయకు కొనబడిన వస్తువు అవసరాన్ని బట్టి నూరు రూపాయలకును అమ్మబడుతుంది. అలాంటప్పుడు తక్కిన బంగారు మొదలగువాటి వ్యాపారంవల్ల గల్గే లాభం మిక్కిలి అల్పం.

శ్లో. నిశ్చేషే పతితే హర్యే శ్రేష్ఠీ స్తౌతి స్వదేవతామ్

నిశ్చేషీ మ్రియతే తుభ్యం వ్రదాస్యామ్యుపయాచితమ్.

14

అ. తాకట్టువస్తువు తనభవనం చేరగానే శ్రేష్ఠీ తనకుందేవతను ఇలా ప్రార్థిస్తాడు. తాకట్టు ఉంచినవాడు మరణిస్తే నేను తాముకోరే వస్తువు నమర్పించి పూజిస్తాను.

శ్లో. గోష్ఠికకర్మనియుక్తః శ్రేష్ఠీ చింతయతి చేతసా హృష్యః

వసుధా వసునమ్పూర్ణా మయాద్య లబ్ధా కిమన్యేన.

15

అ. గోష్ఠికకర్మ నియుక్తుడైన శ్రేష్ఠి నంతుష్టవిత్తుడై ఇలా భావిస్తాడు-వసు (ధను) పరిపూర్ణమైన ఈ వసుధఅంతము నేడు నాదై ఉంది. అలాంటిప్పుడు నాకు ఇతరంతో పనివిముంది ?

శ్లో. పరిచితమాగచ్ఛంతం గ్రాహకముత్కృణ్ణయా విలోక్యాఽసౌ
హృష్యతి తద్దనలుబ్ధో యద్వత్పుత్రేణ జాతేన.

అ. పరిచితులైన గ్రాహకులు (కొనెడివాడు) తనఅంగడికి రావడాన్ని, ఆరక్షితోడను ఉర్కంతోడను గాంటి వారిధనంపై కన్నులునిలిపి వ్యాపారి, తనకు పుత్రసంతానం గల్గినంత ఆనందాన్ని అనుభవిస్తాడు.

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. పూర్ణాపూర్ణే మానే పరిచితజనవచ్ఛసం తథా నిత్యమ్
మిథ్యాక్రయస్య కథనం ప్రకృతిరియం స్యాత్ కిరాతానామ్. 17

అ. మరియూ-సరిగానో తక్కువగానో కొలతలు తూకాలువేసి అంగడికి వచ్చేగ్రాహకులను నిత్యం వండించడం-వెలలు తప్పగాచెప్పడం-అనేది కిరాతా(కిరాత) వ్యాపారులకు సహజగుణం.

శ్లో. ద్విగుణం త్రిగుణం చిత్తం భాణ్ణక్రయవిచక్షణాః
ప్రాపువన్త్యుద్యమాల్లోకా దూరదేశాన్తరం గతాః. 18

అ. ఆయాప్రాంతాలలో లభించే వస్తువులను ఇతరప్రాంతాలకు తీసికొని అమ్మకంలో నేర్పరులైన వ్యాపారులు రెండంతలుగాను మూడంతలుగాను ధనం సంపాదిస్తారు.

మూ. ఇత్యేవం సప్రసూదార్య మథురాగామీని భాణ్ణాన్యాదాయ శుభాయాం తిథౌ గురుజనానుజ్ఞాతః సురథాధిరూఢః ప్రస్థితః. తస్య చ మజ్జల వృషభౌ సజ్జీవకనన్దసనామానౌ గృహోత్పన్నౌ ధూర్వోధారౌ స్థితౌ. తయోరేకః సజ్జీవకాభిదానో యమునా కచ్ఛమవతీర్ణః సమ్మజ్జుహూరమాసాద్య కలితదరణో యుగధన్యుః విధాయ నిషసాద.

అ ఇలా నిశ్చయించి ఆవ్యాపారి మధురానగరంలో విక్రయయోగ్యాలైన నరకులు సేకరించి యొకానొక శుభదినాన మంచిబండిపై కూర్చుండి ప్రయాణం సాగించాడు. ఇంటిలో వుట్టినవియు శుభలక్షణాలు గలవియు అగు సంజీవక - సందకములు అనే ఎద్దులజంట ఆ బండిని లాగుతున్నాయి. వానిలోనొకటియగు సంతోషకడు అనేఎద్దు యమునాతీరం దిగగానే బురదలో ఇరుక్కొని కాలు విడిగి కాడిదప్పి పడిపోయింది.

మూ. అథ తం తదవస్థమాలోక్య వర్తమానః పరం విషాదమగమత్ తదర్థం చ స్నేహార్ద్యహృదయత్రీరాత్రం ప్రయాణభంగమకరోత్. అథ తం విషణ్ణమాలోక్య సార్థికై రభిషితమ్ - 'భోః శ్రేష్ఠీన్, కిమేవం వృషభస్య కృతే సింహవ్యాఘ్రసమాకులే బహ్వాపాయేఽస్మిన్ వనే నమస్తసార్థస్త్యయా సందేహే నియోజితః. ఉ క్తజ్ఞా-

శో. న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయేన్మతిమాన్సరః

ఏతదేవాత్ర పాణ్డీత్యం యత్ స్వల్పాద్భూరిరక్షణమ్.

19

అ. ఎద్దు పడేవాడనుగాంచి వర్తమానుడు మిక్కిలి విషాదం పొందాడు. దాని యెడ దయార్ద్యహృదయతై (బాగుపడునేమో యని వివిధ చికిత్సలు చేయిస్తూ) మూడు రాత్రులవరకు ప్రయాణాన్ని నిల్పివేశాడు. ఎద్దుకై అతడు అలా దుఃఖితుడగుటచూచి తోటివ్యాపారులు ఇలా అన్నారు-ఓశ్రేష్ఠీ, ఒక ఎద్దుకై యెందుకిలా సింహాలూ వులులూ మొదలైన క్రూరజంతువులతో నిండినదీ-అనేక మైన ఆపదలతో కూడినదీ అయిన ఈ యడవిలో ఈ వ్యాపారుల గుంపునంతా ఇబ్బందిలో నుంచావు.

విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

బుద్ధిమంతుడు అల్పమైనదానికై అధికమైనదానిని ఎన్నటికీ నాశం చేసుకోడు. అల్పం వదలి అధికమైనదానిని రక్షించడమే వివేకిలక్షణం.

మూ. అథాఽసౌ తదవధార్య సజ్జీవకస్య రజాపురుషాన్నిరూప్యాశేష సార్థం సీత్వా ప్రస్థితః. అథ రజాపురుషో అపి బహ్వాపాయం తద్వనం విదిత్వా సజ్జీవకం పరిత్యజ్య పృష్ఠతో గత్వాఽన్యేద్యుస్తం సార్థవాహం మిథ్యాఽన్యేహుః

స్వామిన్ మృతోఽసౌ సజ్జీవకః. అస్మాభిస్తు సార్థవాహస్యాఽభీష్ట ఇతి మత్స్యా
వహ్నినా సంస్కృతః' ఇతి.

అ. అంతట వర్తమానుడు వారిమాటలను లెన్నగాదలచి సంజీవకునిరక్షతై
కొందరు పురుషులను నియమించి, పరివారమంతటితో తోటివ్యాపారులతోడ గదలి
పోయాడు. రక్షక పురుషులును - 'ఈ అడవిలో ఉండడం మిక్కిలి అపాయం' అని
తలంచి అతడి వెనుకనే గదిలారు. మరునాడు ఆ సార్థవాహునితో ఇలా అనత్యం
చెప్పారు - "ప్రభూ, ఆ సంజీవకుడు మరణించాడు 'ప్రభువులకు మిక్కిలి ప్రియ
మైనవాడు-' అని తలంచి అగ్నిసంస్కారం చేసినాము."

మూ. తద్రూప్యత్యా సార్థవాహః కృతజ్ఞతయా స్నేహార్ద్రహృదయస్త
స్వార్థదేహికక్రియా వృషోత్సర్గాదికాః సర్వాశ్చకార. సజ్జీవకోఽప్యాయుశ్శేషతయా
యమునాసలిలమిత్రైః శిశిరవాతైరాప్యాయితశరీరః కథజ్ఞౌదప్యృణ్ణాయ యమునా
తటముపవేదే. తత్ర మరకతసదృశాని బాలతృణాగ్రాణి భక్షయన్ కలిపయై
రహాభర్తారవృషభ ఇవ వీనః కకుద్మాన్ బలవాంశ్చ సంవృత్తః ప్రత్యహం
వల్మీకశిఖరాగ్రాణి శృంగాభ్యాం విదారయన్ గర్జమాన ఆ స్తే. సాధు చేదముచ్యతే.

శ్లో. అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి
జీవత్యనాథోఽపి వనే వినర్జితః కృతప్రయత్నోఽపి గృహే వినశ్యతి. 20

అ. దానిని విని వ్యాపారి కృతజ్ఞతతో దయాార్ద్రహృదయడై సంజీవకునికి
వృషోత్సర్గాదులగు వరలోక కర్మలన్నింటినీ యథావిధిగా చేశాడు. ఇచ్చట సంజీవకుడును
ఆయువు మిగిలి ఉండడంతో యమునాజలాలమీది చల్లని పిల్లగాలులు సోకి కొంత
స్పృశ్యతను పొందాడు. ఏదోవిధంగా లేచి యమునానది ఒడ్డును చేరాడు. అచ్చట
మరకతమణులవలె నిగనిగలాడే లేత గడ్డిపరకలను హాయిగాతింటూ కొన్నిదినాలకు
బసవేశ్వరునివలె క్రొవ్వుపట్టి ఎత్తైన మూపురంతో బలవంతుడైనాడు. ప్రతిదినం
తన కొమ్ములతో పుట్టల శిఖరాగ్రాలను చీల్చుతూ రంకెలు వేస్తూ ఉండేవాడు. అందు
వల్లనే పెద్దలచే ఇలా చెప్పబడింది -

మానవులు రక్షింపకపోయినా దైవరక్షితం అయిన వస్తువు శుభంగా
ఉంటుంది. మానవులు ఎంతశ్రద్ధవహించినా దైవరక్షణ లేకపోతే అది తప్పక నశిస్తుంది.

అడవిలో వదలబడిన అనాథుడును దైవరక్షితుడైనచో జీవిస్తాడు. కాని ఇంట్లో మానవులచే అధిక యత్నంతో రక్షింపబడేవాడును దైవహతుడైనచో నశిస్తాడు.

మూ. అథ కదాచిత్ విజ్ఞలకో నామ సింహః సర్వమృగపరివృతః
పిపాసాకుల ఉదకపానార్థం యమునాతటమవతీర్ణః సజ్జీవకస్య గమ్భీరతరరావం
దూరాదేవాశృణోత్. తద్రుప్తత్వాఽతీవ వ్యాకులహృదయః ససాధ్యసమాకారం
ప్రచ్ఛాద్య వటతలే చతుర్మణ్ణలావస్థానేనావస్థితః. చతుర్మణ్ణలావస్థానన్ద్విదమ్—
సింహః, సింహానుగామినః కాకరవాః, కింవుత్తా ఇతి.

అ. అంతట నొకనాడు ఆ యడవిలో ఉండే పింగళకుడు అనే సింహం
సర్వజంతువులతోగూడి దప్పు గొని యమున ఒడ్డుకు చేరి దూరంనుండియే సంజీవకుని
గంభీరతరమైన రంకెను వివేచించి. దానిని విని కలతనొంది తొట్రువాటుతో (భయంతో)
అకారాన్ని అచ్చాసించుకొని (ఇతరులకు తెలియకుండా భయం తనలో దాచుకొని)
షట్పాదలో చతుర్మండలావస్థానముగా కూర్చుండెను. చతుర్మండలావస్థానమునగా
1) సింహము 2) సింహానుసారులైన ఇతరమృగాలు, 3) కాకరవాలు, (కింకరులు)
4) కింవుత్తాలు అనగా ఏమివిషయం జరిగింది అని విచారించేవారు.

మూ. అథ తస్య కరటక-దమనకనామానౌ ద్వౌ శృగాలౌ మన్త్రి
పుత్రౌ భ్రష్టాధికారౌ సదాఽనుయాయినావాస్తామ్. తౌ చ పరస్పరం మన్త్రయతః.
తత్ర దమనకోఽబ్రవీత్— భద్ర, కరటక, ఆయం తావదస్మత్స్వామీ పింగళకః
ఉదకగ్రహణార్థం యమునాకచ్ఛమవతీర్ణ స్థితః. స కిం నిమిత్తం పిపాసాఽఽ
కులోఽపి నివృత్య వ్యాహరచనాం విధాయ దౌర్మనస్యేనాఽభిభూతోఽత్ర వట
తలే స్థితః 'కరటక ఆహ— 'భద్ర. కిమావయోరనేన వ్యాపారేణ. ఉక్తంచ
యతః—

శో. అవ్యాపారేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తుమిచ్ఛతి

స ఏవ నిదనం యాతి కిలోత్పాటివ వానరః.

21

మూ. దమనక ఆహ—'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్—

అ. అతట కరటకుడు దమనకుడు అనే రెండు నక్కలు మంత్రిపుత్రులై ఉండికూడ అధికారిం పోగొట్టుకొని అతన్ని నిత్యం అనుసరిస్తూ ఉండేవి. (పింగళకుని అవస్థను గాంచి) అవి తమలోతాము ఇలా ఆలోచన చేయసాగాయి. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా కరటక? మనప్రభువు పింగళకుడు నీరుత్రాగడానికి యమునా తీరం దిగియూ అచ్చటనే ఉన్నాడు. కారణం తెలియదు. దప్పిక చే తపిస్తూ ఉండియూ సీటిని త్రాగక వెనుదిరిగి సేనను వ్యూహంగా చేసికొని విచారంతో అవమానం పొందిన వానివలె షట్టిసిద్దను చేరాడు. దానిని విని కరటకుడు ఇలా పల్కాడు- 'మనం ఈ అక్కరకురాని విషయాన్నిగూర్చి ఆలోచన చేయడం ఎందులకు? అందువల్లనే పెద్ది లిలా అన్నారు-

'జోలిమాల్సపనులు ఎవడు చేయడలచునో, వాడు మేకు పీకిన కోతి వలె మరణిస్తాడు' (21)

'ఆ కథ ఏమి? తెలుపుము'- అని దమనకుడు అడుగగా కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు-

కీలోత్పాటివానరకథా

కన్మింశ్చిన్నగరాభ్యాసే కేనాపి వణిక్పుత్రేణ తరుఖణ్ణమధ్యే దేవతాయతనం కర్తుమారబ్ధమ్. తత్ర చ యే కర్మకరాః స్థవత్పాదయః, తే మధ్యాహ్నవేలాయా మాహారాథం నగరమధ్యే గచ్ఛంతి. అథ కదాచిత్ తత్రానుషక్తికం వానరయూథమితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమదాగతమ్. తత్రైకన్య శిల్పినోష్ఠస్సాటితోఽజ్ఞానవృక్షదారుమయస్తమ్భః ఖదిరకీలకేన మధ్యనిహితేన తిష్ఠతి.

అ. ఒకానొక నగరసమీపంలో ఒకానొక వైశ్యపుత్రునిచే తోటనడుమ దేవాలయనిర్మాణం ఆరంభింపబడింది. అచ్చట పనిచేసే వక్షంగులు మొదలైనవారు మధ్యాహ్నవేళయందు భోజనానికి నగరం వెళ్లేవారు. అంత నొకనాడు అచ్చటికి అనుషంగి కంగా (తమజాతి స్వభావంతో) కోతులగుంపు ఇటునటు తిరుగుతూ వచ్చింది. అక్కడ ఒక వృద్ధునిచే సుమారు నగంకోయబడి మధ్యన చంద్రకాయ్య(బిగువుగా) ఉంచబడిన చేపస్తంభం ఒకటి ఉంది.

మూ. ఏతస్మిన్నస్తరే తే వాసరాః తరుశిఖరప్రాసాదశృంగదాడువర్య
 నైష యథేచ్ఛయా క్రిడితుమారభాః. ఏకశ్చ తేషాం వ్రత్యాసన్నమృత్యుశ్చాప
 ల్యాత్ తస్మిన్నర్థస్సాదీతస్తమ్భే ఉపవిశ్య పాణిభ్యాం కీలకం సగ్లహ్య యావ
 దుత్పాటయితుమారేభే, తావత్తస్య స్తమ్భమధ్యగతవృషణస్య స్వప్థానాచ్చలిత
 కీలకేన యద్భ్రుతం తత్ ప్రాగేవ నివేదితమ్. అతోఽహం బ్రవీమి. 'అవ్యా
 పారేషు' ఇతి. అవయోర్భక్షితశేష ఆహారోస్త్వేవ. తత్ కిమనేన వ్యాపారేణ'.
 దమనక ఆహ- తత్ కిం భవానాహారార్థి కేవలమేవ! తన్న యుక్తమ్. ఉక్తం చ-

అ. ఇంతలో ఆ కోతులు చెట్లకొమ్మలమీద గుడి గోవురం పైసా (వడ్డం
 గులు పనిచేసే) కట్టలమీద ఇష్టం వచ్చినట్లు గంతులేయసాగాయి. వానిలో ఒక కోతి
 చావుదావురించినదై సగం కోయబడ్డ స్తంభంమీదికి వచ్చి కూర్చుంది. సహజమైన
 చాపల్యంతో స్తంభం నీలికవధ్య ఉంచిన కట్టను రెండుచేతులతో గట్టిగా పట్టుకొని పైకి
 గుంజసాగింది. కట్ట కదలి పైకి రాగానే స్తంభం నీలిక నడుమ దాని వృషణాలు
 పడ్డాయి. ఆ తర్వాత జరిగిన విషయం (వృషణాలు నజ్జునజ్జులు విలవిల తన్ను
 కుంటూ అదిచావకంఠుండే తెలిపాను. అందుచే 'అక్కరకురాని వసులలో తలదూర్చు
 రాదు' అని చెప్పుచున్నాను. మనకు తినగా మిగిలిన ఆహారం ఉంది. అందుచే ఈ సింహం
 గొడవ ఎందుకు? అదివిని దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఏమి? నీవు ఆహారమే జీవిత
 పరమా ర్థంగా తలంతువా? అది యుక్తంకాదు. పెద్దలు ఇలా అన్నారు

శ్లో. సుహృదాముపకారకారణాన్ ద్విషదామవ్యవకారకారణాన్

నృపసంశ్రయ ఇవ్యతే బుధైర్జ్ఞతరం కో న విభర్తి కేవలమ్. 22

అ. బుద్ధిమంతులు మిత్రులకు మేలు, శత్రువులకు కీడు చేయడానికై రాజు
 లను ఆశ్రయిస్తారు. కేవలం బొట్టను అయితే ప్రతివాడును ఏదోవిధంగా సింపుకంటూనే
 ఉన్నాడు.

మూ. కించ--

శ్లో. యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి బహవః సోఽత్ర జీవతు

వయాంసి కిం న కుర్వన్తి చక్ష్యాన్ సోదరపూరణమ్.

అ. మరియు, ఎవడు జీవించడంతో అనేకులు జీవిస్తారో, వాడే జీవించు గాక. అలాగే అతని జీవితం సఫలం అని భావం. పక్షులు కూడ ముక్కుతో తమ పొట్టను నింపుకుంటున్నాయి గదా!

మూ. తథా చ—

శ్లో. యజ్ఞీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యైః

విజ్ఞానశౌర్యవిభవాదిగుణైః సమేతమ్.

తన్నామ జీవితమిహ ప్రవదన్తి తజ్ఞాః

కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుజ్జ్యే.

24

అ. విజ్ఞానం శౌర్యం ఐశ్వర్యం మొదలైన సద్గుణాలతో గూడినదై ప్రతిష్ఠా యుక్తమైన జీవితం మానవులకు క్షణకాలమైనను చాలు. అలాంటి జీవితాన్నే, నజ్జనులు నిజమైన జీవితంగా ప్రశంసిస్తారు ఇక వ్యర్థంగా కాకియు చాలకాలం జీవిస్తుంది— బలిమెతుకులు తింటుంది.

శ్లో. యో నాత్మనా న చ పరేణ చ బన్ధుపరే

దీనే దయాం న కురుతే న చ మర్త్యవర్గే.

కిం తస్య జీవితఫలం హి మనుష్యలోకే

కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుజ్జ్యే.

25

అ. ఎవడైతే స్వయంగా గాని, ఇతరులచే ప్రేరితుడై గాని బంధువుల యెడను, దీనుల యెడను, సాటిమానవుల యెడను దయ దలంపడో అలాంటి వాని జీవితానికి ఈ లోకంలో ఉపయోగం ఏముంది? కాకియు వ్యర్థంగా చిరకాలం జీవిస్తుంది. బలిమెతుకులు తింటుంది.

శ్లో. సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరో మూషీకాఙ్ఘలిః

సుసన్తుష్టః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి.

26

అ. చిన్నవాగు కొద్దివానతో పొంగిపొరలుతుంది. ఎలుక నోరు కొద్దిపాటి దాన్యపు గింజలతో ఉబ్బిపోతుంది. అలాగే అల్పబుద్ధి, తనకులభించిన అస్త్రస్త్రువుతోనే సంతృప్తి పొందును.

మూ. కీర్తి—

శ్లో. కిం తేన జాతు జాతేన మాతుర్యోవనహారిణా
ఆరోహతి నయః స్వస్య పంశస్యాగ్రే ధ్వజో యథా. 27

అ. ఎవడు, జండావలె పంశాగ్రమున విరాజిల్లడో వానిజన్మ నిష్పలం.
కేవలం తల్లి యావనం హరించునదే అగును.

(పంశ=కులము, వెదురుకట్ట)

శ్లో. పరివర్తిని సంసారే మృతః కో వా న జాయతే
జాతస్తు గణ్యతే సోఽత్ర యః స్ఫురేచ్ఛ శ్రియాఽధికః. 28

అ. పరిదామశీలమైన ఈ ప్రపంచంలో చచ్చిన ప్రతివాడూ తప్పక పుట్టు
తాడు. కానీ ఎవడు అధికసంపదచే దేదీప్యమానడై ఉంటాడో అలాంటివాని జన్మయే
పరిగణించబడుతుంది.

మూ. కించ—

శ్లో. జాతస్య నదీతీరే తస్యాఽపి తృణస్య జన్మసాఫల్యమ్
యత్సలిలమజ్జనాకులజనహస్తాలమ్బనం భవతి. 29

అ. మరియు (అప్రసిద్ధుని జన్మకంటె) నదీతీరాన పుట్టిన ఆ గడ్డి జన్మయు
కొంత సఫలం. నదీజలంలో మునుగుతూ (ప్రాణభయంతో) కలతనందిన మానవు
నికి కొంతవంకు హస్తావలంబనంగా నైనా ఉపయోగపడుతుంది.

మూ. తథా చ—

శ్లో. స్త్రీమితోన్నతసజ్జారా జననన్తాపహారిణః
జాయంతే విరలా లోకే జలదా ఇవ సజ్జనాః. 30

అ. అటుంటే వైకి క్రిందికి సంచరించునదియూ (అభివృద్ధిదశను అనభి
వృద్ధి దశను పొందువారును) జనుల సంతాపమును (సంతాప=వేడిమి-దుఃఖము)

పోగొట్టినవియూ అయిన వర్షించే మేఘాలగంటి నజ్జులు లోకంలో చాల తక్కువగా జనిస్తారు.

శ్లో. నిరతిశయం గరిమాణం తేన జనన్యాః స్మరంతి విద్వాంసః

యత్కమపి వహతి గర్భం మహతామపి యో గురుర్భవతి. 31

అ సుహృత్తులకును గురువైన శిశువును గర్భంలో వహించిన తల్లిని సాటి లేని మహిమాన్వితగా విద్వాంసులు స్మరిస్తూంటారు!

శ్లో. అప్రకటికృతశక్తిః శక్తోఽపి జనస్తిరస్క్రియాం లభతే

నివనన్నస్తద్దాశీ లక్ష్మ్యే వహ్నిర్న తు జ్వలితః. 32

అ. జమ్మి, మోదుగు మొదలైన కఱ్ఱలలో అగ్నిఉండినను దానిని త్రొక్కుచున్నాడు, దాటుచున్నారగూడ. అది జ్వలితం అయినచో అలా చేయరు. అలాగే మానవుడు యోగ్యుడై ఉండినను తన శక్తిని ప్రదర్శింపనిచో అవమానాలను పొందుతూంటాడు.

మూ. కరటక ఆహ— 'ఆవాం తావదప్రధానో, తత్కిమావయోరనేన వ్యాపారేణ. ఉక్తం చ--

శ్లో. అప్యష్టోఽత్రాప్రధానో యో బ్రూతే రాజ్ఞః పురః కుఢీః

న కేవలమనమ్మానం లభతే చ విడమ్బనమ్. 33

అ. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు— మనం ఇప్పుడు మత్రులం గాదు. అలాంటప్పుడు మనకు ఈ పనితో ఏమి? పెద్దలిలా అన్నారకూడ—అప్రధానుడై ఉండి అడుగకయే రాజునన్నిధిని సలహాలు చెప్పే బుద్ధిహీనుడు అవమానాన్నేగాక వంచనగూడ పొందును.

మూ. తథా చ—

శ్లో. వనస్తత్ర ప్రయోక్తవ్యం యతోక్తం లభతే ఫలమ్

స్థాయీ భవతి చాత్యంతం రాగః శుక్తవదే యథా. 34

అ. అటునే! ఉపయోగం ఉండేచోటనే మాట్లాడాలి. తెల్లని గుడ్డపై వేసిన యెరుపురంగు అద్దకం స్థిరంగా ఉండును గదా!

మూ. దమనక ఆహ— మా మైవం వద.

శ్లో. అప్రధానః ప్రధానః స్యాత్ సేవతే యది పార్థివమ్
ప్రధానోఽప్యప్రధానః స్యాన్ యది సేవావివర్జితః. 35

అ. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు—వద్దు, అలా అనవద్దు. ప్రభువును మెలకువగా సేవిస్తే కొంతకాలానికి అప్రధానుడు ప్రధానుడు అవుతాడు. అలాగే సరిగా సేవింపనివాడు ప్రధానుడై ఉండిననూ అప్రధానుడగును.

మూ. యత ఉక్తం చ—

శ్లో. ఆసన్నమేవన్యపతిర్భజతే మనుష్యం
విద్యావిహీనమకులీనమనంస్కృతం వా.
ప్రాయేణ భూమిపతయః ప్రమదా లతాశ్చ
యత్పార్శ్వతో భవతి తత్ పరివేష్టయంతి. 36

అ. విద్యావిహీనుడూ కులహీనుడూ సంస్కారహీనుడూ అయిన మానవుడైననూ నిత్యం సమీపంలో ఉండే అభిమానిస్తారు. సామాన్యంగా ప్రభువులు స్త్రీలు పిగెలు దావున ఉండేవారిని హత్తుకొనడం సంభవిస్తుంది.

మూ. తథా చ—

శ్లో. కోవప్రసాదవస్తూని యే విచిన్యంతి సేవకాః
ఆరోహంతి శన్తైః పశ్చాద్భున్వంతమపి పార్థివమ్. 37

అ. మరియూ, ప్రభుని కోపానికి అనుగ్రహానికి ఉండే కారణాలను సరిగా అవ్యయనం చేయగల్గే సేవకులు క్రమక్రమంగా ప్రతికూలుడైన ప్రభువుదగ్గరను ఉన్నతపదవి నారోహిస్తారు.

శ్లో. విద్యావతాం మహచ్చేనాం శిర్షవిక్రమశాలినామ్
సేవావృత్తివిదాం చైవ నాశ్రయః పార్థివం వినా. 38

అ. అభివృద్ధిని కాంక్షించే విద్వాంసులకూ శిల్పులకూ వీరులకూ సేవ మర్మ
జ్ఞులకూ రాజాశ్రయం వినా వేతే ఆధారం దుర్లభం.

శ్లో. యే జాత్యాదిమహాత్మాహాన్నరేంద్రాన్సేవయాంతి చ
తేషామామరణం భిక్షాప్రాయశ్చిత్తం వినిర్మితమ్.

39

అ. తమ జాతివిద్యాది గౌరవాభిమానంచే రాజునన్నిధికి పోనివారికి మరణ
పర్యంతం భిక్షావృత్తియే ప్రాయశ్చిత్తం. ప్రభువును ఆశ్రయించినవాడు భోగభాగ్యాలతో
తులతూగునని భావం.

శ్లో. యే చ ప్రాహుర్దురాత్మానో దురారాధ్యా మహీభుజః
ప్రమాదాలస్యజాడ్యాని స్థావీతాని నిజాని తైః.

40

అ. 'ప్రభువులను సేవించడం చాలకష్టం' అని కొందరు దురాత్ములు వల్కు
తూంటారు. అలా పక్కడం ద్వారా వారు తమ అజాగ్రత్తనూ సోమరితనాన్నీ మూర్ఖ
తనూ మాత్రం ప్రకటిస్తూన్నారు.

శ్లో. సర్వాన్ వ్యాఘ్రాన్ గజాన్ సింహాన్ దృష్ట్వోపాయైర్వశీకృతాన్
రాజేతి కియతీ మాత్రా ధీమతామప్రమాదినామ్.

41

అ. పాములూ పులులూ ఏనుగులూ సింహాలూ మొదలైనవన్నీ యీ ఉపాయా
లచే లోబడుతున్నాయి. అలాంటప్పుడు సావధానులైన ధీమంతులకు ప్రభువును
లోబడుకోడం ఒక లెక్కలోనిది గాదు.

శ్లో. రాజానమేవ సంశ్రిత్య విద్వాన్ యాతి పరాం గతిమ్
వినా మలయమన్యత్ర చన్దనం న ప్రరోహతి.

42

అ. విద్వాంసుడు ప్రభువు నాశ్రయించియే ఉన్నతమైన స్థానం పొందును.
చందనవృక్షం మలయపర్వతంలో దప్ప వేజొకచోట మొలవదు.

శ్లో. ధవలాన్యాతపత్రాణి వాజినశ్చ మనోరమాః
సదా మత్తాశ్చ మాతజ్ఞాః ప్రసన్నే సతి భూపతౌ.

43

అ. ప్రభువుసంతుష్టుడైతే మనోహరములైన శ్వేతచ్ఛత్రాలూ ఉత్తమాశ్వాలూ మదగజాలూ మొదలైన భోగభాగాలూ అన్నియూ లభిస్తాయి.

మూ. కరటక ఆహ— 'అథ భవాన్ కిం కర్తుమనాః?' సోఽబ్రవీత్— అద్యాస్తృత్వామీ వింగలకో భీతో భీతపరివారశ్చ వర్తతే. తదేనం గత్వా భయ కారణం విజ్ఞాయ సంధి-విగ్రహ-యాన-ఆనన-సంశ్రయద్వైధీభావానామేక తమేన సంవిధాన్యే.'

అ కరటకుడు ఇలా అన్నాడు. 'అయితే ఇప్పుడు తాము ఏమి చేయదలచారు? దమనకుడు ఇలా బదులుపల్కాడు— 'ఇప్పుడు మనప్రభువైన వింగళకుడు పరివారసమేతంగా భయగ్రస్తుడై ఉన్నాడు. అందుచే అతన్ని సమీపించి భయకారణం తెలిసికొని సంధి-విగ్రహం-యానం-ఆననం - సంశ్రయం -- ద్వైధీభావం - అనే ఆరింటితో తగినదాన్ని ఆశ్రయించి వ్యవహరిస్తాను.

సంధ్యాదుల లక్షణాలు శాస్త్రజ్ఞులచే నిర్వచింపబడినాయి—

1 సంధి=శత్రువు బలవంతుడైనచో రాజీ అగుట

2 విగ్రహం=శత్రువు సమబలుడైనచో యుద్ధానికి సిద్ధపడుట తీక-యుద్ధం చేయుట.

3 యానం=యుద్ధప్రయాణం చేయుట.

4 ఆననం=శత్రువుపై దండయాత్రకు తగిన సమయాన్ని విరీషిస్తూ ఉండడం.

5 సంశ్రయం=శత్రువుకంటె బలవంతుణ్ణి ఆశ్రయించడం.

6 ద్వైధీభావం=ఇద్దరు బలవంతులైన శత్రువులు ఉన్నచో వారికి భేదభావాలు పుట్టించి తాను నిశ్చలంగా ఉండుట.

మూ. కరటక ఆహ— 'కథం వేత్తి భవాన్ యద్యయావిష్టోఽయం స్వామీ! సోఽబ్రవీత్— 'జ్ఞేయం కిమత్ర. యత ఉక్తజ్చ—

శ్లో. ఉదీరితోఽర్థః పశునాఽపి గృహ్యతే హయాశ్చ నాగాశ్చ పహంతి చోదితాః

అను క్రమవ్యూహాతి పణ్డితోజనః పరేష్ణితశానవలా హి బుద్ధయః. 44

అ. కరటకుడు ఇలా అడిగాడు—‘ప్రభువు భయపడినాడు’ అని తామెలా గుర్తించారు? దమనకుడు అన్నాడు—‘ఇందులో తెలియదగింది యేముంది? అందు వల్లనే పెద్దలు ఇలా అన్నారు—

చెప్పిన విషయాన్ని పశువుగూడ గ్రహిస్తుంది. గుఱ్ఱాలూ ఏనుగులూ తోలగానే బరువును లాగుతున్నాయి. పండితుడు తెలుపనిదాన్ని గూడ సందర్భాన్నిబట్టి ఊహిస్తాడు. ఆకారాదులవ్వాలా ఇతరుల భావాలను గ్రహించడం అనేదే ప్రతిభకు ప్రయోజనం.

మూ. తథా చ మనుః—

శ్లో. ఆకారై రిజ్జేత్తైర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ

నేత్రవక్త్రవికారైశ్చ లక్ష్మ్యతేనైవైర్గతం మనుః.

45

అ. ఆకృతిలోని మార్పులూ, సంకేతాలు, గమనం, చేష్ట, సంభాషణం, చూపులు, ముఖభంగిమలు ఇత్యాదికంచే లోపలిమనస్సు తెలియబడును. అసగా మనస్సులోని భావాన్ని ఊహింపవచ్చును.

మూ. తదద్యైనం భయాకులం ప్రాప్య స్వబుద్ధిప్రభావేణ నిర్భయం కృత్వా వశీకృత్య చ నిజాం సాచివ్యపదవీం సమాసాదయిష్యామి”? కరటక ఆహ— అనభిజ్ఞో భవాన్ సేవాధర్మస్య. తత్కథమేనం వశీకరిష్యసి? సోఽబ్ర వీత్— ‘కథమహం సేవాఽనభిజ్ఞః? మయా హి తాతోత్సజ్ఞే క్రిడతాఽభ్యాగత సాధూనాం సీతీశాస్త్రం వతతాం యచ్ఛృతం సేవాధర్మస్య సారం తద్దృది స్థాపితమ్. శ్రూయతాం, తచ్ఛేదమ్—

అ. అందుచే నేడే నేను భయవిచలితుడైన ప్రభువును సమీపిస్తాను—నా తెలివి ఒలిమినే అతని భయంతోలిగిస్తాను—స్వాధీనపరచుకొని పోయినమంత్రపదవిని మరల సంపాదిస్తాను.’ అది విని కరటకుడు ఇలా అన్నాడు—‘నీకు సేవాధర్మం తెలియదు. అట్టియెడ యెలా అతన్ని లోబరచుకోగలవు.’ అందుకు దమనకుడు ఇలా అన్నాడు—‘నేను సేవాధర్మం తెలియనివాడను ఎందుకు అగుదును? నేను బాల్యంలో తండ్రితోడవై కూర్చుండి ఆడుకొనేవాడను. అప్పుడు అచ్చటికివచ్చిన నజ్జనులు

నీతిశాస్త్రం పఠించేవారు. (చర్చించేవారు), నేను శ్రద్ధగా విని దానిసారాన్ని హృదయంలో పదిలపఱచుకున్నాను. దానిని తెల్పేదను వినుము—

దమనకోక్తసేవాధర్మాః

శ్లో. సువర్ణపుష్పితాం భూమిం విచిన్వంతి నరా స్త్రయః

శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ యశ్చ జానాతి సేవితుమ్.

46

అ. శూరులూ విద్వాంసులూ సేవాధర్మవిదులూ-అనే త్రివిధమానవులు-వారు పురుషులైనను స్త్రీలైనను-సువర్ణపుష్పితమైన భూమిని వెదకుతారు. అనగా ఐశ్వర్యసమృద్ధప్రదేశాన్ని అశ్వేషిస్తారు-అచ్చటికి చేరుతారు అని భావం.

శ్లో. సా సేవా యా ప్రభుహితా గ్రాహ్య వాక్యవిశేషతః

ఆశ్రయేత్ పార్థివం విద్వాన్ తద్వారేణైవ నాన్యథా.

47

అ. ప్రభువునకు హితం గూర్చునదియే సేవ అగును. అది విశేషించి ప్రభు వాక్యంద్వారానే గ్రహింపదగి ఉంటుంది. అందుచే విద్వాంసుడు దాని (ప్రభువాక్యం) ద్వారానే ప్రభువును ఆశ్రయించాలి. వేతహర్గం లేదు.

శ్లో. యో న వేత్తి గుణాన్ యన్య న తం సేవేత్తు పణ్డితః

న హి తస్మాత్ ఫలం కిచ్చిత్ సుకృష్టాదూనరాదివ.

48

అ. రాజనీతివండితుడు సేవ్యప్రభు గుణాదికం సరిగా తెలియకపోతే అతన్ని (ఆ ప్రభువును) సేవింపరాదు. చివటి నేలలోని వ్యవసాయంవలె అసేవ నిష్ఫలం.

శ్లో. ద్రవ్యప్రకృతిహీనోఽపి సేవ్యః సేవ్యగుణాన్వితః

భవత్యాజీవనం తస్మాత్ ఫలం కాలా న్తరాదపి.

49

అ. ధనం దుర్గం సేవా మ్మితులూ మొదలైన రాజ్యాంగబలం లేనివాడైననూ ఉత్తమ గుణాఢ్యుడైన ప్రభువు సేవ్యుడే. ఏలననగా-అతనివల్ల కాలాంతరమందే నా జీవనాధారం లభిస్తుంది.

శ్లో. అపి స్థాణువదాసీనః శుష్యన్ పరిగతః ఖుధా

న త్వజ్ఞానాత్మనమ్నన్నాద్ వృత్తిమీహేత వణ్డితః.

50

అ. రాజనితిజ్ఞుడు విరిగినమ్రోడువలె (స్థాణువువలె) పడియున్ననూ, ఆకలిచే బహుధాపీడితుడై శుక్కిస్తూ ఉన్నను అజ్ఞానియైన ప్రభువువలన జీవితా మృత్తని కోరరాదు.

శ్లో. సేవకః స్వామినం ద్వేష్టి కృపణం పరుషాక్షరమ్

ఆత్మానం కిం న న ద్వేష్టి సేవ్యాసేవ్యం న వేత్తి యః.

51

అ. ఏ సేవకుడు తన ప్రభువును 'అబ్బుడు పరుషభాషణుడు' ఇత్యాదిగా పరుషవాక్కులతో నిందిస్తాడో వాడు వాస్తవానికి తననే నిందించుకొనుచున్నాడు. ఎదు సేవ్యాసేవ్యవివేకంలేని మూర్ఖుడు.

శ్లో. యస్యాశ్రిత్య న విశ్రామం క్షుధార్తా యాన్తి సేవకాః

సోఽర్కవన్నృపతిస్త్యాజ్యః నదా పుష్పఫలోఽపి నన్.

52

అ. ఏ ప్రభువును సేవిస్తూ సేవకులు ఆకలిచే ఎకనకలాడుతూ విశ్రాంతి నెరుంగరో, ఆ ప్రభువు భోగభాగ్యాలుగలవాడైనా పుష్పఫలపూర్ణమైన జీల్లేడు చెట్టువలె నదా త్యాజ్యుడే.

శ్లో. రాజమాతరి దేవ్యాం చ కుమారే ముఖ్యమంత్రిణి

పురోహితే ప్రతిహారే నదా వర్తేత రాజవత్.

53

అ. రాజమాతః, పట్టపురాణి, రాజపుత్రుడు, ముఖ్యమంత్రి, పురోహితుడు - ద్వారపాలకుడు-ఈ ఆరుగుర్యెడల రాజునందులెనే ప్రవర్తిల్లాలి.

శ్లో. జీవేతి ప్రబ్రువన్ ప్రోక్తః కృత్యాకృత్యవిచక్షణః

కరోతి నిర్వికల్పం యః న భవేద్రాజవల్లభః.

54

అ. సేవకుడు కృత్యాకృత్యవివేకితో ప్రభువు పిలువగానే 'ఆయుష్మంతుని విజయం' అని వెంటనే చల్కాలి. తర్వాత అతని అజ్ఞను నిస్సంకోచంగా నిర్వహించాలి. అలాంటి సేవకుడే రాజునకు ప్రీతిప్రాప్తుడౌను.

శ్లో. ప్రభుప్రసాదజం విత్తం సుప్రాప్తం యో నివేదయేత్

వస్త్రాద్యం చ దధాత్యక్షే న భవేద్రాజవల్లభః.

55

అ. ప్రభువు అనుగ్రహించిన ధనాన్ని గొప్పగా చెప్పుకొని సంతోషించాలి. అతడు ఇచ్చిన వస్త్రాదికమును ధరించాలి. అట్టి సేవకుడే రాజునకు ఇష్టుడౌను.

శ్లో. అన్తఃపురజనైః సార్థం యో న మన్త్రం సమాచరేత్
న కలత్తైర్నురేన్ద్రస్య న భవేద్రాజవల్లభః.

56

అ. అంతఃపురవాసులతో, అందును రాజపత్నులతో రహస్యసంభాషణాదికం చేయరాదు. అలాంటి సేవకుడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడగును.

శ్లో. ద్యూతం యో యమదూతాభం హాలాం హాలాహలోపమామ్
వశ్యేద్దారాన్ వృథాకారాన్ న భవేద్రాజవల్లభః.

57

అ. జూదాన్ని యమదూతగానూ, మద్యాన్ని హాలాహాలవిషంగానూ సుంద రాంగులైన రాజకాంతలను కురూపులుగానూ తరించేవాడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడౌతాడు.

శ్లో. యుద్ధకాలేఽగణీర్యః స్యాత్ సదా పృష్ఠానుగః పురే
ప్రభోద్వారాశితో హర్మ్యే న భవేద్రాజవల్లభః.

58

అ. ప్రభువునకు యుద్ధకాలంలో ముందుండువాడూ-నగరపర్యటనలో వెనుక అనుసరించేవాడూ-రాజభవనంలో ద్వారంవద్ద ఉండేవాడూ అయిన సేవకుడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడౌతాడు.

శ్లో. సమ్మతోఽహం విభోర్నిత్యమితి మత్వా వ్యతిక్రమేత్
కృచ్చైష్వపి న మర్యాదాం న భవేద్రాజవల్లభః.

59

అ. 'నేను ప్రభువునకు నిత్యం ప్రేమపాత్రుడను' అని తలచి (గర్వింపక) కష్టములందునూ మర్యాదనుమీఱక ప్రవర్తించే సేవకుడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడగును.

శ్లో. ద్వేషిద్వేషవరో నిత్యమిష్టానామిష్టకర్మకృత్
యో నరో నరనాథస్య న భవేద్రాజవల్లభః.

60

అ. రాజునకు శత్రువులైనవారిని ద్వేషించేవాడూ-ఇష్టులైనవారు కోరేపనులు చేసేవాడూ అయినవాడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడౌతాడు.

శ్లో. ప్రోక్తః ప్రత్యుత్తరం నాహ విరుద్ధం ప్రభుణా నయః

స సమీపే హసత్యుచైః స భవేద్రాజవల్లభః.

61

అ. ప్రభువు మాటకు విరుద్ధమైన నమాధానం చెప్పనివాడూ—అతనిదగ్గర విగ్గరగా నవ్వనివాడూ ప్రభువునకు ప్రీతిపాత్రుడగును.

శ్లో. యో రణం శరణం తద్వన్మన్యతే భయవర్జితః

ప్రవాసం స్వపురావాసం స భవేద్రాజవల్లభః.

62

అ. యుద్ధభూమిని నిర్భయంగా స్వగృహంవలె, షరదేశనివాసాన్ని స్వగర నివాసంవలె తలంచేవాడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడౌతాడు.

శ్లో. న కుర్యాన్నరనాథస్య యోషిద్భిః సహ సజ్జతిమ్

స నిన్దాం న వివాదజ్ఞు స భవేద్రాజవల్లభః.

63

అ. రాజకాంతలతో స్నేహంగా ఉండరాదు, వారిని నిందించరాదు. వారితో వాదులాడరాదు. అలాంటివాడే రాజునకు ప్రీతిపాత్రుడగును.

మూ. కరటక ఆహ— “అథ భవాన్స్తత గత్వా కిం తావత్ప్రథమం వక్ష్యతి, తత్తావదుచ్యతామ్.” దమనక ఆహ—

అ. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు—నరే. తాము అప్పటికిపోయి మొట్టమొదట ఏమి మాట్లాడెదరో తెలుపండి. అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు—

శ్లో. ఉత్తరాదుత్తరం వాక్యం వదతాం సమ్రుజాయతే

సువృష్టిగుణసమ్పన్నాద్ బీజాద్భిజమివాపకమ్.

64

అ. (ముందుగానే ఇలా అని యేలా చెప్పగలం) సువృష్టికారణంగా ఒక బీజం నుండి సశాతీయమగు వేఱోక బీజం జన్మించునట్లు సందర్భాన్నిబట్టి వాక్య—ప్రతివాక్యాలద్వారా సంభాషణ వృద్ధి చెందుతుంది.

శ్లో. అపాయనస్తర్కనజాం విపత్తిముపాయనస్తర్కనజాఞ్చ సిద్ధిమ్

మేధావినో నీతిగుణప్రయుక్తాం పురస్కర స్తిమివ వర్జయన్తి.

65

అ. ఆపాయ సందర్భసజన్యమైన ఆపద(అజాగ్రత్తచేత గల్గే ఆపద అనియు అందురు) ఉపాయాన్ని గుర్తించడంచే గల్గే కార్యసిద్ధి-ఈ రెంటినీ ప్రతిభాశాలురు నీతి శాస్త్రజ్ఞులవడంతో కన్నులకు గడ్డినట్లు వర్ణించి బోధిస్తారు.

శ్లో. ఏకేషాం వాచి శుకపదన్యేషాం హృది మూకవత్

హృది వాచి తథాఽన్యేషాం వల్గు వల్గుంతి సూక్తయః.

66

అ. కొందరికి మాటలు చిలుకపలుకులవలె మధురంగా ఉంటాయి. అనగా- హృదయం కాలుష్యయుక్తం అనిభావం. మరికొందరికి హృదయం మూగదై(నిర్మలమై) ఉంటుంది. అనగా వాక్కుకఠినం అనిభావం. ఇకకొందరు తమ సూక్తులద్వారా హృదయంలోనూ మాటలలోనూ-సరళతనూ సహృదయతనూ ప్రకటిస్తారు.

మూ. న చాహమప్రాప్తకాలం వక్ష్యే. ఆకర్ణిత్తో మయా నీతిసారః
పితుః పూర్వముత్సక్తం హి నిషేవతా.

శ్లో. అప్రాప్తకాలం వచనం బృహస్పతిరపి బ్రువన్

లభతే బహ్వవజ్ఞానమపమానజ్ఞా పుష్కలమ్.

67

అ. నేను సందర్భశూన్యంగా మాట్లాడను. ఏలననగా-తండ్రితొడపై ఆడుకొనేటప్పుడే నీతిశాస్త్రం గ్రహించాను.

సందర్భశూన్యంగా మాట్లాడినచో బృహస్పతిగూడ అధికనిరాచరణా పుష్కలమైన అవమానం పొందును.

మూ. కరటక ఆహ-

శ్లో. దురారాధ్యా హి రాజానః పర్వతా ఇవ సర్వదా

వ్యాలాక్ష్ణిః సువిషమాః కఠినా దుష్టసేవితాః.

68

అ. సర్వాది కూరసత్వాకీర్ణములూ విమోహనతప్రదేశాలచే సమతాశూన్యాలూ కఠినశిలాయుతాలూ అయిన పర్వతాలవలె దుష్టజనసేవితులూ, సమబుద్ధిశూన్యాలూ ఐన రాజులను సర్వదా ఆరాధించడం అసాధ్యం.

మూ. తథా చ -

శ్లో. భోగినః కఙ్కాకావిష్టాః కుటిలాః క్రూరచేష్టతాః
సుదుష్టా మన్త్రసాధ్యాశ్చ రాజానః పన్నగా ఇవ.

69

అ. అటులనే — ఎలాపాములు పడగగలవీ-కుబుసంతో కప్పబడినవీ-వంకర గమనం గలవీ - క్రూరచేష్టలుగలవీ-మిక్కిలిదుష్టములూ అయి ఉండియూ మంత్రాలకు లోబడుతున్నాయో అలాగే రాజులును భౌతికిభోగసుఖవిలీనులూ సుందరవస్త్రోవృతులూ కవటులూ క్రూరచేష్టలూ మిక్కిలిదుష్టలూ అయి ఉన్ననూ నేర్పరులైన మంత్రుల ఆలోచనలకు లోబడుతారు.

శ్లో. ద్విజిహ్వః క్రూరకర్మాణోఽనిష్ఠాశ్చిద్రానుసారిణః
దూరతోఽపి హి వశ్యంతి రాజానో భుజగా ఇవ.

70

అ. ఎలా పాములు రెండునాల్కలుగలవీ-క్రూరకర్మములూ-అనభీష్టాలూ- తొట్టలలో ప్రవేశించునవీ దూరంనుండియే చూచేవి అయినన్నాయో, అలాగే రాజులును రెండునాల్కలుగలవారూ (మాటనిలకడ లేనివారు) క్రూరకర్ములూ అందువల్లనే అందరికి ఆనభీష్టలూ దుష్టమార్గానుసారులూ దూరంనుండియే గూఢచారులద్వారా విషయాలు గ్రహించేవారు అయిఉండురు.

శ్లో. స్వల్పమవ్యవకుర్వంతి యేఽభీష్టా హి మహిపతేః
తే వహ్నివివ దహ్యంతే పతశ్చాః పాపచేతనః.

71

అ. ఎవరేని సేవకలు రాజునకు ప్రీతిపాత్రులై ఉన్ననూ ప్రమాదవశాన మిక్కిలి స్వల్పమైన అవకారం కలుగుదురుగాక. ఆ పాపాత్ములు అగ్నివడిన పురుగుల వలె దహింపబడుదురు.

శ్లో. దురారోహం వదం రాజ్ఞాం సర్వలోకనమస్కృతమ్
స్వల్పేనావ్యవకారేణ బ్రాహ్మణ్యమివ దువ్యతి.

72

అ. సర్వజనవంద్యుడైన రాజుపదవి మిక్కిలి కష్టంలో పొందబడుతూంది. కాని అది స్వల్పమైన అవకారంచేతనే బ్రహ్మతేజంవలె మలినం అవుతుంది (చిన్న చిన్న రాగద్వేషాలునైతం బ్రహ్మతేజాన్ని మలినంచేస్తాయి. అనిశాస్త్రం)

శ్లో. దురారాధ్యాః శ్రీయో రాజ్ఞాం దురాపా దుష్పరిగ్రహః

తిష్ఠన్త్యాప ఇవాధారే చిరమాత్మని సంస్థితాః.

73

అ. రాజసంపదలు శ్రమచే ఆరాధ్యాలూ ప్రాప్యాలూ పరిగ్రహ్యాలూ అగును. కాని అవి ఆధారపాత్రాదికంలోని జలంవలె, సావధానంగా రక్షింప బడిననే తన దగ్గర చిరకాలం నిలుస్తాయి. (అనగా పాత్రనశిస్తే సీరు చెదరిపోవునట్లు రాజ్యాధారమగు ఆమె త్యాదికం సరిగా లేనిచోట రాజ్యం నిల్వదు.)

మూ. దమనక ఆహ- 'సత్యనేతత్పరమ్. కిన్తు-

శ్లో. యన్య యన్య హి యో భావస్తేన తేన సమాచరేత్

అనుప్రవిశ్య మేధావీ షిప్రమాత్మవశం నయేత్

74

అ. ప్రతివారూ తమతమ బావానుసారం ఆచరింపవచ్చు కాని మేధావి మాత్రం ప్రభుని చిత్తం పూర్తిగా గుర్తించి ప్రవర్తించి అతన్ని తోబుడచుకొంటాడు.

శ్లో. భద్రశ్చైత్రానువర్తిత్యం సువృత్తం చానుజీవినామ్

రాక్షసాశ్చాపి గృహ్యంతే నిత్యం ఛన్దానువర్తిభిః.

75

అ. యజమానుని హృదయాన్ని అనుసరించటం, అతనివల్ల జీవన ధారం పొందిన సేవకులకు శుభమైనవర్తన. నిత్యం అలా ప్రవర్తించే సేవకులకు రాక్షసప్రకృతి గల యజమానులు సైతం తోబుడచురు.

శ్లో. సరుషి నృపే స్తుతివచనం తదభిమతే ప్రేమ తద్విషి ద్వేషః

తద్దానన్య చ శంసా అమన్త్రితన్త్రం వశీకరణమ్.

76

అ. ప్రభువుకోపిస్తే పొగడడం, అతనికి కష్టమైనవారిని ప్రేమించడం, అతని శత్రువులను ద్వేషించడం, అతని దానాన్ని ప్రశంసించడం మొదలైనవి మంత్రతంత్రాలు లేకయే అతన్ని వశీకరించుకొనే సాధనాలు.

మూ. కరటక ఆహ- 'యద్యేవమభిమతం త్వర్తి శివాస్తే పంథానః సన్తు. యథాభిలషితమనుష్ఠీయతామ్.' సోఽపి ప్రణమ్య పింగళకాభిముఖం ప్రతస్తే.

అ. కరటకుడు ఇలా అనెను—ఇదే నీకు నమ్మతంగా ఉంటే నీ మార్గాలు శుభంబులు అగుత. తలంచినట్లు చేయుము. దమనకుడును అతనికి ప్రణామంచేసి పింగళకాభిముఖంగా వయనించాడు.

మూ. అథాఽగచ్ఛంతం దమనకమలోక్యః షిఖిలకో ద్వాన్ధమబ్రవీత్. 'అపసార్యతాం వేత్రలతా. అయమస్మాకం చిరంతనోమంత్రిపుత్రో దమనకోఽవ్యాహతప్రవేశః. తత్ప్రవేశ్యతాం ద్వితీయమణ్డలభాగీ'—ఇతి. స ఆహ—యథాఽవాదీత్ భవాన్—ఇతి.

అ. అంతటవచ్చే దమనకుని చూచి పింగళకుడు ద్వారపాలకునితో ఇలా అన్నాడు—'వేత్రలత తొలగింపుము. ఈ వచ్చేవాడు మా ప్రాచీనమంత్రి పుత్రుడు దమనకుడు. అతని ప్రవేశానికి ఆటంకం లేదు. అందుచే రెండవరకం అధికారిగా ప్రవేశ పెట్టుము'. ద్వారపాలకుడు—'ప్రభువుల ఆజ్ఞానుసారం'—అన్నాడు.

మూ. అథోపసృత్య దమనకో నిర్దిష్ట ఆననే పింగలకం ప్రణమ్య ప్రాప్తానుజ్ఞ ఉపవిష్టః. స తు తస్య నఖకులిశాలంకృతం దక్షిణపాణిముపరి దత్త్వా మానపురస్సరమువాచ— 'అపి శివం భవతః? కస్మాచ్ఛిరం దృష్టోఽసి? దమనక ఆహ— 'న కిచ్ఛిద్దేవపాదానామస్మాఖిః స్రయోజనమ్. పరం భవతాం ప్రాప్తకాలం వక్తవ్యమ్. యత ఉత్తమ—మధ్యమ—అధమైః సర్వైరపి రాజ్ఞాం ప్రయోజనమ్. ఉక్తం—

అ. అంత దమనకుడు సమీపించి పింగళకునికి నమస్కరించాడు. అతని ఆజ్ఞచే నిర్దిష్టపీఠంపై కూర్చున్నాడు. వీమ్మట పింగళకుడు వజ్రాలవలె విగరిగమెరిసే గోళతోడి తన కుడిచేతిని దమనకుని శిరంపై ఉంచి ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు— 'శుభమా? ఎందుకు ఇంతకాలం తర్వాత కనబడినారు? దమనకుడు ఇలా అన్నాడు— 'పూజ్యపాదులైన ప్రభువులకు మావలన ఏమియు ఉపయోగంలేదు. కాని సందర్భాన్ని బట్టి ప్రభువులకు విన్నవింపవలసినది గలదు. ఏలననగా—ఉత్తమ-మధ్యమ-అధములందరి తోడనూ రాజులకు ఉపయోగం ఉందని చెద్దలందురు—"

శ్లో. దంతస్య నిష్కోషణకేన నిత్యం కర్ణస్య కణ్డాయనికేన వాపి

తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం కిమంగ వాగ్ధస్తవతా నరేణ.

అ. దంతములనందుల గ్రుచ్చుకొనుటకు - చెవులను గోకుకొనుటకు గడ్డిపరక తోడను ప్రభువులకు ఉపయోగం ఉంది. అట్టియెడ వాగాదిఇంద్రియాలుగల మనుష్యునితో ఉపయోగం ఉండడంలో ఆశ్చర్యం ఏముంది ?

మూ. తథా వయం దేవపాదానామన్వయాగతా భృత్యా ఆవత్స్వపి పృష్ఠగామినో యద్యపి స్వమధికారం న లభామహే తథాపి దేవపాదానామేత ద్యుక్తం న భవతి. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. స్థానేష్యేవ నియోక్తవ్యా భృత్యా ఆభరణాని చ
న హి చూడామణిః పాదే ప్రభవామీతి బధ్యతే.

78

అ. మరియు మేము ప్రభువుల శ్రీపాదాలకు వంశక్రమంగా పచ్చిన సేవకులము. అవదలందునూ వెంటనుండేవారం. అయినా ఈ సమయంలో మేము మా అధికారం పొందలేదన్నచో ఇది ప్రభువులకు నమ్మచితంగాదు. పెద్దలు ఇలా అన్నారు -

సేవకులను ఆభరణాలను వాటివాటి స్థానాలందే ఉంచాలి. 'ఇది శ్రేష్ఠం' అని తలంచి చూడామణిని పాదానికి బంధింపం గదా ?

మూ. యతః -

శ్లో. అనభిజ్ఞో గుణానాం యో న భృత్యైరనుగమ్యతే
ధనాఢ్యోఽపి కులీనోఽపి క్రమాయాతోఽపి భూవతిః.

79

అ. వీలననగా - యజమాని, ధనికుడైనా నక్కులనంజాతుడైనా వంశక్రమంగావచ్చిన భూపాలుడైనా గుణగ్రాహికానిచో అతనికి సేవకులు నరిగాతోడ్పడరు.

మూ. ఉక్తశ్చ - -

శ్లో. అసమైః సమీయమానః సమైశ్చ పరిహీయమాణసత్కారః
ధురి యో న యుజ్యమానస్త్రిభిరర్థవతిం త్యజతి భృత్యః.

80

అ. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు - 'అసమానులతో తుల్యంగా చూడబడడం సాటి వారితో సమంగా గౌరవం పొందకపోవడం కార్యభారంలో నియమింపబడకపోవడం - అనే ఈ మూడు కారణాలవల్ల సేవకుడు ప్రభువును పరిత్యజిస్తాడు.

మూ. యచ్చావివేకితయా రాజా భృత్యాను త్తమవదయోగ్యాన్ హీనా
ధమస్థానే నియోజయతి, న తే తత్రైవ తిష్ఠంతి. స భూవతేర్దోషో న తేషామ్.
ఉక్తం చ—

శ్లో. కనకభూషణస్క్రిహోచితో యది మణిస్త్రపుషి ప్రతిబధ్యతే

న స విరాతి న చాపి స శోభతే భవతి యోజయితుర్వచనీయతా. 81

అ. ఒకవేళ రాజు తన అవివేకంవల్ల ఉత్తమస్థానయోగ్యులైన సేవకులను
హీనాధమస్థానాలలో ఉంచినట్లైతే ఆ సేవకులు ఆ పదవులందే స్థిరంగా ఉండరు.
మరియూ ఇది రాజదోషమే కాని సేవకదోషంమాత్రం గాదు. అభిజ్ఞులిలా అన్నారు—

బంగారు ఆభరణాలలో పొదుగబడదగిన మణి తగరంలో పొదుగబడినంత
మాత్రాన అది (మణి) రూపాంతరం పొందదు, కాంతిహీనం గాదు. అలా దానిని
కూర్చినవాడే సిందింపబడును.

మూ. యచ్చ స్వామ్యేవం వదతి— 'చిరాన్ దృశ్యతే'— ఇతి. తదపి
శ్రూయతామ్—

శ్లో. సవ్యదక్షిణయోర్యత్ర విశేషో నా స్తి హస్తయోః

కస్తత్ర క్షణమప్యార్యో విద్యమానమతిర్భవేత్.

82

అ. మరియు ప్రభువులు—'చాలా దినముల తర్వాత కనబడ్డారు'—అనిఅడిగారు.
దానిసీ వినండి—

కుడిచేతికి ఎడమచేతికి ఉండే భేదం గుర్తింపబడనిచోట నేర్పరియైన నీతి
శాస్త్రజ్ఞుడు క్షణంగాడ ఉండజాలడు.

శ్లో. కాచే మణిర్మణౌ కాచో యేషాం బుద్ధిర్వికల్పతే

న తేషాం సన్నిధౌ భృత్యో నామమాత్రోఽపి తిష్ఠతి.

83

అ. ఎవరిబుద్ధికి గాఢముక్కు మణిగాను, మణి గాఢముక్కుగాను భ్రాంతిగా
తోస్తుందో అట్టి ప్రభువులవద్ద నామమాత్రానికిని సేవకులు ఉండరు.

శ్లో. పరీక్షకా యత్ర న సన్నిదేశే నార్హన్తి రత్నాని సముద్రజాని

ఆభీరదేశే కిల చన్ద్రాకాంతం త్రిభిర్వరాచైర్విపణన్తి గోపాః. 84

అ. పరీక్షలు లేనిచోట సముద్రంలోవుట్టిన రత్నాలకైనా విలువ ఉండదు. లోకంలో ఇలా సామెతఉంది - 'ఆభీరదేశంలో గొల్లవాండ్రు చంద్రకాంతమణిని మూడు పైసాలకు (గవ్వలకు) అమ్మేదరు, కొనెదరు.'

శ్లో. లోహితాఖ్యస్య చ మణేః పద్మరాగస్య చాన్తరమ్

యత్ర నాన్తి కథం తత్ర క్రియతే రత్నవిక్రయః. 85

అ. కెంపునకు పద్మరాగమునకు =కొంతతక్కువ ఎరువుగల మణి) భేదం తెలియనిచోట రత్నవ్యాపారం ఎలా జరుగుతుంది ?

శ్లో. నిర్విశేషం యదా స్వామీ నమం భృత్యేషు వర్తతే

తత్రోద్యమసమర్థానాముత్సాహాః పరిహీయతే. 86

అ. ప్రభువు సేవకులందరియెడ నమానంగా ఉండరాదు. అలా ఉంటే సాహసవంతులకు ఉత్సాహం నశిస్తుంది. అనగా సాహసవంతులయెడ విశేషతచూపి ప్రోత్సాహక బహుమతులివ్వాలి అని భావం.

శ్లో. న వినా పార్థివో భృత్యైర్న భృత్యాః పార్థివం వినా

తేషాం చ వ్యవహారోఽయం పరస్పరనిబన్ధనః. 87

అ. సేవకులులేనిచో ప్రభువులేడు. అలాగే ప్రభువులేనిచో సేవకులులేరు. కలా ప్రభుసేవక వ్యవహారం అన్యోన్య పేక్షితమైంది.

శ్లో. భృత్యైర్వి నా స్వయం రాజా లోకానుగ్రహకారిభిః

మయాభై రివ దీప్తాంశు శ్తేజస్వ్యవిన శోభతే. 88

అ. సూర్యుడెంతటి తేజస్వి అయినా ప్రపంచానికి బహుదా ఉపకరించే కిరణాలులేనిచో ఎలా శోభిల్లవో, అలాగే ప్రజలకు పెక్కువిధాలుగా సాయపడే సేవకులు లేనిచో ప్రభువు ఎంతటి పరాక్రమి అయినా విరాజిల్లుడు.

శ్లో. అరైః సన్ధార్యతే నాభిర్నాభౌ చారాః ప్రతిష్ఠితాః

స్వామిసేవకయోరేవం వృత్తిచక్రం ప్రవర్తతే. 89

అ. (బండిచక్రపు) అకులచే నాభి (నడిమిఠూము-కుండ) ధరింపబడు తూంపి. అలాగే నాభిరంధ్రాలలో అకులు నిలువబడ్డాయి. ఇలాగే స్వామి సేవకులకు అన్యోన్యశ్రయరూపమైన వృత్తిచక్రం ప్రవర్తిల్లుతుంది.

శ్లో. శిరసా విధృతా నిత్యం స్నేహేన పరిపాలితాః

కేశా అపి విరజ్యంతే నిస్నేహాః కిం న సేవకాః.

90

అ. కేశములు శిరోవిధృతాలున్నేహ(తైల)పరిపాలితాలు అయి రాజ్యస్థాయి అవి సస్నేహాలు (తైలసంస్కారరహితాలు) అయితే ఎండుతాయి కఱకుబారుతాయి. సేవకులుగూడ స్నేహ(ప్రేమ) రహితంగా చూడబడితే ఎలాఉంటారో తేలిగ్గా ఊహించ వచ్చు!

శ్లో. రాజా తుష్టి హి భృత్యానామర్థమాత్రం ప్రయచ్ఛతి

తే తు సమ్మానమాత్రేణ ప్రాణై రవ్యవకుర్వతే.

91

అ. రాజు సంతుష్టుడైతే సేవకులకు ధనాదికం బహుకరిస్తాడు. సేవకులైతే సన్మానమాత్రంచే ప్రాణారాధి ఉపకరిస్తారు.

శ్లో. ఏవం జ్ఞాత్వా నరేంద్రీణ భృత్యాః కార్యా విచక్షణాః

కులీనాః శౌర్యసంయుక్తాః శక్తా భక్తాః క్రమాగతాః.

92

అ. దీనిని గ్రహించి ప్రభువు విద్వాంసులూ నిపుణులూ సత్కులీనులూ శూరులూ సమర్థులూ భక్తులూ వంశక్రమాగతులూ ఆయినవారిని మాత్రమే సేవకులుగా ఉంచుకొనాలి.

శ్లో. యః కృత్వా సుకృతం రాజ్ఞో దుష్కరం హి తము త్తమమ్

లజ్జయా వక్తి నో కిచ్ఛితై న రాజా సహాయవాన్.

93

అ. ఎవడు రాజునకు శుభమూ కష్టసాధ్యమూ ఉత్తమహితమూ అయిన కార్యంచేసియూ సిగ్గుతో ఏమియుచెప్పడో వాడే సహాయకుడైన సేవకుడు.

శ్లో. యస్మిన్ కృత్యం సమావేశ్య నిర్విశజ్జేన చేతసా

ఆస్యతే సేవకః స స్యాత్ కలత్రమివ చాపరమ్.

94

అ. ఏ నేవకునిపై కార్యభారంఉంచి ప్రభువు నిస్సందేహంగా ఉండగలడో అట్టి నేవకుడు ద్వితీయ కలత్రంవలె శుభకరుడు.

శ్లో. యోఽనాహూతః సమభ్యేతి ద్వారి తిష్ఠతి సర్వదా
వృష్టః సత్యం మితం బ్రూతే స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 95

అ. పిలువబడకయు (అవసరంగుర్తించి) దగ్గరకు వచ్చువాడూ నిత్యం ద్వారంవద్ద ఉండువాడూ అడిగినచో సత్యాన్ని పరిమితభాషతో పల్కువాడూ ఆయన వాడే రాజసేవకుడగుటకు అర్హుడు.

శ్లో. అనాదిష్టోఽవి భూపస్య దృష్ట్యా హానికరం చ యః
యతతే తస్య నాశాయ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 96

అ. అజ్ఞలేకశోయినను ప్రభువుకు సంభవింపబోయే అపదను గుర్తించి తొలగించేందుకు యత్నించేవాడే రాజసేవపదవికి అర్హుడు.

శ్లో. తాడితోఽవి దురుక్తోఽవి దణ్ణితోఽవి మహీభుజా
యో న చింతయతే పాపం స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 97

అ. ప్రభువు కొట్టినా తిట్టినా దండించినా అతనికి (ప్రభువునకు) కీడుదలం చనివాడే రాజసేవక పదవికి అర్హుడు.

శ్లో. న గర్వం కురుతే మానే నాపమానే చ తవ్యతే
స్వాకారం రక్షయేద్యస్తు స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 98

అ. గౌరవానికి గర్వింపక అగౌరవానికి తపింపక మానావసూనభావాలను ఆకారంద్వారా వ్యక్తంచేయనివాడే రాజసేవకపదవికి అర్హుడు.

శ్లో. న క్షుధా వీడ్యతే యస్తు నిద్రయా చ కదాచన
న చ శీతాతపాద్యైశ్చ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 99

అ. ఆకలికి నిద్రకు శీతాతపాదులకు చలింపనివాడే రాజసేవపదవికి అర్హుడు

శ్లో. శ్రుత్వా సాక్షామికిం వారాం భవిష్యాం స్వామినం ప్రతి
ప్రసన్నాస్యో భవేద్యస్తు స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 100

అ. 'యుద్ధం రాజోవుచున్నది' అనే వార్తవిని ప్రభువునకు సాయంచేసేందుకై ప్రసన్నముఖుడైనవాడే రాజసేవకవదలికి అర్హుడు.

శ్లో. సీమా వృద్ధిం సమాయాతి శుక్లపక్ష ఇవోడురాట్
నియోగ సంస్థితే యస్మిన్ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 101

అ. ఎవడు రాజకార్యనియుక్తుడు కాగానే రాజ్యసరిహద్దులు శుక్లపక్షచంద్రుని వలె వృద్ధిపొందునో వాడే రాజసేవక వదలికి అర్హుడు.

శ్లో. సీమా సజ్గోచమాయాతి వహ్నా ప్రక్షిప్తచర్మవత్
స్థితే యస్మిన్ స తు త్యాజ్యో భృత్యో రాజ్యం సమీహతా. 102

అ. ఎవడు రాజకార్యనియుక్తుడుకాగానే రాజ్యసరిహద్దులు అగ్గిలోవేయబడ్డ చర్మంవలె అగ్గిపోవునో అట్టి సేవకుణ్ణి రాజ్యవృద్ధికోరే ప్రభువు పరిత్యజించాలి.

మూ. తథా శృగాలోఽయమితి మన్యమానేన మమోపరి స్వామినా
యద్యవజ్ఞా క్రియతే. తదవ్యయు క్తమ్. ఉక్తం చ యతః—

శ్లో. కౌశేయం కృమిజం సువర్ణముపలాన్ దూర్వావి గోరోమతః
పక్షాత్తామరసం శశాంక ఉదధేరిస్తీవరం గోమయాత్.

కాష్ఠాదగ్నిరహేః ఫణాచవి మణిర్గోవీ త్తతో రోచనా

ప్రాకాశ్యం స్వగుణోదయేన గుణినో గచ్ఛంతి కిం జన్మనా. 103

అ. 'ఇది నక్క' అని తలంచి ప్రభువులు నన్ను తిరస్కరించడంనైతం సముచితంగాదు. ఏలననగా విద్వాంసులిలా అన్నారు—పురుగులనుండిపట్టు, రాతినుండి బంగారం, గోరోమాలనుండి గరిక, బురదనుండి కమలం, సముద్రంచుండి చంద్రుడు, అవుపేడనుండి నల్లకలువ, కణ్ణునుండి అగ్ని, పాముపడగనుండి మణి, గోచైత్యరసం నుండి (గోవుకొవ్వనుండి) గోరోచనం పుట్టుతున్నాయి (ఇందుచే గుణవంతులు తమ గుణగరిమచే ప్రకాశిస్తారేగాని జన్మచేగాదు (అని తెలియుచున్నది).

శ్లో. మూషికా గృహజాతాఽపి హస్తవ్యా స్వావకారిణీ
భక్ష్యప్రదానైర్మార్జారో హితకృత్ ప్రార్థితే జనైః.

104

అ. ఎలుక ఇంటిలోపుట్టినా అవకారి అవడంతో చంపదగ్గది అవుతూంది.
మేలుచేసే పిల్లని జనులు అహూదానంచే ఇంటనుంచగోరుదురు.

శ్లో. ఏరణ్ణభిణ్ణార్కనలైః ప్రభూతైరపి సజ్జితైః
దాడుకృత్యం యథా నా న్తి తథైవాజ్ఞైః ప్రయోజనమ్.

105

అ. ఆముదంచెట్లు, బెండచెట్లు, జిలేడుచెట్లు, బచ్చలిచెట్లు ఇత్యాదులనుఎంత
అధికంగా సేకరించినా వాటివల్ల కష్టసామాను ఒక్కటియు తయారుకాదు. అలాగే
మూర్ఖసేవకులెందరు ఉండినా ప్రభువుకు ఉపయోగం ఉండదు.

శ్లో. కిం భక్తేనానమర్థేన కిం శక్తేనావకారిణా

భక్తం శక్తం చ మాం రాజన్నావజ్ఞాతుం త్వమ్ వీరసి.

106

అ. సేవకుడు భక్తుడై అనమర్థుడైనా అలాగే నమర్థుడై అపకారియైనా ప్రభువు
నకు ఉపయోగంలేదు. ఓరాజా! భక్తుడూ శక్తుడూ అయిన నన్ను అవమానించడం
నముచితంగాదు.

స్థిలక ఆహ- 'భవత్సేవం తావత్. అనమర్థః సమర్థో వా చిరన్త
నస్త్య మస్మాకం మంత్రిపుత్రః. తద్విస్రబ్ధం బ్రూహి--యత్కించేద్వక్తు
కామః. దమనక ఆహ- దేవ, విజ్ఞావ్యం కిచ్చేదస్తి. విజ్ఞలక ఆహ- 'తన్ని
వేదయాభిప్రేతమ్'. సోఽబ్రవీత్ -

శ్లో. అపి స్వల్పతరం కార్యం యద్భవేత్పుథివీపతేః

తన్న వాచ్యం సభామధ్యే ప్రోవాచేదం బృహస్పతిః.

107

అ. వింగళకుడు అన్నాడు - 'అటులే అగుగాత, సమర్థుడవైనా, అనమర్థుడ
వైనా నీవు మాకు చిరంతన మంత్రిపుత్రుడవు. అందువల్ల చెప్పదలచినదేదో నిరా
పేదంగా (నిస్సంకోచంగా) తెలుసు. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు - 'ప్రభూ, ఒక

విన్న, విన్నపం. పింగళకుడు పల్కాడు - 'నీ అభిప్రాయం నివేదింపుము. అతడు (దమనకుడు) ఇలా అన్నాడు—

“ప్రభూ, బృహస్పతి ఇలా నొక్కిచెప్పాడు - ‘రాజకార్యం ఎంతస్వల్పమైనా సభామధ్యంలో తెలుపరాదు.

మూ. తదై కాంతికే మద్విజ్ఞాప్యమాకర్ణయన్తు దేవపాదాః. యతః—

శ్లో. షట్కర్ణో భిద్యతే మన్తశ్చతుష్కర్ణః స్థిరో భవేత్

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన షట్కర్ణం వర్జయేత్సుధీః.

108

అ. అందువల్ల ఏకాంతంగా (ఒంటరిగా) నా మనవి ప్రభువులు వినాలి. వీలననగా - ఆరుచెవుల (ముగ్గురు మనుష్యుల) ద్వారా రహస్యం ప్రకటితమౌతుంది. నాలుగుచెవుల (కద్దరు మనుష్యుల) ద్వారా రహస్యం సిలుస్తుంది. అందువల్ల విద్వాంసుడు ఆరుచెవులను వదలాలి.

మూ. అథ పింగళకాభిప్రాయశ్చ వ్యాఘ్ర-ద్వీపి-వృక పురస్సరాస్సర్వేపి తద్వచః సమాకర్ణ్య సంసది తత్తజాదేవ దూరీభూతాః. తతశ్చ దమనక ఆహ - ఉదకగ్రహణార్థం ప్రవృత్తస్య స్వామినః కిమిహ నివృత్త్యాఽవస్థానమ్. పింగళక ఆహ సవిలక్షణస్మితమ్ - ‘న కిఞ్చిదపి’. సోఽబ్రవీత్ - ‘దేవ, యద్యనాభ్యేయం తత్త్రివృత్తు. ఉక్తం చ—

అ. అంతట పింగళకునిభావం గుర్తించి పెద్దపులులు చిరుతపులులు తోడేళ్లు మొదలైనవన్నీ అతని (దమనకుని) మాటవిని సభనుండి దూరంగా వెళ్ళాయి అప్పుడు దమనకుడు ఇలా అన్నాడు - ‘నీరు త్రాగడానికి పోయిన ప్రభువులు వెనుదిరిగి ఇచ్చటికి వచ్చి ఎందుకు కూర్చున్నారు’. పింగళకుడు విలక్షణంగా (సిగ్గుపడి) మందహాసం చేస్తూ ఇలా అన్నాడు - ‘ఏమీ లేదే?’ దమనకుడు అన్నాడు ‘ప్రభూ! అది తెలుపదగని దైతే. అలాగే ఉండనీయండి. విజ్ఞులిలా అన్నారు—

శ్లో. దారేషు కిఞ్చిత్ స్వజనేషు కిఞ్చిద్ గోవ్యం వయస్యేషు సుతేషు కిఞ్చిత్

యుక్తం న వా యుక్తమిదం విచిన్త్య వదేత్త్విపశ్చిన్మహతోఽనురోధాత్. 109

అ. కొన్ని విషయాలు భార్యవద్ద, కొన్ని స్వజనులవద్ద, కొన్ని మిత్రుల సమ

క్షంలో కొన్ని పుత్రులముందు దాచదగినవై ఉంటాయి కాని మహాత్ములు నిర్బంధించి అడిగితే 'ఇది యుక్త ఇది అయుక్తం' అని విచారించి వివేకియైనవాడు రహస్యాలను సైతం తెల్పాలి.

మూ. తద్రుత్వా వింగలకశ్చిస్తయామాస- 'యోగ్యోఽయం దృశ్యతే తత్కథయామ్యేతస్యాగ్రే ఆత్మనోఽభిప్రాయమ్. ఉక్తజ్ఞు-

శో. సుహృది నిరస్తరచిత్తే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలత్రే
స్వామిని సౌహృదయత్తే నివేద్య దుఃఖం సఖీ భవతి.

110

అ. దానిని విని పింగళకుడు ఇలా ఆలోచించాడు- 'ఇతడు యోగ్యునిలా కనబడుచున్నాడు అందువల్ల ఇతనికి నా అభిప్రాయం వెల్లడిస్తాను' పెద్దలిలా అన్నాడు-

అనన్యచిత్తుడైన (మనస్సులు కలిసిన) మిత్రునితో, గుణవంతుడైన సేవకునితో, అనువర్తిని అయిన భార్యతో, సహృదయుడైన ప్రభువుతో తనదుఃఖం చెప్పకొని మానవుడు సుఖవంతుడౌతాడు.

మూ. 'భో దమనక, శృణోషి శబ్దం దూరాన్మహస్తమ్.' సోఽబ్రవీత్ ,స్వామిన్, శృణోమి. తతః కిమ్? పింగలక ఆహ- 'భద్ర, అహమస్మాద్వనాన్ గస్తుమిచ్ఛామి.' దమనక ఆహ- కస్మాత్? పింగలక ఆహ- 'యతోఽవ్యదాన్మద్వనే కిమవ్యపూర్వం సత్త్వం ప్రవిష్టం, యస్యాయం మహాశబ్దః శ్రూయతే. తస్య చ శబ్దానురూపేణ పరాక్రమేణ భావ్యమ్'- ఇతి. దమనక ఆహ- 'యచ్చబ్రహ్మత్రాదపి భయముపగతః స్వామి. తదవ్యయక్తమ్. ఉక్తజ్ఞు-

శో. అమృతా భిద్యతే నేతుస్తథా మన్త్రోఽవ్యరక్షితః

పైశున్యాద్భిద్యతే స్నేహో భిద్యతే వాగ్విరాతురః.

111

అ. ఓయి దమనకా, దూరంనుండివచ్చే మహాశబ్దం వింటున్నావా?

దమనక- 'ప్రభూ, వింటున్నాను, కాని దానివల్ల మనకేమి?

పింగళక-భద్ర ! నేను ఈ అడవి విడిచి వెళ్లదలుస్తున్నాను.

దమనక- ఎందులకు ?

పింగళక-ఈ అడవిలోకి ఏదో అపూర్వప్రాణి వచ్చింది. వినబడే ఈ మహాశబ్దం (బహుశా) దానిదే. శబ్దానికి తగిన పరాక్రమందానికి ఉండవచ్చు.

దమనక - ఇలా శబ్దంవల్లనే ప్రభువులు భయపడడం సముచితంగాదు. పెద్దలు ఇలా అన్నారు—

(ప్రవాహవేగంచే సేతువు (అనకట్ట-వంతెన) కొట్టుకొనిపోవును. మంత్రము అరక్షితమై ప్రకటితమౌతుంది. పైశున్యంచే (లోభంచే-చాడీలచే) స్నేహం చెడతుంది అతురుడు (కంగారుపడువాడు) మాటలచే బెదరిపోతాడు.

మూ. తన్న యుక్తిం స్వామినః పూర్వోపార్జితం వనం త్యక్తుమ్. యతో భేరి-వేణు-వీణా-మృదంగ-తాల-పటహ-శఙ్ఖ-కాహలాదిభేదేన శబ్దా అనేకవిధా భవంతి. తన్న కేవలాచ్ఛబ్దమాత్రాదపి భేతవ్యమ్. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. అత్యుత్కటే చ రోద్రే చ శత్రో ప్రాప్తే న హియతే

ధైర్యం యన్య మహీనాథః న న యాతి పరాభవమ్. 112

అ. అందువల్ల ప్రభువులు పూర్వంనంపాదితమైన అడవి వీడుట సమంజసం గాదు. మరియూ శబ్దాలూ, నగరాలూ, వేణువులు, వీణలు, మద్దెలలు, తాళాలు, తప్పెటలు శంఖాలు, కొమ్ములు ఇత్యాదికంఠంండి సంభవిస్తూ బహుధా ఉంటాయి. కనుక కేవలం శబ్దంవల్లనే భయపడరాదు. విజ్ఞులిలా అన్నారు—

ఏ భూపాలునికి అత్యంత భయంకరమైన శత్రువుతో తలపడినప్పుడును ధైర్యం నడలదో, అతడు (ఆ భూపాలుడు) పరాభవం ఎన్నటికిని పొందడు.

శ్లో. దర్శితభయేఽపి ధాతరి ధైర్యధ్వంసో భవేన్న ధీరాణామ్

శోషితసరసి నిదాఘే నితరామేవోద్ధతః సిన్ధుః. 113

అ. విధాత భయపెట్టినా ధీరులకు ధైర్యంనడలదు. సరోవరాడుల కిష్కింప జేసే ఎండాకాలంలోనూ సముద్రం ఉద్భృతంగానే ఉంటుంది.

మూ. తథా చ—

శ్లో. యన్య న విపది విషాదః సంపది హర్షో రణే న భీడుత్వమ్

తం భువనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలమ్. 114

అ. అటులనే-ఎవనికి ఆపదలో విషాదం-సంపదలో సంతోషం-యుద్ధంలో విరికితనం ఉండవో, అట్టి త్రిలోకతిలకుని ఏ తల్లియో అరుదుగా ప్రసవిస్తుంది.

మూ. తథా చ—

శ్లో. శక్తివై కల్యణమస్య నిస్సారత్వాల్లఘీయనః

జన్మనో మానహీనస్య తృణస్య చ సమాగతిః.

115

అ. అటులనే బలహీనతవల్ల నమ్రుడూ (వంగునదీ) -నిస్సారత (పొరుష భూస్యత, భారవాహిత్యం)వల్ల మిక్కిలి చులకన అయిరవాడూ (తేలికయైనదీ) అయిన అభిమానహీనునిజన్మ గడ్డివరకతో సమానం.

మూ. అపి చ—

శ్లో. అన్యప్రతాపమాసాద్య యో దృఢత్వం న గచ్ఛతి

జతుజాభరణస్యేవ రూపేణాపి హి తస్య కిమ్.

116

అ. మరియూ- ఎవడు ఇతరుని ప్రతాప పొందియూ దృఢతనొందడో, లక్ష్మితోచేసిన సొమ్మువంటి వానిఆకృతిచే ఉపయోగం ఏముంది?

మూ. తదేవం జ్ఞాత్వా స్వామినా ధైర్యావష్టమ్భః కార్యః. న శబ్ద మాత్రాన్ భేతవ్యమ్. అపి చ—

శ్లో. పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతం పూర్ణమేతద్ధి మేదసా

అనుప్రవిశ్య విజ్ఞాతం యావచ్ఛర్మ చ దారు చ.

117

పింగలక ఆహ-‘కథమేతత్?’ సోఽబ్రవీత్—

అ. కను దీనిని గమనించి ప్రభువులు ధైర్యం అవలంబించాలి. శబ్ద మాత్రంచే భయపడరాదు. మరియూ ఇలా అన్నారు—

‘నేను ఈ దుందుభిని క్రొవ్వుతో నిండినదని మొదట తలచాను. కాని (జెజ్జం పేసికొని) లోనికి ప్రవేశించి ‘చైన చర్మం మరియు లోపలచుట్టూ కొయ్య’- అని గ్రహించాను.

దీనిని విని పింగళకుడు అన్నాడు-‘ఇది ఎట్టు?’ దమనకుడు (ఆ కథను) ఇలా చెప్పాడు—

కథా-2

శృగాలదున్దుభి-కథా

మూ. కశ్చిద్గోమాయుర్నామ శృగాలః క్షుత్తామకణ్ఠః ఇత స్తతః ఆహో
రార్థం పరిభ్రమన్ వనే నైన్యద్వయసశ్శామిభూమిమపశ్యత్. తస్మాం చ దున్దుభేః
పతితస్య వాయువశాద్వశ్శీతాభాగైర్హన్యమానస్య శబ్దమశృణోత్. అథ
క్షుభితహృదయశ్చింతయామాన - 'అహో వినష్టోఽస్మి. తద్యావన్నాస్య
ప్రోచ్ఛారితశబ్దస్య దృష్టిగోచరే గచ్ఛామి తావదస్యతో వ్రజామి. అథవా
నైతద్యుజ్యతే సహనైవ.

శ్లో. భయే వా యది వా హర్షే సమ్రూప్తే యో విమర్శయేత్

కృత్యం న కుడతే వేగాన్న స సంతాపమాప్నుయాత్.

118

తత్తావజ్ఞానామి కస్యాయం శబ్దః?

ఆ. గోమాయువు అనే ఒకానొక నక్క, ఆకలిచే శుష్కకంఠమై ఇటునటు
తిరుగుచూ అడవిలో సేనాద్వయ యద్ధభూమిని చూచింది. అచ్చట ఫడిన దుందుభిని
గాలివశాన తీగంకొమ్మల అంచులు తగలడంతో వచ్చే శబ్దాన్ని వినింది. వెంటనే
కలతనొంది ఇలా పిచారించ సాగింది - 'అయ్యో, చచ్చాను. ఈ శబ్దంచేసేవాని దృష్టిలో
పడకముందే వేతేచోటుకు పోయెదను. అయినా తొందరపడి అలాచేయడం తగదు.

భయంగానీ సంతోషంగానీ గల్గినప్పుడు వాటికి కారణాలు విచారించాలి.
తొందరపడి ఏపనీ చేయరాదు. ఇలా ప్రవర్తించేవాడు దుఃఖం పొందడు.
అందుచే మొదట ఈ శబ్దం దేనిదో తెలిసికొనును.

మూ. ధైర్యమాలమ్భ్య విమర్శయన్ యావన్మన్దం మన్దం గచ్ఛతి
తావద్దున్దుభిమపశ్యత్. స చ తం పరిజ్ఞాయ సమీపం గత్వా స్వయమేవ కౌతుకా
దతాడయత్. భూయశ్చ హర్షాదచింతయత్ - 'అహో, చిరాదేతదస్మాకం మహా
దోష్భజనమాపతితమ్. తన్నూనం ప్రభూతమాంసమేదోఽసృగ్భిః పరిపూరితం
భవిష్యతి.'

అదై ర్యంచేసికొని విచారిస్తూ మెల్లమెల్లగాపోయి సగరాను (దుందుభి) చూచింది. దాన్ని (ఆకారాది విశేషాలతో) చక్కగా తెలిసికొని దగ్గరకుపోయి స్వయంగా కుహూహలంతో మ్రోగించింది. పిమ్మట సంతోషంతో కలా తిలించింది. 'అహో! చిరకాలానికి మాకు ఈ మహత్తరభోజనం సంప్రాప్తమైంది. ఇది తప్పక అధికమైన మాంసంతో క్రొవ్వుతో రక్తంతో నిండిఉంటుంది ?

మూ. తతః పరుషచర్మావగుణ్ణితం తత్కథమపి పిదారైకదేశే చిద్రం కృత్వా సంహృష్టమనా మధ్యే ప్రవిష్టః. పరం చర్మవిదారణతో దఃష్ఠ్యాభంగః సమజని. అథ నిరాశీభూతస్తద్దాడశేషమవలోక్య శ్లోకమేనమపఠత్ - 'పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతమ్' ఇతి. అతో న శబ్దమాత్రాద్భృతవ్యమ్.

అ. పిమ్మట కఠినచర్మంచే చుట్టబడిన ఆ దుందుభిని అతకష్టంమీద చీల్చి ఒకచోట బెజ్జం వేసింది. సంతోషంతో లోనికి ప్రవేశించింది. కాని చర్మాన్ని ఛేదించడంలో దానిదంతాలు (కోరలు) ఊడిపోయాయి. పిమ్మట నిరాశచెంది దుందుభి సంబంధించిన తొయ్యముక్కనుచూచి 'పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతమ్' - ఇత్యాది శ్లోకం పఠించింది. కనుక శబ్దమాత్రంచే భయపడరాదు.

మూ. ప్రజ్ఞలక ఆహ - 'భోః పశ్యాయం మమ సర్వోఽపి పరిగ్రహో భయవ్యాకులితమనాః పలాయతుమిచ్ఛతి. తత్కథమహం ధైర్యావష్టమ్భం కరోమి'. సోఽబ్రవీత్ - 'స్వామిన్! నైషామేష దోషః. యతః స్వామినదృశా ఏవ భవన్తి భృత్యాః ఉక్తాః -

శ్లో. అశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ సరశ్చ నారీ చ

పురుషవిశేషం ప్రాప్తా భవన్త్యయోగ్యాశ్చ యోగ్యాశ్చ.

119

అ. పింగళకుడు అన్నాడు - 'ఓయీ! చూడుము. నా పరివారమంతా భయంతో కలతనంది పాటిపోదలించుతుంది. అలాగటప్పుడు నేనెలా ధైర్యం పొందగలను ? దమనకుడు అన్నాడు - 'ప్రభూ ! ఇది వీరిదోషం గాదు. ఏలనన-స్వామితుల్యులుగానే సేవకులు ఉంటారు. అభిజ్ఞులిలా అన్నారు -

అశ్వం, ఆయుధం, శాస్త్రం, వీణా, వాక్కు, పురుషుడు, స్త్రీ ఈ ఏడు ఆశ్రయమైన వ్యక్తినిబట్టి యోగ్యాలు ఆయోగ్యాలు అగును.

మూ. తత్పాదపావప్రమృం కృత్వా త్వం తావదత్రైవ ప్రతిపాలయ, యావదహమేతచ్ఛబ్దస్వరూపం జ్ఞాత్వాఽఽగచ్ఛామి.. తతః పశ్చాద్యథోచితం కార్యమ్' ఇతి. పింగలక ఆహ- కిం తత్ర భవాన్ గన్తుముత్సహతే? న ఆహ- కిం స్వామ్యాదేశాత్ సద్భృత్యస్య కృత్యాకృత్యమస్తి? ఉక్తత్వా--

శ్లో. స్వామ్యాదేశాత్ సుభృత్యస్య న భీః నజ్ఞాయతే కర్వచిత్

ప్రవిశేన్మృఖమాహేయం దుస్తరం వా మహార్జవమ్.

120

అ. అందుచే పౌరుషం అవలంబించి నేను ఆ శబ్దస్వరూపం తెలిసికొని వచ్చేంతవరకు ఇచ్చటనే ఉండండి. ఆ మీదట తగినట్లు చేయవచ్చు. దానిని విని పింగళ కుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఓవు అచ్చటికి వెళ్లడానికి ఉజ్జాహపడుచున్నావా!' అందుకు దమనకుడిలా అన్నాడు- ప్రభువు ఆజ్ఞాపిస్తే మంచిసేవకునికి కర్తవ్యకర్తవ్యాలు ఉండునా ఏమి? పెద్దలిలా అన్నారు-

ప్రభుని ఆజ్ఞాపించిన సేవకునికి ఎచ్చటను ఏ విధమైన భయంగల్గదు. పాము నోటనైనా దుస్తరసముద్రంలోనైనా ప్రవేశిస్తాడు.

మూ. తథా చ-

శ్లో. స్వామ్యాదిష్టస్తు యో భృత్యః నమం విషమమేవ చ

మన్యతే న స సన్ధార్యో భూభుజా భూతిమిచ్ఛతా.

121

అ. అటులనే-ప్రభువు ఆజ్ఞాపించిన కార్యంలోని సారల్యకాఠిన్యాదులను (ఎ) పరామర్శించే సేవకుని శ్రేయస్కాముడైన రాజు దగ్గర ఉంచుకోరాదు.

(బి) 'స మన్యతే' అని అన్వయించి క్రిందివిధంగా సైతం భావం చెప్పవచ్చును.

ప్రభువు ఆజ్ఞాపించిన కార్యంలోని సారల్యకాఠిన్యాదికమును తలంచని సేవ కుణ్ణే అభివృద్ధికోరే రాజు దగ్గర ఉంచుకోవాలి.

మూ. పింగలక ఆహ- 'భద్ర, యద్యేవం తద్గచ్ఛ. శివాస్తే పఠానః సన్తు'-ఇతి. దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సజ్జీవకశబ్దానుసారీ ప్రతస్థే.

అ. పింగళకుడు అన్నాడు- ఓయీ, ఆలాగైతే వెళ్ళిరమ్ము. నీ మార్గములు శుభములగుత? దమనకుడును అతనికి నమస్కరించి సంజీవకుని శబ్దాన్ని అనుసరిస్తూ వెళ్ళాడు.

మూ. అథ దమనకే గతే | భయవ్యాకులమనాః పింగళకశ్చింతయా
మాన - 'అహో! న శోభనం కృతం మయా యత్తస్య విశ్వానం గత్వాఽఽ
త్పాభిప్రాయో నివేదితః. కదాచిద్దమనకోఽయముభయవేతనో భూత్వా మమో
పరి దుష్టబుద్ధిః స్యాద్బ్రుష్టాధికారత్వాత్. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. యే భవంతి మహిషస్య సమ్మానితవిమానితాః

యతస్తే తస్య నాశాయ కులీనా అపి సర్వదా.

122

అ. అంత దమనకుడు వెళ్లగానే భయంచే వ్యాకులచిత్తుడై పింగళకుడు
ఇలా విచారించాడు - 'అయ్యో! నేను చేసిపని శుభం కాదు. అతణ్ణి నమ్మి నా అభి
ప్రాయం తెలిపాను. అధికారచ్యుతుడవడంతో ఉభయవేతనుడై ఒకవేళ నాయెడ దుష్ట
బుద్ధితో వర్తించేమో! విజ్ఞులిలా అన్నారు -

ప్రభువుచే మొదట నమ్మానంపొంది తర్వాత అవమానితులైన సేవ
కులు సత్కుశ్రితులైనా ఆప్రభుని వినాశానికి నిత్యం యత్నిస్తూ ఉంటారు.

మూ. తత్రావదస్య చిక్కిరితం వేత్తుమన్యత్ స్థానానారం గత్వా ప్రతి
పాలయామి. కదాచిద్దమనక స్తమాదాయ మాం వ్యాపాదయితుమిచ్ఛతి. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. న వధ్యస్తే హ్యవిశ్వస్తా బలిభిర్దుర్బలా అపి

విశ్వస్తాస్తే వై వ వధ్యస్తే బలవంతోఽపి దుర్బలైః.

123

అ. అందుచే ఇతడు చేయదలచినదేదో గ్రహించేందుకై మరియొకచోటకు
పోయి గమనిస్తాను. ఒకవేళ దమనకుడు అతన్ని తీసికొనివచ్చి నన్ను చంపదలచేమో!
పెద్దలు ఇలా అన్నారు -

ఎవరినీ నమ్మని బలహీనులను బలవంతులునూ వధింపలేరు. అందరినీ నమ్మే
బలవంతులే దుర్బులులచే చంపబడుదురు.

శ్లో. బృహస్పతాపవి ప్రాజ్ఞో న విశ్వానం వ్రజేన్నరః

య ఇచ్ఛేదాత్మనో వృద్ధిమాయుష్యశ్చ సుఖాని చ.

124

అ. తన అభివృద్ధి ఆయుషూ సుఖాలు కోరే నరుడు ఎంతటి ప్రాజ్ఞుడైనా
బృహస్పతినిగూడ విశ్వసించరాదు.

శ్లో. శపథైః సన్ధితస్యాపి న విశ్వాసం వ్రజేద్రిపోః

రాజ్యలాభోద్యతో వృత్రః శక్రేణ శపథైర్వృతః.

125

అ. శపథములచే సంధిచేసికొన్న శత్రువును సైతం నమ్మరాదు. ఇంద్రుడు శపథాలద్వారా (విశ్వాసం గల్గించి) రాజ్యలాభాతురుడైన వృత్రుణ్ణి చంపాడు.

శ్లో. న విశ్వాసం వినా శత్రుః దేవానామపి సిద్ధ్యతి

విశ్వాసాత్త్రిగశేన్ద్రేణ దితేర్గర్భో విదారితః.

126

అ. దేవతల శత్రువుగూడ (రాక్షసుడు) విశ్వాసంగల్గించకపోతే లోబడడు. ఇంద్రుడు విశ్వాసం గల్గించియే దితి (రాక్షసజనని) గర్భాన్ని ఛేదించాడు.

మూ. ఏవం సప్రమృధార్య స్థానాంతరం గత్వా దమనకమార్గమవలోకయన్నేకాకీ తస్థా. దమనకోఽపి సజ్జీవకనకాశం గత్వా వృషభోఽయమితి పరిజ్ఞాయ హృష్టమనా వ్యచింతయత్ - 'అహో, శోభనమాపతితమ్. అనేనైతస్య సన్నివిగ్రహద్వారేణ మమ పింగలకో వశ్యో భవిష్యతీతి. ఉక్తత్వా -

శ్లో. న కౌలీన్యాన్న సౌహార్దాన్నుపో వాక్యే ప్రవర్తతే

మంత్రిణాం యావదభ్యేతి వ్యసనం శోకమేవ చ.

127

అ. ఇలా నిశ్చయించి వేజాకచోటికేగి దమనకుని (వచ్చే) దారినిచూస్తూ ఓంటరిగా కూర్చున్నాడు. దమనకుడున్నూ సంజీవకుని వద్దకుపోయి 'ఇది ఎద్దు' అని గ్రహించాడు. సంతోషం పొందాడు. ఇలా తలంచాడు. 'అహో, శుభం ప్రాప్తించింది. ఇతనితో అతనికి సంధి (మైత్రి) విగ్రహ (మైత్రివిచ్చేద) ముందుగా పింగళకుడు నాకు వశీభూతుడగును. పెద్దలిలా అన్నారు -

ప్రభువుకు ఏదేని ఆపద (వ్యసనం) గాని, దుఃఖంగాని సంభవిస్తేనేదవ్వకేవలం నత్కులీనతవల్లా, సౌహార్దవల్లా, రాజు మంత్రిలవాక్యాన్ని అనుసరింపడు.

శ్లో. నదైవావర్గతో రాజా భోగ్యో భవతి మంత్రిణామ్

అత ఏవ హి వాఙ్మంతి మంత్రిణః సావదం నృపమ్.

128

అ. నిత్యం ఆపదల్లో చిక్కుకొన్నరాజు మంత్రిలకు భోగ్యపదార్థంఅగును. అందుచే మంత్రిలు ప్రభువునకు ఆపదలు కోరుకుంటారు.

శ్లో. యథా నేచ్ఛతి నీరోగః కదాచిత్ సుచికిత్సకమ్

తథాఽఽపద్రహితో రాజా సచివం నాభివాఞ్చతి.

129

అ. రోగంలేసేవాడు ఎన్నడును మంచివైద్యునిగూర్చి తలంపడు. అలాగే అపదలేని రాజు మంత్రిని అభిలషింపడు.

మూ. ఏవం విచింతయన్ పింగలకాభిముఖః ప్రతస్థే. పింగలకోఽపి తమాయాంతం ప్రేక్ష్య స్వాకారం రక్షన్ యథాపూర్వం స్థితః. దమనకోఽపి పింగలకసకాశం గత్వా వ్రణమ్య ఉపవిష్టః. పింగలక ఆహ— ‘కిం దృష్టం భవతా తత్సత్త్వమ్. దమనక ఆహ— దృష్టం స్వామిప్రసాదాత్. పింగలక ఆహ— ‘అపి స్యతమ్? దమనక ఆహ— ‘కిం స్వామిపాదానామగ్రేఽసత్యం విజ్ఞాప్యతే. ఉక్తం చ—

శ్లో. అపి స్వల్పమసత్యం యో పురో వదతి భూభుజామ్

దేవానాం చ వినశ్యేత స ద్రుతం సుమహానవి.

130

అ. ఇలా ఆలోచిస్తూ పింగళకునివద్దకు వెళ్ళాడు. పింగళకుడును అతని రాకగుర్తించి తన ఆకారం రక్షించుకొని (తన ఆందోళన బయటపడనీయక) పూర్వంవలె కూర్చుండెను. దమనకుడు పింగళకుని సమీపించి ప్రణమిల్లి అతని ఆజ్ఞతో కూర్చుండెను.

పింగళకుడు—సీవు ఆ ప్రాణిని చూచినావా?

దమనకుడు—ప్రభువుల దయవల్ల చూచినాను.

పింగళకుడు—నిజమేనా?

దమనకుడు—దేవరవారి పాదసన్నిధిని అసత్యం ఎందుకు విన్నవిస్తాను? పెద్దలన్నారు—

ప్రభువుల సన్నిధిని దేవతాసన్నిధిని చిన్న అసత్యం సైతం పక్కరాదు.

అలాపల్కినచోవాడు ఎంత గొప్పవాడైనా త్వరలో నశిస్తాడు.

మూ. తథా చ—

శ్లో. సర్వదేవమయో రాజా మనునా సమృక్తి ర్రితః

తస్మాత్తం దేవవత్పశ్యేన్న వ్యలీకేన కర్తరిచిత్.

131

అ. మరియూ మనువు ఇలా అన్నాడు, ప్రభువు సర్వదేవతా స్వరూపుడు. అందుచే అతన్ని దైవంవలె చూడాలి. అన్యవిధంగా వద్దు. వంచనవద్దు.

శ్లో. సర్వదేవమయస్యాఽపి విశేషో నృపతేరయమ్

శుభాశుభఫలం సద్యో నృపాద్దేవాదృవాన్తరే.

132

అ. సర్వదేవతా స్వరూపుడైన ప్రభువునకు ఈ ప్రత్యేకత గలదు. మంచి చెడ్డలకు ఫలం ప్రభువువల్ల వెంటనే లభిస్తుంది. దైవ-వల్ల మరుజన్మలో లభిస్తుంది.

మూ. పిజ్జలక ఆహ--'సత్యం దృష్టం భవిష్యతి భవతా. న దీనోపరి మహాన్తః కుప్యన్తీతి న త్వం తేన నిపాతితః. యతః--

శ్లో. తృణాని నోన్మాలయంతి ప్రభజ్జానో మృదూని సీతైః ప్రణతాని సర్వతః

స్వభావ ఏవోన్నతచేతసామయం మహాన్ మహత్స్వేవ కరోతి విక్రమమ్.

అ. పింగళకుడు అన్నాడు:-నిజంగా సీవుచూచి ఉండవచ్చు. ఎహత్ములు దీనులయెడ ఆగ్రహించరు కనుక నిన్ను అతడు చంపలేడు:-విలసనగా--

వాయువు మెత్తనపీ క్రిందనుండేపీ అన్నివిధాల సప్రమ లూ అయిన గడ్డివర కలను వెల్లగింపదు. ఇవి గొప్పవారికి సహజగుణం. గొప్పవారు సాటిగొప్పవారి మీదనే తమ పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తారు.

మూ. అవి చ--

శ్లో. గణ్ధస్థలేషు మదవారిషు బద్ధరాగ

మత్తభ్రమద్రుమరపాదతలాఽహతోఽపి.

కోపం న గచ్ఛతి నితాన్తబలోఽపి నాగ

స్తుల్యే బలే తు బలవాన్ పరికోపమేతి.

134

అ. మదజలమందలి ఆసక్తితోచేరి(మదజలపానంచే) మత్తిల్లి పరిభ్రమించే తుమ్మెదలు(భ్రమరాలు)కపోలాలయందు తమ పాదాలతో తన్నుచుండినా, ఎదవు లేనిగు అధిక బలంగలదైయున్ననూ, వాటిపై కోపం తెచ్చుకోదు. బలవంతుడ. సాటిబల వంతుణ్ణి కోపిస్తాడు.

మూ. దమనక ఆహ-- 'అగ్రేవం, న మహాత్మా, పయం కృపణాః

తథాపి స్వామి యది కథయతి తం భృత్యత్యే నియోజయామి. పింగలక
ఆహ— 'కిం భవాన్ శక్నోత్యేవం కర్తుమ్. దమనక ఆహ— కిమసాధ్యం బుద్ధే
రస్తి. ఉక్తజ్ఞ--

శ్లో. స తచ్చన్త్రైర్న నాగేన్ద్రైర్న హయైర్న పదాతిభిః

కార్యం సంసిద్ధిమభ్యేతి యథా బుద్ధ్యా ప్రసాధితమ్.

135

అ. దమనకుడు—అలాగే కానీండు. అతడు మహాత్ముడు, మేము అబ్బులం.
అయినా ప్రభువులు సెలవిస్తే అతణ్ణి సేవకథర్మంలో నియమిస్తాను.

పింగలకుడు—'నీవు ఇలా చేయగలవా?'

దమనకుడు—బుద్ధికి అసాధ్యం ఏముంది? విజ్ఞులిలా అన్నారు— బుద్ధి
ద్వారా కార్యం సంసిద్ధినిపొందినట్లు శస్త్రాలచే ఏసుగులచే గుఱ్ఱాలచే కల్బలంచే
సిద్ధింపదు.

మూ. పింగలక ఆహ 'యద్యేవం తర్హ్యమాత్యపదేఽధ్యారోపిత
స్త్యమ్. అద్య ప్రభృతి ప్రసాదనిగ్రహాదికం త్వయైవ కార్యమితి నిశ్చయః.

అ. పింగళకుడు అన్నాడు—'ఇలా అయితే నిన్ను అమాత్యపదవిలో నియ
మించాను. అనుగ్రహ నిగ్రహాదులు నీవే చేయాలి. ఇది మా నిశ్చయం.'

మూ. అథ దమనకః సత్వరం గత్వా సాక్షేపం తమిదమాహ—'ఏహ్వే
హితో దుష్టవృషభ! స్వామి పింగలకస్త్వామాకారయతి. కిం నిశ్కంజో భూత్యా
ముహుముహుర్నదసి వృథా' ఇతి.

అ. అంత దమనకుడు వేగంగాపోయి అక్షేపస్వరంతో అతనితో (నందీవ
కునితో) ఇలా అన్నాడు—'ఓయీ, దుష్టవృషభమా! ఇటు రమ్మ రమ్మ. ప్రభువైన
పింగళకుడు నిన్ను పిలుస్తున్నాడు. నిర్భయంగా మాటిమాటికి ఎందుకు వ్యర్థంగా అంకె
వేస్తావు?

మూ. తత్రచ్చత్వా సజ్జీవకోఽబ్రవీత్—'భద్ర, కోఽయం పింగలకః?
దమనక ఆహ—'కిం స్వామినం పింగలకమపి న జానాసి? తత్ క్షణం ప్రతి

పాలయ. ఫలెనై వ జ్ఞాన్యసి. నన్వయం సర్వమృగపరివృతో వటతలే స్వామి
పింగలకనామా సింహస్థితి.

అ. దాని విని సంజీవకుడు అన్నాడు—‘అయ్యా ! ఈ పింగలకుడెవరు ?
దమనకుడు అన్నాడు—‘ఏమి ప్రభువైన పింగళకునే ఎరుగవా ? అయితే క్షణం నిరీక్షిం
వుము. ఫలితంతో తెలిసికొందువు. సకలమృగ పరివృతుడై ఈ మా ప్రభువైన పింగళ
కుడు అనే సింహం షట్టిచెట్టునీడన గలడు.

మూ. తచ్చృత్వా గతాయుషమివాత్మానం మన్యమానః సజ్జీవకః
పరం విషాదమగమత్. ఆహ చ-భద్ర, భవాన్ సాధుసమాచారో వచనపటుశ్చ
దృశ్యతే. తద్యది మామవశ్యం తత్ర నయసి తదభయప్రదానేన స్వామినః
సకాశాత్ ప్రసాదః కారయితవ్యః. దమనక ఆహ— భోః సత్యమభిహితం
భవతా. నీతిరేషా. యతః—

శ్లో. పర్యన్తో లభ్యతే భూమేః సముద్రస్య గిరేరపి

న కథజ్ఞోన్మహీవస్య చిత్రాంతః కేనచిత్ క్వచిత్.

136

అ. దాని విని తనకు ఆయువు మూడినట్లు తలస్తూ సంజీవకుడు మిక్కిలి
దుఃఖంపొందాడు. ఇలా అన్నాడు. “అయ్యా ! తాము మంచి వ్యవహారాలుగాను
వాణ్ణిపుణులుగాను కనబడుచున్నాము. అందువల్ల నన్ను అచ్చటికి అప్పక తీసికొని
పోదలంచినచో ప్రభువువలన అభయదానంతో అనుగ్రహించాలి.” దమనకుడు ఇలా
అన్నాడు—‘ఓయీ, నీవు సత్యంవల్కావు. ఇదియేసీతి(అనగా రాజులను నమ్మరాదు)
ఎలసనగా-భూమికి సముద్రానికి పర్యతానికి అంతం లభిస్తుంది. కాని రాజు హృదయా
నికి అంతం (మనస్సులోని భావం) ఎవడును ఏ విధంగాను ఎచ్చటా పొందలేదు.

మూ. “తత్ త్వమత్రైవ తిష్ఠ. యావదహం తం సమయే దృష్ట్వా తతః
పశ్యాత్ త్వామానయామి”- ఇతి. తథా అనుష్ఠితే దమనకః పింగలకసకాశం
గత్వేదమాహ— ‘స్వామిన్, న తత్ ప్రాకృతం సత్త్వమ్. న హి భగవతో
మహేశ్వరస్య వాహనభూతో వృషభ ఇతి. మయా వృష్ట ఇదమూచే— మహే
శ్వరేణ పరితుష్టేన కాలిన్దీపరిసరే శష్పాగ్రాణి భక్షయితుం సమాదిష్టః. కిం

బహునా? మమ ప్రదత్తం భగవతా క్రిడార్థం వనమిదమ్. పింగళక ఆహ-
'సత్యం జ్ఞాతం మయాఽధునా. న దేవతాప్రసాదం వినా శష్పభోజనో వ్యాలా
క్రిడే ఏవంవిధే వనే నిశ్శక్కా నదంతో భ్రమన్తి తతస్త్వయా కిమభిహితమ్?'

అ. అందువల్ల నీవు ఇచ్చటనే ఉండుము నేను అతని అనుకూల సమయం
చూచివస్తాను- పిమ్మట నన్ను వెంటతీసికొని పోతాను ఇలాచేసి దమనకుడు పింగళకుని
వద్దకుపోయి ఇట్లుచెప్పాడు- 'ప్రభూ, అది సామాన్యప్రాణి గాదు. భగవానుడు
అయిన మహేశ్వరుని వాహనమైన వృషభం. నేను అడుగగా ఇలా అన్నాడు-ప: మేళ్వ
రుడు సంతృప్తుడై యమునాతీరపరిసరాలయందు (ప్రదేశాలలో) లే పచ్చికను వేయ
డానికి ఆజ్ఞ ఇచ్చాడు. అధికమెల? భగవానుడు నాకు ఈ వనం క్రిడార్థం అనుగ్రహం
చాడు (దానిని విని) పింగళకుడు అన్నాడు 'నేను నేడు సత్యం గ్రహించాను. దేవవాను
గ్రహం లేక గడ్డితినే ప్రాణులు, సర్పాలతో నిడిన ఇలాంటి అడవిలో నిస్స కోచంగా
గర్జిస్తూ భ్రమిస్తాయా! పిమ్మట నీవు ఏమి అన్నావు ?

మూ. దమనక ఆహ- ఏతదభిహితం మయా యదేతద్వనం చక్షికా
వాహనభూతస్య మత్స్వామినః పింగళకనామ్నః సింహస్య విషయాభూతమ్.
తదృవానభ్యాగతః ప్రియోఽతిథిః. తత్తస్య సకాశం గత్వా భ్రాతృన్నేహే
నైకత్ర భక్షణపానవిహరణక్రియాభిరేకస్థానాశ్రయేణ కాలో నేయ ఇతి. తత
స్తేనాపి సర్వమేతత్ప్రతిపన్నమ్. ఉక్తిచ్చ సహర్షమ్- స్వామినః సకాశా
దభయదక్షిణా దాపయితవ్యా ఇతి. తదత్ర స్వామీ ప్రమాణమ్."

అ. దమనకుడిలా అన్నాడు - నేను ఇలా తెల్పాను-'ఈ అడవి భగవతి
చండికాదేవికి వాహనమూ, మా ప్రభువూ అయిన పింగళకుడు అనే సింహం అధికా
రంలో ఉంది. అందువల్ల అభ్యాగతులైన తాము ప్రియమైన ఆతిథులు. కనుక అతని
వద్దకుపోయి సోదరస్నేహంతో ఆహార-పాన విహారాద్వారా ఒక్కస్థానంలో కాలం
గడుపండి. అప్పుడతడు నామాటను అంగీకరించి సంతోషంతో ఇలాఅన్నాడు-ప్రభువుల
నుండి అభయదక్షిణ ఇప్పించండి. ఆపైన ఇందు ప్రభువులచిత్తం.

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా పింగళక ఆహ-- 'సాధు సుమతే, సాధు. మంత్రి
శ్రోత్రియ, సాధు. మమ హృదయేన సహ సమ్మన్త్యై భవతేదమభిహితమ్.

తద్దత్తా మయా తస్యాభయదక్షిణా, పరం సోఽపి మదర్థేభయదక్షిణాం యాచ
యిత్వా ద్రుతతరమానీయతామ్' ఇతి. అథ సాధు చేదముచ్యతే—

శ్లో. అస్తస్సారైరకుటితైరచ్చిదైః సుపరీక్షితైః

మంత్రిభిర్ధార్యతే రాజ్యం సుస్తమైరివ మన్దిరమ్.

137

ఆ. దానిని పని వింగళకుడు ఇలా అన్నాడు—'లెస్స సుబుద్ధి లెస్స మంత్రి
ప్రశోక్తయా! లెస్స. నా హృదయంతో ఆలోచించినట్లు సీవు మట్లాడినావు. అలాగే నేను
అతనికి అభయదక్షిణ ఇచ్చాను. కాని అతనినుండియూ నాకు అభయదక్షిణ అర్పించి
శీఘ్రాతిశీఘ్రంగా తీసికొనిరమ్ము. పెద్దలిలా లెస్సగానే చెప్పినారు—

చేగులవీ, పంకరలేనివీ, బెజ్జాలలేనివీ అయినట్లు సుపరీక్షితాలైన మంత్రుల
లచే మండింపబడినట్లు, ప్రజ్ఞాబలులూ, అకపటులూ, ఆదోమలులూ అయినట్లు
సుపరీక్షితులైన మంత్రులచే రాజ్యం ధరింపబడును.

మూ. తథా చ—

శ్లో. మంత్రిణాం భిన్నసన్ధానే, భిషజాం సాన్నిపాతకే

కర్మణి వ్యజ్యతే వ్రజ్ఞా స్వధే కో వా న పణ్ణితః.

138

అ అటులనే—భేదోపాయంలో, సంధిచేయడంలో మంత్రిులప్రతిభా, సన్ని
పాత జ్వరంవచ్చినప్పుడు వైద్యులప్రతిభా వ్యక్తం అవుతాయి. స్వస్థావస్థలో ఆందరూ
పండితులే.

మూ దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సజ్ఞోవకసకాశం ప్రస్థితః సహస్ర
మచింతయత్—'అహో, ప్రసాదసమ్ముఖో నః స్వామీ పచనవశగశ్చ సంవృత్తః.
తన్నాన్ని ధన్వతరో మమ. ఉక్తం చ—

శ్లో. అమృతం శిశిరే వహ్నిరమృతం ప్రియదర్శనమ్

అమృతం రాజసమ్మాసమమృతం క్షీరభోజనమ్.

139

అ దమనకుడును అతనికి ప్రణామంచేసి సంజీవకునివద్దకు బయలుదేరాడు.
నంతోషంతో ఇలా తలచాడు. 'అహో, ప్రభువు ప్రసన్నుడూ వశీభూతుడూ

అయినాడు. నాకంటె ధన్యుడులేడు. పెద్దలన్నారు-

శిశిర ఋతువునందు (మామ, ఫాల్గుణ మాసాలలో) అగ్ని అమృతం (అమృతం వలె సుఖావహం) (వీయజనదర్శనం అమృతం. రాజనన్మానం అమృతం. షీర భోజనం అమృతం.

మూ. అథ సజ్జీవకసకాశమాసాద్య సప్రశ్రయమువాచ- భో మిత్ర, ప్రాథితోఽసౌ మయా భవదర్థే స్వామ్యభయప్రదానమ్. తద్విశ్రబ్ధం గమ్యతా మితి. పరం త్వయా రాజప్రసాదమాసాద్య మయా సహ సమయధర్మేణ వర్తి తవ్యమ్. న గర్వమాసాద్య స్వప్రభుతయా విచరణీయమ్. అహమపి తవ సజ్జేతేన సర్వాం రాజధురమమాత్యసదవీమాశ్రితోద్ధరిష్యామి. ఏవం కృతే ద్వయోరప్యావయో రాజ్యలక్ష్మీర్భోగ్యా భవిష్యతి.

శ్లో. ఆఖేటకస్య ధర్మేణ విభవాః స్యుర్వశే నృణామ్

నృప్రజాః ప్రేరయత్యేకో హ స్త్యన్యోఽత్ర మృగానివ. 140

మూ. తథా చ-

శ్లో. యో న పూజయతే గర్వాదుత్తమాధమ మధ్యమాన్

భూవసమ్మానమాన్యోఽపి భ్రశ్యతే దంతిలో యథా. 141

సజ్జీవక ఆహ- కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్-

అ. విమ్మట సంజీవకునివద్దకు వచ్చి స్నేహపూర్వకంగా (దమనకుడు) ఇలా అన్నాడు- 'ఓ మిత్రమా! నేను తమకై ప్రభువును అభయప్రదానం అర్థించాను. కనుక నిర్భయంగా రండి. కాని రాజానుగ్రహం పొందిన తర్వాత గూడ తాము నాతో సమయ ధర్మానురూపంగా వర్తించాలి. గర్వంపొంది స్వప్రభుతతో ప్రవర్తిల్లరాదు. నేను మీ సంకేతంతో (సలహాతో- సైగతో) సమస్త రాజ్యభారం (వహించే) మంత్రిపదవిపొంది ఉద్ధరిస్తాను (మిమ్ము), ఇలాఅయితే మనకు ఇరువురికి రాజ్యసంపద (సమాన) భోగ్య మగును.

వేటకాని ధర్మంచే (వేటాడుటచే) మానవులకు సంపదలు లోబడుచున్నవి.

కొందరు ఈ వేటలో (తమకు సాయంగా) నరరూప ప్రజలను ప్రేరేపిస్తారు. మరి కొందరు (సాటిమానవులను) మృగాలవలె సంహరిస్తారు.

మరియూ-ఎవడు గర్వించి ఉత్తమ-మధ్యమాధమమును అండరినీ గౌరవించడో, వాడు దంతిలునివలె రాజసన్మానమందియు భ్రష్టుడగును.

సంజీవకుడున్నాడు—‘ఇది ఎట్లు’?

దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు.

కథా-3

దన్తిలగోరమ్భయోః కథా

మూ. అన్యత్ర ధరాతలే వర్ధమానం నామ నగరమ్. తత్ర దన్తిలో నామ నానాభాణ్ణవతిః సకలపురనాయకః ప్రతివసతి స్మ. తేన పురకార్యం నృప కార్యాచ్చ కుర్వతా తుష్టిం సీతాస్తత్పురవాసినో లోకా నృపతిశ్చ. కిం ఖహునా? న కోఽపి తాదృక్ కేనాపి దృష్టో, నాఽపి శ్రుతో వేతి. అథవా సాః చేదముచ్యతే—

శ్లో. నరపతిహితకర్తా ద్వేష్యతాం యాతి లోకే

జనవదహితకర్తా త్యజ్యతే పార్థివేన్ద్రైః.

ఇతి మహతి విరోధే వర్తమానే సమానే

నృపతిజనపదానాం దుర్దభః కార్యకర్తా.

142

అ. ఈ భూమండలమున వర్ధమానం అనే నగరం ఉంది. అందు గొప్ప శ్రీమంతుడూ (పెట్టుబడిదారుడు) నమస్తనగర నాయకుడూ అయిన దంతిలుడు అనే వాడు నివసించేవాడు. అతడు నగరకార్యాలూ రాజకార్యాలూ నిర్వహిస్తూ నగరవాసులను ప్రభువును సంతోషపజ్జుచేచాడు. పెక్కులేల? అలాంటినేర్పరిని ఎవరూ ఎప్పుడూ చూచిఉండరు, విని ఉండరుకూడ. ఇది లెస్సగా విజ్ఞులచే ఇలా చెప్పబడింది—

ప్రభువునకు హితమైనదాన్ని చేసేవాణ్ణి ప్రజలు ద్వేషిస్తారు. ప్రజాహిత కార్యాలుచేసేవాణ్ణి ప్రభువు అధికారంనుండి తొలగిస్తాడు. ఇలా మహత్తరవిరోధం ఉండినా రెండింటినీ (జాగ్రత్తగా) నిర్వహించేవారు అరుదుగా లభిస్తారు.

మూ. అధైవం గచ్ఛతి కాలే దన్తిలస్య కదాచిద్వివాహః సమ్రు వృక్షః. తత్ర తేవ సర్వే పురనివాసిన్ రాజసన్నిధిలోకాశ్చ సమ్మానపురస్సర మామన్యై భోజితా వస్త్రాదిభిః సత్కృతాశ్చ. తతో వివాహానన్తరం రాజా సాన్తః పురః స్వగృహమానీయాభ్యర్చితః. అథ తస్య నృపతేర్గృహసమ్మార్జనకర్తా గోరమ్భో నామ రాజసేవకో గృహాయతోఽపి తేనానుచితస్థాన ఉపవిష్తోఽవజ్ఞా యార్థచన్ద్రం దత్వా నిస్సారితః. సోఽపి తతః ప్రభృతి నిశ్వసన్నపమానాన్న రాత్రావప్యధీశేతే. 'కథం మయా తస్య భాణ్ణపతే రాజప్రసాదహానిః కర్తవ్యా' ఇతి చిన్తయన్నాన్తే. అథవా కిమనేన వృథాశరీరశోషణేన న కిఞ్చిన్మయా తస్యాపకీర్తుం శక్యమితి. అథవా సాధు చేదముచ్యతే—

శ్లో. యో హ్యపకర్తుమశక్తః కువ్యతి కిమసౌ నరోఽత్ర నిర్లజః

ఉత్పతితోఽపి హి చణకః శక్తః కిం భ్రాష్ట్రకం భజ్కుమ్. 143

అ. ఇలా కాలం గడుస్తుండగా ఒకప్పుడు దంతిలునికి వివాహం జరిగింది. ఆ పెండ్లికి ఆతడు నగరవాసులందరినీ రాజసన్నిధి (మంత్రి, సేనాపతి, మొదలగు) వారిని సగౌరవంగా ఆహ్వానించాడు. విందుచేశాడు. వస్త్రాదులతో సత్కరించాడు. వివాహంతర్వాత మహారాజును రాణివాసంతో (తన గృహానికి) ఆహ్వానించి గౌరవిం చాడు. అంత రాజభవనంలో సమ్మార్జనం (కనపు ఊడ్చడం)చేసే గోరంభుడు అనే రాజ సేవకుడు దంతిలుని ఇంటికివచ్చియు అనుచితస్థానంలో (గొప్పవారిస్థానంలో) కూర్చుం డడంపల్ల అవమానకరంగా దంతిలునిచే అర్థచంద్రప్రయోగంతో (మెడమీదచేయి వేయించిగెంటించడంతో) వెళ్ళగొట్టబడ్డాడు. అది మొదలు వాడు నిట్టూర్పులువిడుస్తూ అవమానంతో రాత్రులందును నిద్రించడంలేదు. 'నేను ఈ భాండపతికి (శ్రీమంతునికి) రాజానుగ్రహభంగం ఎలా గల్గించాలి?' అని చింతిస్తూండేవాడు. ఇలావ్యర్థంగా (దిగులుతో) శుష్కించడం దేనికి? నేను ఆతనికి ఏవిధమైన కీడుచేయజాలను. విజ్ఞులు దీనిని ఇలా లెస్సగా తెల్పారు.

అపకారంచేసే శక్తిలేని మానవుడు సిగ్గువీడి వ్యర్థంగా కోపంపొందరాదు. శనకగింజ (ఎంతగా) ఎగిరిపడినా ఖాంతిలేని పగుల గొట్టలేదుగదా?

మూ. అథ కదాచిత్ ప్రత్యూషే యోగనిద్రాం గతస్య రాజ్ఞః శయ్యాన్తే మార్దనం కుర్వన్నీదమాహ—‘అహో, దస్తీలస్య మహాన్ దృప్తత్వం యన్ రాజమహిషీమాలింజతి. ఉచ్చ్రుత్వా రాజా ససప్రుమముత్థాయ తమువాచ ఖో ఖో గోరమృ, సత్యమేతత్ యత్ త్వయా జల్పితమ్? కిం దేవీ దంతిలేన సమాల్లింజితా’?— ఇతి. గోరమృః ప్రాహ—“దేవ! రాత్రిజాగరణేన ద్యూతాసక్తస్య మే బలాన్నిద్రా సమాయాతా. తన్న వేద్మి కిం మయాఽభిహితమ్.”

అ. అంత ఒకనాడు ప్రాతఃకాలంలో రాజు మసకనిద్రయందుండగా అతని (రాజు) మందందగ్గర కనవు ఊడ్చుతూ ఇలా అన్నాడు—‘అహో, దంతిలుని పొగరు తోతుతనం. పట్టపురాణిని ఆలింగనం చేసుకుంటాడు.’ దానిని విని రాజు తొట్రబాటుతో లేచి అతణ్ణి అడిగాడు—ఓరోరీ గోరంభ, నీవు పల్కింది సత్యమేనా? పట్టపురాణిని దంతిలుడు కౌగిలించుకొన్నాడా? గోరంభుడు ఇలా అన్నాడు—‘మహారాజా, జూదంవ్యసనంతో రాత్రిఅంతా మేల్కొన్నానాకు నిద్రమంచుకొనివచ్చింది. ఏమన్నానో తెలియదు.

మూ. రాజా సేర్వ్యం న్యగతమ్—‘ఏష తావదన్మద్గృహేఽప్రతిహతగతి స్తథా దంతిలోఽపి. తత్ కదాచిదనేన దేవీ సమాల్లింజ్యమానా దృష్టా భవిష్యతి. తేనేదమభిహితమ్. ఉక్తా—

శ్లో. యద్వాఙ్మతి దివా మర్త్యే వీక్షతే వా కరోతి వా

తత్స్వప్నేఽపి తదభ్యాసాన్ బ్రూతే వాఽథ కరోతి వా.

144

అ. రాజు అనూయతో తనలో ఇలా తలచాడు—‘ఈ గోరంభకనికవలెనే దంతిలునికి మా భవనంలో తిరుగటానికి అటంకంలేదు. అందుచే వీడు మహారాణిని దంతిలుడు కౌగిలించుకొనగా చూచిఉండవచ్చును. కనుకనే వీడు (గోరంభుడు) ఇలా వల్గాడు. విజ్ఞులచే ఇలా చెప్పబడింది.

మానవుడు పగలు దేనిని కోరునో చూచునో చేయనో దానినే అభ్యాసకారణంగా స్వప్నంలోనూ పల్కును చేయును.

మూ. తథా చ—

శ్లో. శుభం వా యది వా పాపం యన్నృణాం హృది సంస్థితమ్

సుగూఢమపి తద్జ్ఞేయం స్వప్నవాక్యాత్తథా మదాత్.

145

అ. అటులనే—మంచిదిగాని చెడ్డదిగాని ఏభావం మానవుల హృదయంలో ఉండునో, అది (ఆ భావం) ఎంతో గోప్యంగా ఉంచబడినదైనా స్వప్నవాక్యంవల్లనో మాదకద్రవ్య సేవనంవల్లనో ప్రకటితం అవుతుంది.

మూ. అథవా శ్రీజ్ఞాం విషయే కోఽత్ర సందేహః?

శ్లో. జల్పన్తి సార్థమన్యేన వశ్యంత్యన్యం సవిభ్రమాః

హృద్గతం చింతయంత్యన్యం ప్రియః కో నామ యోషితామ్.

146

అ. ఇక శ్రీల విషయంలో సందేహమేముంది ?

ఒకరితో (ఆత్మీయంగా) మాట్లాడుతారు. ఇంకొకరిని విలాసంగా చూస్తారు. ఇక వేతొకరిని మనస్సులో ఆలోచిస్తారు. (ఇలాంటిప్పుడు) శ్రీలకు (నిజమైన) ప్రియుడు ఎవరు ?

మూ. అన్యచ్ఛ—

శ్లో. ఏకేన స్మితపాటలాధరరుచో జల్పన్త్యనల్పాక్షరం

వీక్షోనేఽన్యమితః స్ఫుటత్కుముదినీపుల్లోల్లనల్లోచనాః.

దూరోదారచరిత్రచిత్రవిభవం ధ్యాయంతి చాన్యం ధియా

కేనేత్థం పరమార్థతోఽర్థవదివ ప్రేమాన్తి వామభ్రువామ్.

147

అ. మరియు—ఒకరితో చిరునవ్వుచిందిస్తూ లేయెరుపుపెదవుల కాంతులు వెదజల్లుతూ ఎక్కువగా మాట్లాడుతారు. మరొకరివైపు పూర్తిగా వికసించిన కలువల వంటి కన్నులతో విలాసంగా చూస్తారు. ఇక మనస్సులో దూరస్థుడూ, దాతయూ విచిత్ర చరిత్రుడూ, ఐశ్వర్యయుక్తుడూ అయిన వేతొక వురుషుణ్ణి ధ్యానిస్తూంటారు. ఈ వామ తోచనంతు నిజమైన ప్రేమ ఎవరియందు పరమార్థంగా గలదో తెలుపసాధ్యమా. (ఎవరిపై లేదేమో?)

శ్లో. నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహాదధిః

నాంతకః సర్వభూతానాం న వుంసాం వామలోచనా. 148

అ. అగ్నికికజ్జల (కాల్పజం)వలన, సముద్రానికి అనేక నదుల(సమాగమం) వలన, యమునికి సర్వభూతముల(సంహారం)వలన, వామలోచనకు అనేక పురుషుల (సంఘర్షం)వలన తృప్తిలేదు.

శ్లో. రహో నాస్తి క్షణో నాస్తి నాస్తి ప్రార్థయితా సరః

తేన నారద నారీణాం సతీత్వముపజాయతే. 149

అ. ఒంటరితనం లభింపకపోవడం, తీరిక లేకుండడం, ప్రార్థించేవాడు సమకూరకపోవడం ఇత్యాదికంచే ఓ నారదా! శ్రీలకు పాతివ్రత్యం సిద్ధిస్తుంది.

శ్లో. యో మోహన్మన్యతే చూఢో రక్తేయం మమ కామినీ

స తస్యా వశగో భూత్వా భవేత్క్రిడాశకు నైవత్. 150

అ. 'ఈకామిని నాయందు అనురాగవతి' -అని ఎవడేని అజ్ఞానంవలన కలంచేసేని వాడు ఆమెకులోబడి క్రీడాపక్షివలె అగును.

శ్లో. తాసాం వాక్యాని కృత్యాని స్వల్పాని సుగురూఢ్యపి

కరోతి సః కృతైర్లోకే లఘుత్వం యాతి సర్వతః. 151

అ. శ్రీల వాక్యములు పనులు-అవి మిక్కిలి చిన్నవిగానీ - లేక మిక్కిలి గొప్పవిగానీ-చేసేవాడు లోకంలో అన్నివిధాల చులకనయై పోవును.

శ్లో. త్రియం చ యః ప్రార్థయతే సన్నికర్షం చ గచ్ఛతి

ఈషచ్ఛ కురుతే సేవాం తమేవేచ్ఛంతి యోషితః. 152

అ. శ్రీలు తమ్ము ప్రార్థించేవానిని, సమీపానికి వచ్చేవానిని, ఏకొద్దియో సేవచేసే వానిని కోరుదురు.

శ్లో. అనర్థిత్వాన్మనుష్యాణాం భయాత్పరిజనస్య చ

మర్యాదాయామమర్యాదాః త్రియ స్తిష్ఠంతి సర్వదా. 153

అ. కోరేపురుషులు లేనందువలన- సేవకజనభయంవలన దుష్టశ్రీలుకూడ

సర్వదా మర్యాదగా (విశుద్ధంగా) ప్రపత్తిస్తారు.

శ్లో. నాసాం కశ్చిదగమ్యోఽన్తి నాసాశ్చ వయసి స్థితిః

విరూపం రూపవన్తం వా పుమానిత్యేవ భుజ్జితే.

154

అ. ఈ స్త్రీలు, గమ్యాగమ్యవిచారంగాని, బాల, వృద్ధాదిపరిశీలనగాని విరూప సురూపాదివిచక్షణగాని చేయరు కేవలపురుషుడు-అని అనుభవిస్తారు.

శ్లో. రక్తం హి జాయతే భోగ్యో నారీణాం శాటికా యథా

ఘృష్ణతే యా దశాలమ్బీ నితమ్పే వినివేశితః.

155

అ. అనురక్తపురుషుడు వీరెవలె స్త్రీలకు భోగ్యపదార్థం అగును. వాడు దశాలమ్బీ నితంబ-వినివేశితుడై ఘర్షితుడగును [దశా-కామావస్థా-నీరెఅంచు]

అనగా-కాంతలు తాముకోరిననీరెను అంచులు వేలాడునట్లు సితంబముల ఛరించి వాటిరాపిడిచే ఎలా ఆనందిస్తారో, అలాగే తాముపలచిన పురుషునికి కామావస్థా దశను గల్గించి సితంబాదులపై జేర్చుకొని రతిమర్షణచే అతన్ని అనుభవిస్తారు.

శ్లో. అలక్తకో యథా రక్తం నిష్పీడ్య పురుషస్తథా

అబలాభిర్బలాద్రక్తః పాదమూలే నిపాత్యతే.

156

అ. స్త్రీలు లక్తకను బలంగాపిండి ఎలా పాదాలకు (పారాణిగా) పూసికొందురో అలాగే అనురక్తపురుషుని కొగిలించుకొని తమ పాదాలపై వడవేసికొంటారు.

మూ. ఏవం న రాజా బహువిధం విలవ్య తత్ప్రభృతి దంతిలస్య ప్రసాదపరాజ్ఞుః సజ్జాతః. కిం బహునా? రాజద్వారప్రవేశోఽపి తస్య నివారితః. దంతిలోఽప్యకస్మాదేవ ప్రసాదపరాజ్ఞుభిమవనిపతిమవలోక్య చింతయామాన- 'అహో సాధు చేదముచ్యతే.

శ్లో. కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః కస్యావదోఽన్తం గతాః

స్త్రీభిః కన్య న ఖణ్డితం భువి మనః కో నామ రాజ్ఞాం ప్రియః.

కః కాలస్య న గోచరాన్తరగతః కోఽర్థీ గతో గౌరవం

కో వా దుర్జనవాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్.

157

అ. ఇలా ఆ భూపతి పెక్కుభంగుల విచారించి అదిమొదలు దంతిలుని యెక అనుగ్రహవిముఖుడాయెను. అధికి మేల ? రాజప్రవేశంకూడ అతనికి నిషిద్ధం అయింది. దంతిలుడును ప్రభువు ఆకస్మాత్తుగా అనుగ్రహశూన్యుడు అగుట గాంచి ఇలా విచారించాడు. 'ఆహా- విజ్ఞులు ఇలా నత్యం పల్కారు-

సంవదలపొంది గర్వంతేసివాడు, విషయలంపటుడై ఆపదలందనివాడు, శ్రీలచే మనస్సు ఖండితం కానివాడు, రాజులకు (నిత్యం) ఇష్టమైనవాడు, మృత్యు పాళంలో చిక్కనివాడు, యాచకుడై గౌరవమందినవాడు, దుష్టుల (కపటములనే) వలండ్లో జిక్కి జేమంగా బయటపడినవాడు ఎవరుగలరు ? (ఎవరునులేరు)

మూ. తథా చ

శ్లో. కాకే శౌచం ద్యూతకారే చ సత్యం

సర్వే జ్ఞాంతిః శ్రీమ కామోపశాంతిః.

క్రీబే ధైర్యం మద్యపే త త్వచిన్తా

రాజా మిత్రం కేన దృష్టం శ్రుతం వా.

158

అ. అటులనే-కాకియందు పరిశుద్ధత, జూదగానియందు నత్యం, పాము యందుటర్పు, శ్రీలయందు కామోపశాంతి, నవంసకునియందు ధైర్యం, త్రాగుబోతు నందు వేదాంతవిచారం, రాజామిత్రుడగుట ఇవి ఎవడూ చూచిఉండడు, వినిఉండడు.

మూ. అపరం మయాన్య భూపతేరథవాన్యస్యాపి కన్యచిద్రాజనమ్బంధినః స్వప్నేఽపి నానిష్టం కృతమ్. తత్కిమేతత్ పరాజ్ఞాభో మాం ప్రతి భూపతిః-ఇతి. ఏవం తం దంతిలం కదాచిద్రాజద్వారే విష్కమ్భితం విలోక్య సమ్మూర్జనకర్తా గోరమ్భో విహన్య ద్వారపాలానిదనూచే- భో భో ద్వార పాలాః! రాజప్రసాదాధిష్ఠితోఽయం దంతిలః స్వయం నిగ్రహానుగ్రహకర్తా చ. తదనేన నివారితేన యథాహం తథా యూయమవ్యర్థచన్ద్రీభాజినో భవిష్యథ.' తచ్చ్రుత్వా దంతిలశ్చిన్తయామాస- 'నూనమిదమన్య గోరమ్భస్య చేష్టితమ్. అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

శ్లో. అకులీనోఽపి మూర్ఖోఽపి భూపాలం యోఽత్ర సేవతే

అపి సమ్మానహీనోఽపి స సర్వత్ర ప్రపూజ్యతే.

159

అ. మరియు నేను ఈ రాజునకుగాన లేక రాజసంబంధమైన ఏ ఇతరునికి గాని న్యప్సంలోనూ అప్రియం చేయలేదు. అలాంటప్పుడు రాజు నావిషయంలో విముఖుడు అగుటకు కారణం ఏమి? ఇలాఉండగా ఆ దంతిలుని ఒకనాడు రాజు ద్వారంలో (ద్వారపాలకుడు)నిరోధింపగా జూచి సమ్మార్జక రత్నయిన (కసువు ఊడ్చే) గోరంభుడు నవ్వి ద్వారపాలకులతో ఇలా అన్నాడు - 'ఓరోరీ, ద్వారపాలకులారా, రాజానుగ్రహంపొందిన ఈ దంతిలుడు స్వయంగా దండింపను అనుగ్రహింపను సమర్థుడు. అందుచే నివారించురేని నావలెనే మీరూ అర్థచంద్రప్రయోగం (మెడపట్టి గెంటింపబడడం) పొందెదరు. దానిని విని దంతిలుడు ఇలా విచారించాడు - 'ఇది నిజంగా ఈ గోరంభుని పనియే. పెద్దలిది చక్కగా చెప్పారు -

కులహీనుడుగాని మూర్ఖుడుగాని ఎవడేని ప్రభువున సేవిస్తే, వాడు గౌరవ హీనుడైనా అంతటా గౌరవింపబడును.

శ్లో. అపి కాపురుషో భీరుః స్యాచ్చేన్యపతిసేవకః

తథాపి న పరాభూతిం జనాదాప్నోతి మానవః.

160

అ. కుత్సితుడూ పిడికివాడూ అయినవనుష్యుడను రాజసేవకుడైనచో జనులవలన అవమానంపొందడు.

మూ. ఏవం స బహువిధం విలప్య విలక్షమనాః సోద్వేగో గత ప్రభావః స్వగృహం నిశాముఖే గోరమ్భూమాహూయ వస్త్రయుగలేన సమ్మాన్యేద మువాచ - 'భద్ర, మయా న తదా రాగవశాన్నిఃసారితః. యత స్త్వం బ్రాహ్మణానామగ్రతోఽనుచితస్థానే సముపవిష్టో, దృష్ట ఇత్యపమానితః. తత్ క్షమ్యతామ్. సోఽపి స్వర్గరాజ్యోపమం తద్వస్త్రయుగలమాసాద్య పరం పరితోషం గత్వా తమువాచ - 'భోః శ్రేష్ఠన్. తాన్తం మయా తే తత్, తదస్త్వ సమ్మానస్య కృతే వశ్య మే బుద్ధిప్రభావం, రాజప్రసాదజ్ఞా'. ఏవముక్త్వా సపరితోషం నిష్క్రాన్తః. సాధు చేదముచ్యతే -

శ్లో. స్తోత్రేనోన్నతిమాయాతి స్తోత్రేనాయాత్యధోగతిమ్

అహో సునదృశీ చేష్టా తులాయష్టేః ఖలస్య చ.

161

అ. ఇలా అతడు బహువిధముల పిలిపించి లజ్జితుడూ వ్యాకులతుడూ కలా విహీనుడు అయి తనయింటికి (స్తోయ) సాయంకాలం గోంఁభుని పిలిపించి ప్రత్యయగ శంతో స్వానించి ఇలా అన్నాడు. 'మిత్రమా! నీన్న అూడు క్రోధంతో గెంటింపలేదు కాని నీవు బ్రాహ్మణులయెదుట అనుచితస్థానంలో నముపవిష్టడవై కనబడడంతో అపమానం పొందావు. దానిని ఓమించుము.' అతడును [గోరంభుడను] న్యర్థరాజ్యతుల్యంగా ఆ వస్త్రములజంటను పొంది మిక్కిలి సంతృప్తుడై అతనితో [దంటిలునితో] కలా వల్లాడు. 'ఓశ్రేష్ఠీ, నేను నీ ఆదోషం ఓమించాను. ఈ న్యూనానికి బదులుగా నాబుద్ధిప్రభావంతో [నీకు] రాజానుగ్రహం చూడుము? ఇలాపల్కి నంతోషంగా వెళ్ళాడు.

పండితులు ఇలా చక్కగా అన్నారు.

'అహా! త్రాసుకణ్ఠ (తులాదండము), ఖలునచేష్ట ఈరెండు మిక్కిలి నదృశాలు. అల్పంతోపైకి పోవును. అల్పంతో క్రిందికివచ్చును.

మూ. తతశ్చాన్యేద్యుః స గోరమౌ రాజకులం గత్వా యోగనిద్రాం గతస్య భూవతేః సమూర్జనక్రియాం కుర్యన్నిదమాహ- 'అహో, అవివేకోన్న దూభవతేః, యత్పురీడోత్సర్గమాచరంశ్చిర్భటిభక్షణం కరోతి. తత్రచుత్వా రాజా సవిస్మయం తమువాచ- 'రే రే గోరమ్మ, కిమప్రస్తుతం లవసి? గృహకర్మకరం మత్వా త్వాం న వ్యాపాదయామి. కిం త్వయా కదాచిదహమేవంవిధం కర్మ సమాచరన్ దృష్టః'. సోఽబ్రవీత్- 'దేవ, ద్యూతానక్తస్య రాజ్రిజాగరణేన సమూర్జనం కుర్వాణస్య మమ బలాన్నిద్రా సమాయాతా. తయాధిష్ఠితేన మయా కిజ్జోజ్జల్నితమ్. తన్న వేద్మి. తత్ప్రసాదం కరోతు స్వామీ నీద్రాపరవశస్య' ఇతి.

అ. విమ్మట మరుసనం అగోరంభుడు రాజభేదనమేగి మనకనిద్రలో రాజునకు [మంచంసమీపంలో] కనవుఁజూచ్చుచూ ఇలా అన్నాడు- 'అయ్యో మనప్రభువు ఎంత అవివేకి, మలవిసర్జనంచేస్తూదోసకాయతింటున్నాడు.' దానిని వినిన రాజు ఆశ్చర్యంపొంది

వానితో [గోరంభునితో] ఇలా అన్నాడు. 'ఓరోరీ, గోరంభ, ఎందుకు అప్రస్తుతం వదరుతున్నావు? ఇంటివసులు చేసేవాడివి అని తలచి నిన్ను చంపుటలేదు నేను ఎప్పుడైనా ఇలాంటి పనిచేస్తూ ఉండగా నీవు చూచినావా?' అతడు (గోరంభుడు బదులు) అన్నాడు. 'ద్యూతవ్యసనంతో రాత్రి అంతా మేల్కొన్న నాకు నిద్రమొచ్చుకు వచ్చింది. ఆమెత్తులో ఏమి వదరినానో తెలియదు. నిద్రమెత్తు వానిని ప్రభువులు కరుణించాలి.'

మూ. ఏవం శ్రుత్వా రాజా చింతితవాన్ - 'యన్మయా జన్మాంతరే పురీషోత్సర్గం కుర్వతా కదాపి చిర్భటికా న భక్షితా. తద్యథాయం వ్యతికరో ఽసమ్భవో మమానేన మూఢేన వ్యాహృతః, తథా దంతిలస్యాపీతి నిశ్చయః. తన్మయా న యుక్తం కృతం యత్స వరాకః సమ్మానేన వియోజితః. స తాదృ క్పురుషాణామేవంవిధం చేష్టితం సమ్భవ్యతే. తదభావేన రాజకృత్యాని పౌర కృత్యాని చ సర్వాణి శిథిలతాం వ్రజన్తి.' ఏవమనేకథా విమృశ్య దంతిలం సమాహూయ నిజాన్లువస్త్రాభరణాదిభిః సంయోజ్య స్వాధికారే నియోజయా మాస. అతోఽహం బ్రవీమి - 'యో న పూజయతే గర్వాత్' ఇతి.

అ. దీనినివిని రాజు ఇలా విచారించాడు - నేను జన్మాంతరంలోనూ మలం వదులుతూ ఎన్నడూ దోనకాంక్ష తీసలేదు. ఈమూఢుడు చెప్పిన ఈవ్యసనం నాయెడ ఎలా అసంభవమో అలాగే దంతిలునియెడను నిశ్చయంగా [అసంభవం] అగును. అందు వల్ల ఆదీనుణ్ణి సన్మానరహితుని చేయడం యుక్తం గాదు; అలాంటి పురుషులయెడ ఇలాంటి [దుష్ట]వ్యవహారం సంభవింపదు. అతడులేక రాజకార్యములు, పౌరకార్యములు అన్నీ శిథిలమగుచున్నాయి. "ఇలా పెక్కుభంగుల పొమ్మింది దంతిలుని పిలిపించి స్వీయవస్త్ర భూషణాదులతో [సత్కరించి] ఆలంకరించి పూర్వాధికారంలో నియమించాడు. అందుచే ఇలా నేను చెప్పుచున్నాను - (ఎవడు గర్వంచే - గౌరవింపడో - ఇత్యాది) యో న పూజయతే గర్వాత్ - ఇత్యాది

మూ. సజ్జీవక ఆహ - భద్ర, ఏవమేవై తత్ యద్భవతాభిహితం తదేవ మయా కర్తవ్యమ్, ఇతి. ఏవమభిహితే దమనక స్తమాదాయ వింగలక నకాశమగమత్. ఆహ చ - 'దేవ, ఏష మయాఽఽసీతః స సంజీవకః, అధునా

దేవః ప్రమాణమ్. సంజీవకోఽపి తం సాదరం ప్రణమ్యాగ్రతః సవినయం
స్థితః. పింగలకోఽపి తస్య వీనాయతకకుద్మతో నఖకులిశాలజ్ఞుతం దక్షిణపాణి
మువరి దత్త్వా మానపురఃసరమువాచ - 'అపి శివం భవతః? కుత స్త్వమస్మిన్
వనే విజనే సమాయాతోఽసి?' తేనాప్యైత్యవృత్తాంతః కథితః, యథా వర్ణ
మానేన సహ వియోగః సజ్జాత స్తథా సర్వం నివేదితమ్.

అ. సంజీవకుడు ఇలా అన్నాడు - మిత్రమా, ఇది ఇటులే ! నీవు చెప్పినట్లే
నేను చేసెదను. ఇట్లుచెప్పిన తర్వాత దమనకుడు అతనిని తీసికొని పింగళకునిపద్దకు
వెళ్లాడు. ఇలా అన్నాడు - ప్రభూ ఇదిగో ఆ సంజీవకుణ్ణి తెచ్చాను. సంజీవకుడును అత
నికి ఆదరంగా ప్రణమిల్లి వినయంతో ఎదుట కూర్చుండెను. పింగళకుడును బలినైన
విశాలమైన మూపురంగల అతనిపై (సంజీవకునిపై) వజ్రాలవంజిగోళ్ళచే ప్రకాశించే
కుడిచేతిని ఉంచి గౌరవపూర్వకంగా ఇలా పల్కాడు - 'తాముక్షేమమా ! ఈ నిర్జనారణ్యా
నికి ఎచ్చటనుండి (ఎందులకు) వచ్చినారు. అతడును తనవృత్తాంతం - వర్ణమానుడు
వదలినది మొదలు సంభవించినదంతా నివేదించాడు.

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా పింగలకః సాదరతరం తమువాచ - 'వయస్య
న భేతవ్యమ్. మద్భుజపఞ్జరపరిరక్షితేన యథేచ్ఛం త్వయాఽధునా వర్తి
తవ్యమ్. అన్యచ్ఛ నిత్యం మత్సమీపవర్తినా భావ్యమ్. యతః కారణాన్
బహ్వాపాయం రౌద్రసత్త్వనిషేధేతం వనం గురూణామపి సత్త్వానామసేవ్యమ్,
కుతః శష్పభోజిచామ్.' ఏవముక్త్వా సకలమృగపరివృతో యమునాకచ్ఛమవ
తీర్యోదగ్రహణం కృత్వా స్వేచ్ఛయా తదేవవనం ప్రవిష్టః తతశ్చ కరటక
దమనకనిక్షిప్తరాజ్యభారః సంజీవకేన సహ సుభాషితగోష్ఠీరనుభవన్నాస్తే
అథవా సాధ్విదముచ్యతే.

శ్లో. యదృచ్ఛయాప్యవగతం సకృత్సజ్జనసంగతమ్

భవత్యజరమత్యంతం నాభ్యాసక్రమమీక్షతే.

162

అ. దానిని విని పింగళకుడు మిక్కిలి ఆదరంగా ఇలా పల్లాడు - 'మిత్రమా,
భయపడకుము. ఇప్పుడు నా భుజపంజరపరిరక్షితడవై నీవు స్వేచ్ఛగా ఉండుము.

మరియు సత్యం నాకు సమీపవర్తివికమ్మ. ఏలననగా - పెక్కు అపదలుగలదీ భయం కరజంతువులచే సేవితమూ అయిన ఈ అడవిలో పెద్దపెద్ద జంతువులే ఉండలేవు. ఇక గణికతనే (సీవంబి) వారి విషయం ఏమనాలి. ఇలా అని సర్వజంతుపరివృతుడై యమునాతీరం దిగి నీడత్రాగి ఆ అడవినే ప్రవేశించాడు. విమ్మట కరటకదమనకులపై పమస్తరాజ్యభావించి నంజీవకునితో సుభాషితగోష్ఠులసుఖం అనుభవించసాగాడు. విజ్ఞులు ఇగి లెస్సగా అన్నారు—

‘యద్భుచ్చగా (అనుకోకుండా) ఒకసారియైనా నజ్జన సాంగత్యం గల్గినచో అది మిక్కిలి అజరం (మునలితనంలేనిది) అగును. అభ్యాసక్రమాన్ని అపేక్షింపదు.

మూ. నంజీవకేనాప్యనేకశాస్త్రావగాహనాదుత్పన్నబుద్ధిప్రాగల్భ్యేన స్తోత్రైరేవాహాభిర్మాధమతిః పింగలకో ధీమాంస్తథా కృతో యథారణ్యధర్మా ద్వియోజ్య గ్రామధర్మేషు నియోజితః. కిం బహునా? ప్రత్యహం పింగలక సంజీవకావేవ కేవలం రహసి మంత్రయతః. శేషః సర్వోఽపి మృగజనో దూరీ భూతస్తిష్ఠతి. కరటకదమనకావపీ ప్రవేశం న లభేత్. అన్యచ్చ సింహపరా క్రమాభావాత్ సర్వోఽపి మృగజనస్తో చ శృగాలౌ షుధావ్యాధిభాధితా ఏకాం దిశమాశ్రిత్య స్థితాః. ఉక్తం—

శ్లో. వలహీనం నృపం భృత్యాః కులీనమపి చోన్నతమ్

నస్త్యజ్యాన్యత్ర గచ్ఛంతి శుష్కం వృషామివాణ్ణజాః.

163

అ. సంజీవకుడును అనేక శాస్త్రావగాహనచే జనించిన ప్రతిభానైపుణ్యం వలన కొంది దినములలో మూఢబుద్ధియైన పింగలకుని ధీమంతుని చేసాడు. అందువల్ల అతడు (పింగళకుడు) ఆటవిక ధర్మాను(హింసా ఆది) వదలి గ్రామ్యధర్మాలను (వయోధర్మం, ఇత్యాది) అనుసరింపసాగాడు. పెక్కులేల. ప్రతిదినం పింగళక సంజీవకలే. కేవలం రహస్యంగా మంత్రణచేస్తారు. తక్కిన నమస్తవజనం దూరంగా ఉండేది. కరటకదమనకుల కూడ ప్రవేశం పొందరైరి. మరియు సింహం పరా క్రమం లేనిదగుటచే (వేట మానడంతో) నమస్తజంతువులూ— ఆ నక్కలురెండూ ఆకలిచే, వ్యాధిచే బాధితములై ఒక దిక్కున (కొంతదూరంలో) కూర్చుండేవి.

పండితులిలా అన్నార —

‘ప్రభువు, ఉన్న తుడూ నత్కులీనుడూ అయినా శుష్కశరీరుడూ నిష్పలుడూ అయితే అతన్ని సేవకులు- పృథ్వీ ఉన్నతమూ నత్కులీనమూ (అమాదిజాతికము) అయినా దాన్ని పక్షులవలె, వదలి వేణాక చోటికేగుదురు.

మూ. తథా చ —

శ్లో. అపి సన్మానసంయుక్తాః కులీనా భక్తితత్పరాః

వృత్తిభక్తాన్మహీపాలం త్యజన్త్యేవ హి సేవకాః. 164

అ. అటులనే- గౌరవయుక్తులూ, సత్కులీనులూ స్వామిభక్తితత్పరులూ అయిన సేవకులుగూడ వృత్తిభంగమైతే అసగా వేతనం లభించనిచో ప్రభువును వదలి వేస్తారు.

మూ. అన్యచ్ఛ —

శ్లో. కాలాతిక్రమణం వృత్తైర్వ్యో న కుర్వీత భూపతిః

కదాచిత్తం న ముజ్ఞంతి భర్తృతా అపి సేవకాః. 165

అ. మరియు, వేతనం ఇవ్వడంలో సమయాన్ని దాటని (ఉచిత సమయంలో వేతనం ఇచ్చే) ప్రభువు చివాట్లు పెట్టేవాడై నా సేవకులు అతన్ని ఎప్పటికీ విడువరు.

మూ. తథా న కేవలం సేవకా ఇత్తమ్భూతాః, యావత్సమస్తమప్యేత జ్జగత్ పరస్పరం భక్షణార్థం సామాచిభిరుపాయై స్తిష్ఠతి. తద్యథా —

శ్లో. దేశానాముపరి ష్మౌభృదాతురాణాం చికిత్సకాః

వణిజో గ్రాహకాణాం చ మూర్ఖాణామపి పణ్డితాః. 166

ప్రమాదినాం తథా చోరా భిక్షుకా గృహమేధినామ్

గణికాః కామినాం చైవ సర్వలోకస్య శిల్పినః. 167

సామాదినజ్జితైః పాశైః ప్రతీక్షన్తే దివానిశమ్

ఉపజీవంతి శక్త్యో హి జలజా జలదానివ. 168

అ. ఇలా సేవకులు మాత్రమే గాదు. మరేమన - ఈ ప్రపంచమంతా పరస్పరభక్షణార్థమై సామాధిశిపాయాలలో (మగ్నమై) ఉంది. అదెట్లనగా భూపాలుడు. దేశవాసులను - వైద్యుడు రోగులను, వ్యాపారి గ్రాహకులను (వస్తువులు కొనువారిని), పండితులు మూర్ఖులను, దొంగలు జాగ్రత్తలేనివారిని, చిచ్చుగాండ్రు గృహస్థులను, వేళ్ళు కాముకులను, శిల్పులు నర్వప్రజలను, సామాన్య పాపనందనములై న పాపాలతో బంధించి భక్షించడానికి ఆహారాలైన నిరీక్షిస్తారు. కాని జలజాలములు (దాహ్యాధికము) జలదాలపై (వర్షించే మేఘాలపై) ఆహారపడి వాటిశక్తిద్వారా (వర్షజలంవల్ల) ఉపజీవితాలైనట్లు, వీరంతా (రాజు వైద్యుడు మొదలైనవారంతా) వారిపై (దేశప్రజలు రోగులుమొదలైనవారిపై) ఆధారపడి వారిశక్తిచే ఉపజీవితాలు అగుచున్నారు. అనగా వారులేనిచో వీరిబ్రతుకు హున్యం అనిభావం.

మూ. అథవా సాద్విదముచ్యతే -

శ్లో. సర్వాణాం చ ఖలానాం చ పరద్రవ్యాపహరిణామ్

అభిప్రాయా న నిర్ధ్యంతి తేనేదం వర్తతే జగత్.

169

అ. ఇది లెన్నగా చెప్పబడుతుంది - సర్వములయు పరధనాపహరణలైన సర్వములయు అభిప్రాయాలు నిర్ధించడం లేదు. అందుకే ఈ ప్రపంచం (ఇంతవరకు) నిలిచిఉంది.

శ్లో. అత్తుం వాఞ్మతి శామ్భవో గణపతేరాఖుం ఘరాత్తః ఫణీ

తం చ క్రొచ్చారిప్రోః శిఖీ గిరిసుతా సింహోఽవి నాగాశనమ్.

ఇత్థం యత్ర పరిగ్రహస్య ఘటనా శమ్భోరపీ స్యాద్ధృషే

తత్రాప్యస్య కథం న భావిజగతో యస్మాత్ స్వరూపం హి తత్. 170

అ. శివుని పాము ఆకలిబాధచే గణపతి ఎలుకను, తినగోరుతుంది. ఆ పామును కుమారస్వామి నేమిటి తినగోరుతుంది. ఆ శివునిని పార్వతి సింహం తినగోరుతుంది. ఇలా శివునియింటియందే పరిగ్రహఘటన ఉండినచో - ఈ జగత్తునందు ఇతరుల గృహాలలో ఎట్లుండునో? ఏంనన ప్రపంచం స్వరూపమే అట్టిది.

మూ. తతః స్వామిప్రసాదరహితౌ క్షుత్తామకణ్ఠౌ పరస్పరం కరటకదమనకౌ మంత్రయతః. తత్ర దమనకో బ్రూతే - 'ఆర్య కరటక, ఆవాం తావ

దప్రధానతాం గతౌ. ఏష వింగలకః సంజీవకానురక్తః స్వవ్యాపారపరాజ్ఞాభః
సజ్జాతః. సర్వోఽపి పరిజనో గతః. తత్కిం త్రియతే? కరటక ఆహ—
యద్యపి త్వదీయవచనం న కరోతి, తథాపి స్వామీ స్వదోషనాశాయ వాచ్యః
ఉక్తం చ--

శ్లో. అశృణ్వన్నపి బోధవ్యో మంత్రిభిః పృథివీపతిః

యథా స్వదోషనాశాయ విదురేణామృతానుతః.

171

అ. పిమ్మట రాజానుగ్రహం లేనివారు. ఆకలిచే గొంతు ఎండినవారు అయిన
కరటకదమనకులు వరస్పరిం ఇలా ఆలోచించారు.

దమనకుడు—ఆర్య, కరటకా? మనం ఇరువురం అప్రధానులం అయినాము. ఈ వింగళ
కుడు సంజీవకునియెడ ఆనురక్తుడై తన వనికి (వేటాడుట అనగా జంతువుల చంపుట
మొదలైన దానికి) విముఖుడైనాడు. పరిజనమంతా వెళ్లిపోయింది. కనుక (ఇప్పుడు)
ఏమి చేయాలి?

కరటకుడు—(అతడు) నీమాటను అనుసరింపడు. అయినా అతన్ని స్వదోషంనుండి (రాజ్య
పాలనచేయమినుండి) రక్షించడానికి—లేక మనదోషం లేకుండా ఉండడానికి (హితం)
తెల్పడం ఉచితం. పెద్దలు ఇలాఅన్నారు—రాజువినకపోయినా అతనికి బోధించడం
మంత్రులకర్తవ్యం. విదురుడు స్వదోషనివృత్తికై ధృతరాష్ట్రునికి బోధించాడు.

మూ. తథా చ--

శ్లో. మదోన్మత్తస్య భూపస్య కుజ్జరస్య చ గచ్ఛతః

ఉన్మార్గం వాచ్యతాం యాన్తి మహామాత్రాః సమీపగాః.

172

తత్త్వయైష శప్పభోజీ స్వామినః సకాశమానీతః. తత్స్వహస్తేనాఙ్గారాః
కర్షితాః.

అ. అటులనే—ప్రభువు ఏనుగు మదోన్మత్తతచే చెడుమార్గాన పోవుచున్నచో
సమీపవర్తులైన మహామాత్రులు [ప్రధానమంత్రి-మావటివాడు] నిందితులగుదురు.

మూ. దమనక ఆహ— 'సత్యమేతత్. మమాయం దోషః న స్వామినః

ఉక్తం—

శ్లో. జమ్బుకో హుడుయధేన వయం చాషాఢభూతినా

దూతికా పరకార్యేణ త్రయో దోషాః స్వయంకృతాః.

173

అ. దమనకుడు అన్నాడు-ఇది సత్యం, ఈదోషం నాదే. ప్రభువుడికాదు, పెద్దలు ఇలా అన్నారు పొట్టిద్రయద్దంబే నక్క-మేము[దేవశర్మ, సన్యాసి], అషాఢ భూతిచే పరకార్యం(చేయడం)చే దూతిక-ఇలామువ్వురు స్వదోషంచే దూషితులైతి.

కథా-4

దూతిజమ్బుకాషాఢభూతి కథా

ము. కరటక ఆహ- కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్-

అస్తి కస్మింశ్చిద్వివిక్తప్రదేశే మఠాయతనమ్. తత్ర దేవశర్మ నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ. తస్యానేకసాధుజనద త్రనూక్మవస్త్రవిక్రయవశాత్ కాలేన మహతీ విత్తమాత్రా సజ్జాతా. తతః స స కస్యచిద్ విశ్వసితి. నక్తస్థిసంకషాన్తరాత్ తాం మాత్రాం న ముఖ్యతి. అథవా సాధు జేదముచ్యతే-

శ్లో. అర్థానామార్జనే దుఃఖమూర్జితానాం చ రక్షణే

ఆయే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ధిగర్థాః కష్టసంశ్రయాః.

174

అ. కరటకుడు అడిగిడు-ఇదియేట్లు? అతడు[దమనకుడు] ఇలా చెప్పాడు. 'ఒకానొక నిర్జన ప్రదేశంలో ఒకమఠం ఉంది. అందు దేవశర్మ అనే సన్యాసి నివసించేవాడు. సజ్జనులనేకులు ఇచ్చిన వలుదని వాస్త్రాలు అమ్మడంతో కొంతకాలానికై అధికధనం అతనికి సమకూరింది. అందువల్ల అతడు ఎవరిని నమ్మడు. రేబఱళ్లు ఆ సంచిని చంకనుండి విడువడు. ఈవిషయంలో పండితులు ఇలా చెన్నగానే తెల్పారు. ఛినాన్ని సంపాదించడం దుఃఖం. సంపాదితధనాన్ని రక్షించడం దుఃఖం-ఆదాయంతో దుఃఖం-వ్యయంతో దుఃఖం-ఇలా కష్టకారకధనములకు ధిక్కారం.

మూ. అథాషాఢభూతిర్నామ పరవిత్తాపహగీ ధూతస్తామర్థమాత్రాంతస్య కషాన్తరగతాం లక్షయిత్వా వ్యపింతయత్- 'అహా, మయాస్యేయమర్థమాత్రా హర్తవ్యా ఇతీ. తదత్ర మతే తావన్ దృఢశిలాసజ్ఞయవశాన్ భిత్తిభేదో

న భవతి. ఉచ్చైస్తరత్వాచ్చ ద్వారే ప్రవేశో న స్యాత్. తదేనం మాయావచస్తై
ర్విశ్వాస్యాహం ఛాత్రతాం వ్రజామి యేన న విశ్వస్తో కదాచిన్ విశ్వానమేతి.
ఉక్తం చ—

శ్లో. నిస్పృహో నాధీకారీ స్యాన్నాకామీ మణ్ణనప్రియః

నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్ స్ఫుటవక్త్రా న వజ్ఞాకః.

175

అ. అంతట పరధనంహరించే ఆషాఢభూతి అనే వచకుడు. అతనిదంకిలో
ఉండే ఆ ధవళునంబిని(జోలెను) చూచి ఇలా అలోచించాడు. 'నేను ఇతని ఈ ధనం
సంచించి ఎలా అవహరించాలి. ఈ మతం బలిష్ఠమైన రాళ్ళతో కట్టబడటంవల్ల గోడలకు
కన్నంవేయడం సాధ్యమగుదు. మిక్కిలి ఎత్తుగా ఉండడంవల్ల ద్వారంనుండి పోవడం
సైతం వీలుగాదు. అందువలన కపటవాక్కుల ద్వారా నమ్మకం గల్గించి (శిష్యుడికం
పొందెదను.) శిష్యునిగా చేరెదను. నమ్మిన అతడు కొంతకాలానికి పూర్తి నమ్మకం
పొందును.

విజ్ఞులిలా అన్నారు— 'ఆశలేనివాడు (ధనానికి) అధికారి కాజూడు. కాము
కుడు కానివాడు అలంకారప్రియుడుగా ఉండడు. నేర్చులేనివాడు (మూర్ఖుడు) ప్రియ
ముగా మాట్లాడలేడు. స్ఫుటవక్త్ర (యథార్థవాది) వచకుడు కాదు.

మూ. ఏవం నిశ్చిత్త తస్మాన్నికమువగమ్య 'ఓం నమః శివాయ' ఇతి
ప్రోచ్ఛార్య సాష్టాంగం ప్రణమ్య చ సప్రశ్రయమువాచ—'భగవన్, అసారః
సంసారోఽయమ్, గిరినదీవేగోపమం యౌవనమ్. తృణాగ్నిసమం జీవితమ్
శరద్రథచ్ఛాయా సదృశా భోగాః, స్వప్నసదృశో మిత్రపుత్రకలత్రభృత్యవర్గ
సమ్మన్ధః, ఏవం మయా సమ్యక్ పరిజ్ఞాతమ్. తత్ కిం కుర్వతో మే సంసార
సముద్రోత్తరణం భవిష్యతి.'

అ. ఇలా నిశ్చయించి అతనివద్ద కేగి 'ఓం నమః శివాయ' అని బిగ్గరగా
(భక్తితో) ఉచ్చరించాడు. సాష్టాంగంగా ప్రణమిల్లాడు. (లేచి) వినయంగా ఇలా
అన్నాడు, 'భగవన్, ఈ సంసారం నిశ్చారం యౌవనం కొండవారు (సెలయేరు)వలె
ఉరువడి గలది. జీవితం తృణాగ్నితుల్యం(క్షణికం). భోగాలు శరత్కాల మేఘచ్ఛాయా

సమాలు. మిత్రప్రతకకృత భృత్యవర్గ సంబంధం స్వప్నసమానం, అని ఇలా నేను చెప్పగా గ్రహించారు. కనుక ఏలా ప్రవర్తిస్తే నేను సంసారనముద్రం చాటగలను?

మూ. తచ్చుత్వా దేవశర్మా సాదరమాహ- 'వత్స, ధన్యోఽని యత్ప్రథమే వయస్యేవం విరక్తభావః. ఉక్తం చ-

శ్లో. పూర్వే వయసి యః శాస్త్రః స శాస్త్ర ఇతి మే మతిః

ధాతుషు క్షీయమాణేషు శమః కస్య న జాయతే

176

అ. దానిని విని దేవశర్మ ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు- బిడ్డా! ధన్యుడివి. వినన-ప్రథమవయస్సులోనే (బాల్యంలోనే) ఉత్త విరక్తి గల్గింది. పెద్దలలా అన్నాడు- 'ప్రథమవయస్సులో ఎవడు శాంతుడో, వాడే శాంతుడు అని నా భావం నరములు క్షీణించుచుండగా (బలహీనులు అవుతుండగా) శాంతి ఎవరికి గల్గదు?

శ్లో. ఆదా చిత్తే తతః కాయే సతాం సమృద్ధ్యతే జరా

అసతాం తు వునః కాయే నైవ చిత్తే కదాచన

177

అ. సజ్జనులకు మొదట మనస్సునందు పిమ్మట శరీరంనందు ముసలితనం వస్తుంది. దుష్టులకు అయితే శరీరంలో ముసలితనం వచ్చినా మనస్సునందు ఎప్పటికీ (అది) రానేరదు.

మూ. యచ్చ మాం సంసారసాగరోత్తరణోపాయం పృచ్ఛసి తచ్చూయతామ్-

శ్లో. శూద్రో వా యది వాన్యోఽపి చణ్డాలోఽపి జటాధరః

దీక్షితః శివమస్త్రేణ సభస్మాజ్ఞః శివో భవేత్.

178

శ్లో. షడక్షరేణ మస్త్రేణ పుష్పమేకమపి స్వయమ్

లింగస్య మూర్ధ్ని యో దద్యాన్న స భూయోఽభిజాయతే.

179

అ. ఇక నన్ను సంసారనముద్రం చాటే ఉపాయం అడిగావు. దానిని వినుము-

శూద్రుడుగానీ ఇతరుడుగానీ చండాలుడుగానీ జటాధరుడుగానీ (ఎవడైనా) అగు గాక, శివమస్త్రదీక్షితుడై విభుతిపూనికొనునో అతడు శివుడు (శివస్వరూపుడు- శివతుల్యుడు) అగును.

‘ఓం నమః శివాయ’ - అనే షడక్షరమంత్రం జపిస్తూ స్వయంగా ఒక పుష్పమైనా లింగంపైన సమర్పించేవానికి మరల పట్టుకలేదు.

మూ. తచ్చుత్వా ఆషాఢభూతిస్తత్పాదౌ గృహీత్వా సప్రశ్రయ మిదమాహ- ‘భగవన్, తర్హి దీక్షయా మేఽనుగ్రహం కురు ?’. దేవశర్మా ఆహ- అనుగ్రహం తే కరిష్యామి. పరస్తు రాత్రౌ త్వయా మతమధ్యే న ప్రవేష్టవ్యమ్. యత్కారణం నిస్సజ్గతా యతీనాం ప్రశస్యతే తవ చ మమాపి చ. ఉక్తం చ-

శ్లో. దుర్మన్త్రాన్నపతిర్విదానశ్యతి, యతిః సజ్గాత్, సుతో లాలనాన్
విప్రోఽనధ్యయనాత్ కులం కుతనయాచ్ఛిలం భరోపాననాత్.

మైత్రీ చా ప్రణయాత్ సమృద్ధిరనయాత్, స్నేహః ప్రవాసాశ్రయాత్
శ్రీ గర్వాదనవేక్షణాదపి కృషిస్యాగాత్ ప్రమాదార్థనమ్ 160

ఆ. దానిని విని ఆషాఢభూతి, అతని పాదములురెండు పట్టుకొని నమ్రంగా ఇలాఅన్నాడు- ‘భగవన్’ అయితే నన్ను దీక్షతో (శిష్యమంత్రోపదేశంతో) అనుగ్రహించండి,’ దేవశర్మ ఇలా పల్కాడు- ‘పళ్ళ’ నన్ను అనుగ్రహిస్తాడు. కానీ రాత్రివేళ నీవు మతమధ్య ప్రవేశింపరాదు. వీలననగా-నన్యానులకు సంగరాహిత్యం ప్రశంసనీయంగా ఉంది. ఇది సీకూ నాకూ మంచిది-’ మహాత్ములలా అన్నారు-

‘ప్రభువు దుర్మంత్రంచే (చెడు సలహాలచే)-నన్యాని విషయనంపించే- పుత్రుడు వాత్సల్యంచే (ప్రేమచే)-విపుడు అనధ్యయనంచే కులం కుపుత్రునచే, సౌశిల్యం దుష్టజన సేవచే-మైత్రీ స్నేహశూన్యతచే-సంపద ఆవిసీతిచే-స్నేహం దేశాంతరం నంచే- శ్రీ గర్వంచే-వ్యవసాయం పరిపక్షణలేమిచే-ధనం త్యాగనిర్లక్ష్యాలచే సంచించడం సంభవిస్తుంది.

కనుక వ్రతం గ్రహించిన తర్వాత మతద్వారంలో ఉండే గడ్డిగుడిసెలో సీపు శయనించాలి.

మూ. న ఆహ ‘భగవన్, భవదాదేశః ప్రమాణమ్. పరత్ర హి తేన మే ప్రయోజనం. అథ కృతశయనసమయం దేవశర్మానుగ్రహం కృత్వా

శాస్త్రోక్తవిధినా శిష్యతామనయత్. సోఽపి హస్తపాదావమర్దనాదిపరిచర్యయా తం పరితోషమనయత్. పునస్తథాపి మునిః కఞ్చస్తరాన్మాత్రాం న ముఞ్చతి. అథైవం గచ్ఛతి కాలే ఆషాఢభూతిశ్చింతయామాస- 'అహో, న కథంఞ్చిదేష సే విశ్వాసమాగచ్ఛతి. తత్కిం దివాపి శస్త్రేణ మారయామి, కిం వా విషం వ్రయచ్ఛామి? కిం వా పశుధర్మేణ వ్యాపాదయామి.' ఇతి.

అ. ఆతడు(ఆషాఢభూతి) అన్నాడు. 'భగవన్, మీ ఆజ్ఞయే ప్రమాణం, అందుచే నాకు పరలోకంలో ఉపయోగం ఉండును.' అంత శయనానంతరం దేవశర్మ అనుగ్రహించి శాస్త్రోక్తవిధిని (అతనిని) శిష్యుని చేసికొన్నాడు. అతడూ, (ఆషాఢ భూతియు) కాళ్లు చేతులు పినగటం మొదలైన సేవలచే అతనికి (దేవశర్మకు) సంతోషం గల్గించేవాడు. కాని, ధనంసంఘిని, నన్యాసి, చంకనడుమనుండి వదిలేవాడు కాదు. వీమ్మట ఇలా (కొంత) కాలం గడువగా ఆషాఢభూతి ఇలా విచారించాడు - 'అహో' వివిధంగానూ ఆతడు నన్ను నమ్మడం లేదు. పగలే శస్త్రంతో చంపుదునా! లేక విషం ఇచ్చుదునా! అట్లుగానిచో పశుధర్మంగా (గొంతవీసికి.గుండెబాది) సంహరింతునా,"

మూ. ఏవం చింతయతస్తస్య దేవశర్మణోఽపి శిష్యపుత్రః కశ్చిన్ గ్రామాదామన్త్రీణార్థం సమాయాతః ప్రాహ చ- 'పవిత్రారోపణకృతే మమ గృహమాగమ్యతామ్' ఇతి. తత్రచృత్వా దేవశర్మా ఆషాఢభూతినా సహ వ్రహ్మష్టమనాః వ్రస్థితః.

అ. ఇలా ఆతడు(ఆషాఢభూతి) విచారించుచుండగా దేవశర్మ శిష్యుని- పుత్రుడొకడు గ్రామంనుండి ఆహ్వానింప వచ్చాడు-ఇలా అన్నాడు- 'భగవన్, పవిత్రారోపణకై (యజ్ఞోపవీతసంస్కారం చేయడానికై) మాయింటికి దయచేయండి.' దానిని విని దేవశర్మ ఆషాఢభూతితోసహ సంతుష్టుడై బయలుదేరాడు

మూ. అథైవం తస్య గచ్ఛతోఽగ్రే కాచిన్నదీ సమాయాతా. తాం దృష్ట్వా మాత్రాం కఞ్చస్తరాదవతార్య కన్ఠామధ్యే సుగుప్తాం నిధాయ స్నాత్వా దేవార్చనం విధాయ తదనన్తరమాషాఢభూతిమిదమాహ- 'భో ఆషాఢభూతే,

యావదహం పురీషోత్పర్గం కృత్వా సమాగచ్ఛామి తావదేషా కన్ధా యోగేశ్వ
రిన్య సావధానతయా రక్షణీయా,' ఇత్యుక్త్వా గతః.

అ. అంత ఇలా పయవించే అతనికి (దారిలో) ఎదుట ఒకానొక నది
వచ్చింది. దానిని చూచి మూటను (సంచిని) చంకినుండి తీసాడు-బొంతలో దాచాడు—
స్నానంచేసాడు-దేవతార్చన గావించాడు-పిమ్మట ఆషాఢభూతితో ఇలా అన్నాడు - 'ఓ
ఆషాఢభూతి, నేను చుల విసర్జనచేసి వచ్చేవరకు ఈయోగేశ్వరుని (శివుని) బొంతను
జాగ్రత్తగా రక్షించాలి.' ఇలాచెప్పి వెళ్లిపోయాడు.

మూ. ఆషాఢభూతిరవీ తస్మిన్నదర్శిసీభూతే మాత్రామాదాయ సత్వరం
ప్రప్థితః. దేవశర్మాపి ఛాత్రగుణానురజ్జితమనాః సువిశ్వాస్తో యావదుపవిష్ట
న్తిష్ఠతి తావత్సువర్ణ రోమదేహయాథమధ్యే హుడుయద్దమవశ్యత్. అథ రోష
వశాద్ధుడుయగలన్య దూరమపసరణం కృత్వా భూయోఽపి నముపేత్య లలాట
వట్టాభ్యాం ప్రహరతో భూరి రుధిరం పతతి. తచ్చ జమ్బుకో జిహ్వాలాల్యేన
రజఃసూమిం ప్రవిశ్య ఆస్వాదయతి.

అ. ఆషాఢభూతియు అతడు చాటుకుపోగానే మూటను తీసికొని వేగంగా
బయలుదేరాడు. దేవశర్మయు శిష్యునిగణాలపై ప్రసన్నుడూ సువిశ్వాసీఅయి (తిరిగి
వచ్చి నదీతీరాన) కూర్చుండగానే (దావున) బంగారువన్నె(తో, మిలమిలలాడే) రోమ
కూపంతోడి పొట్టేంద్రమందనడుమ రెండు పొట్టేళ్లుచేసే పోరాటం (అతనికి) కనబడింది.
రోషంతో పొట్టేళ్లు రెండు వెనుకకు దూరంగా పోవడం, మరలా వేగంగావచ్చి ధీకొనడం
వల్ల నొసళ్లనుండి రక్తం అధికంగా(క్రింద)పడుతూంది. ఆ నెత్తురును ఒకనక్క నాల్కా-
చాపల్యంతో యద్దభూమిని ప్రవేశించి నాకుతూంది.

మూ. దేవశర్మాపి తదాలోక్య వ్యచిన్తయత్—'అహో, మన్దమతిరయం
జమ్బుకః. యది కథమవ్యసయోః సంఘట్టే పతిష్యతి, తన్నూనం మృత్యుమవా
ప్స్యోతీతి వితర్కయామి.' క్షణాన్తరే చ తథైవ రక్తస్వాదనలాల్యాన్మధ్యే
ప్రవిశంస్తయోః శిరఃసమ్మలే పతితో మృతశ్చ శృగాలః.

అ. దేవశర్మ దానినిచూచి ఇలా విచారించాడు-అయ్యో, ఈ నక్క తెలివి

తక్కువది, ఏదోవిధంగా ఈరెండిటి సంఘటనలో (వట్టిననడుమ) పడితే తప్పక చచ్చును అని నాకు తోస్తూఉంది. మరుక్షణంలో అటులనే నెత్తిరుదుచి చూచేచాపల్యంతో (ప్రాప్తేంద్ర) నడుమ ప్రవేశిస్తూ వాటిరెండు తలల ఘర్షణలోపడినదై నక్క చచ్చింది.

మూ. దేవశర్మపి తం శోచమానో మాత్రామద్విశ్య శనైః శనైః ప్రస్థితో యావదాషాఢభూతిం న వశ్యతి తతశ్చౌత్సుక్యేన శౌచం విధాయ యావత్కన్ధామాలోకయతి తావన్మాత్రాం న వశ్యతి. తతశ్చ 'హా, హా ముషి తోఽస్మి' ఇతి జల్పన్ పృథివీతలే మూర్ఛయా నివపాత. తతః క్షణాచ్ఛేతనాం లబ్ధ్వా భూయోఽపి సముత్థాయ పూత్కర్తుమారब्ధిః- 'భో ఆషాఢభూతే క్వ మాం వజ్చయిత్వా గతోఽసి? తన్ దేహి మే వ్రతివచనమ్! ఏవం బహు విలవ్య తస్య పదపద్ధతిమన్వేషయన్ శనైః ప్రస్థితః.

౨. దేవశర్మయు దానిని (నక్కమరణం) గూర్చివిచారిస్తూ మూట (ధనం సంపద) తీసికొనేందుకై మెలమెల్లగా గదిలాడు. ఆషాఢభూతి కనబడక పోవడంతో తత్తర పాటు నొందాడు- శోచకృత్యం [త్వరలో] ఆచరిం, బొంతలో వెదికాడు. అందులో ధనం మూట [కనబడలేదు.] అవ్వకతడు 'అయ్యో! అయ్యో! లూటీచేయబడ్డాను., అని పలవరిస్తూ మూర్ఛవచ్చి నేలపై పడ్డాడు. ఏమృత వణకాలానికి తెలివినంది లేచి నిట్టూర్పులు విడుస్తూ మరల బిగ్గరగా ఇలా ఆక్రోశింపసాగాడు- 'ఓరీ ఆషాఢభూతీ! నన్ను మోసగించి ఎక్కడికి వెళ్లావు? నాకు బదులు పల్కుము-' ఇలా పలువిధాల విలపించి అతని అడుగుల గుర్తులు వెదకుచూ మెల్లగా పయనం సాగించాడు.

మూ. అభైవం గచ్ఛన్ సాయ స్తనసమయే కజ్జిద్గామమాససాద. అథ తస్మాన్ గ్రామాత్ కశ్చిత్ కాలికః సభార్యో మద్యపానకృతే సమీపవర్తిని నగరే ప్రస్థితః. దేవశర్మపి తమాలోక్య ప్రోవాచ- 'భో భద్ర, పయం సూర్యోఢా అతిథయ స్తవా నికం ప్రాప్తాః. న కమవ్యత్ర గ్రామే జానీమః. తన్ గృహ్యతామతిథిధర్మః. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. సంప్రాప్తో యోఽతిథిః సాయం సూర్యోఢో గృహమేధినామ్

పూజయా తస్య దేవత్వం వ్రయాన్తి గృహమేధినః.

అ. ఇలాపోతూ సాయంకాలానికి ఒకానొక గ్రామం చేరాడు. ఆ గ్రామం నుండి ఒక సాలెవాడు భార్యతోగూడ మద్యం త్రాగేందుకై దావునడించే నగరానికి బయలుదేరాడు, దేవశర్మ వాణ్ణిచూచి ఇలా అన్నాడు-ఓ శుభమూర్తి, మేము సూర్యుడు అస్తమించేవేళ నీదగ్గరకు చెరిస అతిథులం. ఈ గ్రామంలో ఇంకెవరినీ, ఎరుగం, అందువల్ల అతిథిధర్మం స్వీకరింపుము. పెద్దలన్నారు-

‘సంధ్యాసమయంలో సూర్యాస్తమయకాలంలో వచ్చిన అతిథిని పూజించడంచే గృహస్థులు-దేవత్వం పొందుదురు.

మూ. తథా చ-

శ్లో. తృణాని భూమిదుదకం వాక్చతుర్థీ చ సూన్యతా

సతామేతాని హర్యేషు నోచ్చిద్యంతే కదాచన.

182

అ. అటునే తృణములు, [దర్బదాపలు-కుశాసన] భూమి. ఉదకం - ఇక నాల్గవదైన సత్యప్రయథాషణం-ఈ నాలుగు నజ్జనుల భవనాలనుండి ఎప్పుడూ తొలగిపోవు

శ్లో. స్వాగతేనాగ్నయస్తప్తప్రా ఆసనేన శతక్రతుః

పాదశౌచేన వీతరః అర్హ్యాచ్చమ్భుస్తథాతిథేః.

183

అ. అతిథికి స్వాగతం పల్కడంతో అగ్ని, -ఆసనదానంతో ఇంద్రుడు-పాదాలు కడుగడంతో వీత్పదేవతలు, అర్హ్యంతో (ఫల-పుష్ప నైవేద్యాదికంచే) పరమేశ్వరుడు సంతోషం పొందుదురు.

మూ. కాలికోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా భార్యామాహ-‘ప్రియే! గచ్ఛ త్వమతిథి మాదాయ గృహం ప్రతి. పాదశౌచభోజనశయనాదిభిః సత్కృత్య త్వం తత్త్రివ తిష్ఠ. అహం తవ కృతే ప్రభూతం మద్యమానేష్యామి.’ ఏవముక్త్యా ప్రస్థితః. సాఽపి భార్యా పుంశ్చలీ తమాదాయ ప్రహసితవదనా దేవదత్తం మనసి ధ్యాయంతీ గృహం ప్రతి ప్రతస్థే. అథవా సాధు చేదముచ్యతే-

శ్లో. దుర్దివసే ఘనతిమిరే డుఃసంజ్ఞారాసు నగరవీధీషు

పత్మ్యుర్విదేశగమనే పరమసుఖం జఘనచపలాయాః.

184

అ. సాలెవాడు దానిని విని భార్యతో ఇలా అన్నాడు - 'ప్రియా! నీవు అతిథిని తీసికొని ఇంటికిపోమ్ము. పాదప్రక్షాళనం భోజనం శయనం మొదలైనవానిచే సత్కరించి నీవు అవృత్తనేయుండుము. నేనునీకై మద్యం తెస్తాను.' ఇట్లుపల్కి వెళ్ళిపోయాడు. వ్యభిచారిణి అయిన ఆ భార్యయు అతనిని(దేవశర్మను) తీసికొని నవ్వుతూ మనస్సులో దేవదత్తుణ్ణి ధ్యానస్తూ ఇంటిదారి తీసింది. విజ్ఞులిలా చక్కగా అన్నారు -

'చపలజంఘుష (వ్యభిచారిణికి) మేఘాలుదట్టంగా క్రమ్ముకొన్న దినమందు, కటికనీకటియందు, ఇరుకైన నగర వీధులందు, భర్తదేశాంతరం వెళ్ళినచో మిక్కిలి ఆనందం కలుగుంది.'

మూ. శతా చ -

శ్లో. వర్యభ్యేష్వాస్తరణం పతిమనుకూలం మనోహరం శయనమ్

తృణమివ లఘు మన్య నై కామిన్యశ్చౌర్యరతలుభాః. 185

అ. అటులనే-చాటుమాటు (చౌర్యంగా) వ్యభిచారంపై మోజుగల్గిన స్త్రీలు, మంచాలపైని(అందమైన) వస్త్రాలను, అందమైన పడకలను, అనుకూలమైన భర్తనుగడ్డి పరకపవల తేలిగ్గా తలుస్తారు.

మూ. శతా చ -

శ్లో. కేలిం ప్రదహతి లజ్జా శృంగారోఽస్థీని చాటవః కటవః

బన్ధక్యః పరితోషో న కిచ్చిదిష్టం భవేత్ పత్యా. 186

అ. అటులనే-జారిజియైనస్త్రీకి నిగ్గ(భర్తతోడి) కామక్రిడనూ, శృంగారం (అలంకరణ) ఎముకలనూ కాల్చివేస్తాయి. చాటువులు (భర్త హాన్యవిసేద వాక్కులు) కటువుగా తోస్తాయి. (పెక్కులేల) భర్తపని యేదీ ఇష్టంగా ఉండదు. సంతృప్తిగల్గదు.

శ్లో. కులపతనం జనగర్హం బన్ధనమపి జీవితవ్యసనేహమ్

అజ్ఞీకరోతి కులటా సతతం పరపురుషసంసక్తా. 187

అ. నిత్యం పరపురుషసంకయైన జారిణి, వంశగౌరవవశనం, లోకనింద, బంధింపబడడం. బ్రతుకు సంశయంతో ఉండడం, (ఇత్యాదిలను) అంగీకరిస్తుంది.

మూ. అథ కాలికభార్యా గృహం గత్వా దేవశర్మణే గతాస్తరణాం భగ్నాం చ ఖట్వాం సమర్పేదమాహ - భో భగవన్, యావదహం స్వనఖం

గ్రామాదభ్యాగతాం సంభావ్య ద్రుతమాగచ్ఛామి, తావత్త్వయా మన్మథేఽప్రమత్తేన భావ్యమ్. ఏవమభిధాయ శృఙ్గారవిధిం విధాయ యావద్దేవదత్తముద్దిశ్య ప్రజతి తావత్తద్భర్తా నమ్ముఖో మదవిహ్వలాఙ్గో ముక్తకేశః పదే పదే ప్రస్థలన్ గృహీతమద్యభాణ్ణః సమభ్యేతి. తం చ దృష్ట్వా సా ద్రుతతరం వ్యావృత్త్య స్వగృహం ప్రవిశ్య ముక్తశృఙ్గారవేషా యథాపూర్వమభవత్

అ. అంత సాలెవాసభార్య ఇంటికి పోయి పరపుడని (దప్పటిరెసి) విడిగిన మంచం దేవశర్మకు సమర్పించి ఇలా అంది - 'హే భగవన్. గ్రామంనుండి వచ్చిన నా చెలికత్తెతో మాట్లాడి త్వరలో వస్తాను. అంతవరకు మీరు ఇంటిలో మెలకువగా ఉండండి. ఇలాపల్కి శృంగారవేషం ధరించి దేవదత్తుని కలియించానీ? (ఇంటినుండి) కదిలింది. ఇంతలో ఆమెభర్త, త్రాగినమైకంతో ఒడలుతెలియనివాడై వెంట్రుకలు విరబోసుకొని, అడుగడుగునకు జారిపడుచూ, మద్యభాండంపట్టుకొని ఎదురయ్యాడు. అతనిని చూడగానే ఆమె మిక్కిలివేగంగా వెనుకకు తిరిగింది. ఇంట్లో చొరబడింది శృంగారవేషం తీసి వేసి యథాపూర్వంగా తయారైంది.

మూ. కౌలికోఽపి తాం పలాయమానాం కృతాద్యుత్తశృఙ్గారాం విరోక్త్య ప్రాగేవ కర్ణపరమృరయా తస్యాః శ్రుతాపవాదక్షుభితహృదయః స్వాకారం నిగూహమానః సదైవాస్తే. తతశ్చ తథావిధం - చేష్టితమవలోక్య దృష్టప్రత్యయః క్రోధవశగో గృహంప్రవిశ్య తామువాచ - 'ఆః పాపే వుంశ్చలీ, క్వ ప్రస్థితాసి? సా ప్రోవాచ - 'అహం తత్సకాశాదాగతా న కుత్రచిదపి నిర్గతా. తత్కృథం మద్యపానవశాదప్రస్తుతం వదసి? అథవా సాధు చేదముచ్యతే -

శ్లో. వైకల్యం దరణీపాతమయథోచితభాషణమ్

సన్నిపాతస్య చిహ్నాని మద్యం సర్వాణి దర్శయేత్.

168

శ్లో. కరస్పన్దోఽమృరత్యాగస్తేజోహానిః సరాగతా

వారుణీనజ్జావస్థా భానునావ్యనుభూయతే.

189

అ. సాలెవాడు అద్యుత్తశృంగార వేషంతో పరుగెత్తే ఆమెను (భార్యను) చూచాడు. అతడు (అంతకు) ముందే ఆమెపై ఉండే అపవాదుపీని కలతచెందియూ తన

అకారంద్వయా బయటపడక నిత్యం మెలగేవాడు. ఆ సమయంలో అలాంటి (వేషాది) చేష్టనుచూచి ప్రత్యక్షంచే విశ్వాసంపొందాడు. క్రోధపరాధీనుడై బిగ్గరగా ఇలా పల్కాడు. 'ఓసీ పాపాత్ములారా, కులటా! ఎక్కడికి బయలుదేరావు?' అమె నొక్కి పట్టింది. 'నేను నీడగ్గరనుండి వచ్చాను. ఎక్కడికిపోలేదు. నీవు మద్యంత్రాగడంతో మత్తుచే (అప్రస్తుతంగా) తలాతోక లేని విధంగా వదరుచున్నావు. పెద్దలు ఇది సరిగానే చెప్పారు—

వికలత (చిత్తభ్రాంతి), నేలపై బడడం, సందర్భహిన్యంగా (నోటికి వచ్చినట్లు) మాట్లాడడం అనే ఈ సన్నిపాతరంగం గుర్తులు త్రాగుడుకును గలవు.

త్రాగుబోతు, సూర్యుడు ఈ ఇరువురు వాడేసంగశావస్థాధర్మాలు (మద్య పానజన్యాపస్థాగుణాలు. వరుణదిశాసంబంధాపస్థాగుణాలు) సమంగా అనుభవిస్తున్నారు. అవి కరస్పందన (చేతులు వణకడం, కిరణాలు తగ్గడం) అంబరత్యాగం (గుడ్డలు పీడచి వేయడం, ఆకాశాన్ని వదలడం), తేజోహిని (శరీరం కళతపుష్పం, వేడిమితగ్గడం లేక కాంతితగ్గడం), సరాగత (కన్నులు ఎఱ్ఱబడడం, అస్తమిస్తూ ఎఱ్ఱరంగుదాల్పడం) అనేవి.

మూ. సోఽపి తచ్చుత్వా ప్రతికూలవచనం వేషవిపర్యయం చావ లోక్య తామాహ—'పుంశ్చలి, చిరకాలం శ్రుతో మయా తవాపవాదః తదద్య స్వయం సజ్ఞాతప్రత్యయస్తవ యథోచితం నిగ్రహం కరోమి. ఇత్యభిధాయ లగుడప్రహరైస్తాం జర్జరితదేహం విధాయ స్థాణయా సహ దృఢబంధనేన బద్ధ్యా సోఽపి మదవిహ్వలో నిద్రావశమగమత్. అత్రాంతరే తస్యాః సఖీ నావీతీ కాలికం నిద్రావశగతం విజ్ఞాయ తాం గత్వేదమాహ—'సఖి, దేవదత్తస్తస్మిన్ స్థానే త్వాం ప్రతీక్షతే. తచ్చీప్రమాగమ్యతామ్' ఇతి. సా చాహ—'పశ్య మమా వస్థామ్. తత్కథం గచ్ఛామి? తద్గత్వా బ్రూహి తం కామినం యదస్యాం రాత్రౌ న త్వయా సహ సమాగమః'. నావీతీ ప్రాహ—'సఖి, మా మైవం వద. నాయం కులటాధర్మః. ఉక్తౌచ—

శ్లో. విషమస్థస్వాదుఫలగ్రహణవ్యవసాయనిశ్చయో యేషామ్

ఉష్ణాణామివ తేషాం మన్యేహం శంసితం జన్మ.

అ. దానిని విని అతడును (సాలెవాడు) మాటలమార్పు, వేషం మార్పుచూచి అమెతో అన్నాడు- ఓసీకులటా, చాలాకాలంగా నీ చెడునడక విన్నాను. దానినేడు స్వయంగా నమ్మకంపొందాను. నీకుతగినట్లు అంగపూజ(చండన) చేస్తాను? ఇలా అని శరీరం శీఘ్రం అయ్యేవిధంగా లాటితో (కట్టతో) చొట్టి కంచానికి గట్టి త్రాటితో బంధించి మధ్యం మత్తువలన నిద్రపోయాడు. ఈలోపల దానిచెలికత్తె మంగలివై, సాలెవాడు నిద్రావశుడై ఉండడం గుర్తించింది. అమె దగ్గరకు వచ్చింది. ఇలా చెప్పింది- 'చెలీ, ఆ దేవదత్తుడు అచ్చట నీకై ఎదురుమాస్తా ఉన్నాడు. కనుక తొండరగా రమ్మ.' అమె (సాలెవి) అనింది- "నా అవసరమేమిట. ఇలాంటిస్థితిలో ఎలాపోగలను? అందుచేపైయి ఆ కాముకునితో, 'ఈ రాత్రికి నీ పొందు లేదు' - అని చెప్పము. మంగలివై చెప్పింది- చెలీ, వద్దు అలా అనవద్దు. ఇది జారిణి ధర్మంగాదు అనుభవజ్ఞులిలా అన్నారు- బండలబండల విషమస్థమధురఫలాలను గ్రహించే దృఢనిశ్చయంగలవారి జన్మ (దుర్లభపరపురుష సమాగమానందప్రాప్తికై దృఢనిశ్చయముగలవారి జన్మ) ప్రశంసనీయం అని నా తలంపు.

మూ. తథా చ-

శ్లో. నన్దిగౌ వరలోకే జనావవాదే చ జగతి బహుచిత్రే

స్వాధీనే వరరమణే ధన్యాస్తారుణ్యఫలభాజః.

191

అ. అటులనే పరలోక సంశయగ్రస్తం. ఈలోకమన్ననో [సత్యమిహ్లాది విరుద్ధవస్తువులద్వారా] బహుచిత్రమూ, లోకసిందాయ క్తమూ [అనిత్యం అనుభవం అని] అయిఉంది. అయినా పురుషునితో రమింపడం స్వాధీనంలో ఉంది. అలా అనుభవించే స్త్రీలు తమ యౌవనఫలం పొందిన ధన్యురాలై.

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. యది భవతి దైవయోగాత్ పుమాన్ విరూపోఽపి బన్ధకీ రహసి

న తు కృచ్ఛాదపి భద్రం నిజకాంతం సా భజత్యేవ.

192

అ. మరియు-దైవయోగంచే కరువుదైన పురుషుడు రహస్యంగా సంభవిస్తే (తటస్థవడితో) జారిణి అయినస్త్రీ అతనితో రమిస్తుంది. కాని అందంగాఉందే తన భర్తతో కష్టంగానైన [ఇష్టంలేనట్లైనా] రమింపడు.

మూ. సాబ్రవీత్ - 'యద్యేవం తర్హి కథయ కథం దృఢబన్ధనబద్ధా సతీ తత్ర గచ్ఛామి. సన్నిహితశ్చాయం పాపాత్మా మత్పతిః.' నావిత్యాహ-
సఖి, మదవిహ్వలోఽయం సూర్యకరస్పృష్టః ప్రబోధం యాస్యతి. తదహం
త్వామున్మోఽయామి. మామాత్మస్థానే బద్ధ్యా ద్రుతతరం దేవదత్తం సమ్భావ్యా
గచ్ఛ. సాబ్రవీత్ - 'ఏవమస్తు' ఇతి. తదను సా నావితీ తాం స్వసఖీం బన్ధనా
ద్విమోచ్య తస్యాః స్థానే యథాపూర్వమాత్మానం బద్ధ్యా తాం దేవదత్తసకాశం
సంజ్ఞేతస్థానం ప్రేషితవతీ.

అ. ఆమె (సాలెవానిబార్లె) ఇలాపల్కింది-ఇలా అయితే (నీవే) చెప్పము-
దృఢంగా త్రాళ్ళతో బంధింపబడిన నేను అచ్చటికి ఎలా పోగలను? పాపాత్ముడైన నా
మగడు దగ్గరనే ఉన్నాడు. మంగలిది చెప్పింది. 'చెలీ, మద్యపానంచే విహ్వలుడైన
ఇలాడు (తెల్లవారి) సూర్యకిరణాలు తగిలితేగాని మెలకువనందడు, అందువల్లనేను నిన్ను
బంధనవిముక్తుని చేస్తాను- నన్ను నీకు బదులుగా (నీచోట) బంధించి దేవదత్తుని కోరిక
దీర్చి మిక్కిలి శ్రీఘ్రంగా రమ్మ. ఆమె చెప్పింది. ఇటులనే కానిమ్ము. వెంటనే మంగలిది
అతనచెలిని బంధవిముక్తుని చేసింది. ఆమెస్థలంలో తన్ను బంధింపజేసికొంది-ఆమెను
దేవదత్తునివద్దకు సంకేతస్థానానికి పంపింది.

మూ. తథానుష్ఠితే కౌలికః కస్మింశ్చిత్ క్షణే సముత్థాయ కిఞ్చిద్గత
కోపో విమదస్తామాహ - 'హే పరుషవాదిని, యదద్య ప్రభృతి గృహన్నిష్క్ర-
మణం న కరోషి, న చ పరుషం వదసి, తతస్త్వామున్మోఽచయిష్యామి'. నావిత్యపి
స్వరభేదభయావ్యావన్న కిఞ్చిదూచే తావత్సోఽపి భూయో భూయస్తాం తదేవాహ.
అథ సా యావత్ప్రత్యుత్తరం కిమపి న దదౌ, తావత్ప్ర ప్రకుపితస్తీక్షణశత్రు
మాదాయ నాసికామచ్ఛినత్. ఆహ చ - 'రే పుంశ్చలి, తిష్ఠేదానీమ్. త్వాం
భూయస్తోషయిష్యామి -' ఇతి జల్పన్ పునరపి నిద్రావశమగాత్.

అ. అటులైన తర్వాత ఒకనొక క్షణాన కౌలికుడు లేచాడు. కొంతకోపం
తగ్గింది. మత్తువదలింది-ఆమెతో ఇలా అన్నాడు-ఓసీ గయ్యాళీ! నేటిమొదలు ఇల్లు
వదలకుంటివేని-పరుషవాక్కులు పలుకవేని, నీకు బంధవిముక్తి గల్గిస్తాను. దానిని విని

మంగలిది స్వరభేదభయంవల్ల ఏమీపల్కలేదు. వాడు మాటిమాటికి అదే అన్నాడు—
అయినా ఆమె ఎంతకును బదులుపల్కలేదు. అంతట వాడు (సాలెవాడు) పెక్కిలికోపం
చెంది వాడి కత్తి తీసికొని ఆమె ముక్కును కోసివేశాడు—ఇలా అన్నాడు. ‘ఓసీ జారిణీ,
ఇప్పటికి ఇలా (బాధనంతో) ఉండుమ, నిన్ను మరల సంతోషపరుస్తాను—ఇలా జల్పిస్తూ
(పదరుచూ) మరల నిద్రపోయాడు.

మూ. దేవశర్మ! విత్తనాశాత్ క్షుత్తామకణ్ఠో నష్టనిద్రస్తత్సర్వం
శ్రీచరిత్రమవశ్యత్. సావి కౌలికభార్యా యథేచ్ఛయా దేవదత్తేన సహ సురత
సుఖమనుభూయ కన్మింశ్చిత్క్షణే స్వగృహమాగత్య తాం నావీతీమిదమాహ—
అయి శివం భవత్యాః. నాయం పాపాత్మా మమ గతాయా ఉత్థితః? నాపిత్యాహ—
‘శివం నానికయా వినా శేషస్య శరీరస్య. తద్దురితతరం మాం మోచయ, బంధ
నాద్ యావన్నాయం మాం వశ్యతి, యేన స్వగృహం గచ్ఛామి’.

అ. దేవశర్మయు ధనం పోవడంవలన—ఆకలి(చే గొంతుఎండడం) వలన—
నిద్రరానందున ఆ శ్రీచరిత్రంతా చూచాడు. సాలెవాని భార్య దేవదత్తునితో తృప్తిగా
సురతసుఖం ఆనుభవించి కొంత సేపటికి ఇల్లుచేరింది—మంగలిదానిని ఇలా అడిగింది—
‘సీవు షేమమా! నేను పోగానే ఈ పాపాత్ముడు లేవలేదు గదా! మంగలిది చెప్పింది—ముక్కు
తిప్ప మిగిలినశరీరం షేమమే. అందుచే త్వరగా కట్టువిప్పము—ఇతడు చూడకముందే
ఇంటికి పోవాలి.

మూ. తథానుష్ఠితే భూయోఽపి కౌలిక ఉత్థాయ తామాహ—‘పుంశ్చలి,
కిమద్యాపి న వదసి? కిం భూయోఽవ్యతో దుష్టతరం నిగ్రహం కర్ణచ్చేదేన
కరోమి’. ఆథ సా సకోపం సాధిక్షేపమిదమాహ—“ధిజ్మహామూఢ, కో మాం
మహాసతీం ధర్షయితుం వ్యజ్ఞయితుం వా సమర్థః? తద్రుణ్యస్త నర్వేఽపి
లోకపాలాః.

శ్లో. ఆదిత్యచన్ద్రావనిలోఽనలశ్చ ద్యౌభూమిరాపో హృదయం యమశ్చ

అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ సన్ధ్యే ధర్మశ్చ జానాతి నరస్య వృత్తమ్. 193

అ. అలా జరిగిన తర్వాత (కొంతసేపటికి) సాలెవాడులేచి ఆమెతో ఇలా అన్నాడు. 'ఓసీ వ్యభిచారిణీ, ఇప్పుటికి బదులుపల్కువా? మరల ఇంతకంటే కఠినమైన దండనగా చెవులుకోస్తాను. అప్పుడు ఆమె కోపంతో-అదిషేవంతో (నీవాటతో) ఇలా అంది-'భీ మహామూర్ఖ, మహాసాధ్య ఆయిన నన్ను బెదిరించడానికిగాని అంగవైకల్యం చేయటానికిగాని నమర్చుదెవడు గలడు? అందువల్ల నమస్తలోకపాలకులారా! వినండి-

సూర్యుడు చంద్రుడు-వాయువు అగ్ని ఆకాశం భూమి జలం హృదయం యముడు పగలు రేయి రెండుసంధ్యలు ధర్మదేవత - వీరందరు మానవుల నడవడికను ఎరుంగుదురు.

మూ. తద్యది మమ సతీత్వమస్తి. మనసాపి పరపురుషో నాఖిలషితః తతో దేవా భూయోఽపి మే నాసికాం తాదృగ్రూపామక్షతాం కుర్వన్తు. ఆథవాయది మమ చిత్తే పరపురుషస్య భ్రాన్తిరపి భవతి మాం భన్మసాన్నయన్తు. ఏవముక్త్వా భూయోఽపి తమాహ-భో దురాత్మిన్, పశ్య మే సతీత్వప్రభావేణ తాదృశ్యేవ నాసికా సంవృత్తా. అథాసావుల్కుకమారాయ యావత్పశ్యతి, తావత్ తద్రూపాం నాసికాం చ భూతలే రక్షప్రవాహం చ మహాస్తమపశ్యత్. అథ న విస్మితమనాస్తాం బన్ధనాద్విముచ్య శయ్యాయామారోప్య చ చాటుశత్రైః పర్యతోషయత్. దేవశర్మాపి తం సర్వం వృత్తాన్తమాలోక్య విస్మితమనా ఇదమాహ-

శ్లో. శమ్భురస్య చ యా మాయా యా మాయా నమచేరపి

బలోః కుష్మీనసేత్యైవ సర్వాస్తా యేవితో విదుః.

194

అ. అందువల్ల నాకు పాతివ్రత్యం ఉంటే-మనస్సుకోడిసూ పరపురుషుడు కోరబడకుంటే, దేవతలు నాకు ముక్కును అలాంటిదాన్నే అఖండితంగా అనుగ్రహింతురు గాక, అట్లుగాక నామనస్సులో పరపురుషస్త్వభావం అయినాఉంటే నన్ను భన్మంచేయుదురు గాక,' ఇలాపల్కు మరలా అతనితో ఇలా పల్కింది-'ఓరీదురాత్మా! చూడుము. నా పాతివ్రత్యమహిమచే అలాంటి ముక్కివచ్చింది.' అంతవాడు మండేకోజితెచ్చి చూడగా అలాంటిముక్కు-భూమిపై గొప్పరక్షప్రవాహం కనబడ్డాయి. అంత వాడు ఆశ్చర్యపడి ఆమెకు బంధనవిముక్తి గల్గించాడు-మంచంపై కేర్చుకున్నాడు-వందలకొలది చాటు

వాక్కులతో సంతోషపడచాడు. దేవశర్మయు (సన్యాసియు) ఆవృత్తాంతం అంతా చూచి ఆశ్చర్యపడి ఇలా (తనలో) అనుకున్నాడు-

శంబరునికి-నముచికి (శుంభ నిశుంభుల తమ్ముడు)

బలిద్రక్రవర్తికి-శుంభీనసికి (లవణాసురుని తల్లి-రావణునిపినతల్లి)

ఏ యే మాయలు గలవో-వాటిసన్నిధిని స్త్రీలు ఎరుంగుదురు.

శ్లో. హసంతం వ్రహసన్వేతా రుదంతం వ్రతుదన్వపి

అప్రియం ప్రియవాక్యైశ్చ గృహ్ణాన్తి కాలయోగతః. 195

అ. నవ్వే వానితోబాటు నవ్వుతారు. ఏదే వానితోకలిసి ఏడస్తారు. కాలానుగుణంగా కటువుగా మాట్లాడేవాణ్ణి ప్రియవాక్యములతో లోబడచుకుంటారు.

శ్లో. ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రం యచ్ఛ వేద బృహస్పతిః

శ్రీబుద్ధ్యా న విశేష్యేత తస్మాద్రక్ష్యాః కథం హి తాః. 196

అ. శుక్రాచార్యుడు ఏ శాస్త్రం ఎరుగునో. బృహస్పతి ఏ శాస్త్రం ఎరుగునో అవి ఆన్ని శ్రీబుద్ధినిమించి లేవు. (అట్టియెడ) స్త్రీలు ఎలా రక్షింపబడగలరు ?

శ్లో. అన్యతం సత్యమిత్యాహుః సత్యం చాపి తథానృతమ్

ఇతి యస్తాః కథం ధీరైః సంరక్ష్యాః పురుషైరహ. 197

అ. ఈ స్త్రీలు అసత్యాన్ని సత్యంగాను, అలాగే సత్యాన్ని అసత్యంగాను (తారుమారుచేసి) వలగుదురు. ఇట్టి వీరు ఈ లోకంలో ధీరులైన ఏ పరపురుషులచే రక్షింపబడుదురు ?

మూ. అన్యత్రాప్యక్తమ్-

శ్లో. నాతివ్రసంగః ప్రమదాసు కార్యో నేచ్ఛేద్బలం శ్రీమ వివర్ధమానమ్

అతివ్రసక్తైః పురుషైర్మతస్తాః క్రీడన్తి కాకైరివ లూనపక్షైః. 198

అ. మరియొకచోటను చెప్పబడింది-

శ్రీలయెడ అధికమైన ఆసక్తి(ప్రేమ)చూపరాదు. వారియందు బలం వృద్ధి చెందాలని తలంపరాదు. ఎంసనగా-అత్యాసక్తులైన పురుషులతో, ఔక్కులు విరిగిన

కాకులతోవలె శ్రీలు ఆడుకొంటారు.

శ్లో. సుముఖేన వదన్తి వల్గునా ప్రహరన్త్యేవ శితేన చేతసా

మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృదయే హాలాహలం మహద్విషమ్. 199

అ. పారు(శ్రీలు) సుందరవదనంతో అందంగా మాట్లాడుతారు. వాడియైన మనస్సుతో గాయవలుస్తారు. శ్రీలకు మాటలందు తేనె, హృదయంలో హాలాహలమహా విషం ఉంటాయి.

శ్లో. అత ఏవ నిపీయతేఽథరో హృదయం ముష్టిభిరేవ తాడ్యతే

పురుషైః సుఖలేశవజ్ఞోత్తైర్మధులుభైః కమలం యథాలిఖిః. 200

అ. మధులుబ్బాటైన భ్రమరాలు ఆధరాలలోని (ఫప్పొడి తిత్తులలోని) మధు పుసు పానం చేసి వాటి క్రిందిభాగాన్ని (కమలహృదయతుల్యాన్ని) మర్చించే విధంగా - అల్పసుఖవంతులైన పురుషులు శ్రీల అధరాలను (పెదవులను) పానం చేస్తారు. హృదయాన్ని (వక్షోజాలను) మర్చిస్తారు.

మూ. అవీ చ-

శ్లో. ఆవర్తః సంశయానామవినియథవనం వత్తనం సాహసానాం

దోషాణాం సన్నిధానం కపటశతగృహం క్షేత్రమప్రత్యయానామ్.

దుర్గాహ్యం యన్మహద్భిర్నరవరవృషభైః సర్వమాయాకరణం

శ్రీయన్త్రం కేన లోకే విషమమృతయుతం ధర్మనాశాయ సృష్టమ్. 201

అ. మరియు-శ్రీరూపమైన యంత్రాన్ని లోకంలో ధర్మనాశానికై ఎవడు సృష్టించాడో, అది సంశయాలకు సుడిగుండం, అపేక్షితులకు భవనం, సాహసాలకు సగరం, దోషాలకు సన్నిధి (పెన్నిధి), కపటశతాలకు పట్టికల్లు, అవిశ్వాసాలకు జన్మ భూమి, మహాత్ములైన నరవరవృషభులకూ దుర్గాహ్యం. సమస్త మాయలకు కరండం (బుట్ట-పేటిక) అమృతమిశ్రమమైన విషం అయి ఉంది.

శ్లో. కార్మశ్యం స్రవయార్ద్రశోస్తరలతాఽలీకం ముఖే దృశ్యతే

కౌటేల్యం కచనజ్ఞయే ప్రవచనే మాన్ద్యం త్రికే స్థూలతా.

భీరుత్వం హృదయే సదైవ కథితం మాయాప్రయోగః ప్రియే

యాసాం దోషగణా గుణా మృగదృశాం తాః కిం నరణాం ప్రియాః. 202

అ. (ఈ శ్రీలకు) నైనానందు కాఠిన్యం- చూపులందు చంచలత- నోటితో
అసత్యం- శిరోజాలందు పక్రత్వం, వాక్కునందు మాంద్యం, నితంబాలందు (వీరుడు
అందు) స్థూలత్వం, హృదయంలో పిరికితనం, నిత్యం భర్తయెడ ఇంద్రజాల ప్రయో-
గం [నహజాలై ఉంటాయి]. ఈ హరిణాక్షులయెడ ఈ దోషాలు [కూడ] గణాలుగా
తలంప బడుతున్నాయి. ఇలాంటి వీరు ఎచ్చటనైనా పురుషులకు (ప్రియురాలై) ఇ-
ందురా! [ఎచ్చటా ఉండరని భావం]

శ్లో. ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ కార్యహేతో
ర్విశ్వాసయన్తి చ పరం న విశ్వసన్తి.
తస్మాన్నరేణ కులశీలవతా నదైవ

నార్యః శ్మశానవటికా ఇవ వర్జనీయాః.

203

అ. ఈ శ్రీలు తమ కార్యసాధనకై నవ్వుతారు. విడస్తారు. ఇతరులకు
నమ్మకం గల్గిస్తారు. కాని తాము మాత్రం ఎవరినీ నమ్మరు. అందువల్ల కులవంతుడూ
శీలవంతుడూ అయిన నడుదు శ్రీలను శ్మశానంలోని వటికలను [ధనం సంఘటన- పూం
కుండిలు] వలె సర్వదా పరిత్యజించాలి.

శ్లో. వ్యాకీర్ణకేసరకరాలముఖా మృగేంద్రా

నాగాశ్చ తూరి మదరాజివిరాజమానాః,

మేధావినశ్చ పురుషాః సమరేషు శూరాః

శ్రీనన్నిదౌ పరమకాపురుషౌ భవన్తి.

204

అ. చెదరిన (విచ్చిన) జూలుచే భయంకరమైన ముఖింగల సింహాలు-
అధికమైన మదసమాహంచే విరాజిల్లే మదపుటేనుగులు, మేధావులైన పురుషులు,
(గొప్ప) సంగ్రామవీరులూ, వీరందరు తమ భార్యలవద్ద మిక్కిలి పిరికిపరు
అగుదురు.

శ్లో. కుర్వన్తి తావత్ప్రథమం ప్రీయాణి యావన్న జానన్తినరం ప్రసక్తమ్,
జ్ఞాత్వా చ తం మన్మథపాశబద్ధం గ్రస్తామిషం మీనమివోద్ధరన్తి. 205

అ. 'పురుషుడు తనపై ఆసక్తుడు.' అనే విషయం తెలియనంతవరకు

శ్రీలు అతనికి ఇవ్వమైన పనులు చేస్తారు. 'అతడు తనయెడ కామాతురుడు' అని తెలియగానే గాలానికి గ్రుచ్చిన) మాంసాన్ని మ్రింగిన చేపనువలె అతన్ని స్వాధీనపజుకుంటారు.

శ్లో. సముద్రపీచీవ చలన్వభావాః సన్ధ్యాత్రరేఖేవ ముహూర్తరాగాః,

శ్రీయః కృతార్థాః పురుషం నిరర్థం నిష్పీడితాల క్తకవత్ త్యజన్తి. 206

అ. సముద్రతరంగాలవలె చలన స్వభావం గలవారూ, సంధ్యాకాల మేఘరేఖవలె షడీకమైన రాగం [ఎఱ్ఱదనం-ప్రేమ] గలవారు అయిన శ్రీలు కృతార్థులు (తమ పనిని సాధించుకొన్నవారు) కాగానే అర్థహీనుడైన పురుషుణ్ణి, పిండిన లత్తుకను వలె పరిత్యజిస్తారు.

శ్లో. అన్యతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వమతిరోభతా

అశౌచం నిర్దయత్వం చ శ్రీజాం దోషాః స్వభావజ్ఞాః.

207

అ. అనత్యం, సాహసం, మాయ (కల్పన-వంచన), మూర్ఖత, అధికరోభం, అశుద్ధత, దయాశూన్యత— ఇవి శ్రీలకు సహజనిర్దమైన దోషాలు.

శ్లో. సమ్మోహయన్తి మదయన్తి విడమృయన్తి

నిర్భర్తయన్తి రమయన్తి విషాదయన్తి,

ఏతాః ప్రవిశ్య సరలం హృదయం సరాణాం

కిం వా న వామనయనా న సమాచరన్తి.

208

అ. ఈ కుటిలనేతలు (తమ వాలుచూపులతో మొదటి మగవాని మనస్సునందు) మోహం వుట్టిస్తారు. తర్వాత (తమ ప్రేమలో) షత్తుణ్ణి చేస్తారు. 'ఆపై న ఒకసారి మోసగిస్తే మరొకసారి బెదిరిస్తారు (కనరుకుంటారు). వేతొక పర్యాయం రతిచే ఆనందం గర్గిస్తే ఇంకొకవేళ (నిరసింధి) విషాదం జనింపజేస్తారు. వీరు సరళమైన (కపటంలేని) పురుషుని హృదయంలో ప్రవేశించి ఏమి చేయరని లేదు? అన్నీ చేస్తారు అని భావం.

శ్లో. అన్తర్విషమయాహ్యేతా బహిశ్చైవ మనోరమాః,

గుణ్ణాఫలసమాకారా యోషితః కేన నిర్మితః.

209

ఆ. గురిగింజవలె లోపల చేదుగానూ, బయటికి చూడడానికి అందంగానూ కనబడే ఈ స్త్రీలను ఎవడు వుట్టించాడో?

మూ. ఏవం చిన్నయతనైనా పరివాజకస్య సా నిశా మహతా కృచ్చ్రేణాతివక్రమ. సా చ దూతికా చిన్నసానికా న్యగృహం గత్వా చిన్నయా మాన- 'కిమిదానీం కర్తవ్యమ్? కథమేతన్మహచ్చిద్రం స్థగయితవ్యమ్?' అథ తస్యా ఏవం విచిన్నయన్త్యా భర్తా కార్యవశాద్రాజకులే పర్యుషితః ప్రత్యూషే చ న్యగృహమభ్యుపేత్య ద్వారదేశస్థో విఃథపౌరకృత్యేత్సుకతయా తామాహ- 'భద్రే, శీఘ్రమాసియతాం ఘరభాణ్డం యేన ఖైరకర్మకరణాయ గచ్ఛామి'.

ఆ. ఇలా విచారించే ఆ సన్యాసికి ఆ రాత్రి మిక్కిలి కష్టంగా గడిచింది. ముక్కు కోయబడిన ఆ దూతికియు తన యింటికి పోయి ఇలా విచారించింది- 'ఇప్పుడు ఏమి జేయాలి? ఈ గొప్ప దోషం ఎలా దాచాలి?' ఇలా ఆమె విచారిస్తూ ఉండగా ఏదో కార్యవశాన రాజకులంలో (రాజభవనంలో) రాత్రి గడపి తెల్లవారినానే (ఆమె) మగడు ఇంటికి వచ్చాడు. రాగానే ద్వారం నందుండియో, పురవసుల కనేకులకు ఖైరం చేయవలసిన తొందరలో ఆమెతో ఇలా అన్నాడు- శుభమూర్తీ! మంగలిపెట్టె త్వరగా తెమ్ము. ఖైరం చేయడానికి వెళ్ళాలి!

మూ. సాఽపి చిన్నసానికా గృహమధ్యస్థితైవ కార్యకరణాపేక్షయా ఘరభాణ్డాత్ ఘరమేకం సమాకృప్య తస్యాభిముఖం ప్రేషయామాన. నాపితోఽభ్యుత్సుకతయా తమేకం ఘరమవలోక్య కొపాపిష్టః సన్ తదభిముఖ మేవ తం ఘరం ప్రాహిణోత్. ఏతస్మిన్నంతరే సా దుష్టోర్ధ్వభాహూ విధాయ పూత్కర్తృమనా గృహాన్నిశ్చికామ. "అహా పశ్యత, పాపేనానేన మమ సదా చిరవర్తిన్యా సానికాచ్చేదో విహితః. తత్ పరిత్రాయతామ్ పరిత్రాయతామ్" (ఇత్యాక్రోశం కృతవతీ).

ఆ. ముక్కు కోయబడిన ఆ మంగలిదియు ఇంటి నడుమనుండియే పని తొందరను (ప్రకటిస్తూ-నటిస్తూ) మంగలి పెట్టెనుండి ఒక (మంగలి) కత్తిని గుంజి చానికి ఎదురుగా విసరివేసింది. మంగలివాడు (ఖైరకర్మ) తొందరలో ఆ కత్తినొక

దాన్ని చూచి కోపావిష్టడయ్యాడు. ఆ కత్తిని ఆమెవైపుగానే విసిరివేశాడు. ఇంతలో ఆ దుష్టురాలు రెండు చేతులూ వైకెత్తి బునకొట్టుతూ (నిట్టూర్పు విడుస్తూ) ఇంటినుండి (వేగంగా) వెలుపలికి వచ్చింది. "అయ్యో, చూడండి ఈ పాపాత్ముడు పత్తివలనైన నాకు ముక్కును కోశాడు. కనుక రక్షించండి, రక్షించండి. (అని అబచింది)

మూ. అత్రాస్తరే రాజపురుషాః సమభ్యేత్య తం నావీతం లగుడ ప్రహరైర్జ్వరీకృత్య దృఢబన్ధనైర్బద్ధా తయా చిన్ననానీకయా సహ ధర్మాధి కరణస్థానం నీత్వా సభ్యానూచుః - 'శృణ్వన్తు భవన్తః సభాసదాః, అనేన నావీతేనావరాధం వినా శ్రీరత్నమేతద్వ్యజ్ఞితమ్. తదస్య యద్యుజ్యతే తత్క్రియతామ్, ఇత్యభిహితే, సభ్యా ఊచుః - 'రే నావీత! కిమర్థం త్వయా భార్యా వ్యజ్ఞితా? కిమనయా పరపురుషోఽభిలషితః, ఉతస్మిత్ ప్రాణద్రోహః కృతః. కిం వా చౌర్యకర్మాచరితమ్? తత్కథ్యతామస్యా అవరాధః'. నావీతోఽపి ప్రహరపీడితతనుర్వక్త్రం న శశాక.

ఆ ఇంతలో (దానిని విసిరి) రాజభటులు వచ్చారు. ఆ మంగలిని లాతీకజ్జలతో ఎముకలు విరుగబాదారు. గడ్డిత్రాళ్లతో గట్టారు. ఆ ముక్కుకొయింపుకొన్న దానితోబాటు న్యాయస్థానానికి గొంపోయారు. సభాసదులతో ఇలా చెప్పారు. "ఓ సభ్యులారా! తాము వినండి. ఈ మంగలి నిరపరాధ అయిన ఈ నారీరత్నాన్ని వికలాంగిని చేశాడు అందువల్ల వీనికి తగిన దండన విధించురుగాక" (భటులు) ఇలా చెప్పగా సభ్యులు అన్నారు. "ఓరీ మంగలీ! బార్యను ఎందుకు వికలాంగిని చేశావు? ఈమె పరపురుషుణ్ణి కోరిందా? (నీకు) ప్రాణద్రోహం తలపెట్టెందా? లేక దొంగతనం చేసిందా? ఈమె తప్పు ఏమియో తెలుసు". (కాని) మంగలి దెబ్బలబాధపల్ల (ఏమియు) పలుకలేక పోయాడు.

మూ. అథ తం తూష్ణీభూతం దృష్ట్వా పునరూచుః - "అహో సత్యమేతత్ రాజపురుషాణాం వచః. పాపాత్మాఽయమ్. అనేనేయం నిర్దోషా వరాకి దూషితా. ఉక్తజ్ఞా -

శ్లో. భిన్నస్వరముఖవర్ణః శక్జీతదృష్టిః సముత్పత్తితలేజాః

భవతి హి పాపం కృత్వా స్వకర్మనస్త్రానితః పురుషః.

మూ. తథా చ—

శ్లో. ఆయాతి స్థలితైః పాదైర్ముఖవైవర్జ్యసంయుతః
లలాటస్వేదభాగ్ భూరి గర్గదం భాషతే వచః. 211

శ్లో. అథో దృష్టిర్వదేత్కృత్వా పాపం ప్రాప్తః సఖాం సరః
తస్మాద్యత్నాత్ పరిజ్ఞేయాశ్చిహ్నైరేతై ర్విచక్షణాః. 212

మూ. అన్యచ్ఛ—

శ్లో. ప్రసన్నవదనో దృష్టః స్పష్టవాక్యః సరోషదృక్
సఖాయాం వక్తి సామర్షం సావష్టమౌభా నరః శుచిః. 213

తదేష దుష్టచారిత్రలక్షణో దృశ్యతే. శ్రీధర్మణాద్వద్య ఇతి. తచ్ఛా
లీయామారోవ్యతామ్” — ఇతి.

అ. అంతట వాడు (మంగలి) మౌనంగా ఉండటం చూచి (సభ్యులు)
అన్నారు. ‘అహో, ఈరాజభటుల మాట సత్యం. నిరపరాధి అయిన ఈదీనురాలికి వీడు
అపచారంచేశాడు.’ పెద్దలిలా అన్నారు—

పాపం చెసిన పురుషుడు తనపాపంవల్ల భయపడుతాడు. (అందుచే అప్పుడు)
వానిమాటలు తడబడుతాయి ముఖాకృతి మాటుతుంది. చూపులు నందిగంగా ఉంటాయి.
(శరీరంపై) కాంతి తగ్గుతుంది.

అలాగే-అపరాధి తోట్రుపాటు కాళ్లతో నడుస్తాడు. ముఖం కళాహీనం
అవుతుంది. నొసట అధికంగా చెమట పట్టుతుంది. దగ్గుత్తకతో మాట్లాడుతాడు.

అపరాధి న్యాయస్థానానికి వచ్చినచో అథోదృష్టియై (నేలనుటాస్తూ)
మాట్లాడుతాడు. అందుచే విజ్ఞులైన అధికారులు ఈగుర్తులవల్ల దోషులను గుర్తించాలి.

మరియు-నిర్దోషి అయినవాడు న్యాయస్థానంలో ప్రసన్న వదనుడుగా-స్పష్ట
భాషణుడుగా-రోషయుక్తుడుగా (గర్విగా) ఉంటాడు. (మరియు) ధైర్యంగా
మాట్లాడుతాడు.

అందువల్ల పాపంచేసిన గుర్తులతో వీడు కనబడుచున్నాడు. శ్రీని అవమా
నించడంచే మరణశిక్షకు అర్హుడు. శూలానికి ఎక్కించాలి”.

మూ. అథ వధ్యస్థానం నీయమానం తమవరోక్య దేవశర్మా తాన్
ధర్మాధికృతాన్ గత్వా ప్రోవాచ- బో భోః అన్యాయేనైష వరాకో వధ్యతే
నాపితః. సాధు సమాచార ఏషః. తచ్ఛ్రూయతాం నే వాక్యమ్. 'జమ్బుకో
హడుయుద్ధేన-' ఇతి. అథ తే సభ్యా ఊచుః- 'భో భగవన్, కథమేతత్ ?'
తతో దేవశర్మా తేషాం త్రయాణాం వృత్తాంతం విస్తరేణాకథయత్. తదాకర్ణ్య
సువిస్మితమనస్తే నాపితం విమోచ్య మిథః ప్రోచుః- 'అహో !

శ్లో. అవధ్యా బ్రాహ్మణో బాలః తపస్వీ చ రోగభాక్

విహితా వ్యజ్జితా తేషామవరాధే మహత్యవి.

214

తదస్యా నాసకాచ్చేదః స్వకర్మణా హి సంవృత్తః. తతో రాజనిగ్రహస్తు కర్త
చ్చేదః కార్యః".

ఆ. అంతట వధ్యస్థానానికి ఆమంగలిని తీసికొని పోవుచుండగా దేవశర్మ
చూచాడు. ధర్మాధికారులవద్దకు పోయి ఇలా నొక్కిచెప్పాడు- 'అయ్యలారా, అన్యాయంగా
ఈదీనుడు వధింపబడుతున్నాడు. వీడు మంచి సడవడిక గలవాడు. నాహుటినండి-
'జమ్బుకో హడుయుద్ధేన' ఇత్యాది. ఆ సభ్యులు అడిగారు- 'ఓ స్వామీ! అదిఎట్లు?'
సీమృట-ఆముప్పురి వృత్తాంతాన్ని విశదంగా తెలిపాడు. దానిని విని వారు మిక్కిలి
ఆశ్చర్యం పొందారు. మంగలిని విడిపించారు. తమలోలాము ఇలా మాట్లాడుకున్నారు-
"ఆశ్చర్యం ?

'గొప్ప అపరాధం చేసినా బ్రాహ్మణుడు, బాలుడు, స్త్రీ, లపస్వీ, రోగి- ఈ
అయిదుగురికి మరణశిక్ష విధింపరాదు (అని ధర్మశాస్త్రం). అందుచే వికలాంగత
విధింపవచ్చు

ఈమెకు తనకర్మచేతనే ముక్కుకోయబడింది, రాజదండనగా చెవులు
కోయించాలి.

మూ. తథానుస్థితే దేవశర్మా వి త్తనౌశనముద్భవశోకరహితః పున
రవీ స్వకీయం మరాయతనం జగౌమ. అతోఽహం బ్రవీమి- 'జమ్బుకో హడు
యుద్ధేన'- ఇతి. కరటక ఆహ- 'ఏవంవిధే వ్యతికరే కిం కర్తవ్యమావయోః?'

దమనకోఽబ్రవీత్ - 'ఏవం విధేఽపి సమయే మమ బుద్ధిస్ఫురణం భవిష్యతి,
యేన సజ్జీవకం వ్రభోర్విశ్లేషయిష్యామి. ఉక్తఞ్చ యతః -

శ్లో. ఏకం హన్యాన్న వా హన్యాదిమర్మక్తో ధనుష్మతా

బుద్ధిర్బుద్ధిమతః సృష్టౌ హన్తి రాష్ట్రం సనాయకమ్.

215

తదహం మాయావ్రపశ్యేన గుప్తమాశ్రిత్య తం సోఽటయిష్యామి.

అ. అలా చేయగా దేవశర్మయు ధనంభోవడంచే గల్గిన దుఃఖంనుండి
(కొంత) ఓదార్పు నొందాడు. మరలా తన మతం చేరాడు. అందుచే నేను (దమనకుడు)
చెప్పుచున్నాడు - 'జమ్మకో హడుయదేన-ఇత్యాది. కరటకుడు అన్నాడు' ఇలాంటి
విపరీతమైన అవస్థవస్తే మనం ఏం చేయాలి? దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు - ఇలాంటి
సమయంలోనూ నాబుద్ధికి స్ఫురిస్తూనే ఉంది. దాని ప్రభావంచే ప్రభువునుండి సంజీవ
కుణ్ణి విడదీసాను. ఎలననగా పెద్దలన్నారు -

విలుకాని విల్లునుండి విడువబడ్డ ఒకబాణం (గుఱికుదిరితే) ఒకణ్ణి చంప
వచ్చు. లేక వ్యర్థం కావచ్చు. కాని రాజనీతిజ్ఞుడు సృష్టించిన బుద్ధి(పూహం) రాజుతో
బాటు రాష్ట్రాన్ని నాశనం చేస్తుంది.

అందుచే నేను నా మాయా సృష్టిద్వారా రహస్యం (కుట్రను) ఆశ్రయించి
దాన్ని ప్రయోగిస్తాను.

మూ. కరటక ఆహ - 'భద్ర, యది కథమపి తవ మాయావ్రవేశం
విజ్గలకో జ్ఞాన్యతి నజ్జీవకో వా తదా నూనం విఘాత ఏవ.' సోఽబ్రవీత్ -
తాత, మైవం వద. గూఢబుద్ధిభిరావత్కాలే విధురేఽపి దైవే బుద్ధిః ప్రయో
క్తవ్యా. నోద్యమస్యాజ్యుః. కదాచిత్ ఘణాక్షరన్యాయేన బుద్ధేః సామ్రాజ్యం
భవతి. ఉక్తఞ్చ -

శ్లో. త్యాజ్యం న దైర్యం విధురేఽపి దైవే

దైర్యాత్కదాచిత్ స్థితిమాన్సుయాత్ సః,

యాతే సముద్రేఽపి హి పోతభజ్జే

సాంయాత్రికో వాఙ్చతి కర్మ ఏవ(కార్మమేతత్).

216

అ. కరటకుడు అన్నాడు - 'శుభమూర్తీ! నీమాయను (వంచన) ఏదో విధంగా పింగళకుడుగానీ నంజీవకుడుగానీ తెలుసుకుంటే తప్పక వినాశమే? అతడు (దమనకుడు) ఇలా పల్కాడు - 'తాతా! అలా అనవద్దు. అపదవచ్చినప్పుడు దైవం ప్రతికూలంగా ఉన్నా రాజనీతిజ్ఞులు తమబుద్ధిని ఉపయోగించవలసిందే. ప్రయత్నం మానరాదు. ఒకప్పుడు (కాలం కలిసివస్తే) ఘోరాశాసనానికా బుద్ధికి సామ్రాజ్యం (విజయం) లభిస్తుంది. పెద్దలన్నారు—

దైవం ప్రతికూలం ఉన్నా ధైర్యం వీడరాదు. ధైర్యంగా ఉండేవాడు ఒకనాటి కైనా ఉన్నతస్థితిని పొందుతాడు. సముద్రంలో ఓడమునిగినా సముద్రవ్యాపారులు (ధైర్యంతో) అదేవ్యాపారం చేయడానికి ఇష్టపడుతారు.

మూ. తథా చ -

శ్లో. ఉద్యోగినం సతతమత్ర సమేతి లక్ష్మీ

రైవేన దేయమితి కాపురుషా వదన్తి,

దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ శక్త్యా

యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః.

217

అ. ప్రయత్నతత్పరునికి ఈ లోకంలో లక్ష్మీ ప్రాప్తిస్తుంది. పిరివివాండు (కాపురుషులు) దైవం దైవం అని పలుకుతుంటారు. దైవాన్ని (అప్పిష్టాన్ని) ప్రక్కకు ద్రోసి శక్తికొంది వురుషార్థానికి పాటుపడుము. ప్రయత్నం చేసినా నెలవెరకపోతే(నీ) దోషం అందులో ఏముంది?

మూ. తదేవం జ్ఞాత్వా సుగూఢబుద్ధిప్రభావేణ యథా తౌ ద్వావపి న జ్ఞాన్యతః, తథా మిథో వియోజయిష్యామి. ఉక్తజ్ఞా-
శ్లో. సుప్రయుక్తస్య దమ్భస్య బ్రహ్మవ్యన్తం న గచ్ఛతి

కాలికో విష్ణురూపేణ రాజకన్యాం నిషేవతే.

218

కరటక ఆహ- 'కథమేతత్?' సోఽబ్రవీత్—

అ. కనుక ఇలా తలంచి నిగూఢమైన బుద్ధివభావంచే వారికిరువురకు తెలియనట్లుగా వారిని విడదీస్తాను. విజ్ఞులు అన్నారు—

లెన్నగా ప్రయోగించిన రాజకీయవ్యూహం (దంభం) అతను బ్రహ్మగూఢ తెలిసికొనజాలను. సాలెవాడు విష్ణురూపం ధరించి రాజకన్యతో క్రిడిస్తాడు. (దంభము చూయ, వ్యూహము) కరటకుడు అడిగాడు— 'అదిఎట్లు'? అతడు ఇలా చెప్పాడు—

కథా-5

విష్ణురూపధృక్ కౌలికకథా

మూ. కన్మింశ్చిదధిషానే కౌలికరథకారౌ మిత్రే ప్రతివసతః స్మ. తత్ర చ తౌ బాల్యాత్ ప్రభృతి సహచారిణౌ పరస్పరమతీవ స్నేహపరౌ సదైకస్థాన విహారిణౌ కాలం నయతః. అథ కదాచిత్ తత్రాధిష్ఠానే కన్మింశ్చిద్దేవాయతనే యాత్రామహోత్సవః సంవృత్తః. తత్ర నట-నర్తకచారణసంఘృతే నానాదేశా గతజనావృతే తౌ సహచరౌ భ్రమంతౌ కాఙ్గీద్రాజకన్యాం కరేణుకారూఢాం సర్వ లక్షణసనాథాం కఙ్కాకివర్షపరపరివారితాం దేవతాదర్శనార్థం సమాయాతాం దృష్ట వన్తే.

అ. ఒకానొక నగరంలో సాలెవాడు, వడ్రంగి— ఈ ఇరువురు మిత్రులై నివసించేవారు. అచ్చట వారిరువురు బాల్యం నుండి సహచరులై, పరస్పరం మిక్కిలి స్నేహం గలవారై, నిత్యం ఏకస్థానవిహారులై కాలం గడిపేవారు. అంతట ఒకనాడు ఆ నగరంలో ఒకానొక దేవాలయమునందు యాత్రామహోత్సవం (జాతర-ఓరుజాల) జరిగింది. అప్పటికి నానా దేశాలనుండి సామాన్య జనులేగాక (తమ విద్యలు ప్రదర్శించేందుకై) నటులు, నర్తకులు, స్తుతిపాఠకులు— ఇత్యాదులందరో వచ్చారు. అందుచే ఆ ప్రదేశం జనులచే క్రిక్కిరిసిపోయింది. ఈ మిత్రులిరువురు అచ్చట తిరుగుచు దైవసందర్శనార్థమై కరేణుకను (ఆడఏనుగును) ఆరోహించి వచ్చిన సర్వ శుభ లక్షణయుతయైన ఒకానొక రాజకన్యను చూచారు. ఆమె వెంట కంచుకులు (అంతః పుర వృద్ధ ద్రాహ్మణులు) వర్షవరులు (రాజీవాన రక్షకులైన నవుంసకులు) మొదలైన పరివారం ఉన్నారు.

మూ. అథాఽసౌ కాలికస్తాం దృష్ట్వా విషార్దిత ఇవ. దుష్టగ్రహగృహీత ఇవ, కామశర్వైర్హస్యమానః సహసా భూతలే నివసాత. అథ తం తదవస్థమవ లోక్య రథకారస్తద్దుఃఖదుఃఖిత ఆప్రపురుషైస్తం సముక్షిప్య స్వగృహమనాయ యత్. తత్ర చ వివిధైః శీతోపచారైశ్చిత్తకోపదిష్టైర్మన్త్రైవాదిభిరుపచర్య మాణశ్చిరాత్ కథశ్చీత్ సచేతనో బభూవ.

అ. అంత సాలెవాడు ఆమెన. చూచి విషపీడితునివలె దుష్టగ్రహం పట్టిన వానివలె మన్మథభాణాలచే బాధితుడు అగుచూ తటాలున (మూర్ఛితుడై) భూమిమీద పడ్డాడు. వడ్డంగి, అతని ఆ దురవస్థను చూచాడు. అతని దుఃఖంచే (తానూ) దుఃఖితుడయ్యాడు. ఆవులచే ఎత్తించుకొని తన ఇంటికి చేర్చాడు. వైద్యులు తెలివిన అనేక శీతలోపచారాలూ, మంత్రవాదులచే మంత్రతంత్రాది ప్రయోగాలు చేయించసాగాడు. ఇలా చేస్తూ ఉండగా కొంత సేపటికి ఏదోవిధంగా సాలెవాడు తెలివినొందాడు.

మూ. తతో రథకారేణ పృష్టః— 'భో మిత్ర, కిమేవం త్వమకస్మాద్వి చేతనః సజ్ఞాతః. తత్కథ్యతామాత్మస్వరూపమ్. స ఆహ— 'వయస్య యద్యేవం తద్రుణు మే రహస్యం యేన సర్వామాత్మవేదానాం తే వదామి. యది త్వం మాం సుహృదం మన్యసే, తతః కాష్టప్రదానేన ప్రసాదః క్రియతామ్. క్షమ్యతాం యద్వా కిశ్చీత్ ప్రణయాతిరేకాదయుక్తం తవ మయాఽనుష్ఠితమ్. సోఽపి తదా తదాకర్ణ్య బాష్పవీహితనయనః సగద్గదమువాచ— 'వయస్య, యత్కిశ్చిద్దుఃఖకారణం తద్వద, యేన వ్రతీకారః క్రియతే యది శక్యతే కర్తుమ్, ఉక్తశ్చ—

శ్లో. జెషదానాం సుమన్త్రాణాం బుద్ధేశ్చైవ మహాత్మనామ్

అసాధ్యం నాస్తి లోకేత్ర యద్రుహ్యజ్ఞస్య మధ్యగమ్. 219

తదేషాం చతుర్ణాం యది సాధ్యం భవిష్యతి తదాహం సాధయిష్యామి'

అ. పిమ్మట రథకారుడు (వడ్డంగి) అడిగాడు— 'ఓ మిత్రమా! ఎందుకీలా నీవు హఠాత్తుగా తెలివిదప్పువు? కనుక నీ వరిస్థితి ఏమిటో తెల్పుము. అతడు

(సాలెవాడు) ఇలా చెప్పాడు— ‘మిత్రమా! ఇలా ఆయితే నా రహస్యం విసుము— నా దుఃఖం అంతా నీకు తెల్పుతాను. నీవు నన్ను మిత్రునిగా తలంతువేని నాకు కావ్య ప్రచారంచేసి (చితిసి తయారుచేసి) కరుణింపుము. నేను స్నేహకారణంగా నీయెడ ఏదేని అనుచితం చేసిఉంటే ఓమింపుము. దానిని విరగానే వానికి (రథకారునికి) కన్నులలో నీరు నిండింది. గద్గదస్వరంతో ఇలా అన్నాడు— ‘మిత్రమా! దుఃఖ కారణం ఏమిటో తెల్పుము. ఏమైతే ప్రతీకారం (తొలగే ఉపాయం) చేయవచ్చు. పెద్దలన్నార—

‘ఈ లోకమందు తుదకు బ్రహ్మాండమందు (అంతటా) బొవదానికి, ధనానికి, మంచి మంత్రాంగానికి (అలోచనకు), మహత్ముల బుద్ధికి (ఈ నాల్గింటికి) అసాధ్యం లేదు.’

అందువల్ల ఈ నాల్గింటిలో ఏదోఒక ఉపాయంచే నీ కార్యం సాధ్యం ఆయితే నేను సాధిస్తాను.

మూ. కౌలిక ఆహ— ‘వయస్య, ఏలేషామన్యేషామపి సహస్రాణాముపాయానామసాధ్యం తన్మే దుఃఖమ్. తస్మాన్మమ మరణే మా కాలక్షేపం కురు’. రథకార ఆహ— ‘భో మిత్ర, యద్యవ్యసాధ్యం తథాపి నివేదయ, యేనాహమపి తదసాధ్యం మత్వా త్వయా సమం వహ్నా ప్రవిశామి. స క్షణమపి త్వద్వియోగం నహిష్యే. ఏష మే నిశ్చయః’. కౌలిక ఆహ— ‘వయస్య, యాఽసౌ రాజకన్యా కరేణుమారూఢా తత్రోత్సవే దృష్టా, తస్యా దర్శనానంతరం మకరధ్వజేన మమేయమవస్థా విహితా. తన్న శక్నోమి తద్వేదనాం సోఢుమ్. తథా ఛోక్తమ్—

శ్లో. మత్తేభకుమ్భపరిణాహిని కుజ్జుమార్ద్రే తస్యాః పయోధరయుగే గతి
భేదభిన్నః
వక్షో నిధాయ భుజపజ్జరమధ్యవర్తీ స్వప్యే కదా క్షణమవాప్య తదీయ
సజమ్. 220

అ. కౌలికుడు (సాలెవాడు) ఇలా చెప్పాడు— ‘ఈ (నాల్గి) ఉపాయాలకూ ఇతరాలైన వెయ్యి ఉపాయాలకూ తొలగింప నలవికానిది నా దుఃఖం. కనుక నా

మరణానికి కాలక్షేపం చేయవద్దు'. రథకారుడు అన్నాడు- ఓ నేనైనా! అది అసాధ్యం అయినా తెలుపుము. నేనూ (దాన్ని) అసాధ్యంగా అలంచితే నీతోపాటు అగ్నిలో వ్రేలిస్తాను. షణంగూడా నీ వియోగం సహింపలేను. ఇది నా నిశ్చయం. కౌలికాడు అన్నాడు, 'మిత్రమా! ఆ ఉత్సవంలో ఆడవీనుగును ఎక్కివచ్చిన ఆ రాజపుత్రుని చూచాను. అప్పటి నుండి మన్మథునిచే ఈ అవస్థను పొందాను. ఈ బాధను సహింప జాలను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

‘మదపు చేనుగు కుంభస్థలాలపై విశాలములూ, కుంకుమాదికంచే తడిసినవీ (కుంకుమాదికం పూయబడినవి) అయిన ఆమె స్తనాలు రెండింటిపైన రతిశ్రమచే అలసినవాడనై నా వక్షము (రొమ్ము) ఉంచి, ఆమె రెండుభుజాల నడుమ నుండువాడనై (ఆమెచే కౌగిలింపబడినవాడనై) షణమైన ఆమె నంగం పొంది ఎప్పుడు నిద్రిస్తానో’

మూ. తథా చ -

శ్లో. రాగీ బిమ్బాధరోఽసౌ స్తనకలశయుగం యౌవనారూఢగర్వం

నీచా నాభిః ప్రకృత్యా కుటిలకమలకం స్వల్పకం చాపి మధ్యమ్.

కుర్వన్త్యేతాని నామ ప్రసభమిహ మనశ్చింతితాన్యాశు భేదం

యన్మాం తస్యాః కపోతౌ దహత ఇతి ముహుః స్వచ్ఛక్ౌ తన్న

యుక్తమ్ 221

అ. అటులనే-

ఎఱ్ఱనినైన దొండపండువంటి పెదవులు, యౌవన గర్వంతో (పొగరుతో) ఉండే చన్దోయి, లోతైన బొడ్డు, సహజంగా వంకరలు తీరిగిన శిరోజాలు, మిక్కిలి నన్నని నడుము, ఇవి అన్నీ బలాత్కారంగా తలంపబడ్డవై మనస్సుకు దుఃఖం కల్గించు గాక (అది కొంతవరకు ఉచితమే.) కాని ఆమె స్వచ్ఛమైన చెంపలు నన్ను మాటిమాటికీ దహిస్తున్నాయి. ఇది ఉచితం గాదు.

మూ. రథకారోఽప్యేవం సకామం తద్వచసిమాకర్ణ్య సవిస్మితమిదమాహ-
‘వయస్య, యద్యేవం త్వర్తి సిద్ధం నః ప్రయోజనమ్. తదద్యైవ తయా సహ సమాగమః క్రియతామ్-’ ఇతి. కౌలిక ఆహ- వయస్య, యత్ర కన్యాన్తఃపురే

వాయుం ముక్త్యా నాన్యస్య ప్రవేశోఽస్తి. తత్ర రక్షాపురుషాధిష్ఠితే కథం నామ తయా సహ సమాగమః? తత్క్రిం మామసత్వవచనేన విదమ్భయసి?

అ. రథకారుడును(పట్రంగియా) ఇలా కామపూర్ణం ఆయిన అతని వాక్కు విని చిటునప్పు చింతిస్తూ ఇలా అన్నాడు - 'మిత్రమా ! విషయం ఇది అయితే మన కోరిక సిద్ధించినది.' నేడే ఆమెతో సమాగమం(నంభోగం) చెయబడగాక. సాలెవాడు అన్నాడు - 'మిత్రమా! ఆ కన్యాంతఃపురంలోనికి గాలికి తప్ప ఇతరులకు ప్రవేశంలేదు. రక్షకభటులు కాపలా ఉంటారు. ఎట్లు నాకు ఆమెతో కలయిక అవుతుంది. అలాంటప్పుడు ఎందుకు నన్ను అనత్యవాక్కులతో పండిస్తావు.'

మూ. రథకార ఆహ - 'పశ్య మే బుద్ధిబలమ్.' ఏవమభిధాయ తత తాత్ కీలనజ్ఞాపరిణం వై నతేయం బాహుయుగలం వాయుజవృక్షదారుణా శక్తి చక్రగదాపద్మాన్వితం సకీరీటకస్తుభమఘటయత్. తత స్తస్మిన్ కౌలికం సమా రోప్య విష్ణుచిహ్నితం కృత్వా కీలనజ్ఞరణవిజ్ఞానజ్ఞ దర్శయిత్వా ప్రోవాచ -

అ. రథకారుడు ఇలా అన్నాడు - 'నా బుద్ధిబలం చూడము', ఇలా అని తక్షణమే వాయుజవృక్షం (గాలిలోతేలియాడు ఒకవిధమైన చెట్టు) కణ్ణితో కీలనంచారి ఆయిన (యంత్రంతో సంబంధించే) గరుత్మంతుణ్ణి నిర్మించాడు (దానికి) రెండురెక్కలు అమర్చాడు. శంఖం, చక్రం, గదా, పద్మం, కీరీటం, కౌస్తుభమణి తయారుచేసాడు. విష్ణుని ఆగరుడునివై (మిత్రుడైన) సాలెవాణ్ణి ఎక్కించాడు. అతణ్ణి (శంఖచక్రదులతో) విష్ణుచిహ్నాలు గలవానినిగా చేశాడు. యన్త్రగరుడుని నడిపే విజ్ఞానం ప్రదర్శన పూర్వకంగా నేర్చి ఇలా అన్నాడు -

మూ. 'వయస్య, అనేన విష్ణురూపేణ గత్వా కన్యాన్తఃపురే నిశీధే తాం రాజకన్యామేకాకినీం సప్తభూమికాప్రాసాదప్రాంతగతాం, ముగ్ధస్వభావాం, త్వాం వాసుదేవం మన్యమానాం, స్వకీయమిథ్యావక్రోక్తిభీ రజ్జయిత్వా వాత్స్యాయనోక్తవిధినా భజ'. కౌలికోఽపి తదాకర్ణ్య తథాదూపస్తత్ర గత్వా తామాహ - 'రాజపుత్రి, సుప్తా కిం వా జాగర్షి? అహం తవ కృతే సముద్రాత్

సానురాగో-లక్ష్మిం విహాయైవాగతః. తత్ క్రియతాం మయా సహ సమాగమః ఇతి.

అ. 'మిత్రమా, ఈవిష్టురూపంతో నడిరేయిని కన్యాంతఃపురానికి పోమ్ము. ఏడు భూమికల (ద్వారాల)తోడి ప్రాసాదం చివరిభాగంలో ఒంటరిగా ఉండే రాజకన్యను చూడుము. నిన్ను గాంచి వాసుదేవునిగా తలంచే ఆ ముద్దరాలిని సేకపటవక్రోక్షులతో రంజిల్లజేసి వాత్స్యాయనుడు(కామశాస్త్రంలో)బోదించినట్లు అనుభవింపుము'. కౌలికుడును దానిని విని అట్టిరూపంతో అచ్చబోపోయి ఆమెతో ఇలా అన్నాడు- 'రాజప్త్రీ! నిద్రిస్తున్నావా, లేక మేల్కొని ఉన్నావా? నేను నీ కొఱకై అనురాగంతో ఊరసముద్రం నుండి లక్ష్మిదేవిని వదలి వచ్చాను. కనుక నాతో సమాగమం(నంభోగం)చేయుము'.

మూ. సాఽపి గరుడారూఢం చతుర్భుజం సాయుధం కౌస్తుభోపేత మవలోక్య సపిన్మయా శయనాదుత్థాయ ప్రోవాచ- 'భగవన్ అహం మానుషీ కీడికాఽశుచిః. భగవాంస్సైలోక్యపావనో వస్తస్మియశ్చ. తత్కథమేతద్యుజ్యతే? కౌలిక ఆహ- సత్రమభిహితం భవత్యా. పరం కిన్తు రాధా నామ మే భార్యా గోపకులప్రసూతా వ్రథమమాసీత్, సా త్వమత్రావత్త్రిదా. తేనాహమత్రాయాతః ఇత్యుక్తౌ సా ప్రాహ- 'భగవన్, యద్దేవం తస్మై తాతం ప్రార్థయ. సోఽవ్య వికల్పం మాం తుభ్యం ప్రయచ్ఛతి'. కౌలిక ఆహ- 'సుభగే, నాహం దర్శన పథం మానుషాణాం గచ్ఛామి. కిం పునరాలాపకరణమ్. త్వం గౌర్ధర్వేణ వివాహేనాఽత్మానం ప్రయచ్ఛ. నోచేచ్ఛాపం దత్వా సాన్వయం తే వీతరం భన్మసాత్ కరిష్యామి'- ఇతి.

అ. ఆమెయు (రాజకన్యయు) గరుడారూఢుడూ, చతుర్భుజుడూ ఆయుధ యుతుడూ, కౌస్తుభమణిభూషితుడూ ఆయిన అతణ్ణి చూచింది- ఆశ్చర్యం పొందింది- (తటాలున) పడకనుండి లేచి ఇలా అంది. 'భగవన్, నేను మానవకన్యను, పురుగువలె అపరిశుద్ధను. భగవానులైన తాము త్రిలోకపావనులు పండసీయులును. అలాంటప్పుడు ఈ సంబంధం ఎలా యోగ్యం అవుతుంది?' కౌలికుడు అన్నాడు- 'నుండరీ? (సౌభాగ్యవతీ) నీవు నత్యం పల్కావు. కాని, రాధ అనే నా భార్య మొదట గోపకులంలో వుట్టి

ఉండింది. ఆమెయే నీవు. ఇచ్చట అవతరించావు. అందుచే నేను ఇచ్చటికి వచ్చాను.' ఇలా చెప్పగా ఆమె అంది— 'దేవా! ఇది ఇలా అయితే మా తండ్రిని అర్థించండి. అతడు నిస్సంకోచంగా నన్ను తమకు అర్పిస్తాడు.' కౌలికుడు అన్నాడు— 'శుభలక్షణా! నేను మానవులకు కనబడను. ఇక మట్లాడడం ఎలా పొనగుతుంది. నీవు గాంధర్వ వివాహ వద్దతిని నిన్న నాకు అర్పించుకొనుము. లేనిచో శాపం ఇచ్చి వంశసమేతంగా సీతండ్రిని భస్మం చేస్తాను.'

మూ. ఏవమభిదాయ గరుడాదవతీర్య నవ్యే పాణౌ గృహీత్వా తాం
నభయాం నలజ్ఞాం వేపమానాం శయ్యామామానయత్. తతశ్చ రాత్రిశేషం
యావద్వాత్స్యాయనోక్తపథినా నిషేవ్య ప్రత్యాషే స్వగృహమలక్ష్మితో జగామ.
ఏవం తస్య తాం నిత్యం సేవమానస్య కాలో యాతి. అథ కదాచిత్ కణ్చాకిన
స్తస్యా అథరోష్ణప్రవాలఖణ్డనం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః— 'అహో పశ్యతాస్యా
రాజకన్యాయాః పురుషౌపభుక్తాయా ఇవ శరీరావయవా విభ్యావ్యస్తే. తత్కథ
మయం సురక్షితేఽవ్యస్మిన్ గృహ ఏవంవిధవ్యవహారః? తద్రాజ్ఞే నివేద
యామః.

అ. ఇలా అని(కౌలికుడు) గరుడునినుండి దిగాడు. ఆమె ఎడమచేతిని పట్టు
కున్నాడు. భయంతో సిగ్గుతో వణకుచుండే ఆమెను శయ్యమీదికి చేర్చాడు. పిమ్మట మిగి
లిన రాత్రి అంతా వాత్స్యాయనకామశాస్త్రం ప్రకారం ఆమెను అనుభవించాడు. ఉషః
కాలంలోనే ఎవరికంటెనుబడక తన ఇల్లు చేరాడు. ఇలా నిత్యం(ప్రతిరేయీ) ఆమెను
అనుభవిస్తూ కాలం గడుపుచున్నాడు. అంత ఒకనాడు కంచుకులు, దొండపండువంటి
ఆమె పెదవివొరకబడి ఉండడం గాంచి తమలోతాము ఇలా చెప్పుకున్నారు.(చర్చించారు)
'అహా! చూడండి, ఈ రాజకుమారి శరీరావయవాలు పురుషునిచే అనుభవింపబడినట్లు
తోచుచున్నాయి. సురక్షితం అయిన ఈ గృహంలో ఇలాంటివని ఎలా జరిగింది? అందు
వల్ల ప్రభువునకు నివేదిస్తాము'.

మూ. ఏవం నిశ్చిత్య సర్వే సమేత్య రాజానం ప్రోచుః— 'దేవ, వయం
న విద్యుః. పరం సురక్షితేఽపి కన్యాస్త్రపురే కశ్చిత్ ప్రవిశతి. తద్దేవః ప్రమా
ణమ్'— ఇతి. తచ్ఛ్రుత్వా రాజాఽతీవ వ్యాకులచిత్తో వ్యచిస్తయత్.

శ్లో. పుత్రీతి జాతా మహతీహ చింతా కన్యై ప్రదేయేతి మహాన్ వితర్కః
 దత్త్వా సుఖం ప్రాప్య్యతి వా న వేతి కన్యా పితృత్వం ఖలు నామకష్టమ్.
 నద్యశ్చ నార్యశ్చ నదృక్ప్రభావాస్తుల్యాని కూలాని కులాని తాసామ్
 తోయైశ్చ దోమైశ్చ నిపాతయన్తి నద్యో హి కూలాని కులాని నార్యః. 223
 జననీమనో హరతి జాతవతీ పరివర్ధతే సహ శుచా సుహృదామ్
 వరసాత్కృతావి కురుతే మలినం దురతిక్రమా దుహితరో విపదః. 224

ఏవం బహువిధం విచిన్త్య దేవీం రహస్థాం ప్రోవాచ—

అ. ఇలా నిశ్చయించి అందరూ కలిసి రాజుతో ఇలా చెప్పారు— ‘ప్రభూ !
 మేము (ఏమియూ) ఎరుంగము కాని మంచిరక్షణకన్నా కన్యాస్వపురంలోనికి ఎవడో
 ప్రవేశిస్తూన్నాడు. ఆ మీదట ప్రభువుల ఇష్టం.’ దానిని విని రాజు మిక్కిలి కలత
 నొందినవాడై ఇలా విచారించాడు—

‘పుత్రిక వృట్టింది’— అనగానే ఈ ప్రపంచంలో గొప్పవిచారం గల్గుతుంది.
 (తర్వాత) ‘ఎవరికి ఇవ్వాలి’ అనే మహావితిర్కం (గొప్పనమస్య) ఎదురౌతుంది. కన్యా
 దానం తర్వాతనూ ‘భర్తతోనుఖం పొందునా, లేదా’ అనే సందేహం వాధిస్తుంది. కనుక
 కన్యాపితృత్వం (ఆడపిల్లకు తండ్రికావడం) కష్టకారకం.

‘నదులకు నాదులకు (స్త్రీలకు) సమానమైన శక్తి ఉంది. నదులకు రెండు కూల
 ములు (తీరాలు ఒడ్డులు), స్త్రీలకు రెండు కులాలు (తల్లికులం-భర్తకులం) సవ సాం
 ఉన్నాయి. నదులు (వరదల) నీటిచే తమ రెండు ఒడ్డులను, స్త్రీలు తమ దోషంచే
 రెండు కులాలను భ్రష్టం చేస్తారు.

‘ఆడపిల్ల పుట్టగానే తల్లికి విచారం గల్గిస్తుంది. (పుట్టిన తర్వాత) సహృద
 యులైన (కుటుంబికులు మొదలైన) వారి దుఃఖంతోబాటు పెరుగుతుంది. (వివాహం
 ద్వారా) భర్త అధీకం చేయబడినా ఏదేని మలిన కర్మ చేస్తుంది. ఆడపిల్లలు అనే
 ఆపదలను తరించడం చాలా కష్టం.

ఇలా పెక్కు విధాలుగా చింతించి ఏకాంతంలో (ఒంటరిగా) ఉండి పట్టుపు

రాజితో ఇట్లు చెప్పాడు -

మూ. 'దేవి జ్ఞాయతాం కిమేతే కఞ్చాకినో వదన్తి. తస్య కృతాంతః కుపితో యేనైతదేవం క్రియతే, దేవ్యవీ తదాకిర్ణ్య వ్యాకులీభూతా సత్వరం కన్యాన్తఃపురం గత్వా తాం ఖణ్డితాధరాం సఖవిలిఖితశరీరావయవాం దుహితరమవశ్యత్. ఆహ చ - 'ఆః పాపే కులకలజ్జకారిణి, కిమేవం శీలఖండనం కృతమ్? కోఽయం కృతాంతావలోకిత స్త్వత్సకాశమభ్యేతి.? తత్ కథ్యతాం మమాగ్రే సత్యమ్! ఇతి కోపాబోపవినజ్కుటం వదన్త్యాం మాతరి రాజపుత్రీ భయలజ్జానతాననం ప్రోవాచ

ACCNO. 24720

అ. 'దేవీ! ఈ కంచుడులు చెప్పేదానిని (విచారించి సత్యం) తెలిసి కొనుము. ఇలా చేసేవానికి యముడు క్రుద్ధుడై ఉంటాడు. [కాలం (మరణం) దాపురించింది). మహారాజీయు దానిని విని వ్యాకులిత (విచారం గలది) అయింది. వెంటనే కన్యాంతఃపురం వెళ్లింది. (అచ్చట) కొరికిన పెదవి గలదీ, గోళ్లగుర్తులుగల అవయవాలు గలదీ అయిన పుత్రికను చూచింది. ఇలా అంది - 'ఓనీ పాపాత్మురాలా! కులానికి అపకీర్తి తెచ్చేదానా! ఎందుకు ఇలా శీలం పోగొట్టుకున్నావు? నీ దగ్గరకు వచ్చేవాడు ఎవడు? వాడు యమునిచే చూడబడి ఉంటాడు. కనుక నావద్ద సత్యం తెల్పుము!' ఈ విధంగా కోపావేశంతో అధిక సంకటంతో తల్లి పలుకుచుండగా. రాజ పుత్రీ, భయంతో, సిగుతో తల్లి వంచుకొని ఇలా అంది -

891.231

29200

VLS

మూ. 'అమ్మ, సాక్షాన్నారాయణః ప్రత్యహం గడుదూరథో నిశిసమాయాతి. చేదసత్యం మమ వాక్యమ్, తత్ స్వచక్షుషా విలోకయతు నిగూఢతరా నిశీధే భగవన్తం రమాకాన్తమ్'. తత్రుత్వా సాఽపి ప్రహసితవదనా పులకాఙ్కిత సర్వాఙ్గీ సత్వరం రాజానమూచే - 'దేవ, దిప్త్యా వర్ధనే. నిత్యమేవ నిశీధే భగవన్నారాయణః కన్యకాపార్శ్వేఽభ్యేతి. తేన గాన్ధర్వపివాహేన సా వివాహితా. తదద్య త్వయా మయా చ రాత్రౌ వాతాయనగతాభ్యాం నిశీధే ద్రష్టవ్యః, యతో న న మానుషైః సహాలావం కరోతి'. తత్రుత్వా హర్షితస్య రాజస్తద్దినం వర్షతప్రాయమివ కథఞ్చిజ్జగము.

అ. 'అమ్మా! సాక్షాత్తుగా శ్రీమన్నారాయణుడు ప్రతిదినం రాత్రివేళ గరుడవాహనాధుడై వస్తున్నాడు. నామాట అసత్యంగా తలంతువేసి రహస్యంగా ఉండి (దాగి) నీకంటితో నడిరేయిని భగవానుడయిన లక్ష్మీనాథుని చూడుము. దానిని విని ఆమె (అనందంచే) నగుమోముగలదై నమస్తావయవాలయందు గగుర్పాటు (రోమాంచం) గలదై వెంటనే రాజువద్దకు పోయి ఇలా చెప్పింది - 'దేవా, దైవకరుణచే వృద్ధి నందుచున్నారు. (తాము అర్హులవంతులు). నిత్యం నడిరేయిని భగవానుడయిన నారాయణుడు పుత్రికపక్కన (కన్యాపార్శ్వంలో) చేరుతున్నాడు. గాంధర్వవిధిని ఆమెను వివాహం చేసికొన్నాడు. దీన్ని నేడు (నడి) రేయిని (దాగి) కిటికీ సందులద్వారా చూడాలి. ఏలననగా - ఆ భగవానుడు మానవులతో సంభాషింపడు. దానిని విని రాజు సంతుష్టుడైనాడు. ఆ పగటివేళను (రాత్రికి నారాయణుని చూడాలి - అనే ఉత్కంఠతో) నూరేండ్లవలె కష్టంగా గడిపాడు.

మూ. తతస్తు రాత్రౌ నిభృతో భూత్వా రాజ్ఞీసహితో రాజా వాతాయనస్థో గగనాన క్తద్భృష్టిర్యావ త్త్వితీ, తావ త్తస్మిన్ సమయే గరుడారూఢం తం శఙ్ఖ చక్రగదావద్యహస్తం యథోక్తచిహ్నజ్ఞేతం వ్యోమోఽవతరంతం నారాయణ మవశ్యత్. తతః సుధాపూరస్థావితమివాత్మానం మన్యమానస్తామువాచ - 'ప్రియే నాన్యన్యో ధన్యతరో లోకే మత్తస్త్వత్తశ్చ. తత్రసూతిం నారాయణో భజతే. తత్సిద్ధాః సర్వేఽస్మాకం మనోరథాః. అధునా జామాతృప్రభావేణ సకలమవి వమసుతీం వశ్యాం కరిష్యామి'.

అ. విమ్మట రాత్రివేళ రాజితోబాటు రాజు దాగి కిటికీలో నుండి ఆకాశం వైపు చూస్తూ ఉండగా గరుడారూఢుడూ, శంఖచక్రవద్యహస్తుడూ, పూర్వోక్తలక్షణ యుతుడూ అయిన నారాయణుడు దివినుండి భువికి దిగిచూ అతనికి (పత్నీయుతుడైన ప్రభువునకు) కనబడినాడు. అంత అమృతప్రవాహంలో స్థావితమవలె (లేలే వానిని - ఈదే వానినివలె) తనను తలచుకొంటూ రాజు రాజితో ఇలా అన్నాడు - 'ప్రియురాలా! ఈ లోకంలో నాకంటె నీకంటె ధన్యులులేరు. మనపుత్రికను నారాయణుడు సేవిస్తున్నాడు. కనుక మన కోరికలు అన్నీ నెఱవేరినాయి. ఇప్పుడు అట్లుని ప్రభావంచే సమస్తమైన భూమండలాన్ని నా ఆధీనం చేసికుంటాను.

మూ. ఏవం నిశ్చిత్త్య సర్వైః సీమాధిపైః సహ మర్యాదావ్యతిక్రమ మకరోత్. తే చ తం మర్యాదావ్యతిక్రమేణ వర్తమానమాలోక్య సర్వే సమేత్య తేన సహ విగ్రహం చక్రుః. అత్రాంతరే న రాజా దేవీముఖేన తాం దుహితర మువాచ- 'పుత్రీ, త్వయి దుహితరి వర్తమానాయాం, భగవతి నారాయణే జామాతరి స్థితే, తత్కిమేవం యుజ్యతే యత్సర్వే పార్థివా మయా సహ విగ్రహం కుర్వన్తి. తత్సమోఽధ్యోఽద్య త్వయా నిజభర్తా యథా మమ శత్రూన్ వ్యాపాదయతి'

ఆ. ఇలా తలంచి సరిహద్దురాజులందరివిషయంలో సరిహద్దులు ఉల్లంఘించాడు (విరోధం) పెట్టుకున్నాడు. వారు అతడు సరిహద్దులదాటడం (సంభంగంజేసి దురాక్రమణ చేయడం) గాంచారు. అందరూ ఏకం ఐనారు. అతనితో యుద్ధం చేశారు. ఇంతలో ఆరాజు భార్యద్వారా బిడ్డకు ఇలా చెప్పించాడు- 'పుత్రీ! నీవు బిడ్డవై ఉండగా, భగవానుడైన నారాయణుడు అల్లుడై ఉండగా, ఈ రాజులందరు నాతో యుద్ధం చేయడం సముచితమా? అందుచే నేడు నీవు నీభర్తకు నాశత్రువులను చంప వలసినదిగా బోధించాలి'.

మూ. తతస్తయా స కౌలికో రాత్రౌ సవినయమభిహితః- 'భగవన్, త్వయి జామాతరి స్థితే మమ తాతో యచ్ఛత్రుభిః పరిభూయతే తన్న యుక్తమ్. తత్ప్రసాదం కృత్వా సర్వాంస్తాన్ శత్రూన్ వ్యాపాదయ'. కౌలిక ఆహ- సుభగే, కియన్నాత్రాస్త్యేతే తవ పితుః శత్రవః? తద్వివ్రంభా భవ. త్తజేనాపి సుదర్శనచక్రేణ సర్వాం స్త్రీలశః ఖండయిష్యామి.' అథ గచ్ఛతా కాలేన సర్వ దేశం శత్రుభిరుద్యాన్య స రాజా ప్రాకారశేషః కృతః. తథాపి వాసుదేవరూప దరం కౌలికమజానన్ రాజా నిత్యమేవ విశేషతః కర్పూరాగరుకస్తూరికాదిపరి మలవిశేషాన్ నానాప్రకారవస్త్రపుష్పభక్ష్యపేయాంశ్చ ప్రేషయన్ దుహితృ ముఖేన తమూచే- 'భగవన్, ప్రభాతే నూనం స్థానభిక్తో భవిష్యతి యతో యవ సేన్ధనక్షయః సజ్జాతస్తథా సర్వోఽపి జనః ప్రహరైర్జర్జరితదేహః సంవృత్తో యోద్ధు

మక్షమః ప్రచురో మృతశ్చ. తదేవం జ్ఞాత్వాఽత్ర కాలే యదుచితం భవతి. తద్విధేయమ్' ఇతి.

అ. అంతట ఆమె (రాజపుత్రి) రాత్రివేళ కౌలికునితో వినయంగా ఇలా చెప్పింది - 'దేవా! మీరు అల్లుడై ఉండగా నాతండ్రి శత్రువులచే అవమానింపబడడం నమచితం గాదు. కనుక దయయుంచి నాతండ్రి శత్రువులను సంహరించండి. కౌలికుడు ఇలా అన్నాడు - 'సుందరీ! ఈ నీ తండ్రిశత్రువులు ఎంతమాత్రం? నమ్మకంగా ఉండును. షణంలో సుదర్శనద్రక్రంచే అందరినీ నువ్వులవలె ముక్కలు ముక్కలుగా ఖండిస్తాను'. ఇలా (కొంత)కాలం గడువగా శత్రువులు రాజ్యమంతా ఆక్రమించారు. కోటమాత్రం రాజుకు మిగిలింది. అయినా రాజు వాసుదేవరూపంతో వచ్చేవాడు కౌలికుడు(సాలెవాడు) అని తెలిసికొనలేదు. నిత్యం విశేషించి కర్పూరం అగరు, కస్తూరి మొదలైన సుగంధవస్తువులు బహువిధవస్త్ర వున్న భోజన పానీయాలు పంపుతూ పుత్రిక ద్వారా ఇలా చెప్పిందాడు. 'దేవా, ప్రాతఃకాలానికి తప్పక స్థానభంగం (శత్రువులు కోటను ఆక్రమించడం) అవుతుంది. (కోటలో) యవనలు (అశ్వాదుల ఆహారం) కడ్డెలు మొదలైనవాటినిని కొరత గల్గింది. అలాగే సైనికులు అందరు (శత్రువుల) దెబ్బలచే శిథిలదేహులైనారు. (వారికి) యుద్ధం చేసే శక్తిలేదు. చాలమంది మరణించారు. కనుక ఇదంతా తలంచి ఈసమయానికి తగినట్లు చేయండి'.

మూ. తత్రుప్రత్యా కౌలికోఽవ్యచింతయత్ - 'స్థానభంగే జాతే మమా నయా సహ వియోగో భవిష్యతి. తస్మాద్గర్హదమాడమ్యా సాయుధమాత్మాన మాకాశే దర్శయామి. కదాచిన్మాం వాసుదేవం మన్యమానా సే సాశక్యా రాజ్ఞో యోధ్యభిర్హన్యనే. ఉ క్తత్వా -

శ్లో. నిర్విషేణావీ సర్పేణ క ర్తవ్యా మహతీ ఘణా

విషం భవతు వా మా భూత్ ఘణాదోషో భయంకరః.

225

అ. దానిని విని కౌలికుడు ఇలా అలోచించాడు. 'స్థానభంగం అయితే నాకు ఈమెతో వియోగం సంభవిస్తుంది. అందువల్ల గర్హదుని ఎక్కి (చక్రాది) ఆయుధ యుక్తమైన నా ఆకారం ఆకాశంలోనుండి చూపిస్తాను. వారు ఒకవేళ నారాయణునిగా

నన్ను తలంచి భయగ్రస్తులై ఈ రాజు సైనికులచే చంపబడదురు. పెద్దలలా అన్నారు.

‘విషంలేని పాము గూడ వడగను పెద్దదిగా చేయాలి. విషం ఉండనీ, లేక పోనీ, ఫణాటోపం భయంకరంగా ఉండాలి.

మూ. అథవా యది మమ స్థానార్థముద్యతస్య మృత్యుర్భవిష్యతి తదపి సుందరతరమ్. ఉక్తా-
 చ్చ-

శ్లో. గవామర్థే బ్రాహ్మణార్థే స్వామ్యర్థే శ్రీకృతేఽథవా
 స్థానార్థే య స్త్యజేత్ప్రాణాం స్తస్య రోకాః సనాతనాః. 226

శ్లో. చంద్రే మణ్ణలసం నే విగృహ్యతే రాహుణా దినాధీశః
 శరణాగతేన సార్థం విపదపీ తేజస్వినాం శ్లాఘ్యః. 227

అ. అట్లుగానిచో స్థానరక్షణకై (కోటను రక్షించేందుకై) యత్నించే నాకు మరణం సంభవిస్తే అదీ మంచిదే. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

గోవుల కొఱకు, బ్రాహ్మణుల కొఱకు, ప్రభువు కొఱకు, శ్రీ (అనాథ శ్రీ) కొఱకు, స్థానం (దేశరక్షణ) కొఱకు ప్రాణాలు అర్పించేవానికి శాశ్వత పుణ్యలోకం లభిస్తాయి.

అమావాస్యనాడు చంద్రమండలానికి సూర్యుడు వస్తాడు. అప్పుడు సూర్యుణ్ణి రాహువు మ్రింగుతాడు. (ఆశ్రయదాత చంద్రుడునూ మ్రింగబడుతాడు) శరణాగతుని రక్షకై వచ్చే ఆపదయూ తేజోవంతులకు ప్రళయనీయం.

మూ. ఏవం నిశ్చిత్త్య ప్రత్యూషే దస్తదావనం కృత్వా తాం ప్రోవాచ—
 ‘సుభగే, నహ నైః శత్రుభిర్వత్తైరన్నం పానజ్ఞానస్వాదయిష్యామి. కిం బహునా? త్వయాఽపి సహ నష్టమం తతః కరిష్యామి. పరం వాచ్య స్వయాఽఽత్మపీతా, యత్రప్రభాతే ప్రభూతేన నైశ్యేన సహ నగరాన్నిష్క్రమ్య యోద్ధవ్యమ్. అహం దాకాశస్థిత ఏవం సర్వాంస్తాన్ నిస్తేజసః కరిష్యామి. వశ్చాత్సుభేన భవతా హస్తవ్యాః. యది పునరహం తాన్ స్వయమేన సూదయామి తత్రేషాం

పాపాత్మానాం వైకుణ్ఠీయా గతిః స్యాత్. తస్మాత్తే తథా కర్తవ్యా యథా వలాయన్తో హన్యమానాః స్వర్గం న గచ్ఛన్తి.'

అ. ఇలా నిశ్చయించి ఉషఃకాలంలో దంతధావనంచేసి రాజపుత్రితో కట్టు చెప్పాడు - "సౌభాగ్యవతీ, (నేడు) శత్రువుల నందరినీ చంపేవరకు అన్న పానాలు రుచిచూడను. పెక్కులే? ఆ మీదటనే నీతో సంగమం చేస్తాను. కాని, నీ తండ్రితో ఇలా చెప్పుము" - 'ప్రాతఃకాలమున అధిక సైన్యంతో నగరంనుండి వెలుపలికిపోయి యుద్ధం చేయాలి. నేను ఆకాశంలో నుండియే వారిని అందర్నీ తేజోవిహీనుల్ని చేస్తాను. పిమ్మడి సుఖంగా మీరు చంపివేయండి. నేను స్వయంగా వారిని చంపినపైతే వారు (చచ్చి) స్వర్గానికి పోరు'.

మూ. సౌఽపి తదాకర్ణ్య పితుః సమీపం గత్వా సర్వం వృత్తాంతం న్యవేదయత్. రాజౌఽపి తస్యా వాక్యం శ్రద్ధధానః ప్రత్యూషే సముత్థాయ సుసన్నద్ధసైన్యో యుద్ధార్థం నిశ్చక్రామ. కౌలికోఽపి మరణే కృతనిశ్చయశ్చాప పాణిర్గగనగతిర్గరుడారూఢో యుద్ధాయ ప్రస్థితః. అత్రాంతరేభగవతా నారాయణేనాతీతానాగతవర్తమానవేదినా స్మృతమాత్రో వైనతేయః సప్రహృష్టో విహస్య ప్రోక్తః -

అ. ఆమెయు దానిని విని తండ్రివద్దకు పోయింది. విషయం అంతా తెలిపింది. రాజు కూడ ఆమె వాక్యం నమ్మాడు. ఉషఃకాలంలోనే లేచాడు. సైన్యం సన్నద్ధం చేసికొని యుద్ధానికి నిష్క్రమించాడు. కౌలికుడు (సాలెవాడు) 'మరణం తప్పదు' - అని నిశ్చయించి విల్లును చేబూని (కొయ్యచెక్క) గరుడుని ఎక్కి ఆకాశ గమనుడై యుద్ధానికి బయలుదేరాడు. ఇంతలో భగవానుడూ త్రికాలవేదీ అయిన నారాయణుడు తలంచినంతనే వచ్చిన గరుడునితో నవ్వి ఇలా అన్నాడు -

మూ. 'భో గరుత్మాన్, జానాసి త్వం యన్మమ రూపేణ కౌలికో దాదు మయగరుడే సమారూఢో రాజకన్యాం కామయతే'. సోఽబ్రవీత్ - 'దేవ, సర్వం జ్ఞాయతే తచ్ఛేషిత్వమ్. తత్కిం కుర్మః సామ్రుతమ్'? శ్రీభగవానాహ - 'అద్య కౌలికో మరణే కృతనిశ్చయో విహితనియమో యుద్ధార్థే వినిర్గతః. న, నూనం

ప్రధానక్షత్రియైర్మిలిత్వా వాసుదేవో గరుడశ్చ నిపాతితః. తతః పరం
లోకోఽయమావయోః పూజాం న కరిష్యతి. తతస్తస్యం ద్రుతతరం తత్ర దారు
మయగరుడే సజ్జ్రిమణం కురు. అహమపి కౌలికశరీరే ప్రవేశం కరిష్యామి.
యేన స శత్రూన్ వ్యాపాదయతి. తతశ్చ శత్రువధాదావయోర్మాహాత్యవృద్ధిః
స్యాత్.

అ. 'ఓగరుడుడా! కౌలికుడు నారూపంతో కట్టగరుడుని ఎక్కి రాజకన్యను
కామించటం సీకుతెలియునా?' అతడు (గరుడుడు) అన్నాడు దేవ! అతనిచేష్టఅంతా
తెలియును. కనుక ఇప్పుడు మనం ఏమి చేయాలి? శ్రీభగవానుడు ఇలా అన్నాడు-
నేడు కౌలికుడు చావుకు తెగించి (మరణనిశ్చయమై) నీయమవంతుడై యద్ధానికి
నిర్గమించాడు. సంఘటితులైన ప్రధానక్షత్రియులచే తప్పక ఆ (వాసుదేవరూప)
కౌలికుడూ, ఆ (దారుమయ) గరుడుడూ పడగొట్టబడుదురు (చంపబడుదురు). తర్వాత
ఈప్రపంచం మన ఇరువురికి పూజచేయదు. కనుక సీవు విక్కిలి శీఘ్రంగా ఆకట్ట
గరుడునిలో సంక్రమింపుము. నేనూ కౌలికునిలో ప్రవేశిస్తాను. అందువల్ల వాడు శత్రు
వులను సంహరిస్తాడు. పిమ్మట శత్రుసంహారంవల్ల మన ఇరువురికి మాహాత్మ్యం
పెరుగుతుంది?

మూ. అథ గరుడే తథేతి ప్రతిపన్నే శ్రీభగవాన్నారాయణస్తచ్చరీరే
సజ్జ్రిమణమకరోత్. తతో భగవన్మాహాత్యేవ గగనస్థః స కౌలికః శఙ్ఖచక్ర
గదాచాపచిహ్నితః క్షణాదేవ లీలయైవ సమస్తానపి ప్రధానక్షత్రియాన్ నిస్తేజస
శ్చకార. తతస్తేన రాజ్ఞా స్వనైన్యవరివృతేన సజ్జ్రిమే జితా నిహతాశ్చ తే
సర్వేఽపి శత్రవః. జాతశ్చ లోకమధ్యేప్రవాదో యథా- 'అనేన విష్ణుజామాతృ
ప్రభావేణ సర్వే శత్రవో నిహతా' ఇతి. కౌలికోఽపి తాన్ హతాన్ దృష్ట్వా
ప్రముదితమనా గగనాదవతీర్ణః సన్ యావద్రాజామాత్యపౌరలోకాంతం నగర
వాస్తవ్యం కౌలికం పశ్యన్తి తతః వృష్టః 'కిమేతత్'? ఇతి. తతః సోఽపి
మూలాదారభ్య సర్వం ప్రాగ్భ్రుతాంతం న్యవేదయత్. తతశ్చ కౌలికసాహసాను

రజ్జీతమనసా శత్రువధాదవాప్రతేజసా రాజ్ఞా సా రాజకన్యా సకలజనప్రత్యక్షం వివాహవిధినా తస్మై సమర్పితా దేశశ్చ ప్రదత్తః.

అ. అంత గరుడుడు 'అటలనే' అనగానే భగవానుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు వాని (కౌలికుని) శరీరంలో సంక్రమించాడు. భగవానుని మాహాత్మ్యంచే ఆకాశస్థుడైన ఆ కౌలికుడు శంఖ-చక్ర-గదా-చాపవిహితుడై షడకాలంలోనే అనాయాసంగా ప్రధానక్షత్రియులను అందరినీ తేజోహీనులను చేశాడు. పిమ్మట ఆరాజు తనసేనతో శత్రువులందరినీ ఓడించాడు. అనేకులను సంహరించాడు కూడ. అప్పుడు లోకంలో- 'ఈరాజు, తన అల్లుడైన విష్ణుప్రభావంచే శత్రువులను చంపాడు, అనే కింపదని (జనులవాడుక) పుట్టింది, కౌలికుడును చచ్చిన శత్రువులను చూచి నంతోషంతో ఆకాశం (క్రిందికి) దిగాడు. తోడనే రాజు మంత్రులు నగరవాసులు, అతజ్ఞ నగరవాసియైన కౌలికునిగా గుర్తించారు- 'ఇది ఏమి'? అని అడిగారు. అప్పుడు వాడు మొడిచినుండి జరిగిన విషయం అంతా నివేదించాడు. అనంతరం కౌలికుని సాహసంచే సంతుష్టమైన మనస్సుగలవాడూ, శత్రువధచే పొందిన తేజస్సుగలవాడూ అయిన ఆ ప్రభువు జనులందరి ఎదుట వివాహం చేసి రాజకన్యను వానికి సమర్పించాడు. రాజ్యంకూడ ఇచ్చాడు.

మూ. కౌలికోఽపి తయా సార్థం పశ్చాప్రకారం జీవలోకసారం విషయసుఖమనుభవన్ కాలం నినాయ. అతస్తూచ్యతే- 'సుప్రయు క్తస్య దమ్భస్య'- ఇతి. తచ్ఛ్రుత్వా కరటక ఆహ- 'భద్ర, అ స్త్యేవమ్. పరం తథాపి మహాన్మే భయమ్. యతో బుద్ధిమాన్ సజ్జీవకో రౌద్రశ్చ సింహః. యద్యపి తే బుద్ధి ప్రాగల్భ్యం తథాపి త్వం విజ్గలకాత్ తం వియోజయితుమనమర్థ ఏవ. దమనక ఆహ- 'బ్రాతః, అసమర్థోఽపి సమర్థ ఏవ. ఉ క్తశ్చ-

శ్లో. ఉపాయేన హి యత్కుర్యాత్తన్న శక్యం పరాక్రమైః

కాక్యా కనకనూత్రేణ కృష్ణసర్పే నిపాతితః.

228

కరటక ఆహ- 'కథమేతత్?' సోఽబ్రవీత్-

అ. కౌలికుడును ఆమెతో మానవలోక సారములైన (శబ్దాది) వంచేంద్రియ సుఖాలు అనుభవిస్తూ కాలం గడిపాడు. ఇందువలన అంటారు- సుప్రయుక్తస్య దంభస్య

—ఇత్యాది. దానిని విని కరటకుడు ఇలా అన్నాడు—‘ఇది సరిగానే ఉంది. కాని నాకు మిక్కిలి భయంగా ఉంది. ఏలననగా—నంజీవకుడు బుద్ధిమంతుడు—మీ శకుడు రా‘డుడు’. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు—అసవద్ధుడును నవద్ధుడే అగును. పెద్దలన్నారు—
 ‘ఏ పని ఉపాయంచే చేయడానికి మీలు అగునో, అది పరాక్రమంచేసే ధ్యం గాదు. ఆడకాకి బంగారుగొలుసుచే నల్లత్రాచును చంపింది.
 కరటకుడు అడిగాడు. అది ఎట్లు? అతడు చెప్పాడు—..

కథా-6

కాకికృష్ణసర్పకథా

మూ. అన్తి కన్మింశ్చిత్ ప్రదేశే న్యగ్రోధపాదవః. తత్ర జాయస దమ్పతీ ప్రతివనతః స్మ. అథ తయోః ప్రసవకాలే వృక్షవివరాన్నిష్క్రమ్య కృష్ణసర్పః నదైవ తదవత్యాని భక్షయతి. అతస్మి నిర్వేదాదన్యవృక్షమూల నివాసినం ప్రియసుహృదం శృగాలం గత్వోచతుః— ‘భద్ర, కిమేవంవిధే సజ్జాత ఆవయోః కర్తవ్యం భవతి. ఏవం తావద్దుష్టాత్మా కృష్ణసర్పో వృక్షవివరాన్ని ర్గత్యావయోర్పాలకాన్ భక్షయతి. తత్ కథృతాం తద్రక్షార్థం కశ్చిదుపాయః.

అ. ఒకానొక ప్రదేశంలో గొప్ప మట్టిచెట్టు గలదు ఆ చెట్టుమీద కాకుల జంట (కాకదంపతులు) నివసిస్తుంది. ఆడ కాకి ప్రసవించగానే చెట్టుతొట్టునుండి నల్లత్రాచు వచ్చి ఆ పిల్లలను తినివేసేది. అంత ఆ కాకులజంట ఏమిచేయడానికీ దోచని దుఃఖం (నిర్వేదం)తో మఱియొక చెట్టుమొదట నివసించే ప్రియమిత్రమైన స్కృపద్దకు పోయి ఇలా అన్నాయి. శుభమూర్తి! ఇలాంటి పరిస్థితివస్తే మేము ఏమి చేయాలి? ఈ కూర బుద్ధియున నల్లత్రాచు చెట్టుతొట్టునుండి వచ్చి మా సంతానాన్ని తింటూ ఉంది. కనుక (సంతాన) రక్షణకు ఏదేని ఉపాయం తెలుసు.

శ్లో. యన్య క్షేత్రం నదీతీరే భార్యా చ పరసజ్జతా

ససర్పేచ గృహే వానః కథం స్యాత్తస్య నిర్వృతిః.

229

అన్యచ్చ-

శ్లో. సర్వయుక్తే గృహే వాసో మృత్యురేవ న సంశయః
యద్ధామాస్తే వసేత్సర్వస్తస్య ప్యాత్ ప్రాణసంశయః

21

అస్మాకమపి తత్ర స్థితానాం వ్రతదిదినం ప్రాణసంశయః.

అ. ఏటిఒడ్డున పొలం, పరవురుషానక్త (జారిణి) అయిన భార్య, పాఠశాలలో ఉంటే వివాహం, ఇవిగల వానికి శాంతి (సుఖం) ఉండదు.

మరియూ. పాముఉండే ఇంట్లోనివాసం మృత్యువు అనడంలో సందేహం లేదు. గ్రామ సరిహద్దుల్లో పాముఉన్నా ప్రాణభయమే.

(కనుక) అచ్చట ఉండే మాకూ వ్రతదిదినం ప్రాణసంశయం గలదు.

మూ. స ఆహ- 'నాత్రవిషయే స్వల్పోఽపి విషాదః కార్యః. నూన స లుప్తో నోపాయమస్తరేణ వద్యః స్యాత్.

శ్లో. ఉపాయేన జయో యద్యగ్ రిపోస్తాద్యజ్ఞ పేతిభిః
ఉపాయజ్ఞోఽల్పకాయోఽపి న శూరైః పరిభూయతే.

22

మూ. తథా చ-

శ్లో. భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యేను త్రమాధమమద్యమాన్
అతిలోల్యాద్భుకః కశ్చిన్మృతః కర్మాటకగ్రహత్.

23

తాత్పర్యము: 'కథమేతత్?' సోఽబ్రవిత్.

అ. అతడు (నక్క) ఇలా అన్నాడు. ఈ విషయంలో విమాత్రం (స్వల్ప) గూడ దుఃఖం పొందవద్దు. (శిశుమాంస) లోని అయిన ఆ పామును ఉపాయం చేపట్టలేము. ఇది నిశ్చయం.

ఉపాయంచే శత్రువులయెడ ఎలా జయం లభిస్తుందో అయిదాలచే అ లభింపదు. ఉపాయశాలి చిన్నదేహం గలవాడైనా (గొప్ప దేహంగల) వీరుంచే మానం పొందడు.

అటులే - ఒకానొక కొంగ పెక్కు పిదలైన చిన్న, పెద్ద, మధ్య ర.

చేపలను తిని మిక్కిలి లోభంచే ఎండకాయ (గొంతును) పట్టుకొనడంతో చచ్చింది. అవి [కామల జంట] అడిగాయి- అది ఎట్లు? సక్క చెప్పింది-

కథా-7

బక-కర్కటక-కథా

మహా. అన్ని కశ్మింజ్విద్వన్నవదేశే నానాజలచరసనాథం మహాత్మరః. తత్ర చ కృతాశ్రయో బక ఏకో వృద్ధభావమువగతో మత్స్యాన్ వ్యాపాదయతు మనమర్థః. తతశ్చ క్షుత్తామకణ్ఠః సరస్తీర ఉపవిష్ఠో ముక్తాఫలప్రకరసదృశే రశ్రుప్రవాహైర్ధరాతలమభిషిష్ణన్ రురోద. ఏకః కుశీరకో నానాజలచరసమేతః సమేత్య తస్య దుఃఖేన దుఃఖితః సాదరమిదమూచే- 'మామ, కిమద్య నాహర వృత్తిరనుష్ఠీయతే కేవలమశ్రుహర్షణేతాభ్యాం సనిశ్వాసేన స్థీయతే? న ఆహ- 'వత్స, సత్యమువలక్షితం భవతా. మయా హి మత్స్యాదనం వ్రతి పరమవైరాగ్యతయా సామృప్తం ప్రాయోపవేశనం కృతమ్. తేనాహం సవీచగతానపి మత్స్యాన్న భక్షయామి.

అ, ఒకానొక అడవిలో బహువిధ జలజంతువులతోడి పెద్ద సరస్సు (చెఱువు) గలదు. ఆ సరస్సును ఆశ్రయించుకొని ఒక కొంగ ఉండేది. దానికి మనులితనం రావడంతో చేపలను (వేటాడి) చంపి తినలేకపోయేది. అందుచే ఆకలిచే నకనకలాడుచు (క్షామకంఠమై) సరస్సు ఒడ్డున కూర్చుంది. మత్స్యాలవంటి కిన్నీటిలో భూమిని తడుపుతూ ఏడ్వసాగింది. [అప్పుడు] ఒక ఎండకాయ అనేకజలచరసమేతంగా దగ్గరకు వచ్చింది. దాని దుఃఖంతో తాను దుఃఖం పొందినదై అదరంగా ఇలా అడిగింది. మామ, నేడు ఎందులకు ఆహారప్రయత్నం (వేటాడడం) చేయుటలేదు. కేవలం కన్నుల నీరు నింపుకొని నిట్టూర్పులు విడుస్తున్నావు. అది (కొంగ) అంది. 'చిడ్డా', నీవు సరిగా ఊహించావు. మత్స్యభక్షణం గురించి మిక్కిలి విరక్తిచే ప్రస్తుతం నేను నిరాహారమరణవ్రతం (ఆమరణ నిరాహారదీక్ష) స్వీకరించాను. అందువల్ల దగ్గరకువచ్చే చేపలను నైతం తినడం లేదు.

మూ. కులీరక స్త్రుప్రుత్వా ప్రాహ- 'మామ, కిం తద్వైరాగ్యకారణమ్'?
స ఆహ- 'వత్స ! అహమస్మిన్ సరసి జాతో వృద్ధిం గతశ్చ తన్మయైతచ్ఛ్రుతం
యద్వాదశవాద్వికృతావృష్టిః సప్పద్యతే లగ్నా. కులీరక ఆహ- 'కస్మా
త్తచ్ఛ్రుతమ్?' బక ఆహ- 'దై వజ్రముఖాత్. ఏష శనైశ్చరో హి రోహిణీ
శకటం భిత్త్వా భౌమం శుక్రం చ ప్రయాస్యతి.

అ. దాసిని విని ఎండ్రకాయ అంది- 'మామా! ఆ నైరాగ్యకారణం ఏమి?' అది
(కొంగ) చెప్పింది. "బిడ్డా! నేను ఈచెరువులో వుట్టాను, పెరిగాను. పండ్రెండేండ్లు
వరుసగా (సంలగ్నమై) అనావృష్టి సంతపిస్తుంది, అని విన్నాను". ఎండ్రకాయ అంది.
'ఆవిషయం ఎవరివల్ల విన్నావు'. కొంగ చెప్పింది- 'జ్యోతిష్కుల వల్ల. ఈశనైశ్చరుడు
రోహిణీమండలం భేదించి కుజశుక్రమండలాల దగ్గరకు పోనున్నాడు.

మూ. ఉక్తశ్చ వరాహమిహిరేణ-

శ్లో. యది భిన్నే సూర్యసుతో రోహిణ్యాః శకటమిహ లోకే
ద్వాదశవర్షాణి తదా న హి వర్షతి వానవో భూమా. 223

మూ. తథా చ--

శ్లో. ప్రాజాపత్యే శకటే భిన్నే కృత్యైవ పాతకం వస. థా
భస్మాస్థిశకలాకీర్ణా కాపాలికమివ వ్రతం ధత్తే. 224

మూ. తథా చ-

శ్లో. రోహిణీశకటమర్కనన్దనశ్చేద్భినత్తి రుధిరోఽథవా శశి
కిం వదామి తదనిష్ఠస్థాగరే సర్వలోకమువయాతి సంక్షయః. 225

శ్లో. రోహిణీశకటమధ్యసంస్థితే చంద్రమన్యశరణీకృతా జనాః
క్వాపి యాన్తి శిఖపాచితాశనాః సూర్యతప్తభిదురామ్బుపాయినః. 226

అ. వరాహమిహిరుడు ఇలా చెప్పాడు--

శనైశ్చరుడు రోహిణీ శకటాన్ని భేదించినట్లైతే ఇంద్రుడు పండ్రెండేండ్లవరకు

ఈ భూలోకంపై వర్షం కురవనీయడు.

అలాగే రోహిణి శకటం (శనిచే) భేదింపబడగానే భూదేవి పాపంకేసి నట్లు బూడిదచే ఎముకలముక్కలచే వ్యాప్తం అయి (తనపాప ప్రాయశ్చిత్తంగా) కాపాలిక వ్రతం దాల్చినదో అనునట్లు ఉండును.

అలాగే-రోహిణి శకటాన్ని శనిగానీ కుజుడుగానీ చంద్రుడుగానీ భేదిస్తే అందువల్ల గల్గే అసిష్టనముద్రాన్ని ఎవరు వర్ణింపగలరు? నర్వలోకవివాశం నంభ విస్తుంది.

రోహిణి శకటానికి మధ్యన చంద్రుడు ఉండినట్లైతే, ప్రజలంతా డిక్కులేసి వారై పోతారు. (ఆకలికి తాళలేక) తమనంతానాన్నే వండుకొని తింటారు. సూర్యుని తాపంచే వేడియైన నీరు త్రాగుచూ ఎక్కడికో (ప్రాణభీతితో) వెళ్ళిపోతారు.

మూ. తదేతత్సరః స్వల్పతోయం వర్తతే. శీఘ్రం శోషం యాస్యతి. అస్మిన్ శుష్కే యైః సహహం వృద్ధిం గతః సదైవ క్రిడితశ్చ, తే సర్వే తోయాభావాన్నాశం యాస్యన్తి. తత్రేషాం వియోగం ద్రష్టుమహమనమర్థః. తేనైతత్ప్రాయోపవేశనం కృతమ్. సామ్రుతం సర్వేషాం స్వల్పజలాశయానాం జలచరాః గురుజలాశయేషు స్వస్వజనైర్నియన్తే. కేచిచ్చ మకర-గోధా-శిశు మార-జలహస్తీ ప్రభృతయః స్వయమేవ గచ్ఛన్తి. అత్ర పునః సరసి యే జలచరాస్తే నిశ్చింతాః సన్తి. తేనాహం విశేషాద్రోదిమి, యద్భీజశేషమాత్ర మవ్యత్ర నోద్ధరిష్యతి.

అ. ఈ చెరువులో నీరు తక్కువగా ఉంది. త్వరలోనే ఎండిపోతుంది. నేను ఈ సిటిజంతువులతో ఆడుకుంటూ పెరిగాను. చెరువు ఎండితే నీరులేనందున ఇవన్నీ మరణం పొందుతాయి. అప్పుడ పీని ఎడబాటును నేను చూడలేను. అందుచే ఈ నిరాహార మరణవ్రతం చేపట్టాను. ప్రస్తుతం చిన్న చిన్న చెరువులలోని జలచరాలు అన్నీ తమ తమ బంధువుల ద్వారా పెద్దపెద్ద చెరువులకు చేర్చబడుతున్నాయి. మొగళ్ళు ఉడుములు శిశుమారాలు [ఒకజాతి మొనగ్ల] నీటివీసగులు మొదలైనవి కొన్ని స్వయంగానే పోతున్నాయి. ఈ సరస్సులోని జలచరాలు నిశ్చింతగా ఉన్నాయి. వీని బీజ (వీరసం) శేషంగూడ మిగులదు. అందుచే మిక్కిలి దుఃఖిస్తున్నాను.

మూ. తతః స తదాకర్ణ్యాన్యేషామపి త తస్య వచనం నివేదయామాన. అథ తే సర్వే భయత్రస్తమనసో మత్య-కిచ్చప్రభృతయస్తమభ్యుపేత్య పవ్రచ్చుః- 'మామ, అస్తి కశ్చిదుపాయో యేనాస్మాకం రక్షా భవతి'. బక ఆహ- 'అన్యన్య జలాశయస్య నాతిదూరే ప్రభూతజలననాథం సరః పద్మినీ షణ్ణమణ్డతం యచ్చతుర్వింశత్యపి వర్షాణామపృష్ట్యే న శోషమేష్యతి. తద్యది మమ వృక్షం కశ్చిదారోహతి తదహం తం తత్ర నయామి'. అథ తత్ర విశ్వాస మావన్నాః 'తాత, మాతుల, భ్రాతః' ఇతి బ్రువాణాః 'అహం పూర్వమహం పూర్వమ్'- ఇతి సమన్తాత్ పరితస్థుః.

ఆ. అంత దానిని విని ఆ ఎండకాయ, తక్కిన జలచరాలకు (నీటివస్తువులకు) దానిమాట తెలిపింది. అప్పుడు చేపలు తాబేళ్లు మొదలైన ఆ ప్రాణులు అన్నీ భయ పడ్డాయి. ఆ కొంగవద్దకు వచ్చి ఇలా అడిగాయి 'మామా, మారషణకు ఏదేని ఉపాయం ఉందా? కొంగ ఇలా అంది-ఈ చెరువునకు కొంది దూరంలో అత్యధిక జల యుక్తం అయిన (పెద్ద) చెరువు ఉంది. అది తామరపువ్వులచే అందమైంది. ఇరు వది నల్లు ఏళ్లు వాన కురువకి పోయినా ఎండిపోదు. నాపీవును ఒకరు ఎక్కితే అతన్ని నేను అక్కడికి చేర్చస్తాను. వీమ్మట అవి ఆ కొంగను విశ్వసించాయి. 'తాత! మామా, సోదరా,' అని పలుకుచూ 'నేను ముందు-నేను ముందు' అని చుట్టూ (నలువైపులా) చేరాయి.

మూ. సోఽపి దుష్టేశయః క్రమేణ తానో వృష్ట ఆరోప్య జలాశయస్య నాతిదూరే శిలం సమాసాద్య తస్మామాషిష్య స్వేచ్ఛయా భక్షయత్వా బూయోఽపి జలాశయం సమాసాద్య జలదరాణాం మిథ్యావార్తానద్దేశకైర్మనాం స రజ్జయన్నిత్యమేవాహరవృత్తిమకరోత్. అన్యస్మిన్ దినే చ కులీరకేణోక్తః- 'మామ, మయా సహ తే ప్రథమః స్నేహసమ్భాషః సజ్జాతః. తత్కిం మాం పరిత్యజ్యాన్యాన్ నయసి. తస్మాదద్య మే ప్రాణత్రాణం కురు'.

ఆ చెరు తలంపుగల ఆ కొంగయు క్రమంగా వానిని తనవీపుపై ఎక్కించు కొనేది. చెరువునకు కొందిదూరంలో ఉండే చట్టుబండను చేరేది. దానిమీద ఉంచి

స్వేచ్ఛగా భజించేది. షరలా చెరువువద్దకు వచ్చి జలచరాలకు కల్లబొట్టిమాటలు చెప్పి (వానికి) సంతోషం గల్గించేది. ఇలా ప్రతిదినం పొట్టనింపుకొనేది. ఒకనాడు ఎండ్ర కాయ అడిగింది. 'మామా ! నాతో మొదట స్నేహసంభాషణ జరిగింది. అలాంటప్పుడు నన్ను వదలి ఇతరులను ఎందుకు తీసికొని పోతున్నావు ? కనుక నేడు నాకు ప్రాణ రక్షణ చేయము.'

మూ. తదాకర్ణ్య సోఽపి దుష్టాశయశ్చిన్తితవాన్ - 'నిర్విణ్ణోహం మత్యమాంసాదనేన తదద్యైనం కులీరకం వ్యజ్ఞానస్థానే కరోమి.' ఇతి విచిన్త్య తం పృష్టే సమారోప్య తాం వద్యశిలామద్విశ్య ప్రస్థితః. కులీరకోఽపి దూరా దేవాస్థిపర్వతం శిలాశ్రయమవలోక్య మత్యాస్థిస్థిసీతి వరిజ్ఞాయ తమపృచ్ఛత్ - 'మామ, కియద్దూరే న జలాశయః, మదీయభారణాతిశ్రాంతస్త్యమ్. తత్కథయ.

అ. దానిని విని దుష్టబుద్ధి అయిన ఆకొంగయు ఇలా (తనలో) తలచింది. చేపలు, (ప్రతిదినం) తిని తిని విసుగుచెందాను. నేడు ఈఎండ్రకాయను నంజుడుగా (చట్టిగా) చేసికంటాను. ఇలా తలంచి దానిని (ఎండ్రని) వీపుపై ఎక్కించుకొంది. ఆవద్యశిలకు ప్రయాణం సాగించింది ఎండ్రయూ దూరంనుండియే రాతికి దాపున ఉండే ఎముకల కొండను (రాశిని) చూచింది. చేపల ఎముకలు అని గుర్తించి కొంగను అడిగింది. 'మామా! ఆ చెరువు ఎంత దూరంలో ఉంది. నా బరువుచే చాలా అలసి పోయావు. దానిని చెప్పుము.'

మూ. సోఽపి మన్దధీర్బలచరోఽయమితి మత్వా స్థలే న ప్రథవతీతి సస్మితమిదమాహ - 'కులీరక, కుతోఽన్యో జలాశయః. మమ ప్రాణయాత్రే యమ్. తస్మాత్ స్మర్యతామాత్మనోఽభీష్టదేవతా. త్యామవ్యస్యాం శిలాయాం నిషివ్య భక్షయిష్యామి.' ఇత్సుక్తవతి తస్మిన్ స్వవదనదంశదర్శయేన మృణాల నాలధవలాయాం మృదుగ్రీవాయాం గృహీతో మృతశ్చ. అథ స తాం బక గ్రీవాం సమాదాయ శనైశ్చనైస్తజ్జలాశయమాససాద.

అ. ఆ మందబుద్ధి అయిన కొంగయు-ఇది జలచరం, స్థలంపై (నేలపై) దుర్బలం అని తలంచి చిరునవ్వు చిందిస్తూ ఇలా అంది. 'కులీరక ! వేతే చెరువు

ఎక్కడ ఉంది. ఇది నాజీవయాత్ర (జీవనోపాయం). కనుక ఇష్టదేవతను తలచుకొమ్ము. నిన్ను ఈశిలపై ఉంచి కట్టిస్తాను.' ఇలా అది చెప్పగానే ఎండ్రీ తననోటిలోని రెండవకోరలతో తామరకడవలె తెల్లగా మెత్తగా ఉండే కొంగవెడను పట్టుకొంది (కొరికివేసింది). కొంగవచ్చింది. అంత కుశీరం (ఎండ్రీ) కొంగవెడను తీసికొని మెల్లమెల్లగా ఆ (మొదటి) చెరువు చేరింది.

మూ. తతః సర్వైరేవ జలచరైః పృష్టః— 'భో! కుశీరక! కిం నివృత్తస్త్వమ్. న మాతులోఽపి నాయాతః. తత్కిం చిరయతి యం సర్వే సోత్సుకాః కృతక్షణాన్తిష్ఠామః.' ఏవం తైరభిహితే కుశీరకోఽపి హస్తోవాచ— 'మూఢాః, సర్వే జలచరాస్తేన మిథ్యావాదినా వజ్రయిత్వా నాభిదూరే శిలాతలే ప్రక్షిప్య భక్షితాః. తన్మతాయః శేషతయా తస్య విశ్వాసమాతుః స్వాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా గ్రీవేయమాసీతా. తదలం సప్రభుమేణ. అధునా సర్వజలచరాణాం క్షేమం భవిష్యతి'. అతోఽహం బ్రవీమి— 'భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యాన్—' ఇతి.

ఆ. అప్పుడు జలచరాలు అన్నీ అడిగాయి—'ఓ కుశీరక! నీవు ఏల మరలి వచ్చావు? ఆ మామ రాలేదు. ఆలస్యం ఎందుకు చేస్తన్నాడు? మేమంతా ప్రతిక్షణం ఉత్కంఠతో (తొండరపాటుతో) ఉన్నాము.' ఇట్లు అవి అడుగగా ఎండ్రీ నవ్వి చెప్పింది. 'ఓరీ మూఢులారా! ఆ అసత్యవాది పంచింది జలచరాలను అన్నింటినీ కొలిది దూరంలో ఉండే చట్టబండపై పడవేసి భక్షించాడు. ఆయివు మిగిలి ఉండిఉంటే నేను విశ్వాస ఘాతకుడైన అతని భావం గ్రహించాను. గొంతు (కత్తిరించి) తెచ్చాను. విచారపథ పలసింది ఏమీలేదు. ఇక జలచరాలకు అన్నిటికీ క్షేమం లభిస్తుంది.'

అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను—'భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యాన్—'ఇత్యాది. (చేవలను అన్నిటిని తిని—ఇత్యాది)

మూ. వాయస్ ఆహ— 'భద్ర, కథయ కథం న దుష్టసర్వో వధ ముపైష్యతి? శృగాల ఆహ— 'గచ్ఛతు భవాన్ కిజ్జిన్నగరం రాజాభిషేనమ్. తత్ర కన్యాపి ధనినో రాజామాత్యాదేః ప్రమాదినః కనకనూత్రం హారం వా గృహీత్వా తతోక్తురే ప్రక్షిప. యేన సర్పస్తద్గ్రహణేన వధ్యతే'.

అ. మగకాకి అడిగింది-‘శుభమూర్తీ ! ఆ దుష్టనర్పం ఎలాచస్తుందో తెలుపుము.’ నక్క చెప్పింది-‘నీవు రాజునివానం ఆయిన ఏదేని నగరానికి పొమ్ము. అచ్చట అశాగరుకతతో ఉండే-ధనికుడు రాజు మంత్రి మొదలైన వారిలో ఎవరిదైనా బంగారుగొలుసు గానీ హారం గానీ తీసుకొనుము-దానిని పాము తొట్టలో పడవేయుము. దాన్ని గ్రహించేందుకై పామును చంపుతారు.’

మూ. అథ తత్క్షణాత్ కాకః కాకీ చ తదాకర్ణ్యాత్మేచ్ఛయాత్పత్తితౌ తతశ్చ కాకీ కిఞ్చిత్సరః ప్రావ్య యావత్పశ్యతి తావత్సన్మధ్యే కన్య చిద్రాజ్ఞోఽన్తపురం జలాసన్నస్యన్తకనకసూత్రం ముక్తముక్తాహరవస్త్రాభరణం జలక్రీడాం కురుతే. అథ సా వాయసీ కనకసూత్రమేకమాదాయ స్వగృహభిముఖం ప్రతస్థే. తతశ్చ కఞ్చుకీనో వర్షవరాశ్చ తన్నీయమాసముపలక్ష్య గృహీత లగుడాః సత్వరమనుయయుః. కాక్యపి సర్పకోటరే తత్కనకసూత్రం ప్రక్షిప్య సుదూరమవస్థితా.

అ. అంత దానిని విని వెంటనే కాకులజంట స్వేచ్ఛగా ఎగిరిపోయింది. పిమ్మట ఆడకాకి ఒకానొక సరిన్ను (కోనేరు) చేరింది. చూడగా దాని నడుమ ఏదో రాజకాంతలు జలక్రీడలు చేస్తున్నారు. వారు నీటికి దగ్గరగా (నీటి ఒడ్డున) తమ బంగారు గొలుసులు-ముత్యాలహారాలు-(తక్కిన) వస్త్రభూషణాలు ఉంచారు. అప్పుడు ఆడకాకి ఒకబంగారు గొలుసును నోట కఱచుకొని తమగూటి దారిగా ప్రయాణం సాగించింది. వెంటనే కంచుకులు, వర్షవరులు (కొఞ్జాలు) అది (గొలుసు) తీసుకొని పోవడం చూచారు. వెంటనే కట్టలు పట్టకొని వెంటబించారు. ఆడకాకి పాముతొట్టలో బంగారుగొలుసును పడవేసింది. తాను దూరంగాపోయి కూర్చుంది.

మూ. అథ యావద్రాజపురుషాన్తం పృతమారుహ్య తత్కోటరమవలోకయన్తి తావత్కృష్టనర్పః ప్రసారితభోగ స్తివృత్తి. తతన్తం లగుడప్రహరేణ హత్వా కనకసూత్రమాదాయ యథాభిలషితం స్థానం గతాః. వాయస-దమ్పతీ అపి తతః పరం సుఖేన వసతః. అతోహం బ్రవీమి-‘ఉపాయేన హి యత్కుర్యాత్’- ఇతి, తన్న కిఞ్చిదిహ బుద్ధిమతామసాద్యమస్మి. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. యన్య బుద్ధిర్బలం తన్య నిడ్బుద్ధేస్తు కుతో బలమ్

వనే సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః.

297

కరటక ఆహ- కథనేతత్?' న ఆహ-

అ. అంత రాజభటులు ఆ వృక్షం ఎక్కారు. ఆ తొట్టలోనికి చూచారు. నల్ల త్రాచు పడగవిప్పి ఉంది. వెంటనే (వారు) దాన్ని కట్టతో కొట్టి చంపారు. బంగారు గొలుసు తీసికొన్నారు. అభీష్ట (కోరిన) స్థానం వెళ్లారు. అటు పిమ్మట కాకిదంపతులు సుఖంగా నివసింపసాగాయి. ఇందువల్ల నేను చెప్పచున్నాను. 'ఉపాయేన హి యత్కుర్యాత్' ఇత్యాది (ఉపాయంతో ఏదిచేయునో ఇత్యాది). కనుక బుద్ధిమంతులకు ఈ లోకంలో అసాధ్యం ఏమీలేదు. పెద్దలు ఇలా అన్నారు.

'ఎవనికి బుద్ధిఉందో వానికే బలం ఉంటుంది. బుద్ధిహీనునికి బలం ఎక్కడిది? అవనిలో (శరీరబలంచే) మదించిన సింహం కుందేలుచే చంపబడింది.'

కరటకుడు అన్నాడు— 'అది ఎట్లు'?

దమనకుడు— ఇలా చెప్పాడు-

కథా-8

సింహ-శశక-కథా

మూ. కన్మింశ్చిద్వనే భాసురకో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ. అథాసౌ వీర్యాతిరేకాన్నిత్యమేవానేకాన్ మృగశశకాదీన్ వ్యాపాదయన్ నోప రరామ. అథాన్యేద్యుస్తద్వనజాః సర్వే సారణ్-వరాహ-మహిష-శశకాదయో మిలిత్వా తమభ్యుపేత్య ప్రోచుః- 'స్వామిన్ ! కిమనేన సకలమృగవధేన నిత్యమేవ, యతస్తవై కేనాపి మృగేణ తృప్తిర్భవతి. తత్క్రియతామస్మాభిః సమయధర్మః. అద్య ప్రభృతి తవాత్రోపవిష్టన్య జాతిక్రమేణ వ్రతదినమేకో మృగో భక్షణార్థం నమేష్యతి. ఏవం కృతే తవ తావత్ ప్రాణయాత్రా క్లేశం వినాపి భవిష్యతి. అస్మాకం పునః సర్వోచ్ఛేదనం న స్యాత్. తదేష రాజధర్మో నుష్ఠీయతామ్'. ఉక్త్యా-

అ. ఒకానొక అడవిలో భాసురకుడు అనేసిహం నివసిస్తూ ఉండేవాడు. అతడు బలాధిక్యంచే నిత్యం జింకలు కుందేళ్లు మొదలైన వాటిని పెక్కింటిని వధిస్తూ తృప్తి (శాంతి) పొందలేదు. అంత ఒకనాడు ఆ అడవిలో ఉండే జింకలు - మందులు (అడవి, దున్నలు-కుందేళ్లు మొదలైనవి అన్నీ కలిసి అతణ్ణి నమిపించి ఇలా అర్థించాయి (చెప్పాయి). 'స్వామీ! నిత్యం (ప్రతిదినం) జంతువులను అన్నింటినీ చంపడంచే ఏమిలాభం ఉంది? ఒకజంతువు (ను సేసడం) చేతనే తృప్తి లభిస్తుంది. అందువల్ల మాతో ఒప్పందం (నియమం) చేసికొనండి. నేటినుండి మీరు ఇచ్చటనే (కూర్చోని) ఉండండి. ప్రతిదినం జాతిక్రిమంగా ఒకజంతువు ఆహారంగా వస్తుంది. ఇలా ఏర్పాటు చేసుకుంటే మీకు శ్రమలేకయే ప్రాణయాత్ర (జీవయాత్ర) గలుగుతుంది. మాకుమాడ సర్వనాశం తొలగుతుంది.' కనుక ఈ రాజధర్మం పాలించండి. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

శ్లో. శ నైః శనైశ్చ యో రాజ్యముపభుక్త్యై యథాబలమ్

రసాయనవివ ప్రాజ్ఞః న వృష్టిం పరమాం ప్రజేతీ.

238

అ. ప్రాజ్ఞుడు రసాయనం (బలవర్ధకమైన బొప్పెం) ప్రతిదినం కొంది కొందిగా సేవించి వృష్టిని (బలం) పొందునట్లు, రాజు తన రాజ్యసంపదను కొంది కొందిగా అనుభవిస్తూ వృష్టి (ధనసమృద్ధి)ని పొందాలి.

శ్లో. విధినా మన్రయ్యుక్తేన రూపాఽపి మథితాఽపి చ

ప్రయచ్చతి ఫలం భూమిరరణీవ పూతాశనమ్.

239

అ. శాస్త్రోక్త పద్ధతిని మంత్రజపం చేసి మథిస్తే రూక్ష (కఠిన)మైన ఆరణ్యము అగ్నిని ఇస్తుంది. అలాగే క్రిమవిధిని (ఏ వైరు ఈబూమికి మంచిది-అని) మంత్రణ (ఆలోచన) చేసి వ్యవసాయం చేస్తే రూక్ష (కఠిన) భూమియు పంటను ఇస్తుంది.

శ్లో. ప్రజానాం పాలనం శన్యం స్వర్గకోశన్య వర్ధనమ్

వీడనం ధర్మనాశాయ పాపాయాశనే స్థిరమ్.

240

అ. రాజులకు ప్రజాపాలనం ప్రశంసనీయం-స్వర్గం అనే ధనాగారాన్ని పెంచడం అవుతుంది. ప్రజలను వీడించడం ధర్మనాశానికి పాపానికి-అపకీర్తికి

కారణమై ఉంటుంది.

శ్లో. గోపాలేన ప్రజాధేనోర్విత్తదుగ్ధం శనైః శనైః

పాలనాత్ పోషణాద్ధ్రావ్యం న్యాయ్యాం వృత్తిం సమాచరేత్. 241

అ. ప్రభువు, గోపాలుడు-వీరిరువురూ క్రమంగా ప్రజలను గోవులను-
పాలిస్తూ పోషిస్తూ-మెల్లమెల్లగా ప్రజలనుండి గోవులనుండి-ధనం ధీరం గ్రహిస్తూ
న్యాయమైన వ్యవహారం చేయాలి. (గో=భూమి, గోవు)

శ్లో. అజామివ ప్రజాం మోహద్యో హన్యాత్పుథివీవతిః

తస్యైకా జాయతే తృప్తిర్న ద్వితీయా కథశ్చన. 242

అ. ఏప్రభువు మోహవశంచే తనప్రజలను మేకనువలె చంపుతాడో ఆతనికి,
ఆ మొదటి పర్యాయమే తృప్తి లభిస్తుంది. రెండవమారు లేదు-అనగా ప్రజలు జీవించి
ఉండి ధనాదికంచే నిత్యం తృప్తి గల్గిస్తారు- అని భావం.

శ్లో. ఫలార్థీ నృపతిర్లోకాన్ పాలయేద్యత్నమాస్థితః

దానమానాదితోయేన మాలాకారోజ్జ్వరానివ. 243

అ. మాలాకారుడు నీరుపోసి మొక్కలను శ్రద్ధవహించి పాలించి ఫలితం
పొందుతాడు. అలాగే ఫలార్థి అయిన ప్రభువు దానసన్మానాది రూపమైన నీటిచే ప్రజ
లను ప్రయత్న పూర్వకంగా పాలించాలి.

శ్లో. నృపదీపో ధనస్నేహం ప్రజాభ్యః సంహరన్నవి

ఆ నైరస్తైర్గుణైః శుభైర్గర్హిష్యతే నైవ కేనచిత్. 244

అ. ప్రభువు అనేదీపం, ప్రజలనుండి ధనం అనేతైలన్ని గుంజుతున్న
ఉంటుంది. అయినా అంతిరస్థమైన విశుద్ధగుణాలు (అంతరింగంలోని నిర్మలగుణాలు-
వత్తిలోని వెళ్లే తంతువులు) కారణంగా ఎవరిదృష్టిలోనూ (చెడుగా) పడడం సంభవింపదు.

శ్లో. యథా గౌర్దహ్యతే కాశే పాల్యతే చ తథా ప్రజాః

నిత్యతే చీయతే చైవ లతా పుష్పఫలప్రదా. 245

అ. గోవు ప్రాతః సాయం కాలాలో పాలు ఇస్తుంది. నిత్యం పోషింప

బడుతుంది. తీగ ఋతుకాలంలో పూలు పంక్తు ఇస్తుంది. ప్రతిదినం జలదానాదికంచే సంరక్షింపబడుతుంది. అలాగే ప్రభువు ప్రజల విషయంలో (సకాలంలో వారినుండి పన్ను గ్రహిస్తూ వాని రక్షిస్తూ) ప్రవర్తిల్లాలి.

శ్లో. యథా బీజాఙ్కరః సూక్ష్మః ప్రయత్నేనాభిరక్షితః

ఫలప్రదో భవేత్ కాలే తద్వల్లోకః సురక్షితః. 246

అ. చిన్నబిత్తనం నుండి వచ్చిన మొలక, ప్రయత్నపూర్వకంగా సంరక్షితం అయి ఋతుకాలంలో ఫలదాయకం అవుతుందో, అలాగే సురక్షితం అయిన ప్రజయు ప్రభువునకు సమయం వచ్చినప్పుడు సాయపడుతారు.

శ్లో. హిరణ్యధాన్యరత్నాని యానాని వివిధాని చ

తథాన్యదపి యత్కించీత్ ప్రజాభ్యః స్యాన్మహిపతేః. 247

అ. బంగారం ధాన్యం రత్నాలు వివిధవాహనాలు ఇతరం అయిన ఏవి వస్తు సమూహం ప్రభువువద్దగలదో, అది అంతా ప్రజలనుండి పొందినదే.

శ్లో. లోకానుగ్రహకర్తారః ప్రవర్ధస్తే నరేశ్వరాః

లోకానాం సంక్షయోచ్చైవ క్షయం యాన్తి న సంశయః. 248

అ. ప్రజలను అనుగ్రహించి పాలించే ప్రభువులు అభివృద్ధి పొందుతారు. ప్రజలు (ప్రజలను వీడిస్తే) ప్రభువులునూ నశిస్తారు. ఇందు సంశయం లేదు.

మూ. అథ తేషాం తద్వచనమాకర్ణ్య భాసురక ఆహ- 'అహో సత్య మభిహితం భవద్భిః. పరం యది మమోపవిష్టస్యాత్ర నిత్యమేవ నై కః శ్వాపదః సమాగమిష్యతి, తన్నూనం సర్వానపి భక్షయిష్యామి.' అథ తే తథైవ ప్రతి జ్ఞాయ నిర్వృతిభాజస్తత్రైవ వనే నిర్భయాః పర్యటన్తి. ఏకశ్చ ప్రతిదినం క్రమేణ యాతి. వృద్ధో వా వైరాగ్యయుక్తో వా శోకగ్రస్తో వా పుత్రకలత్ర నాశభీతో వా తేషాం మధ్యాత్తన్యః తోజనార్థం మధ్యాహ్నసమయ ఉపతిష్ఠతే.

అ. అంత అవి చెప్పిన ఆమాట విని భాసురకుడు అన్నాడు- "అహో, మీరు సత్యం పల్కారు. కాని ఇచ్చట కూర్చుండిన నాదగ్గరకు ప్రతిదినం ఒకజంతువు

రాసిచో అప్పుడు తప్పక అందర్నీ భజిస్తాను.” అందుకు అవి ‘అటులనే’ అని ప్రతిజ్ఞ చేసాయి తర్వాత నిర్భయంగా ఆ అడవిలోనే తిరుగుతూండే.. ప్రతిదినం ఒక జంతువు క్రమంగా పోయేది. ముసలివాడో, పిర్రుడో, దుఃఖితుడో, భార్యావుత్ర వినాశభీతుడో, ఆజంతువులనుండి ఎవడో ఒకడు ఆతని భోజనానికి వధ్యాహ్వానమయ్యేలో వెళ్లేవాడు.

మూ. అథ కథాచిన్వాతిక్రమాచ్యశకస్యావసరః సమాయాతః. స సమస్తమృగైః ప్రేరితోఽనిచ్చన్నపి మన్దం మన్దం గత్వా తస్య వధోవాయం చిన్తయన్ వేలాతిక్రమం కృత్వా వ్యాకులితహృదయో యావద్గచ్ఛతి తావన్మార్గే గచ్ఛతా కూపః సందృష్టః. యావత్ కూపోపరి యాతి తావత్ కూప మధ్య ఆత్మనః ప్రతిబిమ్బం దదర్శ. దృష్ట్వా చ తేన హృదయే చిన్తితమ్— ‘యన్ భవ్య ఉపాయోఽస్తి. అహం భాసురకం ప్రకోప్య స్వబుద్ధ్యాఽస్మిన్ కూపే పాతయిష్యామి’. అథాసౌ దినశేషే భాసురకసమీపం ప్రాప్తః.

ఆ. అంత ఒకనాడు కులకమంగా కుండేలువతు వచ్చింది. అది జంతువు లన్నింటికీ ప్రేరితం అయి ఇవ్వం. లేకపోయినా మెల్లమెల్లగా పోవుచూ సింహాన్ని చంపే ఉపాయం ఆలోచిస్తూ (భోజన) సమయం దాటజేసింది అందుచే కలతనంది పోతూ ఉండగా దారిలో బావి కనబడింది. బావి(ఒడ్డు) మీద పోవడంలో బావినడుమ తనప్రతి బింబాన్ని చూచింది. చూచి మనస్సులో ఇలా తలచింది. ‘ఇది అందమైన ఉపాయం, భాసురునికి కోపం తెప్పించి నాబుద్ధిబలంచే ఈ బావిలో పడదోస్తాను.’ ఏమృత అది సాయంకాలానికి భాసురకుని వద్దకు పోయింది.

మూ. సింహోపి వేలాతిక్రమేణ క్షుణ్ణామకణ్ఠః కోపావిప్లవః స్మృక్కుణ్ఠి పరిశేలిహన్ వ్యచింతయత్— ‘అహో, ప్రాతరాహారాయ వనం మయా, నిస్సత్త్వం కర్తవ్యమ్’. ఏవం చింతయతస్తస్య శశకో మన్దం మన్దం గతా ప్రణమ్య తస్మాగ్రే స్థితః. అథ తం ప్రజ్వలితాత్మా భాసురకో భర్త్యయన్నాహ— రే శశకాధమ! ఏకస్తావత్త్వం లఘుః ప్రాప్తోఽవరతో వేలాతిక్రమేణ. తదస్మా దవరాధాత్త్వం నిపాత్య ప్రాతః సకలాన్యపి మృగకులానుచ్ఛేదయిష్యామి’. అథ శశకః సవినయం ప్రోవాచ— ‘స్వామిన్, నావరాధో మమ, న చ

సత్త్వానామ్— తత్త్వాయతాం కారణమ్. సింహ ఆహ— సత్త్వరం నివేదయ, యావన్మమ దంష్ట్రాంతర్గతో న భవాన్ భవిష్యతి' ఇతి.

అ. వేళ (భోజనసమయం) దాటడంతో సింహానికి ఆకలిచే గొంతు ఎండి పోయింది. కోపం వచ్చింది. పెదవులు నాకుకుంటూ ఇలా తలించింది. ఆహో, ఉదయం ఆహారానికి అడవిన్నజంతురపిఠం చేయలి? ఇలా అది (సింహం) తలించుతూ ఉండగా కుందేలు మెల్లమెల్లగా వచ్చి నమస్కరించింది. దాని ఎదుట నిలబడింది. అప్పుడు భాసురకుడు మండిపడి జెవిరిస్తూ అన్నాడు. ఒకటి నీవు అల్పప్రాణివి వచ్చావు. రెండవది సమయం దాటడం అందుచే ఈ అపరాధానికి నన్ను చంపి ప్రాతఃకాలం జంతు కులాలను అన్నిటిని నాశనం చేస్తాను. అంత కుందేలు విరయంగా ఇలా అంది. 'స్వామీ, నావలసగాని. తక్కిన జంతువులవలన గానీ అవరాధం లేదు. కారణం ఏనండీ.' సింహం చెప్పింది. 'తొందరగా నాకోరలనడుమ పడుటకు ముందే తెలుపుము.'

మూ. శశక ఆహ— 'స్వామిన్, నమస్తమ్యగైరద్య జాతిక్రమేణ మమ లఘుతరస్య ప్రస్తావం విజ్ఞాయ తతోఽహం వజ్రాశశక్తైః సమం ప్రవేషితః. తతశ్చాహమాగచ్ఛన్నస్త్రాణే మహతా కేనచిదపరేణ సింహేన వివరాన్నిర్గత్యాభిహితః— 'రే క్వ ప్రస్థితా యాయమ్? అభీష్టదేవతాం స్మరత. తతో మయాఽభిహితమ్— 'వయం స్వామినో భాసురకసింహస్య సకాశమాహారాం సమయధర్మేణ గచ్ఛామః.' తతస్త్రేనాభిహితమ్— 'యద్యేవం తర్హి మదీయ మేతద్వనమ్. మయా సహ సమయధర్మేణ సమస్తైరపి శ్వాపదైర్వర్తితవ్యమ్. చోరరూపః న భాసురకః కః? అథ యది సోఽత్ర రాజా విశ్వాసస్థానే చతురః శశకానత్ర ధృత్వా తమాహూయ ద్రుతతరమాగచ్ఛ. యేన యః కశ్చిదవయో ర్మధ్యాత్పరాక్రమేణ రాజా భవిష్యతి. న సర్వానిమాన్ భక్షయిష్యతి ఇతి. తతోఽహం తేనాదిష్టః స్వామినకాశమభ్యాగతః ఏతద్వేలాతిక్రమణకారణమ్. తదత్ర స్వామీ ప్రమాణమ్'.

అ. కుందేలు చెప్పింది. 'నమస్తజంతువులు నేడు జాతిక్రమంగా నన్ను అల్ప దేహునిగా తలంచి నాలుగు కుందేళ్లతోబాటు వంపాయి. మేము వస్తుండగా దారిలో మరి

యొక పెద్దసింహం తనగుహనుండి వెలుపలికి వచ్చి ఇలా చెప్పింది. ఓరీ! మీరు ఎక్కడికి పోతూ ఉన్నారు? ఇష్టదేవతను స్మరించండి. అప్పుడు నేను అన్నాను. 'మేము ప్రభువైన భాసురకసింహం వద్దకు ఆహారంగా ఏర్పాటుప్రకారం పోతున్నాము.' అంత అతడు అన్నాడు. ఇలా అయితే ఈ అడవి నాది. జంతువులన్నీ ప్రతిజ్ఞాప్రకారం నాతో ప్రవర్తిస్తాయి. ఆ భాసురకుడు దొంగ. అతడు ఈ అడవికి రాజు అయితే, నాకు విశ్వాసంగా నాల్గుకుందేశ్వను ఉంచి, మిక్కిలి శీఘ్రంగా అతణ్ణి పిలుచుకొని రమ్ము. మా ఇరువురిలో ఎవరో ఒకరు పరాక్రమంచే రాజు అవుతాడు. అతడే ఈ అన్నింటినీ భక్షిస్తాడు. పిమ్మట నేను అతనిచే ఆజ్ఞాపింపబడి ప్రభువుల వద్దకు వచ్చాను. సమయం చాలాటానికి కారణం ఇది. ఇక ఈ విషయంలో ప్రభువులే ప్రమాణం.

మూ. తచ్చ్రుత్వా భాసురక ఆహ - 'భద్ర యద్యేవం తత్సత్వరం దర్శయ మే తం చోరసింహం యేనాహం మృగకోపం తస్యోపరి షిప్వా స్వస్థో భవామి. ఉక్తం చ--

శ్లో. భూమిర్మిత్రం హిరణ్యచ్చ విగ్రహస్య ఫలత్రయమ్

నాస్త్యేకమపి యద్యేషాం న తం కుర్యాత్ కథశ్చన.

249

యత్ర న స్యాత్ ఫలం భూరి యత్ర చ స్యాత్ పరాభవః

న తత్ర మతిమాన్ యుద్ధం సముత్పాద్య సమావరేత్.

250

ఆ. దానిని విని భాసురకుడు అన్నాడు - 'భద్రమూర్తీ! ఇలా అయితే ఆ దొంగసింహాన్ని వెంటనే నాకు చూపుము. జంతువులమీది కోపాన్ని దానిపైవేసి శాంతి అనుభవిస్తాను. వెర్దలన్నారు--

'భూమి, మిత్రుడు, బంగారం ఈ మూడు యుద్ధానికి ఫలాలు. వీటిలో ఏ ఒక్కటి లభించే అవకాశం లేనిచో యుద్ధం చేయరాదు.

ఎచ్చట అధికఫలంలేదో అవమానాశంక ఉండునో అచ్చట బుద్ధిమంతుడైనవాడు యుద్ధంపుట్టే పనులు చేయరాదు.

మూ. శశక ఆహ - 'స్వామిన్, సత్యమిదమ్. స్వభూమిహేతోః పరిభవాచ్చ యుధ్యస్తే క్షత్రియాః. పరం న దుర్గాశ్రయః, దుర్గాన్నిప్రకమ్య

వయం తేన విష్కమ్భితాః. తతో దుర్గస్తో దుఃసాధ్యో భవతి రివుః. ఉక్తశ్చ-
శ్లో. న గజానాం సహస్రేణ న చ లక్షేణ వాజినామ్

యత్యుత్తమం సాధ్యతే రాజ్ఞాం దుర్గేణైకేన సిద్ధ్యతి. 251

అ. కుందేలు అంది- 'స్వామీ! ఇది సత్యం. క్షత్రియులు తమభూమి కారణంగా, అవమానం కారణంగా యుద్ధం చేస్తారు. కాని అతడు కోటను ఆశ్రయించి ఉన్నాడు. కోటనుండి వెలుపలికివచ్చి మమ్ము అడ్డగించాడు. కనుక కోటలోని శత్రువును సాధించడం కష్టం. పెద్దలన్నారు—

ఏ కార్యం వెయ్యివనుగులతో, అక్షగుణ్ణాలచేత సిద్ధిస్తుందో అది ఒకదుర్గం (కోట)చే సిద్ధిస్తుంది.

శ్లో. శతమేకోఽపి సన్ధతే ప్రాకారస్తో భనుర్దరః
తస్మాద్దుర్గం ప్రశంస ని నీతిశాస్త్రవిచక్షణాః. 252

అ. కోటలోని విలుకాడు ఒక్కడైననూ వందమందిపై బాణప్రయోగం చేయ గలడు. అందుచే నీతివేత్తలు కోటను ప్రశంసిస్తారు.

శ్లో. పురా గురోః సమాదేశాద్ధిరణ్యకశిపోర్భయాత్
శక్రేణ విహితం దుర్గం ప్రభావాద్విశ్వకర్మణః. 253

అ. పూర్వం గురుని (బ్రహ్మస్పతి) ఆజ్ఞచే హిరణ్యకశిపుని భయపల్ల అంద్రుడు విశ్వకర్మప్రభావంతో కోటను నిర్మించాడు.

శ్లో. తేనాపి చ వరో దత్తో యస్య దుర్గం స భూపతిః
విజయా స్యాత్తతో భూమౌ దుర్గాణి స్యుః సహస్రశః. 254

అ. ఆ విశ్వకర్మ- 'కోటగర్జన ప్రభువు విజయం పొందును'. అని వరం ఇచ్చాడు. నాటినుండి భూమిపై వేలకొలది కోటలు వెలిశాయి.

శ్లో. దంష్ట్రావిరహితో నాగో మదహీనో యథా గజః
సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గహీనస్తథా నృపః. 255

అ. కోరలులేని పామువలె, మదంలేని ఏనుగువలె, కోటలేనిరాజు అందరికి లొంగిపోతాడు.

మూ. తద్రుప్త్యా భాసురక ఆహ- 'భద్ర, దుర్గస్తమపి దర్శయ తు
చోరసింహం యేన వ్యాపాదయామి. ఉక్తాచ-

శ్లో. జాతమాత్రం నయః శత్రుం రోగం చ ప్రశమం నయేత్

మహాబలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే. 256

ఆ. దానిని విని భాసురకుడు అన్నాడు- 'భద్ర, కోటలో ఉన్నా ఆ దొంగ
సింహాన్ని చూపుము. సంహరిస్తాను. విజ్ఞులు అన్నారు. శత్రువునూ రోగాన్నీ పుట్టగానే
అణచివేయాలి. లేనిచో (క్రమంగా) వృద్ధిపొంది ఆ శత్రు, రోగాలు గొప్పబలాలైనా
చంపివేసాయి.

మూ. తథా చ-

శ్లో. ఉత్తిష్టమానస్తు పరో నోపేక్ష్యః పథ్యమిచ్చతా

సమా హి శిష్టైరామ్నైతౌ వర్త్యునైవామయః స చ. 257

ఆ. అలాగే మేలుకోలేవాడు వృద్ధినిందే శత్రువును ఉపేక్షింపరాదు. పెరిగే
రోగం, శత్రువు ఈ రెండు ఒకటే అని విజ్ఞులు అన్నారు.

మూ. అపి చ-

శ్లో. ఉపేక్షితం క్షీణబలోపి శత్రుః ప్రమాదదోషాత్ పురుషైర్మదానైః

సాధ్యోఽపి కూత్వా ప్రథమం తతోఽసావసాధ్యతాం వ్యాధిరివ ప్రయాతి.

ఆ. మరియూ. అహంకారమదంచే నిర్లక్ష్యంగా ఉపేక్షింపబడిన శత్రువు
మొదటి బలహీనుడూ సాధ్యుడూ అయిఉన్నా విమ్మట వ్యాధివలె అసాధ్యుడు అవుతాడు.

మూ. తథా చ-

శ్లో. ఆత్మనః శక్తిముద్వీక్ష్య మానోత్సాహం చ యో ప్రజేత్

బహూన్ హన్తి స ఏకోఽపి తత్త్రియాన్ భార్గవో యదా. 259

ఆ. తన శక్తిని గుర్తించి అభిమానం ఉత్సాహం పొందేవాడు ఒక్కడైనా
అనేకులను సంహరిస్తాడు. పరశురాముడు అనేక క్షత్రియులను వధించాడు గదా!

మూ. శశక ఆహ- 'అస్త్యేతత్. తథాఽపి బలవాన్ స మయా

దృష్టః. తన్న యుజ్యతే స్వామిన స్తస్య సామర్థ్యమవిచిత్ర్యా గన్తుమ్. ఉక్తశ్చ--
శ్లో. అవిదిత్వాఽఽత్మనః శక్తిం పరస్య చ సముత్సుకః
గచ్ఛన్నభిముఖో నాశం యాతి వహ్నా పతన్గవత్. 260

శ్లో. యో బలాత్ ప్రోన్నతం యాతి నిహస్తం న బలోఽత్యరిమ్
విమదః న నివర్తేత శ్చిదన్తో గజో యథా. 261

అ. కుందేలు అంది- 'ఇది నదిగానే ఉంది. కాని నాకు ఆతడు బలవంతుడుగా కనబడ్డాడు. అందుచే ప్రభువులు అతని బలం గుర్తించక యద్ధానికి పోవడం సముచితంగాదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

తనబలం శత్రుబలం గుర్తించక తొందరపాటుతో (సముత్సుకతతో ఎదిరింపబోయేవాడు అగ్నిలో మిడుతవలె మాడిపోతాడు.

బలవంతుడై ఉన్నా (శత్రుబలం గుర్తించక) తనకంటె ప్రబలుడైన శత్రువును చంపబోయేవాడు కోరలు విరిగిన ఏనుగువలె గర్వభంగంపొంది (మదంతోలగి) పివలుడై తిరిగివస్తాడు.

ఋ. భాసురక ఆహ- 'భోః, కిం తవానేన వ్యాపారేణ. దర్శయ మే తం దుర్గస్తమవి'. అథ శశక ఆహ- 'యద్యేవం తద్వ్యాగచ్ఛతు స్వామీ'. ఏవముక్త్యాఽగ్రే వ్యవస్థితః. తతశ్చ తేనాఽగచ్ఛతా యః కూపో దృష్టోఽభూత్, తమేవ కూపమాసాద్య భాసురకమాహ- 'స్వామిన్, కస్తే ప్రతాపం సోఢం నన్మరః? త్వాం దృష్ట్వా దూరతోఽవి చోరసింహః ప్రవిష్టః స్వం దుర్గం త దాగచ్ఛ యేన దర్శయామి'-ఇతి. భాసురక ఆహ- 'దర్శయ, మే దుర్గమ్. తదనుదర్శితస్తేన కూపః.

అ. భాసురకుడు అన్నాడు- 'ఓరీ, నీవు ఇలా చెప్పడం ఎందుకు? అతడు కోటలో ఉన్నా నాకు చూపుము. అంతకుందేలు అంది-ఇలాఅయితే ప్రభువులు(నావెంట) దయచేయండి. ఇట్లుపల్కి అది ముందు కదిలింది. పిమ్మట తాను వచ్చేటప్పుడు చూచిన బావినీ చేరింది.. భాసురకునితో ఇలా అంది- 'స్వామీ, మీ ప్రతాపం నహించే శక్తి ఎవరికి ఉంది? దూరంనుండియే మిమ్ముమాది ఆ దొంగసింహం కోటలో ప్రవేశించింది.

ఇచ్చటికి రండి. చూపెను. భాసురకుడు అన్నాడు - 'నాకు (దాని) కోటను చూపుము'. వెంటనే అది (కుండేలు) బావిని చూపింది.

మూ. తతః సోఽపి మూర్ఖః సింహః కూపమధ్య ఆత్మప్రతిబిమ్బం జలమధ్యగతం దృష్ట్వా సింహనాదం ముమోచ. తతః ప్రతిబిమ్బేన కూప మధ్యాన్ ద్విగుణతరో నాదః సముత్థితః. అథ తేన తంశత్రుం మత్వాఽఽత్మానం తస్యోపరి ప్రక్షిప్య ప్రాణాః పరిత్యక్తాః. శశకోఽపి హృష్టమనాః సర్వమృగా నానన్య తైః సహ ప్రశస్యమానో యథాసుఖం తత్ర వనే నివసతి స్య. ఆతోఽహం బ్రవీమి - 'యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య' ఇతి. తద్యది భవాన్ కథం యతి, తత్తత్రైవ గత్వా తయోః స్వబుద్ధిప్రభావేణ మైత్రీభేదం కరోమి'. కరటక ఆహ - 'భద్ర, యద్యేవం తర్హి గచ్ఛ. శివాస్తే వన్తానః సన్తు. యథాఽ భివేతమనుష్ఠీయతామ్.

అ. అంత ఆ మూర్ఖసింహం బావిలోని నీటిసదుపదిన తననీడను (ప్రతి బింబం) చూచింది. సింహనాదం చేసింది. అప్పుడు (బావిలోని పలుకుదురాళ్ల) ప్రతి ధ్వనిచే బావినుండి రెండంతలు సింహనాదం వుట్టింది. అప్పుడు సింహం దానిని (ప్రతి బింబాన్ని) శత్రువుగా తలచింది. దానిమీదికి దుమికింది. ప్రాణాలు విడిచింది. కుండేలు సంతోషించింది. మృగాలకు అన్నింటికీ ఆనందం గల్గింది. వాటిచే పొగడ బడుతూ ఆ అడవిలో సుఖంగా నివసింపసాగింది. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను. 'యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య' (ఎవడు బుద్ధిమంతుడో వాడు బలవంతుడు). కనుక తాము చెప్పినవో (అంగీకరిస్తే) అచ్చటికిపోయి నా బుద్ధిప్రభావంచే వారిరువురి మైత్రికి భంగం గల్గిస్తాను. కరటకుడు అన్నాడు - 'భద్ర, (శుభమూర్తి) ఇలా అయితే వెళ్లుము. నీ మార్గాలు శుభప్రదాలు అగుత. తోచినట్లు చేయుము.'

మూ. అథ దమనకః సజ్జీవకవిముక్తం విజ్జలకమవలోక్య తత్రానరే ప్రణమ్యాగ్రే సముపవిష్టః. విజ్జలకోఽపి తమాహ - 'భద్ర, కిం చిరాద్ దృష్టః'? దమనక ఆహ - 'న కిచ్ఛేదేవపాదానామస్మాభిః ప్రయోజనమ్. తేనాహం నాగచ్ఛామి. తథాఽపి రాజప్రయోజనవినాశమవలోక్య దన్ధహృమానహృదయో

వ్యాకులతయా స్వయమేవాభ్యాగతో వత్తుమ్. ఉక్తజ్ఞు-

శ్లో. ప్రియం వా యది వా ద్వేష్యం శుభం వా యది వాఽశుభమ్

అవృష్టోఽపి హితం వశ్యేద్యస్య నేచ్ఛేత్ పరాభవమ్.

262

అ. పిమ్మట సంజీవకుడులేని (నమయంలో) పింగళకుణ్ణి చూచాడు. వెంటనే ప్రణమిల్లాడు. (అంగీకారంపొంది) ఎదుట కూర్చున్నాడు. పింగళకుడు అతనితో ఇలా అన్నాడు. 'భద్రా, ఏమి చాలాకాలానికి కనబడినావు? దమనకుడు చెప్పాడు. 'మావలన పూజ్యపాదులైన ప్రభువులకు ఉపయోగం ఏమీ లేదు. అందుచే నేను రాలేదు. అయినా రాజకార్యవినాశం చూచి, హృదయం దహించుకుపోతూ ఉంటే విచారంతో స్వయంగానే తెలువడానికి వచ్చాను. పిజ్జలు అన్నారు—

మనం ఎవరి పరాభవం కోరమో, వారు అడుగక పోయినా వారికి హితం అయిన విషయం బోధించాలి. కానీ మనం చెప్పే హితం, వారికి ప్రియమూ ద్వేష్యమూ శుభంగా తోస్తున్నదా, అశుభంగా తోస్తున్నదా? అని ఆలోచింపరాదు.

మూ. అథ తస్య సాఖిప్రాయం వచనమాకర్ణ్య పిజ్జలక ఆహ— కిం వత్తమనా భవాన్? తత్కథ్యతాం యత్కథనీయమస్తి. స ప్రాహ— 'దేవ! సజ్జీవకో యుష్మత్పాదానాముపరి ద్రోహబుద్ధిరితి. విశ్వానగతస్య మమ విజనే ఇదమాహ— 'భో దమనక, దృష్టా మయాస్య పిజ్జలకస్య సారాసారతా. తదహ మేనం హృత్వా సకలమృగాధివత్యం త్వత్సాచివ్యపదవీసమన్వితం కరిష్యామి'. పిజ్జలకోఽపి తద్వజ్రసారసదృశం దారుణం వచః సమాకర్ణ్య మోహముపగతో న కిజ్చీదప్యుక్తవాన్.

అ. అంత వ్యంగ్యగర్భితం అయిన అతని మాటవిని పింగళకుడు ఇలా అన్నాడు. 'తాము ఏమి చెప్పదలచినాడు? చెప్పదగినది అయితే (స్పష్టంగా) చెప్పి వేయండి'. అతడు (దమనకుడు) చెప్పాడు. 'మహారాజ, పూజ్యపాదులైన ప్రభువుల యెడ సంజీవకుడు ద్రోహబుద్ధితో ఉన్నాడు. నన్ను నమ్మి ఏకాంతంగా (ఓంటిరిగా) ఇలా అన్నాడు— 'ఓ దమనకా! నేను పింగళకుని శక్తి, అశక్తి (ఎలాంటివో) చూచాను. అందు వల్ల ఇరవణి చంపుతాను. మృగాలకు అన్నింటికీ ప్రభువును ఆవుతాను. నీకు మంత్రి

పదవి ఇస్తాను'. వంగళకుడును శ్రేష్ఠమైన వజ్రంతోడి దెబ్బవంటి ఆ కఠినవాక్కు విని మోహం (బాంటి) పొందాడు. ఏమీ పల్కలేదు.

మూ. దమనకోఁపి తస్య తమాకారమలోక్య చిన్తితవాన్ - 'అయం తావత్ సజ్జీవకనిబద్ధరాగః. తన్నూనమనేన మన్త్రిజా రాజా వినాశమవాప్స్యతి' ఇతి. ఉ క్తంచ-

శ్లో. ఏకం భూమిపతిః కరోతి సచివం రాజ్యే ప్రమాణం యదా
తం మోహాచ్ఛ్రియతే మదః, స చ మదాద్దాస్యేన నిర్విద్యతే.

నిర్విజ్ఞస్య పదం కరోతి హృదయే తస్య స్వత స్త్రిస్పృహ

స్వాత స్త్రిస్పృహయా తతః స నృపతేః ప్రాజేష్వభిద్రుహ్యతే. 26శి
తక్కిమత్ర యు క్తమ్? ఇతి.

అ. దమనకుడును అలాంటి అతని ఆకారం చూచి ఇలా ఆలోచన చేశాడు-
'ఇతనికి అయితే సంజీవకునిపై గట్టిపేమ ఉంది. అందుచే ఈ మంత్రిపల్ల ఈ రాజు తప్పక వినాశంపొందుతాడు విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు--

'ప్రభువు తన రాజ్యంలో ఒకనిని ప్రామాణికమైన మంత్రునిగా చేస్తాడు. ఆ మంత్రికి అజ్ఞానంవల్ల అహంకారం(మదం) జనిస్తుంది. అహంకారంచే దాస్యవృత్తిని (సేవకవృత్తిని) అనవ్వాంతుకుంటాడు. అందువల్ల అతనిహృదయంలో స్వాతంత్ర్యకాంక్ష స్థిరపడుతుంది. స్వాతంత్ర్యవాంఛచే రాజు ప్రాణానికి ద్రోహం చేయదలుస్తాడు. (ప్రభువును చంపదలుస్తాడు).'

కనుక ఈ విషయంలో వీడి సముచితం?

మూ. విక్లలకోఁపి చేతనాం సమాసాద్య కథమపి తమాహ- 'సజ్జీ
వకస్తావత్ ప్రాణనమో భృత్యః. స కథం మమోపరి ద్రోహబుద్ధిం కరోతి'.
దమనక ఆహ- 'దేవ! భృత్యోఽభృత్య ఇత్యనై కా న్నికమేతత్. ఉ క్తఞ్చ-

శ్లో. స సోఽస్తి పురుషో రాజ్ఞాం యో న కామయతే శ్రియమ్
అశక్తా ఏవ సర్వత్ర సరేంద్రం సముపాసతే.

అ. పింగళకుడును కష్టమీద తెలివినంది అతనితో అన్నాడు— 'సంజీవ కుడు నాకు ప్రాజ్ఞులుండైన సేవకుడు. అతడు నాయెడ ద్రోహచింత ఎందుకు చేస్తాడు?' దమనకుడు అన్నాడు — 'మహారాజ, శృత్యుడు అభృత్యుడు (ప్రభువు) అనేవి శాశ్వతాలు గావు. పెద్దలు అన్నారు—

'రాజ్యలక్ష్మిని గోరని రాజు సేవకుడు ఎవడూ లేడు. నర్వదా బలహీనులే రాజును సేవిస్తుంటారు.

మూ. పింగళక ఆహ— 'భద్ర, తథాఽపి మమ తస్యోపరి చిత్త వృత్తిర్న వికృతిం యాతి. అథవా సాద్విదముచ్యతే—

శ్లో. అనేకదోషదుష్టోఽపి కాయః కస్య న వల్లభః

కుర్వన్నపి వ్యతీకాని యః ప్రియః ప్రియ ఏవ నః. 265

అ. పింగళకుడు అన్నాడు— 'భద్ర, అయినా నాకు అతనియెడ మనస్సు మారడం లేదు. పెద్దలు దీనిని చక్కగా చెప్పారు.—

'అనేక దోషాలచే దూషితం అయినా, ఎవరికీ తనశరీరం అప్రియం గాదు. అలాగే పెక్కు తప్పులు చేస్తూ ఉన్నా ప్రేమపాత్రుడు ప్రేమపాత్రుడే అవుతాడు.

మూ. దమనక ఆహ— 'అత ఏవాయం దోషః ఉక్తః—

శ్లో. యస్మిన్నేవాధికం చక్షురారోపయతి పార్థివః

అకులీనః కులీనో వా న శ్రియా భాజనం నరః. 266

అ. దమనకుడు అన్నాడు— 'ఇందువల్లనే ఇది దోషం. విజ్ఞులన్నాడు—

ప్రభువు ఎవరిపై అధికమైన దయా దృష్టి ఉంచుతాడో, వాడు కులీనుడు అయినా కులహీనుడు అయినా లక్ష్మిపాత్రుడు అవుతాడు.

మూ. అపరం కేన గుణవిశేషేణ స్వామీ సంజీవకం నిర్గుణకమపి నికటే ధారయతి. అథ దేవ, యద్యేవం చింతయసి మహాకాయోఽయమ్. అనేన రిపూన్ వ్యాపాదయిష్యామి. తదస్మాన్న సిద్ధ్యతి, యతోఽయం శష్పభోజీ. దేవ పాదానాం పునః శత్రవో మాంసాశినః. తద్రిపుసాధనమస్య సాహాయ్యేన న భవతి. తస్మాదేనం దూషయిత్వా హన్యతామ్' ఇతి.

అ. మరియూ ప్రభువులు వీ గుణవిశేషం కారణంగా గుణహీనుడైన సంతీవ
కుజ్జి దగ్గర చేర్చుకున్నాను? ఒకవేళ మహారాజులవారు 'ఇతడు గొప్పకథిరం గలవాడు.
ఇతని (సాయం)చే శత్రువులను చంపెదను' అని తలుస్తున్నారా! అది సిద్ధింపదు. ఏం
ననగా- ఇతడు గడ్డితినేవాడు. ప్రభువుల శత్రువులు మాంసభోజనులు. అందువల్ల
శత్రువులను జయించడం ఇతని సాయంతో కాదు. కనుక ఇతనిపై దోషం ఆరోపించి
సంహరింపండి.

మూ. వింగలక ఆహా—

శ్లో. ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవానీతి సంనది

తస్య దోషో న వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞాభజ్జభీరుణా.

287

అ. వింగళకుడు అన్నాడు— “ఇతడు గుణపంతుడు” అని మొదట నజా
ముఖంగా అన్నచో ప్రతిజ్ఞాభంగభయంతో తర్వాత అతనిదోషం ఎన్నరాదు.

మూ. అన్యచ్ఛ. మయాస్య తవ వచనేనాభయప్రదానం దత్తమ్
తత్కృతం స్వయమేవ వ్యాపాదయామి? సర్వథాసంజీవకోఽయం సుహృదస్మాకమ్
న చ తం ప్రతి కశ్చిన్మన్యరితి. ఉక్తం చ—

శ్లో. ఇతః స దైత్యః ప్రాప్తశ్రీర్నేత ఏవార్హతి క్షయమ్.

విషవృక్షోఽపి సంవర్ధ్య స్వయం చేత్తుమసామ్రుతమ్.

288

అ. మరియూ, నేను నీమూటచే అతనికి అభయదానం చేశాను. అలాంటప్పుడు
స్వయంగా ఎలా చంపగలను? ఇతడు అన్నివిధాలా మాకు మిత్రుడు. అతనిలో ఏదోషం
లేదు. విజ్ఞులన్నారు—

ఈ తారకాసురుడు నావలన సంపద పొందాడు. నావలననే నాశం
పొందడం అర్హం కాదు. విషవృక్షాన్ని ఆయినా స్వయంగా పెంచినదాన్ని స్వయంగా
నరకడం అర్హంగాదు.

శ్లో. ఆదౌ న వా ప్రణయినాం ప్రణయో విధేయో

దత్తోఽథవా ప్రతిదినం పరిపోషణీయః.

ఉత్తివ్య యత్తివతి తత్రకరోతి లజ్జాం

భూమా స్థితస్య వతనాద్భయమేవ నాస్తి.

289

అ. మొదట ప్రేమికులను (తన్ను ప్రేమించువారిని) ప్రేమించకయే ఉండాలి. ఒకవేళ ప్రేమించితమో దానిని (ప్రేమను) ప్రతిదీనం పోషించాలి. ప్రేమిత్తి కందికి పడవేయడం లజ్జాకరం. ఘోషిమీద ఉండేవానిని 'క్రింద పడెదను' అనే భయం లేదు.

శ్లో. ఉపకారిషు యః సౌధుః సౌధుత్వే తస్య కో గుణః

అపకారిషు యః సౌధుః స సౌధుః సద్బిరుచ్యతే.

270

తస్మాద్ద్రోహబుద్ధిరపి మయాఽస్య స విరుద్ధమాచరణీయమ్:

అ. మెరుచినవానికి మెరుచేయడంతో గొప్పతనం ఏమి ఉంది? కిడు చేసినవానికి మెరుచేనేవాడే ఉత్తముడుగా పెద్దలచే తలంపబడును. కనుక అతడు ద్రోహబుద్ధితో ఉన్నా నేను విరుద్ధంగా ఆచరించరాదు.

మూ. దమనక ఆహా = 'స్వామిన్, నైష రాజధర్మో, యద్ద్రోహ'

మిద్ధిరపి ఉమ్మతే. ఉక్తాచ్చ:-

శ్లో. తుల్యార్థం తుల్యసామర్థ్యం మర్మజ్ఞం వ్యవసాయినమ్

అర్ధరాజ్యహరం భృత్యం యో స హన్యాత్ స హన్యతే.

271

అ. దమనముడు అన్నాడు = ప్రభూ! ద్రోహిని సైతం ఉపరించడం అనేది రాజధర్మం కాదు. విజ్ఞులు అన్నారు:-

ప్రభువు అయినవాడు సాటి భరికట్టి-సాటి బలపంతుట్టి-తన రహస్యము తెలిసినవాట్టి-కార్యములట్టి-అర్ధరాజ్యం హరించిన సేవకుట్టి-(ఉపేక్షింపక) సహించాలి. లేనిచో వానిచే చచ్చును.

మూ. అవరం త్వయాఽస్య సఖిత్వాత్ సర్వోఽపి రాజధర్మః పరిత్యక్తః. రాజధర్మాభావాత్ సర్వోఽపి పరిజనో విరక్తిం గతః. యః సంజీవకః శచ్చ బోజీ, భవాన్ మాంసోదః తవ ప్రకృతయశ్చ, యత్రావత్త్వం వధవ్యవసాయ బాహ్యః కుతస్తాసాం మాంసోశనమ్. యదహితాస్తాస్త్యాం త్యక్త్వా యాస్యన్తి. తతోఽపి వినష్ట ఏష. అన్య సంగత్యా పునస్తే న కదాచిదాభేటకే మతిర్భవిష్యతి. ఉక్తం చ:-

శ్లో. యాదృశైః సేవ్యతే భృత్యైర్యాదృశాంశ్చోప్సనేవతే

కదాచిన్నాత్ర నన్దేహస్తాదృగృవతి పూరుషః.

272

అ. మరియు ఇతని మైత్రీచే మీరు రాజధర్మాన్ని పూర్తిగా వదిలివేశారు. రాజధర్మం లేనందున పరిజనం అంతా విరక్తిని పొందింది. ఈ సంజీవకుడు గడ్డి తినేవాడు, తాము తన పరివారం మాంసభోజనులు. తాము జంతుహింస మానివేస్తే వారికి మాంసాహారం ఎలా లభిస్తుంది? అది (మాంసం) లభింపకపోవడంతో వారు మిమ్ము వదిలిపోతున్నారు. అందువల్లా మీరు నష్టాన్నే పొందారు. ఇతని స్నేహించే ఒకానొక పుడైనా వేటమీదికి మీ మనస్సు పోవడం లేదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

పురుషుడు ఎలాంటి సేవకులచే సేవింపబడుతాడో ఎలాంటి వారిని సేవిస్తాడో, (మైత్రీ చేస్తాడో) అలాంటివాడే అగును. ఇందు ఏవిధమైన సందేహం లేదు.

మూ. తథా చ—

శ్లో. న నస్త్రాయసి సంస్థితస్య పయసో నామాపి న జ్ఞాయతే

ముక్తాకారతయా తదేవ నలినీపత్రస్థితం రాజతే.

స్వాతా సాగరశక్తికుక్షిపతితం తజ్ఞాయతే మాక్తికం

ప్రాయేజాధమమధ్యమోత్రమగుణః సంవాసతో జాయతే.

273

అ. అటులనే మిక్కిలి కాలిన ఇనుమువైపడిన నీరు నామమాత్రానికి ఉండదు. ఆ నీరే తానురాకుపై ఉన్నదై ముత్యంవలె విరాజిల్లుతుంది. అది (నీరు) స్వాతికారైయందు నముద్రంలో ముత్యపుచిప్పపొట్టలో పడినదై ముత్యంగా మారుతుంది. సామాన్యంగా సహవాసంవల్ల నీచ—మధ్యమ—ఉత్తమగుణాలు గల్గుతుంటాయి.

మూ. తథా చ—

శ్లో. అనతాం సంగదోషేణ సాధవో యాన్తి విక్రియామ్

దుర్యోధనప్రసంగేన భీష్మో గోహరణే గతః.

274

అ మరియు— దుష్టజనస్నేహదోషంచే నజ్జనులున్నూ దెడిపోతారు. దుర్యోధనుని సహవాసంచే భీష్ముడు గోవుల దొంగిలించ వెళ్ళాడు.

మూ. అత ఏవ నన్తో నీచసంస్థితం వర్ణయంతి. ఉక్తం చ—

శ్లో. న హ్యవిజ్ఞాతశీలస్య ప్రదాతవ్యః ప్రతిశ్రయః

మత్కుణస్య చ దోషేణ హతా మన్దవిసర్పిణీ.

275

పింగలక ఆహ - 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్ -

అ. ఇందువలననే సజ్జనులు నీచస్వరూపం వదలివేస్తారు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు. స్వభావం తేలియక (ఎవరికీ) ఆశయం ఇవ్వరాదు. [అలాఇచ్చి] నల్లదోషంకే మన్ద విసర్పిణి అనేపేరు చంపబడింది' పింగళకుడు అడిగాడు - ఇది ఎట్లు? అతడు ఇలా చెప్పాడు -

కథా-9

మన్దవిసర్పిణీ-మత్కుణ-కథా

మూ. అస్తీ కన్యచిన్మహిపతేః కస్మింశ్చిత్స్థానే మనోరమం శయన స్థానమ్. తత్ర శుక్లతరపటయుగలమధ్యనంస్థితా మన్దవిసర్పిణీ నామ శ్వేతాయుకా ప్రతివసతి స్మ. సా చ తస్య మహిపతే రక్తమాస్వాదయంతీ, సుఖేన కాలం నీయమానా తిష్ఠతి. అన్యేష్యశ్చ తత్ర శయనే బ్రాహ్మన్నగ్నిముఖో నామ మత్కుణః సమాయాతః. అథ తం దృష్ట్వా సా విషణ్ణవదనా ప్రోవాచ - 'థో అగ్నిముఖ, కుత స్త్యమత్రానుచితస్థానే సమాయాతః. తద్భావన్న కశ్చిద్వ్యక్తి తావచ్ఛ్రవం గమ్యతామ్ - ఇతి.

అ. ఒకానొక రాజునకు ఒకానొక చోట అందమైన శయనమందిరం ఉంది. అచ్చట షక్తిలి తెల్లనైన దువ్వుటి (పత్రయుగలం) నడుమచేరి మందవిసర్పిణి అనే తెల్లని పేను (ఈవి) నివసిస్తూ ఉండేది. అది ఆ రాజు రక్తం త్రాగుచూ సుఖంగా కాలం గడుపుతుంది. ఒకడినాన (ఎచ్చటనుంియో) తరుగుచూ ఆ శయనగృహానికి అగ్నిముఖుడు అనే నల్లి వచ్చింది. అంత దానిని చూచి విచారంతో అది (పేను) ఇలా అంది - ఎందుకు నీవు ఇచ్చటికి (నీకు) లగని చోటుకు వచ్చావు? నీకు ఎవరను ఏమియు అంకముందే [ఎవరు చూడకముందే] శీఘ్రంగా పొమ్ము.

మూ. స ఆహ - 'భగవతి, గృహగతస్యాసాధోరవి నైతద్యుజ్యతే.

ఉక్తజ్ఞాప్త -

శ్లో. ఏహ్యగచ్ఛ సమాశ్వాసాఽససమితం కస్మాచ్చిరం దృశ్యనే

కా. వార్తా న్వితిదుర్బతోఽసి కుశలం, వ్రీతోఽస్మి తే దర్శనాః.

ఏవం నీచజనేఽపి యజ్యతి గృహే ప్రాప్తే సతాం సర్వదా

ధర్మోఽయుం గృహమేధినాం నిగదితః స్మా ర్తైర్దముః స్వగదః.

అ. అతడు, (అగ్నిముఖుడు), అన్నాడు. ఓ, పూజ్యురాలా, ఇంటికి వచ్చిన పక్షిని విషయంలోను ఇలా పర్కాతం ఉచితంగాడు. పెద్దలు అన్నారు—

రండి, దయచేయండి, విశాంతి తీసికొనండి. ఇదిగో ఆసనం (కూర్చోండి). ఎందుకు చాలాకాలానికి కనబడినారు? విషయం ఏమి? ఏక్కిల్లి దుర్బలంగా ఉన్నాడు. కుశలమా! మీ దర్శనం చే నంతోషం పొందాను. — ఇలా వ్యవహారం తమ ఇంటికి వచ్చిన సీమల విషయం రోహి సజ్జనులు చెప్తుంటారు. ఇది గృహస్థులకు ధర్మశాస్త్ర బోధితం అయిన ధర్మం. అల్పంగా ఉన్న స్వర్గసుఖదాయకం.

మూ. అపరం, ముమానేకమానుషాణామునేకవిధాని, రుధిరాణ్యాస్వాదితాన్యాహురదోషాత్ కటుత్తి క-కషాయరసాస్వాదాని, స చ మయా కదాచిన్మధుర రక్తం, సమాస్వాదితమ్. ప్రద్యద్ది త్వం ప్రసాదం కరోషి, తదస్య సృవతేర్హివిర శృజ్జనాన్న పావచోష్యలేప్యస్వాద్వాహరవశాదస్య శరీరే యన్మిష్టం రక్తం సజ్జాతమ్, తదాస్వాదనేన సౌఖ్యం సమ్పాదయామి జిహ్వయా ఇతి. ఉక్తం చ—

శ్లో. రజ్జస్య సృవతేర్హి జిహ్వసౌఖ్యం సము స్మృతమ్

తన్మాత్రం చ స్మృతం సారం యదర్థం యతతే జనః. 2777

అ. మరియు నేను అనేకమానవుల అనేకవిధాలైన రక్తాలను ఆస్వాదించాను. వారిలోః అహరదోష ఫలం చేడు- కారం- వగను పులుపు- రసాలను ఆస్వాదన చేశాను. షుద్ధురరసం ఆస్వాదింపలేదు. ఈరాజరక్తం జిహ్వవిధాలైన కూరలతోడే అన్న పానీ యాంవల్లా ఇతరులచ్యములైన చోష్యలేహ్యదిక- అహంవల్లా జనింపడంతో మధుర మైంది. నీవు అనుగ్రహిస్తే దాన్ని ఆస్వాదింపి, నార్కసుఖం అమభవిస్తాను. పెద్దలన్నాడు—

బీచవానికి మహారాజునకు నార్కసుఖం సమానం సంసార (జీవిత) సారం నార్కసుఖమే అన్నట్లు మానవుడు అందుకై (నార్కసుఖానికై) యత్నిస్తున్నాడు.

శ్లో. యద్యేవం న భవేత్తోకే కర్మ జిహ్వాప్రతుష్టిదమ్
తన్న భృత్యో భవేత్కృచ్చై కన్యచిద్వశగోఽథవా.

278

శ్లో. యదసత్యం వదేన్మర్యో యద్వాఽనేవ్యశ్చ నేవతే
యద్గచ్ఛతి విదేశశ్చ తత్సర్వముదర్థతః.

279

తన్మయా గృహగతేన బుభుక్షయా వీడ్యమానేన త్వత్సకాశాత్ భోజన
మర్థనీయమ్. తన్న త్వయైకాకిన్యాన్య భూవతే రక్తభోజనం కర్తం యుజ్యతే.

అ. ఈ సంసారం (ప్రపంచం)తోని పనులు అన్నీ ఇలా నాల్కను సంతుష్టి
షణ్ణచడానికి ఏర్పడినవే. అలాకాచిచో ఎవడూ సేవకుడుగా ఉండడు. ఎవరిదివి లోబడి
ఉండడు.

మానవుడు ఆనన్దం, పల్కడం. అధముణ్ణి (అనేవ్యుణ్ణి) సేవించడం
విదేశం వెళ్లడం. ఇదంతా పొట్టకొరకే.

అందువల్ల ఆకలిచే బాధపడుచూ నేను, నీ ఇంటికి వచ్చాను- నీనండి
భోజనం అర్థించాను- నీవు ఒక్కదానివే. ఈ రాజరక్తం ఆరగించడం సముచితం గాదు.

మూ. త్తచ్చుత్వా మన్దవినర్పిణ్యాహ- “భో మత్కుణః, అహమస్మి
నృపతేర్నిద్రావశం గతస్య రక్తమాస్వాదయామి. పున స్త్రమగ్నిముఖశ్చప
లశ్చ. తద్యది మయా నహ రక్తపానం కరోమి తత్త్వం. అభీష్టతరం రక్త
మాస్వాదయ”. సోఽబ్రువీత్- “భగవతి, ఏవం కడిష్ఠ్యామి యావత్త్వం నాస్వాద
దయసి, నృపరక్తమ్, తావన్నమ దేవగురుక్పతః శవభః స్మాత్, యది తదాస్వాద
యామి. ఏవం తయోః పరస్పరం వదతో న రాజా తచ్ఛయనమాసాద్య
ప్రనువ్తః.

అ దానిని విని మందవినర్పిణి ఇలా అంది- “ఓనల్లీ, నేను ఈ రాజు గాధ
స్మరణ పొందిన, తర్వాత రక్తం ఆస్వాదస్తాను. నీవో అగ్నిముఖుడవు- చపలుడవు
నాతోపాటు రక్తపానం చేయుదువేని. ఉండుము- కోరినంత రక్తం త్రాగుము. అతడు
(అగ్నిముఖుడు) అన్నాడు- పూజ్యురాలా, అలాగే చేస్తాను. ((దేవు)) గురువుసాక్షిగా

నీవు రాజరక్తం త్రాగిన తర్వాతనే నేను 'త్రాగుతాను' ఇలా ఆరెండు పరస్పరం సంభాషిస్తూ ఉండగా ఆ రాజు ముక్కును చేరాడు. శయనించాడు.

మూ. అథాసౌ మత్కుణో జిహ్వ-లోల్య-ప్రకృష్టౌత్సృజ్జాగ్రత మపి తం మహివతిమదశత్. అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

శ్లో. స్వభావో నోపదేశేన శక్యతే కర్తుమన్యథా

సుత ప్రమవి పానీయం పునర్గచ్ఛతి శీతతామ్.

280

శ్లో. యదిస్యాచ్ఛీతలో వహ్నిః శీతాంశుర్దహనాత్మకః

న స్వభావోఽత్ర మర్త్యానాం శక్యతే కర్తుమన్యథా.

281

అ. అంత ఆ నల్లి నాల్క చాపల్యం వలని మిక్కిలి తొండరపాటుతో వేల్చేసి ఉండగానే ఆ రాజును కఱచింది. విజ్ఞులు ఇలా చక్కగా చెప్పారు—

ఉపదేశంచే స్వభావాన్ని మార్చడం సాధ్యం గాదు. బాగుగా కాగిన నీళ్లైనా మరలా (కొంతనేపటికి) చల్లబడుతుంది.

అగ్ని చల్లబడవచ్చు. చంద్రుడు, నీప్పులు(గర్భి) కొల్చువాడు కావచ్చు. కానీ మానవుల స్వభావాన్ని మార్చడం సాధ్యం గాదు.

మూ. అథాసౌ మహివతిః సూచ్యగ్రవిద్ధ ఇవ తచ్చయనం త్యక్త్యా తత్తణాదేవోత్థితః— 'అహో, జ్ఞాయతామత్ర ప్రచ్ఛాదనవతే మత్కుణో యాకా వా నూనం తిష్ఠతి యేనాహం దప్తః' ఇతి (నేవకాన్ ప్రాశా). అథ యే కఞ్చా కినస్తత్ర స్థితాస్తే ప్రచ్ఛాదనవతుం గృహీత్వా సూక్ష్మదృష్ట్యా వీక్షాంచక్రుః. అత్రాస్తరే స మత్కుణజ్ఞావల్యాత్ ఖట్వాంతం ప్రవిష్టః. సా మన్దపిసన్ద్విణ్యవి వస్త్రిసన్ద్వస్త్రతా తైర్దృష్టా, వ్యాపాదితా చ. అతోఽహం బ్రవీమి— 'న హ్యవి జ్ఞాతశీలస్య' ఇతి. ఏవం జ్ఞాత్వా తస్యయైష పథ్యః, నోచేత్త్వాం వ్యాపాదయిష్యతి. ఉక్తజ్ఞా—

శ్లో. త్యక్త్యాభ్యస్తరా యేన బాహ్యశ్చాభ్యస్తరీకృతాః

స ఏవ మృత్యుమాప్నోతి యథా రాజా కమద్దంపకః.

282

విజ్ఞలక ఆహ- 'కథమేతత్?' సోఽబ్రవీత్—

అ. అప్పుడు ఆ భూపాలుడు సూదిమొనతో గ్రుచ్చబడినవాడువలె పడకను వదలి దిగ్గున లేచాడు. (సేవకులతో అన్నాడు) 'ఓరి, ఈ దుప్పటిలో చూడండి. నల్లియో పేనో తప్పక ఉంది. అది నన్ను కఱచింది' వెంటనే అచ్చటఉండే కంచుకలు ఆ దుప్పటిని తీసికున్నారు. సూక్ష్మంగా చూచారు. ఈ లోపల ఆ నల్లి తొందరగా మంచం లోనికి దూరింది. ఆ మందవినర్చిణిమాత్రం (పేను) క్రొత్తంనందున వారికి కనబడింది. చంపబడింది. ఇందువల్ల నేను తెలుపుచున్నాను— 'న హ్యవిజ్ఞాతశీలస్య-' (శీలం తెలియని వానికి) ఇత్యాది. దీనిని తెలిసికొని మీరు ఇతణ్ణి (సంజీవకుణ్ణి) వధించాలి. లేనచో (అతడు) మిమ్ములను సంహరిస్తాడు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

ఎవడు అంతరంగికులను వదలివేస్తాడో, బయటవారిని అంతరంగికులను చేసికుంటాడో, వాడు ప్రభువైన కకుద్ధుర్మునివలె మరణిస్తాడు.

పింగళకుడు అడిగాడు— 'అది ఎట్లు?' అతడు (దమనకుడు) ఇలాచెప్పాడు—

కథా-10

చణ్డరవశ్యుగాల-కథా

మూ. కస్మిన్శ్చిద్వనప్రదేశే చణ్డరవో నామ శ్యుగాలః ప్రతివనతి స్మ. న కదాచిత్ ఘృధావిష్టో జిహ్వాలౌల్యాన్నగరాంతరే ప్రవిష్టః. అథ తం నగర వాసినః సారమేయా అవలోక్య సర్వతః శబ్దాయమానాః పరిధావ్య టిక్ష్ణదంష్ట్రాగ్రై రృక్షితుమారభ్యః. సోఽవీ తై రృక్ష్యమాణః ప్రాణభయాత్ ప్రత్యాసన్నరజక గృహం ప్రవిష్టః. తత్ర చ నీలీరసపూర్ణమహాభాణ్డం సజ్జీకృతమాసీత్. తత్ర చ సారమేయైరాక్రాంతో భాణ్డమధ్యే పతితః. అథ యావన్నిష్క్రాంతస్తావన్నీలవర్ణః సజ్జాతః. తత్రాపరే సారమేయాంతం శ్యుగాలషజానంతో యథాభీష్టదిశం జగ్ముః.

అ. ఒకానొక అడవిలో చండరవుడు అనే నక్క నివసిస్తూ ఉండేది. అది ఒకనాడు ఆకలిచే బాధపడుచూ నాల్కాచాపల్యంచే నగరంలో జొరబడింది. అప్పుడు నగరంలో ఉండే కుక్కలు దాన్ని చూచాయి. నలువైపులా మొఱుగుచూ వెంబడించాయి. తమ పడునైన కోరలతో కఱువసాగాయి. అది వాటిచే కఱువపడుచూ ప్రాణభయంతో

దగ్గరలో ఉండే చాకలి ఇంటిలోనికి దూరింది. అప్పుడు నీలీరంగుతో నీడిన పెద్దతొట్టి నిద్దంగా ఉండింది. అక్కడను కుక్కలు వెంటడింపగా తొట్టినడుమ పడింది. (తొట్టినుండి) వెలువలిడి రాగానే నీలీరంగు అయింది. అప్పుడు ఆ కుక్కలు దాన్ని నక్కగో దరిపెక తోచివ దిక్కున వెళ్ళాయి.

మూ. చంద్రవోలివి దూరతరం ప్రదేశమాసోద్య కాసనాభిముఖి
ప్రతినే. న చ నీలవర్ణేన కదాచిన్నిజరజన్యజ్యతే. ఉక్త చ=

శ్లో. వజ్రలేపస్య మూర్ఖస్య నారీజాం కర్కటస్య చ
ఏకో గ్రహస్తు మినానాం నీలీమద్యపయోద్యథా. 283

అ. చంద్రవర్ణుడును, చాలాదూరంపోయి అడవిలోనగా వెళ్ళాడు. నీలవర్ణం (నల్లరంగు) తనరంగు వదలదు. విజ్ఞులన్నారు.

వజ్రలేపం (వజ్రంపూత), మూర్ఖుడు, స్త్రీలు, ఎండ్రకోయ, చేపలు, నీల వర్ణం, త్రాగుబోతు, వీరు తమ గుండాలను పీడరు.

మూ. అథ తం హర-గల-గరల-తమాల సమప్రభమహార్యం
సత్త్వమవలోక్య సర్వే సింహ-వ్యాఘ్ర-ద్వీప-వృక ప్రభృతయోఽరణ్యనివాసిసో
భయవ్యాకులచిత్తాః సమంతాత్ పలాయనక్రియాం కుర్వంతి కథయంతి చ స
జ్ఞాయతేఽస్య కీర్మగ్నిచేష్టితం పౌరుషజ్ఞా. తద్దూరతరం గచ్ఛామః. ఉక్తజ్ఞా-

శ్లో. న. యస్య చేష్టితం విద్యాన్న కులం న. పరాక్రమమ్.

న తస్య విశ్వనేత్ ప్రాజ్ఞో యదీచ్ఛేచ్ఛియమాత్మనః. 284

అ. అంత శివునికంఠంలోని విషంతోడను కానుగుచెట్టుతో నమానమైన (నల్లని)కాంతిగల ఈ నూతనప్రాజ్ఞిని, అడవిలో నివసించే సింహాలు పెద్దపులులుచిట్టత పులులు తోడేస్తు మొదలైనవి అన్నీచూచాయి. భయంచే కలతచెందాయి. నలువైపులా పరుగెత్తసాగాయి. ఇలా చెప్పుకొనదొడిగాయి. 'దీని చేష్టితం (వర్తన) పౌరుషం ఎలాంటివో తెలియవు. కనుక మిక్కిలి దూరంగా పోదాము. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

ఎవరి ప్రవర్తన, కులం, పరాక్రమం తెలియవో, వానిని, తన శ్రేయస్సు కోరే ప్రాజ్ఞుడు నమ్మరాదు.

మూ. చందరవోఁపి తాన్ భయవ్యాకులితాన్ విజ్ఞాయేదమాహ -
 ఖో ఖోః శ్వాపదాః? కిం యాయం మాం దృష్ట్యైవ సంశ్రస్తా ప్రజథ. తన్న
 భేతవ్యమ్. అహం బ్రహ్మణాఽద్య న్వయమేవ సృష్ట్యాఽభిహితః - 'యచ్ఛాప్తి
 పదానాం మధ్యే కశ్చిద్రాజా నాన్తి. తత్త్వం మయాద్య సర్వశ్వాపదప్రభుత్వే
 ఽభిషిక్తః కకుద్ధ్రుమాభిధః. తతో గత్వా క్షితితలే తాన్ సర్వాన్ పాలయ'
 ఇతి. తతోఽహమత్రాగతః. తన్నమ ఛత్రచ్ఛాయాయాం సర్వైరేవ శ్వాపదైర్వ
 ర్తితవ్యమ్. అహం కకుద్ధ్రుమో నామ రాజా త్రైలోక్యేఽపి సజ్జాతః'.

అ. చందరవుడును ఆ మృగాలు భయంచే కలతజ్వలదడం గ్రహించి ఇలా
 అన్నాడు - 'ఓఓ జంతువులారా! నన్ను చూడగానే భయపడి మీరు ఎందుకు వరుగెత్తె
 దరు? ఆలా భయపడకుడు. నేడు బ్రహ్మ, నన్ను స్వయంగా సృష్టించి ఇలా చెప్పాడు -
 'జంతువులకు ప్రభువు ఎవడును లేడు. అందుచే నేడు నిన్ను సర్వజంతువులకు ప్రభు
 వుగాఽభిషేకించాను. నీపేరు కకుద్ధ్రుముడు. కనుక భూలోకానికి పోయి వాటిని అన్నింటిని
 పరిపాలింపుము.' అందుచే నేను ఇచ్చటికి వచ్చాను. కనుక నా గొడుగు నీడలో (అధి
 కారంలో) జంతువులన్నీ ఉండాలి. కకుద్ధ్రుముడు అనే నేను ముల్లోకాలకు ప్రభువును
 అయ్యాను.

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా సింహవ్యాఘ్రపురస్సరాః శ్వాపదాః 'స్వామిన్
 ప్రభో, సమాదిశ' - ఇతి వదంతస్తం పరివవ్రుః. అథ తేన సింహస్యామాత్య
 పదవీ ప్రదత్తా. వ్యాఘ్రస్య శయ్యాపాలనత్వమ్. ద్వీపిస్తామ్బూలాధికారః.
 వృకస్య ద్వారపాలకత్వమ్. యే చాత్మీయాన్తైః సహౌతాపమాత్రమపి న కరోతి.
 శృగాలాః సర్వేఽవ్యర్థచన్ద్రోందత్త్వానిస్సారితాః. ఏవం తస్య రాజ్యక్రియాయాం
 వర్తమానస్య తే సింహదయో మృగాన్ వ్యాపాద్య తత్పురతః ప్రక్షిపన్తి.
 సోఽపి ప్రభుధర్మేణ సర్వేషాం తాన్ ప్రవిభజ్య ప్రయచ్ఛతి.

అ. దానిని విని సింహాలు పులులు మొదలైన జంతువులు- స్వామీ, ప్రభూ.
 ఆజ్ఞాపించండి.- అని పలుకుచూ దాని చుట్టూ చేరాయి. అంత అవి సింహానికి మంత్రి
 పదవిని- పెద్దపులికి శయ్యాపాలనం- చిరుతపులికి తాంబూలం అందివ్వడం- తోడే

లుకు ద్వారపాలకత్వం ఇలా అధికారాలు ఇచ్చింది. తన కులంవారితో మాట్లాడడం సైతం చూసివేసింది. నక్కలన్నీ అర్థచంద్రప్రయోగం చే (మెడపట్టి) గెంటివేయబడి నాయి. ఇలా అతడు రాజ్యపాలన చేస్తుండగా సింహాలు మొదలైనవి మృగాలను (వేటాడి) చంపి తెచ్చి అతని ముందు ఉంచేవి. అతడు వాటిని వ్రభు ధర్మంగా విభజించి అన్నింటికీ పంచిపెట్టేవాడు.

మూ. ఏవం గచ్ఛతి కాలే కదాచిత్రేన సమాగతేన దూరదేశే శబ్దాయ మానస్య శృగాలబృన్దస్య కోలాహలోఽశ్రావి. తం శబ్దం శ్రుత్వా పులకితతను రాసన్ శ్రువరిపూర్ణ నయన ఉత్తాయ తారస్వరేణ విరోతుమారబ్ధవాన్. అథ తే సింహాదయస్తం తారస్వరమాకర్ణ్య శృగాలోఽయమితి మత్వా సలజ్జమధో ముఖాః క్షణమేకం స్థిత్వా మిథః ప్రోచుః 'భోః వాహితా వయమనేన క్షుద్ర శృగాలేన. తద్వద్యతామ్ - ఇతి. సోఽపి తదాకర్ణ్య వలాయితమిచ్ఛంస్తత్ర స్థాన ఏవ సింహాదిభిః బ్రహ్మకృతో మృతశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి-(త్యక్తా శ్చాభ్యస్తరా యేన'- ఇతి.

ఆ. ఇలా కొంతకాలం గడిచింది. ఒకనాడు అది సభలో ఉండగా దూర ప్రాంతాన నక్కలగుంపు అజవడం వినబడింది. ఆ శబ్దంపై అది [నక్క] పులక రించిపోయింది. కన్నుల ఆంధ్రాశ్రువులు సిందాయి. లేచి తారస్వరంతో [బిగ్గరగా] అణువణువణువు అంత సింహంమొదలైనవి ఆ తారస్వరం విన్నాయి. 'ఇది నక్క' అని తలచాయి. సిగ్గుతో క్షణకాలం తలలు వాల్చాయి. పిమ్మట తమలోతాము ఇలా చెప్పుకున్నాయి. 'ఈ క్షుద్రమైన నక్క మనలను సేవకుల జేసింది. కనక వడించాలి' నక్కయు దానిని వినింది. పాటిపోదలించింది. కాని అచ్చటనే సింహం మొదలైన వాటిచే ముక్కలు ముక్కలుగా చేయబడి చచ్చింది. అందుచే నేను ఇలా చెప్పుచున్నాను త్యక్తాశ్చాభ్యస్తరా యేన (ఎవడు అంతరంగికులను విడుచునో) ఇత్యాది.

మూ. తదాకర్ణ్య పింగలక ఆహ- 'భో దమనక కః వ్రత్యయోఽత్ర విషయే యత్సమమోపరి దుష్టబుద్ధిః'. స ఆహ- 'యదద్య మమాగ్రే-తేన నిశ్చయః కృతో యత్ ప్రభాతే పింగలకం వధిష్యామి. తదత్రైవ వ్రత్యయః. ప్రభాతేఽవసరవేలాయామార క్తముఖనయనః స్ఫురితాధరో దిశోఽవలోకయన్ననుచిత

స్థానోపవిష్టస్వాం క్రూరదృష్ట్యా విలోకయిష్యతి. ఏవం జ్ఞాత్వా యదుచితం తత్కర్తవ్యమ్.

అ. దానిని విని పింగళకుడు అన్నాడు—అతడు నా విషయంలో 'ద్రోహబుద్ధి అని ఎలా నమ్మడం' ? దమనకుడు చెప్పాడు— నేడు నాముందు అతడు— (రేపు) ఉదయం పింగళకుణ్ణి వధిస్తాను— అని నిశ్చయం చేశాడు. అదే ఇందు ప్రమాణం. (రేపు) ఉదయం మీ దగ్గరకు వచ్చేటప్పటికి నోరు, కన్నులు ఎఱ్ఱగా ఉంటాయి. పెదవులు చలిస్తుంటాయి. నలుదెసల చూస్తూ అనుచిత స్థానంలో కూర్చుంటాడు మిమ్ము క్రూర దృష్టితో చూస్తాడు. ఈ లక్షణాలు తెలిసికొని తగినవిధంగా చేయండి.

మూ. ఇతి కథయిత్వా సంజీవకనకాశం గతః. తం ప్రణమ్యోపవిష్టః సంజీవకోఽపి సోద్యేగాకారం మన్దగత్యా సమాయాంతం తముద్వీక్ష్య సాదరతరమువాచ— 'భో మిత్ర, స్వాగతం. చిరాన్ దృష్టోఽసి. అపి శివం భవతః? తత్కథయ, యేనాదేయమపి తుభ్యం గృహగతాయ ప్రయచ్ఛామి. ఉక్తౌ—

శ్లో. తే ధన్యాస్తే వివేకజ్ఞాస్తే సఖ్యా ఇహ భూతలే

ఆగచ్ఛన్తి గృహే యేషాం కార్యం సుహృదో జనాః. 285

అ. ఇట్లుపలికి సంజీవకుని దగ్గరకు వెళ్లాడు. అతనికి ప్రణమిల్లి కూర్చున్నాడు. సంజీవకుడును కంగారుతో ఉండే అతని (దమనకుని) అకారం మెల్లగా రావడం చూచాడు. మిక్కిలి ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు— 'ఓ మిత్రమా ! స్వాగతం చాలా కాలానికి కనబడ్డారు. తామూ క్షేమమా ? చెప్పండి. ఇంటికివచ్చిన మీకు ఇవ్వకూడనిది అయినా ఇస్తాను. పెద్దలు ఇలా అన్నారు—

ఎవరి ఇంటికి వసమీద మిత్రులు వస్తుంటారో, వారే ఈ భూతలంలో ధన్యులు. వివేకజ్ఞులు సఖ్యులు (అనబడుదురు)

మూ. దమనక అహ— 'భోః కథం శివం సేవకజనస్య?

శ్లో. సమృత్తయః పరాయత్నాః సదా చిత్తమనిర్వృతమ్

స్వజీవితేఽవ్యవిశ్వానస్తేషాం యే రాజసేవకాః. 286

అ. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు— 'అయ్యా ! సేవకజనానికి కళలం

ఎక్కడిది? రాజసేవకులకు సంపదలు వరాధీనాలు. చిత్తం శాంతిరహితం, జీవితం సైతం నమ్మకంలేనిది.

మూ. తథా చ—

శ్లో. సేవయా ధనమిచ్చద్భిః సేవకైః వశ్య యత్కృతమ్
స్వాతంత్ర్యం యచ్చరీరస్య మూఢై స్తదపి హరితమ్. 287

అ. సేవావృత్తిద్వారా ధనంకోరే సేవకులు చేసేది ఏమిటో చూడుము. ఈ మూఢులు శరీరానికి ఉండే స్వాతంత్ర్యాన్ని పోగొట్టుకున్నారు.

శ్లో. తావజ్జన్మాతిదుఃఖాయ తతో దుర్గతతా సదా
తత్రాపి సేవయా వృత్తిరహో దుఃఖపరమ్పరా. 288

అ. పుట్టుకయే అధికదుఃఖానికి సంభవిస్తుంది. అందులో దరిద్రత, ఆ మీదట సేవావృత్తి. అయ్యో! దుఃఖపరంపర.

శ్లో. జీవన్తోఽపి మృతాః పశ్య హ్రూయన్తే కిల భారతే
దరిద్రో వ్యాధితో మూర్ఖః ప్రవాసీ నిత్యసేవకః. 289

అ. మహాభారతంలో ఈ అయిదుగురు బ్రతికి ఉన్నా చచ్చిన వారితో సమానంగా తెలుపబడినారు. వారెవరు అనగా 1. దరిద్రుడు, 2. రోగి, 3. మూఢుడు 4. దేశాంతరనివాసీ, 5. నిత్యసేవకుడు.

శ్లో. నాశ్నాతి స్వేచ్ఛయాత్సుక్యాద్వినిద్రోఽపి ప్రబుధ్యతే
స నిఃశక్యం వచో బ్రూతే సేవకోఽవ్యత్ర జీవతి. 290

అ. సేవకుడు ఇష్టంఉన్నా ఉత్సాహంతో తినలేదు. పూర్తిగా నిద్రాపక ముందే మేల్కొలుపబడుతాడు. నిర్భయంగా (నిస్సంకోచంగా) మాట్లాడజాలడు. అయినా జీవిస్తూనే ఉన్నాడు.

శ్లో. సేవా శ్వవృత్తిరాఖ్యాతా యై సైర్మిథ్యాప్రజల్పితమ్
స్వచ్ఛన్దం చరతి శ్వాత్ర సేవకః పరశాసనాత్. 291

అ. సేవావృత్తిని కుక్కజీవితంతో సమానంగా కొందరు అన్నారు. కాని అది మిథ్య(అనత్యం). కుక్క స్వేచ్ఛగా తిరుగుతుంది. సేవకుడు యజమానుని

ఆజ్ఞప్రకారం నంచరిస్తాడు.

శ్లో. భూశయ్యా బ్రహచర్యం చ కృశత్వం లఘుభోజనమ్

సేవకస్య యతేర్యద్వద్విశేషః పాపధర్మజః 292

అ. సేవకునికి నన్యాసికి- భూశయనం- బ్రహ్మచర్యం- దుర్బల శరీరం అల్పభోజనం- అనేవి సమానధర్మాలు. ఇందు విశేషం ఏమి అంటే- సేవకుని ఆచరణ పాపానికి, నన్యాసి ఆచరణ ధర్మానికి (ముక్తికి) హేతువులు.

శ్లో. శీతాతపాదికష్టాని నహతే యాని సేవకః

ధనాయ తాని చాలాని యది ధర్మాన్న ముచ్యతే. 293

అ. సేవకుడు సేవావృత్తికి విముఖుడు గానిచో చలి, ఎండ మొదలైన కష్టాలు సహిస్తాడు. ధనంకొరకు అవి అల్పాలు.

శ్లో. మృదునాపి సువృత్తేన సుశ్చిష్టేనాపి హరిణా

మోదకేనాపి కిం తేన నిష్పత్తిర్యస్య సేవయా. 294

అ. మెత్తనిది- గుండ్రం అయిందీ జీడిపప్పు, ద్రాక్ష, బాదంపప్పు మొదలైన వాటితో చేరినదీ- (కంటిని నొక్కనూ) ఆకర్షించేది అయిన ఆ లడ్డుచే (మోదకంచే) ఏమిలాభం? సేవచే అది లభిస్తుంది (నిష్పన్నమౌతుంది).

మూ. సంజీవక ఆహ- 'అథ భవాన్ కిం వక్తుమనాః?' సోఽబ్ర వీత్- 'మిత్ర! సచివానాం మంత్రభేదం కర్తుం న యుజ్యతే. ఉక్తం చ-

శ్లో. యో మంత్రం స్వామినో భిద్యాత్ సాచివ్యే నన్నియోజితః

స హత్వా నృపకార్యం తత్ స్వయం చ నరకం వ్రజేత్. 295

శ్లో. యేన యన్య కృతో భేదః సచివేన మహిపతేః

తేనాశ్రువధస్తస్య కృత ఇత్యాహ నారదః. 296

అ. సంజీవకుడు ఇలా అన్నాడు- తాము ఏమి చెప్పదలచారు? అతడు (దమనకుడు) చెప్పాడు. మిత్రమా, మంత్రులు (ప్రభువునకు) చెడుసలహాలు ఇవ్వడం తగదు. పెద్దలు అన్నారు-

ఎవడు మంత్రపదవిని నియుక్తుడై మంత్రభేదం చేస్తాడో, వాడు ప్రభు కార్యం నాశం చేస్తాడు - మరణం తర్వాత నరకలోకానికి పోతాడు.

నాడుడు ఇలా అన్నాడు - ఏ మంత్ర ప్రభువునకు చెడునలహాలు ఉస్తాడో (మంత్రభేదం చేస్తాడో) ఆ మంత్రిని ఆయుధంతో కాక - ముద్దముద్దగా మర్దించి చంపాలి.

మూ. తథాపి మయా తవ స్నేహపాశబద్ధేన మంత్రభేదః కృతః. యత స్త్వం మమ వచనేనాత్ర రాజకులే విశ్వస్యః ప్రవిష్టశ్చ. ఉక్తం చ -

శ్లో. విశ్రమ్భాద్యస్య యో మృత్యుమవాప్నోతి కథంఞ్చన

తస్య హత్యా తదుక్తా సా ప్రాహేదం వచనం మనుః.

297

అ. అయితా నేను నీ స్నేహపాశంలో బద్ధుడనై మంత్రభేదం చేశాను - ఎలనన - నీవు నా మాటచేత విశ్వాసం పొంది ఈ రాజకులంలో ప్రవేశించావు. పిఞ్జలు ఇలా అన్నారు -

ఎవరినేని విశ్వసించి ఎవడైన. ఏ విధమైన మరణం బొందినా - ఆ హత్యా, హత్యవల్ల గల్గినసాపం వానికి (విశ్వాసం గల్గించిన వానికి) గల్గును - అని మనువు తెల్పుడు.

మూ. తత్ తవోపరి పింగలకోఽయం దుష్టబుద్ధిః. కథితఞ్చాద్యానేన మత్పురతశ్చతుష్కర్ణతయా - 'యత్ప్రభాతే సజ్జీవకం హత్వా సమస్తమృగపరి వారం చిరాత్ తృప్తిం నేష్యామి'. తతః స మయోక్తః - 'న యుక్తమిదం యన్మిత్రద్రోహేణ జీవనం క్రియతే. ఉక్తం చ -

శ్లో. అపి బ్రహ్మవధం కృత్వా ప్రాయశ్చితేన శుర్యతి

తదర్హేణ విచీరేణ న కథంఞ్చిత్ సుహృద్భూహః.

298

అ. కనుక నీ విషయంలో ఈ పింగళకుడు చెడు భావంతో ఉన్నాడు. నేడు నా ముందు నాలుగు చెవులుగా (మూడవవాడు లేనట్లుగా) అతడు అన్నాడు - ప్రాతః కాలం సంజీవకణ్ణి వధించి సమస్త పరివారానికి (ఎన్నోరోజులకు) చిరకాలీనమైన తృప్తిగల్గిస్తాను. అంత నేను అన్నాను - 'ప్రభూ' మిత్రద్రోహంజే జీవించడం

సముచితం గాదు పెద్దలన్నారు—

బ్రహ్మ (బ్రాహ్మణ) హత్యచేసియూ ప్రాయశ్చిత్తించే పరిశుద్ధి పొంద వీలు అగును. మిత్రద్రోహానికి ఎలాంటి ఆచరణచేతను ఏ విధంగా శుద్ధిలేదు.”

మూ. తతస్తేనాహం సామర్షేణోక్తః— టో దుష్టబుద్ధే, సజ్జీవకస్తావ చ్చష్టబోజీ, వయం మాంసాశినః, తదస్మాకం స్వాభావికం వైరమ్, ఇతి కథం రిపురుపేక్ష్యతే. తస్మాత్ సామాదిభిరుపాయైర్హన్యతే. న చ హతే తస్మిన్ దోషః స్యాత్. ఉక్తిం చ—

శ్లో. దత్త్వాపి కన్యకాం వైరీ నిహంతవ్యో వివశ్చితా

అన్యోపాహ్నేరశక్యో యో హతే దోషో న విద్యతే.

299

శ్లో. కృత్వాకృత్యం న మన్యేత క్షత్రియో యధి సంగతః

ప్రసుప్తో ద్రోణపుత్రేణ ధృష్టద్యుమ్నః పురా హతః.

300

అ. అంత అతడు క్రుద్ధుడై నాతో ఇలా అన్నాడు— ఓరీ దుష్టబుద్ధీ! సంజీవ కుడు గడ్డితినేవాడు. మనం మాంసాహారం ‘అందువల్ల మనకు (అతనితో) సహజ మైన ఔరోధం ఉంది. ఈ కారణంచే శత్రువును ఎలా ఉపేక్షిస్తాం? కనుక సామాదులైన ఉపాయాలచే పధించాలి. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

రాజనీతిజ్ఞుడు, ఇతరోపాయాలచే చంపడానికి సాధ్యంగాని శత్రువునకు కన్యను ఇచ్చి అయినా చంపాలి. అలా చంపడంలో దోషం లేదు—

యుద్ధసంగతుడైన క్షత్రియుడు మంచిచెడ్డలను తలంపరాదు. పూర్వం ద్రోణపుత్రుడైన ఆశ్వత్థామ నిద్రించే ధృష్టద్యుమ్నుని చంపాడు.’

మూ. తదహం తస్య నిశ్చయం జ్ఞాత్వా త్వత్సకాశమిహగతః. సాం ప్రతం మే నాస్తి విశ్వాసమాతకద్రోహః. మయా సుగుప్తమస్త్రైస్తవ నివేదితః. అథ యత్ తే ప్రతిభాతి తత్ కురుష్వ ఇతి. అథ సజ్జీవకస్తస్య తద్వజ్రపాత దారుణం వచనం శ్రుత్వా మోహముపగతః.

అ. అందువల్ల నేను అతని నిశ్చయం తెలిసికొని ఇచ్చటకీ నీ దగ్గరకు వచ్చాను. ఇప్పుడు నాకు విశ్వాసమాతపాపం లేదు. మిక్కిలి దాచిన రహస్యం తెలిపాను.

పిమ్మట మీకు ఎలా తోస్తే ఆలా చేయండి.' అంత నంజీవకుడు వజ్రఘాతకఠోరమైన (భయంకరమైన) అతని మాటను విని మూర్ఛను పొందాడు.

మూ. అథ చేతనాం లబ్ధ్యా నవైరాగ్యమిదమాహ - 'భో! సాధ్యదముచ్యతే -

శ్లో. దుర్జనగమ్యా నార్యః ప్రాయేణాన్నేహవాన్ భవతి రాజా

కృపణానుసారి చ ధనం మేఘా గిరిదుర్గవర్షీ చ.

301

అ. పిమ్మట (కొంతసేపటికి) తెలివినంది వైరాగ్యభావంతో ఆలా అన్నాడు. ఓయీ! పెద్దలు దీనిని చక్కగా చెప్పారు -

శ్రీలు దుర్జనులకు లొంగుతారు (గమ్యులు). రాజు సామాన్యంగా ప్రేమలేని వాడై ఉంటాడు. ధనం లోబిని శేరుతుంది. మేఘం కొండలలో కోటలలో వర్షిస్తుంది.

శ్లో. అహం హి సమ్మతో రాజ్ఞో య ఏవం మన్యతే కుధీః

బలీవర్ధః న విజ్ఞేయో విషాణపరివర్జితః.

302

శ్లో. వరం వనం వరం భైక్ష్యం వరం భారోపజీవనమ్

వరం వ్యాధిర్మనుష్యాణాం నాధికారేణ సమ్మదః.

303

అ. నేను రాజునకు ఇష్టమైనవాడను, - అని ఎవడేని బుద్ధిహీనుడై తలంచి నచో - అతిజ్ఞ కొమ్ములులేని ఎద్దుగా తలంచాలి

అరణ్యనివాసం - భిక్షా భోజనం - బరువులుమోసి జీవించడం - వ్యాధిచే బాధింపబడడం అయినా శ్రేష్ఠమేగాని సేవావృత్తిచే సంపదలు వద్దు.

మూ. తదయుక్తం మయా కృతం తదనేన సహ మైత్రీ విహితా ఉక్తజ్ఞా -

శ్లో. యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులమ్

తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ న తు పుష్ట - విపుష్టయోః.

304

శ్లో. మృగా మృగైః సజ్జమనువ్రజన్తి గావశ్చ గోభిస్తురగాస్తురజైః

మూర్ఖాశ్చ మూర్ఖైః సుధీయః సుధీభిః సమానిశీలవ్యసనేన సఖ్యమ్. 305

అ. నేను ఇతని స్నేహం పొందడంద్వారా అనుచితం చేసాను. పెద్దలన్నారు.

మైత్రిగాని వివాహనంబంధంగాని, సమానధనం సమానకలంగల వారితో చేసికొనాలి. బలవంతునికి దుబ్బలునికి తగదు.

మైత్రి అనేది సమానమైన శీలంగలవారితో గాని - వ్యసనం (చెడలలవాటు) గలవారితో గాని సంభవిస్తుంది. ఎట్లనగా - లేఖ లేళ్లతో, ఆవులు ఆవులతో - గజాలు గుడ్డాలతో, మూఝలు మూఝలతో, జ్ఞానులు జ్ఞానులతో కలిసి ఉంటారు.

మూ. తద్యది గత్వా తం ప్రసాదయామి, తథాపి న ప్రసాదం యాన్యతి. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. నిమిత్తముద్దిశ్య హి యః ప్రకువ్యతి ద్రువం న తన్యావగమే ప్రశామ్యతి
అకారణద్వేషవరో హి యో భవేత్ కథం నరస్తం పరితోషయిష్యతి.

అ. ఒకవేళ నేను పోయి అతన్ని సంతోషపరుచడానికి యత్నించమన్ననూ అతడు సంతోషంపొందడు. (ఎలననగా) పెద్దలన్నారు—

ఎవరైనా ఏదేని కారణంవల్ల కోపంపొందితే, ఆ కారణం గురించి తొలగిస్తే అతడు శాంతుడు అగును. కాని అకారణంగా ద్వేషించేవాడు ఎన్ని చేసినా ఎలా సంతోషపడరాడు?

మూ. అహో సాధు చేదముచ్యతే—

శ్లో. భక్తనామపకారిణాం పరహితవ్యాపారయక్తాత్మనాం
సేవాసంవ్యవహారతత్త్వవిదుషాం ద్రోహాఙ్మలానామపి.

వ్యావృత్తిః స్థలితా నైరేష నియతా సిద్ధిర్భవేద్వా న వా
తస్మాదమ్బుపతేరివావనివతేః సేవా నదా శఙ్కనీ.

307

అ ఆహా! దీనిని తెన్నగా చెప్పాడు—

భక్తులు ఉపకారులు - ఇతరులకు మేలు గల్గించే వస్తువులు మనస్సు ఉంచినవారు, సేవావ్యవహారతత్వం తెలిసిన విద్వాంసులు, ద్రోహచింతేనివారు అయిన మనుష్యులకును (చిన్న చిన్న) పౌరపాట్లవలన ఆపత్తి (ఆపద) తప్పక అనుభవించవలసి వస్తుంది. భనలాభం కల్గవచ్చు, కల్గకపోవచ్చు. శనుక నముద్రనేవతే

(నముద్రయాత్రవలె) రాజసేవయు సందేహయు క్తం.

మూ. తథా చ—

శ్లో. భావస్నిగ్ధైః పకృతమపి ద్వేష్యతాం యాతి లోకే

సాక్షాదన్యైరపకృతమపి ప్రీతయే చోపయాతి.

దుర్గాహ్యత్వాన్నపతిమనసాం నైకభావాశ్రయాణాం

సేవాధర్మః పరమ-గహనో యోగినామప్యగమ్యః.

3108

అ. అలాగే—ఈ ప్రపంచంలో ప్రేమభావంచే మెఱిసే మిత్రులచే చేయబడిన ఉపకారంగాడ శత్రుతను గల్గిస్తుంది. సాక్షాత్తుగా శత్రువులు చేసిన అపకారం గూడ ప్రీతికి కారణం అవుతుంది. భిన్నభావాలతో ఉండే వ్రతువుల మనస్సులను గ్రహించడం చాలకష్టం. అందుచే సేవాధర్మం మిక్కిలి కష్టమైంది. యోగులకును అగమ్యం (అబోధ్యం).

మూ. తత్పరిజ్ఞాతం మయా మత్రసాదమనహమానైః సమీపవర్తిభిరేషు
వీజలకః ప్రకోపితః. తేనాయం మమాదోషస్మాప్యేవం వదతి ఉక్తం చ—

శ్లో. ప్రభోః ప్రసాదమన్యస్య న సహస్తిహ సేవకాః

సవత్స్య ఇవ సంక్రుద్ధాః సవత్స్యాః సుకృతేరపి.

3109

భవతి చైవం యద్గుణవత్స సమీపవర్తిషు గుణహీనానాం న ప్రసాదో భవతి.
ఉక్తం చ—

శ్లో. గుణవత్తరపాత్రేణ ఛాద్యస్తే గుణీనాం గుణాః

రాత్రౌ దీపశిఖాకాన్తిర్న భానావుదితే సతి.

3110

అ. కనుక నేను ఇలా గ్రహించాను— 'వ్రతువైన పింగళకుని దగ్గర ఉండే సేవకులు అతనికి నావైగల అనుగ్రహం సహింపలేకపోయారు (నావై) కోపం తెప్పించారు' అందుచే నిర్దోషి అయిన నన్ను ఇలా ఆసుచున్నారు. విజ్ఞులిలా అన్నారు—

ఒక సవతి మంచి నడవడికి గలదై నా, భర్త ఆమెయెడ చూపే అనురాగాన్ని సహింపక సవతులు వ్రతులైనట్లు, సేవకులుగూడ ఈ లోకంలో వ్రతువు ఒక సేవకుని యెడ చూపే అనుగ్రహం సహింపలేదు.

గుణవంతులు సమీపంలో ఉండగా గుణహీనులకు (ప్రభుని) అనుగ్రహం లభింపదుగాన ఇలా సంభవిస్తూ ఉంటుంది. పెద్దలు ఇలా అన్నారు—

రాత్రిఉండే దీపశిఖలకాంతి సూర్యుడు ఉదయింపగానే అజగిపోయినట్లు అధిక గుణవంతులవలన సాధారణ గుణవంతులగుణాలు కప్పబడి పోతాయి.

మూ. దమనక ఆహ— 'యద్యేవం తన్నాన్తి తే భయమ్. ప్రకోపి తోఽపి న దుర్జనైస్తవ వచనరచనయా ప్రసాదం యాన్యతి'. న ఆహ— 'భోః న యుక్తముక్తం భవతా. లఘూనామపి దుర్జనానాం మధ్యే వస్తుం న శక్యతే. ఉపాయాంతరం విధాయ తే నూనం ఘ్నన్తి. ఉక్తజ్ఞ—

శ్లో. జహవః పణ్డితాః క్షుద్రాః సర్వే మాయోపజీవినః

కుడ్యః కృత్యమకృత్యం వా ఉష్ణే కాకాదయో యథా.

311

దమనక ఆహ— 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్—

అ. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు— 'ఈ విధంగా అయితే నీకు భయంలేదు. దుష్టుల ప్రేరణచే అతడు కోపితుడు అయినా నీ మాటలచే ప్రసన్నుడు అగును. అతడో (నంజీవకుడు) చెప్పాడు— 'ఓయీ! నీవు నముచితంగా పల్కడంలేదు. దుర్జనులు అల్పులైనా వారిమధ్యన నివసించడం సాధ్యంగాదు. మరియొక ఉపాయం ఆశ్రయించి వారు సంహరిస్తారు. అభిజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

క్షుద్రులూ మాయోపజీవులూ అయిన విద్వాంసులు అందరూ— 'ఇది చేయ దగినది—ఇది చేయదగనిది'— అని తలంపక ఒంటెయెడ కాకులు మొదలై నవవలె ప్రవర్తిస్తారు.

దమనకుడు అన్నాడు— 'అది ఎట్లు'? అతడు (నంజీవకుడు) చెప్పాడు.

కథా-11

ఉష్ణ-కాకాది-కథా

మూ. కస్మింశ్చిద్వన్యోద్దేశే మదోత్కటో నామ సింహః ప్రతివసతి స్థు. తస్య చానుచరా అన్యే ద్వీవివాడునగోమాయవః సన్తి. అథ కవాచితే

ఇత స్తో భ్రమద్భిః సార్థభ్రష్టః క్రథనకో నామోష్ఠ్యోద్భ్రష్టః. అథ సింహ ఆహ—
ఆహా! అపూర్వమిదం స త్త్వమ్. తజ్ఞాయతాం కిమేతదారణ్యకం గ్రామ్యం
వా ఇతి. తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ— ‘భోః స్వామిన్ గ్రామ్యోఽయముష్ఠ్యి
నామా జీవవిశేష స్తవ భోజ్యః. తద్ వ్యాపాద్యతామ్’. సింహ ఆహ— ‘నాహం
గృహమాగతం హస్మి. ఉక్తఇచ్చ—

శ్లో. గృహే శత్రుమపి ప్రాప్తం విశ్వస్తమకుతోభయమ్

యో హన్యాత్తస్య పాపం స్యాచ్ఛత్రబ్రాహ్మణఘాతజమ్.

312

తదభయదానం దత్త్వా మత్సకాశమానీయతాం యేనాస్యాఽగమన
కారణం వృద్ధామి’.

అ. ఒకానొక అడవిలో మదోక్కంటుడు అనే సింహం నివసిస్తూ ఉండేది.
చిలుకపులి, కాలి, నక్క, దానికి సేవకులు. అంత ఒకనాడు అవి ఇటు అటు తిరుగుచూ
వ్యాపారులనుండి తప్పిపోయిన క్రిథనకుడు అనే ఒంటెను చూచాయి. అప్పుడు సింహం
ఇలా అనింది— ‘ఆహా, ఇది పరిశుభమైన (అపూర్వమైన) కొత్తజంతువు. ఇది అడవి
జంతువో గ్రామ్యజంతువో తెలిసికొనండి.’ దానిని విని కాకి చెప్పింది— ‘ఓ ప్రమా! ఇది
ఒంటె అనే గ్రామ్యజంతువిశేషం. మీకు భుజింపదగింది. కనుక వధించండి.’ సింహం
అనింది— ‘నేను ఇంటికి వచ్చిన వానిని చంపను.’ విజ్ఞులన్నారు—

నమ్మి నిర్భయంగా ఇంటికి వచ్చిన శత్రువునైనా చంపరాదు. అలా చంపిన
వానికి నూర్గురు బ్రాహ్మణుల చంపిన పాపం చుట్టు కొంటుంది.

కనుక అభయం ఇచ్చి నా వద్దకు తీసికొని రండి. అతనిరాకకు కారణం
అడిగెదను.

మూ. అథాసౌ సర్వైరపి విశ్వాస్యాభయప్రదానం దత్త్వా మదో
త్కటనకాశమానీతః ప్రణమ్యోపవిష్టశ్చ. తత స్తస్య పురుషతస్సేనాత్మవృత్తాంతః
సార్థభ్రంశనముద్భవో నివేదితః. తతః సింహేనోక్తమ్— ‘భోః క్రథనక, మా
త్వం గ్రామం గత్వా భూయాఽపి భారోద్వహనకష్టభాగీ భూయాః. తదత్రైవార
ణ్యే నిర్విశజ్కో మరకతనదృశాని శష్పాగ్రాణి భక్షయన్ మయా సహ సదైవ

పన'. సోఁవి తథేత్యుక్త్వా తేషాం మధ్యే విచరన్నకుతోఁవి భయమితి సుభే
నాస్తే.

అ. పిమ్మట అవి అన్నీ పోయి ఒంటెకు నమ్మకం గల్గించాయి. అభయ
ప్రదానం చేసాయి. మదోత్కటుని వద్దకు తెచ్చాయి. అది (ఒంటె) సమస్కరించి
కూర్చుంది. తర్వాత అది (సింహం) అడుగగా వ్యాపారులనుండి తప్పిపోవడం
అదిగా తన పృథ్వాంతం నివేదించింది. అపీడట సింహం చెప్పింది- 'ఓయీ క్రథనకా
సీను గ్రామానికి పోయి బరువుమోసే కష్టం అనుభవించవద్దు అందుచే ఈ అడవిలోనే
నంశయం వీడి మరకతమణులవంటి లేతగఱిక తింటూ నాతోబాటు నిత్యం వసింపుము
అదియు (ఒంటెయు) 'ఆటలనే' అని వాటి మధ్య తిరుగుచూ వీలాటిభయం లేక
సుఖంగా ఉండెను.

మూ. తథాన్యేద్యుర్మదోత్కటస్య మహాగజేనారణ్యచారిణా సహయద్ధ
మభవత్. తతస్తస్య దస్తముసలప్రహరైర్వ్యథా సజ్జాతా. వృథితః కథమపి.
ప్రాజ్ఞైర్విముక్తః. అథ శరీరాసామర్థ్యాన్న కుత్రచిత్ పదమపి చలితుం శక్నోతి.
తేఽవి సర్వే కాకాదయోఽప్రభుత్వేన క్షుధావిప్లవః పరం దుఃఖం భేజుః. అథ
తాన్ సింహః ప్రాహ- 'భోః, అన్విష్యతాం కుత్రచిత్ కిఞ్చిత్సత్త్వస్యేనాహ
మేతామపి దశాం ప్రాప్తనర్థత్వా యుష్మద్భృజనం సమ్పాదయామి'. అథ
తే చత్వారోఽవి భ్రమితుమారభ్యా యావన్న కిఞ్చిత్ సత్త్వం పశ్యంతి, తావద్వా
యనశ్శృగలో పరస్పరం మంత్రయతః.

అ. అనంతరం ఒక దినాన మదోత్కటునికి అడవిలో తిరిగే పెద్ద ఏనుగు
తో యుద్ధం సంభవించింది. అప్పుడు రోకండ్లవంటి దాని (ఏనుగు) కోరల దెబ్బలచే
ఆతడు (మదోత్కటుడు) బాధ పొందాడు- విదోవిధంగా ప్రాణాలతో బయట వడ్డాడు.
కాని శరీరం దుర్బలంగా ఉండడంతో ఒక ఆడుగు గూడ కదలడానికి శక్తిలేనివాడు
అయినాడు, ఆ కాకి మొదలైనవి అన్నీ ప్రభువు దుర్బలుడు కావడంతో తిండిలేక
మిక్కిలి దుఃఖం పొందాయి. అప్పుడు సింహం వాటితో ఇలా అంది- 'ఓరీ (నేనకు
లారా) ఎవచ్చేని ఏదేని ప్రాణిని వెదకండి. ఈ అవస్థలో ఉన్నా దానిని పధిస్తాను. మీకు

తిండి సంపాదిస్తాను? అంతట ఆ నాల్గు (సింహంతో నాల్గు) వెదకసాగాయి. ఎచ్చట ఏ ప్రాణి కనబడలేదు. అప్పుడు కాకి, నక్క తమలోతాము ఇలా ఆలోచన చేయ సాగాయి

మూ. శృగాల ఆహ— ‘భో వాయస! కిం ప్రభూతభ్రమణేన అయ మస్మాకం ప్రభోః క్రథనకో విశ్వస్తన్తిష్ఠతి. తదేనం హత్వా ప్రాణయాత్రాం కుర్మః’ వాయస ఆహ— ‘యత్తముక్తం భవతా. పరం స్వామినా తస్మాభయ ప్రదానం దత్తమాస్తే. న వధ్యోఽయమితి.’ శృగాల ఆహ— ‘భో వాయస, అహం స్వామినం విజ్ఞాప్య తథా కరిష్యే యథా స్వామీ వధం కరిష్యతి. తత్తిష్ఠంతు భవంతోఽత్రైవ, యావదహం గృహం గత్వా ప్రభోరాజ్ఞాం గృహీత్వా చాగచ్ఛామి’. ఏవమభిధాయ సత్వరం సింహముద్దిశ్య గతః.

ఆ. నక్క— ‘ఓకాకి? మిక్కిలి తిరుగడంవల్ల ఏమిలాభం! మన ప్రభువు నకు విశ్వాస పాత్రుడైన ఈ క్రథనకుడు (ఓంటె) ఉన్నాడు గదా! అతణ్ణి చంపి జీవ యాత్ర సాగిందా;

కాకి—‘తాము సరిగా చెప్పారు. కాని, ఇతడు అవధ్యుడు; అని ప్రభువు ఆతనికి అభయ ప్రదానం చేశాడు.

నక్క— నేను స్వామికి విన్నవించి స్వామి వధించేటట్లు చెప్తాను. తాము ఇచ్చటనే ఉండండి. నేను ఇంటికిపోయి ప్రభువుల ఆజ్ఞ తీసికొని వస్తాను.

ఇలా అని (నక్క) వెంటనే సింహం వద్దకు వెళ్ళింది.

మూ. అథ సింహమాసాద్యేదమాహ—‘స్వామిన్, సమస్తవనంబ్రాన్త్యా వయమాగతాః. న కిచ్ఛిత్సత్త్వమాసాదితమ్. తత్ కిం కుర్మో వయమ్? సప్రుతి వయం బుభుక్షయా వదమేకమపి ప్రచలితుం న శక్నుమః. దేవోఽపి పథ్యాశీ వర్తతే. తద్యది దేవాదేశో భవతి తత్రాథనకపీతేనాద్యోపథ్యక్రియా క్రియతే. అథ సింహస్తస్య తద్దాడుణం వచనమాకర్ణ్య సకోపమిదమాహ— ‘ధిక్, పాపా ధమ, యద్యేవం భూయోఽపి వదసి తతస్త్వాం తత్క్షణమేవ వధిష్యామి. యతో మయా తస్మాభయం ప్రదత్తమ్, తత్కథం వ్యాపాదయామి? ఉక్తం చ—

శ్లో. న గోప్రదానం న మహీప్రదానం న చాన్నదానం హితథా వ్రధానమ్
యథా వదంతీహ బుధాః వ్రధానం సర్వప్రదానేష్వభయవ్రధానమ్. 313

అ. అంత (నక్క) సింహాన్ని సమీపించి ఇలా చెప్పింది- 'స్వామీ' మేము అడవిఅంతా తిరిగి వచ్చాము ఏ ప్రాణి కనబడలేదు. మేము ఏమి చేయగలం? ఇప్పుడు ఆకలిచే ఒక్క అడుగుసైతం కదలించే శక్తిలేక ఉన్నాం. ప్రభువులును పథ్యభోజనం తీసికొనాలి కనుక ప్రభువులు అనుజ్ఞ ఇస్తే ఆ క్రథనకుని మాంసంతో నేడు పథ్యం జరుగుతుంది. అప్పుడు సింహం కఠోరమైన నక్కమాటను విని కోపంతో ఇలా పల్కింది- 'చీ' పాపాధమా, ఇలా మరల అందువేని నిన్ను వెంటనే వధిస్తాను. నేను అతనికి అభయం ఇచ్చాను - ఎలా చంపగలను? పెద్దలు అన్నారు—

ఈ ప్రపంచంలో గోదానం. భూదానం. అన్నదానం అంత ముఖ్యమైనవి గావు. అన్నిదానాలలో అభయదానమే ప్రధానమైనది అని బుధులు చెప్పుదురు.

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా శృగాల ఆహ- 'స్వామిన్, యద్యభయప్రదానం దత్త్వా వధః క్రియతే, తదైష దోషో భవతి. పునర్యది దేవపాదానాం భక్త్యా న ఆత్మనో జీవితవ్యం ప్రయచ్ఛతి తన్న దోషః. తతో యది న స్వయమేవాఽత్మానం వధాయ నియోజయతి తద్వధ్యః. అన్యథాఽస్మాకం మధ్యాదేకతమో వధ్య ఇతి. యతో దేవపాదాః పథ్యాశినః క్షున్నిరోధాదంత్యాం దశాం యస్యన్తి తక్కిమేతైః ప్రాతైరస్మాకం యే స్వామ్యర్థే న యాస్యంతి. అవరం పశ్చాదప్యస్మాభిర్నహ్నిప్రవేశః కార్యః, యది స్వామిపాదానాం కిచ్చిదనిష్ఠం భవిష్యతి. ఉక్తజ్ఞు—

శ్లో. యస్మిన్ కులే యః పురుషః ప్రధానః స సర్వయత్నైః పరిరక్షణీయః
తస్మిన్ వినష్టే కులసారభూతే న నాభిభజే హ్యరయో వహంతి. 314

అ. దానిని విని నక్క ఇలా (బదులు) చెప్పింది- 'స్వామీ' అభయదానం చేసి చంపితే ఈ దోషం వస్తుంది. కాని ప్రభువుల పాదములపై ఉండే భక్తితో అతడు తన ప్రాణాలు నమర్చిస్తే దోషం లేదు. అందుచే అతడు స్వయంగా వధకు నియోగిస్తే (అతణ్ణి) చంపండి. లేనిచో మూలో ఒకరిని చంపండి. ఏలనన- ప్రభువులు ఆకలిచే

(ఆకలిని నిరోధించడంచే) అంతిమ దశను (మరణావస్థను) చేరుతున్నారు. అలాంటి యేక ప్రభువులకు ఉపయోగపడని ఈ మా ప్రాణాలు ఎందులకు? మరియు మహారాజుల వారికి ఏదేని అశుభం (మరణం) సంభవిస్తే మేము అగ్నిప్రవేశం చేయవలసివస్తుంది. విజ్ఞులు అన్నారు—

కులానికి ప్రధానమైన వానిని సర్వయత్నాలచే రక్షించాలి. కులసారభూతుడైన అతడు నశిస్తే శత్రువులు (అరులు) తిరుగుబాటు చేస్తారు. చక్రానికి మూలధారం అయిన నాభి (కంఠ) పగిలితే ఆకలు- (అరులు బండిని మోయవు.

మూ. తదాకర్ణ్య మదోత్కట ఆహ- 'యద్యేవం తత్కురుష్వై యద్రోచతే'. తచ్చుత్వా న సత్వరం గత్వా తానాహ- భోః స్వామిన్ మహాత్యవస్థా వర్తతే. తక్కిం వర్యటితేన? తేన వినా కోఽత్రాస్మాన్ రక్షయిష్యతి, తద్గత్వా తస్య క్షుద్రోగాత్ పరలోకం ప్రస్థితస్యాత్మశరీరదానం కుర్మః, యేన స్వామిప్రసాదస్యాన్యణతాం గచ్ఛామః. ఉక్తం చ-

శ్లో. ఆపదం ప్రాప్నుయాత్ స్వామీ యస్య భృత్యస్య పశ్యతః

ప్రాణేషు విద్యమానేషు న భృత్యో నరకం వ్రజేత్.

315

అ. దానిని విని మదోత్కటుడు అన్నాడు- 'ఇలా అయితే ఇష్టప్రకారం చేయండి. ఆమాట విని ఆది (నక్క) వెంటనే వెళ్ళింది. తక్కిన జంతువులతో ఇలా అంది- 'మిత్రులారా, ప్రభువులకు గొప్ప దురస్థ వచ్చింది. అలాంటప్పుడు ఇలా తిరుగడం దేనికి? అతడు లేనిచో మనలను ఇచ్చు ఎవరు రక్షిస్తారు? అందుచే పోయి ఆశ్రితోగంచే పరలోకానికి ప్రయాణమైన అతనికి మన శరీరం సమర్పిద్దాం. దీనిచే స్వామి- అసుగ్రహణుడం నుండి విముక్తిని పొందెదము. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఏ సేవకుడు చూస్తూఉండగా, ప్రాణాలతో ఉండగా యజమాని అపదను పొందునో, ఆ సేవకుడు నరకం పొందును.

మూ. తదనంతరం తే సర్వే బాష్పపూరితదృశో మదోత్కటం వ్రణ మ్యావవిష్టాః. తాన్ దృష్ట్వా మదోత్కట ఆహ- 'భోః ప్రాప్తం దృష్టం వాకిశ్చోత్పత్తమ్'. అథ తేషాం మధ్యాత్ కాకః ప్రోవాచ- 'స్వామిన్, వయం

తావత్ నర్మత్ర పర్యటితాః. పరం న కిచ్చిత్సత్త్వం నమాసాదితం దృష్టం వా తదద్య మాం భక్షయిత్వా ప్రాణాన్ ధారయతు స్వామీ, యేన దేశస్యాఽశ్వానసం భవతి. మమ పునః స్వర్గప్రాప్తిరితి. ఉక్తం చ—

శ్లో. స్వామ్యుక్త్యే యస్త్యజేత్ ప్రాణాన్ భృత్యో భక్తిసమన్వితః

పరం న పదమాప్నోతి జరామరణవర్జితమ్.

316

అ. పిమ్మట అవి అన్నీ కన్నుల సీరు నింపుకొని మదోత్కటానికి ప్రణమిల్లి కూర్చున్నాయి వాటిని చూచి మదోత్కటాడు అన్నాడు— ఓఓ, ఏదేని ప్రాణి లభించిందా— లేక చూచారా? అంత వాటిలో కాకి ఇలా అంది— ‘ప్రహా’ మేము అయితే అంతటా తిరిగాం. కాని ఏ చిన్న ప్రాణియూ లభింపలేదు. కనుక నేడు నన్ను తిని ప్రభువులు ప్రాణాలు నిలుపుకొనండి. ఇందుచే ప్రభువులకు ఆశ్వానసం (ప్రాణరక్ష) నాకు స్వర్గ ప్రాప్తి కలుగుతుంది.’ పెద్దలు అన్నారు—

ఏ సేవకుడు ప్రభువుకొరకై భక్తితో ప్రాణాలు అర్పిస్తాడో అతడు ముసలి తనం— చావులేని పరమపదం (మోక్షం) పొందును

మూ. తచ్చ్రుత్వా శృగాల ఆహ— ‘భోః స్వల్పకాయో భవాన్. తవ భక్షణాత్ స్వామినస్తావత్ ప్రాణయత్రా న భవతి. అపరో దోషశ్చ తావత్ సముత్పద్యతే. ఉక్తచ్ఛ—

శ్లో. కాకమాంసం శునోచ్ఛిష్టం స్వల్పం తదపి దుర్లభమ్

భక్షితేనాపి కిం తేన తృప్తిర్యేన న జాయతే.

317

తద్దర్శితా స్వామిభక్తిర్భవతా. గతశ్చాన్యన్యం భర్తృపిణ్యన్య. ప్రాప్తశ్చోభయ లోకే సాధువాదః. తదసనరాగ్రతః. అహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి. తథాఽనుష్ఠితే శృగాలః సాదరం ప్రణమ్యాపవిష్టః ప్రాహ— ‘స్వామిన్ మాం భక్షయిత్వాఽద్య ప్రాణయత్రాం. విధాయ మమోభయలోకప్రాప్తిం కురు. ఉక్తచ్ఛ—

శ్లో. స్వామ్యాయత్రాః సదా ప్రాణా భృత్యానామాజ్ఞితా ధనైః

యతస్తతో న దోషోఽస్తి తేషాం గ్రహణసమ్భవః.

318

అ. దానిని ఎని నక్క ఇలా చెప్పింది— ‘ఓయీ! నీ దేహం మిక్కిలి

చిన్నది. నిన్ను తినడంతో ప్రభువుల పొట్టనిండదు (ప్రాణం నిల్వదు). మరియు పాపం సైతం గల్గుతుంది. పెద్దలన్నారు—

కాకిమాంసం, కుక్క-ఎంగిలి (తినగా మిగిలింది) స్వల్పంగానైనా దురభంగా ఉన్నా తినరాదు. అందువల్ల ఏ లాభం లేదు. తృప్తి లేదు. (కాకిని తినడంచే మహాపాపం, కుక్క ఎంగిలిచే పరమదరిద్రం చుట్టకొంటాయి).

సీవు ప్రభుభక్తి చూపించావు. ప్రభుని తిండి ఋణంనుండి విముక్తి పొందావు. ఉభయ లోకాలలో కీర్తి గడించావు. కనుక (ప్రభువుల) ఎదుటనుండి తొలగుము. నేను ప్రభువులకు మనవి చేయాలి? కాకి అలాగే తొలగింది. నక్క సాధరంగా ప్రణమిల్లి కూర్చుండి ఇలా పల్కింది— 'ప్రభూ! నన్ను భక్షించి నేడు తాము జీవయాత్ర సాగించండి. నాకు ఉభయలోకాలలో శుభాలు గల్గించండి. విజ్ఞులు అన్నారు—

ప్రభువు ధనముచే (ధనం ఇచ్చి) సేవకుల ప్రాణాలను తన ఆధీనం చేసికొన్నాడు. అందుచే వాటిని (ప్రాణాలు) గ్రహించడంలో దోషంలేదు.

మూ. అథ తద్రుత్వా ద్వీప్యాహ— ఖాః సాధూక్తం భవతా. పునర్భవానపి స్వల్పకాయః స్వజాతిశ్చ. నఖాయథత్వాదభక్ష్య ఏవ ఉక్తశ్చ—

శ్లో. నాభక్ష్యం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్ఞైః కణ్ఠగతైరపి

విశేషాత్తదపి స్తోకం లోకద్వయవినాశకమ్.

319

తద్దర్శితం త్వయాఽఽత్మానం కౌలీన్యమ్. అథవా సాధు చేదముచ్యతే -

శ్లో. ఏతదర్థం కులీనానాం నృపా కుర్వన్తి సజ్గిహమ్

ఆదిమధ్యావసానేషు న తే గచ్ఛన్తి విక్రియామ్.

320

తదవసరాగ్రతః, యేనాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి. తథానుష్ఠితే ద్వీపీ ప్రణమ్య మదోక్కుటమాహ— 'స్వామిన్ క్రియతామద్య మమ ప్రాజ్ఞైః ప్రాణయాత్రా. దీయతామక్షయో వానః స్వర్గే. విస్తార్యతాం శీతితలే ప్రభూతతరం యశః. తన్నాత్ర వికల్పః కార్యః. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. మృతానాం స్వామినః కార్యే భృత్యానామనువర్తిమామ్

భవేత్ స్వర్గేఽక్షయో వానః కీర్తిశ్చ ధరణీతలే.

321

అ. దానిని విని చిఱుత అన్నది. 'ఓయీ! నీవు చక్కగా సంభాషించావు. కాని నీవును స్వల్పదేహుడవు. సజాతీయుడవు. గోట్టు ఆయుధాలుగా ఉపయోగిస్తావు కనుక భక్షణార్హుడవే. పెద్దలన్నారు. ప్రాజ్ఞుడైనవాడు కొనకీపెరితోనున్నా (ప్రాణాలు కంటానికి వచ్చినా) అభక్ష్యపదార్థం భక్షింపరాదు అందును అల్పశరీరప్రాణి ఉభయ తోకాలను నశింపజేస్తుంది.

నీవు నీ నత్కులీల తుపావు. పెద్దలు లెన్నగా అన్నారు. ఇందువల్లనే ప్రభువులు నత్కులంలో వచ్చినవారిని తమ దగ్గరకు చేర్చుకొందురు (రాజకార్యం అప్ప గిస్తారు). వారు మొదట, నడుమ, చివర (ఎప్పటికీ) మార్పు పొందరు.

కనుక (ప్రభువుల) ఎదుటనుండి తొలగుము. నేను ప్రభువునకు విన్న పిస్తాను. నక్క అలా తొలగగానే చిఱుతపులి ప్రణామంచేసి మదోత్కటునితో కలలా అంది - 'ప్రభూ, నేడు నాప్రాణాలతో ప్రాణాలు నిల్చుకోండి. నాకు శాశ్వతస్వర్గ సుఖం ఇయ్యండి. భూతలంలో మిక్కిలి అధికమైన కీర్తి (నాది) విస్తరిల్లునట్లు చేయండి. అందు సందేహించేయకుదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

అనుసరించే సేవకులు ప్రభుని కార్యంలో మరణిస్తే, వారికి శాశ్వతమైన స్వర్గసుఖం లభిస్తుంది- భూమిపై చిరకీర్తి సిద్ధిస్తుంది.

ఋ. తత్రుత్వా క్రథనకల్పితయామాన- 'ఏతైస్తావత్ సర్వైరపి శోభనాని వాక్యాని ప్రోక్తాని. న చైకోఽపి స్వామినా వినాశితః. తదహమపి ప్రాప్తకాలం విజ్ఞాపయామి. యేన మమ వచనమేతే త్రయోఽపి సమర్థయన్తి'— ఇతి నిశ్చిత్వ ప్రోవాద- 'భోః సత్యముక్తం భవతా. పరం భవానపి సహాయుధః. తత్కథం భవన్తం స్వామీ భక్షయతి. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. మనసాపి స్వజాత్యానాం యోఽనిషాని వ్రచింతయేత్

భవంతి తస్య తాన్యేవ ఇహలోకే పరత్ర చ. 922

తదవసరాగ్రతః. యేనాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి'. తథానుష్ఠితే క్రథన కోఽగ్రే స్థిత్యా ప్రణమ్యోవాద- 'స్వామిన్, ఏతే తావదభివ్యా భవతామ్. తన్నమ ప్రాణైః ప్రాణయాత్రా విధీయతామ్. యేన మమోభయలోకప్రాప్తిః

భవిష్యతి. ఉక్తజ్ఞాన-

శ్లో. న యజ్ఞానోఽపి గచ్ఛంతి తాం గతిం నైవ యోగినః

యా యాంతి ప్రోక్షితప్రాణాః స్వామ్యర్థే సేవకోత్తమాః. 323

ఏవమభిహితే తాభ్యాం శృగాలచిత్రకాభ్యాం విదారితోభయకుషిః క్రథనకః
ప్రాణానత్యాజీత్. తతశ్చ తైః క్షుద్రపణ్ణితైః సర్వైర్భక్షితః. అతోఽహం
బ్రవీమి 'బహవః పణ్ణితాః క్షుద్రా' ఇతి.

అ. దానిని విని క్రథనకుడు ఆలోచించాడు- వీరు అందరూ శుభమైన మాటలు
చెప్పారు. ఏ ఒకనిని ప్రభువు చంపలేదు' అందువల్ల నేన గూడ సమయానికి తిగినట్లు
విన్నవిస్తాను. ఈ ముగ్గురూ నా మాటను సమర్థిస్తారు. ఇలా నిశ్చయించి దృఢంగా,
పక్కింది- 'అయ్యా' నీవు సత్యం చెప్పావు, కాని నీవును సఖాయుధుడవే. అట్టి యెడ
ప్రభువు నిన్ను ఎలా భక్షిస్తాడు? విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవడు మనస్సుతో అయినా తనశాతివారికి అశుభాలు కోరునో, వానికి
(ఈ) ఇహ, పరలోకాలు రెండిటిలోనూ అవే (అశుభాలే) సంభవిస్తాయి.

కనుక (ప్రభుని) ఎదుటనుండి తొలగండి. నేను స్వామికి విన్నవిస్తాను;
అలాగే (చిఱుతవులి) చేయగా, క్రథనకుడు ఎదురుగా నిలబడి ప్రణమిల్లి ఇలా
చెప్పాడు- 'ప్రభూ, తమకు వీరంతా తినడానికి అన్నద్దలే.' కనుక నా ప్రాణాలతో
ప్రాణయాత్ర (జీవయాత్ర) సాగించండి. అందుచే నాకు ఉభయలోకాలలో శుభం సంభ
విస్తుంది. పెద్దలన్నారు—

ఉత్తములైన సేవకులు ప్రభువుకొరకై ప్రాణాలు వీడి పొందేపుణ్యలోకాన్ని
యజ్ఞకర్తలూ- యోగులూ పొందలేరు.

ఇలా అతఢ్ఢు (క్రథనకుడు) చెప్పగానే నక్క, చిఱుతా, రెంఢూ దాని
(భింతె) రెండు పొట్టలను నీల్చి చంపాయి. పిమ్మట ఆ- క్షుద్రపండితులందరూ
తినీవేశారు. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను. బహవః పణ్ణితాః క్షుద్రాః- (అల్పపండితులు
అనేకులు) ఇత్యాదిగా.

మూ. తద్భద్ర, క్షుద్రపరివారోఽయంతే రాజా మయా సమ్మగ్ జ్ఞాతః

సతామనేవ్యశ్చ. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. అశుద్ధప్రకృతౌ రాజ్ఞి జనతా నానురజ్యతే

యథా గృధ్రసమానన్నః కలహంసః సమాచరేత్.

324

మూ. తథా చ—

శ్లో. గృధ్రాకారోఽపి నేవ్యః స్యాద్ధంసాకారైః సభానదైః

హంసాకారోఽపి సన్త్యాజ్యో గృధ్రకారైః స తైర్నృపః.

325

అ. ఓ శుభమూర్తి, అందుచే నీరాజు నీచమైన పరివారం గలివాడు అని నేను బాగుగా గ్రహించాను. కనుక సజ్జనులు సేవింపరాదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎలా గద్దలచే చుట్టబడిన రాజహంస మంచిగా ప్రవర్తింపదో అలాగే అశుద్ధ (నీచ) పరివారంతోడి రాజువలనను ప్రజలు శుభం పొంది సుఖింపరు.

అలాగే. రాజు గద్దవంటివాడైనా సభాసదులు హంసలవంటి వారు అయితే ఆ రాజును సేవింపవచ్చును. రాజు హంసవంటివాడైనా- సభాసదులు (సేవకులు) గద్దం వంటి వారైతే ఆరాజును త్యజించాలి.

మూ. తన్నూనం మమోపరి కేనచిద్దుర్జనేనాయం ప్రకోపితః తేనైవం వదతి. అథవా భవత్యేతత్. ఉక్తం చ—

శ్లో. మృదునా సలిలేన ఖన్యమానాన్యవఘృష్యంతి గిరేరపి స్థలాని

ఉపజాఘవిదాం చ కర్ణశ్శాపైః కిము చేతాంసి మృదుని మానవానామ్.

శ్లో. కర్ణవిషేణ చ భగ్నుః కిం కిం న కర్శోతి బాలిశో లోకః

క్షవణకతామపి ధత్తే విబితి సుదాం నర-కపాలేన.

327

అ. అందుచే తప్పక ఎవడో దుష్టుడు నామీద అతనికి కోపం తెప్పించాడు. కనుక ఇలా అనుచున్నాడు. ఇది ఇలా సంభవిస్తుందిగూడా. విజ్ఞులు అన్నారు—

మృదువైన నీటి రాపిడిచే పర్వతస్థలాలు (కొండబండలే) అరిగిపోతున్నాయి. ఇక భేదవిద్యానిపుణులు నిత్యం కర్ణజవం (చాడీలు చెప్పడం) చేస్తూ ఉంటే ఏ మానవుల మనస్సులు మృదువుగా ఉంటాయి?

చాడిలు అనే విషంచే చెడిన మూర్ఖుడైన మానవుడు ఏమేమి చేయడు? (ఏదైనా చేస్తాడు అని భావం) క్షవణిక-హపం (దిగంబర నన్యాసిరూపం) అయినా ధరిస్తాడు. పుష్టితో కల్లు త్రాగుతాడు.

మూ. అథవా సౌధ్విర ముచ్యతే—

శ్లో. పాదాహతోఽపి దృఢదణ్డనమాహతోఽపి

యం దంష్ట్రీయా స్పృశతి తం కిల హన్తి సర్పః.

కోఽప్యేష ఏవ విశునోగ్రమనుష్యధర్మః

కర్ణే వరం స్పృశతి హన్తి వరం నమూలమ్.

లి28

అ. పాము కాళ్ళపై తన్నబడినా, గట్టికజ్జచే కొట్టబడినా ఎవనిని కోరలతో కిరుస్తుందో వాణ్ణి చంపుతుంది. చాడిలు చెప్పడం అనే ఈ భయంకర మానవస్వభావం చెవిలో మాత్రం తాకుతుంది. నమూలంగా చంపుతుంది.

మూ. తథా చ—

శ్లో. అహో భలభుజిజన్య విపరీతో వధక్రమః

కర్ణే లగతి చై కన్య ప్రాజై రన్యో వియుజ్యతే.

లి29

అ. అలాగే. ఆశ్చర్యం! దుర్జనుడు అనే సర్పంచేసే సంహారపద్ధతి విపరీతంగా ఉంటుంది. ఒకసారి చెవిలో తగులుతుంది. వేతొకడు ప్రాణాలు పోగొట్టుకుంటాడు.

మూ. తదేవం గతేవీ కిం కర్తవ్యమిత్యహం త్వాం సుహృద్భావాత్ పృచ్ఛామి. దమనక ఆహ— తద్దేశాన్తరగమనం యుజ్యతే. నైవం విధన్య కుస్మామినః సేవాం విధాతుమ్. ఉక్తజ్ఞా—

శ్లో. గురోరవ్యవలిప్తస్య కార్యకార్యామజానతః.

ఉత్పథప్రతివన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే.

లి30

అ. అందువల్ల 'ఇలాంటిస్థితిలో ఎవని చేయాలి?' అని నేను నిన్ను మిత్ర భావంతో అడుగుచున్నాను. దమనకుడు చెప్పాడు— 'దేశం వదలిపోవడం తగినపని. ఇలాంటి చెడుప్రభువును సేవింపరాదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

అహంకారియై మంచిచెడ్డలు గుర్తింపక చెడ్డగా నడిచే గురువునైనా వదలి వేయాలి.

మూ. సజ్జీవక ఆహ- అస్మాకముపరి స్వామిని కువితే గన్తుం న శక్యతే. న చాన్యత్ర గతానామపి నిర్వృతిర్భవతి. ఉ క్తశ్చ-

శ్లో. మహతాం యోఽపరాధ్యేత దూరస్థోఽస్మీతి నాశ్వనేత్

దీర్ఘౌ బుద్ధిమతో బాహూ తాభ్యాం హింసతి హింసకమ్. 3131

అ. సజీవకుడు చెప్పాడు- 'నాయెడ ప్రభువు కోపంతో ఉండగా పోవడం పీలుగాదు. వేతేచోటికి పోయినా శాంతి (సుఖం) ఉండదు. పెద్దలు అన్నారు—

మహాత్ములకు అపరాధం చేసినవాడు 'నేను దూరంగా ఉన్నాను.' అనిపించుకొని పొందరాదు. బుద్ధిమంతుల భుజాలు పొడవైనవి. వాటితో అపరాధిని హింసిస్తారు.

మూ. తద్యుద్ధం ముక్త్యా మే నాన్యదస్తి శ్రేయస్కరమ్. ఉ క్తశ్చ-
శ్లో. న, తాన్ హి తీర్థైస్తవసా చ లోకాన్ స్వర్గైషిణో దానశత్రైః సువృత్తైః.

క్షణేన యాన్ యాన్తి రణేషు ధీరాః ప్రాణాన్ సముజ్ఞన్తి హి యే సుశీలాః.

శ్లో. మృతైః సమ్రూప్యతే స్వర్గో జీవద్భిః కీర్తిరుత్తమా.

తదుభావపి శూరాణాం గుణావేతో సుదుర్లభా. 3132

అ. అందుచే యుద్ధం విడిచి నాకు వేతే శ్రేయోదాయకం లేదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

స్వర్గసుఖకాంక్షతో మనుష్యులు తీర్థస్నానాలూ తపములూ వందలకొలది దానాలూ, విశుద్ధాలైన ఇతర ఆచరణలు చేసినా స్వర్గాదిపుణ్యలోకాలను పొందలేరు. విశుద్ధులై యుద్ధభూములందు తమ ప్రాణాలు వదిలే పీరులు క్షణంలో ఆ స్వర్గాదిలోకాలను పొందెదరు.

యుద్ధంలో మరణిస్తే స్వర్గం, గెలిస్తే ఉత్తమమైన కీర్తి ప్రాప్తిసాయి. ఈ రెండు (ఉత్తమ) గుణాలు శూరులకు తేలిగ్గా లభించేవి. (ఇతరులకు దుర్లభాలు).

శ్లో. లలాటదేశే దుధిరం స్రవేత్తు శూరస్య యన్య ప్రవిశేచ్ఛ వక్త్రే

తతోమపానేన సమం భవేచ్ఛ సజ్గామయజ్ఞే విధివత్ప్రదిష్టమ్. 3133

మూ. తథా చ—

శ్లో. హోమార్ధైర్విధివత్ప్రదానవిధినా నద్విప్రబుధార్చనైః

యజ్ఞైర్భూరిసుదక్షితైః సువిహితైః సమ్రూప్యతే యత్ఫలమ్.

స త్తిర్థాశ్రమవాస-హోమనియమైశ్చాన్ద్రాయణాద్వైః కృతైః

పుష్పిస్తత్ఫలమాహవే వినిహితైః సమ్రూప్యతే తత్క్షణాత్. 3335

అ. శాస్త్రకారులు యద్ధం అనే యజ్ఞాన్నిగూర్చి ఇలా అన్నారు - పీరునికి నొసటినుండి రక్తం స్రవించుగాక, స్రవించిన రక్తం నోటిలో పడుగాక. అలా నోటిలో పడిన రక్తం సోమరసంతో నమానం.

మరియూ - విధిపూర్వక హోమాలూ, ఉత్తమదానాలూ, సద్బ్రాహ్మణ సమాజ పూజలూ, చక్కగా చేయబడిన భురిదక్షిణలతోడి యజ్ఞాలూ ఉత్తమతీర్థ స్నానాలూ, ఉత్తమ ఆశ్రమవాసాలూ, (బ్రహ్మచర్యాది) నియమాలూ, చాంద్రాయణాదివ్రతాలు ఇచ్చి ఆచరించడంతో పురుషులు ఏపుణ్యఫలం పొందుదురో, దాన్ని పీరులు యద్ధంలో మరణించి వెంటనే పొందుదురు.

మూ. తదాకర్ణ్యే దమనకశ్చిన్నయామాస 'యుద్ధాయ కృతనిశ్చయోఽయం దృశ్యతే దురాత్మా. తద్యది కదాచి త్రీక్షణ్యశ్శాఖ్యాం స్వామినం ప్రహరిష్యతి తన్మహానర్థః సమృత్యతే. తదేనం భూయోఽపి స్వబుద్ధ్యా ప్రబోధ్య తథా కరోమి యథా దేశాంతరగమనం కరోతి. ఆహ చ - 'భో మిత్ర? సమ్యగభిహితం భవతా. వరం కః స్వామిభృత్యయోః సజ్గామిః? ఉక్తశ్చ -

శ్లో. బలవంతం రిపుం దృష్ట్వా కిలాత్మానం ప్రగోవయేత్

బలవద్విశ్చ కర్తవ్యా శరచ్చన్ద్రిప్రకాశతా. 3336

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. శత్రోర్విక్రమమజ్ఞాత్వా వైరమారభతే హి యః

స పరాభవమాప్నోతి సముద్రస్తీర్ణిభాద్యథా. 3337

సజ్జీవక ఆహ - 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్ -

అ. దానిని విని దమనకుడు ఇలా తలించాడు - 'ఈ దురాత్ముడు యుద్ధానికి

నిశ్చయించినట్లు కనబడుచున్నాడు. అట్టియేడ ఒకదేశ వాడికొమ్ములతో ప్రభువును పొడిస్తే గొప్ప అనర్థం సంభవిస్తుంది. అందుచే చితినికి మరలా నా బుద్ధికొంది బోధించి దేశాంతరం పోయేట్లు చేస్తాను. (ఇలా తలచి) సంజీవకునితో అన్నాడు - 'ఓ మిత్రమా! చక్కగా చెప్పావు. కానీ ప్రభువునకు సేవకునికి యధం ఎలా (పొనగుతుంది). చెప్పలన్నాడు—

బలవంతుడైన శత్రువును చూచినచో (ఏదోవిధంగా) తన్ను రక్షించుకోవాలి. ఇక తాను బలవంతుడై తే శరత్కాలచంద్రునివలె కీర్తిచంద్రికలను ప్రకాశింపజేయాలి మరియు, శత్రుబలం తెలియక ఏరోధం పెట్టుకొనేవాడు బిట్టిభం (లకు ముక్తి పట్ట)వలన నేముద్రుడు వలె పరాభవం పొందును.

సంజీవకుడు అడిగాడు— 'అది యెట్లు?' అతడు (దమనకుడు) ఇలా చెప్పాడు—

కథా-12

టిట్టిభ-సముద్ర-కథా

మూ. కన్మీంశ్చిత్ సముద్రతీరైకదేశే టిట్టిభదమ్మతీ ప్రతివనతః స్మృతతో గచ్ఛతి కాలే ఋతుసమయమాసాద టిట్టిభి గర్భమాధత్త. అథానన్న ప్రసవా నతీ సౌ టిట్టిభమూచే— 'భోః శాన్త, మమ ప్రసవసమయో వర్తతే తద్విచిన్త్యతాం కిమపి నిడపద్రవం స్థానమ్, యేన తత్రాహమణ్ణక విమేక్షణం కరోమి'. టిట్టిభః ప్రాహ— 'భద్రే, రమ్యోఽయం సముద్రప్రదేశః తదత్తైవప్రసవః కార్యః, సౌఽహ' అత్ర పూర్ణిమాదినే సముద్రవేలా చరతి. సౌ మత్తగజేష్టానవీ సమాకర్షతి. తద్ధూరమన్యత్ర కిశ్చత్స్థానమన్విష్యతామ్'.

అ. ఒకొకొక సముద్రతీరంలోని ఒక ప్రదేశాన లకుముక్తిపట్టణం (దమనకులు) నివసిస్తూ ఉండేది. అంత కాలం గడుస్తూండగా ఋతుకాలం ప్రాప్తించడం వలన ఆడలకుముక్తిపట్టి గర్భం ధరించింది. ప్రసవకాలం (గుడ్డుపెట్టుకాలం) నమీపించగా అది మగనితో ఇలా అంది— 'ఓ వ్రీయా! నా ప్రసవసమయం దగ్గరకు వచ్చింది. కనుక నిరపాయం అయిన ప్రదేశం వెదకండి. అచ్చట నేను గుడ్డుపెట్టాలి. మగ లకుముక్తి

పట్ట అంది - 'కళ్యాణీ! ఈ సముద్రప్రదేశం ఆందమైంది. అందుచే ఇచ్చటనే గ్రుడ్లు పెట్టము.' ఆదపక్షి (మరలా) అంది. 'ఇచ్చట వున్నమినాడు సముద్రంలో పొంగు (తుఫాను) వస్తుంది. అది మదపుటేసుగులను సైతం (లోనికి) ఆకర్షిస్తుంది. కనుక దూరంగా ఎచ్చటనైన వేతేచోటు వెదుకండి'

మూ. తచ్చుత్వా విహస్య టిట్టిభః ప్రాహ- భవే! యుక్తముక్తం భవత్యా. కా మాత్రా సముద్రస్య, మమ దూషయివ్యతి ప్రసూతిమ్? కిం న శ్రుతం భవత్యా--

శ్లో. బద్ధామృత-చరమార్గం వ్యవగతదూమం సదా మహద్భయదమ్
మన్దమతిః కః ప్రవిశతి హుతాశనం స్వేచ్ఛయా మనుజః. 338

శ్లో. మ త్తేభకుమృవిదలనకృతశ్రమం సుప్తమన్తప్రతిమమ్
యమలోకదర్శనేచ్ఛుః సింహం బోధయతి కో నామ? 339

అ. ఆ మాటను విని నవ్వి మగటిట్టిభం ఇలా పల్కింది. 'దేవీ, నీవు చెప్పింది సరియే కాని నా సంతానాన్ని దూషించడానికి (నష్టం చేసేందుకు) ఆ సముద్రానికి శక్తి ఎక్కడిది? నీవు వినలేదా--

ఆకాశవిహారులైన పక్షులదారిని అడ్డగించేవాడూ, పొగలేనిదై నిత్యం మహా భయదాయకమై ఉండే అగ్నిలో స్వేచ్ఛగా ప్రవేశించేవాడూ అయిన మందబుద్ధితోడి మానవుడు ఎందు గలడు?

మదపుటేసుగు కుంభశలాన్ని నీల్చుటవలన అలసినదీ, యమునితోసమానం అయినదీ, నిద్రించునదీ అయిన సింహాన్ని యమలోకం చూడగోరేవాడు (చావుగోరే వాడు) ఎవడో మెలుకొనునట్లు చెప్తాడు.

శ్లో. కో గత్వా యమసదనం స్వయమన్తకమాదిశత్యజాతభయః
ప్రాజానపహర మతో యది శక్తిః కాదిదస్తి తవ. 340

శ్లో. ప్రాలేయలేశమిశ్రే మరుతి ప్రాభాతికే చ వాతి జడే

గుణదోషజ్ఞః పురుషో జలేన కః శీతమవనయతి. 341

తస్మాద్విస్రజ్ఞాఽ త్రైవ గర్భం ముఖ్య. ఉ క్తచ్ఛా-

శ్లో. యః పరాభవనస్త్రస్తః స్వస్థానం న స్తుజేన్నరః

తేన చేత్పుత్రిణీ మాతా తద్వన్త్యా కేన కథ్యతే.

342

అ. న్యయంగా యముని ఇంటికిపోయి నిర్భయంగా యమునితో- 'సీకు ఏమైన శక్తి ఉంటే నా ప్రాణాలను ఆపహరింపుము'. అని ఎవడైన అడుగునా ?

మందుతో కూడినది (మిక్కిలి చల్లనిది) అయిన ప్రాతఃకాలపు వాయువు మెల్లగా వీచుచుండగా దాని చల్లదనాన్ని సీటిద్వారా పోగొట్టడానికి మండిచెడ్డలు తెలిసిన మానవుడు ఎవడేని ప్రయత్నిస్తాడా ?

అందుచే నిస్సందేహంగా (సమ్మతం గలదానవై) ఇచ్చటనే గర్భం (గర్భస్థం) పెట్టుము. విజ్ఞులు అన్నారు —

అవమానానికి భయపడి స్వస్థానం వదిలిపెట్టి పోయేవానివలన తల్లి, పుత్రపతి అయితే గొడ్డురాలు ఇక ఎవనిచే (ఎందుచే) అగును?—

మూ. తచ్చ్రుత్వా సముద్రశ్చింతయామాన- 'అహో గర్భః పక్షికిట స్వాన్య! అథవా సాద్విదముచ్యతే—

శ్లో. ఉత్తివ్య టిట్టిభః పాదావాస్తే భగ్గభయాద్భవః

స్వచిత్తకల్పితో గర్భః కన్య నాత్రాపి విద్యతే.

343

తన్మయాన్య ప్రమాణం కుతూహలాదపి ద్రష్టవ్యమ్. కిం మమైషోఽన్యౌపహారే కృతే కరిష్యతి? ఇతి చింతయిత్వా స్థితః.

అ. దానిని విని సముద్రుడు ఇలా తలంచాడు - ఆహో, పురుగువంటి ఈ పక్షికి ఎంత గర్భం, విజ్ఞులు ఈ విషయం చక్కగా చెప్పారు—

'ఆకాశం విరిగి (నెత్తిన) పడునేమో' అనే భయంవలన రెండుకాళ్లు పైకి ఎత్తి (నిద్రిస్తూ) ఉంటుంది. ఈ ప్రపంచంలో న్వమనఃకల్పితమైన గర్భం ఎవ! ఉండదు? (అదరికి ఉండును- అని భావం)

అందుచే, నేను (దీని) గర్భస్థు అపహరిస్తే ఇది ఏమి చేస్తుందో నీదర్శనానికై నా కుతూహలంతో (పరీక్షించి) చూడాలి' ఇలా భావించాడు.

మూ. అథ ప్రసవానంతరం ప్రాణయాత్రార్థం గతయాష్టిట్టిభ్యాః

సముద్రో వేలావ్యాజేనాణ్డాన్యవజహర. అథాఽఽగతా సా దీర్ఘిభీ ప్రసవస్థానం శూన్యమవలోక్య ప్రలపన్తి దీర్ఘిభముచే- 'భో మూర్ఖ! కథితమాసీన్మయా తే యత్సముద్రవేలయాఽణ్డానాం వినాశో భవిష్యతి, తద్దూరతరం ప్రజాపఃపరం మూఢతయాఽహఙ్కారమాశ్రిత్య మమ వచనం న కరోషి. అథవా సాధ్వీరముచ్యతే-

శ్లో. సుశృదాం హితకామానాం న కరోతీహ యో వచః

న కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః కాష్ఠాద్బుద్ధో భవిష్యతి.

344

దీర్ఘిభ ఆహ- కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్-

అ. అంత గ్రుడ్డు పెట్టినమీదట దీర్ఘిభి (ఆడ లకుముకిపిట్ట) మేత కై వెళ్ళింది. వెంటనే సముద్రుడు అలల నెవంతో గ్రుడ్లను అపహరించాడు. దీర్ఘిభి తిరిగి వచ్చి గ్రుడ్డు పెట్టిన చోటు చూచింది. గ్రుడ్డు లేకపోవడం చూచి విలపిస్తూ దీర్ఘిభంతో (మగలకుముకితో) ఇలా అంది- 'ఓ మూర్ఖడా, 'సముద్ర తరంగాల వల్ల గ్రుడ్డు నశిస్తాయి' అని నేను మొదటనే చెప్పాను. కాని మూర్ఖత్వంతో అహంకారం పొంది నామాట వినలేదు. పెద్దలు చక్కగా చెప్పారు-

ఈ ప్రపంచంలో మేలుకోరే మిత్రుల మాటను వినని దుర్బుద్ధి కణ్ఠనుండి జారిపడిన తాబేలు వలె నశిస్తాడు.

దీర్ఘిభం అడిగింది- 'అది యెట్లు? అది (దీర్ఘిభి) ఇలా చెప్పింది-

కథా-13

మూర్ఖకచ్చప-కథా

మూ. అ స్తి కస్మింశ్చిజ్జలాశయే కమ్ముగ్రీవో నామ కచ్చపః. తస్య చ నజ్కట-వికటనామ్నీ మిత్రే హంసజాతీయే పరస్పరస్నేహకోటిమాశ్రితే నిత్యమేవ సరస్తిరమాసాద్య తేన సహనేకదేవర్షిమహర్షీణాం కథాః కృత్యాస్తమయవేలాయాం స్వనీడాసంశ్రయం కురుతః. అథ గచ్ఛతా కాలేనాఽనావృష్టివశాత్ సరః శనైః శోషమగమత్. తతస్తద్దుఃఖదుఃఖితౌ తావూచతుః 'భో మిత్ర! జమ్బులశేషమేతత్సరః సజ్జాతమ్. తత్కథం భవాన్ భవిష్యతీతి వ్యాకులత్వం నౌ హృది వర్తతే.

అ. ఒకానొక చెఱువునందు కంబుగ్రీవుడు అనే తాబేలు ఉండేది. దానికి నంకటుడు, వికటుడు అనే రెండు హంసలు మిక్కిలి మిత్రులై ఉండేవారు. ఆ మిత్రులు ఇరువురు ప్రతిదినం చెఱువు ఒడ్డున చెరేవారు. అతనితో అనేకులైన దేవర్షులయు, రాజుర్షులయు కథలు చర్చించేవారు. సంద్యాకాలంలో తమ గూటికి వెళ్లేవారు. ఇలా కొంతకాలం గడవగా అనావృష్టి కారణంగా చెఱువు మెల్లగా ఎండి పోసాగింది. అంత అతని దుఃఖంలో భాగస్వాములైన ఆ హంసమిత్రులిరువురూ ఇలా అన్నారు- 'ఓ మిత్రమా! ఈ చెరువులో బురద మూత్రం మిగిలింది. నీవు ఎట్లా అగుదువో అని మా మనస్సులో విచారంగా ఉంది.'

మూ. తద్రూత్వా కమ్బుగ్రీవ ఆహ- 'భో: సామ్రుతం నా స్త్యస్మాకం జీవితవ్యం జలాభావాత్. తథాప్యపాయశ్చిన్యతామితి. ఉక్తాన్-

శ్లో. త్వాజ్యం న దైర్యం విదురేఽపి కాలే దైర్యాత్ కదాచిద్గతిమాప్నుయాత్సః
యథా సముద్రేఽపి చ పోతభజ్జే సాంయాత్రికో వాఙ్మతి తద్రుమేవ. 345

మూ. అవరణ్-

శ్లో. మిత్రార్థే బాన్ధవాశ్చే చ బుద్ధిమాన్ యతతే సదా

జాతాస్వాపత్సు యత్నేన జగదేదం వచో మనుః

346

తదాసీయతాం కాచిద్దృఢరజ్జుర్లఘుకాష్ఠం వా. అన్విష్యతాన్చ ప్రభూత జలసనాథం సరః, యేన మయా మధ్యప్రదేశే దనైర్గహితే సతి యువాం కోటిభాగయోస్తత్కాష్ఠం మయా సహితం సజ్జిహ్య తత్సరో నయథః?,

అ. దానిని విని కంబుగ్రీవుడు అన్నాడు- 'ఓ మిత్రులారా! ప్రస్తుతం నీరు లేనందున మాకు జీవయాత్ర సాగడంలేదు. అయినా ఉపాయం అలోచించండి. పెద్దలు అన్నారు—

ప్రతికూలమైన కాలంలోనూ దైర్యం వీడరాదు. దైర్యంవలన ఒకప్పటి కైనా (ఆపద తొలగే) మార్గం లభిస్తుంది. సముద్రంలో నావ పగిలిపోయినా నావికుడు దైర్యంగా ఈది తరింపజేసును.

మరియూ- మనువు ఇలా చెప్పాడు- 'ఆపదలు వచ్చినప్పుడు మిత్రుల కొరకు, బంధువుల కొరకు బుద్ధిమంతుడు సాయపడడానికి యత్నించాలి.

కనుక ఏదేని గట్టి త్రాడుగాని, చిన్న కట్టగాని తీసికొని రండు. అధికంగా నీరు ఉండే సరస్సు (చెరువు) వెదకండి. నేను, నడుమ నా దంతములతో (ఆ కట్టను) పట్టుకుంటాను. మీరు దానిని రెండు అంచులందు పట్టుకొని నన్ను ఆ చెరువు చేర్చండి.'

మూ. తాపూచతుః— భో మిత్ర, ఏవం కరిష్యామః. పరం భవతా మౌనవ్రతేన స్థాతవ్యమ్. నో చేత్తవ కాష్ఠాత్ పాతో భవిష్యతి' తథానుష్ఠితే గచ్ఛతా కమ్బుగ్రీవేణాఽధోభాగవ్యవస్థితం కిశ్చిత్పురమాలోకితమ్. తత్ర చ యే పౌరాసే తథా నీయమానం విలోక్య సవిస్మయమిదమూచుః— 'అహా చక్రాకారం కిమపి పక్షిభ్యాం నీయతే వశ్యత! వశ్యత! అథ తేషాం కోలా హలమాకర్ణ్య కమ్బుగ్రీవ ఆహ— 'భోః కిమేష కోలాహల?' ఇతి వక్తుషునా ఆరోక్తే వతితః పౌరైః ఖణ్డశః కృతశ్చ. అతోఽహం బ్రవిమి— 'సుహృదాం హితకామానామ్' ఇతి. తథా చ—

శ్లో. అనాగతవిధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతిస్తథా

ద్వావేతౌ సుఖమేధేతే యద్యవిష్ట్యో వినశ్యతి''.

టిట్టిభ ఆహ— 'కథమేతత్? సాఽబ్రవీత్—

అ. ఆ మానవులు రెండు ఇలా చెప్పాయి— 'ఓ మిత్రమా! ఇలాగే చేస్తాము నీవు మౌనవ్రతంతో ఉండాలి. లేనిచో కట్టనుండి పడడం సంభవిస్తుంది.' అలా చేయగా (ఆకాశంలో) పోయే కంబుగ్రీవుడు క్రిందనుండే ఒకానొక నగరం చూచాడు. అచ్చట ఉండే పౌరులు అలా తీసికొని పోవడం చూచారు. అశ్చర్యంతో అన్నారు— 'ఆహ! చూడండి చూడండి. పక్షులు ఏదో గుండ్రని పదార్థం తీసికొనిపోతున్నాయి. అంత వారి కోలాహలం విని కంబుగ్రీవుడు అన్నాడు— 'అరే ఇదేమి అర్థం?' — ఇలా చెప్పడంపై నగరం చెప్పగానే (నోటిపట్టు వదలి) క్రిందపడినాడు. పౌరులచే ముక్కులు చేయబడినాడు. అందుచే నేను చెప్పచున్నాను—

'సుహృదాం హితకామానామ్—' (మేలుకోరే మిత్రులమాట) ఇత్యాది. అలాగే — 1. అనాగతవిధాత (రాబోయే దానిని ఆలోచించి పని చేసేవాడు)

2. ప్రత్యుత్పన్నమతి (సమయోచిత ప్రతిభ గలవాడు)

ఈ ఇరువురు సుఖంచే వృద్ధినందెదరు. 3. యద్భవిష్యుడు (ఏది జరుగ నున్నదో) అది అగును అని ఏ ప్రయత్నం చేయనివాడు) నశిస్తాడు.

బిట్టిభం (మగతీతుఁ) అడిగింది - 'అవి ఎట్లు?' బిట్టిభి ఇలా చెప్పింది -

కథా_14

మత్స్యత్రయ-కథా

మూ. కన్తింశ్చిజ్జలాశయేనాగతవిధాతా ప్రత్యుత్పన్నమతిర్యద్భవి ష్యశ్చేతి త్రయో మత్స్యః సన్తి. అథ కదాచిత్తం జలాశయం దృష్ట్వా గచ్ఛ ద్భిర్మత్స్యజీవిభిరుక్తమ్— 'యదహో, బహుమత్స్యోఽయం హ్రదః. కదాచి దపి నాస్మాభిరన్వేషితః. తదద్య తావదాహారవృత్తిః సజ్ఞాతా, సన్ధ్యాసమయశ్చ సంవృతః. తతః ప్రభాతేఽత్రాగస్తవ్యమితి నిశ్చయః'.

అ. ఒకనాక చెరువునందు అనాగతవిధాత, ప్రత్యుత్పన్నమతి, యద్భవి ష్యుడు - అనే మూడు చేపలు ఉండేవి. అంత ఒకనాడు చెరువును చూచి (దారిన) పోతూ బెన్నవారు అన్నారు- 'అహో! ఈ చెరువులో చేపలు అధికంగా ఉన్నాయి. మనం ఎప్పుడూ దీనిని చూడలేదు. నేడు అయితే తిండికి సరిపడునట్లు దొరికాయి. సంధ్యావేళయు అయింది. అందువలన వేకువనే ఇచ్చటికి తప్పక రావాలి.'

మూ. అతస్తేషాం తత్కులిశపాతోపమం వచః సమాకర్ణ్యానాగత విధాతా సర్వాన్ మత్స్యానాహూయేదమూచే— 'అహో, శ్రుతం భవద్భిర్యన్మ త్స్యజీవికై రభిహితమ్. తద్రాత్రావపి గమ్యతాం కిణ్చిన్నికటం సరః ఉక్తః—

శ్లో. ఆశక్తైర్భుజినః శత్రోః కర్తవ్యం ప్రవలాయనమ్

సంశ్రితవ్యోఽథవా దుర్గో నాన్యో తేషాం గతిర్భవేత్.

348

తన్నునం ప్రభాతసమయే మత్స్యజీవినోఽత్ర సమాగమ్య మత్స్యసంక్షయం కరిష్యన్తి. ఏతన్మమ మనసి వర్తతే. తన్నయన్తి తణమవ్యత్రావస్థాతుమ్.

ఉక్తాచ్చ—

శ్లో. విద్యమానా గతిర్యేషామన్యత్రాపి సుఖావహా

తే న వశ్యన్తి విద్వాంసో దేహభజం కులక్షయమ్.

349

అ. అంత ఆనాగతవిధాత (రాజోవుదానిని ఆశోచించి పనిచేసేవాడు) వ్రజపాఠంవంటి వారి ఆ మాటలను విని దేవలను అన్నీంటిని పిలిచి ఇలా చెప్పాడు - 'అయ్యో! పెన్దవారు అన్నది మీకు ఎనలేదా? అందువల్ల ఈ రాత్రికి రాత్రే దగ్గర ఉండే ఏదో చెరువు చేరాలి. విజ్ఞులు అన్నారు—

బలవంతుడైన శత్రుసంబంధంగా (శత్రువు ఆక్రమణచేస్తే) బలహీనులు పారిపోవాలి. లేదా కోటను ఆశ్రయించాలి. ఈ రెండింటికి మించి వేరేదారి లేదు.

కనుక తప్పక వేకువనే పెన్దవారు ఇచ్చటికి వచ్చి దేవలను దంపిస్తారు. నా మనసులోని మాట ఏమిటంటే— ఉదాకారం గూడ ఇచ్చట ఉండరాదు. నీతిజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

ఇతర స్థలంలో సుఖదాయకమైన మార్గం (ఉపాయం) ఉండగా విద్వాంసులైనవారు తమకూ పరశానికి వినాశనం చూడజాలరు.

మూ. తదాకర్ణ్య ప్రత్యుత్పన్నమతిః ప్రాహ— 'అహో, సత్యమథి హితం భవతా. మమాప్యభీష్టమేతత్. తదన్యత్ర గమ్యతామ్—' ఇతి. ఉక్తాచ్చ—

శ్లో. పరదేశభయాద్భీతా బహుమాయా నవుంసకాః

స్వదేశే నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః.

350

శ్లో. యస్యాన్తి సర్వత్ర గతిః స కస్మాత్ స్వదేశరాగేణ హి యాతి నాశమ్

తాతస్య కూపోఽయమితి బ్రువాణాః షారం జలం కాపురుషాః విబన్తి. 351

అ. దానిని విని ప్రత్యుత్పన్నమతి (నమయోచితిగా ఆపదకు ప్రతికారం చేసేవాడు) ఇలా అన్నాడు— 'అహో! తాము సత్యం చెప్పారు. నాకూ ఇది ఇష్టమే. కనుక వేరేచోటికి పోదాము. పెద్దలు అన్నారు—

పరదేశం అనగానే భయపడేవాడు, తమ దేశంపై అధికమాయతో

(మమకారంతో) ఉండేవారు, నవలసకులు, కౌకులు, కాపురుషులు (అల్పబుద్ధులు), లేళ్లు - తమ దేశంలోనే మరణిస్తారు

ఎవనికీ అన్నిచోట్ల గతి (జీవనోపాయం) గలదో, వాడు స్వదేశంపై అభిమానంతో (అచ్చటనే) ఎందుకు చస్తాడు? ఇది తండ్రిగారి బావి అని అంటూ - పిఠికివాడు (కాపురుషులు) ఉప్పరిడు త్రాగుదురు.

మూ. అథ తత్సమాకర్ణ్య ప్రోచ్చైర్విహస్య యద్భవిష్యః ప్రోవాచ-
అహా, న భవద్భ్యాం ముక్రితం సమ్మగేతదితి, యతః కిం వాజ్మాత్రేణాపి
తేషాం విత్పవైతామపికషేతత్ సరస్వత్తుం యుజ్యతే. యద్యాయుఃక్షయోఽస్తి
తదన్యత్ర గతానామపి మృత్యుర్భవిష్యత్కేవ. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి

జీవత్యనాథోఽపి వనే వినశ్జితః కృతప్రయత్నోఽపి గృహే వినశ్యతి. 352
తదహం న యాస్యామి భవద్భ్యాం చ యత్ప్రతిభాతి తత్కర్తవ్యమ్.

అ. అంత అది విని దిగ్గరగా నచ్చి యద్భవిష్యడు (ఏది జరగాలో అది జరుగును అనేవాడు) నొక్కి చెప్పాడు - 'అహా! (మిత్రులారా) మీరు కరువురు చేసిన ఈ ఆలోచన నసిగలేదు. ఏలనన - ఆ బెన్నవాడు చెప్పినంత మాత్రానికే తండ్రి జేజయ్యలనాటి ఈ సరస్సును విడువదగునా? ఆయువు తీరిఉంటే వేతే చోటికి పోయినా వాపు తప్పదు. పెద్దలు అన్నారు -

దైవరక్షితప్రాణి మానవులు రక్షింపకుండినా బ్రతుకుతుంది, మానవులచే సురక్షితం అయినా దైవహతం అయినది నశిస్తుంది దిక్కులేని ఓధంగా (అనా ఛుడుగా) అడవిలో వదలివేసినా బ్రతుకుతాడు, ఇంకలో జాగ్రత్తగా రక్షించినా (ఆయువు తీరినవాడు) చస్తాడు.

మూ. అథ తస్య తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వాఽనాగతవిధాతా ప్రత్యుత్పన్నమతిశ్చ నిష్క్రాంతౌ సహ పరిజనేన. అథ ప్రభాతే తైర్మత్స్యజీవిభిర్జ్ఞాతైః తజ్జలాశయమాలోద్య యద్భవిష్యేణ సహ తత్సరో నిర్మత్స్యతాం సీతమ్. అతోఽహం బ్రవీమి - 'అనాగతవిధాతా' ఇతి.

అ. పిమ్మట అతని ఆ నిశ్చయం తెలుసుకొని అనాగతవిధాత, ప్రత్యుత్పన్నమతి (ఇర్వరూ) పరిజనంతో వెళ్లిపోయారు. మరునాడు ప్రాతఃకాలం ఆ చెన్నవారు (వచ్చి) వలలతో ఆ చెరువును అంతా ఆలోడించారు. యద్భవిష్యునితో సహా (చేపలన్నీ పట్టారు) మత్స్యశూన్యం చేశారు. కనుక నేను చెప్పచున్నాను - 'అనాగత విధాతా' (రాబోవు కీడుకు ప్రతిక్రియ చేసేవాడు) అని ;

మూ. తచ్చుత్వా టిట్టిభ ఆహ- 'భద్రే, కిం మాం యద్భవిష్య సదృశం సమ్భావయసి? తత్పశ్య మే బుద్ధిప్రభావం యావదేనం దుష్టసముద్రం స్వచక్ష్యా శోషయామి'. టిట్టిభ్యాహ- 'అహో క నై సముద్రేణ సహ విగ్రహః. తన్నయ క్తమస్యోపరి కోపం కర్తుమ్. ఉ క్తశ్చ-

శ్లో. పుంసామసమర్థానాముపద్రవాయాత్మనో భవేత్కోపః

వీరరం జ్వలదతిమాత్రం నిజపార్శ్వనేవ దహ్నాతితరామ్.

953

తథా చ-

శ్లో. అవిదిత్వాఽఽత్మనః శక్తిం పరస్య చ సముత్సుకః

గచ్ఛన్నభిముఖో నాశం యాతి వహ్నా పతజ్గవత్.

954

అ. దానిని విని టిట్టిభము (షగ తీతువు) ఇలా అంది - 'ఓ కల్యాణ! నన్ను యద్భవిష్యునితో సమానంగా తలుస్తున్నావా ఏమి? నా బుద్ధిబలం చూడు - నా ముక్కుతో ఈ దుష్టసముద్రుని శుష్కించేటట్లు (ఎండిపోయేటట్లు) చేస్తాను. టిట్టిభి (ఆడ తీతువు) అంది - 'అయ్యో! నముద్రునితో నీకు యుద్ధం ఏమిటి? ఇత నిపై కోపం పొందడం ఉచితం గాదు. పెద్దలు చెప్పారు -

అనమద్ధుల కోపం తమకే ఉపద్రవం (కీడు) గల్గిస్తుంది. అధికంగా భట్టి కాలినచో తమ సమీప వస్తువులనే దహించివేస్తుంది.

అలాగే - తన బలం శత్రుబలం తెలిసికొనక ఉత్తేజంతో (తొందరపాటుతో) శత్రువునెదిరించేవాడు అగ్నిలో పడిన పురుగువలె నశిస్తాడు."

మూ. టిట్టిభ ఆహ- 'ప్రియే, మా మైవం వద. యేషాముత్సాహ శక్తిర్భవతి, తే స్వల్పా అపి గురూన్ విక్రమంతే. ఉ క్తశ్చ-

శ్లో. విశేషాత్ పరిపూర్ణస్య యాతి శత్రోరమర్షణః

అభిముఖ్యం శశాంకస్య యథాఽద్యావీ విధుస్తుదః.

3155

అ. బిట్టభము అనింది - 'ప్రియ రాలా! ఇలా వలుకవద్దు. ఉత్సాహ శక్తి గలవారు అల్పులు అయినా, గొప్పవారిని ఎదిగెస్తారు. పెద్దలు చెప్పారు -

విరోధించే వీరపురుషులు పరిపూర్ణులుడైన శత్రువు వైననే దాడిచేస్తారు. నేటికిని రాహువు పూర్ణవంద్రునికే అభిముఖంగా (ప్రింగడానికి) పోతున్నాడు.

మూ. తథా చ -

శ్లో. ప్రమాణాదధికస్యాపి గణ్ణశ్యామమదచ్యుతేః

పదం మూర్ధ్ని సమాధత్తే కేసరీ మదదన్తినః.

3156

తథా చ -

శ్లో. బాలస్యాపి రవేః పాదాః పతన్త్యపరి భూభృతామ్

తేజసా సహ జాతానాం వయః కుతోపయుజ్యతే.

3157

శ్లో. హస్తీ స్థూలతరః స చాఙ్కశవళః కిం హస్తీమాత్రోఽఙ్కుశో

దీపే ప్రజ్వలితే ప్రణళ్యతి తమః కిం దీపమాత్రం తమః

వజ్రేణాపి హతాః పతన్తి గిరయః కిం వజ్రమాత్రో గిరిః

తేజో యస్య విరాజతే స ఖలవాన్ స్థూలేషు కః ప్రత్యయః.

3158

తదనయా చఙ్కావైస్య సకలం తోయం శుష్కస్థలతాం నయామి.

అ. అటులనే - సింహం, తన శరీరంకంటే పరిమాణంలో అధికశరీరం గలదియూ, కపోలానినుండి శ్యామపర్ణమదం స్రవించునదియు అయిన మదపుచేసుగు (యొక్క) కుంభస్థలంపై తనపాదం ఉంచుతుంది. అలాగే - బాలసూర్యుని పాదములు (కిరణాలు) పర్వతాల శిఖరాలపై పడుచున్నాయి. కనుక తేజస్సుతోపుట్టినవారియెడ, వయస్సు ఎచ్చట చూడబడుతుంది?

ఏనుగు మిక్కిలి స్థూలమైంది అయినా, అంకుశానికి లొంగుతుంది. అంకుశం ఏనుగుంత ఉందా? దీపం ప్రజ్వలింపగానే చీకటి నశిస్తుంది. చీకటి దీపమంత చిన్నదియో? వజ్రాయుధంచే కొట్టబడినవై పర్వతాలు పడిపోతున్నాయి పర్వతం వజ్రాయుధం

వలె చిన్నదా? కనుక ఎవనికి తేజస్సు (పరాక్రమం) అధికమో వాడే బలవంతుడు. స్థూల శరీరులపై నమ్మకం ఎముంది?

అందుచే నేను ఈ ముక్కుతో సిబ్బింతా శుష్కింపజేస్తాను.

మూ. టిట్టిభ్యాహ— 'భోః కాస్త్ర యత్ర జాహ్నువీ నవనదీశతాని గృహీత్వా నిత్యమేవ ప్రవిశతి, తథా సిన్ధుశ్చ తత్కృతం త్వమషాదశనదీశతైః పూర్వమాజం తం విప్రప్రవాహిన్యా చక్ష్యా శోషయిష్యసి? తత్కిమశ్రద్ధయే నోక్తేన?'

అ. టిట్టిబి చెప్పింది - 'ఓ కాంతా! ఈ సముద్రంలో గంగానది. నిత్యం తొమ్మిదివందల నదులను తీసికొని కలుస్తూ ఉంది. అలాగే సింధూ నదియూ' (తొమ్మిది వందల నదులతో కలుస్తూ ఉంది.) ఇలా పరునెనుమిది వందల నదులతో నిండింపబడే ఆ సముద్రుని ఒక బిందువుమాత్రం వహించే ముక్కుతో ఎలా శుష్కింప జేస్తావు? నమ్మరాని మాటలవల్ల ఉపయోగం ఏముంది?

మూ. టిట్టిభ ఆహ— 'ప్రియే,

శ్లో. అనిర్వేదః శ్రియో మూలం చక్షూర్యే లోహసన్నిభా

అహోరాత్రాణి దీప్తాణి సముద్రః కిం న శుష్యతి.

359

శ్లో. దురధిగమః పరభాగో యావత్పురుషేణ పౌరుషం న కృతమ్

జయతి తులామధిరూఢో భాస్వానవి జలదపటలాని.

360

అ. టిట్టిభం (మరలా) చెప్పింది— 'ప్రియూరాలా!

నిరాశను పొందకపోవడం లక్ష్మికి కారణం. నా ముక్కు ఇనుము వంటిది.

అహోరాత్రాలు పెద్దవి (నిత్యం శ్రమిస్తే) సముద్రం శుష్కింపదా?

పురుషుడు తన పరాక్రమం (పౌరుషం) చూపనచో ఉత్కర్షణను (పురుషార్థం) పొందడం సాధ్యంగాదు. సూర్యుడు తులారాశిలో చేరినా మేఘసమూహంను జయిస్తున్నాడు (సూర్యునికి మేఘం ఉచ్చరాశి, శుబ సీవరాశి— అని జ్యోతిశాత్తం).

మూ. టిట్టిభ్యాహ— 'యచి త్వయాఽవశ్యం సముద్రేణ విగ్రహానుష్ఠానం

కార్యమ్, తదన్యానపి విహజ్జమానాహూయ సుహృజ్జనసహిత ఏవం సమాచర.
ఉక్తాచ్చ-

శ్లో. బహూనామవ్యసారాణాం సమవాయో హి దుర్జయః

తృణైరావేష్ట్యతే రజ్జుర్యయా నాగోఽపి బద్ధ్యతే.

381

తథా చ-

శ్లో. చటకా కాష్ఠకూటేన మక్షికా దర్దురైస్తథా

మహాజనవిరోధేన కుజ్జరః ప్రలయం గతః.

382

టిట్టిభ ఆహ- 'కథమేతత్?' సా ప్రాహ-

అ. అడ తీతువు (టిట్టిభి) ఇలా చెప్పింది- 'నేవు నముద్రునితో అవశ్యం పోట్లాడనెంతువేని ఇతర వక్షులను కూడ పిలువుము. మిత్రులతో కలిసి ఈ పనిచేయుము. విజ్ఞాన అన్నాను—

బలహీనులు అయినా అనేకుల కలయిక అజేయంగా ప్రసిద్ధం. (ఎండు)గడ్డిని పేసి త్రాడు చేస్తారు. దానిచే ఏనుగు సైతం బంధింపబడుతుంది.

అలాగే— పిచ్చుక, పుడ్రంగి పట్ట, ఈగ, కప్ప- మొదలైన అనేక ప్రాణి విరోధించే ఏనుగు చచ్చింది.

టిట్టిభం అడిగింది 'అది ఎట్లు?' అది (అడ టిట్టిభం) ఇలా చెప్పింది-

కథా-14

చటక-కుజ్జర-కథా

మూ. కస్మింశ్చిద్వనోద్ధేశే చటకదమృతీ తమాలతడుకృతనిలయౌ ప్రతి వసతః స్మ. అథ తయోర్గచ్ఛతా కాలేన సంతతిరథవత్. అన్యస్మిన్నహని ప్రమత్తో వనగజః కశ్చిత్తం తమాలవృక్షం ఘర్మారౌఢ్యాధీ సమాశ్రీతః. తతో మదోత్కర్షాంతాం తస్య శాఖాం చటకాశ్రితాం పుష్కరాగ్రేణాకృష్య బభజ్జ. తస్యా భజ్జేన చటకాణ్ణాని సర్వాణి విశీర్ణాని. ఆయుశ్శేషతయా చ చటకౌ కథమపి ప్రాజైర్న వియుక్తౌ. అథ చటకా స్వాంజ్ఞభక్తాభిభూతా వ్రలాపాన్ కుర్వాణా న కింఞ్చిత్సుఖమాససాద.

అ. ఒకానొక అడవిలో పిచ్చుక జంట కానుగుచెట్టుపై గూడు కట్టుకొని నివసిస్తూ ఉండేవి. అంత కొంతకాలం గడువగా వాటికి సంతానం గల్గింది. పిచ్చుక ఒకనాడు పగటివేళ ముడిచిన ఒక అడవివినుగు ఎండచే అలసినదై నీడకై ఆ కానుగుచెట్టు క్రిందికి వచ్చింది. తర్వాత మదాధిక్యంచే పిచ్చుకజంట ఉండే ఆ చెట్టుకొమ్మను తొండంతో గుంజి విఱచివేసింది. కొమ్మవిఱగడంతో పిచ్చుక గ్రుడ్డు అన్నీ పగిలిపోయాయి. ఆయువు మిగిలిఉండడంవల్ల పిచ్చుకజంట ఏదోవిధంగా ప్రాణాలు పోగొట్టుకోలేదు. అప్పుడు ఆ అడవిపిచ్చుక గ్రుడ్డు పగిలిపోవడంతో దిక్కు తోచక ఏడ్వసాగింది. ఏ విధంగానూ శాంతిని పొందలేకపోయింది.

మూ. అత్రా న్తరే తస్యాస్తాన్ ప్రలాపాశ్చాత్వా కాష్టకూటో నామ పక్షి తస్యాః పరమసుహృత్ తద్దుఃఖదుఃఖతోఽభ్యేత్య తామువాచ— ‘భగవతి, కిం వృథా ప్రలాపేన? ఉక్తశ్చ—

శ్లో. నష్టం మృతమతిక్రాంతం నానుశోచన్తి వజ్జితాః

వజ్జితానాశ్చ మూర్ఛాణాం విశేషోఽయం యతః స్మృతః.

363

తథా చ—

శ్లో. అశోచ్యానీహ భూతాని యో మూఢస్తాని శోచతీ

స దుఃఖే లభతే దుఃఖం ద్వావనర్థో నిషేవతే.

364

అన్యచ్ఛ—

శ్లో. శ్లేష్మోశ్రుబాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుక్త్యై యతోఽవశః

తేస్మాన్న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాశ్చ శక్తితః.

365

అ. ఇంతలో దాని ఏడుపును, దానికి మిక్కిలి మిత్రమైన వడ్రంగిపిట్ట (కాష్టకూటం) అనే పక్షి వినింది. దాని దుఃఖానికి మిక్కిలి దుఃఖం పొందింది. సమీపించి దానితో ఇలా అంది— ‘పూజ్యురాలా! వ్యర్థంగా ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు? పెద్దలన్నారు—

నష్టం గురించి, మరణంపొందినవానిని గురించి, గడచిన విషయాన్ని గురించి — (ఈ మూడింటిని గూర్చి) విద్వాంసులు శోకింపరు. మూర్ఖులకు విద్వాంసులకు భేదం ఇదియే.

అలాగే—ఏ మూర్ఖుడు ఈ ప్రపంచంలో దుఃఖింపదగని దానినిగూర్చి దుఃఖిస్తున్నాడో, వాడు దుఃఖంలో దుఃఖం పొందుతూ రెండు అనర్థాలు అనుభవిస్తున్నాడు.

మరియూ—ప్రేతాత్మ (మృతాత్మ) ఇష్టం లేకపోయినా తన బంధువులు విడిచే కవం కన్నీరు (శ్లేష్మ + అశ్రు) పానం చేస్తున్నాడు. అందుచే బంధువులు ఏ మాత్రం ఏడ్వరాదు. పరలోకక్రియలు యథాశక్తి చేయాలి.

మూ. చటకా ప్రాహ— ‘అన్యేతత్. పరం దుష్టగజేన మదాన్మమ సన్తానక్షయః కృతః. తద్యది త్వం మమ సుహృత్ సత్త్వస్తదన్యగజావసదన్య కోఽపి వధోపాయశ్చిన్యతామ్. యస్యాసుష్మానేన మే సన్తతి—నాశదుఃఖమవ సరతి. ఉక్తః—

శ్లో. ఆపది యేనావకృతం యేన చ హసితం దశాసు విషమాసు

అవకృత్య తయోరూభయోః పునరపి జాతం నరం మన్యే. 366

అ. ఆడ పిచ్చుక (చటక) ఇలా అంది—‘ఇది (అటులనే) అగుగక. కాని దుష్టగజము మదంతో నా సంతానాన్ని చంపి వేసింది. నీవు నాకు నిజమైన మిత్రుడవైతే ఆ నీచమైన ఏనుగును చంపే ఉపాయం ఏదేని వెదకుము. అలాచేస్తే సంతాననాశ దుఃఖం నాకు తొలగుతుంది. విజ్ఞులు అన్నారు—

తాను ఆపదలో ఉండగా ఆపకారం చేసినవాడు, తాను సంకటమైన అవస్థలో ఉండగా వరిహాసం చేసినవాడు—అనే ఈ ఇరువురికి కీడు చేసినవానిని (తద్వారా తృప్తపిందినవానిని) పునర్జన్మ పొందినవానినిగా నేను తలంచెదను.’

మూ. కాష్ఠకూట ఆహ— ‘భగవతి, సత్యమభిహితం భవత్కా. ఉక్తః—

శ్లో. స సుహృద్వ్యసనే యః స్యాదన్యజాత్యుద్భవోఽపి సన్
వృద్ధౌ సర్వోఽపి మిత్రం స్యాత్పర్వేషామేవ దేహినామ్. 367

శ్లో. స సుహృద్వ్యసనే యః స్యాత్ స పుత్రో యస్తు బుద్ధిమాన్
స భృత్యో యో విధేయః సా భార్యా యత్ర నిర్వృతిః. 368

తత్పశ్య మే బుద్ధిప్రభావమ్. పరం మమాపి సుహృద్భూతా వీణారవా నామ.

మషికాఽస్తి. తత్రామాహూయాగచ్ఛామి, యేన న దురాత్మా దుష్టగణో వధ్యతే!

అ. క్షామకూటుడు అన్నాడు [వద్రంగి పట్టాఽంది] — 'పూజ్యురాలా నీవు సత్యం చెప్పావు. విజ్ఞులు అన్నారు—

కదజాతిలో పుట్టినా ఆపదియందు సహాయపడేవాడే మిత్రుడే అనబడును, అభివృద్ధి దశలో అందరికీ అందరూ మిత్రులుగానే వ్యవహరిస్తారు.

అవదలో తోడు నిల్చువాడే మిత్రుడు. భక్తితో సేవించేవాడే పుత్రుడు. విశేషత తెలిసినవాడే సేవకుడు? సుఖం—అనందం కల్గించేదే భార్య.

కనుక నా బుద్ధిప్రభావం (శక్తి) చూడుము. కాని నాకునూ మిత్రురాలైన పీఠారవ అనే ఈగ ఉంది. ఆమెను పిలుచుకొనివస్తాను. అందువల్ల (ఆమె సహాయంతో) ఆ చెడ్డ ఏనుగును చంపవచ్చును.

మూ. అథాలసౌ చటకయా సహ మషికామాసాద్య ప్రోహవ— 'భద్రే, మమేష్టేయం చటకా. కేనచిద్దుష్టగణేన వరాభూతాఽణ్ణస్సోటనేన. తత్తస్య వధో పాయమనుత్థితో మే సాహాయ్యం కర్తవ్యమర్హసి. మషికాఽప్యాహ— 'భద్ర, కిముచ్యతేఽత్రవిషయే? ఉక్తశ్చ—

శ్లో. పునః శ్రత్యువకారాయ మిత్రాణాం క్రియతే ప్రియమ్

యత్పునర్మిత్రమిత్రస్య కార్యం మిత్రైర్న కిం కృతమ్. 369
సత్యమేతత్. పరం మమాఽపి భేకో సేఘనాదో నామ మిత్రం తిష్ఠతి. తమ ప్యాహూయ యథోచితం కుర్మః. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. హితైః సాధుసమాచారైః శాస్త్రజ్ఞైర్మతిశాలిభిః

కథంబోన్న వికల్పస్తే విద్యద్భిశ్చింతితా నయాః. 370

అ. అంత అపి (వద్రంగి పట్ట) అడ పిచ్చుకతోబాటు ఈగవద్దకు పోయి ఇలా చెప్పింది—'కళ్యాణి? ఈమె నా మిత్రురాలైన పిచ్చుక. ఒక చెడ్డ ఏనుగు ఈమె గుడ్లను వగులగొట్టి దుఃఖం కల్గించింది. కనుక దానిని చంపే యత్నంలో ఉండే మాకు సాయం చేయాలి.' ఈగ చెప్పింది.—'శుభమూర్తీ, ఈ విషయంలో నాకు ఏమి ఆజ్ఞ ఇస్తున్నారు? విజ్ఞులు చెప్పారు—

(లోకంలో) ప్రత్యుపకారభావంతో మిత్రులకు ప్రിയమైన (ఇష్టమైన) పని చేయబడుతుందా! (అలా అయితే మిత్రతలోని మహత్వం ఏముంది?) ఇక మిత్రమిత్రుల విషయంలో మిత్రులు చేయరానిది ఏముంది? (ఏదైనా తప్పక చేయాలి.)

కాని నాకూ మేఘనాథుడు అనే మిత్రమైన కప్ప గలడు. అతన్నిగూడ పిలిచి తగినట్లు చేయదము. నీతిజ్ఞులు చెప్పారు —

తన మేలు కోరేవాడు, నదాచారులు, శాస్త్రవేత్తలు, ప్రతిభావంతులు జ్ఞానులు అయినవారు ఆలోచించిచేసే నీతిమర్గాలు వివరంగావు.

మూ. అథ తే త్రయోఽపి గత్వా మేఘనాదస్యాగ్రే సమస్తం వృత్తాంతం నివేద్య తస్యః. అథ న ప్రోవాచ — 'కియస్మాత్తోఽసౌ వరాకో గజో మహాజనస్య కువితస్యాగ్రే. తన్మదీయో మస్త్రః కర్తవ్యః. మక్షికే, త్వం గత్వా మధ్యాహ్నసమయే తస్య మదోద్ధతస్య గజస్య కర్ణే వీణారవసదృశం శబ్దం కురు, యేన న శ్రవణగుణాలాసో నిమిలితనయనో భవతి. తతశ్చ కాష్ఠకూట చక్వాన్వస్ఫోటితనయనోఽస్థిభూతస్త్వషారో మమ గర్తలటాశ్రితస్య సవరికకస్య శబ్దం శ్రుత్వా జలాశయం మత్స్యా సమభ్యేతి. తతో గర్తమాసాద్య పతిష్కతి చక్వాత్వం యాన్యతి చేతి. ఏవం సమవాయః కర్తవ్యో యథా. వైరసాధనం భవతి.'

అ. ఏమ్మట ఆ మూడూ మేఘనాథుని ఎదుటికిపోయి విషయం అంతా తెలిపి కూర్చున్నాయి. అప్పుడు అతడు (మేఘనాథుడు) ఇలా నొక్కి చెప్పాడు — కోపం పొందిన ఈ మహాజనం (ప్రాణినముదాయం) ముందు ఈ క్షుద్రమైన ఏనుగు ఎంత? కనుక నా ఆలోచన ప్రకారం చేయండి. ఓ ఈగా! నీవు మధ్యాహ్నవేళ మదగర్వితుడైన ఆ ఏనుగు వద్దకు పొమ్ము. అతని చెవిలో వీణానాదంవలె (మధురమైన) శబ్దం ఆలాపించుము. శ్రవణగుణానకుడై అతడు కన్నులు మూసికొనును. అప్పుడు కాష్ఠకూటాధునియై అతని కన్నలు వీకాలి (పెకలించాలి). ఏమ్మట అతడు గుడ్డివాడు అయి వాహించే బాధితుడు అవుతాడు. ఆ సమయంలో నేను పతివాత

సమేతంగా (బురద) గుంటవద్ద బెక బెక అరుస్తాను. దానిని విని ఆతడు చెరువుగా తలంచి వస్తాడు—(బురద) గుంటలో పడి కూరుకుపోతాడు—మరణిస్తాడు. ఇలా అంతా కలిసి (నేర్చుగా చేస్తే పగ తీర్చుకోవచ్చును).

మూ. అథ తథానుష్ఠితే స మదగజో మక్షికాగేయసుఖాన్నిమీలిత నేత్రః కాష్ఠకూటహృతచక్షుర్మథ్యాహ్నసమయే బ్రాహ్మ్యన్మజ్జాకశబ్దానుసారీ గచ్ఛన్మహాన్తం గర్తమాసాద్య పతితో మృతశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి—‘చటకా కాష్ఠకూటేన- ఇతి.

ఆ. అంత అలాగే చేయగా ఈగ—గానంచే ఏనుగు ఆనందంతో కన్నులు మూసుకొంది. అప్పుడు వద్రంగిపిట్ట దాని కిన్నులు పీకివేసింది. మధ్యాహ్నం కావడంతో ఏనుగు దప్పికొంది. నీటికై ఇటునటు తిరుగుచు కప్పల అరుపులు వింది. ఆ శబ్దాన్ని అనుసరించిపోయి (బురద) గుంటలో పడింది. చచ్చింది. అందుచే నేను (బిట్టి) చెప్పుచున్నాను—‘చటకా కాష్ఠకూటేన’-(పిచ్చుక వద్రంగి పిట్ట) ఇత్యాది.

మూ. టిట్టిభ ఆహ—‘భద్రే, ఏవం భవతు. సుహృద్వర్గసముదాయేన సహ సముద్రం శోషయిష్యామి.’ ఇతి నిశ్చిత్త్య బకసారసమయూరాదీన్ సమాహూయ ప్రోవాచ—‘భోః పరాభూతోఽహం సముద్రేణాజ్ఞకాపహరేణ. తచ్చిన్యతామస్య శోషణోపాయః.’ తే సమ్మన్త్య ప్రోచుః—అశక్తావయం సముద్రశోషణే. తత్కిం వృథా ప్రయాసేన? ఉక్తశ్చ—

శ్లో. అబలః ప్రోన్నతం శత్రుం యో యాతి మదమోహితః

యద్ధార్థం స నివర్తత శీర్ణదంతో గజో యథా.

971

తదస్మాకం స్వామి వైసతేయోస్తి. తస్మై సర్వమేతత్పరిభవస్థానం నివేద్యతామ్, యేన స్వజాతిపరిభవకువీతో వైరాన్మణ్యం గచ్ఛతి. అథవాఽత్రావలంబం కరిష్యతి తథాపి నాస్తి వో దుఃఖమ్. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. సుహృది నిరస్తరచిత్రే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలత్రే

స్వామిని శక్తిసమేతే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి.

972

తద్యామో వైసతేయసకాశం యతోఽసావస్మాకం స్వామి’.

అ. మగతీతుప చెప్పింది - 'కళ్యాణి' ఇలాగే అగుగాక. మిత్రవర్గ సముచాయంతో కలిసి సముద్రుని ఇంకింప జేస్తాను? ఇలా నిశ్చయించి కొంగలు బెగ్గురు పక్షులు సెమళ్లు మొదలై నవాటిని పిలిచి చెప్పింది - ఓ మిత్రులారా! గ్రుడ్లను అపహరించి సముద్రుడు దుఃఖం గల్గించాడు. అందుచే ఇతనిని శుష్కింపజేసే ఉపాయం ఆలోచించండి.' వారు పరస్పరం ఆలోచనచేసి ఇలా అన్నారు - సముద్రాన్ని మనం శుష్కింపజేసే శక్తి మనకు లేదు. వ్యర్థంగా ప్రయాణ ఎందుకను? పెద్దలు చెప్పారు -

ఋషీనుడు చుద్రాంతుడై మిక్కిలి ఉన్నతుడైన శత్రువుతో యుద్ధం చేయబోయినచో కొరలు ఊడిన ఏనుగువలె అవమానంతో తిరిగివస్తాడు.

అందువల్ల మన ప్రభువు గరుత్మంతుడు ఉన్నాడు. అతనికి ఈ దుఃఖ విషయం అంతా నివేదించాలి. తన జాతికి గల్గిన అవమానంచే కోపం పొంది అతడు వగవీర్చగలడు. అలా కాక ఈ విషయంలో (అతడు) అభిమానపడినా దుఃఖం లేదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు -

అభిన్న హృదయుడైన మిత్రునితో, గుణవంతుడైన సేవకునితో, అనుసరించే బార్యుతో, బలవంతుడైన ప్రభువుతో - తన కష్టం తెలుపుకొని ప్రాణి, దుఃఖోపశాంతి (సుఖం) పొందును.

కనుక మన ప్రభువైన గరుడుని వద్దకు పోదాం!

మూ. ఆధాఽనుస్థితే సర్వే తే పక్షిణో విషణ్ణవదనా బాష్పపూరిత దృశో పై నతేయనకాశమాసాద్య కరుణస్వరేణ పూత్కర్తుమారభాః - 'అహో అబ్రహ్మశ్యామబ్రహ్మణ్యమ్. అదునా నదాచారస్య టిట్టిభస్య భగవతి నాథే సతి సముద్రేణాన్యైవహృతాని. తత్ప్రణవమధునా పక్షికులమ్. అన్యేఽవి స్వేచ్ఛయా సముద్రేణ వ్యాపాదయిష్యంతే. ఉక్తజ్ఞు -

శ్లో. క్షృ కన్య కర్మ సంవీక్ష్య కరోత్యన్యోపి గర్హితమ్

గతానుగతికో తోకో న తోకః పారమార్థికః.

873

అ. అలా చేయడలంచినవై పక్షులన్నీ వివాక ముఖంగలవై - కన్నులతో

నీరు నిండగా గదుడుని చేరాయి. అర్థ స్వరంతో నిట్టూర్పులు విడుస్తూ ఇలా విం
వింప సాగాయి- 'అయ్యో! రక్షింపుము. రక్షింపుము. భగవానుడైన తాము ప్రభువై
ఉండగా సద్వర్తనుడైన ఈ బిడ్డిభం గ్రుడ్లను సముద్రుడు అపహరించాడు. కనుక
నేడు వక్షికులం నశించింది ఇతర పక్షులను గూడ సముద్రుడు స్వేచ్ఛగా నంహ
రిస్తాడు. విజ్ఞులు చెప్పారు—

ఒకచోట ఒకడు చెడుపనిని చేయుట చూచి ఇతరుడును అలాగే చేస్తాడు.
ఇలా లోకం గొట్టెదాటుట వంటిది (గతాను గతికం). నత్యం గ్రహించి ప్రవర్తిండు.

శ్లో. చాటు-తస్కర-దుర్వృత్తైస్తథా సాహసికాదిభిః

వీద్యమానాః ప్రజా రక్ష్యాః కటు-చృద్వాదిభిస్తథా. 374

అ. ముఖస్తుతి చేసేవారు- దొంగలు, దుష్ప్రవర్తనులు, సాహసికులు - కఠిన
హృదయులు, వందకులు- ఇత్యాదుల బాధలనుండి ప్రజలను ప్రభువు రక్షించాలి.

శ్లో. ప్రజానాం ధర్మషడ్భాగో రాజ్ఞో భవతి రక్షితుః

అధర్మాదపి షడ్భా జాయతే యో న రక్షతి. 375

అ. ప్రజా రక్షకుడైన ప్రభువునకు ప్రజల ధర్మంలో ఆరవ భాగం లభి
స్తుంది. (అలాగే) అరక్షకుడైన ప్రభువునకు ప్రజల అధర్మంలో ఆరవభాగం
చెందుతుంది.

శ్లో. ప్రజావీడననస్తాపాత్ సముద్యుతో హుతాశనః

రాజ్ఞః శ్రియం కులం ప్రాణాన్ నాదగ్ధ్వా వినివర్తతే. 376

అ. వీడితప్రజల సంతాపంనుండి వుట్టిన అగ్ని, రాజు సంపదను కులాన్ని
(తుదకు) ప్రాణాలను దహింపక చల్లారడు.

శ్లో. రాజా బన్ధురబన్ధునాం రాజా చక్షురచక్షుషామ్

రాజా వీతా చ మాతా చ నర్వేషాం న్యాయవర్తినామ్. 377

అ. ప్రభువే బంధురహితులకు బంధువు, గ్రుడ్డివారికి కన్ను అగును.
న్యాయంగా ప్రవర్తిల్లే ప్రజల కందరకు తండ్రియు. తల్లియు ప్రభువే.

శ్లో. ఫలాద్ధి పార్థివో లోకాన్ పాలయేద్యత్స మౌన్ధితః

దాసమానాదితోయేన మాలాకారోఽజ్జురనివ. 378

ఆ. ఫలార్థమైన తోటమాలి ప్రయత్నపూర్వకంగా వీరుపోయడం మొదలైన వసులచే మొక్కలను పెంచునట్లు- ఫలార్థమైన భూపాలుడు దానసన్యానాదికంచే, ప్రజలను శ్రద్ధవహించి ఫాలించాలి.

శ్లో. యథా బీజాజ్కురః సూక్ష్మః ప్రయత్నేనాభిరక్షితః

ఫలప్రదో భవేత్కాలే తద్వర్ణోకః సురక్షితః.

379

ఆ. బీజంనుండి వచ్చిన మొక్క చిన్నదైనా ప్రయత్న పూర్వకంగా రక్షితమై (వృక్షమైన) కాలమున ఫలాలను ఇచ్చునట్లు సురక్షితమైన ప్రజలను సమయానికి ఫలప్రదులు అగుదురు.

శ్లో. హిరణ్యధాన్యరత్నాని యానాని వివిధాని చ

తథాఽన్యదపి యత్కించోత్ ప్రజాభ్యః స్యాన్నవస్య తత్. 380

ఆ. బంగారం, ధాన్యం, రత్నాలు అశ్వాది వివిధవాహనాలు- అలాగే ప్రభువు వద్ద ఉండే నమస్తం ప్రజల నుండి లభించినవిచే.

మూ. అదైవం గరుడః సమాకర్ణ్య తద్దుఃఖదుఃఖితః కోపావిప్లవః వ్యచిన్తయత్- 'అహో సత్యము క్తమేతైః పక్షిభిః. తదద్య గత్వా తం సముద్రం శోషయామః. ఏవం చిన్తయత స్తస్య విష్ణుదూతః సమాగత్వాహ- 'భో గరుత్మాన్, భగవతా నారాయణేనాహం తవ పార్శ్వే ప్రేషితః. దేవకార్యాయ భగవానమరావత్యాం యాస్యతీతి. తత్సత్వరమాగమ్యతామ్'. తచ్ఛ్రుత్వా గరుడః సాఖిమానం ప్రాహ- 'భో దూత, కిం మయా కుభృత్సేన భగవాన్ కరిష్యతి? తద్గత్వా తం వద, యదన్యో భృత్యో వాహనాయాస్మత్స్థానే క్రియతామ్. మదీయా సమస్కారో వాచ్యో భగవతః ఉక్తం చ-

శ్లో. యో న వేత్తి గుణాన్ యస్య న తం సేవేత పణ్డితః

న హి తస్మాత్ ఫలం కిచ్చోత్ సుకృష్టాదూషరాదివ.

381

ఆ. అంత గరుడుడు ఇలా విని ఆ పక్షులదుఃఖంచే దుఃఖితుడై ఇట్లు తలించాడు- 'అహో, ఈ పక్షులు సత్యం చెప్పాయి. అందుచే ఇప్పుడు పోయి ఆ నముద్రుణ్ణి ఎండిపోయేట్లు చేస్తాను. ఈవిధంగా అతడు తలించుచుండగా

విష్ణుదూత వచ్చి ఇలా చెప్పాడు- 'ఓ గరుడుడా! భగవానుడైన నారాయణుడు నన్ను నీవద్దకు పంపాడు. దేవతలపనిమీద భగవానుడు అమరావతికి (దేవనగరం) పోయే దరు. కనుక త్వరగా రమ్మ. దానిని విని గరుత్మంతుడు అభిమానంతో అన్నాడు- "ఓ దూతా! నాపంటి చెడ్డ సేవకునిచే భగవానుడు ఏమి చేస్తాడు? అందుచే వేరొక సేవకుని నాకు ఇదులుగా వాహనంగా చేసుకొనుడు" అని పోయి భగవానునితో చెప్పము. భగవానునికి నా నమస్కారములు తెలుపుము. విజ్ఞులు అన్నారు—

నీతిశాస్త్ర పండితుడైన సేవకుని, సేవకుల గుణాలను గ్రహింపజాలని ప్రభువును సేవింపరాదు. చవిటి నేలలో చేసిన చక్కటి వ్యవసాయంవలె ఆ సేవవల్ల ఏమీ ఉపయోగం లేదు

మూ. దూత ఆహ- 'భో వైనతేయ! కదాచిదపి భగవంతం ప్రతి త్వయా నైతదభిహితమీదృక్. తత్కథయ కిం తే భగవతాఽపమానస్థానం కృతమ్'? గరుడ ఆహ- 'భగవదాశ్రయభూతేన నముద్రేణాన్మట్టిభిభాజ్ఞాన్యవ హృతాని. తద్యది తస్య నిగ్రహం న కరోతి తదహం భగవతో న భృత్య ఇత్యేష నిశ్చయ స్త్వయా వాచ్యః. తద్ద్రుతతరం గత్వా భవతా భగవతః సమీపే వక్తవ్యమ్ '

ఆ. దూత అన్నాడు- 'ఓ వినతానందనా! నీవు ఒకనాడును భగవానుని గూర్చి ఈ విధంగా మాట్లాడలేదు. కనుక భగవానునిచే నీకు గల్గిన అవమానం ఏమిటో తెల్పుము.' గరుడుడు చెప్పాడు- 'భగవానునికి ఆశ్రయమైన నముద్రుడు ఈ టిట్టిభిషక్ గుడ్డను అవహరించాడు. అందుకు ఆరన్న భగవానుడు శిక్షింపనిచో నేను భగవానుని సేవకుడను గాను. ఇది నా నిశ్చయం, అని చెప్పాలి. కనుక తాము మిక్కిలి త్వరగా పోయి భగవానునికి (ఈ విషయం) చెప్పండి'.

మూ. అథ దూతముఖేన ప్రణయకుపీతం వై నతేయం విజ్ఞాయ భగ వాంశ్చింతయామాన- 'అహో, స్థానే కోపో వైనతేయస్య. తత్స్వయమేవ గత్వా సమ్మానపురస్కరం తమానయామి. ఉక్తం చ-

శ్లో. భక్తం శక్తం కులీనశ్చ న భృత్యమవమానయేత్

పుత్రవల్లాలయేన్నిత్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రియమాత్మనః.

అన్యచ్చ-

శ్లో. రాజా తుష్టో హి భృత్యానామర్థమాత్రం ప్రయచ్చతి

తే తు సమ్మానితాస్తస్య ప్రాజైరవ్యవకుర్యతే.

383

ఇత్యేవం సప్రన్నధార్య రుక్మపురే వై నతేయసకాశం సత్వరమగమత్.

అ. అప్పుడు దూత ద్వారా- 'గరుడుడు ప్రణయ కోపంతో ఉన్నాడు'- అని తెలిసికొని ఇలా తలంచాడు- 'ఆహా! గరుడుని కోపము సముచితమే. కనుక స్వయంగా పోతాను. గౌరవపూర్వకంగా అతన్ని తీసికొని వస్తాను'. విజ్ఞులిలా అన్నారు—

తనుకు సంపదను గోరే వ్రభువెప్పడూ- భక్తుడూ, సమర్థుడూ, సత్కులీ నుడూ అయిన సేవకుని అవమానింపరాదు. పుత్రునివలె లాలించాలి.

మరియూ- రాజు సంతోషిస్తే సేవకులకు ధనం మాత్రం ఇస్తాడు. కాని ఆ సేవకులు నన్నానితులై తమ ప్రాణాలు ఒడ్డి ఉపకరిస్తారు.

ఇలా నిశ్చయించి రుక్మపురానికి (గరుడ నగరానికి) గరుడుని వద్దకు త్వరగా వెళ్లాడు.

మూ. వై నతేయోఽపి గృహగతం భగవన్తమవలోక్య శ్రపాఽధో ముఖః ప్రణమ్యోవాచ- 'భగవన్, త్వదాశ్రయోన్ముత్రేన సముద్రేణ మమ భృత్యస్యాణ్డాన్యవహృత్య మమావమానో విహితః. పరం భగవల్లజ్జయా మయా విలమ్బితమ్, నో చేదేనమహంమ ద్యైవ స్థలాన్తరం నయామి. యతః స్వామి భయాచ్చునకోపరి ప్రహరో న దీయతే. ఉక్తః—

శ్లో. యేన స్యాల్లఘతా వాథ పీడా చిత్తే ప్రభోః క్వచిత్

ప్రాణత్యాగేఽపి తత్కర్మ న కుర్యాత్ కులసేవకః.

384

అ. వై నతేయుడును (గరుడుడును) ఇంటికి వచ్చిన భగవానుని చూచాడు- సిగ్గుతో తలపంచాడు. ప్రణమిల్లి ఇలా పల్కాడు — 'దేవా! తమ ఆశ్రయంచే సముద్రుడు గర్వోన్ముత్తుడై నా సేవకుని గ్రుడ్లను అవహరించి నాకు అవమానం చేశాడు. అయినా భగవానుని యెడల సంకోచంచే నేను అలస్యం చేశాను. లేనిచో నేను ఇప్పుడే

ఇతన్ని మఱొకచోటికి చేర్చేవాడను. యజమానుని భయంతో (అతని) కుక్కను గూడ కొట్టరు గదా? విజ్ఞులు అన్నారు—

ఏ కార్యంచే ప్రభువునకు గౌరవభంగంగానీ, విచారంగానీ కలుగుచుందో అలాంటి కార్యాన్ని కులక్రమాగత సేవకుడు ప్రాణాపాయస్థితిలోనూ చేయరాదు.

మూ. తద్రూప్యా భగవానాహ- 'భో వైసతేయ, సత్యమభిహితం భవతా. ఉక్తా—

శ్లో. భృత్యాపరాధజో దణ్ణః స్వామినో జాయతే యతః

తేన లజ్జాఽపి తస్యోష్ఠా న భృత్యస్య తథా వునః.

385

భద్రాగచ్ఛ యేనాణ్డాని సముద్రాదాదాయ దిట్టిభం సమ్యావయావః, అమరావతీం చ గచ్ఛావః.

అ. దానిని విని భగవానుడు అన్నాడు— 'ఓ వైసతేయా! నీవు సత్యం పల్కావు. విజ్ఞులు అన్నారు—

సేవకుడు తప్పుచేస్తే, దానికి శిక్షను ప్రభువు అనుభవింపవలసిస్తుంది. ఆ తప్పువలన గల్గే అవమానం ప్రభువునకు ఉన్నంతగా సేవకునికి ఉండదు.

అందువల్ల, రమ్మ! ఆ గ్రుడ్డు సముద్రానికి రండి తీసికొని దిట్టిభాన్ని ఓదాద్దుదాము అమరావతికిని పోదము.

మూ. తథాఽనుష్ఠితే సముద్రో భగవతా నిర్మత్స్యాఽగ్నేయం శరం సన్ధాయాభిహితః- 'భో దురాత్మన్, దీయంతాం దిట్టిభాణ్డాని, నో చేత్ స్థలతాం త్వాం నయామి.' తతః సముద్రేణ సభయేన దిట్టిభాణ్డాని తాని ప్రదత్తాని. దిట్టిభేనాపి భార్యాయై సమర్పితాని. అతోఽహం బ్రహ్మిణి- 'శత్రోర్భలమవిజ్ఞాయ ఇతి. తస్మాత్పురుషేణోద్యమో న త్యాజ్యః'.

అ. అటుం చేసిన మీదట భగవానుడు ఆగ్నేయాశ్రం ఎక్కువెట్టి సముద్రుణ్ణి బెదరిస్తూ ఇలా చెప్పాడు- 'ఓరీ దురాత్మా! తీతువు (దిట్టిభం) గ్రుడ్డు ఇమ్ము. తేనిదో నీన్ను. (మరు) భూమిగా చేస్తాను! అప్పుడు సముద్రుడు భయపడి దిట్టిభం గ్రుడ్డు తెచ్చి ఇచ్చాడు. దిట్టిభము వాటిని భార్యకు సమర్పించింది. అందుచే సేన

(దమనకుడను) చెప్పుచున్నాను- 'శత్రోర్పంపవిజ్ఞాయ'-(శత్రువు బలం తెలియక) ఇత్యాది. కనుక పురుషుడు వ్రయత్నంవీరవాడు.

మూ. తదాకర్ణ్య సజ్జీవక స్తవేవం భూయోఽవి పవ్రచ్చ- 'భో, మిత్ర! కథం జ్ఞేయో మయాఽసౌ దుష్టబుద్ధిరితి. ఇయ స్తం కాలం యావదు త్రరో త్రర స్నే హేన ప్రసాదేన చాహం దృష్టః. న కదాచి తద్వికృతిర్నృప్తే. తత్కథ్యతాం యేనాహమాత్మరత్నార్థం తద్వదాయోద్యమం కరోమి'.

అ. దానిని విని సంజీవకుడు వరలా కలా అడిగాడు- 'ఓ మిత్రమా! ఆతడు చెడుబుద్ధితో ఉన్నాడు అని నేను ఎలా గ్రహించాలి? ఇంతకాలం దినదినం ప్రవర్తమాన స్నేహంతో, అనుగ్రహంతో నన్ను అతిథి చూచాడు. ఒకనాడును భేదభావం కనబడలేదు అందుచే తెలుపుము- ఏ విధంగా ఆత్మరత్నజ్ఞకై అతన్ని చంపే ప్రయత్నం చేస్తాను?

మూ. దమనక ఆహ- 'భద్ర, కిమత్ర జ్ఞేయమ్. ఏష తే ప్రత్యయః. యది రక్తనేత్రక్రిశ్ణిఖాం భ్రుకుటిం దధానః సృక్కణీ పరిణిలిహన్ త్వాం దృష్ట్వా భవతి, తద్దుష్టబుద్ధిః. అన్యథా సుప్రసాదశ్చేతి. తదాజ్ఞాపయ మాం, స్వాశ్రయం ప్రతి గచ్ఛామి. త్వయా చ యథాయం మన్తభేదో న భవతి తథా కార్యమ్. యది నిశాముఖం ప్రాప్య గన్తుం శక్నోషి తద్దేశత్యాగః కార్యః. యతః-

శ్లో. త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్
గ్రామం జనపదస్యార్థే స్వాత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్.

లిలి

శ్లో. ఆవదర్థే ధనం రక్షేద్ధారాన్ రక్షేద్ధనైరపి
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్ధారైరపి ధనైరపి.

లిలి

అ. దమనకుడు చెప్పాడు - 'శుభమూర్తి! ఇందులో తెలియదగింది ఏముంది? నిన్ను చూడగానే కన్నులు ఎఱ్ఱగాజేసి కనుబొమ్మలు పెనవేసి, పెదవులు (నాల్కతో) నొక్కుతూ ఉండేనేని దుష్టబుద్ధి అనియ్యూ, అలా కానిచో ప్రసన్నుడు అనియు సీపు నిశ్చయించుకొనుము. నాకు సెలవు ఇమ్ము- నా నివాసం పోయెడ.

ఈ రహస్యం బయటికి పొక్కునట్లుగా మీరు ప్రవర్తింబాలి. పోవడానికి శక్తుడవైనచో సంధ్యా-నమయంలో ఈదేశం విడువండి-ఏలననగా (వెద్దలు అన్నారు)-

కులక్షేమానికై ఒక వ్యక్తిని, గ్రామక్షేమానికై ఒక కులాన్ని, దేశక్షేమానికై ఒక గ్రామాన్ని, తన రక్షణకై నివాసభూమిని వదలి వేయాలి.

ఆపడలో ఉపయోగానికై ధనాన్ని రక్షించాలి. ధనం వ్యయంచేసి అయినా భార్యను రక్షించాలి. భార్యను ధనాన్ని ఫణంగాజేసి అయినా తనను నిత్యం రక్షించుకోవాలి.

మూ. బలవతాఽభిభూతస్య విదేశగమనం తదనుప్రవేశో వా నీతిః. తద్దేశత్యాగః కార్యః. అథవాఽఽత్మా సామాదిభిరుపాయైరభిరక్షణీయః ఉక్తః-

శ్లో. అవి పుత్రకలత్రైర్యా ప్రాణాన్ రక్షేత వజ్జితః

విద్యమానైర్యత నైః స్యాత్ సర్వం భూయోఽపి దేహినామ్. 388

తథా చ--

శ్లో. యేన కేనాప్యపాయేన శుభేనాప్యశుభేన వా

ఉద్ధరేద్దీనమాత్మానం సమర్థో ధర్మమాచరేత్. 389

శ్లో. యో మాయాం కుడుతే మూఢః ప్రాణత్యాగే ధనాదిషు

తస్య ప్రాణాః ప్రణశ్యంతి తైర్న మైర్నష్టమేవ తత్. 390

ఏవమభిధాయ దమనకః కరటకసకాశమగమత్.

అ. బంపంతునిచే అభిభూతునికి (అక్రాంతునకు-అవమానితునకు) పర దేశం వెళ్లడం--రేదా అతనికి లోబడి ఉండడం నీతి. అందువల్ల ఇప్పుడు దేశం వదలడమే శుభం. అలా కానిచో సామాది ఉపాయాలచే ఆత్మరక్షణ చేసికొనాలి. విజ్ఞులు చెప్పారు--

రాజనీతి పండితుడైనవాడు భార్యాపుత్రులను వదలియైనా ప్రాణాలను, రక్షించుకొనాలి. ప్రాణాలు ఉన్నచో మరలా వాటిని పొందవచ్చును.

ఆపడలో ఉండేవాడు ఏదో ఒక ఉపాయం-అది మంచిదై నా చెడ్డది అయినా అచరించి ఆత్మరక్షణ చేసికొనాలి. మరల సమర్థుడై ధర్మం అచరింపవచ్చును.

ఎవడు మూర్ఖుడై ప్రాణాలు పోవుచున్నా ధనాదికంపై మమతను (మాయను) ఉంచుకొనునో, వానికి ప్రాణాలు పోతాయి. అని పోగానే ధనాదికం నశించినట్లే. (తనవెంట వీడిరాడు.)

ఇలా పనికి దమనకుడు కరటకునివద్దకు పోయాడు.

మూ. కరటకోఁచి తమాయా న్తం దృష్ట్వా ప్రోవాచ- 'భద్ర, కిం కృతం తత్రభవతా? దమనక ఆహ- 'మయా తావన్ని తిబీజనిర్వాపణం కృతమ్. పరతో దైవవిహితాయ త్తమ్. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. పరాజ్ఞాభేఁచి దైవేఽత్ర కృత్యం కార్యం వివక్షితా

ఆత్మదోషవినాశాయ స్వచిత్తస్తమ్భనాయ చ.

991

తథా చ-

శ్లో. ఉద్యోగినం పురుషసింహముచైతి లక్ష్మీః

దైవం హి దైవమితి కాపురుషో వదన్తి,

దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మకక్త్యా

యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః.

992

ఆ. కంటకుడు-వచ్చే అరనిని (దమనకుని) చూచి ఇలా అన్నాడు—
కుభమూర్తీ! పూజ్యులైన తాము ఏమి చేశారు? దమనకుడు చెప్పాడు- 'నేను (భేద) నీతి-బీజాలను నాటాను. ఆ వైన దైవాధీనం. విజ్ఞులు తెలిపారు—

విద్వాంసుడైనవాడు దైవం ప్రతికూలంగా ఉన్నా, తన దోషాలను తొలగించుకొనేందుకు తన మనస్సుకు చైర్యం గల్గేందుకు చేయదగిన పని చేయాలి.

అటులనే, ప్రయత్నపరుడైన పురుషశ్రేష్ఠుని వద్దకు విజయలక్ష్మి వస్తుంది. బాగ్యం భాగ్యం- అని విలీకించారు అంటారు. బాగ్యాన్ని (అదృష్టాన్ని) తలంపక యథా శక్తి పురుషార్థానికి యత్నించాలి. ప్రయత్నించినా కార్యం సిద్ధింపబో అందు మన దోషం ఎముంది?'

మూ. కరటక ఆహ- 'తత్కథయ కీదృక్ త్వయా నీతిబీజం నిర్వాపితమ్'. సోఽబ్రహ్మిన్- మయాఽన్యోన్యం తాభ్యాం మిథ్యాప్రజల్పనేన భేదస్తథా

విహితో యథా భూయోఽపి మన్తయన్తావేకస్థానస్థితౌ న ద్రక్ష్యసి'. కరటక ఆహ— 'అహో న యుక్తం భవతా విహితం యత్పరస్పరం తౌ స్నేహార్ద్ర హృదయౌ సుఖాశ్రయౌ కోపసాగరే ప్రక్షిప్తౌ. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. అపేక్షద్ధం సుఖస్థం యో దుఃఖమార్గే నియోజయేత్

జన్మజన్మాన్తరం దుఃఖీ న నరః స్యాదనంశయమ్.

993

అపరం త్వం యద్వేదమాత్రేణాపి హృష్టస్తదవ్యయక్తమ్. యతః సర్వోఽపి జనో విరూపకరణే నమర్థో భవతి నోపకర్తవ్యమ్. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. పాతయితుమేవ నీచః పరకార్యం వేత్తి న ప్రసాదయితుమ్

పాతయితుమస్తి శక్తిర్వాయోర్వృక్షం న చోన్నమితుమ్.

994

అ. కరటకుడు అన్నాడు—'నీవు విలాపి (భేద) నీతి బీజం నాటావో, అది తెలుపుము!' అతడు (దమనకుడు) చెప్పాడు—'నేను ఒకరిమీద ఒకరికి అనత్యవాక్కుల ద్వారా భేదం (నాటాను) సృష్టించాను. ఇక మరలా వారిరువురు ఒకచోట కూర్చుండి ఆలోచన చేయడం నీవు చూడవు. కరటకుడు అన్నాడు—'అయ్యో! నీవు చేసినది మంచిపనిగాదు. పరస్పరం స్నేహార్ద్రహృదయులు, సుఖనియమలూ అయిన వారిరువురినీ కోపనముద్రంలో పడవేశావు.' జ్ఞానులు కూడా అన్నారు—

తనకు విరోధికానివాడూ, సుఖంగా ఉండేవాడూ అయిన మానవుని, ఎవడు దుఃఖమార్గంలో ప్రవేశ పెట్టినో, ఆ మానవుడు జన్మజన్మాంతరాలు దుఃఖం అనుభవిస్తాడు. నందేహంలేదు.

మరియు నీవు (ఇరువురు మిత్రులలో) భేదం గల్గించడంచేతనే సంతోషిస్తున్నావు. అదియు సముచితంగాదు. వినన-విరోధం గల్గించడంలో అందరూ నమర్థలే, ఉపకారం చేయడానికి పనికిరారు. విజ్ఞులు అన్నారు—

నీచుడు పరుల పనిని చెడగొట్టడం మాత్రం ఎరుగును. చక్కదిద్దడం చేయలేడు. వాయువు వృక్షాన్ని పడగొట్టి గలదు. నిలబెట్టడం చేయలేదు.

మూ. దమనక ఆహ— 'అనభిజ్ఞో భవాన్ నీతిశాస్త్రస్య. తేనైతద్ బ్రవీషి. ఉక్తశ్చ యతః—

శ్లో. జాతమాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్

మహాబలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య న హన్యతే.

395

తచ్ఛత్రుభూతోఽయమస్మాకం మన్త్రిపదాపహరణాత్. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. వీతృవైతామహం స్థానం యో యస్యాత్ర జిగీషతే

స తస్య సహజః శత్రురుచ్ఛేద్యోఽపి వ్రీయే స్థితః.

396

అ. దమనకుడు అన్నాడు-తమకు రాజనీతి శాస్త్రం తెలియదు. అందుచే ఇలా పలుకుచున్నార. విజ్ఞులు చెప్పారు—

పుట్టగానే శత్రువునుగాని వ్యాధినిగాని ఎవడు అణచి వేయడో, వాడు ఎంత బలవంతుడైనా, వృద్ధి నొందిన ఆ-శత్రు-రోగాలవల్ల మరణిస్తాడు.

అందువల్ల ఈ సంజీవకుడు మన మంత్రపదవిని హరించుటతో మనకు శత్రువయ్యాడు. పెద్దలు అన్నారు—

ఎవని తండ్రి తాతలనాటి స్థానాన్ని ఎవడు హరింపదలుస్తాడో, వాడు అతనికి సహజ శత్రువు వాడు (తన) మేలుకోరేవాడైనా భేషింపదగిన వాడు అగును.

మూ. తన్మయా స ఉదాసీనతయా సమానీతోఽభయప్రదానేన యావ త్ప్రదహమవి తేన సాచివ్యాత్ ప్రచ్ఛానితః. అథవా సాధ్విదముచ్యతే—

శ్లో. దద్యాత్సాధుర్యది నిజవచే దుర్జనాయ ప్రవేశం

తన్నాశాయ ప్రభవతి తతో వాఙ్మమానః స్వయం సః,

తస్మాద్దేయో విపులమతిభిర్నావకాశోఽధమానాం

జారోఽపి స్వాత్ గృహపతిరితి శ్రూయతే వాక్యతోఽత్ర. 397

అ. నేను (మొదట) రాగద్వేషరహితంగా (ఉదాసీనతతో) అతనికి అభయదానం ఇచ్చి తెచ్చాను. కాని నేడు వెంటనే అతడు నన్ను మంత్రపదవినుండి తొలగించాడు. పెద్దలు ఈ విషయం చక్కగా చెప్పారు—

ఎవడేని నజ్జనుడు అన స్థానంలో దుర్జనునికి ప్రవేశం గల్గితే, ఆ దుర్జనుడు అతని (నజ్జనుని) స్థానంగోరుటూ అతనిని (నజ్జనుని) నాశముజేయ నమర్చుడ

అగును. అందుచే బుద్ధిమంతులు నీచులకు అవకాశం ఇవ్వరాదు. ఇలా తోకంతో జనశ్రుతి గలదు-పిండగాడు ఇంటికి యజమాని అగును.

మూ. తేన మయా తస్యోవరి వధోపాయ ఏష విరచ్యతే. దేశత్యాగోయ వా భవిష్యతి. తచ్చ త్వాం ముక్త్వాఽన్యో న జ్ఞాన్యతి, తద్యుక్తమేతస్మే స్సౌర్ధాయానుష్ఠితమ్. ఉక్తిచ్చ-

శ్లో. నిశ్రింశం హృదయం కృత్వా వాణీమీశ్వరసోపమామ్

వికల్పోఽత్ర న కర్తవ్యో హన్యాత్తత్రావకారిణమ్.

398

అ. అందుచే నేను అతన్ని చంపడానికి ఈ కుట్ర చేస్తున్నాను. అలా (చంపడం) కానిచో దేశత్యాగం గల్గవచ్చు ఇది నీకు వప్ప ఇతరులకు తెలియదు. స్వార్థానికై నేను ఇలా చేయడం సముచితమే. విజ్ఞులు అన్నారు.

హృదయాన్ని ఖడ్గంవలె కఠినంగాను, వాక్కును ఔరసంవలె తీయ్యగా చేసికొని అపకారిని వధించాలి. ఇందు నందేహింపరాదు.

మూ. అవరం మృతోఽవ్యస్మాకం భోజ్యో భవిష్యతి. తదేకం తావద్వైరసాధనమ్, అవరం సాచివ్యచ్చ భవిష్యతి, తృప్తిశ్చేతి (తృప్తియం ఫలమ్). తద్గుణత్రయేఽస్మిన్నుపస్థితే కస్మాత్మాం దూషయసి త్వం జాడ్యభావాత్. ఉక్తం చ-

శ్లో. పరస్య దూషణం కుర్వన్ స్వార్థసిద్ధిచ్చ పణ్ణితః

మూఢబుద్ధిర్న భక్షేత వనే చతురకో యథా.'

399

కరటక ఆహ- 'కథమేతత్?' న ఆహ-

అ. ఇంతేగాక (సంజీవకుడు) జచ్చినచో మనకు ఆహారం అగును. ఇలా ఒకటి పగ తీర్చుకొనడం, రెండు మంత్రి పదవి, మూడు తినడంవల్ల తృప్తి. ఇలా మూడు ఉపయోగాలు ఉండగా మందబుద్ధివై నన్ను ఎందుకు దూషిస్తావు? విజ్ఞులు అన్నారు.

రాజనీతిపండితులు ఇతరులను వీడించి ఆయినా తమ స్వార్థం ఆదవిలో భతురకునివలె సాధిస్తారు. మూఢచిత్తుడు (నింహంవలె) లబించినదాన్ని సైతం భక్షింపలేదు.

కరటకుడు అడిగాడు — 'అది ఎట్లు?' అతడు (దమనకుడు) ఇలా చెప్పాడు -

కథా-16

సింహ-శృగాల-కథా

మూ. అన్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే వజ్రదంష్ట్రే నామ సింహః. తస్య చతురక-క్రవ్యముఖనామానౌ శృగాలవృకౌ భృత్యభూతౌ సదైవానుగతౌ తత్త్రైవ ప్రతిపసతః. అథాన్యథినే సింహేన కదాచిదానన్నప్రసవా ప్రసవవేదనయాన్యయాథాద్ భ్రష్టోష్ఠ్యపవిష్టా కస్మింశ్చిద్వనగహనే సమాసాదితా. అథ తాం వ్యాపాద్య యావదుదరం స్పృటయతి తావజ్జీవన్ లఘుదాసేరకశిశుర్నిష్క్రాంతః. సింహౌపి దాసేరక్యాః విశితేన సపరివారః పరాం తృప్తిముపాగతః. పరం స్నేహాద్ బాలదాసేరకం త్యక్తం గృహమానీయేదమూచే- 'భద్ర, న తేఽస్మి భయం మృత్యోర్మృత్యే నాన్యస్మాదపి. తతః స్వేచ్ఛయాఽత్ర వనే భ్రామ్యతా మితి. యత స్తే శఙ్కునదృశౌ కరా, తతః శఙ్కుకర్ణౌ నామ భవిష్యతి.'

అ. ఒకానొక అడవిలో వజ్రదంష్ట్రుడు అనే సింహం ఉంది. అతనికి చతురకుడు అనే నక్క, క్రవ్యముఖుడు అనే తోడేలు - ఇరువురు స్నేహితులు గలరు. వారు ఇరువురు నిత్యం అతనివెంట తిరుగుచూ ఆ అడవిలోనే నివసించేవారు. అంత ఒకదినం సింహానికి భయంకరమైన అడవిలో కాన్పు నమీపించడంవల్ల కాన్పు బాధతో తన గుంపునుండి విడిపోయి [ఒక చోట] కూర్చుండిన అడవిఒంటె దొరికింది. అప్పుడు దాన్ని చంపి పొట్టను చీల్చగానే అందుండి బ్రతికిఉండే ఒక ఒంటెకూన బయటికి వచ్చింది. సింహం అడవిఒంటె మాంసంతో పరివారసమేతంగా మిక్కిలి తృప్తిని పొందింది. కాని ప్రేమతో ఒంటెపిల్లను చంపలేదు. ఇంటికి తెచ్చి ఇలా చెప్పింది— 'భద్ర, నీకు నాచలా, ఇతరులవల్లా మరణ భయంలేదు. కనుక స్వేచ్ఛగా ఈ అడవిలో తిరుగుచూ ఉండుము. నీ చెవులు శంకువులవలె ఉన్నాయి. 'అందుచే నీ పేరు శంకుకర్ణుడు' [అని పేరు పెట్టెదను].

మూ. ఏవమనుష్ఠితే చత్వారోఽపి త ఏకస్థానవిహారిణః పరస్పరమనేక ప్రకారగోషీసుఖమనుభవంతస్త్రిన్ద్రున్. శఙ్కుకర్ణోఽపి యౌవనపదవీమారుఢః స

తా నింహం ముంచతి. అథ కదాచిద్వజ్రదంష్ట్రస్య కేనచిద్వన్యేన మత్తగజేన సహ యద్దమభవత్. తేన మదపిర్యాత్ స దస్తప్రహరైస్తథా క్షతశరీరో విహితో యథా ప్రవలితుం న శక్నోతి. తదా క్షుత్తామకణ్ఠస్తాన్ ప్రోవాచ - 'భోః, అన్విష్యతాంకి జ్ఞేత్సత్త్వం యేనాహమేవంస్థితోఽపి తం వ్యాపాద్యాఽత్మనో యుష్మాకం చ క్షుత్రప్రణాశం కరోమి.' తచ్చుత్వా తే త్రయోఽపి వనే సన్ధ్యాకాలం యావ ద్రాత్రాః పరం న కిజ్ఞేత్సత్త్వమాసాదితమ్.

అ. ఇలా అభయదానం ఇచ్చిన తర్వాత ఆ నల్లరు ఒకేచోట కలిసి విహరిస్తూ తమలో తాము బహువిధ చర్చలుచేస్తూ సుఖంగా ఉండబోడగిరి. శంకుకర్ణుడు క్రమంగా యావనం పొందాడు. క్షణకాలమైనా ఆ నీచాన్ని విడిచి ఉండేవాడు కాదు. అంత ఒకనాడు వజ్రదంష్ఠునికి ఒకానొక అడవి ఏనుగుతో యద్దం సంభవించింది. ఆ యద్దంలో మదవుచేసుగు (యొక్క) కొరం దెబ్బలచే అరిదు మిక్కిలి గాయపడ్డాడు. ఒక అడుగుకూడ కదలలేని అవస్థపొందాడు. ఆకలిచే ఎండిన గొంతుతో తక్కిన ముగ్గురితో ఇలా అన్నాడు. 'ఓ మిత్రులారా! ఏదేని జంతువును చెడకండి. దానిని చంపి నాకు, మీకు ఆలెని తొలగిస్తాను.' దానిని విని ఆ ముగ్గురు అడవిలో సాయంకాలం వరకు తిరిగారు. కాని ఏ ప్రాణి భింపలేదు.

మూ. అథ చతురకశ్చిన్తయామాన - 'యది శంకుకర్ణోఽయం వ్యాపాద్యేత తతః సర్వేషాం కతిచిద్దినాని తృప్తిర్భవతి. పరం నైనం స్వామి మిత్రత్వాదాశ్రయసమాశ్రితత్వాచ్చ వినాశయిష్యతి. అథవా బుద్ధిప్రభావేణ స్వామినం ప్రతిబోధ్య తథా కరిష్యే యథా వ్యాపాదయిష్యతి. ఉక్తం చ -

శ్లో. అవద్యం చాథవాగమ్యమకృత్యం నాస్తి కించన

లోకే బుద్ధిమతాం బుద్ధేస్తస్మాత్తాం వినియోజయేత్.

400

అ. అంత చతురకడు తలచాడు - 'ఈ శంకుకర్ణుని చంపితే అందరికి కొన్ని దినాలు తృప్తిగా ఉంటుంది, కాని మిత్రభావంతోనూ, ఆశ్రితుడు కావడంతోనూ ప్రభువు ఇతన్ని చంపడు. అయినా ప్రభువునకు బోధించి ఇతన్ని చంపేటట్లు చేస్తాను విజ్ఞులు చెప్పారు -

ఈ ప్రపంచంలో ప్రతిభావంతుల బుద్ధికి అవధ్యం, అగమ్యం, అకృత్యం అయినది ఎదీ లేదు. కనుక ఆ బుద్ధిని ఉపయోగించాలి.

మూ. ఏవం విచిన్త్య శంకుకర్ణ ర్ణమిదమాహ—‘భోః శంకుకర్ణ, స్వామి తావత్ పథ్యం వినా క్షుధయా వరిచీడ్యతే. స్వామ్యభావాదస్మాకమపి ద్రువం వినాశ ఏవ. తతో వాక్యం కిఞ్చిత్ స్వామ్యర్థే వదిష్యామి. తచ్ఛ్రూయతామ్.’ శంకుకర్ణ ఆహ— ‘భోః శీఘ్రం నివేద్యతామ్, యేన తే వచనం శీఘ్రం నిర్వికల్పం కరోమి. అవరం స్వామినో హితే కృతే మయా సుకృతశతం కృతం భవిష్యతి.’

అ. ఇలా తెలిచి శంకుకర్ణునితో ఇట్లు చెప్పాడు—‘ఓ శంకుకర్ణా! స్వామి ఆహారంలేక ఆకలితో మిక్కిలి బాధ పడుచున్నాడు. స్వామిలేనిచో మనకు అందరికీ తప్పక వినాశమే. అందువల్ల స్వామి కొరకు ఒక చిన్నది చెప్పెదను వెనుము’ శంకు కర్ణుడు అన్నాడు—‘మిత్రమా, శీఘ్రంగా తెలుపుము. నీ మాటలు వెంటనే నిన్నందే హంగా ఆచరిస్తాను. మరియూ స్వామికి మేలుచేస్తే మారంతలు వుజ్యం సంభవిస్తుంది.’

మూ. అథ చతురక ఆహ— ‘భో భద్ర, ఆత్మశరీరం ద్విగుణలాభేన స్వామినే ప్రయచ్ఛ. యేన తే ద్విగుణం శరీరం భవతి, స్వామినః పునః ప్రాణ యాత్రా భవతి’. తదాకర్ణ్య శంకుకర్ణ ఆహ— ‘భద్ర యద్యేవం తన్నదీయ— ప్రయోజనమేతదుచ్యతామ్. స్వామ్యర్థః క్రియతామితి పరమత్ర ధర్మః ప్రతిభూః ఇతి. తే విచిన్త్య సర్వే సింహసూతమాజగ్ముః. తతశ్చతురక ఆహ— ‘దేవ, న కిఞ్చిత్ సత్త్వం ప్రాప్తమ్. భగవానాదిత్యోఽవ్యస్తం గతః. త్యదది స్వామీ ద్విగుణం శరీరం ప్రయచ్ఛతి, తతః శంకుకర్ణోఽయం ద్విగుణవృద్ధాః స్వశ రీరం ప్రయచ్ఛతి ధర్మప్రతిభువా’. సింహ ఆహ— భో యద్యేవం సున్దరతరమే వ్యవహరస్యాన్య ధర్మః ప్రతిభూః క్రియతామ్’ ఇతి.

అ. అంత చతురకుడు చెప్పాడు— ‘ఓ శుభమాద్రి! నీ శరీరాన్ని రెండంతలు లాభంతో (వడ్డీతో) ప్రభువునకు ఇమ్ము. అందుచే నీకు శరీరం రెండు రెట్లు పెరుగును. ప్రభువునకును జీవయాత్ర జరుగుతుంది. దానిని విని శంకుకర్ణుడు

అన్నాడు—‘అయ్యా! ఇలా ఆయితే నా యీ ప్రయోజనం (అభిప్రాయం) తెల్పండి, ప్రభువునకు శరీరం అర్పింపబడుతుంది. కాని ఈ విషయంలో ధర్మదేవతను సాక్షిగా ఉంచండి.’ ఇలా ఆలోచించినారు ముగ్గురు (చతురకుడు—క్రవ్యముఖుడు—శంకుకర్ణుడు) సింహంపద్దకు వచ్చారు. అప్పుడు చతురకుడు చెప్పాడు—‘దేవా! ఏ ప్రాణి లభింప లేదు. భగవానుడైన సూర్యుడును అస్తమించాడు. ప్రభువుల వారు రెండురెల్లు శరీరం ఇచ్చునట్లెనచో అప్పుడు ఈ శంకుకర్ణుడు రెండురెల్లు వృద్ధిపై (వడ్డీపై) ధర్మదేవతను సాక్షిగా ఉంచుకొని తన శరీరం ఇస్తాడు! సింహం ఇలా అంది—‘ఓయీ! ఇలా ఆయితే మిక్కిలి అందంగా ఉంది. ఈ వ్యవహారానికి (ఋణస్వీకృతికి) ధర్మదేవతను సాక్షిగా చేయండి.

మూ. అథ సింహవచనానంతరం వృకశృగాలాభ్యాం విచారితోభయ కుక్షీః శఙ్కకర్ణః పంచత్వముపాగతః. అథ వజ్రదంష్ట్రశ్చతురకమాహ— ‘భోశ్చతురక, యావదహం నదీం గత్వా స్నానం దేవతార్చనవిధిం కృత్వాఽఽ గచ్ఛామి, తావత్త్వయాఽత్రాఽప్రమత్తేన భావ్యమ్’ ఇత్యుక్త్వా నదీం గతః. అథ తస్మిన్ గతే చతురకశ్చింతయామాన— కథం మమైకాకినో భోజ్యోఽయముష్టో భవిష్యతి’ ఇతి విచింత్య క్రవ్యముఖమాహ— భోః క్రవ్యముఖ! ఘృధాలుర్భవాన్. తద్యావదసౌ స్వామి నాగచ్ఛతి, తావత్త్వమస్యోష్ఠ్మిన్య మాంసం భక్షయ. అహం త్వాం స్వామినో నింషం ప్రతిపాదయిష్యామి.’

అ. సింహం ఆలా అనగానే తోడేలు, నక్క రెండూ శంకుకర్ణుని పొట్టలు రెండింటినీ నీల్చి చంపివేశాయి. అప్పుడు వజ్రదంష్ట్రుడు (సింహం) చతురకునితో అన్నాడు— ‘నేను నదికిపోయి స్నానం దేవతాపూజ చేసి వచ్చేంతవరకు నీవు జాగ్రత్తగా (ఇచ్చట కావలూ ఉండుము, ఇలా చెప్పి వెళ్ళాడు. అంత అతడు పోగానే చతురకుడు ఇలా ఆలోచించాడు— ‘నాకు ఒక్కనికే ఈ ఒంటె ఎలా ఆహారం కాగలదు?’— ఇలా ఆలోచించి క్రవ్యముఖునితో చెప్పాడు— ‘ఓయీ క్రవ్యముఖా! నీవు ఆకలితో ఉన్నావు. ప్రభువు వచ్చేలోపల నీవు ఈ ఒంటె మాంసం తినుము. నేను నిన్ను ప్రభువునకు నిర్దోషిగా సిద్ధింపజేస్తాను.

మూ. సోఁపి తచ్చుత్వా యావత్కిన్హంసమాస్వాదయతి తావ
 చతురకేణోక్తమ్— 'భోః క్రవ్యముఖ, సమాగచ్ఛతి స్వామీ. రత్ త్యక్తైసం
 దూరే తిష్ఠ యేనాన్య భక్షణం న వికల్పయతి.' తథాఽనుష్ఠితే సింహః సమా
 యాతో యావదుష్ట్యం పశ్యతి తావద్రిక్తిభూతహృదయో దాసేరుకః. తతో
 భ్రుకుటిం కృత్వా పరుషతరమాహ— 'అహో, కేనైష ఉష్ట్య ఉచ్చిష్టతాం నీతో
 యేన తమపి వ్యాపాదయామి. ఏవమభిహితే క్రవ్యముఖశ్చతురకమవలోకయతి.
 అథ చతురకో విహస్యోవాచ— 'భో, మానునాదృత్య విశితం భక్షయిత్వాఽ
 ధునా మన్ముఖమవలోకయసి? తదాస్వాదయాన్య దుర్లభయతరోః ఫలమ్' ఇతి.
 తదాకర్ణ్య క్రవ్యముఖో జీవనాశభయాద్ధూరదేశం గతః.

అ. అతడును (క్రవ్యముఖుడును) దానిని విని కొంచెం మాంసం రుచిచూడ
 గానే చతురకుడు అన్నాడు— 'ఓయీ క్రవ్యముఖా! ప్రభువు పచ్చుచున్నాడు. అందుచే
 తినడం పదలి ప్రభువునకు నందేహం రానట్లు దూరంగా బొమ్ము. అలా చేయగానే
 సింహం వచ్చింది. ఒంటెను చూచింది. ఒంటెకు గుండెకాయ లేకపోవడం గుర్తించింది
 కనుభ్రూమలు పెనవేసి క్రోధంతో పల్కింది— 'ఓరీ! ఎవడు ఈ ఒంటెను ఎంగి
 చేశాడు? వాణ్ణి కూడ సంహరిస్తాను.' ఇలా అనగానే క్రవ్యముఖుడు చతురకుని
 మొగంవైపు చూచాడు. అప్పుడు చతురకుడు నవ్వి ఇలా చెప్పాడు. 'ఓరీ! నన్ను
 నిర్లక్ష్యంచేసి మాంసం తిని ఇప్పుడు నా మొగం చూస్తున్నావు. కనుక ఈ పాపపుష్టి
 ఫలం రుచిచూడుము.' దానిని విని క్రవ్యముఖుడు ప్రాణభీతితో దూరంగా పాటిపో
 యాడు.

మూ. ఏతస్మిన్నస్తరే తేన మార్గేణ దాసేరకసార్థో భారాక్రాంతః సమా
 యాతః. తస్యాగ్రేసరోష్ఠ్యస్య కణ్ఠే మహతీ ఘణ్ఠా బద్ధా. తస్యాః శబ్దం దూరతో
 ఽప్యాకర్ణ్య సింహో జమ్బుకమాహ— 'భద్ర, జ్ఞాయతాం కిమేష రౌద్రః శబ్దః
 శ్రూయతేఽశ్రుతపూర్వః? తచ్చుత్వా చతురకః కిన్హేద్యనాస్తరం గత్వా
 సత్వరమభ్యుపేత్య ప్రోవాచ— స్వామిన్, గమ్యతాం గమ్యతాం యది శక్నోషి
 గస్తుమ్.' సోఽబ్రవీత్— భద్ర, కిమేవం మాం వ్యాకులయసి? తత్కథయ,

కిమేతల్? ఇతి చతురక ఆహ- 'స్వామిన్, ఏష ధర్మరాజస్తవోవరి కుపితః
యదనేన దానేరకోఽయమకాలే మదీయో వ్యాపాదితః. తత్పహస్రగుణముష్టి
మన్య సకాశాద్గోహీష్యామి- ఇతి నిశ్చిత్య బృహన్మానమాదాయాగ్రేసరోష్ఠ్యస్య
గ్రీవాయాం ఘట్టాం బద్ధ్యా వధ్యదానేరకనఽనపి వీతృవీతామహానాదాయ వైర
నిర్యాతనార్థమాయాత ఏవ'.

అ. ఇంతలో ఆ దారిన బరువులు (సామానులు) మోస్తూ ఒంటెల గుంపు
వచ్చింది. అందు ముందు నడిచే ఒంటె మెత్తకు పెద్దగంటి కట్టబడి ఉంది. దాని శబ్దం
దూరం నుండియే విని సింహం సక్కతో ఇలా అంది- 'శుభిమాన్, తెలిసికొని రమ్ము
ఏదో భయంకరశబ్దం వినబడుతుంది. కలాంటి శబ్దాన్ని మునుపెన్నడూ వినలేదు.'
దానిని విని చతురకుడు అడవిలో కొంతదూరం పోయాడు- వేగంగా తిరిగి వచ్చాడు.
ఇలా నొక్కి పలికాడు. 'స్వామీ! పరుగెత్తండి. పరుగెత్తే శక్తిఉంటే పరుగెత్తండి.
అతడు (వజ్రదంష్ట్రుడు)అడిగాడు- 'నౌష్యమూర్తి! నన్నెందుకిలా వ్యాకులపరుస్తున్నావు?
ఇదేమిదో (స్ఫుటంగా) చెప్పుము. చతురకుడు చెప్పాడు- 'ప్రభూ! కాలం తీరకముందే
నా ఒంటెను పీడు చంపాడు- అని యమధర్మరాజు మీపై కోపం చెందాడు. అందువల్ల
ఆ ఒంటెకు వెయ్యిఅంతలు ఇవనినుండి గ్రహిస్తాను- అని విశ్వయించి, పెక్కు
ఒంటెలను తీసికొన్నాడు- ముందు నడిచే ఒంటె మెత్తకు గంటి కట్టాడు. వచ్చిన
ఒంటెకు నంబందిందిన తండ్రి జేజయ్యలను వెంటినిడుకొని పగదీర్చుకోదానికి వచ్చాడు.

మూ. సింహాఽపి తచ్ఛ్రుత్వా సర్వతో దూరాదేవావలోక్య మృత
ముష్టం పరిత్యజ్య ప్రాణభయోత్ ప్రణిప్తః. చతురకోఽపి శనైః శనైస్తస్యో
ష్ఠస్య మాంసం భక్షయామాన. అతోఽస్థం బ్రవిమి- 'వరస్య పీడనం కుర్వన్'
ఇతి.

అ. సింహంకూడ దానిని విని అంతా దూరంనుండే చూచి వచ్చిన ఒంటెను
విడిచిపెట్టి ప్రాణభయంతో కనబడకుండా పరుగెత్తింది. అందువల్ల నేను చెప్పచు
న్నాను- 'వరస్య పీడనం కుర్వన్'- (ఇతరులను బాధించి అయినా) ఇత్యాది.

మూ అథ దమనకే గతే సజ్జీవకశ్చి నయామాన- 'అహో, కిమేత

స్వయాకృతమ్ ? యచ్చప్షాదోఽపి మాంసాశినస్తస్మానుగః సంవృత్తః.
అథవా సాధ్విదముచ్యతే—

శ్లో. అగమ్యాన్ యః పుమాన్ యాతి అనేవ్యాంశ్చ నిషేవతే

న మృత్యుమువగృహ్ణోతి గర్భమశ్వతరీ యథా.

401

తత్కిం కరోమి? క్వ గచ్ఛామి? కథం మే శాన్తిర్భవిష్యతి? అథవా తమేవ
పిల్లలకం గచ్ఛామి. కదాచిన్మాం శరణాగతం రక్షతి. ప్రాజైర్ను వియోజయతి
యత ఉక్తశ్చ—

శ్లో. ధర్మార్థం యతలామపీహ విపదో దైవాద్యది స్యుః క్వచిత్
తత్రాసాముపశాన్తయే సుమతిభిః కార్యో విశేషాన్నయః
లోకే భ్యాతిదపాగతాత్ర నకలే లోకోక్తిరేషా యతో

దగ్ధానాం కిల వహ్నినా హితకరః సేకోఽపి తస్యోద్భవః. 402

అ. దమనకుడు వెళ్లగానే సంజీవకుడు ఇలా తలంచాడు— ‘అయ్యా! నేను
ఎందుకు ఇలా చేశాను, గడ్డి తినేవాడిని మాంసం తినేవానికి నేవకుడను అయ్యాను!’
పెద్దలు ఇది నత్యమే చెప్పారు...

ఎవడు చేరగూడనివారిని చేరునో, సేవింపదగనివానిని సేవిస్తాడో, వాడు
కంచరగాడిద (తన చావుకై) గర్భం ధరించినట్లు మరణిస్తాడు.

కనుక నేనేమి చేయాలి, ఎక్కడికి పోవాలి? నాకు శాంతి ఎలా లభిస్తుంది?
లేక ఆ పింగళకుని వద్దకు పోతాను. ఒకవేళ శరణాగతుడైన నన్ను రక్షింపవచ్చు.
|పాపాలు పీయకపోవచ్చు. విలననగా- పెద్దలు అన్నారు—

ఈ ప్రపంచంలో ధర్మంగా నడిచేవారికిని (ధర్మార్థం యత్నించేవారికిని),
దైవవశమున ఒకప్పుడు ఆపదలు రావచ్చు. అప్పుడు వాటిశాంతికై బుద్ధిమంతులు
అధికంగా మంచిమార్గం (నీతిమార్గం) అనుసరించాలి. లోకమంతటా ప్రసిద్ధం అయిన
ఈ లోకోక్తి (సామెత) గలదు. అగ్నిచే కాలినవారికి- అగ్నిజన్మమైన ఉదుకు కాచడమే
హితం గల్గిస్తూంది

మూ. తథా చ—

శ్లో. లోకేఽథవా తనుభృతాం నిజకర్మపాకం

నిత్యం సమాశ్రితవతాం సుహితక్రియాణామ్,

భావార్జితం శుభమథాఽవ్యశుభం నికామం

యద్భావి తద్భవతి నాత్ర విచారహేతుః.

403

అవరజ్ఞాన్యత్ర గతస్యాపి కన్యచిద్దష్టనత్వస్య మాంసాశీనః సకాశాన్మృత్యు
ర్భవిష్యతి, తద్వరం సింహాత్. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. మహద్భిః స్వర్థమానస్య వివదేవ గరీయసీ

దస్తభక్తోఽపి నాగానాం వరం గిరివిదారజే.

404

తథా చ—

శ్లో. మహతోఽపి క్షయం లభ్యా శ్లాఘ్యం నీచోఽపి గచ్ఛతి

దానార్థీ మధుపో యద్వన్ గజకర్ణసమాహతః.

405

అ. అటులనే— ఈ ప్రపంచంలో శరీరధారులకందరకూ కర్మఫలం అనుభవించక తప్పదు. ప్రతిశరీరధారి తాను నేర్చుకొన్నదే క్రియలద్వారా మంచి పనియో చెప్పవనియో చేస్తూ ఉంటాడు ఆ కర్మఫలంగా మేలుగానీ, కీడుగానీ సంభవిస్తుంది. అందువల్ల ఏది జరగాలో అది జరుగుతుంది, ఇందు విచారించడగింది లేదు.

మరియు వేటేవోటికి పోయినా మాంసాహారి అయిన ఒకానొక దుష్టజంతువు ద్వారా మరణం సంభవించగలదు. దానికింటే సింహం వలననే ఉత్తమం. విజ్ఞులు అన్నారు—

మహాత్ములతో సంఘర్షణ పడేవానికి అపద వచ్చినా అది గౌరవహేతువే. కొండను చిల్చేటప్పుడు ఏనుగులకు కోరలు ఊడినా ప్రళంసనీయమే.

అటులనే, మహాపురుషుల వలన నీడుడు మరణం పొందియు పొగడబడు తున్నాడు. తుమ్మెద, ఏనుగు మదజలం త్రాగబోయి దాని (ఏనుగు) చెవులచే కొట్టబడి చస్తుంది. అయినా లోకంలో గౌరవం పొందుతూంది.

మూ. ఏవం నిశ్చిత్త్య సస్థలితగతిర్మన్దం గత్వా సింహాశ్రయం వశ్యన్న పతత్— 'అహో, సాధ్విదముద్యతే—

శ్లో. అన్తర్లినభుజ్జమం గృహమివ జ్వాలాకులం వా వనం

గ్రాహాకీర్ణమివాభిరామ-కమలచ్చాయాసనాథం సరః,

నానాదుష్టజనైరసత్యవచనాన కైరనార్యైర్వృతం

దుఃఖేన ప్రతిగమ్యతే ప్రచకితై రాజ్ఞాం గృహం వార్ధివత్. 408
ఏవం పతన్ దమనోక్తాకారం షిజ్జలకం దృష్ట్వా ప్రచకితః సంవృతశరీరో దూర
తరం ప్రణామకృత్తి వినాఽవ్యుపవిష్టః. పిజ్జలకోఽపి తథావిధం తం విలోక్య
దమనకవాక్యం శ్రద్ధధానః కోపాత్ తస్యోపరి పపాత. అథ సజ్జీవకః ఖర-
నఖర-విక ర్తిత-వృష్టః శృఙ్గాభ్యాం హస్తమిచ్చన్ యుద్ధాయాఽవస్థితః.

ఆ. ఇలా నిశ్చయించి అడుగులు తిడబడుచుండగా మెల్లగాపోయి అతడు
(సంజీవకుడు) సింహ నివాసస్థానం చూస్తూ ఈ శ్లోకం పఠించాడు—

అహా! పెద్దలు సత్యం చెప్పారు —

(శ్లోకభావం) పాములు (లోపం) దాగిన ఇల్లువలె, అగ్నిచ్చాలిలు క్రమ్ముకొన్న
అడవివలె- అందమైన తామరపూలచే అలంకృతంఅయినా మొనశ్లేచే క్రిక్కిరిసిన
సరోవరంవలెరాజగృహం భయంకరమైంది. మరియు అధి అసత్యప్రయులు, అనాద్యులు
అయిన బహువిధదుష్టజనులచే అవృణమై (కల్లోలిత) నముద్రంవలె ఉంటుంది.
అచ్చటికి నజ్జనులు దుఃఖంతో ఆశుభశంకతో (తడబడచూ) పోయేదరు.

ఇలా పశిస్తూ దమనక డు చెప్పిన ఆకారంతో ఉండే పింగళకుని చూచి
(సంజీవకుడు) ఆశ్చర్యం పొందాడు. వెంటనే (తన్ను తాను సంభాళించుకొని) తేరుకొని
ప్రణామం చేయకయే కూర్చున్నాడు. పింగళకుడును ఆ విధంగా ఉండే అతణ్ణి
చూచాడు. దమనకుని వాక్యం సత్యం అని నమ్మాడు. కోపంతో అతనిపై పడినాడు.
అంత సంజీవకుడు అతని వాడిగోళ్లచే వీపుడిట్టి (తన) రెండు కొమ్ములతో అతని
పొట్టను పొడిచాడు. ఏదోవిధంగా అతనికి దూరంగా పోయాడు. కొమ్ములచే (పొడిచి)
చంపదలంచి యుద్ధానికి సన్నద్ధుడై నిలిచాడు.

మూ. అథ ద్వాపవి తౌ పుష్పితవలాశసదృశౌ పరస్పరపథకాజ్ఞౌ
దృష్ట్వా కరటకో దమనకమాహ- 'భో' మూఢమతే, అనయోర్విరోధం వితన్వతా
త్వయా సాధు న కృతమ్. న చ త్వం నీతితత్త్వం వేత్సి. నీతివిద్భిరు క్తజ్ఞు-

శ్లో. కార్యాణ్యుత్తమ-దణ్డ-సాహసఫలాన్యాయససాధ్యాని యే

ప్రీత్యా సంశయయన్తి నీతికుశలాః సామ్రైవ తే మన్త్రిణః,

నిస్సారాల్పఫలాని యే త్వవిధినా వాఙ్మన్త్రి దణ్డోద్యమై

స్తేషాం దుర్జయచేష్టితైర్నరపతేరారోవ్యతే శ్రీస్తులామ్. 407

అ. అంత వారు ఇరువురూ (గాయల రక్తంపల్ల) ఎఱ్ఱగా ఒకరినొకరు వధించే కోరికతో ఉన్నారు. ఇలా ఉండే వీరిరువురిని గాంచి కరటకుడు దమనకునితో అన్నాడు- 'ఓ మూఢబుద్ధి! వీరు ఇరువురికీ విరోధం పెంచావు. ఇది మంచికని గాదు. నీతివేత్తలు అన్నారు—

ప్రబల యుద్ధాలకు సాహసకృత్యాలకు ఫలములై శ్రమసాధ్యాలైన కార్యాలను ప్రేమతో సామోపాయంతో ఎవరు శాంతింపజేస్తారో (నెరవేరుస్తారో) వారే మంత్రి పదవికి అర్హులు. ఇక ఎవరు (మంత్రులై) సారహీనాలు, అల్పప్రయోజనాలు అయిన కార్యాలను అన్యాయంతో దండనీతితో సాధింపనెంచురో, వారి అవినీతి కృత్యాలవలన ప్రభువు (యొక్క) రాజ్యలక్ష్మి తక్కినది ఎక్కుతుంది (నందేహంలో పడుతుంది).

మూ. తద్యది స్వామ్యభిహతో భవిష్యతి, తత్కిం త్వదీయమస్త్ర బుద్ధ్యా క్రియతే. అథ సజ్జీవకో న వద్యతే తథావ్యభవ్యమ్. యతః ప్రాణనన్దే హాత్ తస్య చ వరః (పరమావశ్యకః), తన్ముథ, కథం త్వం మన్త్రిపదమభిలషసి? సామసిద్ధిం న వేత్సి. తద్వృథామనోరథోఽయం తే దణ్డరుచేః. ఉక్తాన్-

శ్లో. సామాదిదణ్డవర్యన్తో నయః ప్రోక్తః స్వయంభువా

తేషాం దణ్డస్తు ఫాపీయాంస్తం పశ్చాద్వినియోజయేత్.

408

తథా చ—

శ్లో. సామ్రైవ యత్ర సిద్ధిర్న తత్ర దణ్డో బుధేన వినియోజ్యః

ఏ త్తం యది శర్కరయా శామ్యతి కోఽర్థః పదోజేన.

409

అ. ప్రభువు మరణిస్తే నీ మంత్రబుద్ధిలన ఉపయోగం ఏముంది? ఇక సంజీవకుడు చాచనిచో? అలా జరుగరాదు. ఎలసన— ప్రభువుజీవితం నందేహంతో పడును. కనుక, అతని (సంజీవకుని) మరణం మిక్కిలి అవసరం. సామంధ్యారా

కార్యసిద్ధిని ఎరుంగని నీవు మంత్రి పదవిని ఎట్లు గోరుచున్నావు? నీవంటి యుద్ధ ప్రేములకు ఈ కోరిక వృథా. విజ్ఞులు అన్నారు—

బ్రహ్మ సామంతో ఆరంభించి (దానం-భేదం) దండం పరకు రాజనీతిని తెన్నగా దెల్పాడు. వాటిలో (నాల్గింటిలో) దండనీతి మిక్కిలి ఆధమం అయినది. దానిని (అన్నీ వ్యర్థం అయితే) ఉపయోగించాలి.

అటులనే—ఎచ్చట సామంచేతనే కార్యసిద్ధి గలదో, అచ్చట దండనీతిని ప్రయోగింపరాదు. చక్కరవలననే వైత్యం తొలుగునట్లు ఉడినచో చేదుపొట్టతో అవసరం ఏమంది?

మూ. తథా చ—

శ్లో. ఆదౌ సామ ప్రయోక్తవ్యం పురుషేణ విజానతా

సామసాధ్యాని కార్యాణి విక్రియాం యాన్తి న క్వచిత్ 410

శ్లో. న చంద్రేణ న చాషధ్యా న సూర్యేణ న వహ్నినా

సామ్రైవ విలయం యాతి విద్వేషప్రథవం తమః. 411

అ. అలాగే రాజనీతిజ్ఞుడైన పురుషుడు మొదట సామోపాయం ఉపయోగించాలి. అందువల్ల సిద్ధించిన కార్యాలు ఎన్నటికీ చెడిపోవు.

విద్వేషంవల్ల వుట్టిన నీకణిని సామోపాయం మాత్రమే తొలగిస్తుంది. ఆ చీకటిని చంద్రుడు, జ్యోతిష్మతీలత, సూర్యుడు, అగ్ని తొలగింపలేవు.

మూ. తథా య త్వం మన్త్రిత్వమభిలషసి, తదప్యయు క్తమ్. యత స్త్వం మన్త్రిగతిం న వేత్సి. యతః పశ్యవిధో మన్త్రిః. స చ కర్మణామారమ్భో పాయః, పురుషద్రవ్యసమ్పుత్, దేశకాలవిభాగః, వినిపాతప్రతీకారః, కారసిద్ధ్యశ్చేతి. సోఽయం స్వామ్యమాత్మయోరేకతరస్య కిం వా ద్వయోరపి వినిపాతః సముత్పద్యతే లగ్నః. తద్యది కాచిచ్చక్రిరస్తీ తద్విచిన్యతాం వినిపాతప్రతీకారః భిన్నసన్ధానే హి మన్త్రిణాం బుద్ధివరీషా. తస్మాత్తత్ తత్కర్తవ్యమసమర్థస్త్వం యతో విపరీతబుద్ధిరసి. ఉక్తజ్ఞా—

శ్లో. మన్త్రిణాం భిన్నసన్ధానే భిషజాం సాన్నిపాతికే

కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా స్వస్థే కో వా స వజ్జితః.

అన్యచ్చ-

శ్లో. పాతయతుమేవ నీచః పరకార్యం వేత్తి న ప్రసాదయతుమ్

పాతయతుమేవ శక్తిర్నాభోరుద్ధర్తుమన్నపిటకమ్.

413

అ. నీవు మంత్రపదవిని కోరుచున్నావు. అది అర్హంగాదు. కారణం - నీకు మంత్ర కర్తవ్యం తెలియకపోవడమే. మంత్రం అయిదు విధాలు : 1. కార్యారంభోపాయం, 2. అవసరమైన మనుష్యులను, దనాన్ని నేకరించడం, 3. దేశ కాలవిభాగం, 4. వినపాత (విష్ణు) ప్రతీకారం, 5. కార్యనీధి.

ప్రస్తుతం ప్రభు-మంత్రులలో (పింగళక, సంజీవకులలో) ఒకరికిగాని లేక ఇరువురికిగాని మరణలగ్నం దాపురించింది శక్తి ఉంటే ఈ అపద తొలగేమార్గం ఆలోచింపుము. భిన్నులను (విరోధులను) కలుపడంలోనే మంత్రం బుద్ధికి వరీక్ష గలదు. ఓరీ మూర్ఖ! అలాచేసే శక్తి నీకు లేదు. నీవు వివరీత బుద్ధివి. విజ్ఞులు అన్నారు—

భిన్నులను కంపదంలో మంత్రం ప్రతిభ, సన్నిపాత రోగంలో వైద్యుల నేర్పు తెలియబడుతాయి. మంచిదశలో ఎవడు పండితుడుగాడు? (అందరూ గొప్పవారే).

మరియు - నీడుకు పరుల కార్యాలు చెడగొట్టగలదేగాని, వాటిని సాధింప లేడు. ఎలుక అన్నంపాత్రను (పీటక) దొర్లించగలదేగాని, చక్కగా నిలుపలేదు.

మూ. అథవా నతే దోషోఽయమ్. స్వామినో దోషః, యస్తే వాక్యం శ్రద్ధదాతే. ఉక్తచ్చ-

శ్లో. సరాధిపా నీచజనానువర్తినో బుధోపదీప్తేన వథా న యాన్తి యే

విశస్యతో దుర్గమమార్గనిర్గమం సమస్త-సమృధమనర్థవజ్జరమ్. 414
తద్యది త్యమస్య మస్త్రీ భవిష్యతి తదాన్యోఽపి కశ్చిన్నాస్య సమీపే సాధు జనః సమేష్యతి. ఉక్తచ్చ-

శ్లో. గుణాలయోఽవ్యసన్మస్త్రీ నృపతిర్నాధిగమ్యతే

ప్రసన్న-స్వాదు-సరిలో దుష్టగ్రాహకో యథా హ్రదః.

415

అ. ఇది నీ దోషం (మాత్రమే) అనరాదు. నీమాట విశ్వసించడంలో ప్రభువు దోషం కూడ ఉంది. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఏ ప్రభువులు నీచుల మంత్రానుసారం (అలోచనబట్టి) ప్రవర్తిస్తూ, రాజు నీశివేత్తలు బోధించిన మార్గాన వయనించరొ, అట్టి ప్రభువులు సమస్తబాధలు గలదైన అనర్థరూప పంజరంలో ప్రవేశిస్తారు. ఇక అందుండి వెలుపలికి రావడానికి దారియూ లభింపదు.

నీవు ఈ ప్రభువునకు మంత్రవి అయినచో, అప్పుడు ఇతర నజ్జనుడు ఎవ డునూ ఇతని దగ్గరకు రాడు. విజ్ఞులు అన్నారు—

ప్రభువు సద్గుణములు గలివాడైనా అతని మంత్రులు చెడ్డవారు అయితే ఎవరూ దగ్గరకు పోరు. చెడువులో నీరు ఎంత మధురం- నిర్మలం అయినా దుష్టమైన మొసళ్లు ఉంటే ఎవరూ ఆ చెరువువద్దకు పోరుగదా

మూ. తథా చ శిష్టజనరహితస్య స్వామినోఽపి నాశో భవిష్యతి.

ఉక్తశ్చ-

శ్లో. చిత్రస్వాదకథైర్భుత్వైరనాయానితకాద్యుక్తైః

యే సమస్తే నృపాస్తేషాం రమస్తే రివహః శ్రియా.

416

అత్కిం మూర్ఖోవదేతేన? కేవలం దోషో న గుణః. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. నానామ్యం సమతే దాడు నాశ్మని స్మాత్ ఘరక్రియా

సూచీమఖం ఏజానీహ నాశిష్యాయోవదిశ్యతే.

417

దమనక ఆహ- కథమేతత్ సోఽబ్రవీత్-

అ. అలాగే నజ్జనులు లేని ప్రభువు నశిస్తాడు. పెద్దలు అన్నారు—

చిత్రమయైన తియ్యని కథలు చెప్పువాడూ (అవసరం వచ్చినచో), విల్లును ఎక్కు పెట్టలేనివాడూ అయిన సేవకులతో ఏ ప్రభువులు ఆనందిస్తారో, ఆ ప్రభువుల శత్రువులు సంపదలతో ఆనందిస్తారు (అనగా వీరి సంపదలు శత్రువుల వశం అగును).

అయినా మూర్ఖునికి ఉపదేశించడం వలన ఉపయోగం ఏముంది? దోషమే కాని గుణం లేదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

వంగని కణ్ణి (ఎండిన కణ్ణి) వంగదు. రాతిపై (బండపై) మరగలిక తీ పనిచేయదు. శిష్యుడుగానివానికి ఉపదేశింపరాదు. సూనీముఖం అనే పక్షి ఇందుకు ఉదాహరణగా గ్రహింపుము.

దమనకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు?' (అతడు) చెప్పాడు:-

కథా-17

సూచీముఖ-వానర యూథ-కథా

మూ. అ స్తి కస్మింశ్చిత్ వర్వతైకదేశే వానరయూథమ్. తచ్చ కదా చిద్ధేమ స్తనమయేఽతికఠోర-వాత-సంస్పర్శ-వేపమాన-కలేబరం తుషారవర్షోద్ధతం ప్రహర్ష-ఘనధారా-నిపాత-సమాహతం స కథజ్ఞోద్భాన్తిమగమత్. అథ కేచిద్వానరా వహ్నికణసదృశాని గుఱ్ఱాఫలాన్యవచిత్య వహ్నివాళ్యయా పూర్తుర్వస్తస్తస్థః. అథ సూచీముఖో నామ పక్షి తేషాం తం వృథాయాసమవలోక్య ప్రోవాచ- 'భోః సర్వే మూర్ఖా యాయమ్. నైతే వహ్నికణాః గుఱ్ఱాఫలాన్యేతాని. తక్కిం వృథా శ్రమేణ. నై తస్మాచ్ఛీతరక్షా భవిష్యతి. తదన్విష్యతాం కశ్చిన్నిర్వాతో వనప్రదేశో గుహా గిరికన్దరం వా. అద్యాపి సాటోపా మేఘా దృశ్యన్తే.

అ. ఒకానొక పర్వతభాగమున ఒక కోతులగుంపు కలదు. ఆ కోతుల గుంపు ఒకప్పుడు హేమంతఋతువులో (చలికాలంలో) మిక్కిలి తీవ్రంగా చలిగాలి తగులడంతో వణుకుతూన్నాయి. మంచువలె దట్టంగా క్రమ్ముకొన్న మేఘాలు ముసల ధారలుగా (రోకళ్లవరుస మాదిరి) వర్షిస్తూన్నాయి. అందువల్ల ఆ కోతులు అధికంగా బాధపొందాయి. ఏవిధంగానూ వాటికి శాంతి లభింపలేదు. అప్పుడు కొన్ని కోతులు నిప్పుకణికలవంటి (ఎఱ్ఱని) గురిగింజలను వీరుకొని తెచ్చాయి. వాటిని (ఒకచోట ఉంచి) మంటను పుట్టించే కోరికతో ఊదుచూ చుట్టూ కూర్చున్నాయి. ఆసమయంలో సూచీముఖుడు ఆనే పక్షి, ఆకోతులయొక్క వ్యర్థమైన శ్రమను చూచింది. ఇలా నొక్కి చెప్పింది- 'ఓయీ, మీరంతా మూర్ఖులు. ఇవి అగ్నికణాలు గావు. గురుగింజలివి. అందువల్ల వ్యర్థంగా ఎందుకు శ్రమపడెదరు? ఈ పనిచే చలిబాధ తొలగదు. ఏదేని గాలిలేని ప్రదేశం గుహగాని, కొండచరియగాని వెదకండి. ఇంకా మేఘాలు దట్టంగా (అటోపంగా) ఉన్నాయి.

మూ. అథ తేషానేకతమో వృద్ధవానర స్తమువాచ- 'భో మూర్ఖ, కిం తావదనేన వ్యాపారేణ? తద్గమ్యతామ్'. ఉక్తజ్ఞు-

శ్లో. ముహుర్విష్ణుత్తకర్మాణం ద్యూతకారం పరాజితమ్

నాలావయేద్ వివేకజ్ఞో యదీచ్ఛేత్ సిద్ధిమాత్మనః.

418

తథా చ—

శ్లో. ఆఖేటకం వృథాక్లేశం మూర్ఖం వ్యసనసంస్థితమ్

అలాపయతి యో మూఢః న గచ్ఛతి పరాభవమ్.

419

అ. అప్పుడు వాటిలో ఒక ముసలికోతి ఇలా అంది - 'ఓరీ మూర్ఖా! ఈ (మా) పనితో నీకేమి అవసరం? కనుక వెళ్లి పో. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

మాటిమాటికి చెసేపని చెడినవాడు, జూదగాడు, ఓటమి నందినవాడు— ఈ ముగ్గురితో తన నీద్దని (శుభం) కోరే వివేకి సంభాషింపరాదు.

అలాగే—వేటకాడు, వ్యర్థపరిశ్రమ చేసేవాడు, మూర్ఖుడు, వ్యసన లంపటుడు ఈ నల్లరితో మాట్లాడేవాడును మూర్ఖుడే. వాడు అవమానం పొందును.

మూ. సోఽపి తమనాదృత్య భూయోఽపి వాసరాననపరతమాహ— 'భోః కిం వృథా క్లేశేన? అథ యావదసౌ న కథజ్ఞీత్ ప్రలపన్ విరమతి తావదేకేన వానరేణ వ్యర్థశ్రమత్వాత్ కువీతేన వక్షాభ్యాం గృహీత్వా శిలాయామాస్పాలిత ఉపరతశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి— 'నానమ్యం నమతే దారు—' ఇత్యాది.

అ. ఆ సూనీమఖుడును ఆకోతిని నిర్లక్ష్యించేసి మరలా కోతులతో సందు లేకుండా—'ఏందుకు ఈ వృథా శ్రమ'—అని చెప్పసాగాడు. ఆతడు (పక్షి) ఇలా ప్రలాపించడం ఎంతకును మానలేదు. అంత వ్యర్థమైన శ్రమతో కోపం చెందిన ఒక కోతి, ఈ పక్షి రెక్కలను పట్టుకొంది—బండవై బాదింది. పక్షి చచ్చింది. అందుచే చెప్పుచున్నాను - 'నానామ్యం నమతే దారు- ఇత్యాది'-(వంగని కట్ట వంగదు-ఇత్యాది.)

మూ. తథా చ—

శ్లో. ఉపదేశోఽహి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాస్త్రయే

పయఃపానం భుజ్జ్ఞానాం కేవలం విషవర్ధనమ్.

420

అన్యచ్ఛ—

శ్లో. ఉపదేశో న దాతవ్యో యాదృశే తాదృశే జనే

పశ్య వానరమూర్ఖేణ సుగృహీ నిర్మహీకృతః.

421

దమరక ఆహా - 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్ -

అ. అలాగే ఉపదేశం మూర్ఖులకు కోపం గల్గించునేగాని శాంతిని గల్గింపదు. పాలు త్రావడంవల్ల పాములకు విషమే వృద్ధి చెందుతుంది.

మరియూ - ఎదివంటివానికంటే అటువంటివానికి ఉపదేశం చేయరాదు. చూడు, ఒక మూర్ఖువానరంవల్ల సుగ్రహీ (సుంచి ఇల్లుగలవాడు) గృహకూస్మ్యుడు అయ్యాడు'.

దమనకుడు అడిగాడు - 'అది ఎట్లు? అతడు (కరటకుడు) ఇలా చెప్పాడు -

కథా-18

వానర-చటకదమ్పతి-కథా

మూ. అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే శమీవృక్షః. తస్య లమ్పమానశిఖాయాం కృతావాసావరణ్యచటకదమ్పతీ వనతః స్మృ. అథ కదాచిత్తయోః సుఖసంస్థయోర్దైమన్తమేహే మన్దం మన్దం వర్షితుమారబ్ధః. అత్రాన్తరే కశ్చిచ్ఛాఖ్యామృగో వాతాసారసమాహతః ప్రోద్ధూలితశరీరో దన్తవీణాం వాదయన్ వేపమానస్తచ్ఛమీ మూలమాసాద్యోపవిష్టః. అథ తం తాదృశమవలోక్య చటకా ప్రాహ 'భో భద్ర,

శ్లో. హస్తపాదసమోపేతో దృశ్యనే పురుషాకృతిః

శీతేన భిద్యనే మూఢ, కథం న కురుషే గృహమ్.'

422

అ ఒకానొక అడవిలో జమ్మిచెట్టు ఒకటి ఉంది. దాని ప్రేలాడే కొమ్మపై గూడు కట్టుకొని అడవి పిచ్చుకలజంట నివసిస్తూ ఉండేది. అంత అవి సుఖంగా ఉండగా ఒకప్పుడు హేమంత ఋతు (చలికాల) మేఘం మెల్లమెల్లగా వర్షింప మొదలు పెట్టింది. [క్రమంగా గాలివాన అధికం అయింది] ఇంతలో ఒక కోతి గాలివానలో బాధ పడుతూ మిక్కిలి తడిసి (చలివల్ల) గడగడ పణకుడూ - పండ్లు టపటపలాడించుచూ వీణానాదం చేస్తూఉండగా - ఆ చెట్టు మొదలువద్దకు వచ్చి కూర్చుంది. అప్పుడు అడవి పిచ్చుక - (చటకా) ఆ కోతినీచూచి ఇలా అంది - 'ఓ సౌమ్య, మీరు కాళ్లు చేతులు గల్గి యున్నారే - మగవారివలె కనబడుచున్నాను. చలిచే ఎందుకు బాధపడుచున్నాడు? ఓ మూర్ఖుడా, ఇల్లు ఎందుకు కట్టుకొనలేదు?

మూ. ఏతద్రుత్వా తాం వానరః సకోపమాహ - 'అథమే, కస్మాన్న త్వం మౌనవ్రతా భవసి? అహో ధార్షణ్యమస్యాః. అద్య మామువహసతి-

శ్లో. సూచీముఖీ దురాచారా రణ్ణా వజ్జితవాదిసి.

నాశక్యతే వ్రజల్ప స్తీ తత్కిమేనాం న హన్యహమ్.' 423

ఏవం సజ్ఞోన్య స ఆహ - ముగ్ధే, కిం మమ చింతయా తవ వ్రయోజనమ్.? ఉక్తా -

శ్లో. వాచ్యం శ్రద్ధానమేతస్య వృచ్ఛతశ్చ విశేషతః

ప్రోక్తం శ్రద్ధావిహీనస్య చారణ్యరుదితోపమమ్. 424

అ. ఈ మాటలు విని కోతి - ఆ ఆకపిచ్చుకతో కోవంగా ఇలా అంది - 'నీదురాలా? నీవు ఎందుకు మౌనంగా ఉండవు?' [ఇలా అని-తన మనస్సులో ఇలా తలచింది.] 'అహో, దీనికెంత పొగరు? అవినయం). నేడు నన్ను ఎగతాళి చేస్తుంది. సూదివంటి సన్నని నోరుగలదీ-దురాచార-జారిజీ-తనను పండితురాలిగా చెప్పుకొనేది-అయితే ఈ ఆడపక్షి వ్యర్థప్రలాపాలుచేస్తూ నిర్భయంగా (నిశ్శంకగా) ఉంది. కనుక దీన్ని నేనెందుకు చంపరాదు?'

ఇలా తలచి ఆ కోతి, ఆడపిచ్చుకతో - 'నన్ను గూర్చి విచారించడం వలన నీకు లాభం ఏమి?' ఓజ్జులు అన్నారు -

'శ్రద్ధ గలవారికి-తెలియగోరి అడిగేవారికి నీతిని బోధించాలి. శ్రద్ధాహీనునికి బోధించడం అరణ్యరోదనంతో సమానం .

మూ. తత్కిం బహునా తావత్? కులాయస్థితయా తయా వునరవ్యభి హితః. స తావత్తాం శమీమాదుహ్య తస్యాః కులాయం శతధా ఖణ్ణశోఽకరోత్. అతోఽహం బ్రవీమి - 'ఉపదేశో న చాతవ్యః' ఇతి.

తన్ముగ్ధ, శిష్యావితోఽపి న శిషితస్త్యమ్. అథవా న తే దోషోఽస్తి యతః సాధోః శిష్యా గుణాయ సమ్మద్యతే. నాసాధోః. ఉక్తా -

శ్లో. కిం కరోత్యేవపాణ్డిత్యమస్థానే వినియోజితమ్

అన్యకారప్రతిచ్యన్నే మదే దీప ఇవాహితః.

ఆ. అట్టియెడ అధికంచే ఏమి లాభం ? గూటిలో ఉండే ఆడవిచ్చక మరలా బెప్పింది. వెంటనే కోతి చెట్టును ఎక్కింది-ఆ గూటిని వంద ముక్కలు చేసింది. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను-‘ఉపదేశో న దాతవ్యః—’ ఇత్యాది (ఉపదేశం మూర్ఖుడు అంకు చెప్పరాదు.)

కనుక ఓ మూర్ఖా, (దమనకా!) నీవు ఉపదేశం పొందినా గ్రహింపలేక పోయావు. అయినా ఇందు నీ దోషంలేదు. ఏలనన-నజ్జనులకు బేసిన నీతిబోధ ఫలితాన్ని ఇస్తుంది. దుష్టులకు అది వ్యర్థం. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

నీకటిచే నిండిన-కడవ (కుండ) మీద ఉంచిన దీపం ఎలా నిరుపయోగమో (దానిలోని నీకటిని పోగొట్టజాలదో), అలాగే అయోగ్యునికి చేసిన నీతిబోధ(పాండిత్యం) వ్యర్థం.

మూ. తద్వ్యర్థపాణ్ణిత్యమాశ్రిత్య మమ వచనమశృణ్వన్నాత్మనః శాన్తిమపి వేత్సి. తన్నూనమపజాతస్త్యమ్. ఉ క్తశ్చ—

శ్లో. జాతః పుత్రోఽనుజాతశ్చ అతిజాతస్తథైవ చ
అపజాతశ్చ లోకేఽస్మిన్ మస్తవ్యాః శాస్త్రవేదిభిః. 426

శ్లో. మాతృతుల్యగుణో జాతస్త్యనుజాతః పీతుః సమః
అతిజాతోఽధికస్తస్మాదపజాతోఽధమాధమః. 427

శ్లో. అప్యాత్మనో వినాశం గణయతి న ఖలః పరవ్యసనహృష్టః
ప్రప్రాయో మస్తకనాశే సమరముఖే నృత్యతి కబంధః. 428

అహో సాధ్యదముచ్యతే—

శ్లో. ధర్మబుద్ధిః కుబుద్ధిశ్చ ద్వావేతౌ విదితౌ మమ
పుత్రేణ వ్యర్థపాణ్ణిత్యాత్ పితా ధూమేన ఘాతితః. 429

దమనక ఆహ— ‘కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్—

ఆ. ఆ విధంగా వ్యర్థ పాండిత్యాన్ని (అహంకారాన్ని) ఆశ్రయించువు— నా మాట వినలేదు - మనశ్శాంతినిగూడ గ్రహింపలేదు. కనుక నీవు అవశ్యం అపజాతుడవు. విజ్ఞులు అన్నాడు—

ఈ ప్రపంచంలో శాస్త్రవేత్తలు, జాతుడు, అనుజాతుడు, అతిజాతుడు అపజాతుడు - అని వుతులను సొల్లు విధాలుగా చెప్పారు.

ఈ నలుగురి లక్షణాలను ఇలా చెప్పారు - తల్లివంటి గుఱాలు గలవాడు జాతుడు, తండ్రివంటి గుఱాలు గలవాడు అనుజాతుడు, తండ్రికింటి శ్రేష్ఠమైన గుఱాలు గలవాడు అతిజాతుడు ఇత - అధిమాధముడు (మిక్కిలి సీదుడు) అపజాతుడు అనబడును.

దుర్జనుడు ఇతరుల దుఃఖించే సంతోషం పొందుచూ తన వినాశం సైతం లెక్కింపడు. యుద్ధంలో తల నటకబడినా, మొరిడెం కొన్నియెడల (అవేశంతో) నృత్యం చేస్తుంది.

అహ! పెద్దలు చక్కగా చెప్పారు—

ధర్మబుద్ధి, పాపబుద్ధి - అనే ఈ కరువురినీ నేను ఎరుంగదును. పుత్రుడైన పాపబుద్ధి (యొక్క) వ్యర్థపాండిత్యంచే తండ్రీ, పొగచే చండబడ్డాను. దమనకుడు అడిగాడు— 'అది ఎట్లు?' అతడు చెప్పాడు—

కథా-19

ధర్మబుద్ధి-పాపబుద్ధి-కథా

మూ కన్మింశ్చిదధిష్ఠానే ధర్మబుద్ధిః పాపబుద్ధిశ్చ ద్వే మిత్రే ప్రతి వసతః స్మ. అథ కదాచిత్ పాపబుద్ధినా చిన్తితమ్ - 'అహం తావన్నూర్థో దారి ద్ర్యోప్రేతశ్చ. తదేనం ధర్మబుద్ధిమదాయ దేశాంతరం గత్వాఽస్యాఽశ్రయే జ్ఞార్థోపార్జనం కృత్వైగుమవీ వశ్చయిత్వా సుఖీ భవామి. అథాఽన్యస్మిన్నహని పాపబుద్ధిర్ధర్మబుద్ధిం ప్రాహ - 'భో మిత్ర, పార్థకథావే కిం త్వమాత్మవిచేష్టితం స్మరసి. దేశాంతరమదృష్ట్వా కాం శిశుజనస్య హర్రాం కథయిష్యసి. ఉక్తిచ్చ -

శ్లో. దేశాంతరేషు బహువిధభాషావేషాది యేన న జ్ఞాతమ్

భ్రమతా ధరణీపీతే తన్మ ఫలం జన్మనో వ్యర్థమ్.

430

అథా చ-

శ్లో. విద్యాం వీత్తరి శీల్పం తావన్నాప్నోతి మానవః నమ్యక్

యావన్ ప్రజతి న ఖుమా దేశాద్దేశాంతరం హృష్టః.

431

అ. ఒకానొక నగరంలో ధర్మబుద్ధి పాపబుద్ధి అనే ఇద్దరు మిత్రులు ఉండే వారు అంత ఒకనాడు పాపబుద్ధి ఇలా తలంచాడు. 'నేనైతే తెలివి లేనివాడను. దరిద్రుడను. అందుచే ఈ ధర్మబుద్ధిని వెంటతీసికొని దేశాంతరం పోతాను. ఇతని ఆశ్రయంతో (తెలివితో) ధనం సంపాదిస్తాను. తర్వాత ఇతన్నిగూడ మోసగిస్తాను. సుఖంగా ఉంటాను. అంత (ఆ ప్రకారం) మరియొక దినాన పాపబుద్ధి ధర్మబుద్ధితో ఇలా చెప్పాడు—'ఓ మిత్రమా! నీవు మునుపటితనంలో, నీ యేయే పనులు జ్ఞాపకం చేసుకుంటావు? ఇతర దేశాలు చూడక నీ బిడ్డలకు ఏ (వింత) వార్తలు చెప్పగలవు? విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవడు ఇతరదేశాలు తిరిగి అనేక బాషలు వస్త్రధారణ మొదలైనవి తెలిసికొనడో, అట్టివాడు ఈ భూమండలంలో వుట్టడం వ్యర్థం.

అలాగే - ఈ భూమిమీద సంతోషంతో ఒకదేశంనుండి మరొకదేశానికి పోవునంతవరకు మానవుడు, పిద్య - ధనం - విజ్ఞానం (శిల్పం) చక్కగా పొందలేడు.'

మూ. అథ తస్య తద్వచనమాకర్ణ్య ప్రహృష్టమనాస్తేనైవ సహ గురుజనానుజ్ఞాతః శుభేఽహని దేశాంతరం ప్రస్థితః. తత్ర చ ధర్మబుద్ధిప్రభావేణ భ్రమతా పాపబుద్ధినా ప్రభూతతరం విత్తమాసాదితమ్. తతశ్చ ద్వావపి తౌ ప్రభూతోపార్జితద్రవ్యౌ ప్రహృష్టౌ స్వగృహం ప్రత్యేక్ష్యుక్త్యేన నివృత్తౌ. ఉక్తౌ శ్లో. ప్రాప్తవిద్యార్థశిల్పానాం దేశాంతర నివాసినామ్

క్రోశమాతోఽపి భూభాగః శతయోజనవదృవేత్.

482

అ. అంత అతని మాటవిని ధర్మబుద్ధి మిక్కిలి సంతోషించాడు. గురుజనుల అంగీకారం పొందాడు. అతనితో (పాపబుద్ధితో) బాటు ఒక శుభదినాన దేశాంతరం వెళ్లాడు. అచ్చట ధర్మబుద్ధి (బుద్ధి) ప్రభావపల్ల సంఘరించే పాపబుద్ధి చాలా ఎక్కువ ధనం సంపాదించాడు. విమ్మట ఆ కడుపురు అధిక ధనం పొందడంతో మిక్కిలి సంతోషులయ్యారు. ఉత్కంఠతో తమ యింటికి మరలారు. పెద్దలన్నారు—

విద్యా-ధన-విజ్ఞానాది నిమిత్తం దేశాంతరం వెళ్లినవారికి అవి లభింపగానే తమ ఇంటివైపు భూభాగం ఒక క్రోసు మాత్రంకూడ-పందయోజనాలుగా [40 క్రోసులుగా] తోస్తుంది.

మూ. అథ స్వస్థానసమీపవర్తినా పాపబుద్ధినా ధర్మబుద్ధిరభిహితః—
‘స సర్వమేతద్ధనం గృహం వ్రతి నేతుం యుజ్యతే. యతః కుటుంబీనో బాన్ధ
వాశ్చ ప్రార్థయిష్యంతే. తదత్త్రైవ వనగహనే క్వాపి భూమా నిశిష్య కిం
న్మాత్రమాదాయ గృహం ప్రవిశావః. భూయోఽపి ప్రయోజనే సజ్జాతే తన్మాత్రం
సమేత్యాస్మాత్ స్థానాన్నేష్యావః. ఉక్తం చ—

శ్లో. స విత్తం దర్శయేత్ ప్రాజ్ఞః కన్యచిత్ స్వల్పమవ్యహా

మునేరపి యత స్తస్య దర్శనాచ్చలతే మనః.

438

తథా చ—

శ్లో. యథాఽఽమిషం జలే మత్స్యైర్భక్ష్యతే శ్వావదైరపి

ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్.

439

ఆ. విమ్మట తమ నగర (స్థాన) సమీపం చేరగానే పాపబుద్ధి ధర్మబుద్ధి
ఇలా అన్నాడు - ‘శుభ మూర్తి! ఈ ధనం అంతా ఇంటికిచేర్చడం యుక్తం
గాదు. ఏలనన-కుటుంబ భారంగలవారూ, బంధువులూ సహాయం అర్థిస్తారు. అందుచే
దుర్గమం (చోరరానిది) అయిన ఈ అడవిలో ఏదో ఒక స్థలాన పోతిపెడుదాము.
కొంత తీసుకొని ఇంటికి పోదాము మరలా అవసరం వచ్చినప్పుడు ఇచ్చుటికి కలసివచ్చి
ఆ మాత్రం తీసికొని పోదాము. విజ్ఞులు అన్నారు—

ప్రాజ్ఞుడైనవాడు ధనాన్ని స్వల్పంగానైనా ఎవరికిని చూపరాదు. ఏలనన -
దాన్ని చూడడంవలన మునీశ్వరునికిని మనస్సు చలిస్తుంది. ఆశ్చర్యం.

అలాగే - మాంసం నీటిలో చేపలచేత, భూమిమీద హింసక ప్రాణులచేత,
ఆకాశంలో పక్షులచేత ఎట్లు భక్షింపబడునో-అట్లే ధనవంతుడును’ (అందరికీ
ఆహారం)

మూ. తదాకర్ణ్య ధర్మబుద్ధిరాహ- ‘భద్ర, ఏవం క్రియతామ్’. తథా
నుష్ఠితే ద్వావపి తౌ స్వగృహం గత్వా సుఖేన సంస్థితవంతౌ. అథాఽన్యస్మిన్న
హని పాపబుద్ధిర్నిశీధేఽటవ్యాం గత్వా తత్సర్వం చిత్తం సమాదాయ గర్తం
పూరయిత్వా స్వభవనం జగమ. అథాఽనేద్యుర్ధర్మబుద్ధిః సమభ్యేత్యప్రోవాచ—
‘సఖే, బహుకుటుంబా వయమ్. విత్తభావాత్ సీదావః. తద్గత్వా తత్ర స్థానే
కింఞ్చిన్మాత్రం ధనమానయావః’. సోఽబ్రవీత్ - ‘భద్ర ఏవం క్రియతామ్’.

ఆ. దానిని విని ధర్మబుద్ధి అన్నాడు - 'ఓ శుభమూర్తి! అలాగే చేయుము.' అలా చేసినమీదట ఆ ఇరువురూ తమ ఇండ్లకుపోయి సుఖంగా ఉన్నారు. తరువాత ఒక దినం నడిరేయిని పాపబుద్ధి ఆ అశవికిపోయాడు. ఆ ధనం అంతా తీసికొన్నాడు. గుంతసుపూడ్చి తన ఇంటికి వచ్చాడు. పిమ్మట మరునాడం ధర్మబుద్ధి దగ్గరకుపోయి ఇలా పల్కాడు - 'మిత్రమా! మనం బహుకుటుంబంవారము, ధబ్బులేక ఇబ్బంది పడుచున్నాము. అందుచే అవ్వటికేసోయి కొంతధనం తెచ్చుకుందాము'. అతడు (ధర్మబుద్ధి) అన్నాడు - 'సౌమ్య, అలాగే చేయదము.

మూ. అథ ద్వావపి గత్వా తత్స్థానం యావత్ ఖనతస్తాపద్రిక్తం భాణ్డం దృష్టవంతౌ. అత్రాంతరే పాపబుద్ధిః శిరస్తాడయన్ ప్రోవాచ - 'భో ధర్మబుద్ధే, త్వయా హృతమేతద్దనమ్ నాన్యేన, యతో భూయాఽవి గర్తాఽపూరణం కృతమ్. తత్ ప్రయచ్ఛ మే తస్మాద్ధమ్. అన్యథాఽహం రాజకులే నివేదయామి' న ఆహ - 'భో దురాత్మన్, మైవం వద. ధర్మబుద్ధిః ఖల్వహమ్. నైతచ్ఛౌరకర్మ కరోమి. ఉక్తాఞ్చ -

శ్లో. మాతృవత్ పరదారాణి పరద్రవ్యాణి లోష్టవత్

ఆత్మవత్సర్వభూతాని వీక్ష్యే ధర్మబుద్ధయః.

435

ఆ. తరువాత ఇరువురూపోయి ఆ చోట త్రవ్విచూడగా ధనశూన్యమైన (రిక్తం అయిన) పాత్ర కనబడింది. వెంటనే పాపబుద్ధి నెత్తిన కొట్టుకొంటూ బిగ్గరగా అరిచాడు - 'ఓ ధర్మబుద్ధీ! నీవు ఈ ధనం అపహరించావు. ఇతరుడు కాదు. ఏలనన - మరలా గుంత బాగా పూడ్చబడి ఉంది. కనుక దానిలో నగం నా కిమ్ము. నేను రాజనభిలో ఫిర్యాదు చేస్తాను.' అతడు (ధర్మబుద్ధి) అన్నాడు - 'ఓ దురాత్ముడా! ఇలా అనవద్దు. నేను ధర్మబుద్ధిని గదా! ఈ దొంగవనిచేయను. పెద్దలు అన్నారు -

ధర్మబుద్ధి గలవారు, పరశ్రీలను తల్లివలె, పరధనాన్ని మట్టిపెల్లవలె, సర్వభూతాలను తనవలె చూడెదరు.

మూ. ఏవం ద్వావపి వివదమానౌ ధర్మాధికారిణం గతౌ. ప్రోచతుశ్చ పరస్పరం దూషయంతౌ. అథ ధర్మాధికరణాపిష్టిలైః పుడమైః దివ్యాగ్నే యావ

న్నియోజితౌ తావత్ పాపబుద్ధిరాహ- 'అహో న సమ్యక్ దృష్టోఽయం న్యాయః
ఉక్తశ్చ-

శ్లో. వివాదేఽన్విష్యతే పత్రం తదభావే తు సాక్షిణః

సాక్ష్యాభావాత్తతో దివ్యం ప్రవదన్తి మనీషిణః. 436

తదత్రవిషయే మమ వృక్షదేవతాః సాక్షిభూతాన్తిష్ఠన్తి. తావప్యావయోరేకతరం
చోగం సాధుం వా కరిష్యన్తి. అథ తైః సర్వైర్వరభిహితమ్- భో, యుక్త
ముక్తం భవతా. ఉక్తశ్చ-

శ్లో అన్యజ్ఞోఽపి యదా సాక్షి వివాదే సమ్రుజాయతే

న తత్ర విద్యతే దివ్యం కిం పునర్యత్ర దేవతాః. 437

తదస్మాకమవ్యత్ర విషయే మహత్ కౌతూహలం వర్తతే. ప్రత్యూషసమయే
యువాభ్యామవ్యస్మాభిః సహ తత్ర వనోద్దిశే గన్తవ్యమ్-ఇతి.

అ. ఇలా ఇరువురూ తగవులాడచూ ధర్మాధికారివద్దకు వెళ్లారు. ఒకరి
నొకరు దూషిస్తూ చెప్పారు. ధర్మాధికారులు దివ్యార్థం (దైవ సాక్షిగా ప్రమాణం)
చేయ ఆజ్ఞాపించగా పాపబుద్ధి ఇలా అన్నాడు - 'అయ్యా! ఈ తీర్పు సరిగా లేదు
విజ్ఞులు అన్నారు—

వివాదంలో మొదట (లిఖిత పత్రం) కోరబడుతుంది. అది లేనిచో సాక్షులు
కోరబడుతారు. సాక్షులు లేనిచో దైవప్రమాణం కోరబడుతుంది - అని విజ్ఞులు
వివరించారు.'

కనుక ఈ విషయంలో నాకు వృక్షదేవతలు సాక్షులై ఉన్నారు. వారే మా
ఇరువురిలో ఒకరిని దొంగగానో, నజ్జనుగనో చేయగలరు.' అప్పుడు వారు (ధర్మాధి
కారులు) అందరూ అన్నారు — 'అయ్యా! నీవు చక్కగా చెప్పివు. విజ్ఞులు
అన్నారు—

అన్యజ్ఞదైనా (కడజాత వాడైనా) వివాదంలో ఎచ్చటనైనా సాక్షిగా లభిస్తే
ఆచ్చట దివ్యప్రమాణం అవసరం లేదు. ఇక (వృక్ష) దేవతలే సాక్షులైనచో''
ఏమనాలి?'

కనుక ఈ విషయంలో మాకూ మిక్కిలి సహజం ఉంది. ప్రాతఃకాలాన. మీరువురుకూడ మాతోబాటు ఆ అడవికి రావలెను

మూ. ఏతస్మిన్నంతరే పాపబుద్ధిః స్వగృహంగత్వా స్వజనకమువాచ—
'తాత ప్రభూతోఽయం మయాథో ధర్మబుద్ధేశ్చోరితః. స చ తవ వచనేన పరిణతిం గచ్ఛతి. అన్యథాఽన్మాకం ప్రాణైఃసహ యాన్యతి. స ఆహ— 'వత్స, ద్రుతం వద యేన ప్రోవ్య తద్ధ్రవ్యం స్థిరతా నయామి. పాపబుద్ధిరాహ—
'తాత, అస్తి తత్రదేశే మహాశమీ, తస్యాం మహత్కోటరమస్తి. తత్ర త్వం సామృతమేవ ప్రవిశ. తతః ప్రభాతే యదాఽహం సత్యశ్రావణం కరోమి, తదా త్వయా వాచ్యం యద్ధర్మబుద్ధిశ్చోర ఇతి.'

ఆ ఈ లోపం పాపబుద్ధి తన యింటికి పోయి తన తండ్రితో ఇలా చెప్పాడు—'నాన్నా! ధర్మబుద్ధి (యొక్క అధికి) అనంత సంపదను దొంగిలించాను అది నీ మాటచే మనకు దక్కుతుంది. లేనిచో ప్రాణాలతో సహా పోతుంది.' అతడు (పాపబుద్ధి తండ్రి) అడిగాడు - 'బిడ్డా! త్వరగా చెప్పుము. నేను ఏమి చెప్పడం వలన ఆ ద్రవ్యము మనకు స్థిరం అవుతుంది.' పాపబుద్ధి తెలిపాడు—'నాన్నా! ఆ ప్రదేశంలో పెద్ద జమ్మిచెట్టు ఉంది. దానికి పెద్ద తొట్టు కలదు. ఆ తొట్టు లోనికి నీవు ఇప్పుడేపోయి చొరబడుము. తర్వాత ప్రాతఃకాలమున నేను సత్యం వినిపించగోర గానే నీవు ధర్మబుద్ధి 'దొంగ' - అని చెప్పాలి.'

మూ. తథాఽనుష్ఠితే ప్రత్యూషే స్నాత్వా పాపబుద్ధిర్ధర్మబుద్ధిపురస్సరో ధర్మాధికరణకైః సహ తాం శమీమభ్యేత్య తారస్యరేణ ప్రోవాచ—

శ్లో. ఆదిత్యచన్ద్రావనిరోఽనలశ్చ ద్యౌభూమి రాపో హృదయం యమశ్చ
అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ నన్ద్యే ధర్మో హి జానాతి నరస్య వృత్తమ్.

భగవతి, వనదేవతే, ఆవయోర్మధ్యే యశ్చోర స్తం కథయ' అథ పాపబుద్ధివీతా శమీకోటరస్థః ప్రోవాచ— 'భోః శృణుత శృణుత. ధర్మబుద్ధినా హృత మేతద్ధనమ్'. తదాకర్ణ్య సర్వే తే రాజపురుషా విస్మయోత్పల్లలోచనా యావద్ధర్మబుద్ధేర్విత్తహరణోచితం నిగ్రహం శాస్త్రద్బుద్ధ్యైఽవలోకయన్తి తావద్ధర్మ

బుద్ధినా తచ్చమీకోటరం వహ్నిభోజ్యద్రవ్యైః పరివేష్ట్య వహ్నినా నస్తీవితమ్. అథ జ్వలతి తస్మిన్ శమీకోటరేర్ధదగ్ధశరీరః స్ఫుటితేక్షణః కరుణం పరిదేవయన్ పాపబుద్ధేః వీతా నిశ్చక్రామ. తతశ్చ తైః సర్వైః పృష్టః - 'భోః కిమిదమ్? ఇత్యుక్తే - 'ఇదం సర్వం కుక్కుత్యం పాపబుద్ధేః కారణజ్ఞాతమ్' - ఇత్యుక్త్వా మృతః.

అ. తండ్రి అలాగే చేశాడు. పాపబుద్ధి వేకువనే స్నానం చేశాడు. ధర్మబుద్ధిని ముందుంచుకొన్నాడు. ధర్మాధికారులతోబాటు ఆ జమ్మి చెట్టును చేరాడు - విగ్గరగా (తార స్వరంతో) ఇలా అన్నాడు -

సూర్యుడు చంద్రుడు వాయువు ఆగ్ని ఆకాశం భూమి నీరు హృదయం యముడు పగలు రాత్రి రెండు సంధ్యలు ధర్మదేవత - పీఠంతా మానవుని చరిత్ర ఎరుంగుదురు.

ఓ భగవతీ? వనదేవతా! మా ఇరువురిలో దొంగ ఎవరో చెప్పుము., అప్పుడు జమ్మితొట్టలో ఉండే పాపబుద్ధితండ్రి గట్టిగా ఇలా చెప్పాడు - 'ఓయీ, వినండి వినండి, ధర్మబుద్ధి ఈ ధనం దొంగిలించాడు.' ఆ రాజపురుషులందరు అది విన్నారు. ఆశ్చర్యంవల్ల వారి కన్నలు పిక్కనించాయి. 'ధనం దొంగిలించినందుకు ధర్మబుద్ధికి న్యాయశాస్త్రం ప్రకారం ఏమి శిక్ష విధించాలి.' అని ఆలోచింపసాగారు. ఇంతలో ధర్మబుద్ధి ఆగ్నిభోజ్యద్రవ్యాలైన గడ్డి గుడ్డపేలికలూ కిరసనాయిల్ మొదలైనవాటిని ఆ జమ్మితొట్టలోపేసి నిప్పు పెట్టాడు. అప్పుడు జమ్మితొట్ట కాలుచుండగా సగంకాలిన శరీరంతో, మిడ్డిగ్రుడ్లతో, దీనంగా వింపిస్తూ పాపబుద్ధి తండ్రి (తొట్టనుండి వెలుపలికి వచ్చాడు. అంత అందరూ - 'ఓయీ! ఇదేమి?' అని అడిగారు. 'ఈ చెడ్డ పని అంతా పాపబుద్ధి కారణంగా సంభవించింది' అని వల్కి అతడు మరణించాడు.

మూ. తతస్త్వే రాజపురుషాః పాపబుద్ధిం శమీశాఖాయాం వ్రతీలమ్బ్య ధర్మబుద్ధిం వ్రశంస్యేదమూచుః - 'అహో సాధ్విదముచ్యతే -

శ్లో. ఉపాయం చింతయేత్ ప్రాజ్ఞస్తథాఽపాయం విచింతయేత్

పశ్యతో బకమూర్ఖస్య నకులేన హతా బకాః.

439

ధర్మబుద్ధిః ప్రాహ - 'కథమేతత్?' తే ప్రోచుః -

అ. అప్పుడు రాజపురుషులు పాపబుద్ధిని జన్మి కోమ్మకు వ్రేలాడగట్టించాడు. ధర్మబుద్ధిని ప్రశంసించి ఇలా అన్నారు — ‘ఆహ! విజ్ఞులు చక్కగా చెప్పారు—

బుద్ధిమంతుడు ఉపాయంతోబాటు అనువల్ల వచ్చే అపాయం సైతం బాగుగా ఆరోపించాలి. ఏమనగా—తెలివిలేని కొంగ చూస్తూఉండగానే (దానిపిల్లలైన) కొంగలన్నీ ముంగినచే (తినబడ్డాయి) చంపబడ్డాయి.

ధర్మబుద్ధి అడిగాడు—‘అది యెట్లు?’

వారు (రాజపురుషులు)—ఇలా చెప్పారు—

కథా-20

బక-నకుల-కథా

మూ. అ న్ని కన్నీ రశ్మిద్వనోద్దేశే బహుబకననాథో వటపాదవః. తస్య కోటరే కృష్ణనర్మః ప్రతివసతి స్మ. స చ జకబాలాకానజాతవతానపి సదైవ భక్షయన్ కాలం నయతి. అథైకో ఐకస్తేన భక్షితాన్యవత్సాని వృష్ట్యా శిశువైరాగ్యాత్ సరస్తీరమాసాద్య బాష్పపూరితనయనోఽభోముఖ స్తిష్ఠతి. తం చ తాదృక్చేష్టితమవలోక్య కులీరకః ప్రోవాచ— ‘మాతుల, కిమేవం దుద్యతే భవతాఽద్య. న ఆహ— ‘భద్ర, కిం కరోమి? మమ మన్దభాగ్యస్య బాలకాః కోటరనివాసిన్ సర్వేణ భక్షితాః. తద్దుఃఖదుఃఖితోఽహం తోదిమి. తత్కథయ మే యద్యస్తి కశ్చిదుపాయ స్తద్వినిశాయ.’

అ. ఒకానొక అరవిలో మట్టిచెట్టు ఉకటి ఉంది. వానిపీడ చాలా కొంగలు కలవు. ఆ వృక్షం తొట్టలో (నే) నల్లత్రాచు నివసిస్తుంది. ఆ త్రాచు రెక్కలచే కొంగపిల్లలను బిడ్డిస్తూ కాలం గడుపుతుంది అంత బకనాడ. ఒక కొంగ ఆ పాముచే తన బిడ్డలు తినబడడం చూసి — దుఃఖంతో చెరువు ఒడ్డుకు పోయింది — కన్నీరు కారుస్తూ తలవంచుకొని కూర్చుంది. అలా ఉండే ఆ కొంగను చూచి (ఒక) ఎండ్ర కొయ ఇలా అడిగింది — ‘మామా, నేడూ నీవు ఎందుకు ఇలా ఏడ్చున్నావు? అది (కొంగ) చెప్పింది— ‘శుభమూర్తీ, ఏమి చేయుదును? ఈ దౌర్భాగ్యుని పిల్లలను తొట్టలో ఉండే పాము తినేసింది. ఆ దుఃఖంతో ఏడుస్తున్నాను. కనుక ఆ పామును చంపడానికి ఏదేని ఉపాయం ఉండేనచో నాకు తెలుపుము.’

నూ. తదాకర్ణ్య కులీకకశ్చిత్తయామాన- 'అయం తావదన్మజ్జాతి
సహజవైరీ. తథోపదేశం ప్రయచ్ఛామి సత్్యాన్యతం యథాఽన్యేషి బకాః సంక్షయ
మాయాన్తి. ఉక్తౌ--

శ్లో. నవనీతసమాం వాణీం కృత్వా చిత్తం తు నిర్దయమ్

తథా ప్రబోధ్యతే శత్రుః సాన్వయో మ్రియతే యథా.

440

అహ వ- 'మామ, యద్యేవం తన్మత్స్యమాంసఖణ్డాని నకులస్య బిలద్వారాత్
సగ్గుకోటరం యావత్ ప్రతిప, యథా నకుల స్తస్మాగ్గేణ గత్వా తం దుష్టసర్పం
వినాశయతి'. అథ తథాఽనుష్ఠితే మత్స్యమాంసానుసారిణా నకులేన తం కృష్ట
సర్పం నిహత్య తేఽపి తద్వృక్షాశ్రయాః సర్వే బకాశ్చ శనైః శనైర్భక్షితాః.
అతో వయం బ్రూమః- 'ఉపాయం చిన్తయేత్' ఇతి.

అ. దానిని విని ఎండ్రకాయ లలా తలంచింది. 'ఈ కొంగ మా వంశానికి
వట్టుకతోడనే విరోధి. సత్యం అనత్యం కలిసిన ఉపదేశం చేస్తాను. అందువల్ల తక్కిన
కొంగలన్నీ నశిస్తాయి. పిఱ్ఱలు అన్నయ--

వాక్కును వెన్నవలె (కోమలంగాను) మనస్సును, దియా హన్యంగాను చేసి
కొని శత్రువునకు వంశసమేతంగా నశిందేటట్లు బోధించాలి.

(ఇలా తలంచి) చెప్పింది- 'మామా, ఇలా అయితే, ముంగిన బొరియ
దగ్గరనుండి పాము తొట్టవరకు చేపమాంసం ముక్కులను వెయ్యము, అప్పుడు ముంగిన
ఆ దారినిపోయి ఆ దుష్టసర్పాన్ని చంపివేస్తుంది.' అప్పుడు కొంగ అలాగే చేసింది. కాని
చేపలమాంసం తింటూపోయిన ముంగిన నల్లత్రాళ్ళున్న చంపడంమాత్రమేకాక ఆచెట్టును
ఆశ్రయించి ఉండే కొంగలను ఆన్నింటిని వెల్లమెల్లగా ఓచేపేసింది. అందుచే మేము
చెప్పుచున్నాము- 'ఉపాయం చిన్తయేత్'-ఇత్యాది. (ఉపాయంతోదాటు అపాయం గూడ
గుర్తించాలి అని)

నూ. తదనీన పాపబుద్ధినా ఉపాయశ్చింతితో నాపాయః. తత స్తత్ఫలం
ప్రాప్తమ్. అతోఽహం బ్రవీమి- 'ధర్మబుద్ధిః కుబుద్ధిశ్చేతి.

ఏవం త్వయాఽవ్యపాయశ్చింతితో నాపాయః పాపబుద్ధివత్. తన్న

భవసే త్వం సజ్జనః, కేవలం పాపబుద్ధిరసి. జ్ఞాతో మయా స్వామినః ప్రాణనస్తే హోఽనయనాత్. ప్రకటికృతం త్వయా స్వయమేవాత్మనో దుష్టత్వం కౌటిల్యం చ. ఆథవా సాద్విదముచ్యతే—

శ్లో. యత్నాదపి కః పశ్యేచ్ఛిఖినామాహారనిస్సరణమార్గమ్

యది జలదధ్వనిముదితాస్త ఏవ మూఢా న నృత్యేయః. 441

యది త్వం స్వామినమేనాం దశాం నయసి తదస్మద్విధస్య కాగణనా? తస్మాన్మమానన్నేన భవతా న భావ్యమ్. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. తులాం లోహనహస్రస్య యత్ర ఖాదన్తి మూషకాః

రాజంస్తత్రహరేచ్ఛ్యేనో బాలకం నాత్ర సంశయః. 442

దమనక ఆహ— 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్—

అ. కనుక ఈ పాపబుద్ధి ఉపాయాన్నే చింతించాడు. (దానివెంటనుండే) అపాయం చింతించలేదు. అందుకు ఫలితం అనుభవించాడు. ఇందువల్ల నేను చెప్పుచున్నాను—'ధర్మబుద్ధిః కుబుద్ధిశ్చ' అని.

ఓ మూర్ఖడా! ఇలాగే నీవు పాపబుద్ధివలె అపాయాన్నే చింతించావు గాని ఉపాయంగాదు. అందువల్ల నీవు నజ్జనుడవు గావు. కేవలం పాపబుద్ధివి. ప్రభువు ప్రాణాలను సందేహంలోనికి తెచ్చుటవల్ల నేను గ్రహించాను. నీవు స్వయంగా నీ దుష్టత్వాన్నీ వంచనాబుద్ధిని (కౌటిల్యం) ప్రకటించావు. విజ్ఞులు ఈ విషయం చక్కగా చెప్పారు—

అమాయకములైన సెమళ్లు మేఘాలధ్వనిని (ఉరుమును) విని సంతోషంతో తమకుతామే నృత్యం చేయనిచో ఆ సెమళ్లు (యొక్క) అహారనిర్గమనమార్గం (అహారం వెలుపలికి వచ్చేదారి. గుదస్థానం) ఎంతి యత్నించినా ఎవడు చూడగలడు?

ప్రభువునకే నీవు ఇలాంటి అవస్థను గల్గించావు. ఇక మావంటివారు ఒక లెక్కయా! కనుక నీవు నా దగ్గర ఉండరాదు. విజ్ఞులు అన్నారు— 'వెయ్యి ఫలముల ఇనువత్రాసును (సుమారు 31½ మణుగులు బరువుగల త్రాసును) ఎలుకలు తినినచో ఓ రాజా! బాలుని గ్రద్ద ఎత్తుకొనిపోవడంలో సందేహం ఏముంది?

దమనకుడు అడిగాడు— 'అది ఎట్లు?' అతడు (కరటకుడు) ఇలాచెప్పాడు—

కథా-21

లోహతులా-వణిక్పుత్ర-కథా

మూ. అన్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే జీర్ణధనో నామ వణిక్పుత్రః. స చ విభవక్షయాద్దేశాన్తరగమనమనా వ్యచిన్తయత్—

శ్లో. యత్ర దేశేఒథవాస్థానే భోగాన్ భుక్త్వా న్యపీర్యతః

తస్మిన్ విభవహీనో యో వసేత్ స పురుషాధమః. 443

తథా చ—

శ్లో. యేనాహజ్కారయతేన చిరం విలసితం పురా

దీనో వదతి తత్త్రైవ యః పరేషాం స నిర్దితః. 444

తస్య చ గృహే సహస్రలోహభారఘటితా పూర్వపురుషౌపార్జితా తులాఽఽసీత్. తాం చ కస్యచిచ్ఛేష్ఠినో గృహే నిక్షేపభూతాం కృత్వా దేశాన్తరం ప్రస్థితః. తతః సుచిరం కాలం దేశాన్తరం యథేచ్ఛయా బ్రాన్త్యా పునః స్వపుర మాగత్య తం శ్రేష్ఠినమువాచ— 'భోః శ్రేష్ఠిన్, దీయతాం మే సా నిక్షేపతులా' న ఆహ— 'భోః, నాన్తి సా త్వదీయా తులా. మూషకైర్భక్షితా'. జీర్ణధన ఆహ— 'భోః శ్రేష్ఠిన్ నాన్తి దోషస్తే యది మూషకైర్భక్షితేతి. ఈదృగే వాయం సంసారః, న కిచ్ఛీదత్ర శాశ్వతమస్తి. పరమహం నన్యాం స్నాన్త్యం గమిష్యామి, తత్త్వమాత్మీయం శిఖమేనా ధనదేవనామానం మయా సహ స్నానో వకరణహస్తం ప్రేషయ' ఇతి.

అ. ఒకానొక నగరంలో జీర్ణధనుడు అనే వైశ్యపుత్రుడు ఉండేవాడు. అతడు సంపదనంతా పోగొట్టుకొన్నాడు. అందుచే దేశాంతరం పోదలించి ఇలా తలచాడు—

'ఒక దేశంలో లేక స్థలంలో తన పరాక్రమంవలన భోగములు అనుభవించినవాడు, అదేచోట సంపదలేక వసించరాదు. అలా నివసిస్తే వాడు అధముడే.

అలాగే— ఎవడు మొదట ఒక చోట, అభిమానంతో విలాసమయమైన

జీవితం గడుపువో, వాడు మరల అదేచోట, (అచ్చటివారి ముందు) దీని వాక్కులు పల్కుతూ ఉండడం నీవమైన విషయం.

అతని ఇంట్లో పెద్దలు సంపాదించినదైన వెయ్యి ఫలముల బరువుగం (సుమారు 3.1/2 మణుగుల బరువుగల) ఇనుప త్రాసు (తక్కిద) ఉంది. దానిని ఒకానొక శ్రేష్ఠి ఇంట్లో తాకట్టుపెట్టి దేశాంతరం వెళ్లాడు. తర్వాత పరదేశంలో యథేచ్ఛగా చాలకాలం తిరిగాడు. మరల తన పట్టణం వచ్చాడు. ఆ శ్రేష్ఠిని ఇలా అడిగాడు - 'ఓ శ్రేష్ఠీ! నేను తాకట్టుపెట్టిన త్రాసు నాకు ఇమ్ము.' శ్రేష్ఠి చెప్పాడు - ఆ నీ త్రాసు లేదు. దాన్ని ఎలుకలు తినివేశాయి. జీర్ణధనుడు అన్నాడు - 'ఓ శ్రేష్ఠీ! ఎలుకలు తినడం నీ దోషం ఏముంది? ఈ ప్రపంచమే ఇలాంటిది. ఏదీ శాశ్వతం గాదు. కాని, నేను నదికి స్నానం చేయడానికి పోవుచున్నాను. అందువల్ల మీరు మీ వుత్తరుడైన ఈ ధనదేవుడనే వానిని నా వెంట స్నానానికి అవసరమైన వస్తువులు ఇచ్చి పంపండి.'

మూ. సోఽపి చౌర్యభయాత్ తస్య శక్తితః స్వపుత్రమువాచ -
'వత్స! పితృవ్యోఽయం తవ స్నానార్థం నద్యాం యాస్యతి. తద్గమ్యతామనేన
స్నాత్వం స్నానోపకరణమాదాయ ఇతి. అహో సాధ్వదముచ్యతే -

శ్లో. న భక్త్వా కన్యచిత్కోఽపి ప్రియం ప్రకురుతే నరః

మక్త్వా భయం ప్రలోభం వా కార్యకారణమేవ వా. 445

తథా చ -

శ్లో. అత్మాదరో భవేద్యత్ర కార్యకారణవర్జితః

తత్ర శక్త్యా ప్రకర్తవ్యా పరిణామేఽనుభావహః. 446

అ. అతడూ తనపై దొంగతనం అంటగట్టునేమో - అనే భయంతో తన కొడుకుతో ఇలా అన్నాడు - 'బిడ్డా! నీ పినతండ్రి స్నానానికి నదికి పోతున్నాడు - కనుక ఇతనివెంట స్నానసామగ్రిని తీసికొని పొమ్ము.' ఆహా విజ్ఞులు చెప్పారు -

భయం-ప్రలోభం (ఎదేని సాయం గల్గిననే ఆశ) కార్యకారణభావం (ఈ సాయంచేస్తే ఆ సాయం దేస్తాడు ఇత్యాది) - ఈ మూటిలో కనీసం ఒకటియైన లేకుండా ఎవడు ఎవనికి ఏ ఇష్టమైన పని చేయడు -

ఎక్కడ ఏ విధమైన ప్రయోజన కాంక్షలేక అధికమైన ఆదరం గల్గుతుందో, అచ్చట కీడు ఊహించాలి. అది చివరకు పరిణామంలో దుఃఖం గల్గిస్తుంది.

మూ. అథాసౌ వణిక్కిశుః స్నానోపకరణమదాయ ప్రహృష్టమనా సైనా భ్యాగతేన సహ ప్రసీతః. తథా ననుప్రీతే వణిక్ స్నాత్వా తం శిశుం నదీగహాయాం ప్రక్షిప్య తద్ధ్వారం బృహచ్చిలయాఽఽచ్చాద్య సత్వరం గృహమాగతః పృష్టశ్చ తేన వణిజా - 'భో అభ్యాగత, కథ్యతాం కుత్ర మే శిశుర్య స్తయ సహ నదీం గతః' ఇతి? న ఆహ - నదీతటాత్ స శ్యేనేన హృత' ఇతి. శ్రేష్ఠ్యాహ - 'మిథ్యావాదిన్, కిం క్వచిచ్ఛ్యేనో బాలం హర్తుంశక్నోతి. తత్సమర్పయ మే సుతమ్. అన్యథా రాజకులే నివేదయిష్యామి' ఇతి. న ఆహ - భో సత్యవాదిన్, యథా శ్యేనో బాలం న నయతి తథా మూషకా అపి సహస్రలోహభార ఘటితాం తులాం న భక్షయన్తి. తదర్పయ మే తులామ్యది దారకేణ ప్రయోజనమ్.'

ఆ. పిమ్మట వ్యాపారి కొడుకు స్నానసామగ్రిని తీసికొన్నాడు - సంతోషంతో ఆ అతిథి వెంట (జీర్ణధనునివెంట) వెళ్లాడు. జీర్ణధనుడు స్నానం చేశాడు. నదిలోని దారిలో (గుహలో) ఆ బాలుని ఉంచాడు. దాని ద్వారాన్ని పెద్దబండతో మూశాడు. త్వరగా ఇంటికి వచ్చాడు. అప్పుడు శ్రేష్ఠి అడిగాడు - 'ఓ అతిథీ! సీ వెంట నదికి వచ్చిన నా పుత్రుడు ఎచ్చట ఉన్నాడో చెప్పుము?' అతడు అన్నాడు - 'నదీ తీరంలో గద్ద ఎత్తుకొని పోయింది.' శ్రేష్ఠి అన్నాడు - 'ఓ అసత్యవాదీ! బాలుణ్ణి ఎచ్చట నైనా గద్ద ఎత్తుకొని పోగలదా? నా పుత్రుని అర్పింపుము. లేనిచో రాజసభలో విన్నవిస్తాను. అతడు (జీర్ణధనుడు) బదులు చెప్పాడు - 'ఓ సత్యవాదీ! బాలుని ఎలా గద్ద ఎత్తుకొని పోశాలదో, అలాగే వెయ్యి ఫలముల ఇనుపత్రాసును నైతం ఎలుకలు తినలేవు. అందుచే నీకు బాలుడు కావలసి ఉంటే నా త్రాసును ఇమ్ము.'

మూ. ఏవం వివదమానౌ తౌ ద్వావపి రాజకులం గతౌ. తత్ర శ్రేష్ఠీ తారస్వరేణ ప్రోవాచ - 'భోః, అబ్రహ్మణ్యమబ్రహ్మణ్యమ్. మమ శిశురనేన చోరేణాపహృతః'. అథ ధర్మాధికారిణ స్తమూచుః - భోః సమర్పితాం శ్రేష్ఠీ సుతః? న ఆహ - 'కిం కరోమి? వశ్యతో మే నదీతటాచ్ఛ్యేనేనాపహృతః శిశుః' తచ్ఛ్చుత్వా తే ప్రోచుః - 'భోః, న సత్యమభిహితం భవతా. కిం శ్యేనః శిశుం

హస్తం సమర్థో భవతి?' న ఆహ - భో భోః శ్రూయతాం మద్వచః.

శ్లో. తులాం లోహసహస్రస్య యత్ర ఖాదన్తి సూషకాః

రాజం స్తత్ర హరేచ్ఛేనో బాలకం నాత్ర సంశయః.

447

తే ప్రోచుః - 'కథమేతత్? తతః శ్రేష్ఠీ సభ్యానామగ్రే ఆదితః సర్వం వృత్తాంతం నివేదయామానః. తత స్తైర్విహస్య ద్వావపి తౌ పరస్పరం సమ్బోధ్య తులాశిశు ప్రదానేన సంతోషితౌ. అతోఽహం బ్రవీమి - తులాం లోహసహస్రస్య' ఇతి.

ఆ. ఇలా వారు ఇరువురూ తగవులాడుచూ రాజనభకు పోయారు. అచ్చట శ్రేష్ఠి ఎలుగెత్తి (బిగ్గరగా) ఇలా చెప్పాడు - 'అయ్యలారా! అన్యాయం గొప్ప అన్యాయం. ఈ దొంగ నావుత్రుణ్ణి అపహరించాడు. అప్పుడు ధర్మాధికారులు ఆతనితో అన్నారు - 'ఓయీ, శ్రేష్ఠిగారి వుత్రుణ్ణి సమర్పించుము. అతడు (జీర్ణ ధనుడు) చెప్పాడు - 'ఏమి చేయుదును? నేను చూస్తూఉండగానే సదీతీరంలో బాలుని గ్రద్ద ఎత్తుకొని పోయింది.' దానిని విని వారు అన్నారు - 'ఓయీ, నీవు సత్యం చెప్పడం లేదు. గ్రద్ద శిశువును ఎత్తుకొని పోగలదా?' అతడు అన్నాడు - 'అయ్యలారా! నా మాట వినండి. 'ఓ వ్రభూ. వెయ్యిఫలముల ఇనుపత్రాసును ఎలుకలు తినగల్గినచో బాలుని గ్రద్ద ఎత్తుకొని పోగలదు. ఇందు సందేహం లేదు.

వారు (ధర్మాధికారులు) అన్నారు - 'ఇది ఏమి? అంత జీర్ణధనుడు మొదటినుండి విషయం అంతా తెలిపాడు. దానిని విని వారు నవ్వారు. ఇరువురికి బోధించి త్రాసును బాలుని ఇచ్చునట్లుదేసి (ఇరువురిని) సంతోష పఱచారు. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను - 'తులాం సహస్రస్య' అని (వెయ్యిఫలముల త్రాసును ఇత్తాడి)

మూ. తన్మూర్ఖ, సజ్జీవకప్రసాదమసహమానేన త్యయైతత్ కృతమ్. అహో, సాధ్వీదముచ్యతే -

శ్లో. ప్రాయేణాత్ర కులాన్వితం కుకులజాః శ్రీవల్లభం దుర్బగాః

దాతారం కృపణా ఋజూనన్యజవో విత్తే స్థితం నిర్ధనాః.

వై రూప్యోవహతాశ్చ కాన్తవపుషం ధర్మాశ్రయం సావి నో

నానాశాస్త్రవిచక్షణం చ పురుషం నిన్దన్తి మూఢాః సదా.

448

తథా చ -

శ్లో. మూర్ఖాణాం పణ్ణితా ద్వేష్యా నిర్దనానాం మహాధనాః

ప్రతినః పావశీలనామనసీనాం కులస్త్రియః.

449

తస్మార్థ, త్వయా హితమవ్యహితం కృతమ్ ఉక్తం చ -

శ్లో. పణ్ణితోఽపి వరం శత్రుర్నమూర్ఖో హితకారకః

వానరేణ హతో రాజా విప్రాశ్చోరేణ రక్షితాః.

450

దమనక ఆహ - 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్ -

అ. అందుచే ఓ మూర్ఖుడా! ప్రభువు నంజీవకునిపై దయతో ఉండడం ఓర్వలేక నీవు ఇలా చేశావు ఆహా, పెద్దలు చక్కగా చెప్పారు -

సామాన్యంగా ఈ ప్రపంచంలో - కులహీనులు సత్కులీనుని, అబాగ్యులు బాగ్యవంతుని, లోభులు దాతను, కవటవర్తనులు ఋజువర్తనుని, ధనహీనులు ధనికుని, కురూపులు రూపవంతుని, పాపాత్ములు ధార్మికుని, మూర్ఖులు బహుశాస్త్రవేత్త అయిన విద్వాంసుని నిందిస్తూ ఉంటారు.

అలాగే - మూర్ఖులకు వండితులు, ధనహీనులకు మహా ధనికులు, పాపులకు ప్రతనిష్ఠలు, జారిణులకు కులస్త్రిలు ద్వేషింపదగినవారై ఉందురు.

కనుక ఓ మూర్ఖుడా! నీవు మేలుకూడ కీడుగా చేశావు. విజ్ఞులు అన్నారు -

విద్వాంసుడు శత్రువైనా మంచిదే, మూర్ఖుడు మేలుకోరేవాడైనా ఉపయోగం లేదు. మేలుకోరే మూర్ఖవానరంచే రాజు చచ్చాడు. దొంగచే బ్రాహ్మణులు రక్షింపబడ్డారు.

దమనకుడు అడిగాడు - 'అది యెట్లు?' అతడు (కరటకుడు) చెప్పాడు -

కథా-22

నృపసేవకవానర-కథా

మూ. కన్యచిద్రాజ్ఞో నిత్యం వానరోఽతిథక్తివరోఽజ్గనేవకోఽన్తఃపురేఽవ్యవ్రతిషిద్ధప్రసరోఽతివిశ్వాసస్థానమభూత్. ఏకదా, రాజ్ఞో నిద్రాం గతస్య వానరే వ్యజనం నీత్వా వాయుం విదధతి రాజ్ఞో వక్షస్థరోపరిమక్షికోపవిష్టా. వ్యజనేన ముహుర్ముహుర్నిషిధ్యమానాఽపి పునః పునస్తత్రైవోపవిశతి. తతస్సేన

స్వభావవలన మూర్ఖుడైన వానరేణ క్రుద్ధేన సతా తీక్ష్ణం ఖడ్గమాదాయ తస్యా ఉపరి ప్రహరో విహితః. తతో మషికొడ్డియ గతా. తేన శితధారణానీనా రాజ్ఞో వక్షో ద్విధాజాతం రాజా మృతశ్చ. తస్మాచ్చిరాయురిచ్చతా స్పృహేణ మూర్ఖోఽనుచరో న రక్షణీయః.

అ. ఒక రాజు దగ్గర మిక్కిలి విశ్వాసపాత్రమైన ఒకకోతి ఉండేది. ఆ రాజునకు అధికభక్తితో శరీరపరిచర్యలుచేస్తూ అంతఃపురంలోనూ నిరాటంకంగా తిరుగగల్గేది. ఒకనాడు రాజు నిద్రిస్తూ ఉండగా అది చామరం వీస్తూఉంది. ఇంతలో ఒక ఈగ వచ్చి రాజు రోమ్ముపై కూర్చుంది. చామరంతో ఎన్నిమారులు తోలినా మ చిహ్నం అది అచ్చటనే కూర్చుండేది. అప్పుడు సహజంగానే చవలం అయిన ఆ తెలివితక్కువ కోతికి కోపం వచ్చింది. వెంటనే అది వాడియైన ఖడ్గం తీసికొని ఈగపై దెబ్బ వేసింది. కాని ఈగ మాత్రం ఎగిరిపోయింది. ఆ పదునైన ఖడ్గం దెబ్బచే రాజు వక్షస్థలం రెండుగా నీలింది. రాజు మరణించాడు. అందుచే దీర్ఘాయువుగోరే ప్రభువు మూర్ఖుడైన సేవకుని దగ్గర ఉంచుకోరాదు.

కథా-23

చౌరబ్రాహ్మణ-కథా

మూ. అపరమేకస్మిన్నగరే కోఽపి విప్రో ఘహవిద్వాన్ పరం పూర్వ జన్మయోగేన చోరో వర్తతే. స తస్మిన్ పురేఽన్యదేశాదాగతాంశ్చతురో విప్రాన్ బహుని వస్తూని విక్రీణతో దృష్ట్వా చింతితవాన్ 'అహా, కేనోపాయేనైషాం ధనం లభే' ఇతి విచింత్య తేషాం పురోఽనేకాని శాస్త్రోక్తాని సుభాషితాని చాతి ప్రియాణి మధురాణి వచనాని జల్పతా తేషాం మనసి విశ్వాసముత్పాద్య సేవా కర్తూమారభా. అథవా సాధ్విదముచ్యతే.

శ్లో. అనతీ భవతి సలజ్ఞా షారం సీరఖ్య శీతలం భవతి

దమ్నీ భవతి వివేకి ప్రియవక్తా భవతి ధూర్తజనః.

451

అ. రెండవ కథ—ఒకానొక నగరంలో మహావిద్వాంసుడైన బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు. కాని పూర్వజన్మ సంస్కారవశంచే అతడు దొంగ అయ్యాడు. అతడు ఆ నగరంలో పరదేశీయులైన నల్లలు బ్రాహ్మణులను, పెక్కు వస్తువులు అమ్ముచుండగా చూచాడు. తనలో ఇలా తలంచాడు - 'అహా, ఏ ఉపాయంతో వీరి ధనం

పొందగలను?—ఇలా తలంచి శాస్త్రోక్తములైన పెక్కు సూక్తులతోను ప్రియమైన మధురమైన వాక్కులతోను వారి మనస్సున నమ్మకం గల్గించాడు - వారిని సేవింపసాగాడు. పెద్దలు చక్కగా దీనిని చెప్పారు — శాండి చక్కగా సిగ్గును ఆభినయిస్తుంది. ఉప్పు నీరు చల్లగా ఉంటుంది. దంబాచారులు జ్ఞానులుగా నటిస్తారు. పంచకడు మధురంగా మాట్లాడుతాడు.

మూ. అథ తస్మిన్ సేవాం కుర్వతి తైర్నిమైః సర్వవస్త్రాని విక్రీయ బహుమూల్యాని రత్నాని క్రితాని. తతస్తాని జఙ్ఘమధ్యే తత్సవక్షం ప్రక్షిప్య స్వదేశం ప్రతి గన్తుముద్యమో నిహితః. తతః స ధూర్తవిప్రస్తాన్ విప్రాన్ గన్తుముద్యతాన్ ప్రేక్ష్య చిన్తావ్యాకులితమనాః సజ్ఞాతః— ‘అహో, ధనమేతన్న కిచ్చోన్నమ చటితమ్. అథై భిః సహ యామి. పథి క్వాఽపి విషం దత్తైత్వాన్నిహత్య సర్వరత్నాని గృహ్ణామి.

అ. అంత అతడు సేవిస్తూండగా ఆ బ్రాహ్మణులు సమస్త వస్తువులు అమ్మారు. ఆ ధనంతో మిక్కిలి విలువైన రత్నాలు కొన్నారు. వీమ్మట వాటిని పిక్కుల మధ్య అతని ఎదుటనే ఉంచుకొని తమదేశం వెళ్ళే ప్రయత్నంలో ఉన్నారు. అప్పుడు ఆ కిపటబ్రాహ్మణుడు ప్రయాణయత్నంలో ఉండే ఆ బ్రాహ్మణులను చూచి విచార పడుచూ ఇలా తలచాడు— ‘అయ్యో, ఈ ధనం అల్పమైనా నా చేతికి అందలేదు వీరితోపాటు వెళ్ళతాను. మార్గంలో ఎచ్చటనైనా విషం ఇచ్చి వీరిని చంపుతాను. రత్నములన్నీ గ్రహిస్తాను.’

మూ. ఇతి విచింత్య తేషామగ్రే సకరుణం విలప్యేదమాహ— ‘భో మిత్రాణి, యాయం మామేకాకినం ముక్త్యా గన్తుముద్యతాః. తస్మై మనో భవద్భిః సహ స్నేహపాశేన బద్ధం భవద్విరహనామ్నైవాకులం సజ్ఞాతం యథా ధృతిం క్వాఽపి న ధత్తే. యాయమనుగ్రహం విధాయ సహాయభూతం మావ. పి సహైవ సయత. తద్వనః శ్రుత్వా తే కరుణార్ధ్యైతాస్తేన సమమేవ స్వదేశం ప్రతి ప్రస్థితాః. అథాద్వని తేషాం పశ్యానామపి పల్లీపురమధ్యే ప్రక్షతాం చ్వాజ్ఞాః కథయితుమారభాః— ‘రే కిరాతాః, ధావత ధావత, సపాదలక్షధనీనో యాన్తి. ఏతాన్నిహత్య ధనం సయత’.

ఆ ఇలా తలంచి వారి యెదుట దీనంగా వింపించి ఇలా చెప్పాడు— ‘ఓ మిత్రులారా! మీరు నన్ను ఒంటరిగా విడిచివెళ్లే యత్నంలో ఉన్నారు. అందువల్ల మీ స్నేహపాశంతో బద్ధమైన నా మనస్సు మీ ఎడబాటు మాటచేతనే కలతచెంది ఏ విధంగాను ధైర్యం పొందలేనిదై ఉంది. మీరు అనుగ్రహించి సహాయంగా నన్నుగూడ వెంటతీసికొని పోండు’. ఆ మాటవిని వారు దయార్థులై అతనితోబాటు తమ దేశానికి ప్రయాణించేసారు. అలా వారు అయిదుగురు ప్రయాణమై పోతూఉండగా దారిలో పల్లెలు, నగరాలు వస్తున్నాయి. వారిని చూచి కాకులు ఇలా చెప్పసాగాయి— “ఓరీ కిరాతకులారా! పరుగెత్తండి పరుగెత్తండి. అట్లా ఇరువదివేలుగల ధనికులు పోతూ ఉన్నారు. వారిని చంపి ధనం పొందండి.”

మూ. తతః కిరాతైర్ధ్వాఙ్మవచనమాకర్ణ్య సత్వరం గత్వా తే విప్రా లగుడప్రహరైర్జ్వరకీకృత్య వస్త్రాణి మోచయిత్వా విలోకితాః. పరం ధనం కింఞ్చిన్న లభ్యమ్. తదా తైః కిరాతై రభిహితమ్— ‘భోః పాన్థాః! పురా కదాపి ధ్వాఙ్మవచనమన్యతం నాసీత్. తతో భవతాం సన్నిధౌ క్వాపి ధనం విద్యతే. తద ర్పయత. అన్యథా సర్వేషామపి వధం విధాయ చరమ విదార్య ప్రత్యక్తిం ప్రేక్ష ధనం నేష్యామః.

ఆ. అప్పుడు కిరాతులు కాకుల మాట విన్నారు. వెంటనే వచ్చారు. ఆ బ్రాహ్మణులను కట్టలతో ఎముకలు విరుగ (జర్జరితులుగా) గొట్టారు. గుడ్డలు విప్పి చూచారు. కాని ధనం ఏమీ లభించలేదు. అంత కిరాతులు ఇలా అన్నారు— ‘ఓ బాట సారూలారా! పూర్వం ఎప్పుడూ కాకుల వాక్కు అనత్యం కాలేదు. అందువల్ల ఎచ్చటనో ధనం ఉంది. దాన్ని సమర్పించండి. లేనిచో అందరినీ చంపి చరమం ఒలిచి ప్రతి అంగం వరీక్షించి ధనం తీసికొంటాము.’

మూ. తదా తేషామీదృశం వచనమాకర్ణ్య చోరవిప్రేణ మనసి చింతి తమ్— ‘యదేషాం విప్రాణాం వధం విధయాఙ్గం విలోక్య రత్నాని నేష్యంతి, తదాఽపి మాం వధిష్యంతి. తతోఽహం పూర్వమేవాత్మానమరత్నం సమన్వైయ తాన్ ముఞ్చామి. ఉక్తాచ్చ—

శ్లో. మృత్యోర్భేషి కిం బాల న న భీతం విముఞ్చతి

అద్య వాఽబ్జశతాన్తే వా మృత్యురైవ ప్రాణినాం ద్రువః.

452

తథా చ—

శ్లో. గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ ప్రాణత్యాగం కరోతి యః

సూర్యస్య మణ్డలం భిత్వా న యాతి పరమాం గతిమ్.

453

ఇతి నిశ్చిత్యాభిపీతమ్— 'భోః కిరాతాః ముద్వేపం మాం ఘోర్యం నిహత్య విలోకియత.' తతస్సైస్తథాఽనుష్ఠితే తం ధనరహితమవలోక్యాపరోచత్వారోఽపి ముక్తాః. ఆతోఽహం బ్రవీమి. 'పండితోఽపి పరం శత్రు' ఇతి.

అ. అప్పుడు వారి ఇలాంటి మాటవిని దొంగ అయిన బ్రాహ్మణుడు మన స్సులో ఇలా విచారించాడు— 'ఈ బ్రాహ్మణులను చంపి అవయవాలు పరికిలించి రత్నాలు తీసుకున్నా తర్వాత నన్ను చంపెదరు. అందువల్ల మొదటనే రత్న శూన్యుడ నైన నన్ను నమర్పించి వీరిని విడిపిస్తాను. విజ్ఞులు అన్నారు—

'ఓ అజ్ఞానీ!(బాటూడా) మృత్యువునకేం భయపడెదవ్వు? కయపడినా అది వదలదు. నేడుగానీ సూరేంద్రకుగానీ ప్రాణులకు మృత్యువు తప్పదు.

మరియూ— గోవులను, బ్రాహ్మణులను తక్షిణంచేందుకై ఎవడు ప్రాణాలు వీడునో, వాడు సూర్యమండలం ఖేదించి పరమగతిని (ముక్తిని) పొందును.

ఇలా నిశ్చయించి (కిరాతులతో) అన్నాడు— 'ఇలా అయితే ముందు నన్ను చంపి చూడండి.' అప్పుడు వారు (కిరాతులు) అలాగే చేసారు. అతని శరీరంలో ఏ విధమైన ధనం కనబడలేదు. అందుచే తక్కినవాడని వదలివేశారు. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను— 'పండితోఽపి పరం శత్రు' త్యాధి.

మూ. అభ్రవం సంవదతోస్తయోః సజ్జీవకః శణమేకం వీజలకేన నహ యద్ధం కృత్వా తస్య ఖరనఖరప్రహరాఢిహతో గతాసుర్వసున్దరావీతే నివసాత. అథ తం గతాసుమవలోక్యే పింగలకస్తద్గణన్మరణార్ద్రహృదయః ప్రోవాచ— 'భోః, అయుక్త్యం మయా పాపేన కృతం సజ్జీవకం వ్యాపాదయతా. యతో విశ్వాసఘాతాదన్యన్నాస్తి పావతరం కర్మ. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. మిత్రద్రోహి కృతఘ్నశ్చ యశ్చ విశ్వానఘాతకః

తే సరా సరకం యాన్తి యావచ్చన్ద్రదివాకరమ్.

454

శ్లో. భూమిక్షయే గాజవినాశ ఏవ భృత్యస్య వా బుద్ధిమతో వినాశే

నో యుక్తముక్తం హ్యనయోః సమత్వం నష్టాపి భూమిః సులభా న

భృత్యాః. 455

తదా మయా సభామధ్యే న సదైవ ప్రశంసితః. తత్క్రిం కథయిష్యామి
తేషామగ్రతః. ఉక్తఞ్చ-

శ్లో. ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవానితి సంసది

న తస్య దోషో వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞాభజ్గభీరుణా.

456

అ. వారు ఇరువురు (కరటక-దమనకులు) ఇలా సంవాదం చేస్తుండగా సంజీవకుడు ఒకక్షణం పింగళకునితో యుద్ధంచేసి అతని వాడిగోళ్ల దెబ్బలచే ప్రాణాలు గోల్పోయి నేలపై పడినాడు. అప్పుడు పింగళకుడు మరణించిన అతని చూచాడు. అతని సుగుణాలను తలుస్తూ ఆర్ద్రహృదయుడై ఇలా పల్కాడు- 'అయ్యో, సంజీవకుని చంపి నేను చాలపాపం చేశాను. నమ్మకద్రోహంకంటె వేరే గొప్ప పాపకర్మ లేదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

మిత్రులకు ద్రోహంచేసినవాడు, చేసినమేలును మరచినవాడు, నమ్మినవారిని మోసం చేసినవాడు-ఈ మువ్వురు చంద్రసూర్యులు ఉన్నంతకాలం సరకంలో ఉండురు.

రాజ్యంపోయినా, బుద్ధిమంతుడైన సేవకుడు నశించినా రాజునకు వినాశం సంభవస్తుంది. కాని ఈ రెండింటినీ సమానంగా తలంచడం ఉచితంగాదు. పోయిన రాజ్యాన్ని మరలా సంపాదించవచ్చు. నశించిన సేవకులు మరల లభించరు.

మరియు నేను అతని నభలో నిత్యం ప్రశంసించాను. ఇప్పుడు వారి (సభ్యుల) ముందు ఏమి చెప్పరు? పెద్దలు అన్నారు—

ఎవడేని ఎవనినైనా నభలో మొదట 'ఇతడు గుణవంతుడు' అని చెప్పి యున్నచో, 'తనమాట అసత్యం అగును' అనే భయంతో అతని దోషం చెప్పరాదు.

మూ. ఏవంవిధం ప్రలవస్తం దమనకః సమేత్య సహర్షమిదమాహ-
'చేచ'. అత్యంతమ సత్యం నమ్మకద్రోహం శష్పభుజం హత్యేత్తం

శోచసి. తన్నైతదుపపన్నం భూభుజామ్. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. వీతా వా యది వా భ్రాతా పుత్రో భార్యాఽథ వా సుహృత్

ప్రాణద్రోహం యదాగచ్ఛేద్ధన్తవ్యో నాస్తి పాతకమ్.

457

తథా చ-

శ్లో. రాజా ఘ్రోణీ బ్రాహ్మణః సర్వభక్షీ శ్రీ చాత్రపా దుష్టమతిః సహాయః

ప్రేష్యః ప్రతిపోఽధిక్యతః ప్రమాదీ త్యాజ్యా అమీ యశ్చ కృతం న వేత్తి.

అపి చ-

శ్లో. సత్యాన్యతా చ పరుషా ప్రియవాదినీ చ

హింసా దయాలురపి చార్థపరా వదన్యా.

భూరివ్యయా ప్రచురవిత్తసమాగమా చ

వేశ్యాజ్గనేవ నృపనీతిరనేకరూపా.

459

అపి చ-

శ్లో. అకృతోపద్రవః కశ్చిన్మహానపి న పూజ్యతే

పూజయంతి నరా నాగాన్ న తార్క్ష్యం నాగమాతినమ్.

460

తథా చ-

శ్లో. అశోచ్యానన్యశోచన్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషనే

గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః.

461

ఏవం సమ్బోధితః పింగలకః సజ్జీవకశోకం త్యక్త్వా దమనకసాచి
వ్యేన రాజ్యమకరోత్.

ఇతి శ్రీ విష్ణుశర్మవిరచితే వశ్చతస్తే మిత్రభేదం నామ ప్రథమం
తస్తమ్.

అ. ఆ విధంగా విలపించే పింగళకునివద్దకు దమనకుడు వచ్చి ఇలా
అన్నాడు— 'ప్రభూ! ద్రోహకారియైన ఈ గడ్డితినేవానిని చంపి వింపించే నీ నీతి పిటికి
తనంతో గూడినట్టిది. అది భూపాలురకు సముచితంగాదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

తండ్రీ, సోదరుడు, పుత్రుడు, భార్య, మిత్రుడు— వీరిలో ఎవరైనా ఆగు
దురు గాక. తన ప్రాణానికి ముప్పుతలపెట్టినచో అట్టివానిని చంపడంలో పాపం లేదు.

అలాగే- దయగల ప్రభువు, అన్నింటినీ తినే బ్రాహ్మణుడు, సిగ్గులేని శ్రీ, దుష్టయిద్విగల సహాయకుడు, ప్రతికూల వర్తనుడైన సేవకుడు, ప్రమాది అయిన (తప్పులుచేసే) అధికారి, చేసిన మేలు మఱచేవాడు - వీరు అందరూ విడువదగినవారు.

మరియూ - రాజనీతి వేశ్యవలె సత్యముగా తోచునట్లు చేస్తూ అసత్యం మాట్లాడుతుంది. మధురంగా మాట్లాడుచున్నూ (మనస్సులో) కౌతన్యం గలది, దయ గలదిగాతోస్తూ హింసకం అయింది. ఉదారంగా కనబడుచున్నా ధనలోభం గలది, అధికంగా ఖచ్చచేయుచున్నా అధికంగా ధనాన్ని రాబట్టింది. ఇలా విరుద్ధగుణాలతో అనేక రూపాలతో ఉంటుంది.

మరియూ - కీడు చేయనివాడు ఎంత గొప్పవాడైనా పూజింపబడడు. మానవులు పాములను పూజిస్తారు. పాములను చంపే గరుత్మంతుని పూజింపరు.

అలాగే - నీవు దుఃఖింపదగనివారి గూర్చి దుఃఖించుచున్నావు. పండితునివలె మాట్లాడుచున్నావు. పండితులు చచ్చినవారినిగూర్చి గాని బ్రతికినవారినిగూర్చి గాని విచారింపరు.

ఇలా దమనకుడు వోధింపగా పింగళకుడు సంజీవకునిచంపిన దుఃఖం విడిచి పెట్టాడు. దమనకుని మంత్రితవ్వంతో రాజ్యం పాలించాడు.

ఇది శ్రీవిష్ణుశర్మ రచించిన పంచతంత్రంతో మిత్రభేదానికి శ్రీ జీరేడ్డి వాఱబెన్నారెడ్డి చేసిన అంధానువాదం.

ప జ్ఞాని త న్త్రమ్

మిత్రసాప్తికమ్

ద్వితీయం తన్త్రమ్

మూ. అథేదమారభ్యతే మిత్రసంప్రాప్తిర్నామ ద్వితీయం తన్త్రమ్.
యస్మాద్యమాద్యః శ్లోకః-

అ. మిత్రసంప్రాప్తి అనే రెండవ తంత్రం ఆరంభం చేయబడతూంది.
దానికి ఇది మొదటిశ్లోకం—

శ్లో. ఆసాధనా అపి ప్రాజ్ఞా బుద్ధిమన్తో బహుశ్రతాః

సాధయన్త్యాశు కార్యాణి కాకాభిమృగకూర్మవత్.

1

అ. పెక్కు శాస్త్రములు తెలిసినవారు బుద్ధిమంతులు వ్రతిభాళులు అయిన వారు తగిన సాధనసంపద లేకపోయినా కాకి, ఎలుక, జింక, తాబేలువలె తమ కార్యాలు శీఘ్రంగా సాధిస్తారు.

మూ. తద్యథానుశ్రూయతే. అన్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోవ్యం నామ నగరమ్. తస్య నాతిదూరస్థో మహోచ్చాయవాన్ నానావిహజ్గోపభుక్త పలః కీదైరావృతకోటిరశ్చాయాఽశ్వానీత పథిక జనసమూహో న్యగ్రోధపాదపౌ మహాన్. అథవా యుక్తమ్—

శ్లో. ఛాయాసుప్తమృగః శకున్తనివహైర్విష్యగ్విలుప్తచృదః

కీదైరావృతకోటిరః కపికులైః స్కన్ధే కృతప్రశ్రయః.

విశ్రబ్ధం మధువైర్నిపీత-కుసుమః శ్లాఘ్యః స ఏవ ద్రుమః

నర్యాజ్ఞైర్బహునత్త్వనన్దుసుఖదో భూభారభూతోఽవరః.

2

అ. ఇలా ప్రసన్నుడై గలదు— దక్షిణావధంలో మహిళారోషం అనేనగరం ఉంది. దానికి కొలది దూరంలో మిక్కిలి ఎత్తైన పెద్దమట్టిచెట్టు గలదు. దాని పండ్లను పక్షులు ఎన్నియో భక్షిస్తుంటాయి. దాని తొట్టలలో కీటకాలు (పాములు లేళ్లు మొదలైనవి) ఎన్నో నివసిస్తుంటాయి. దాని నీడను చాటనారులెండరో విశ్రాంతినుఖం అనుభవిస్తుంటారు. ఇది సముచితమే—

ఏచెట్టునీడలో జంతుసంతానం నిద్రిస్తుందో, పక్షులనమూహం నివసించడంతో అంతటా ఆకులు కనబడవో, తొట్టలు పురుగులచే నిండిఉంటాయో, కొమ్మలపై కోతులగుంపులు గంటలువేస్తుంటాయో, మకరందం(పుష్పరసం) తుమ్మెదలచే నిస్సంకోచంగా పానం చేయబడుతుందో, ఇలా తన ఆవయవాలన్నింటిద్వారా అనేకప్రాణులకు సుఖంగల్గించే—ఆ చెట్టుమాత్రమే కొనియాడదగినది. తక్కిన వృక్షాలన్నీ భూమికి భారములే.(2)

కథా-1

చిత్రగ్రీవవృత్తాంతః

మూ. తత్ర చ లఘుపతనకో నామ వాయసః ప్రతిషనతి స్మ. స కదా చిత్ ప్రాణయాత్రార్థం పురమద్దిశ్య ప్రవలితో యావత్ పశ్యతి, తావజ్జాలహస్తోఽతికృష్ట-తనుః స్ఫుటితచరణ, ఊర్ధ్వకేశో, యమకిజ్జురాకారో, సరః సమ్మూఢో బభూవ. అథ తం దృష్వో శ జ్యోతమనా వ్యచింతయత్— 'యదయం దురాత్మాఽద్య మమా శ్రయ-వటపాదపసమ్మూఢోఽభ్యేతి. తన్న జ్ఞాయతే కిమద్య వటవాసినాం విహంగమానాం సంక్షయో భవిష్యతి న వా?' ఏవం బహువిధం విచిన్త్య తత్తణాన్నివృత్య తమేవ వటపాదపం గత్వా సర్వాన్ విహంగమాన్ ప్రోవాచ— భోః! ఆయం దురాత్మా లుబ్ధకోఽజాల-తణ్ణులహస్తః సమభ్యేతి. తత్సర్వథా తస్య న విశ్వసనీయమ్. ఏష జాలం ప్రసార్య తణ్ణులాన్ ప్రక్షేప్యతి. తే తండులా భవద్భిః సర్వైరపి కాలకూటసదృశా ద్రష్టవ్యాః.

అ. అవృట లఘుపతనకుడు అనే కాకి నివసిస్తూ ఉంది. అది ఒకనాడు ఆశురం సంపాదించుకొనేందుకై నగరం దిక్కుగా పోవుచుండగా ఇదిలో పలు

పట్టుకొని ఒక మనుష్యుడు (వేటకాడు) ఎదురై నాడు. వాడికాళ్లు ఉబ్బి ఉన్నాయి. తల వెండ్రుకలు పైకి నిక్కబొడుచుకున్నాయి. మిక్కిలి నల్లగా యముని దూతవలె ఉన్నాడు. వానినిచూచి కీడుకుశంకించి ఇలా తలించింది - 'ఈ దుష్టుడు నేడు నేను నివసించే మణ్డిచెట్టుపై ఉండే పక్షులకు ఏమి కీడురాగలదో తెలియదు' - ఇలా బహు విధాలుగా విచారించింది. వెంటనే వెనుకకు మరలింది. మణ్డివద్దకు వచ్చింది. పక్షులు అన్నిటితో ఇలానొక్కి చెప్పింది - 'ఓ మిత్రులా! ఈ దుష్టుడైన వేటకాడు గింజలు వల చేతపట్టుకొని వస్తున్నాడు. ఇదినిని మాత్రం నమ్మరాదు. వీడు వలనువేసి గింజలు చల్లగలడు. ఆ గింజలను మీరు కాలకూటంగా చూడాలి.

మూ. ఏవం వదతస్తస్య స లుబ్ధకస్తత్ర వటతల ఆగత్య జాలం ప్రసార్య సిన్ధువార-సదృశాంస్తండులాన్ ప్రక్షిప్త్య నాతిదూరం గత్వా నిభృతః స్థితః. అథ యే పక్షిణస్తత్ర స్థితాస్తే లఘువతనకవాక్యార్గలయా నివారితాస్తాంస్తండులాన్ హాలాహలాఙ్కురానిప వీక్షమాణా నిభృతాస్తస్థః. అత్రాస్తరే చిత్రగ్రీవో నామకపోతరాజః సహస్రపరివారః ప్రాణయాత్రార్థం పరిభ్రమంస్తాంస్తండులాన్ దూరతోఽపి పశ్యల్లఘువతనకేన నివార్యమాణోఽప్రిజిహ్వలౌల్యాదృక్షణార్థంమవతత్. సపరివారో నిబద్ధశ్చ. అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

శ్లో. జిహ్వలౌల్యప్రసక్తానాం జలమధ్యనివాసినామ్

అచింతితో వతోఽజ్ఞానాం మీనానామివ జాయతే.

౪

ఆ. అతడు ఇలా చెప్పచూడగా ఆ వేటకాడు ఆ మణ్డిచెట్టు క్రిందికివచ్చాడు. వల వేశాడు. కొండగోగుపాలవంటి (సింఘవారపుష్పశుల్కాలైన) గింజలు చల్లాడు. కొలదిదూరం పోయిదాగి కూర్చున్నాడు. ఆ చెట్టుమీద వసించే పక్షులు లఘువతనకునివాక్యం అనే అర్గలంచే (గడియమానుచే) నివారితులై ఆ బియ్యంగింజలను హాలాహలంపివపు మొక్కులుగాచూస్తూ నిశ్చలంగా కూర్చున్నాయి. ఇంతలో చిత్రగ్రీవుడు అనే పావురములరాజు తన పరిజనమైన వెయ్యిపావురములును వెంటరాగా ఆహారార్థం విసిగుచూ ఆ బియ్యంగింజలను దూరంనుండియే చూచాడు. లఘువతనకుడు నివారిస్తున్న నాల్కాచావల్యంచే తినడానికై వ్రాలాడు. సపరివరంగా వలలో బంధింపబడినాడు. వెళ్లుచు చక్కిగా చెప్పారు—

నాలుక చాపల్యంతో చిక్కుకున్నవై నీటిలో నివసించే చేపలకువలె, మూర్ఖులకు ఆకస్మాత్తుగా (అచింతితంగా) మృత్యువు దాపురిస్తుంది. (3)

శ్లో. పౌలస్యః కథమస్య-దార-హరణం దోషం న విజ్ఞాతవాన్

రామేణాపి కథం న హేమహరిణస్యానమ్మవో లక్షితః.

అక్షైశ్చాపి యుధిషిరేణ సహసా ప్రాప్తౌ హ్యనర్థః కథం

ప్రత్యానన్న-విపత్తి-మూఢ మనసాం ప్రాయో మతిః క్షీయతే. 4

అ. రావణుడు పరశ్రీహరణం పాపం అని ఎందుకు గ్రహింపలేదు? రాముడును బంగారులేడి అసంభవం (ఉండదు) అని ఏల తలంపలేదు? ధర్మరాజు పాచికలతో జూచం అడి ఆకస్మాత్తుగా ఆపదను ఏల పొందాడు? విషత్తు దాపురించడంతో చ్రాంతమైన మనస్సుగలవారికి సామాన్యంగా బుద్ధి నశిస్తుంది.

శ్లో. కృతాంతపాశబద్ధానాం దైవోపహతచేతసామ్

బుద్ధయః కుబ్జగామినోఽభవంతి మహతామపి. 5

అ. యమపాశబద్ధులూ (చావు దాపురించినవారూ) (పారబ్రహ్మమున మనస్సు చెడినవారూ) అయిన మహాత్ములకునూ బుద్ధులు చెడుదారిని ప్రవర్తిస్తాయి.

మూ. అత్రాంతరే లుబ్ధకస్తాన్ బద్ధాన్ విజ్ఞాయ ప్రహృష్టమనాః పోద్యతయష్టిస్తద్వధార్థం ప్రథావితః. చిత్రగ్రీవోఽప్యాయాత్మానం సపరివారం బద్ధం మత్వా లుబ్ధకమాయాంతం దృష్ట్వా తాన్ కపోతానూచే- 'అహో న భేతవ్యమ్. ఉక్తా-'

శ్లో. వ్యసనేష్వేవ సర్వేషు యన్య బుద్ధిర్న హియతే

న తేషాం పార మభ్యేతి తత్రభావాదనంశయమ్. 6

అ. ఇంతలో వేటకాడు అవి బంధింపబడినట్లు గ్రహించాడు. మిక్కిలి సంతోషించాడు. కణ్ఠనెత్తుకొని వాటిని చంపడానికి పరుగెత్తాడు. చిత్రగ్రీవుడును తాను పరివారసమేతంగా బంధింపబడడం తెలుసుకొన్నాడు. వచ్చే వేటకాణ్డి చూచాడు. ఆ పావురములతో ఇలా అన్నాడు- ఓ మిత్రులారా! భయపడకుడు. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవని బుద్ధి అపదలు వచ్చినప్పుడు భ్రష్టంకాదు, అట్టివాడే అట్టిబుద్ధి

ప్రభావంచే ఆపదలు తరిస్తాడు. ఇందు నందేహిం లేదు. (8)

శ్లో. నమ్మత్తై చ వివత్తై చ మహతామేకరూపతా

ఉదయే నవితా రక్తో రక్తశ్చాస్తమయే తథా.

7

అ. సంపదలందూ ఆపదలందూ మహాత్ములు ఒకేవిధంగా ఉంటారు. సూర్యుడు ఉదయించేటప్పుడు అలాగే అస్తమించేటప్పుడు ఎర్రగానే ఉండును.

మూ. తత్పర్వే వయం హేలయోద్ధీయ సపాశజాలా అస్యాదర్శనం గత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుమః. నో చేద్యయవిక్లబాః సంతో హేలయా నముత్పాతం న కరిష్యథ, తతో మృత్యుమవాప్స్యథ. ఉక్తజ్ఞా.

శ్లో. తనవోఽప్యాయతా నిత్యం తన్తవో బహులాః సమాః

బహూన్ బహుత్వాదాయాసాన్ సహ నీత్యుపమా సతామ్.

8

అ. కనుక మనం అందరం తేలికగా (హేలగా) వలతోగూడ ఎగిరిపోదాం. వీనికి కనబడకుండాపోయిన తర్వాత బంధం వదిలించుకుందాం. లేనిచో భయంవల్ల గాబరాపడి ఎగిరిపోనిచో మృత్యువుపాత పడెదము. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు—

దారములు సన్ననివీ, పొడవైనవీ అయినా అనేకములు సహనంగా (క్రమ పద్ధతిలో) చేరి బరువులను సహిస్తున్నాయి. ఇదియే సజ్జనులకు పోలిక. (8)

మూ. తథాఽనుస్థితే లుబ్ధకో జాలమాదాయాఽఽకాశే గచ్ఛతాం తేషాం వృష్టతో భూమిస్థోఽపి పర్యధావత్. తతః ఊర్ధ్వాననః శోకమేనమవతత్.

శ్లో. జాలమాదాయ గచ్ఛన్తి సంహతాః పక్షిణోఽవ్యమీ

యావచ్ఛ వివదిష్యన్తే పతిష్యంతి న సంశయః.

9

అ. అలాగే చేశాయి. వేడికాడు పంకినికొని ఆకాశంలో పోయేపక్షుల వెనుక భూమిమీద నుండియే పరుగెత్తాడు. తల ఎత్తిపైకి చూస్తూ ఈ శ్లోకం పఠించాడు.

ఈ పక్షులు కలిసికట్టుగా (సంఘభావంతో) వల ఎత్తుకొని పోవుచున్నవి. ఎప్పుడు వరస్సరిం తగవులాడునో అప్పుడు పక్షిపోతాయి. సంశయం లేదు. (9)

మూ. లఘుపతనకోఽపి ప్రాణయాత్రాక్రియాం త్యక్త్వా కిమత్ర భవిష్యతీతి కుతూహలాత్ తత్పృష్టతోఽనుసరతి. అథ దృష్టేరగోచరతాం గతాన్

నిర్భయంగా మహిలారోష్యనగరానికి ఈశాన్యదిశకు వ్రయాణం సాగించండి. అచ్చట నా మిత్రుడు హిరణ్యకుడు అనే ఎలుక ఉంది. అతడు అందరికి పాశవిముక్తిని గల్గిస్తాడు. విజ్ఞులు అన్నారు—

మానవులకందరికి ఆపదవచ్చినచో మిత్రుడుతప్ప ఇతరులు ఎవ్వరూ మాట మాత్రంగానైనా సాయపడరు. (12)

మూ. ఏవం తే కపోతాశ్చిత్రగ్రీవేణ సమ్పాదితా మహిలారోష్యనగరే హిరణ్యకబిలదుర్గం ప్రాపుః. హిరణ్యకోఽపి సహస్రముఖ-బిలదుర్గం ప్రవిష్టః సన్ అకుతోభయః సుఖేనాస్తే. అథవా సాద్విదముచ్యతే—

శ్లో. దంష్ట్రావిరహితో సర్పౌ మదహీనో యథా గజః

సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గహీనస్తథా నృపః.

13

అ. ఇలా చిత్రగ్రీవుడు చెప్పగానే ఆ పావురములు మహిలారోష్యనగరంలో హిరణ్యకుని బిలదుర్గం చేరాయి హిరణ్యకుడును వెయ్యిదారులుగల బొరియ అనే కోటను ప్రవేశించి దేనివల్లనూ భయంలేనివాడై సుఖంగా ఉన్నాడు. విజ్ఞులు చక్కగా చెప్పారు—

కోరలులేని త్రాచువలె, మదంలేని ఎనుగువలె, కోటలేని రాజు అందరికి లొంగిపోతాడు. (13)

మూ. తథా చ—

శ్లో. న గజానాం సహస్రేణ స చ లక్ష్మేణ వాజినామ్

తత్కర్మ సిద్ధ్యతే రాజ్ఞాం దుర్గేజైకేన యద్రజే.

14

శ్లో. శతమేకోఽపి సస్తతే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః

తస్మాద్దుర్గం ప్రశంసంతి నీతిశాస్త్రవిదో జనాః.

15

అ. అటులనే-యద్దంలో వెయ్యిఎనుగులచేతనూ, లక్షగుఱ్ఱాలచేతనూ ఏ పని సిద్ధించదో అది ఒక కోటచే సిద్ధిస్తుంది. (14)

కోట(గోడ)పై ఉండే ఒక విలుకాడు వందమంది పీరులతో యద్దంచేయ గలడు. అందుచే నీతిశాస్త్రజ్ఞులు కోటను ప్రశంసిస్తారు. (15)

విజ్ఞాన లుబ్ధకో నిరాశః శ్లోకమవతన్ నివృత్తశ్చ.

శ్లో. న హి భవతి యన్న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాపి యత్నేన
కరతలగతమపి సశ్యతి యస్య హి భవితవ్యతా నా స్తి. 10

అ. లభ్యపతనకుడును అహారం వెదకడం మాసి 'ఇందేమి అగునో' అను ఉత్కంఠతో వారి వెనుక అనుసరించాడు. పక్షులు కన్నులకు కనపడకుండా పోగానే వేటకాడు నిరాశచెందాడు. ఈ శ్లోకం పఠిస్తూ మరలాడు. న హి భవతి - ఇత్యాది.

ఏది జరుగరాదో అది (ఎంత యత్నించినా) జరుగదు. ఏది జరుగవలయునో అది ప్రయత్నంలేకయే జరుగును. అదృష్టంలేనివానికి అరచేతిలో ఉండేదికూడ నశిస్తుంది. (10)

మూ. తథా చ -

శ్లో. పరాజ్ఞుభే విధౌ చేత్ న్యాత్ కథజ్ఞౌద్ధౌవిణోదయః
తత్సోఽన్యదపి సజ్ఞిహ్య యాతి శఙ్ఖనిధిర్యథా. 11

అ. దైవం (భాగ్యం) ప్రతిహతం అయితే ఏదోవిధంగా కొంతదనం లభించినా అది పూర్వార్జితమైన ఇతర ధనాన్ని తీసికొని శంఖనిధివలె నశిస్తుంది.

మూ. తదాస్తాం తావద్విహజ్గామిషలోభో యావత్కుటుంబవర్త
నోపాయభూతం జాలమపి మే నష్టమ్, చిత్రగ్రీవోఽపి లుబ్ధకమదర్శనీభూతం
జ్ఞాత్వా తానువాచ - 'భోః నివృత్తః న దురాత్మా లుబ్ధకః. తత్సర్వైరపి స్వస్థై
ర్గమ్యతాం మహిలారోష్యస్య ప్రాగుత్తరదిగ్భాగే. తత్ర మమ సుహృద్ధిరణ్యకో
నామ మూషకః సర్వేషాం పాశచ్ఛేదం కరిష్యతి. ఉక్తజ్ఞు -

శ్లో. సర్వేషామేవ మర్యానాం వ్యసనే నమువస్థితే

వాక్మాత్రేణాపి సాహాయ్యం మిత్రాదన్యో న సందధే. 12

అ. పక్షులమాంసంపై లోభం అటుండనిమ్ము. కుటుంబపోషణకు ఆధారం అయిన వరి కూడ నాకు మిగులలేదు (ప్రాయం) అని విచారించాడు. చిత్రగ్రీవుడును వేటకాడు కనబడికపోవడం గ్రహించి తన వారితో ఇలా అన్నాడు - 'మిత్రులారా! ఆ దురాత్ముడైన వేటకాడు మరలిపోయాడు. ఇక అందరూ

మూ. అథ చిత్రగ్రీవో బిలమాసాద్య తారస్వరేణ ప్రోవాచ- భో
భో మిత్ర, హిరణ్యక! సత్వరమాగచ్ఛ. మహతీ మే వ్యసనాఽవస్థా వర్తతే.
తచ్చ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి బిలదుర్గాంతర్గతః సన్ ప్రోవాచ- 'భోః కో భవాన్?
కిమర్థమాయాతః? కిం కారణమ్? కీదృక్తే వ్యసనాఽవస్థానమ్? తత్ కర్తృతామ్
ఇతి. తచ్చ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఆహ- 'భోః చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజోఽహం
తే సుహృత్. తత్ సత్వరమాగచ్ఛ. గురుతరం వ్రయోజనమ స్తి. తదాకర్ణ్య పుల
కితతనుః ప్రహృష్టాఽఽత్మా స్థిరమనా న్త్వరమాణో నిష్క్రాంతః. అథవా
సాధ్యదముచ్యతే-

శ్లో. సుహృదః స్నేహసమున్నా లోచనానన్దదాయినః

గృహే గృహవతాం నిత్యం నాగచ్ఛంతి మహాత్మనామ్.

16

అ. అంత చిత్రగ్రీవుడు బొటియవద్దకు పోయాడు. బిగ్గరగా ఇలా పిలి
చాడు- ఓ ఓ మిత్రమా! హిరణ్యకా! తోందరగా రమ్ము. నాకు గొప్ప ఆపదవచ్చింది.
దానిని విసి హిరణ్యకుడు బిలదుర్గంలోనుండియే ఇలా బదులువల్కాడు- 'అయ్యా! తాము
ఎవ్వరు? ఎందులకు వచ్చారు? కారణం ఏమి? నీ ఆపద ఎలాంటిది? దానిని వినిపించుము.'
అందుకు చిత్రగ్రీవుడు అన్నాడు- 'ఓ మిత్రమా, నేను చిత్రగ్రీవుడు అనే కపోత
(పావురముల) రాజును, నీ మిత్రుడను. కనుక త్వరగా రమ్ము. నీతో మిక్కిలి గొప్ప
అవసరం (ఉపయోగం) ఉంది. దానిని వినగానే హిరణ్యకుడు ఎంతగానో ఆనందం
పొందాడు. ఒడలు పులకరించింది. భయం తొలగింది. వెలుపలికి వచ్చాడు. పెద్దలు
చక్కగా చెప్పారు-

స్నేహమూర్తులూ (చూడగానే) కన్నులకు ఆనందం గల్గించేవారూ అయిన
స్నేహితులు గృహస్థుల ఇంట్లకు నిత్యం రారు. (తక్కువగా వస్తారు-అనిభావం). (16)

శ్లో. ఆదిత్యస్యోదయస్తాత! తామ్బూలం భారతీ కథా

ఇష్టా భార్యా సుమిత్రశ్చ అపూర్వాణి దినే దినే.

17

అ. నాయనా (బిడ్డా) - సూర్యోదయం అనగా జ్ఞానసమయంగా పవిత్రంగా
ఉండడం (వెలుగు జ్ఞానానికి సంకేతం) పరిషత్ ప్రవక్తయు క్రితాంబులసేవనం -

మహాభరతకథ-అనురక్తాయిన భార్య-మంచిమిత్రుడు ఈ ఆయిదు వదార్దాలు దినం దినంక్రొంగొత్త సుఖాను గల్గిస్తాయి.

శో. సుహృదో భవనే యస్య సమాగచ్ఛంతి నిత్యశః

చిత్తై చ తస్య సౌఖ్యస్య న కిచ్చీత్ ప్రతిమం సుఖమ్. 18

అ. ఎవనియింటికి నిత్యం మిత్రులు వస్తూంటారో, ఆ సుఖానికి సాటియైన సుఖం ఏదీలేదు.

మూ. అథ చిత్రగ్రీవం సవరివారం పాశబద్ధమాలోక్య హిరణ్యకః
సవిషాదమిదమాహ- 'భోః! కిమేతత్?' న ఆహ- 'జానన్నపి కిం వృచ్చసి?
ఉక్తౌచ. యతః-

శ్లో. యస్మాచ్చ యేన చ యదా చ యథా చ యచ్చ

యావచ్చ యత్ర చ శుభాశుభమాత్మకర్మ.

తస్మాచ్చ తేన చ తదా చ తథా చ తచ్చ

తావచ్చ తత్ర చ కృతాంతవాదువైతి.

19

అ. అంత చిత్రగ్రీవుణ్ణి పరివారసమేతంగా బద్దుడై ఉండడంబూని హిరణ్య కుడు విషాదంతో ఇలా అడిగాడు- 'ఓ మిత్రమా! ఇది ఏమి? అతడు(చిత్రగ్రీవుడు) ఇలా చెప్పాడు- 'తెలిసియు ఎల అడిగెదివు? పెద్దలు అన్నారు. ఎందుకనగా-

మానవుడు తన పూర్వజన్మలో దేనివలన ఏ కారణంచే ఏ సమయంలో ఎట్లు దేనిని ఏ పరిమాణంలో ఏ ప్రదేశంలో శుభంగాని లేక అశుభం గాని ఆయిన కర్మచేయునో దాని ఫలంగా ఈ జన్మలో, అందువలన ఆ కారణంచే ఆ సమయంలో (అది ప్రారబ్ధభోగ్యమైనప్పుడు) అట్లు దానిని (మంచిగాని-కెడ్డగాని) అంతపరిమాణంలో ఆ ప్రదేశంలో పొందును. (19)

మూ. తత్ప్రాప్తం మయైతత్ బన్ధనం జిహ్వాలౌల్యాత్. సామృథం త్వం సత్త్వరం పాశవిమోక్షం కురు. తదాకర్ష్య హిరణ్యకః ప్రాహ-

శ్లో. అర్ధార్ధాద్యోజనశతాదామిషం వీక్షతే ఖగః

సోఽపి పార్శ్వస్థితం దై వాద్భంధనం న చ వశ్యతి.

20

అ. 'అందువల్ల నేను ఈ వలలో నాల్గవాల్యం వలన చిక్కాను. ప్రస్తుతం నిపు వెంటనే ఈ వలనుండి నాకు విముక్తి గల్గింపుము'. దానిని విని హిరణ్యకుడు అన్నాడు —

పక్షి ఏబది యోజనాలదూరంలో ఉండే ఆహారం చూస్తుంది. ఆ పక్షియే దైవికంగా తనవ్రక్కనఉండే బంధనాన్ని గుర్తించలేదు. (20)

మూ. తథా చ—

శ్లో. రవినిశాకరయోగ్గోహపీడనం గజ-భుజజ్గ-విహంగమబన్ధనమ్

మతిమతాచ్చ విలోక్య దరిద్రతాం విధిరహో బలవానితి శో మతిః. 21

అ. అలాగే, సూర్యుడు, చంద్రుడు రాహువుచే మ్రింగబడటం— ఏనుగులు, పాములు, పక్షులు బందింపబడటం, జ్ఞానులు దార్పిద్యం అనుభవించడం చూచి విధి (కర్మఫలం) మిక్కిలి బలంకలిది అని తెలింతును.

మూ. తథా చ—

శ్లో. వ్యోమైకాన్తవిచారిణోఽపి విహగాః సమ్ప్రాప్నువన్త్యాపదం

బధ్యన్తే నిపుజైరగాధసలిలాన్మీనాః సముద్రాదపి.

దుర్నితం కిమిహోస్తి కిచ్చ సుకృతం కః స్థానలాభే గుణః

కాలః సర్వజనాన్ ప్రసారితకరో గృహ్లాతి దూరాదపి.

22

అ. అలాగే కేవలం ఆకాశంలో తిరిగేవి అయినా పక్షులు ఆపదలను పొందు చున్నాయి. చేపలు సముద్రంలో అగాధజలంలో ఉన్నా నెర్పరులచే పట్టబడుచున్నాయి. ఈ ప్రపంచంలో పాపం వుణ్ణం ఏముంది? ఉన్నతస్థానం వల్ల ఉపయోగం ఏముంది? కాలం, (ప్రారబ్ధం) చేతులుచాపి దూరంనుండియే అందరిని ఆకర్షిస్తుంది (గ్రహిస్తుంది.)

మూ. ఏవముక్త్యా చిత్రగ్రీవస్య పాశం ఛేత్తుముద్యతం స తమాహ— 'భద్ర, మామైవం కురు. ప్రథమం మమ భృత్యానాం పాశచ్ఛేదం కురు. తదను మమాపి చ. తచ్చృత్వా కుపితో హిరణ్యకః ప్రాహ— 'భోః, న యుక్తముక్తం భవతా. యతః స్వామినోఽనంతరం భృత్యాః.' న ఆహ— 'భద్ర మా మైవం

వద. మదాశ్రయాః సర్వే ఏతే వరాకాః. అవరం న్యకుటుమ్నం పరిత్యజ్య సమా
గతాః. తత్కృతమేతావన్మాత్రమపి సమ్మానం న కరోమి. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. యః సమ్మానం సదా ధత్తే భృత్యానాం కితిపోఽర్థకమ్.

విత్తాఽఖావేఽపి తం దృష్ట్వా తే త్యజంతి స కర్షిచిత్. 23

అ. ఇలా అని చిత్రగ్రీవుని బంధనములను చేదించడానికి ప్రయత్నించిన
అతనితో (హిరణ్యకునితో) చిత్రగ్రీవుడు అన్నాడు - 'శుభమూర్తి! వద్దు ఇలా చేయ
వద్దు. మొదట నా భృత్యుల బంధనములను చేదించుము, ఆ తర్వాత నావి.' దానిని
విని హిరణ్యకుడు కోపించి ఇలా అన్నాడు - 'చిత్రమా! నీ మాట నరిగలేదు. ఏలసన
ప్రభువు తర్వాతనే సేవకులు' అందుకు అతడు చెప్పాడు - 'భద్ర, వద్దు, అలా చెప్ప
వద్దు. ఈ దీనులు అందరూ నన్ను ఆశ్రయించి ఉన్నారు. తమ కటుంబం వదల
వద్దారు. అలాంటప్పుడు ఇంత మాత్రం అయినా గౌరవం ఎలా చేయకుండును.
విజ్ఞానము చెప్పారు -

ఏ ప్రభువు భృత్యులను నిత్యం అధికింగా గౌరవిస్తాడో, ఆ ప్రభువు కాల
వశాన ధనహినుడైనా వారు అతన్ని ఎప్పటికీ విడువరు. (23)

మూ. తథా చ -

శ్లో. విశ్వానః సమ్మదాం మూలం తేన యూథపత్తిః

సేంహో మృగాధిపత్యేఽపి న మృగైః పరివార్యతే. 24

అ. అలాగే - విశ్వానం సంపదలకు కారణం. అందువల్ల ఏనుగు యూథ
పతి అయ్యింది. అనగా ఇతరాలైన ఎనుగులు దాని చుట్టు ఉండును. మృగరాజైనా
దానిచుట్టూ ఎ మృగాలూ ఉండవు.

మూ. అవరం మమ పాశచ్ఛేదం కుర్వతస్తే దంతభిక్షో భవతి. అథవా
దురాత్మా లబ్ధకః సమభ్యేతి. తన్నూనం మమ నరకపాత ఏవ. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. సదాచారేషు భృత్యేషు సంసీదత్సు చ యః ప్రభుః

సుఖీ స్యాన్నరకం యాతి పరత్రేహ చ సీదతి. 25

అ మత్కోకి విషయం - నా పాశములను చేదిస్తూ ఉండగా నీకు పండ్లు

ఊడిపోవచ్చు, లేక ఆ దుర్మార్గుడైన వేటకాడు రావచ్చు. అప్పుడు తప్పక నాకు సరక ప్రాప్తియే. పిజ్జాలు చెప్పారు--

సద్యరన్నలైన సేవకులు నశిస్తూఉండగా ఏ ప్రభువు నుభంగా ఉంటాడో, అతడు పరలోకంలో సరకం పొందుతాడు. ఈ లోకంలో నశిస్తాడు. (25)

మూ. తచ్చ్రుత్వా ప్రహృష్టో హిరణ్యకః ప్రాహ- 'భోః, వేద్యహం రాజధర్మమ్. పరం మయా తవ పరీక్షా కృతా. తత్ సర్వేషాం పూర్వం పాశ చ్చేదం కరిష్యామి. భవానవ్యనేన విధినా బహుకపోతపరివారో భవిష్యతి. ఉక్తశ్చ-

శ్లో కారుణ్యం సంవిభాగశ్చ యన్య భృత్యేషు సర్వదా

నమృవేత్ స మహిపాల స్త్రైలోక్యస్యాపి రక్షణే.

26

అ. దాసిని విని హిరణ్యకుడు నంతస్తుడై ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా! రాజధర్మం నాకు తెలియును. అయినా నేను నిన్ను పరీక్షించాను. అందుచే వారందరి బంధాలు తొలగిస్తాను. ఈ పద్ధతిచే నీవూ పెక్కు పావురాల పరివారం గలవాడవు అగుదువు. పిజ్జాలు అన్నారు--

సేవకులయందు దయ, సమాన సుఖదుఃఖభావం గల్గిన ప్రభువు ముల్లోకాలను రక్షింప నమర్తుడు అగును (26).

మూ. ఏవముక్త్యా సర్వేషాం పాశచ్ఛేదం కృత్వా హిరణ్యకశ్చిత్ర గ్రీవమాహ- 'మిత్ర, గమ్యతామధునా స్వాశ్రయం ప్రతి భూయోఽపి వ్యసనే ప్రాప్తే సమాగంతవ్యమ్,' ఇతి తాన్ సంప్రేష్య పునరపి దుర్గం ప్రవిష్టః. చిత్రగ్రీవోఽపి సపరివారః స్వాశ్రయమగమత్. అథవా సాప్సిద్ధముచ్యతే-

శ్లో. మిత్రవాన్ సాధయత్యర్థాన్ దుఃసాధ్యానపి వై పునః

తస్మాన్నిత్రాణి కుర్వీత సమానాన్యేవ చాత్మనః.

27

అ. ఇలా అని హిరణ్యకుడు అందరి బంధాలు తొలగించి చిత్రగ్రీవునితో ఇట్లు చెప్పాడు - 'మిత్రమా? ఇప్పుడు నీ నివాసానికి పొమ్ము. మరల అపద ఏదేని వస్తే రమ్ము.' ఇలాఅని వారిని సాగనంపి తనకోటలో ప్రవేశించాడు. చిత్రగ్రీవుడును పరివారసమేతంగా తన నివాసం చేరాడు. పెద్దలు చక్కగా చెప్పారు--

మంచిమిత్రులు గలివాడు అసాధ్య కార్యాలనుగూడ సాధిస్తాడు. అందువల్ల (బుద్ధిమంతుడు) తనతో సమానులను మిత్రులనుగా చేసికొనవలయును. (27)

మూ. లఘువతనకోఽపి వాయనః సర్వం తం చిత్రగ్రీవబన్ధమోక్షమవ
లోక్య వ్యచిన్తయత్ - 'అహో, బుద్ధిరస్య హిరణ్యకన్య శక్తిశ్చ దుర్గసామగ్రీ
చ. తదీదృగేవ విధిర్విహజ్ఞానాం బన్ధనమోక్షాత్మకః. అహం న కన్యచిద్ విశ్వ
సేమి, చలప్రకృతిశ్చ. తథాఽప్యేనం మిత్రం కరోమి. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. అపి సమ్పూర్ణతాయుక్తైః కర్తవ్యైః సుహృదో బుధైః

సదీశః పరిపూర్ణోఽపి చన్ద్రోదయమపేక్షతే.

28

అ. లఘువతనకుడును పరివారంతో చిత్రగ్రీవుడు బంధవిముక్తిని పొందడం
చూచాడు. ఆశ్చర్యంతో గూడినవాడై ఇలా తలచాడు- 'అహో, హిరణ్యకుని బుద్ధిని
ఏమని పొగడుదును?' అలాగే శక్తి. దుర్గనిర్మాణనైపుణ్యం కూడ, పక్షులు బంధ
విముక్తిని పొందడానికి ఇచ్చే (సంయోగ) పద్ధతి. నేను ఎవరినీ నమ్మను. చంచల
స్వభావం గలివాడను. అయినా ఇతనిని మిత్రునిగా చేసికొంటాను. విజ్ఞులు అన్నారు-

(సర్వవస్తు) సంపూర్ణతైః ఉన్నా బుద్ధిమంతులు, మిత్రులను అనేకులను సంపా
దించుకోవాలి. సముద్రుడు నదులచే పరిపూర్ణుడైనా చంద్రోదయం అపేక్షిస్తూన్నాడు. (28)

కథా-2

లఘువతనక-హిరణ్యక-సంవాద

మూ. ఏవం సప్రసృధార్య పారపాదవతీర్య బిలద్వారమాశ్రిత్య చిత్ర
గ్రీవవచ్చజ్ఞేన హిరణ్యకం సమాహూతవాన్ - 'ఏహ్యేహి, భో హిరణ్యక, ఏహి.
తచ్ఛబ్దం శ్రుత్వా హిరణ్యకో వ్యచిన్తయత్ - 'కిమన్యోఽపి కశ్చిత్ కపోతో
బన్ధనశేష స్తిష్యతి. యేన మాం వ్యాహరతి.' ఆహ చ - 'భోః కో భవాన్?'
స ఆహ - 'అహం లఘువతనకో నామ వాయనః. తద్రుత్వా విశేషాదన్తర్జీనో
హిరణ్యక ఆహ - 'భోః ద్రుతం గమ్యతామస్మత్ స్థానాత్.' వాయన ఆహ -
'అహం తవ పార్శ్వే గుడకార్యేణ సమాగతః. తత్కిం న క్రియతే మయా
సహ దర్శనమ్? హిరణ్యక ఆహ - 'న మే నై త్వయా సహ సజ్జమేన ప్రయో
జనమ్ - ఇతి.

అ. ఇలా తలంచి వృక్షంనుండి దిగాడు. బొటీయద్వారంవద్దకు వెళ్ళాడు - చిత్రగ్రీవునివంటి (మధురమైన) గొంతుతో పిరణ్ణకుని ఇలా పిలిచాడు - 'రమ్ము రమ్ము, ఓ పిరణ్ణకా ! రమ్ము.' దానిని విని పిరణ్ణకుడు ఇలా పిచారించాడు - 'ఏమి? ఇంకా ఎదైనా వషి బంధనములు తొలగనిదై ఉందా? అందుచే నన్ను మరల పిలుచుచున్నాడు.' ఇట్లు తలంచి అన్నాడు - 'ఓయీ! నీవు ఎవ్వరవు? ఆది అంది. 'నేను లఘుపతనకుడు అనే కాకిని'. దానిని విని మరికొంత లోనికిపోయి పిరణ్ణకుడు చెప్పాడు - 'ఓయీ, తొందరగా ఇచ్చటినుండి తొలగిపోమ్ము.' కాకి చెప్పింది - 'నేను నీవద్దకు గొప్ప పనిమీద వచ్చాను. అలాంటియెడ నాకు ఎందుకు కనబడవు?' పిరణ్ణకుడు అన్నాడు - 'నీతో కలియడంవల్ల నాకు ఉపయోగం లేదు.'

మూ. స ఆహ - 'భో: చిత్రగ్రీవస్య మయా తవ సకాశాత్ పాశ మోక్షణం దృష్టమ్. తేన మమ మహతీ ప్రీతిః సజ్జాతా. తత్కదాచిన్మమాపి బన్ధనే జాతే తవ పార్శ్వాన్ముక్తిర్యవిష్యతి. తత్క్రియతాం మయా సహ మైత్రీ. పిరణ్ణక ఆహ - 'అహో, త్వం భోక్తా అహం తవ భోజ్యభూతః. తత్కాత్వయా సహ మమ మైత్రీ? తద్గమ్యతామ్. మైత్రీ, విరోధభావాత్ కథమ్? ఉక్తౌ -

శ్లో. యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులమ్

తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ స తు పుష్టవిపుష్టయోః.

29

అ. ఆతడు (లఘుపతనకుడు) అన్నాడు - 'అయ్యా, చిత్రగ్రీవుడు నీవలన బంధవిముక్తిని పొందడం నేను చూచాను. అందువల్ల నాకు చాలా ప్రీతి గల్గింది. కనుక ఎప్పుడైనా నాకూ బంధనం సంభవినై నీవలన విముక్తి లభిస్తుంది. అందుచే నాతో స్నేహం చేయుము'. పిరణ్ణకుడు అన్నాడు - 'ఆశ్చర్యం, నీవు భోక్తవు, నేను నీకు భోజ్యం అయివాడను. అట్టియెడ నీతో మైత్రీ యెట్లు? అందుచే వెళ్ళుము. విరోధంగా చోట మైత్రీ పొనగదు, విజ్ఞులు అన్నారు -

ఎవరికైతే ధనం, కులం సమానంగా ఉంటాయో, వారికే మైత్రీగానీ, వివాహంగానీ శుభంగా ఉంటుంది. బలవంతులకు, బలహీనులకు సరివడదు. (29)

మూ. తథా చ -

శ్లో. యో మిత్రం కురుతే మూఢ ఆత్మనోఽనదృశం కుధీః

హీనం వాఽవృధికం వాచి హాస్యతాం యాత్యసౌ జనః. 30

అ. అలాగే ఏ అజ్ఞాని దుర్బుద్ధితో తనకంటే తక్కువగానీ లేక ఎక్కువగానీ అనమానుసితో మైత్రిచేస్తాడో వాడు అపహాస్యం పాలు అగును. (30)

మూ. తద్గమ్యతామ్ ఇతి. వాయస ఆహ— 'భో హిరణ్యక ఏషోఽహం తవ దుర్గద్వార ఉపవిష్టః. యది త్వం మైత్రీ న కరోషి, తతోఽహం ప్రాణమోక్షణం తవాగ్రే కరిష్యామి. అథవా ప్రాయోపవేశనం మే స్యాత్' ఇతి. హిరణ్యక ఆహ— 'భోః త్వయా వైరిణా నహ కథం మైత్రీం కరోమి. ఉక్తజ్ఞ—

శ్లో. వైరిణా న.హి నన్దద్యాత్ సుశ్లిషేనావి నన్దినా

సుత ప్రమవి పానీయం శమయత్యేవ పావకమ్. 31

అ. అందుచే వెళ్లుము! కాకి అన్నది— 'ఓ హిరణ్యక! ఇదిగో నేను నీ కోటవాకిట్లో కూర్చున్నాను. నీవు స్నేహం చేయనిచో నీఎదుటనే ప్రాణాలు విడిచెద. తెక నిరాహారదీక్షతో మరణిస్తాను.' హిరణ్యకుడు చెప్పాడు— 'ఓయీ! విరోధిఅయిన నీతో స్నేహం ఎలా చేస్తాను?' అభిజ్ఞులు అన్నారు—

ప్రమాణపూర్వకం ఆయిన సంధితో ఆయినా శత్రువుతో కలిసిమెలిసి ఉండరాదు. తెన్నగా కాగిన నీరుకూడ అగ్నిని చల్లారుస్తూనే ఉంది. (31)

మూ. వాయస ఆహ— 'భోః త్వయా నహ దర్శనమపి నాన్తి. కుతో వైరమ్? తక్కిమనుచితం వదసి? హిరణ్యక ఆహ— ద్వివిధం వైరం భవతి. సహజం కృత్రిమం చ. తత్సహజవైరీ త్వమస్మాకమ్. ఉక్తజ్ఞ—

శ్లో. కృత్రిమం నాశమభ్యేతి వైరం ద్రాక్ కృత్రిమైర్గుణైః

ప్రాణదానం వినా వైరం సహజం యాతి న క్షయమ్. 32

అ. కాకి ఇలా అంది— 'అయ్యా! నీదర్శనం కూడ లేదు. ఇక వైరం ఎట్లు? అలాంటిస్థితిలో అనుచితంగా ఎందుకు మాట్లాడెదవు?' అందిఅకు హిరణ్యకుడు ఇలా చెప్పాడు— 'వైరం రెండువిధాలు. ఒకటి సహజం, రెండు కృత్రిమం. నీవు మాకు విరోధివి. విజ్ఞులు అన్నారు—

‘కొన్ని కారణాలవలన వచ్చినవైరం (కృత్రిమవైరం) విరోధకారణాలు తొలగగానే వెంటనే నశిస్తుంది. సహజవైరం ప్రాణాలు తీయక నశింపదు.’ (32)

మూ. వాయస ఆహ- ‘భోః ద్వివిధస్య వైరస్య లక్షణం శ్రోతు మిచ్ఛామి. తత్కథ్యతామ్. హిరణ్యక ఆహ- ‘భోః, కారణేన నిర్వృత్తం కృత్రి మమ్. తత్ తదర్హోపకారకరణాద్ గచ్ఛతి. స్వాభావికం పునః కథమపి న గచ్ఛతి. తద్యథా నకుల-స్పరాణామ్, శష్పభుజ్జఖాయుధానామ్, జల-వహ్నీః, దేవ-దైత్యానామ్, సారమేయ-మార్జారాణామ్, ఈశ్వర-దరిద్రాణామ్, సపత్నీ నామ్, సింహ-గజానామ్, లుబ్ధక-హరిణానామ్, శ్రోత్రియ-భ్రష్టక్రియాణామ్ మూర్ఖ-పండితానామ్, పతివ్రతా-కులటానామ్, సజ్జన-దుర్జనానామ్, న కశ్చిత్ కేనాపి వ్యాపాదితః, తథాపి ప్రాణాన్ సంతాపయన్తి.

ఆ. కాకి అడిగింది- ‘అయ్యా! రెండు విధములైన వైరలక్షణాలు విని గోరుచున్నాను. కనుక తెలుపండి.’ హిరణ్యకుడు చెప్పాడు- ‘అయ్యా! ఏదేని కారణం ద్వారా సంభవించిన విరోధం కృత్రిమం. అది దానికి తగిన ఉపాకారం చేయడంతో పోతుంది. సహజమైన వైరం ఏ విధంగానూ పోదు. అందుకు ఉదాహరణం- ముంగిన లకు పాములకు, గడ్డికేనేవాటికి (ఎద్దు, మేక మొదలైనవాటికి)- గోష్ఠి ఆయుధాలుగా ఉండేవాటికి (సింహాలు, పులులు మొదలైనవాటికి), నీటికి అగ్నికి, దేవతలకు రాక్షసు లకు, పిల్లలకు కుక్కలకు, ధనికులకు దరిద్రులకు, సవతులకు, సింహాలకు ఏనుగు లకు, పేటకాండ్రకు జింకలకు, వేదవేత్తలకు ఆచారద్రష్టలకు, మూర్ఖులకు పండితు లకు, పతివ్రతలకు జారిణులకు, సజ్జనులకు దుర్జనులకు ఉండే విరోధం. వీరిలో ఎవరు ఎవరికి అంతకుముందు ఏకీడు చేయకపోయినా ప్రాణాలకు అపాయంగానే ప్రవర్తిస్తారు.’

మూ. వాయస ఆహ- ‘భోః అకారణమేతత్. శ్రూయతాం మే వచనమ్—

శ్రో. కారణాన్నిత్రతాం యాతి కారణాదేతి శత్రుతామ్

తస్మాన్నిత్రత్వమేవాత్ర యోజ్యం వైరం న ధీమతా.

అ. కాకి అంది- 'అయ్యో! ఇది కారణంలేనిది. నామాట విసండి- కారణం వల్లనే మైత్రిగానీ, విరోధంగానీ సంభవిస్తాయి. అందువల్ల ఈ ప్రపంచంలో బుద్ధిమంతుడు మైత్రినే సంపాదించాలి. విరోధం వద్దు.(33)

మూ. తస్మాత్ కురు మయా సహ సమాగమం మిత్రధర్మార్థమ్.

అందువల్ల మిత్రధర్మమునకై (మైత్రికై) నాతో కలువండి?

మూ. హిరణ్యక ఆహ- 'భోః శ్రూయతాం నీతిసర్వస్వమ్-

శ్లో. సకృద్దుష్టమపీష్టం యః పునః సన్ధాతుమిచ్ఛతి

స మృత్యుముపగృహ్లాతి గర్భమశ్వతరీ యథా.

34

అ. హిరణ్యకుడు అన్నాడు- 'అయ్యో! నేను తెల్పే నీతిసారమైన ధనం విసండి—

మిత్రుడైనా ఒకసారి కీడుచేసినచో మరలా వానితో మైత్రిని గోరరాదు! అలా కోరువాడు కంచరగాడిద గర్భంధరించినట్లు తన మృత్యువును గ్రహిస్తున్నాడు.(34)

మూ. అథవా గుణవానహమ్, న మే కిణ్చిద్వైరయాతనాం కరిష్యతి.

ఏతదపి న సమ్యువ్యమ్. ఉక్తజ్ఞ-

శ్లో. సింహో వ్యాకరణశ్చ కర్తృహరత్ ప్రాణాన్ ప్రియాన్ పాణినేః

మీమాంసాకృతమున్నమాథ సహసా హస్తీ మునిం జైమినిమ్.

ఛన్దోజ్ఞాననిధిం జహూన మకరో వేలాతదే వింగల

జ్ఞాజ్ఞానావృతచేతసామతిరుషాం కోఽర్థస్తిరశ్చాజ్ఞాజ్ఞేః

35

అ. అదియూగాక- నేను గుణవంతుడను, నాకు ఎవడూ కీడుచేయడు, అనియూ తలంపరాదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

సింహం వ్యాకరణశాస్త్ర నిర్మాత అయిన పాణినిమహర్షిప్రియమైన ప్రాణాలను హరించింది. ఏనుగు మీమాంసాశాస్త్ర రచయిత అయిన జైమినిమునిని తటాటన చంపింది. మొనలి ఛందోజ్ఞాన నిధి అయిన వింగళకుని సముద్రతీరాన మ్రింగివేసింది. (హతులందరూ మహాత్ములే) అజ్ఞానంచే ఆగృతులై క్రోధాంధులై పశువృత్తిలో ఉండి వారికి, ఇతరుల గుణాలతో అవసరం ఏముంది?'

మూ. వాయన ఆహ- అస్త్యేతత్. తథాపి శ్రూయతామ్-

శ్లో. ఉపకారాచ్చ లోకానాం నిమిత్తాన్మృగవక్షిణామ్

భయాల్లోభాచ్చ మూర్ఖాణాం మైత్రీ స్వాద్ధర్మనాత్ సతామ్. 36

అ. కాకి ఇలా అంది- 'అదినరే! అయినా (నామాట) వినండి—

మైత్రీఅనేది మానవులకు ఉపకారంవలనా. పశుపక్షులకు ఏదేని కారణం వలనా, మూర్ఖులకు భయలోభాలవలనా గల్గుతుంది. నజ్జనులకు మాత్రం ఆది (ఒక సారి) పరస్పర సందర్శనం వలననే సిద్ధిస్తుంది. (36)

శ్లో. మృద్దుట ఇవ సుఖభేద్యో దుస్సన్ధానశ్చ దుర్జనో భవతి

సుజనస్తు కనకఘట ఇవ దుర్భేద్యః సుకరసంశ్శ్చ. 37

అ. దుర్జనస్నేహం మట్టికుండవంటిది. అది తేలికగా పగులుతుంది. అతికించడం కష్టం. నజ్జనస్నేహం బంగారుకడవ వంటిది. అది తేలికగా పగులదు, పగిలినా అతికించడం తేలిక.

శ్లో. ఇక్షోరగ్రాత్ క్రమశః పర్వణి పర్వణి యథా రసవిశేషః

తద్వత్ నజ్జనఃప్రీతి విపరీతానాస్తు విపరీతా. 38

అ. చెఱకుగడ వైగణపునుండి క్రిందిగణపునుకు వచ్చినట్లు నజ్జనుల మైత్రీ క్రమంగా రససమృద్ధం అగును. ఇందుకు విపరీతంగా దుర్జనమైత్రీ, చెఱకుగడ క్రింది నుండి వైకిపోయినట్లు క్రమంగా రసహీనం అగును. (38)

మూ. తథా చ—

శ్లో. ఆరమృగుర్వీ క్షయిణీ క్రమేణ లఘ్వీ పురావృద్ధిమతీ చ పశ్చాత్

దినస్య పూర్వార్థపరార్థభిన్నా ఛాయేవ సైత్రీ ఖలనజ్జనానామ్. 39

అ. అటులనే— దుర్జనస్నేహం ఉదయంపూట నీడవలె మొదట గొప్పగా ఉండి తర్వాత మెల్లమెల్లగా క్షీణిస్తుంది. నజ్జనస్నేహం సాయంకాలపు నీడవలె మొదట అల్పంగాఉండి తర్వాత మెల్లమెల్లగా వృద్ధిపొందుతుంది. (39)

మూ. తస్మాత్ సాధురహమ్ అవరం త్వాం శవథాదిభిర్నిర్భయం కరిష్యామి.' న ఆహు- 'న మేఽస్తి తే శవథైః ప్రత్యయః. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. శవథైః సన్ధితస్యాపి న విశ్వానం వ్రజేద్రిపోః

శ్రూయతే శవథం కృత్వా వృత్రః శక్రేణ సూదితః. 40

అ. కనుక నేను నేజ్జనుడను. మరియు ప్రతిజ్ఞాదులద్వారా నీ భయం తొలగిస్తాను. (దానిని విని) అతడు అన్నాడు - 'నాకు నీ ప్రతిజ్ఞలచే నమ్మకం కల్గదు. విజ్ఞులు చెప్పారు—

ప్రతిజ్ఞలచే నండిచేసుకొన్నా శత్రువును నమ్మరాదు. ప్రతిజ్ఞ చేసిన ఇంద్రుడు వృత్రుణ్ణి చంపడం ప్రసన్నుడం గదా! (అందరూ విన్నారు 40)

శ్లో. న విశ్వానం వినా శత్రోర్దేవానామపి సిద్ధ్యతి

విశ్వాసాత్ త్రిదశేంద్రిణ దితేర్గర్భో విదారితః.

41

అ. విశ్వానం గల్గింపజూ దేవతలును తమ శత్రువుల విషయంలో కార్య సిద్ధిని పొందలేదు. విశ్వానం గల్గించియే ఇంద్రుడు దితి గర్భం బండించాడు. (41)

మూ. అన్యచ్చ—

శ్లో. బృహస్పతేరపి ప్రాజ్ఞస్తస్మాన్నైవాత్ర విశ్వనేత్

య ఇచ్చేదాత్మనో వృద్ధిమాయుష్యం చ సుఖాని చ.

42

అ. మరియు, తనవృద్ధిని దీర్ఘాయువును సుఖాన్ని కోరే ప్రాజ్ఞుడు ఈ ప్రపంచంలో బృహస్పతి విషయంలోను నమ్మకం ఉంచరాదు.

మూ. తథా చ—

శ్లో. సుసూక్ష్మేదాపి రన్ద్రేణ ప్రవిశ్యాభ్యంతరం రిషోః

నాశయేచ్చ శస్త్రైః పశ్చాత్ ప్లవం సలిలపూరవత్.

43

అ. అరాగే - చిన్న బెజ్జలద్వారా ప్రవేశించిన నీటివెల్లువ, నావను ముందు నట్లు, అల్పదోషం ద్వారా ప్రవేశించిన శత్రువు సర్వనాశనం చేస్తాడు.

శ్లో. న విశ్వనేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వనేత్

విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూఢాన్యపి నికృంతతి.

44

అ. విశ్వసింపదగని వానిని విశ్వసింపరాదు. విశ్వసించినవానిని అతిగా విశ్వసింపరాదు. విశ్వానంద్వారా (విశ్వస్తుని ద్వారా) సంభవించే కీడు తనను సమూలంగా నాశనం చేస్తుంది.

శ్లో. న వద్యతే హ్యవిశ్వస్తో దుర్బలోఽపి బలోత్కృతైః

విశ్వస్తాశ్చాశు వద్యస్తే బలవంతోఽపి దుర్బలైః.

45

అ. నమ్మనివాడు బలహీనుడైనా బలవంతులచే చంపబడును. నమ్మిన బలవంతులుకూడ వెంటనే బలహీనులచే చంపబడెదరు.

శ్లో. సుకృత్యం విష్ణుగుప్తస్య మిత్రా ప్రియార్థవస్య చ

బృహస్పతేరవిశ్వాసో నీతిసన్ధిస్త్రీధా స్థితః.

46

అ. చాణుక్యుని మతానుసారం 'కార్యం చక్కగా నిర్వహించడం. శుక్రాచార్యుని మతానుసారం మిత్రులను సంపాదించడం, బృహస్పతి మతానుసారం 'ఎవరినీ సమ్మత పోషడం' - అని నీతి నిర్ధారణ మూడు విధాలుగా ఉంది.

మూ. తథా చ -

శ్లో. మహతాఽవ్యర్థసారేణ యో విశ్వనీతి శత్రుషు

భార్యాసు సువిరక్తాసు తదన్తం తస్య జీవితమ్.

47

అ. అలాగే - ఏ మనుష్యుడు మహత్తరధనం ద్వారా శత్రువులయెడనూ మిక్కిలి విరక్తితో ఉండే భార్యలయెడనూ విశ్వాసం ఉంచుతాడో, వాని జీవితం అంత టితో (అశుభం) ముగుస్తుంది. మరణిస్తాడు అని భావం.'

మూ. తత్రచ్చత్వా లఘువతనకోఽపి నిరుత్తరశ్చింతయామాన - 'అహో! బుద్ధిప్రాగల్భ్యమస్య నీతివిషయే. అథవా న ఏవాస్మ్యోపరి మైత్రీవక్షపాతః న ఆహ - భో హిరణ్యక!

శ్లో. సతాం సాప్తపదం మైత్రమిత్యాహుర్విబుధా జనాః

తస్మాత్ త్వం మిత్రతాం ప్రాప్తో వచనం మమ తత్రచ్చుబు.

48

అ. దానిని విని లఘువతనకునికి బదులు చెప్పడానికి ఏమీతోచలేదు. తనలో ఇలా తలంచాడు - 'అహో, నీతి విషయంలో ఇతని బుద్ధివైపుణ్యం అద్భుతం. ఇందు వల్లనే ఇతనితోడి మైత్రీవై నాకు ఇంతగా ఆసక్తి గల్గింది.' ఇలా తలంచి హిరణ్యకునితో అన్నాడు - ఓ హిరణ్యకా ?

విద్వాంసులు నజ్జనమైత్రీని సాప్తపదం (ఏడు మాటలు మాట్లాడడంవల్లగాని వీడడుగులు కలిసి నడువడంవల్ల గాని సంభవించేది) అందురు. అందుచే నీవు నాకు మిత్రుడవు అయినావు. కనక నా మాటను వినుము (48)

మూ. దుర్గస్థేనాఽపి త్వయా మయా నహ నిత్యమేవాలాపో గుణ
దోషసుభాషితగోష్ఠీకథాః సర్వథా కర్తవ్యాః, యద్యేవం న విశ్వసిషి. తచ్చుత్వా
హిరణ్యకోఽపి వ్యచింతయత్ - 'విదగ్ధవచనోయం దృశ్యతే సత్యవాక్యశ్చ.
తద్యుక్తమనేన మైత్రీకరణమ్. ఆహ చ - పరం కదాచిన్మమ దుర్గే చరణ
పాతోఽపి త్వయా న కార్యః. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. భీతభీతైః పురా శత్రుర్మన్దం మన్దం వినర్పతి

భూమా ప్రహేలయా పశ్చాజ్ఞారహస్తోఽఙ్గనాన్వివ.

49

అ. నమ్మజిచో కోటలో నుండియే నిత్యం నాతో సంభాషణలు - గుణదోష
పరామర్శలు - సూక్తులు - గోష్ఠులు - సత్కథాచర్చలు కల్యాదులు చేస్తూ ఉండండి.
దానిని విని హిరణ్యకుడు ఇలా తలంచాడు - 'ఈ లఘుపతనకుడు మాటల నేర్పరిగాను
సత్యం పలుకువాడుగాను కనబడుచున్నాడు. కనుక ఇతనితోడి మైత్రీ సముచితం'
ఇలా తలంచి అతనితో అన్నాడు - 'కాని నీవు నాయుంటిలో ఎప్పుడును అడుగు పెట్ట
రాదు. విజ్ఞులు అన్నార -

జాదుని హస్తం పరశ్రీలయందువలె, శత్రువు మొదట మన యింటిలో
మిక్కిలి భయంతో భూమిపై తడబడే అడుగులుచేస్తూ మెల్ల మెల్లగా ప్రవేశించి ఆ
మీదట ప్రహేలగా (నిర్భయంగా - అమర్యాదగా) ప్రవర్తిస్తాడు, (49)

మూ. తచ్చుత్వా వాయన ఆహ - 'భద్ర! ఏవం భవతు' ఇతి. తతః
ప్రభృతి తౌ ద్వావపి సుభాషితగోష్ఠీసుఖమనుభవంతే తిష్ఠతః. పరస్పరం కృతోప
కారా కాలం నయతః. లఘుపతనకోఽపి మానశకలాని మేధాని బలిశేషాణ్య
న్యాని వాత్సల్యాహృతాని వత్సాన్నవిశేషాణి హిరణ్యకార్థమానయతి. హిరణ్య
కోఽపి తండులానన్యాశ్చ భక్ష్యవిశేషాంల్లఘుపతనకార్థం రాత్రావాహృత్య తత్కా
లాయాతస్యార్పయతి. అథవా యుజ్యతే ద్వయోరప్యేతత్. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి

భుక్తు భోజయతే చైవ షడ్విధం ప్రీతిలక్షణమ్.

50

అ. దానిని విని కాకి చెప్పింది - 'ఓ శుభమూర్తీ! ఇలాగే అగుగాత!'

అది మొదలు ఆ ఇరువురూ సుఖాపిత గోష్ఠీ సుఖం అనుభవిస్తూ ఉండే వారు. ఒకరికొకరు ఉపకారం చేసుకుంటూ కాలం గడిపేవారు. లఘువతనకుడును మాంసపు ముక్కలూ, రుచికరములైన (పవిత్రములైన) బలిశేషాలు, ఇతరములైన పిండివంటలు ప్రేమతో తెచ్చి హిరణ్యకునికి ఇచ్చేవాడు. హిరణ్యకుడును బియ్యం గింజలూ, ఇతరములైన భక్ష్యవిశేషాలను రాత్రివేళ తెచ్చి ఆ నమయంతో వచ్చి నట్టి అతనికి అర్పించేవాడు. ఇరువురికి ఇది తగినదియే. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఇవ్యధం, తీసికొనడం, రహస్యం చెప్పడం, రహస్యం అడుగడం, తినడం, తినిపించడం, అనే ఈ ఆరు మిత్ర లక్షణములు. (50)

శ్లో. నోపకారం వినా ప్రీతిః కథఞ్చిత్ కన్యచిద్భవేత్

ఉపయాచితదానేన యతో దేవా అభీష్టదాః.

51

అ. ఉపకారం లేనిచో ఎవనికి ఏ విధంగానూ ప్రీతి గల్గదు. మ్రొక్కుబడిగా నైవేద్యాదికం సమర్పించడవల్లనే దేవతలుగూడ (భక్తుల) కోరికలను నెరవేర్చుచున్నారు.

శ్లో. తావత్ ప్రీతిర్భవేత్లోకే యావద్దానం ప్రదీయతే

వత్సః క్షీరక్షయం దృష్ట్వా పరిత్యజతీ మాతరమ్.

52

అ. ఈ ప్రపంచంలో దానం ఇచ్చినంతకాలమే ప్రేమ నిలుస్తుంది. పొదుగులో పాలులేక పోవడం చూచి తల్లిని దూడ వదలివేస్తుంది.

శ్లో. పశ్య దానస్య మాహాత్మ్యం సద్యః ప్రత్యయకారకమ్

యత్రభావాదపి ద్వేషీ మిత్రతాం యాతి తత్క్షణాత్.

53

అ. వెంటనే విశ్వాసం గల్గించే దానమాహాత్మ్యాన్ని చూడండి దాని ప్రభావం వల్ల శత్రువుగూడ తత్క్షణమే మిత్రుడు అగుచున్నాడు.

శ్లో. పుత్రాదపి ప్రియతరం ఖలు తేన దానం

మన్యే పశోరపి వివేకవివర్జితస్య.

దత్తే ఖలే తు నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం

నిత్యం దదాతి మహిషీ ససుతాఽపి పశ్య.

54

అ. తెలివితేని పశువునకు వృతునికంటెను దానం మిక్కిలి ప్రయమైనదని నేను తలంచుచున్నాను. ఖలం (గానుగపిండి) పెట్టగానే దూడగలబట్టె, పాలను అన్నింటిని ప్రతిదినం (పితికేవానికే) ఇస్తుంది. చూడండి—

మూ. కిం బహునా—

శ్లో. ప్రీతిం నిరస్తరాం కృత్వా దుర్భేద్యాం నఖమాంసవత్

మూషకో వాయనశ్చైవ గతో కృత్రిమమిత్రతామ్.

55

అ. అధికం ఏల? గోళ్లు మరియు గోళ్ల క్రింది మాంసంవలె, విడదీయ రానిదీ, వ్యవధానం లేనిదీ అయిన ప్రేమను పరస్పరదానం ద్వారా చేసి, ఎటుకయు కాకియు కృత్రిమమైన మైత్రిని పొందాయి.

మూ. ఏవం న మూషక స్తదుపకారరజ్జితస్తథావిశ్వస్తో యథా తస్య పతమధ్యే ప్రవిష్టస్తేన సహ సర్వదైవ గోష్ఠిం కరోతి. అథాన్యస్మిన్నహని వాయసోఽశ్రుపూర్ణనయనః సమభ్యేత్య సగద్గదం తమువాచ— ‘భద్ర హిరణ్యక, విరక్తిః సజ్ఞాతా మే సామ్రుతం దేశస్యాస్యోపరి తదన్యత్ర యాస్యామి. హిరణ్యక ఆహ— భద్ర, కిం విరక్తిః కారణమ్?’ స ఆహ— ‘భద్ర! శ్రూయ తామ్. అత్రదేశే మహత్యాఽనావృష్ట్యా దుర్భిక్షం సజ్ఞాతమ్. దుర్భిక్షత్వాజ్ఞసో బుభుక్షాపీడితః కోఽపి బలిదానమపి న ప్రయచ్ఛతి. అపరం గృహే గృహే బుభుక్షితైర్జస్తైర్వహ్లానాం బంధనయ పాళాః ప్రగుణీకృతాః సన్తి. అహమప్యాయుఃశేషతయా పాశేన బద్ధ ఉద్ధారితోఽస్మి. ఏతద్విరక్తిః కారణమ్. తేనాహం విదేశం చలిత ఇతి బాష్పమోక్షం కరోమి.

అ. ఇలా ఆ ఎలుక, దాని (కాకి) ఉపకారములచే మిక్కిలి నంతుష్టిని పొందింది. దాని టెక్కల మధ్యనదూరి నిత్యం ఏదో చేయునంతగా దాన్ని నమ్మింది. అంత ఒకనాడు కాకి కన్నల నీరుసింపుకొన్నదై— దానిని సమీపించి గద్గదస్వరంతో ఇలా అంది— ‘మిత్రమా, హిరణ్యకా! ప్రస్తుతం నాకు ఈ దేశంపై విరక్తి వుట్టంది. అందుచే వేతేదోటికి పోతాను.’ హిరణ్యకుడు అడిగాడు— ‘మిత్రమా, విరక్తి కారణం ఏమి?’ అతడు (రఘుపతనకుడు) అన్నాడు— ‘మిత్రమా, వినుము—

ఈ దేశంలో గొప్ప అనావృష్టివలన కలుపు వచ్చింది. కలుపువల్ల జనులు ఆకలిచే నక నకలాడుచున్నారు. అందుచే ఎవ్వరూ పిండదానం కూడ చేయడంలేదు. మరియు ఇంటింటా జనులు ఆకలిగొన్నవారై పక్షులను పట్టుకొనడానికై పంటవేస్తున్నారు. నేనూ వలలో చిక్కుకొనియా. ఆయువు మిగిలిఉండడంచే (ఎలాగో) తప్పించుకొన్నాను. విరక్తికి కారణం ఇది. ఇందువల్ల విదేశం పోవుచున్నాను అని కిన్నీరు విడుస్తున్నాను.'

మూ. హిరణ్యకి ఆహ- 'అథ భవాన్ క్వ ప్రస్థితః? న ఆహ-అస్తి దక్షిణాపథే వనగహనమధ్యే మహానరః. తత్ర త్వత్తోధికః పరమసుహృద్ కూర్మో మన్తరకో నామ. న చ మే మత్యుమాంసశిక్షాని దాన్యతి. తద్భక్షణాత్ తేన సహ సుభాషితగోష్ఠీసుఖమనుభవన్ సుఖేన కాలం నేష్యామి. నాహమత్ర విహజ్గానాం పాశబన్ధనేన క్షయం ద్రష్టుమిచ్ఛామి. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. అనావృష్టిహతే దేశే నన్యే చ ప్రలయం గతే

ధన్యాస్తాత! న పశ్యన్తి దేశభజ్గం కులక్షయమ్.

56

అ. హిరణ్యకుడు అడిగాడు- 'శుభం తామ ఎవ్వరికి పోవుచున్నాడు?'. అతడు (లఘుపతనకుడు) చెప్పాడు- 'దక్షిణాపథంలో దట్టమైన అడవి నడుమ పెద్ద సరస్సు ఉంది. ఆ సరస్సులో మంథరకుడు అనే తాణేలు కలదు. అతడు నాకు నీ కంటెను పరమమిత్రుడు. అతడు చేపల మాంసం ముక్కలను ఇస్తాడు. వాటిని తింటూ ఆతనితో సుభాషితగోష్ఠులుచేస్తూ సుఖంగా కాలంగడుపుతాను. ఇచ్చట పక్షులు వలలో చిక్కి చావడం నేను చూడజాలను. విజ్ఞులు అన్నారు-

'నాయనా! ఎవరైతే అనావృష్టి కారణంగా పైరులునాశమై దేశం కలం షీజించడం చూడరో అట్టివారే ధన్యులు. (56)

శ్లో. కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్

కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రీయవాదినామ్.

57

అ. సమర్థులకు కష్టమైన పనిలేదు. ప్రయత్నశీలురకు దూరభూమిలేదు. విద్యావంతులకు పరదేశం లేదు. మధురంగా మాట్లాడేవారికి శత్రువులేడు.

శ్లో. విద్యత్వశ్చ సృవత్వశ్చ నైవ తుల్యం కదాచన

స్వదేశే పూజ్యతే రాజా విద్వాన్ సర్వత్ర పూజ్యతే.

58

అ. పాండిత్యం, ప్రభుత్వం ఎప్పటికీ నమానములు కావు. ఏలైన రాజు తన దేశంలోనే పూజింపబడును. ఏదైనానుడు అంతటా పూజింపబడును.'

మూ. హిరణ్యక ఆహ 'యద్దేవం తదహమవి త్వయా సహ గమి ష్యామి. మమాఽవి మహద్దుఃఖం వర్తతే. వాయస ఆహ- 'భోః, తవ కిం దుఃఖమ్? తత్కథయ. హిరణ్యక ఆహ- 'భోః బహువక్తవ్యమ్ స్త్రీత్ర విషయే తత్రైవ గత్వా సర్వం సవిస్తరం కథయిష్యామి' వాయస ఆహ- 'అహం తావ దాకాశగతిః తత్కథం భవతో మయా సహ గమనమ్. స ఆహ- 'యది మే ప్రాణాన్ రక్షసి, తదా స్వవృష్టమారోప్య మాం తత్ర ప్రాపయిష్యసి. నాన్యథా మమ గతిరస్తి. తచ్చుత్వా సాసన్దం వాయస ఆహ. యద్దేవం తద్దన్యోఽహం యద్భవతాఽవి సహ తత్ర కాలం నయామి. అహం సమ్మాతాచికానష్టపుడ్డినగతి విశేషాన్ వేద్మి. తత్సమారోహ మమ వృష్టమ్, యేన సుఖేన త్వాం తత్సరః ప్రాపయామి.

అ. హిరణ్యకడు- ఇలా అయితే నేనుగూడ సీతోబాటు వస్తాను. నాకూ చాలా దుఃఖంగా ఉంది.

లఘుపతనకుడ- 'ఓ మిత్రమా! నీ దుఃఖం ఏమిటో చెప్పము.'

హిరణ్య- 'మిత్రమా! ఈ విషయంలో చెప్పవలసింది చాలా ఉంది. పోయిన తర్వాత అచ్చటనే విస్తరంగా తెల్పెదను.

లఘు - నెనైతే ఆకాశంలో పోయేవాడను. అలాంటప్పుడు నాతో నీవు ఎలా రాగలవు?

హిరణ్య- నీవు నా ప్రాణాలు రక్షింపదలిస్తే నీ వీవున నన్ను ఎక్కించుకొని అచ్చటికి చేర్చగలవు. అంతకుమించి వేరే గతి లేదు.

లఘు - (దానిని విని ఆనందంతో) ఇలా అయితే నేను భక్తుడను. ఏలైన - అచ్చట సీతోనూ కాలం గడుపగలను. నేను సంపాతాదులైన ఎసిమిది ఉడ్డిన (ఎగిరిపోయే) గమనాలను ఎరుంగుదును. అందుచే నా వీవుపై ఎక్కుము. సుఖంగా నిన్ను ఆ సరస్సు చేరుస్తాను.

మూ. హిరణ్యక ఆహ- ఉడ్డినానాం నామాని శ్రోతుమిచ్ఛామి. స ఆహ

శ్లో. సమ్మతం విప్రపాతం చ మహాపాతం నిపాతనమ్

వక్రం తిర్యక్ తథాచోర్ధ్వమష్టమం లఘుసంజ్ఞకమ్.

59

అ. హిరణ్య—నేను ఉడ్డినముల పేర్లనిన గోరుచున్నాను.

లఘు — 1) సంపాతము=సమాన భావనతో ఎగిరిపోవడం-దీనియందు తొక్కలు చాచబడి కదలక ఉండును.

2) విప్రపాతము=తొక్కలు అడిస్తూ ఎగరడం.

3) మహాపాతం=పైకి వేగంగా ఎగరడం - వేగంగా పడడం

4) నిపాతనం=క్రిందు క్రిందుగా పోవడం.

5) వక్రం = వంకరగా తిరుగుచూ పోవడం

6) తిర్యక్ = ఒక ప్రక్కకు వంగి (అడ్డంగా) పోవడం,

7) ఊర్ధ్వం = తలపైకెత్తి పైకి నిలువుగా పోవడం

8) లఘుసంజ్ఞకం=(వేగంగా) తేలికగా - అనాయాసంగా పోవడం

మూ. తచ్చుత్వా హిరణ్యక స్తత్క్షణాదేవ తదుపరి సమారూఢః. సోఽపి శనైః శనైస్తమాదాయ సమ్మతోడ్డినప్రస్థితః క్రమేణ తత్సరః ప్రాప్తః. తతో లఘువతనకం సూషకాఽధిష్ఠితం పిలోక్య దూరతోఽపి దేశకాలవదసామాన్య కాకోఽయమితి జ్ఞాత్వా సత్సరం మన్థరకో జలే ప్రవిష్టః. లఘువతనకోఽపి తీరస్థితతడకోటరే హిరణ్యకం ముక్త్యా కాఖాగ్రమాదుహ్య తారస్వరేణ ప్రోవాచ - 'భో మన్థరక! ఆగచ్ఛాఽగచ్ఛ. తవ మిత్రమహం లఘువతనకో నామ వాయసః. చిరాత్సోత్కణ్ఠం సమాయాతః. తదాగత్వాఽలిక్లయ మామ్. ఉక్తవా-

శ్లో. కిం చన్దనైః సకర్పూరై స్తుహినైః కింశీతలైః

సర్వే తే మిత్రమాత్రస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్.

60

అ. దానిని విని హిరణ్యకుడు వెంటనే అతని వీపు నెక్కాడు. అతడూ సంపాతం అనే (రెక్కలుకదలని) ఉడ్డినగమనంలో మెల్లి మెల్లిగా ప్రయాణం సాగించాడు - క్రమంగా ఆ సరస్సు చేరాడు. ఎలుకను పిచ్చనమోసే లఘువతనకుజ్ఞు

దూరం నుండియే మంథరుడు చూచాడు - 'ఇది సామాన్యమైన కాకిగాడు, దేశాన్ని కాలాన్ని చక్కగా ఎరింగినది, అని తలంచాడు - వెంటనే సీటిలో ప్రవేశించాడు, లఘుపతనకుడు తీరంనందలి చెట్టు తొట్టలో హరబ్యాకుని వదిలాడు. చెట్టుకొమ్మనెక్కి బిగ్గరగా ఇలా పిలిచాడు - 'ఓ మిత్రమా, మంథరకా ! రమ్మ రమ్మ, నేను నీ మిత్రుడను. లఘుపతనకుడు అనే కాకిని. చిరకాలానికి ఉత్కంఠతో వచ్చాను. వచ్చి నన్ను కౌగలించుకొనుము. విజ్ఞులు అన్నారు—

కర్పూర మిశ్రితాలైన చందనాదులను పూయడంచేత, చల్లని మంచుకణముల చేత ఉపయోగం ఏముంది? ఇవిఅన్నీ మిత్రునికి (మిత్రాలింగనానికి) పడునారవ భాగంకూడ సాటిరావు (60).

మూ. తథా చ—

శ్లో. కేనామృతమిదం సృష్టం మిత్రమిత్యక్షరద్వయమ్

ఆపదాం చ పరిత్రాణం శోకనన్తాపభేషజమ్.

61

అ. అలాగే, ఆపదలకు రక్షకం - దుఃఖాని సంతాపాలకు భౌషణం - అమృత చూపం అయిన 'మిత్ర' అనే రెండు అక్షరాలను ఎవడు సృష్టించాడో !

మూ. తద్రూపత్వా నిపుణతరం పరిజ్ఞాయ సత్వరం సలిలాన్నిష్క్రమ్య పులకితతనురానన్దాశ్రుపూరితనయనో మన్థరకః ప్రోవాచ— 'ఏహ్యేహి మిత్ర, ఆలింగయ మామ్. చిరకాలాన్మయా త్వం న సమ్యక్ పరిజ్ఞాతః. తేనాహం సలిలాన్తఃప్రవిష్టః ఉక్తశ్చ—

శ్లో. యస్య న జ్ఞాయతే వీర్యం న కులం న విచేష్టితమ్

న తేన సజ్గతం కుర్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః.

62

అ. దానిని పిని మన్థరకుడు అతనిని (లఘుపతనకుని) జాగ్రత్తగా గుర్తించాడు. వెంటనే సీటినుండి వెలువలికి వచ్చాడు. మేను గర్భరాటునొందగా, కన్నుల ఆనందాశ్రువులు నిండగా ఇలా అన్నాడు - 'ఓ మిత్రమా! రమ్మ రమ్మ నన్ను కౌగలించుకొనుము. చాలకాలం గడవడంతో నన్ను (వెంటనే) చక్కగా గుర్తించలేకపోయాను. అందుచే సీటిలోనికి చొరబడ్డాను. విజ్ఞులు అన్నారు—

‘ఎవని బలం కలం చేష్టలు (సరిగా) తెలియవో, వానితో స్నేహం చేయరాదు’ - అని బృహస్పతి చెప్పాడు. (62)

మూ. ఏవము త్రే లఘుపతనకో వృషాదవతీర్య తమాలిజ్జితవాన్. అథవా సాధ్విదముచ్యతే -

శ్లో. అమృతస్య ప్రణామైః కిం కాయజాలననమ్మయైః

చిరాన్మిత్రపరిష్వంగో యోఽపౌ మూల్యవిపర్జితః. 63

అ. ఇలా (మంథరకుడు) చెప్పగా లఘుపతనకుడు వృషంనుండి దిగాడు - అతన్ని కౌగిలించుకున్నాడు.

పిఞ్జలు ఈ విషయం చక్కగానే చెప్పారు - శరీరాన్ని మాత్రమే పరిశుద్ధంగా చేసుకొనడానికి ఉపయోగపడే అమృతతుల్యాలైన నీటిధారలచే ఉపయోగం ఏముంది? చిరకాలం ఎడబాటు తర్వాత లభించే మిత్రాలింగన సుఖానికి విలువ కట్టలేము. (63)

మూ. ఏవం ద్వావపి తౌ విహితాలిజ్జితౌ పరస్పరం పులకితశరీరౌ వృషాదధః సముపవిష్టౌ ప్రోచతురాత్మచరితవృత్తాన్తమ్. హిరణ్యకోఽపి మన్థర కస్య ప్రణామం కృత్వా వాయసోఽభ్యాశే సముపవిష్టః. అథ తం సమాలోక్య మన్థరకో లఘుపతనకమాహ - ‘భోః కోఽయం మూషకః? కస్మాత్ త్వయా భక్ష్యభూతోఽపి పృష్ఠమారోప్యోఽనీతః. తన్నాత్ర స్వల్పకారణేన భావ్యమ్. తచ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనక ఆహ - భోః, హిరణ్యకో నామ మూషకోఽయమ్. మమ సుహృద్ ద్వితియమివ జీవితమ్. తత్కిం బహూనా -

అ. ఇలా వాడు పరస్పరం ఆలింగనంచేసికొని పులకిత శరీరులు అయినారు. వృషంక్రింద కూర్చుండి తమరను చరిత్రను చెప్పకొనసాగారు. హిరణ్యకుడును మంథరకునికి వందనంచేసి లఘుపతనకుని ప్రక్కన కూర్చున్నాడు. అప్పుడు అతన్ని చూచి మంథరకుడు లఘుపతనకునితో ఇలా అన్నాడు - ‘మిత్రమా! ఈ ఎలుక ఎవరు? నీకు ఆహారభూతుడైనా పీషన ఎక్కించుకొని ఎందుకు తెచ్చావు? ఇందుకు కారణం అల్పంగా ఉండదు.’ దానిని విని లఘుపతనకుడు చెప్పాడు - ‘మిత్రమా! ఈ ఎలుక పేరు హిరణ్యకుడు, నాకు మిత్రుడు. రెండవప్రాణం వంటివాడు. అధికమేల?

శ్లో.. వర్జన్యన్య యథా ధాగా యథా చ దీవితారకాః

నికతారేణవో యద్వత్ సంఖ్యయా పరిపర్జితాః.. 64

గుణాః సంఖ్యా పరిత్యక్తాస్తద్వదన్య మహాత్మనః

పరం నిర్వేదమావస్థ్యః సప్రమాప్తోఽయం తవాన్తికమ్.. 65

అ. మేమం (యొక్క) వర్జరారులు, ఆకాశంలోని నక్షత్రాలు, ఇసుకరేణువులు - ఎలా లెక్కించడం సాధ్యంగావో, అలాగే ఈ షహాత్ముని నడుజాలను గణింప నలవిగానివి. కాని ప్రస్తుతం మిక్కిలి విరక్తిని పొంది నీవద్దకు చేరిరాడు.. (64-65).

మూ. మన్థరక ఆహ - 'కిమన్య వైరాగ్యకారణమ్?' వాయన ఆహ - వృష్టో మయా.. పరమనేనాభిహితమ్, యన్ బహువక్తవ్యమితి తత్ తత్తైవ కథయిష్యామి. షమావి న నివేదితమ్. తద్బుద్ధ, హిరణ్యక, ఇదానీం నివేద్యతా ముభయోరప్యాయోస్తదాత్మనో వైరాగ్యకారణమ్' సోఽబ్రవీత్ —

ఆ. మంథరమతు. అడిగాడు - 'ఇతన్ వైరాగ్యకారణం ఏమ్?' కాకి అంది - "నేను అడిగాను, కాని ఇతడు 'చెప్పవలసినది చాలింది. అందుచే ఆచటనే చెప్పేదను' - అని నాకును తెలుపలేదు.' ఇలా అని హిరణ్యకునిచూచి మిత్రమా! హిరణ్యకాగ్ ఇప్పుడు మా ఇరువురికి నీ వైరాగ్యకారణం తెలుపుము? అతడు (హిరణ్యకుడు), ఇలా చెప్పాడు—

కథా-3.

హిరణ్యకవుత్తానః

మూ.. అన్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోష్యం నామ నగరమ్.. తన్య నాతిదూరే మతాయతనం భగవతః శ్రీమహాదేవన్య. తత్ర చ తామ్రచూడో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ.. స చ నగరే భిక్షాటనం కృత్వా ప్రాణయాత్రాం సమాచరతి. భిక్షాశేషం తత్తైవ భిక్షాపాత్రే నిధాయ తద్భిక్షాపాత్రం నాగదంతైః పలమృత్యు పశ్చాద్రాతౌ స్వపితి. ప్రత్యుషే చ తదన్నం కర్మకరాణాం దత్త్వా సమ్యక్ తత్తైవ దేవతాయతనే సమ్మార్జనోపలేపనమజ్ఞనాదికం సమాజ్ఞాపయతి..

ఆ. దక్షిణావధంలో మహిలారోష్యం అనే నగరం ఉంది. దానికి కొలది దూరంలో భగవానుడైన మహాదేవుని (శివుని) మందిరం కలదు. అందు తాము చూడుడు - అనే నన్యాసి నివసించేవాడు. అతడు నగరంలో భిక్షచేస్తూ జీవయాత్ర సాగించేవాడు. తనగా మిగిలిన భిక్షాన్నమును భిక్షాపాత్రలోనే ఉంచి ఆ భిక్షాపాత్రను కొయ్యకు (నాగదంతానికి) వ్రేలాడ గట్టేవాడు. పిమ్మట (నిశ్చింతగా) రాత్రి నిద్రించేవాడు. పిమ్మట ఉదయం ఆ అన్నం కూలివారికి పెట్టేవాడు. మందిరాన్ని ఊర్చడం, కడుగుడం, ముగ్గు వేయడం, అలంకరించడం ఇత్యాదులైన పనులకై వారిని ఆజ్ఞాపించేవాడు.

మూ. అథాన్యస్మిన్నహని మమ బాన్ధవైర్నివేదితమ్ - 'స్వామి! మతాయతనే నిర్దమన్నం మూషకభయాత్ తత్త్రైవ భిక్షాపాత్రే నిహితం నాగ దంతేఽవలమిప్తతం తిష్ఠతి సదైవ. తద్వయం భక్షయితుం న శక్నుమః. స్వామిః పునరగమ్యం కిణ్చిదపి నాస్తి. తత్కిం వృథాఽటనేనాఽన్యత్ర. అద్య తత్ర గత్వా యథేచ్ఛం భుజ్జామహే తవ ప్రసాదాత్'. తదాకర్ణ్యాఽహం సకల యాథ-వశిష్టత స్తత్తదాదేవ తత్ర గతః. ఉత్పత్య చ తస్మిన్ భిక్షాపాత్రే సమారూఢః. తత్ర భక్ష్యవిశేషాణి సేవకేభ్యో దత్త్వా పశ్చాత్ స్వయమేవ భక్షయామి. సర్వేషాం తృప్తౌ జాతాయాం భూయః స్వగృహం గచ్ఛామి. ఏవం నిత్యమేవ తదన్నం భక్షయామి. పరివ్రాజకోఽపి యథాశక్తి రక్షతి. పరం యదైవ నిద్రాఽన్తరితో భవతి తదాహం తత్రాఽరుహ్యైత్యకృత్యం కరోమి. అథ కదాచిత్ తేన మమ రక్షణార్థం మహాన్ యత్నః కృతః. జర్జర వంశః సమాసీతః. తేన సుప్రోఽపి మమ భయాద్భిక్షాపాత్రం తాడయతి. అహ మవ్యభితితేఽవ్యన్నే ప్రహరంభయాదపసర్పామి. ఏవం తేన సహ సకలాం రాత్రిం విగ్రహపరస్య (మమ) కాలో ప్రజతి.

ఆ. ఒకనాడు బంధువులు ఆయన ఎలుకలు నాతో ఇలా అన్నారు - 'స్వామి! ఈ మందిరంలో అన్నం మన ఎలుకల భయంవల్ల నిత్యం భిక్షాపాత్రలో ఉంచి కొయ్యకు వ్రేలాడగట్టుతున్నారు. అది మాకు తినడానికి వీలుగావడంలేదు.

ప్రభువులకు పోరాని స్థలంలేదు. అలాంటప్పుడు (వేరేచోట్ల) వ్యర్థంగా తిరుగడందేనికే? నేడు అచ్చటకుపోయి తమ అనుగ్రహంవలన స్వేచ్ఛగా మేమంతా తినెదము. దానిని విని నేను నేవకులు అందరూ వెంటరాగా అచ్చటికి పోయాను. ఎగిరి ఆ భిక్షాపాత్ర వైకి ఎక్కాను. అచ్చట వివిధభక్ష్యపదార్థాలను సేవకులకుపెట్టి తర్వాత నేను తిన్నాను. అందరికీ సంతృప్తి గల్గిన మీదట నివాసం చేరాను. ఇలా ప్రతిదినం ఆహారభక్షణ జరుగుచుండేది. సన్యాసియూ శక్తికొరిది రక్షించేవాడు. కాని అతడు నిద్రపోగానే నేను అచ్చటికి ఎక్కి నా పనిని చేసేవాడను. అంత ఒకనాడు అతడు నానుండి (ఆహార) రక్షణకై గొప్ప ప్రయత్నం చేశాడు. పాతి నీలిన వెదురు కట్ట తెచ్చాడు. నా భయంతో నిద్రించేటప్పుడు. అది కట్టతో బిక్షావాతను వాల్చే వాడు. నేనూ బెబ్బ భయంతో ఆహారం తినకుండా తొలగిపోయేబట్టి. ఇలా రాత్రి అంతా అతనితో యుద్ధం చేస్తూండగానే గడచిపోయేది.

మూ. అథాన్యస్మిన్నహని తన్య మలే బృహత్స్పిజ్జామా పరివ్రాజక స్తన్య సుహృత్తీర్థయాత్రాప్రసజ్గేన పాన్థః ప్రాఘుణికః సమాయాతః. తం దృష్ట్వా ప్రత్యుత్థానవిధినా సమ్భావ్య ప్రతిపత్తిపూర్వకమభ్యాగతక్రియయా నియోజితః. తతశ్చ రాత్రావేకత్ర కుశనం స్తరే ద్వావపి ప్రసుప్తౌ ధర్మకథాం కథయితుం సమాఝౌ. అథ బృహత్స్పిక్-కథాగోష్ఠీషు స తామ్రచూదో మూషక త్రాసార్థం వ్యాఘ్రే ప్రమనా జర్జరవంశేన భిక్షాపాత్రం తాడయంస్తన్య శూన్య ప్రతివచనం ప్రయచ్ఛతి. తన్మయో స కిశ్చేదుదాహరతి. అథాసావభ్యాగతః పరం కోపముపాగతస్తమవాచ- 'భోస్తామ్రచూడ, పరిజ్ఞాతో స త్వం సమ్యక్ సుహృత్. తేన మయా సహ సాష్టాదం న జల్పసి. తద్రాత్రావపి త్వదీయం మరం త్యక్త్వాఽన్యత్ర మలే యాస్యామి. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. ఏహ్యగచ్ఛ సమాశ్రయాసనమిదం, కస్మాచ్ఛిరం దృశ్యనే

కా వార్తా, హ్యతిదుర్బలోఽసి, కుశలం, వ్రీతోఽస్మి తే దర్శనాత్.

ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రహ్లాదయన్త్యాదరాత్

తేషాం యుక్తమశక్తితేన మనసా హర్మ్యాణి గన్తుం సదా.

ఆ. అంత ఒకదినాన ఆ మఠానికి ఆతని మిత్రుడైన 'బృహత్స్పిక్' అనే న్యాయాని తీర్థయాత్రలుచేస్తూ అతిథిగా వచ్చాడు. తామ్రచూడుడు అతనిని చూచి ఎదురేగి స్వాగతం పట్టాడు. అదరపూర్వకంగా నర్తకరాలు చేశాడు. విమ్మట రాత్రివేళ ఇరువురూ ఒకేచోట దర్శనాపవై పరుండి ధార్మికకథలు చెప్పుకొని సాగారు. కానీ తామ్రచూడుడు ఎలుకలను బెదరించడానికై పాతపెదురు కట్టతో బిజాపాత్రను కొట్టుచూ అన్యమనస్కంగా ఉంటున్నాడు. అందువల్ల బృహత్స్పిక్కు ప్రశ్నలకు ఆతని నమాధారాలు చాలా నీరసంగా ఉన్నాయి తన్నయంగా దేసినీ ఉదాహరించడు. అప్పుడు అప్యాగతుడు (బృహత్స్పిక్కు) మిక్కిలి కోపం పొందాడు. ఇలా అన్నాడు - 'ఓ తామ్రచూడా, నీవు నాకు మంచి మిత్రుడవు కాదు అని గ్రహించాను. ఎలననగా - నాతో సంతోషంగా మాట్లాడడంలేదు కనుక రాత్రిఅయినా ఈ నీ మఠం వదలి వేళ్లే మఠానికి పోతాను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు -

‘ధయంచేయండి, దయచేయండి- ఈ ఆననంపై కూర్చోండి. ఏమి చాలకాలా నికి కనబడినారు? విషయం ఏమి, మిక్కిలి బలహీనంగా కనబడుచున్నారా? కశలమా? మీదర్శనంవల్ల సంతోషం పొందాను. ఈవిధంగా ఇంటికి వచ్చిన అతిథులను ప్రేమ పూర్వకంగా ఎవరు అదరించి సంతోషం గల్గినారో, అలాంటివారి: ఇంటికే ఎలాంటి సందేహాలేక పోవడం సముచితం.’ (౪౪)

శ్లో. గృహే యత్రాగతం దృష్ట్వా దిశో వీక్షేత వాఽవ్యధః.

తత్ర యే సదనం యాంతి తే శృంగరహితా వృషాః.

౪౫

ఆ. ఏ. గృహస్వామి, అతిథిని చూడగానే అటుకుటు చిక్కులనుగానీ, క్రింద నేలను గానీ చూచునో - అయింటికి పోయేవారు (అతిథులు) కొమ్మలులేని ఎద్దులతో నమానం.

శ్లో. సాభ్యుత్తాన క్రియా యత్ర నాలాపా మధురాక్షరాః

గుణదోషకథా నైవ తత్ర హర్మ్యం న గమ్యతే.

౪౬

ఆ. (అతిథిరాగానే). లేవడం ఎదురుగాపోవడం, మధురంగా మాట్లాడడం, మంచిచెడ్డలు అడగడం ఇత్యాదికం లేదో ఆ యింటికి పోరాదు.

మూ. తదేకమతప్రాప్త్యాఽపి త్వం. గర్వితః, తక్తః సుహృత్స్నేహః

నై తద్యేత్సి, యత్త్వయా మతాశ్రయవ్యాజీన సరకోపార్జనం కృతమ్. ఉక్తజ్ఞ-
శ్లో. సరకాయ మతిస్తే చేత్ పోరోహిత్యం సమాచర

వర్షం యావత్ కిమన్యేన మతచింతాం దినత్రయమ్.

69

తన్నూర్! శోచితవ్య స్త్వం గర్వం గతః. తదహం త్వదీయం మతం పరిత్యజ్య
యాస్యామి.'

అ. నీవు ఒక్క మతాధిపత్యం వల్లనే గర్వించెదావు. మిత్రునిపై స్నేహం వదలి
పెట్టావు 'ఈ పెత్తనం ద్వారా సరకం సంపాదించబోతున్నాను' - అనే దానిని తెలిసి
కొనలేదు. పెద్దలు అన్నారు—

'సరకం పొందాలనే కోరిక ఉంటే ఒక్క సంవత్సరం పోరోహిత్యం
చేయుము. ఇతరంచేయడం దెనికి? మతాధిపత్యం అయితే మూడునాలు చాలు. (69)

ఓరీ, మూర్ఖడా, నిన్ను గూర్చి దుఃఖిస్తున్నాను. నీవు గర్వం పొందావు. అందు
వల్ల నేను నీ మతం వదలి వెళ్ళిపోతాను.'

మూ. అథ తత్రుత్వా భయత్ర స్తమనాస్తామ్రచూడ స్తమువాచ—'భో
భగవన్, మైవం వద. న త్వత్సమోఽన్యో మమ సుహృత్ కశ్చిదస్తి. పరం
తత్రుతాయతాం గోష్ఠీశైలిల్యకారణమ్. ఏష దురాత్మా మూషకః ప్రోన్నతస్థానే
దృతమపి భిషాపాత్రముత్ప్లత్యాఽఽరోహతి, భిషాశేషం చ తత్రస్థం భక్షయతి.
తదభావాదేవ మతే మార్జనక్రియాపి న భవతి. తన్నూషకత్రాసార్థమేతేన వంశేన
భిషాపాత్రం ముహూర్ముహూస్తాదయామి, నాన్యత్కారణమితి. ఆపరమేతత్ కుతూ
హలం వశ్యాన్య దురాత్మనో యన్మాద్బాలమర్కటాదయోఽపి తిరస్కృతా
అస్యోత్పతనేన.

అ. అప్పుడు తామ్రచూడుడు అమాటను విని మిక్కిలి భయపడినాడు. అతనితో
ఇలా విన్నవించాడు— 'పూజ్యపాదా! అలా అనవద్దు. నీతో సాటి అయిన మిత్రుడు నాకు
ఇతరుడు ఎప్పుడూ లేడు. కాని దార్మికచర్యతో శిథిలమైతే ఉండడానికి కారణం
విసంధి. ఇదిగో ఈ దుష్టబుద్ధి అయిన ఎలుక మిక్కిలి ఎత్తైనచోట భిషాపాత్రను
ఉంచినా గంతువేసి (ఎగిరి) ఎక్కుతుంది. అందులోని భిషాశేషం తినివేస్తుంది.

ఆ భిక్షాశేషం లేనందున మందిరంలో కనవు ఊళ్ళదం ఇత్యాదికంకూడ సరిగా జరగడం లేదు. అందుచే ఎలుకను భయపెట్టేందుకు ఈ వెనురుకట్టుతో భిక్షాపాత్రను మాటిమాటికి కొట్టుచున్నాను. వేతేకారణం లేదు. మరియు ఆసక్తికరం అయిన విషయం ఏమంటే ఈ దురాత్ముని ఉత్పతన(ఎగిరే) నైపుణ్యం ముందు పిట్టలయు కోతులయు నేర్పు (అల్పంగా) తిరస్కరింప బడుతుంది.'

మూ. బృహత్పింగాహ - 'అథ జ్ఞాయతే తస్య బిలం కస్మింశ్చిత్ప్రదేశే' తామ్రచూడ ఆహ - 'భగవన్, న వేద్మి నమ్మక్. న ఆహ - 'నూనం నిధానస్యోపరి తస్య బిలమ్. నిధానోష్మణా ప్రకూర్ధతే. ఉక్తజ్ఞా-

శ్లో. ఊష్మాపి విత్రజో వృద్ధిం తేజో నయతి దేహినామ్

కిం పునస్తస్య సమ్మోగస్యాగకర్మనమన్వితః.

70

అ. బృహత్స్పిక్కు - 'దాని తొట్ట ఎచ్చటనో తెలియునా?

తామ్రచూడుడు - 'భగవన్, సరిగా తెలియదు.

బృహత్స్పిక్కు - నిధిమీద (కూడబెట్టిన ధాన్యాదినిధిదగ్గర) దాని తొట్ట తప్పక ఉండును. నిధి (మూలధనం) గర్భపు వేడిమిచే అది ఎగురుచున్నది. విజ్ఞులు అన్నారు -

ధనంపల్ల జనించిన వేడిమి ప్రాణులతేజాన్ని వృద్ధినిందిస్తుంది. ఇక దానాది కర్మంతోటిదైన దాని ఉపభోగంవల్ల గల్గిన శక్తిని ఏమనవచ్చును?

మూ. తథా చ -

శ్లో. నాకన్మాద్యాజ్ఞీలీ మాతర్వక్రీణాతి తిలైస్తీలాన్

లుళ్ళితా నితరై ర్యేన హేతురత్ర భవిష్యతి.

71

అ. అలాగే - ఓ తల్లీ! ఆకస్మాత్తుగా (కారణంలేకయే) ఈ శాండిలి శుభ్రం చేసిన నూవులు ఇచ్చి వాటికిబదులుగా అదేపరిమాణంలో శుభ్రంచేయని నూవులు గ్రహింపదు. ఇందు కారణం ఉండును.

మూ. తామ్రచూడ ఆహ - 'కథమేతత్? స్తోత్రబవితే -

అ. తామ్రచూడుడు అడిగాడు - 'అది యెట్లు?' అతడు (బృహత్స్పిక్కు) ఇలా చెప్పాడు -

కథా_4

తెలచూర్ణవిక్రయ-కథా

మూ. యదాఽహం కన్మింశ్చిత్ స్థానే ప్రావృట్కాలే వ్రతగ్రహణ
నిమిత్తం కశ్చిద్ బ్రాహ్మణం వాసార్థం ప్రార్థితవాన్. తతశ్చ తద్వచనాత్తేనాపి
శుశ్రూషితః సుఖేన దేవార్చనపరస్తిష్ఠామి. అథాఽన్యస్మిన్నహని ప్రత్యూషే
వ్రబుద్ధోఽహం బ్రాహ్మణ-బ్రాహ్మణీనంవాదే దత్తావధానః శృణోమి. తత్ర
బ్రాహ్మణ ఆహ- 'బ్రాహ్మణీ, ప్రత్యూషే దక్షిణాయనసంక్రాంతిరనంతదాన
ఫలదా భవిష్యతి. తదహం వ్రతిగ్రహార్థం గ్రామానరం యాస్యామి. త్వయా
బ్రాహ్మణస్యైకస్య భగవతః సూర్యస్యోద్దేశేన కిశ్చిన్ భోజనం దాతవ్యమ్' ఇతి.

అ. ఒకప్పుడు ఒకానొకస్థలంలో వర్షాకాలాన వ్రత (చాతుర్మాస్య వ్రత)
స్వీకారనిమిత్తం ఒక బ్రాహ్మణుని నివసించేదొకై (అతనిగృహం) అర్థించాను.
చిమ్మట అతని (అంగీకార) వాక్కువలన అతని శుశ్రూషలు పొందుచూ దేవతార్చన
తత్పరుడనై (అతనియింట) సుఖంగా ఉన్నాను. అత ఒకనాడు ప్రాతఃకాలంలో నిద్ర
లేచిన నేను ఆ బ్రాహ్మణీ-బ్రాహ్మణుల సంభాషణను శ్రద్ధతో ఇలా విన్నాను:-
బ్రాహ్మణుడు- ప్రాతః కాలమున అనంతదానం ఇచ్చే దక్షిణాయన సంక్రాంతి సంభ
విస్తుంది. కనుక నేను దానస్వీకారార్థం గ్రామాంతరం వెళ్లుచున్నాను. నీవు ఒక బ్రాహ్మ
ణునికి భగవానుడైన సూర్యుని ఉద్దేశించి కొంతభోజనం దానం చేయాలి.

మూ. అథ తద్రుత్యా బ్రాహ్మణీ పరుషతరవచనైస్తం భర్త్యు
మానా ప్రాహ- కుతస్తే దారిద్ర్యోపహతస్య (గృహేఽన్యస్య) భోజనప్రాప్తిః?
తత్కిం న లజ్జన ఏవం బ్రువాణః? అపి చ న మయా తవ హస్తలగ్నయో
క్యచిదపి లబ్ధం సుఖమ్. న మిష్టాన్నస్యాఽస్యాదనమ్, న చ హస్తపాదకణ్ఠాది
భూషణమ్.' తద్రుత్యా భయత్రస్తోఽపి. విప్రో మన్దం మన్దం ప్రాహ-
బ్రాహ్మణీ, నైతద్యుజ్యతే వక్తుమ్. ఉక్త్యా-

శ్లో. గ్రాసాదపి తదర్థ్యా కస్మాన్నో దీయతేఽర్థిషు

ఇచ్చానురూపో విభవః కదా కస్య భవిష్యతి.

72

అ. దానిని విని బ్రాహ్మణీ మిక్కిలి పరుషములైన వాక్కులతో అతనిని

బెదిరిస్తూ ఇలాచల్కింది. దారిద్ర్యంచే వీడితుడైన నీ యింటిలో ఇతరునికి భోజనం ఎలా ప్రాప్తిస్తుంది. ఇలా చెప్పడానికి నిగ్గుకల్గడం లేదా? నీ చేతిలోపడిన నేను దేని విషయంలోనూ సుఖానికి నోచుకొనలేదు. శుద్ధమైన భోజనం రుచిమాడడంలేదు. చేతులు కాళ్లు మెడ మొదలైనవాటికి ఎట్టిసౌములు లేవు? ఆ మాటలువిని ఆధికంగా భయపడినా విప్రుడు మెల్లమెల్లగా(మరల) ఇలా అన్నాడు— 'బ్రాహ్మణీ, ఇలా చెప్పడం ఉచితం గాదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

(తానుతినే) ముద్దలో సగభాగం అయినా యాచకులకు ఎందుకుదానం చేయ రాదు? (అలాచేస్తే) ఎవనికి కోరిన సంపద ఎప్పుడు నెరవేరివదు. సంస్కార సర్వత్ర లభించును అని భావం (72)

శ్లో. ఈశ్వరా భూరిదానేన యల్లభ నై ఫలం కిల

దరిద్రస్తవ్య కాకిణ్యా ప్రాప్నుయాదితి నః శ్రుతిః.

73

అ. మేము విన్నది ఏమనగా—ఐశ్వర్యసంపన్నులు అధికంగా దానం చేయడంచే ఏ ఫలం పొందెదరో, దానిని దరిద్రుడు ఒకపైసా దానంచేతనే పొందగలడు.

శ్లో. దాతా లఘుగవి సేవ్యో భవతి న కృపణో మహానవి సమృద్ధ్యా

కూపోఽన్తఃస్వాదుజలః ప్రీత్యై లోకస్య న సముద్రః.

74

అ. దాత అయినవాడు అల్పధనంగలవాడైనా సేవింపదగినవాడు అగును. లోభి ఐశ్వర్యసమృద్ధుడైనా అసేవ్యుడే. లోపం (అల్పంగా) తియ్యని నీరుగల బావిని జనులు ప్రేమతో ఆశ్రయిస్తారు. సముద్రంవద్దకు పోరు.

శ్లో. అకృతత్యాగమహిమా మిథ్యా కిం రాజరాజశబ్దేన

గోప్తారం న నిధీనాం కథయన్తి మహేశ్వరం విబుధాః.

75

అ. దానమహిమలేని మిథ్యాయైన రాజరాజశబ్దంచే కుబేరునికి గల్గిన ఉపయోగం ఏమింది? ధననిధులకు రక్షకుడైన అతనిని విద్వాంసులు మహేశ్వరుడు అని చెప్పరు.

శ్లో. సదా దానపరిక్షిణః శస్త్ర ఏవ కరీశ్వరః

అదానః పీనగాత్రోఽపి నిన్ద్య ఏవ హి గర్దభః.

76

అ. నిత్యం (మదజలం స్రవించడంచే-దానంచేయడంచే) కృశించినా ధన హీనుడైనా గజరాజు (దాతలయిన మానవుడు) ప్రశంసాయోగ్యులగుచున్నాడు. అదాని యైన (మదజలంలేని - దానంచేయని) గాడిదవంటి మానవుడు బలినినవాడైనా నిందార్హుడే అగును.

శ్లో. సుశీలోఽపి సువృత్తోఽపి యాత్యదానాదధో ఘటః

పునః కుట్టాఽపి కాణాఽపి దానాదుపరికర్కణీ.

77

అ. సుశీలం (చక్కగా చేయబడిన-మంచితోలం గలవాడు) సువృత్తం (మిక్కిలి సుంద్రంగాఉండేది-మంచినడవడిగలవాడు) అయినా దానగుణం లేనందున కడవ బావిలో అడుగునకు పోతూఉంది. గూనిదైనా గ్రుడ్డిదైనా ఎండకాయ దానగుణం వలన నీటిలో వైకి వచ్చుచున్నది.

శ్లో. యచ్ఛుక్ష్మలమపి జలదో వల్లభతానేతి నకలలోకస్య

నిత్యం ప్రసారితకరో మిత్రోఽపి న వీక్షితుం శక్యః.

78

అ. మేఘం (సాధారణమైనది) నీటిని దానంచేస్తూ సర్వలోకప్రేమను పొందుచూఉంది. మిత్రుడు సూర్యుడు; (నిత్యంచేయిచాపేషడు.) కిరణాలు వ్యాపింప చేసేవాడు; చూడటానికి అశక్యంగా ఉన్నవాడు.

మూ. ఏవం జ్ఞాత్వా దారిద్ర్యాభిభూతైరపి స్వల్పాల్ స్వల్పతరం కాలే పాత్రే చ దేయమ్ ఉక్తమ్-

శ్లో. నత్పాత్రం మహతీ శ్రద్ధా దేశే కాలే యథోచితే

యద్దీయతే వివేకజ్ఞైస్తదనస్తాయ కల్పతే.

79

తథా చ-

శ్లో. అతితృష్టా న కర్తవ్యా తృష్టాం నైవ పరిత్యజేత్

అతితృష్టాభిభూతస్య శిఖా భవతి మస్తకే.

80

బ్రాహ్మణ్యాహ- 'కథమేతత్? న ఆహ-

అ. ఇలాగపించి దారిద్ర్యంచే పీడింపబడేవారు కూడ స్వల్పంలో అతి స్వల్పంగానైనా కాలం, పాత్రత గుర్తించి దానం చేయాలి.

విజ్ఞులు అన్నాడు-దేశం కాలం గుర్తించి అధికశ్రద్ధతో వివేకవంతులై యోగ్యులైన చేసేదానం అనంతశుభం గల్గిస్తుంది.

అలాగే అత్యాశ పడరాదు. ఆశనుపూరిగా వదలరాదు. అత్యాశగలవానికి నెత్తి జుట్టువచ్చును. (సర్వనాశం సంభవిస్తుంది. (80)

బ్రాహ్మణి అడిగింది 'అదిఎట్టు' అతడు ఇలా చెప్పాడు—

కథా-5

శబర-శూకర-కథా

మూ. అన్నీ కన్నించిద్వనోద్దేశే కశ్చిత్పులిన్దః. స చ పావర్ధిం కర్తుం పనం వ్రత ప్రస్థితః. అథ తేన ప్రసర్పతా మహానజ్ఞానవర్వతశిఖరాకారః క్రోడః సమాసాదితః. తం దృష్ట్వా కర్ణాంతాకృష్టనిశితసాయకేన సమాహతః, తేనాఽపి కోపాఽపిష్టేన చేతసా బాలేన్ద్రుద్యుతినా దంష్ట్రాగ్రేణ పాటితోదరః పులిన్దో గతాసు యౌతలైవతతే. అథ లుబ్ధకం వ్యాపాద్య సూకరోఽపి శరప్రహారవేదనయా పశ్చత్వం గతః.

అ. ఒకానొక అడవిలో ఒక బోయవాడు గలడు. వాడు వేటకై అడవికి బయలుదేరాడు. (వేటకై) తిరిగే అతనికి ఒక పెద్ద వంది కనబడింది. అది కాటుక కొండ శిఖరంవలె చాల నల్లగా ఉంది. దానిని చూచి అల్లెత్రాడు చెవి వగుతు లాగి వాని బాజంతో కొట్టాడు. ఆ దెబ్బ తగులగానే పంది క్రోధావేశంతో బాలచంద్రునివంటి తెల్లని కోరంమొనంచే వేటకాని పొట్టను చీల్చివేసింది. వాడు ప్రాణాలు వీడి నేల గూలాడు. వాణ్ణిచంపి వందియు బాణపుదెబ్బ బాధచే మరణం పొందింది.

మూ. ఏతస్మిన్నంతరే కశ్చిదాసన్నమృత్యుః శృగాల ఇతస్తతో నిరాహారతయా వీడితః పరిభ్రమంస్తం ప్రదేశమాజగమ. యావద్వరాహపులిన్దో ద్వాపవీ వశ్యతి తావత్ ప్రహృష్టో వ్యభిన్నయత్—'భోః, సానుకూలో మే విధిః. లేనై తదవ్యభిన్నితం భోజనముపస్థితమ్. అథవా సాద్విదముచ్యతే—

శ్లో. అకృతేఽవ్యుద్యమే పుంసామన్యజన్మకృతం ఫలమ్

శుభాశుభం సమభ్యేతి విధినా సంనియోజితమ్.

అ. ఇంతలో ఒకానొక నక్క, చావుదాపురించినదై ఆకలిచే బాధపడుచూ, అటుఇటు తిరుగుచూ ఆ ప్రదేశానికి వచ్చింది. వందిని వేటకాణ్ణి చూచింది. అధిక సంతోషం పొంది ఇలా తలించింది. 'అహో, నాకు దైవం అనుకూలంగా ఉన్నాడు. అందుచే ఊహించని ఈ అహారం దగ్గరకు వచ్చింది. విజ్ఞులు ఇది చక్కగా తెలిపారు—

ప్రయత్నం చేయకపోయినా, పూర్వజన్మలో చేసిన మంచిచెడ్డల ఫలం మానవులకు ఈ జన్మలో దైవప్రేరణచే లభిస్తుంది. (81)

మూ. తథా చ—

శ్లో. యస్మిన్ దేశే చ కాలే చ వయసా యాదృశేన చ

కృతం శుభాశుభం కర్మ తత్రథా తేన భుజ్యతే. 82

తదహం తథా భక్షయామి యథా బహున్యహాని మే ప్రాణయాత్రా భవతి. తత్తావదేనం స్నాయుపాశం ధనుష్కోటిగతం భక్షయామి ఉక్తాచ—

శ్లో. శనైః శనైశ్చ భోక్తవ్యం స్వయం విత్తమువస్థితమ్

రసాయనమివ ప్రాజ్ఞైర్హైలయా న కదాచన. 83

అ. అలాగే, పూర్వజన్మలో ఏ స్థానమున, ఏ నమయమున ఎటువంటి వయస్సులో శుభాశుభకర్మలను (మానవుడు) చేయునో వాటి ఫలాన్ని ఈ జన్మలో ఆ విధంగానే అనుభవిస్తాడు. (82)

అందుచే నేను దీనిని చాలదినాలు నా జీవితయాత్ర జరిగేట్లు భుజిస్తాను. కనుక (మొదట) విల్లుకొమ్మన ఉండే ఈ నరాన్ని భక్షిస్తాను. పెద్దలు చెప్పారు—

బుద్ధిమంతుడు తాను సంపాదించిన ధనాన్ని కొద్దికొద్దిగా భక్షధం వలె తినవలయును. నిర్లక్ష్యంగా ఒకేసారి తినరాదు. (83)

మూ. ఇత్యేవం మనసా నిశ్చిత్య చావ-ఘటిత-కోటిం ముఖమధ్యే ప్రక్షిప్య స్నాయం భక్షితుం ప్రవృత్తః. తతశ్చ త్రుటితే పాశే తాలుదేశం విదార్య చావకోటిర్మస్తకమధ్యేన నిష్క్రాంతా. సోఽపి తద్వేదనయా తత్తణా నృపతః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'అతితృప్తౌ న కర్తవ్యా'-ఇతి. న పునరప్యాహ 'బ్రాహ్మణీ! న శ్రుతం భవత్కా-

శ్లో. ఆయుః కర్మ చ పితృభ్య పిద్యా నిధనమేవ చ
వత్సైతాని హి సృజ్యంతే గర్భస్థస్యైవ దేహినః.

84

అ. ఇలా ఆ నక్క, మనస్సులో నిశ్చయించింది- విల్లుకోమ్మును నోటిలో ఉంచుకొంది. నరాన్ని తినడానికి ఆరంభించింది. నరం తెగగానే విల్లుఅంచు దవడలను నీల్చివేసి తలనడుముగా దూసుపోయింది. అప్పుడు నక్క ఆ బాధచే మరణించింది అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను. 'అతిత్పష్టా న కర్తవ్యా అత్యాశపడరాదు' అని. అతడు (బ్రాహ్మణుడు) మరలా ఇలా అన్నాడు, 'ఓ బ్రాహ్మణీ! నీవు వినలేదా !

ప్రాణికి గర్భంలో ఉండగానే ఆయువు, కర్మ, ధనం, విద్యా, మరణం ఈ అయిదూ నిశ్చయింపబడుతాయి. (84)

మూ. అదైవం సా తేన ప్రబోధితా బ్రాహ్మణ్యాహ- 'యద్యేవం తదస్తి మే గృహే శ్రోకస్తిలరాశిః. తతస్తిలాం ల్లజ్జిత్యా తిలచూర్ణేన బ్రాహ్మణం భోజయిష్యామి' ఇతి. తతస్తద్వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణో గ్రామాంతరం గతః. సాఽపి తిలానుష్ఠోదకేన సమృద్ధ్య కుటిత్వా సూర్యాతపే దత్తవతీ. అత్రాస్తరే తస్యా గృహకర్మవ్యగ్రాయాస్తిలానాం మధ్యే కశ్చిత్ సారమేయో మూత్రోత్సర్గం చకార. తం దృష్ట్వా సా చింతితవతీ- అహో, సైపుణ్యం వశ్యపరాజ్ఞుభీ భూతస్య విధేః. యదేతే తిలా అభోజ్యాః కృతాః. తదహమేతాన్ సమాదాయ కన్దచిద్గృహం గత్వా లుక్చ్యంతైరలుక్చ్యతానానయామి. సర్వోఽసి జనోఽనేన విధినా ప్రదాన్యతి' ఇతి.

అ. అంత బ్రాహ్మణుడు ఇలా బోధింపగా బ్రాహ్మణి ఇలా అంది. 'ఈ విధంగా అయితే (దానానికి ఇంత పుణ్యఫలం ఉంటే) నా యింటిలో కొద్దిగా నువ్వులు ఉన్నాయి- వాటిని శుభ్రంచేసి ఆ సూపు అవ్వండితో బ్రాహ్మణుని భోజనం ఏర్పాటు చేస్తాను.' అప్పుడు ఆ మాటవిని బ్రాహ్మణుడు గ్రామం వెళ్లాడు. అమెయూ సూపులను వేడినీటిలోవేసి పిసిగి కూడించి వెలుపలికి తీసి ఎండలో అరబెట్టింది. పిమ్మట అమె ఇంటిపనులలో మునిగియుండగా (తటాచన) ఒకకుక్కవచ్చి ఆ సూపులపై మూత్ర విసర్జనం చేసింది, దానిని గాంచి అమె ఇలా విచారించింది- 'అయ్యో, ప్రతికూలం అయిన

విధి (యొక్క) నైపుణ్యం చూడండి. ఈ సువులు తినడానికి అయోగ్యులుగా చేయబడ్డాయి. కనుక నేను వీటిని తీసికొని ఎవరి యింటికైనా పోతాను. శుభ్రమైన పీచికి బదులుగా శుభ్రం చేయబడని వాటిని తిస్తాను. ఈ పద్ధతినే ఎవరైనా నాకు (వేతనావులు) ఇవ్వగలరు.

మూ. అథ యస్మిన్ గృహేఽహం భిక్షార్థం ప్రవిష్టస్తత్ర గృహే సాఽపి తిలానాదాయ ప్రవిష్టో విక్రయం కర్తుమ్. ఆహ చ- గృహ్లాతు కశ్చిదలుఞ్చితైర్దుఞ్చితాంస్తీలాన్. అథ తద్గృహగృహిణీ గృహం ప్రవిష్టా, యావదలుఞ్చితైర్దుఞ్చితాన్ గృహ్లాతీ, తావదస్యాః పుత్రేణ కామన్దకీశాస్త్రం దృష్ట్వా వ్యాహృతమ్- 'మాతః, అగ్రాహ్యః ఖల్విమే తిలాః. నాస్యా అలుఞ్చితైర్దుఞ్చితా గ్రాహ్యః. కారణం కించిద్బువివ్యతి. తేనైషాఽలుంచితైర్దుంచితాన్ ప్రయచ్ఛతి. తచ్ఛ్రుత్వా తయా పరిత్యక్తాస్తే తిలాః. అత్ఽహం బ్రవీమి- 'నాకస్మాచ్ఛాణ్డలీ మాతః' ఇతి.

ఆ. నేను ఏ ఇంటికి భిక్షకై వెళ్లానో ఆ యింటికే ఆమె సువుల విక్రయానికి (మార్పుచేయడానికి) వచ్చింది. ఇలా చెప్పింది ఎవరైనా ఈ శుభ్రం చేసిన నూపులు తీసికొని శుభ్రం చేయని నూపులు ఇవ్వండి' దానిని విని ఆ యింటి ఇల్లాలు ఇంటిలోనికి వెళ్లింది. శుభ్రంచేయని నూపులు తెచ్చి శుభ్రం చేసిన నూపులు తీసికొనడానికి సిద్ధపడింది. ఇంతలో ఆమె పుత్రుడు కామన్దకీశీతిశాస్త్రం పఠిస్తూ ఇలా అన్నాడు. 'అమ్మా ఈ సువులు గ్రహింపదగినవి కావు. ఈమెకు అశుభమైన నూపులు ఇచ్చి (ఈమెనుండి) శుభ్రంచేసినవి గ్రహింపవద్దు. కారణం ఏదో ఉంటుంది. అందువల్లనే ఈమె శుభ్రంచేసిన వాటిని శుభ్రంచేయనివాటికి ఇస్తూ ఉంది. దానిని విని ఆమె ఆ సువులను వదలివేసింది. అందుచే నేను (బృహత్ సిక్కు) 'నాకస్మాచ్ఛాణ్డలీ మాతః' అని చెప్పుచున్నాను.

మూ. ఏవముక్త్యా న భూయోఽపి ప్రాహ- 'అథ జ్ఞాయతే తస్య క్రమణమార్గః'? తామ్రచూడ ఆహ 'భగవన్, జ్ఞాయతే, యత ఏకాకీ న సమాగచ్ఛతి. కిన్త్వసంఖ్యాయూథపరివృతః పశ్యతో మే పరిభ్రమన్నితస్తతః

సర్వజనేన సహృగచ్ఛతి. యాతి చ. అభ్యాగత ఆహ- 'అస్తీ కిందిత్ ఖనిత్ర కమ్? న ఆహ- 'బాధమస్తీ. ఏషా సర్వలోహమయీ స్వహస్తీకా. అభ్యాగత ఆహ- తతః ప్రత్యూషే త్వయా మయా సహ స్థాతవ్యమ్, యేన ద్వావపీ జన చరణామలినాయాం భూమౌ తత్పదానుసారేణ గచ్ఛావః.

అ. ఈ కథచెప్పి అతడు (బృహత్స్పిక్కు) మరలా అడిగాడు- అది తిరిగే దారి తెలియునా?

తామ్రచూడుడు- 'భగవన్! తెలియును. అది ఒంటరిగాచాడు. చెక్కలేనంత గుంపుతోగూడి వస్తుంది, పోతుంది.

బృహత్స్పిక్కు- త్రవ్వటకు ఏదేని సాధనం ఉందా?

తామ్ర- ఆ, ఉంది. పూర్తి ఇసుపదై న త్రవ్వకోల (గుద్దలి) కలదు.

బృహ- అయితే ప్రాతఃకాలాన నీవు నాతోపాటు ఉండుము, మనం ఇరువురం మనుష్యుల అడుగులచే ఎలుకలుపోయిన దారి చెడిపోకముందే వాటి అడుగులను బట్టి పోవుదము.

మూ. మయాఽపి తద్వచనమాకర్ణ్య చింతితమ్- 'అహో, వినష్టోఽస్మి యతోఽన్య సాభిప్రాయవచాంసి శ్రూయస్తే. నూనం యథా నిధానం జ్ఞాతం తథా దుర్గమవ్యస్మాకం జ్ఞాన్యతి. ఏతదభిప్రాయాదేవ జ్ఞాయతే. ఉక్తజ్ఞా-

శ్లో. సకృదపి దృష్ట్వా పురుషం విబుధా జానంతి సారతాం తస్య

హస్తతులయాఽపి నపుణాః పలప్రమాణం విజానన్తి.

85

అ. నేనును (హిరణ్యకుడు అను నేను) అతనిమాట విని ఇలా విచారించాను 'అయ్యో వినాశం పొందాను. ఇతని మాటలు ఎంతో భావపూర్ణంగా వినబడుచున్నాయి' ఎలా నిధిని (నేనుదాచిన అనారనిధిని గుర్తించాడో అలాగే మా బొటెయనుగూడ తెలిసికొనగలడు, ఇది ఇతని మాటవల్లనే తెలుస్తుంది. విజ్ఞాలు అన్నారు-

విద్వాంసులు ఎవనినైన ఒక సాధిచూడగానే అతని శక్తిని తెలిసికోగలరు, నేర్పరులు సుచర్ఛాదికం చేతితో అలా ఎత్తిచూచితే అది ఎన్ని పలాల బరువు ఉందో గ్రహిస్తారు. (85)

శ్లో. వాఙ్మేవ సూచయతి పూర్వతరం భవిష్యం

పుంసాం యదన్యతనుజం త్వశుభం శుభం వా.

విజ్ఞాయతే శిశురజాతకలాపచిహ్నః

ప్రత్యుద్గతైరపసరన్ సరలః కలాపీ.

86

అ. మానవులకు పూర్వజన్మ కర్మను అనుసరించి ఈ జన్మలో జనించిన కోరికయే రాబోయే మంచినిగాని చెడ్డనగాని సూచిస్తుంది. పింఛరూపం అయిన చిహ్నం ఏర్పడకపోయినా నెమలిపిల్ల, తన అందమైన తీవితో గూడిన అడుగులతో నడుస్తూ 'జిది నెమలి' అని తెలియబడుచున్నది.

మూ. తతోఽహం భయత్రస్తమనాః సపరివారో దుర్గమార్గం పరిత్యజ్యాన్యమార్గేణ గస్తుం ప్రవృత్తః. సపరిజనో యావదగ్రతో గచ్ఛామి, తావత్ సమ్ముఖో బృహత్కాయో మార్జారః సమాయాతి. న చ మూషక-బృన్దమవలోక్య తన్మధ్యే సహసోత్పపాత. అథ తే మూషకా మాం కుమార్గగామినమవలోక్య గర్హయంతో హతశేషా రుధిరప్లావితవసున్ధరాస్తమేవ దుర్గం ప్రవిష్టాః, అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

శ్లో. ఛిత్వా పాశమపాన్య కూటరచనాం భక్త్యా బలాద్వాగురాం

వర్యన్తాగ్నిశిఖా-శలావ-జటిలాన్నిర్గత్య దూరం వసాత్.

వ్యాధానాం శరగోచరాదపి జవేనోత్పత్య ధావన్ మృగః

కూపాస్తః పతితః కరోతు విఘరే కిం వా విధౌ పౌరుషమ్.

87

అ. అప్పుడు నేను మిక్కిలి భయపడిన మనస్సుతో బొరియ (దుర్గ మర్గం) వదిలాను. వేటదారిన పరివారంతో పోసాగాను. కొంతమందికు అలా పోయానో లేదో స్థూలశరీరంతో ఒక పిల్లి ఎదురైంది ఎలుకిలగుంపును చూచింది. వెంటనే వాటి నడుమ దూకింది. అంత ఆ ఎలుకలు వెనుదారిలో పోయిన నన్ను చూచిస్తూ భావగా మిగిలినవి నెత్తుబిటో భూమిని తడుపుచూ (శరీరం నుండి నెత్తురు కాలచుండగా) అదే జ్వరియలో దూరాయి, పెద్దలు ఈ విషయంలో చక్కగా చెప్పారు—

ఒక లేడి, వేటకానివలకు త్రింతుకొంది. చుట్టుకొనిన కంచెను తొలగింపుకొంది.

ఉచ్చులను బలంచూపి ముక్కలు చేసింది. దావున ఉండే (అగ్నిజ్వాలాసమాహ దుర్గమారణ్యాన్ని) అగ్నిజ్వాలల సమాహంచే దుర్గమం అయిన అడవిని దాడిదూరంగా వచ్చింది. ఇంతలో వేటకాండ్రు బాణప్రయోగం చేయగా వేగంగా ఎగిరి గుఱిని తప్పించుకొంది. ఇలా అన్ని తొలగించుకొని పలుగిత్తివస్తూ బావిలో పడింది. దైవం ప్రతికూలం అయినప్పుడు కేవలపురుషవ్రత్యం ఏమి సాధింపగలదు? (87)

మూ. అథాహమేకోఽన్యత్ర గతః. శేషా మూఢతయా తత్త్రైవ దుర్గే ప్రవిష్టాః. అత్రాంతరే న దుష్టపరివ్రాజకో దుధిరభిన్దుచర్చితాం భూమిమవ లోక్య తేనైవ దుర్గమార్గేణాఽగత్వోపస్థితః. తతశ్చ స్వహస్తికయా ఖనితు మాకర్ణః. అథ తేన ఖనతా ప్రాప్తం తన్నిధానం, యస్యోపరి సదైవాహం కృతవసతిః, యస్యోష్మణా మహాదుర్గమవి గచ్ఛామి. తతో హృష్టమనాస్తామ్ర చూడమిదమూచేఽభ్యాగతః- 'భో భగవన్, ఇదానీం స్వవీహి నిశ్శుక్కుః. అస్యోష్మణా మూషకస్తే జాగరణం సమ్పాదయతి.' ఏవముక్త్యా నిధానమాదాయ మరాభిముఖం వ్రస్థితౌ ద్వావపి.

ఆ. అంత నేను ఒంటరిగా మఱియొక చోటికిపోయాను. మిగిలిన ఎలుకలు మూర్ఖంగా అదే బొటియలో దూరాయి. ఇంతలో ఆ దుష్టసన్యాసి నెత్తిటిబొట్టు గుర్తుం తోడి నేలను చూచాడు. వాడిసన్ననరించి బొటియను (దుర్గం) చేరాడు. అచ్చట నిలి చాడు. ఏమ్మట గుడ్డేటితో శ్రవ్వసాగాడు. శ్రవ్వచూ నేను ప్రోగుచేసిన నిధిని (ఆహారాది సామగ్రిని) చూచాడు. దానిమీదనే నేను నిత్యం నివసించేవాణ్ణి. దాని బలంవల్లనే మహాదుర్గమప్రదేశం కూడ పోయేవాడిని. ఆ నిధినిగాంచి అతిథి (బృహత్స్పికుక్కు) సంతోషించి తామ్రచూడునితో ఇలా అన్నాడు- 'ఓ వూజ్యుడా! ఇక నిశ్చింతగా నిద్రింపుము. దీని (నిధియొక్క) బలంవల్లనే ఎలుక నీకు నిద్ధురలేకుండ చేస్తూ ఉంది.

ఇలా అని నిధిని తీసికొని ఇరువురూ మరానికి బయలుదేరారు.

మూ. అహమవి యావన్నిధానరహితం స్థానమాగచ్ఛామి, తావదరమ జీయముద్వేగకారకం తత్స్థానం వీక్షితుమవి న శక్నోమి. అచిన్తయత్పా కిం కరోమి? కృతగచ్ఛామి? కథం మే స్యాన్యనసః ప్రశాన్తిః? ఏవం చిన్తయతో

మహాకష్టేన న దివసో వ్యతీక్రాంతః. అథాంతవిత్తేఽర్కే సోద్యోగో నిరుత్సాహస్తస్మిన్ మలే నపరివారః ప్రవిష్టః.

అ నేనూ ఆ పదేశానికీ వచ్చాను. అది నిధిపోవడంతో కళావిహీనమై బాధాకరంగా ఉంది. దాన్ని చూడలేకపోయాను. ఇలా విచారించాను- 'ఏమి చేయాలి? ఎచ్చటికి పోవాలి? ఎలా నామనస్సుకు ప్రశాంత లభిస్తుంది? ఇలా విచారిస్తూ మెక్కిలి తవ్వంగా ఆపగలు గడిపాను. ప్రౌఢ్యగుంకగానే బాధతో నిఁత్సాహంగా (మిగిలిన) పరిజనం వెంటరాగా ఆ మఠంలో శ్రవణేశించాను.

మూ. అహోన్మత్పరిగ్రహశబ్దమాకర్ష్య తామ్రచూడోఽపి భూయో భిక్షాపాత్రం జర్జరపంశేన తాడయితుం ప్రవృత్తః. అథాసావభ్యాగతః ప్రాహ- 'సఖే, కిమద్యాపి నిశ్శుక్లం న నిద్రాం గచ్ఛసి?' స ఆహ- 'భగవన్, భూయోఽపి సమాయాతః నపరివారః న దుష్టాత్మా మూషకః. తద్భయాజ్జర్జరపంశేన భిక్షాపాత్రం తాడయిమి'. తతో విహస్వాభ్యాగతః ప్రాహ- 'సఖే, మాభ్రైష్టిః. విత్తేన సహ గతోఽస్య కూర్ధనోత్సాహః. సర్వేషాం జస్తానామియమేవ స్థితిః. ఉక్తశ్చ-

శ్లో. యదుత్సాహీ సదా మర్త్యః పరాభవతి యజ్ఞనాన్
యదుద్ధతం వదేద్వాక్యం తత్సర్వం విత్తజం బలమ్.

88

అ మా పరిజన (నేవకజన) శబ్దం చిని తామ్రచూడుడు మరల భిక్షాపాత్రను పాతవెదురుకట్టతో కొట్టసాగాడు. అప్పుడు ఆ అభ్యాగతుడు అడిగాడు- 'మిత్రమా! ఎందుకు నేడునూ నిస్సంకోచంగా సిద్ధించడం లేదు? అతడు (తామ్రచూడుడు) చెప్పాడు- 'భగవన్, ఆ దుష్టమూషికం మరల పరివార సమేతంగా వచ్చింది. దాని భయంవల్ల పాతవెదురుకట్టతో భిక్షాపాత్రను కొట్టచూస్తాను.' అంతట నవ్వి అభ్యాగతుడు (బృహత్స్పేక్షకు) ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా! భయపడకుము. భవంతోబాటు దాని ఎగిరే ఉత్సాహంకూడ పోయింది. అన్నిప్రాణుల అవస్థయూ ఇంతే. విజ్ఞులు అన్నారు-

మానవుడు ఉత్సాహంగా ఉండడం, ఇతర మానవులను పరాభవించడం,

గర్వంగా మట్లాడడం ఇదంతా ధనంవల్ల వుట్టిన బలమే. (88)

మూ. అథాహం తత్రుత్వా కోపావిష్టో భిక్షాముద్దిశ్య విశేషాదుత్కుర్తితోఽప్రాప్త ఏవ భూమా నివతితః. తత్రుత్వాఽసౌ మే శత్రుర్విహస్య తామ్రచూడమువాచ - 'భోః పశ్య పశ్య కౌతూహలమ్. ఆహ చ-

శ్లో. అర్థేన బలవాన్ సర్వోఽవ్యర్థయుక్తః స పజ్జితః

పశ్యేనం మూషకం వ్యర్థం సజాతేః సమతాం గతమ్.

89

అ. నేను దానిని విన్నాను, కోపావేశం పొందాను, శక్తినింతా ఉపయోగించి భిక్షాపాత్రనుద్దేశించి ఎగిరాను, కాని పాత్రను చేరకయే భూమిపై పడిపోయాను. దానిని (వడినశబ్దం) విని ఆ నా శత్రువు (బృహత్స్పిక్కు) నన్ని తామ్రచూడనితో ఇలా అన్నాడు - 'మిత్రమా, చూడుము, ఆశ్చర్యం చూడు' - (ఇలా అని మరల) చెప్పాడు -

అందరు ధనంచేతనే బలవంతులు అగుదురు. ధనంగలవాడే పండితుడు. చూడుము - ధనంపోవడంతో ఈఎలుక, తన జాతి ఎలుకలతో సమానం అయింది (89)

మూ. తత్ స్వపిహి త్వం గతశక్తః. యదస్మోత్పతనకారణం తదాఽఽవయోర్హస్తగతం జాతమ్. అథవా సాధ్విదముచ్యతే -

శ్లో. దంష్ట్రావిరహితః సర్వో మహానో యథా గజః

తథాఽర్థేన విహీనోఽత్ర పురుషో నామధారకః.

90

అ. అందుచే నీవు సంశయం వీడి సిద్ధింపుము. దీని ఎగిరే బలకారణం అయిన (దీని) నిధి మన ఇరువురి చేతులలోనికి వచ్చింది. పెద్దలు చక్కగాచెప్పారు -

ఈ ప్రపంచంలో కోరలు విరిగినపాము, మదంపోయిన ఏనుగు, ఎలా నామమాత్రానికే అగునో, అలాగే ధనంపోగొట్టుతున్న పురుషుడూ నామమాత్రానికే అగును (90)

మూ. తత్రుత్వాఽహం మనసా విచిన్తితవాన్ - 'యతోఽఙ్గాలిమాత్ర మవీ కూర్దనశక్తిర్నాస్తి, తద్ధిగర్థహీనస్య పురుషస్య జీవితమ్. ఉక్తజ్ఞా -

శ్లో. అర్థేన చ విహీనస్య పురుషస్యాలపమేధసః

ఉచ్చిద్యన్తే క్రియాః సర్వా గ్రీష్మే కుసరితో యథా.

91

అ. ధనహీనుడూ అందువల్లనే అల్పబుద్ధియూ అయిన మానవుని పనులు అన్నీ ఎండకాలంలోని చిన్న నదులలోని నీరువలె విచ్చిన్నాలు అగును.

శ్లో. యథా కాకయవాః ప్రోక్తా యథారణ్యభవాస్తీలాః

నామమాత్రా న సిద్ధో హి ధనహీనాస్తథా సరాః. 92

అ. ఏలాగు కాకయవదాన్యం, అడవి నువ్వులు పెరునకేగాని ఏ కార్యమునకు ఉపయోగపడవో, అలాగే ధనంలేని మానవులును ఎందుకూ పనికిరారు.

శ్లో. సంతోషి న హి రాజస్తే దరిద్రస్యేతరే గుణాః

ఆదిత్య ఇవ భూతానాం, శ్రీరుజానాం ప్రకాశినీ. 93

అ. దరిద్రునికి ఇతర నదులకా లెన్నియున్నా, అవి ప్రకాశింపవు. సూర్యుడు సర్వభూతాలను ప్రకాశింపజేయునట్లు, లక్ష్మి, అన్ని గుణాలను ప్రకాశింపజేయును.

శ్లో. న తథా బాధ్యతే లోకే ప్రకృత్యా నిర్ధనో జనః

యథా ద్రవ్యాణి సమ్రూప్య తైర్విహీనోఽసుభే స్థితః. 94

అ. ఈ లోకంలో మొదట ధనం సంపాదించి దాన్ని పోగొట్టుకొని సుఖ హీనంగా ఉండే మానవుడు బాధపడినంతగా, సహజంగా ధనహీనుడైన మానవుడు బాధ నొందడు.

శ్లో. శుష్కస్య కీటపూతస్య వహ్నిరగస్త్య నర్వతః

తరోరహ్యాక్షరస్థస్య వరం జన్మ న చార్థినః. 95

అ. ఎండినదీ, పురుగులచే తొలవబడినదీ, అన్నివైపులా అగ్నిచే కాలబడి నదీ, చవిటి నేలలో ఉన్నదీ అయిన వృక్షం జన్మ, యాచకుని జన్మకంటె ఎంతో శ్రేష్ఠం.

శ్లో. శజ్జనీయా హి సర్వత్ర నిష్ప్రతాపా దరిద్రతా

ఉపకర్తుమపి ప్రాప్తం నిన్దం సన్త్యజ్య గచ్ఛతి. 96

అ. శక్తిరహితం (నిష్ప్రతాపం) అయిన దారిద్ర్యం సందేహంన్నీటికీ గుణి అగుచున్నది. దరిద్రుడు ఇతరునికి ఏదేని ఉపకారం చేయడానికి పోయినా, 'నాది ఏది కోరునో' అని శంకించి, ప్రపాదు అతనిని (దరిద్రుని) దగ్గరకు రానివ్వడు (వదలిపెట్టును.)

శ్లో. ఉన్న మౌన్నమ్య తత్తైవ నిర్ధనాసాం మనోరథాః

హృదయేష్యేవ లీయంతే విధవాశ్రీస్తునావిహ.

97

అ. విధవలారీ చన్నుత వత దరిదుని కోరికలు మనస్సులో పొంగి పొంగి పొరలి ఆచ్ఛనే అణగారి పోతాయి.

శ్లో. వ్యక్తేపి వానరే నిత్యం దౌర్గత్యతమసావృతః

అగ్రతోపి నీతో యత్నాన్న కేనాపీహ దృశ్యతే.

98

అ. ఈ ప్రపంచంలో దరిద్రం అనే నీటిటిచే కప్పబడిన మానవుని పగలు స్పృహగావచ్చినా, ఎదురుగా ఉన్నా, ప్రయత్నపూర్వకంగానైనా ఎవడూ చూడడు.

మూ. ఏవరి విరిష్టాహం భగ్నోత్సాహస్తన్నిధానం గణ్ణోపథానీకృతం దృష్ట్యా స్వం దుర్గం ప్రభాతే గతః. తతశ్చ మద్యుత్థాః ప్రభాతే గచ్ఛంతో మితో జల్పంతి— 'అహో, అనమర్థోఽయముదరపోషణేఽస్మాకమ్. కేవలమన్య పృష్టలగ్నానాం బిడాలాదివిపత్తయః. తత్కమనేనారాధితేన? ఉక్తజ్ఞ—

శ్లో. యత్సకాశాన్న లాభః స్యాత్ కేవలాః స్యుర్విపత్తయః

స స్వామీ దూరతస్యాజ్యో విశేషాదనుజీవిభిః.

99

అ. ఇలా విరిపించి నేను నిర్వత్సాహం పొందాను, నా నిధి వారి చేంవలకు దిండుగా ఉండకం చూచాను. వేకువన నా దుర్గం (బోరియ) చేరాను. అప్పుడు నా సేవకులు వేకువవేళ వెళ్లమ తమలో తాము, ఇలా మాటాడుకొంటున్నారు— 'అయ్యో, ఇతడు మన పొట్టనింపుటకు (మనల పోషించుటకు) అనమర్థుడు. ఇతని వెంటపోయేవారికి పిట్టి మొదలైన వానివలన ఆపదలు 'లిపు' అందుచే ఇతని ఆరాధించడంవలన లాభం ఏముంది? ఎఱ్ఱలు అన్నారు—

ఏ ప్రభువువలన లాభంలేదో, ఆపదలు మాత్రం సంభవిస్తాయో, అలాంటి ప్రభువును సేవకులు విశేషించి దూరం నుండియే విడిచి పెట్టాలి. (9౪)

మూ. ఏవం లేషాం వదాంసి శ్రుత్వా స్వదుర్గం ప్రవిష్టోఽహమ్. యావన్న కశ్చిన్తమ సమ్ముఖేఽభ్యేతి తావన్మయా చిన్తితమ్— దిగియం దరిద్రతా, అథవా సాధ్విదముచ్యతే—

శ్లో. మృతో దరిద్రః పురుషో మృతం మైథునమప్రజమ్

మృతమశ్రోత్రియం శ్రాద్ధం మృతో యజ్ఞస్సదక్షిణః.

100

అ. ఇలా వారి మాటలను విసి నేను నా కొడుకు (బొటియను) ప్రవేశించాను. ఎవడూ నా యెదుటకు రాలేదు. అప్పుడు నేను ఇలా చింతించాను, 'చీ' దరిద్రం. ఈ విషయంలో పెద్దలు చక్కగా చెప్పారు—

దరిద్రుడైన పురుషుడు, సంతానం గల్గింపజాలని మైథునం, (దాంపత్యం) వేదవేత్తలేని శ్రాద్ధకర్మ, దక్షిణలేని యజ్ఞం, ఇవన్నీ మృతతుల్యాలు - అనగా నిష్ఫలాలు.

మూ. ఏవం మే చిన్తయతనే భృత్యా మమ శత్రూణాం సేవకా జాతాః. తే చ మామేకాకినం దృష్ట్వా విదమ్భునాం కుర్వన్తి. అథ మయైకాకినా యోగ నిద్రాం గతేన భూయో విచిన్తితమ్— య తస్య కుతపస్వినః సమాశ్రయం గత్వా తద్రజ్జోపధానవ ర్తికృతాం విత్తపేటీం శనైః శనైర్విదార్య తస్య నిద్రా వశం గతస్య స్వదుర్గే తద్విత్తమానయామి. యేన భూయోఽపి మే విత్తప్రభా వేణాఽధిపత్యం పూర్వవద్భవిష్యతి. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. వ్యథయంతి పరం చేతో మనోరథశతైర్జనాః

నానుష్ఠానైర్దైర్ఘ్యేనాః కులజా విధవా ఇవ.

101

అ. నేను ఇలా పిచారిస్తూ ఉండగా నా అనుచరులు నా శత్రువులకు సేవకులు అయినారు. మరియు ఒంటరిగా ఉండే నన్ను చూచి పరిహసింపసాగారు. అప్పుడు ఒంటరినైన నేను యోగనిద్రలో (కన్నులు మూసికొని ఏకాగ్రంగా) ఇలా విచారించాను— 'ఆ దుష్టతాపనుడు ఉండేచోటుకు పోతాను, అతడు గాఢ నిద్రలో ఉండడం గుర్తిస్తాను. అతడు మిథునగా చేసికొనిన ధనపేటికను (ధనం పెట్టెను) మెల్ల మెల్లగా చేచిస్తాను. ఆ ధనాన్ని నా దుర్గానికి (బొటియకు) తెస్తాను. ఆ ధన ప్రభావంచే నాకు మరల మొదటివలె ఆధిపత్యం (రాజతీకం) లభిస్తుంది. పిజ్జలు అన్నాడు—

ధనహీనులైన మానవులు, సత్కుల సంజాతలైన విధవంవలె వందల కొలది క్రోరికలతో కేవలం మనస్సుకు వాధ గల్గిస్తుంటారు. తమ క్రోరికలను ఆచరణ ద్వారా పూర్తిచేసికొని జనందింపజాలరు. (101)

శ్లో. దౌర్గత్యం దేహినాం దుఃఖమవమానకరం పరమ్

యేన స్వైరపి మన్యంతే జీవన్తోఽపి మృతా ఇవ.

102

అ. దరిద్రత మానవులకు దుఃఖాన్ని మిక్కిలి అవమానాన్ని గల్గిస్తుంది. దరిద్రులు జీవించియుండియూ తమవారిచేతనే మృతులుగా తలంపబడుతారు.

శ్లో. దైన్యస్య పాత్రతామేతి పరాభూతేః పరం పదమ్

విపదామాశ్రయః శశ్వద్దౌర్గత్యకలుషీకృతః.

103

అ. దరిద్రతచే మినుదైన మానవుడు, నిత్యం దీనతకు పాత్రుడు, తిరస్కారానికి ముఖ్యస్థానం, ఆపదలకు ఇల్లు అగును.

శ్లో. లజ్జంతే బాన్ధవాస్తేన సమృద్ధం గోపయంతి చ

మిత్రాణ్యమిత్రతాం యాంతి యన్య న స్యుః కపర్దకాః.

104

అ. ఎవని వద్ద వైసలు (కపర్దకములు) ఉండవో వానిని గాంచి బంధువులు సిగ్గుపడుదురు. బాంధవ్య సంబంధాన్ని దాచిపెట్టుదురు. మిత్రులు శత్రువులు అగుదురు.

శ్లో. మూర్తం లాఘవమేవై తదపాయానామిదం గృహమ్

పర్యాయో మరణస్థాయం నిర్ధనత్వం శరీరిణామ్.

105

అ. ఈ దరిద్రత, మానవులకు రూపుదాల్చిన లాఘవం, (చులకన బావం) ఆపదలకు ఇది ఇల్లు, చావునకు ఇది మారు పేరు.

శ్లో. అజాధూలిరివ త్ర సైర్మార్జసిరేణువజ్జనైః

దీపఖట్వోత్థచ్చాయేవ త్యజ్యతే నిర్ధనో జనైః.

106

అ. మేక నడిచేటప్పుడు లేచిన దుమ్మువలె, నీవురుతో ఊడ్చేటప్పుడు ఎగిరే ముఱికినివలె, క్రింద దీపం ఉండడంతో పైకి వచ్చిన మంచం నీడనువలె అమంగళంగా భావించి భయంతో జనులు దరిద్రుని పరిత్యజిస్తారు.

శ్లో. శౌచాఽవశిష్టయావ్యస్తి కిణ్చిత్కార్యం క్వచిన్మృదా

నిర్ధనేన జనేనైవ న తు కిణ్చిత్ ప్రయోజనమ్.

107

అ. శౌచక్రియ తర్వాత (అవయవాలు శుద్ధిచేసిన తర్వాత) మిగిలిన మట్టికైనా ఎచ్చటనైనా ఏదేని ఉపయోగం గల్గవచ్చును. కాని ధూమీనుడైన మానవుని వలన ఏ స్వల్పప్రయోజనం కూడ ఉండదు.

శ్లో. అధనో దాతుకామోఽపి సప్రమాప్తో ధనినాం గృహమ్

మన్యతే యాచకోఽయం ధిగ్ దారిద్ర్యం ఖలు దేహినామ్. 108

అ. ధనహీనుడు ఏదేని ఇచ్చుటకై ధనికుల ఇండ్లకు పోయినచో 'ఇతిదు యాచకుడే'. అని తలుస్తారు. ధీ మానవుల ఈ దరిద్రతకు ధిక్కారం.

మూ. అతో విత్తాపహారం విదధతో యది మే మృత్యుః స్యాత్, తథాపి శోభనమ్. ఉ క్తచ్ఛా-

శ్లో. స్వవిత్తహరణం దృష్ట్వై యో హి రక్షత్యనూన్నరః

పితరోఽపి న గృహ్ణంతి తద్దత్తం నలిలాజ్ఞానిమ్. 109

అందువల్ల ధనం తెచ్చే ప్రయత్నంలో నాకు మరణం సంభవించినా శుభమే.

విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవడు తన ధనం అవహరింప బడలించుచి ప్రాణాలను రక్షించుకొంటాడో, వాడు ఇచ్చే తర్పణజలాన్ని పితృదేవతలు గ్రహింపదు.

మూ. తథా చ—

శ్లో. గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ స్త్రీవిత్తహరణే తథా

ప్రాణాం స్త్యజతి యో యు తస్య లోకాః సనాతనాః 110

అ. అటులనే - గోరక్షణకై, బ్రాహ్మణరక్షణకై, స్త్రీ రక్షణకై, తన ధనం హరింపబడేటప్పుడు యుద్ధభూమిలో ఎవడు ప్రాణాలు వీడనో, వానికి అశ్వయ వ్యయ లోకాలు లభిస్తాయి. (వాడు స్వర్గానికి పోవును).

మూ. ఏవం నిశ్చిత్త్య రాత్రౌ తత్ర గత్వా నిద్రావశముపాగతస్య పేటి కాయాం మయా చిద్రం కృతం యావత్, తావత్ ప్రబుద్ధో దుష్టతాపనః తతశ్చ జర్జరవంశప్రహరేణ శిరసి తాడితః కథంబాహుః శేషతయా నిర్గతోఽహమ్, న మృతశ్చ. ఉ క్తచ్ఛా-

శ్లో. ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో దేవోఽపి తం లజ్ఘయితుం న శక్తః

తస్మాన్న శోచామి న విన్మయో మే యదన్మదీయం న హి తత్పరేషామ్.

కాకకూర్మ పృచ్ఛతః— 'కథమేతత్? హిరణ్యక ఆహ—

అ. ఇలా నిశ్చయించి రాత్రివేళ అచ్చటికి వెళ్లాను. సన్యాసి గాఢ నిద్రలో ఉండడం గుర్తించాను. కాని పెద్దెకు బెజ్జం వేయనంతలో అతడు మేల్కొన్నాడు. పాతవెదురు కట్టతో నా తలపై బాదాడు. ఏదో విధంగా ఆయువు మిగిలి ఉండడంతో చావక బయట పడ్డాను. విజ్ఞులు అన్నారు—‘మనుష్యుడు తన అదృష్టంలో (భాగ్యంలో) వ్రాసినది (ప్రాప్తవశ్య) వస్తువును పొందును. దైవం కూడ దాన్ని అతిక్రమింప జేయలేదు. అందువల్ల నేను దుఃఖింపను, నాకు ఆశ్చర్యంలేదు. ఏమి మనదో అది ఇతరులది కాజాలదు. (111)

కాకియు తాబేలు అడిగాయి— ‘ఇది ఎట్లు?’ హిరణ్యకుడు చెప్పాడు—

కథా-6

వణిక్పుత్ర-కథా

మూ. అస్తి కస్మింశ్చిన్నగరే సాగరగుప్తౌ నామ వణిక్. తత్సూనునా రూప్యకశతేన విక్రీయమాణపుస్తకం గృహీతమ్. తస్మింశ్చ లిఖితమస్తి—

శ్లో. ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో దేవోఽపి తం లబ్ధయితుం న శక్తః
తస్మాన్న శోచామి న విస్మయో మే యదస్మదీయం న హి తత్సరేషామ్.

అ. ఒకానొక నగరంలో సాగరగుప్తుడు అనే వ్యాపారి గలడు. అతని పుత్రుడు నూరు రూపాయలకు అమ్మబడి ఒక పుస్తకం కొన్నాడు. అందు ఇలా వ్రాయబడి ఉంది.

‘మానవుడు తన భాగ్యంలో ఉన్నదాన్ని పొందును. దేవుడును దాన్ని నిరోధింపలేడు. అందుకు నేను దుఃఖింపను. ఆశ్చర్యం పొందను. నాదైనది వదులది కాజాలదు.

మూ. తద్దృష్ట్యా సాగరదత్తేన తనుజః పృష్టః—‘పుత్ర! కియతా మూల్యేనైతత్ పుస్తకం గృహీతమ్.’ సోఽబ్రవీత్—‘రూప్యకశతేన. తచ్చుత్వా సాగరదత్తోఽబ్రవీత్— ‘ధిజ్ఞార్థ, త్వం లిఖితైకశ్లేషం రూప్యకశతేన యద్గృహ్లాసి, ఏతయా బుద్ధ్యా కథం ద్రవ్యోపార్జనం కరిష్యసి? తదద్య ప్రభృతి త్వయా మే గృహే న ప్రవేష్టవ్యమ్.’ ఏవం నిర్భర్త్య గృహాన్నిస్సారితః.

స చ తేన నిర్వేదేన విప్రకృష్టం దేశాంతరం గత్వా కిమపి సగరమాసాద్యావ
స్థితః. అథ కతివయదివనైస్తన్నగరనివాసినా కేనచిదసౌ పృష్టః - 'కుతో భవా
నాగతః? కిం నామధేయో వా? ఇతి. ఆసావబ్రవీత్ - 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే
మనుష్యః. అథాన్యేనాపి పృష్టేనానేన తదైవోద్ధరం దత్తమ్. ఏవశ్చ
తస్య సగరస్య మధ్యే ప్రాప్తవ్యమర్థ ఇతి తస్య ప్రసిద్ధం నామ జాతమ్.

అ. దానిని గాంచి సాగరదత్తుడు వుత్తుని అడిగాడు. - 'ఈ పుస్తకం ఎంత
వెలకు కొన్నావు'. అతడు (వుత్తుడు) చెప్పాడు - 'నూరు రూపాయలకు'. దానిని
విని సాగరదత్తుడు ఇలా అన్నాడు - 'ఛీ మూర్ఖుడా! ఒక శ్లోకం వ్రాయబడిన
పుస్తకం నూరు రూపాయలకు కొన్నావు. ఇలాంటి బుక్కితో ధనం ఎలా సంపాదిస్తావు.
అందుచే నేటినుండి నీవు నా యింటిలోనికి రావద్దు'. ఇలా బెడరించి ఇంటినుండి వెళ్ల
గొట్టాడు. అతడూ ఆ అవమానంవలన విరక్తితో చూరదేశం పోయాడు - ఏదో
నగరం చేరి నివసించసాగాడు. అంతకిన్ని దినాలకు ఆ నగరవాసి ఒకడు అడిగాడు -
'తాము ఎచ్చటినుండి వచ్చారు? పేరు ఏమి? ఇతడు చెప్పాడు - 'ప్రాప్తవ్యమర్థం
లభతే మనుష్యః' (మానవుడు ప్రాప్తవ్యమైన చస్త్రపును పొందును). తర్వాత మఱి
యొకడును అడుగగా ఇతడు అదే సమాధానం చెప్పాడు. ఇలా (చెప్పడంతో)
ఆ నగరంలో ఇతనికి 'ప్రాప్తవ్యమర్థుడు', అనే పేరు ప్రసిద్ధం అయింది.

మూ. అథ రాజకన్యా చస్త్రవతీ నామాభిరూపయావనసమ్పన్నా
సఖీద్వితియైకస్మిన్ మహాత్సవిదివసే నగరం నిరీక్షమాణాఽస్తి. తత్రైవ చ
కచ్ఛిద్రాజపుత్రోఽతీవదూవసమ్పన్నో మనోరమశ్చ కథమపి తస్యా దృష్టిగోచరే
గతః. తద్దర్శనసమకాలమేవ కుసుమబాణాఽహతయా తయా నిజసఖ్యభిహితా
'సఖి, యథా కిలానేన సహ సమాగమో భవతి. తథాఽద్యత్వయా యతితవ్యమ్
ఏవం చ శ్రుత్వా సా సఖీ తత్సకాశం గత్వా శీఘ్రమవాదీత్ - యదహం చస్త్ర
వత్యా తవాన్తికం ప్రేషితా. భణితం చ త్వాం ప్రతి, 'త్వయా యన్మమ త్వద్ద
ర్శనాన్మనోభవేన పశ్చిమావస్థా కృతా. తద్దది శీఘ్రమేవ మదంతికే న సమేష్యసి
తదా మే మరణం శరణమ్.' ఇతి శ్రుత్వా తేన ఖిహితమ్ - 'యద్యవశ్యం

మయా తత్రాగంతవ్యం తత్కథయ కేనోపాయేన ప్రవేష్టవ్యమ్. అథ సఖ్యాఽభి హితమ్— రాత్రౌ సౌధావలంబితయా దృఢనరత్రయా త్వయా తత్రారోఢ వ్యమ్.' సోఽబ్రవీత్— 'యద్యేవం నిశ్చయో భవత్యాస్తదహమేవం కరిష్యామి. ఇతి నిశ్చిత్య సఖీ చన్ద్రవతీసకాశం గతా.

అ. అంత ఒకప్పుడు ఆ నగరంలో ఏదో పెద్ద తిరుణాల (మహోత్సవం) జరిగింది. అప్పుడు నగరశోభను చూడడానికై రాజపుత్రికయైన చంద్రవతి చెలికత్తెను తోడుగా తీసికొని వచ్చింది. ఆ రాజకన్య సహజంగానే అందగత్తె. నూతన యౌవనం పొంగుతో మరింత అందంగా ఉంది. అలా నగరశోభను చూచే ఆమెకు రూపసంపద గల ఒక రాజపుత్రుడు ఏదో విధంగా (అకస్మాత్తుగా) కనబడినాడు. అతనిని చూడగానే ఆమె కామంచే పీడిత అయింది— చెలికత్తెతో ఇలా అంది— 'సఖీ, నేడు అతనితో నాకు సమాగమం గల్గేట్లు ప్రయత్నం చేయుము'. దానిని విని చెలికత్తె అతని వద్దకు వెంటనే పోయి ఇలా చెప్పింది— 'నన్ను చంద్రవతి నీ వద్దకు పంపింది. ఆమె నిన్ను ఉద్దేశించి ఇలా చెప్పింది— 'శీఘ్రంగా నా దగ్గరకు రావేని నాకు మరణమే శరణం?'. దానిని విని అతడు (రాజపుత్రుడు) అన్నాడు— 'నేను తప్పక అచ్చటికి రావలసి యున్నచో, నీ ఉపాయంతో (అంతపురం) ప్రవేశించాలో తెలుపుము'. అప్పుడు చెలికత్తె చెప్పింది— 'రాత్రివేళ ప్రాసాదానికి గట్టితాడు వేలాడుతూ ఉంటుంది. దానిని పట్టుకొని పైకి ఎక్కిరావాలి? అతడు అన్నాడు—' మీరు ఎలా నిశ్చయం చేస్తే నేను అలాగే చేస్తాను? ఇట్లు నిశ్చయం చేసుకొని చెలికత్తె చంద్రవతి దగ్గరకు పోయింది.

మూ. అథాఽగతాయాం రజన్యాం స రాజపుత్రః స్వచేతసా వ్యచింత యత్— 'అహో, మహాదక్షిణ్యమేతత్. ఉక్తం చ—

శ్లో. గురోః సుతాం మిత్రభార్యాం స్వామినేవక గేహినీమ్

యో గచ్ఛతి పుమాంల్లోకే తమాహుర్బహ్మమాతినమ్

112

అ. అంత రాత్రిరాగానే ఆ రాజపుత్రుడు తన మనస్సులో ఇలా తలచాడు. అయ్యో? ఇది చాల తగని పని. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఈ శ్లోకంలో ఎవడైతే గురుపుత్రితో, మిత్రుని భార్యతో, యజమాని

మిత్రప్రాప్తికమ్

293

భార్యతో, నేవకుని భార్యతో పొందు చేస్తాడో, వాడు బ్రహ్మహత్యతో నమానం అయిన పాపఫలం అనుభవిస్తాడు (112)

మూ. అవరం చ-

శ్లో. అయశః ప్రాప్యతే యేన యేన చాప్యగతిర్భవేత్

స్వార్థాచ్చ భ్రశ్యతే యేన తత్కర్మ న సమాచరేత్.

113

అ. పరియూ ఏ పసిచే అపకీర్తి, నీచయోనుల జన్మించడం, స్వర్గ సుఖ భ్రష్టతా సంభవిస్తాయో, ఆ పసిని చేయరాదు.

మూ. ఇతి సమ్యగ్విచార్య తత్సకాశం న జగామ. అథ ప్రాప్తవ్య మర్థః పర్యటన్ ధవలగృహే పార్శ్వే రాత్రావపలమృత-పరత్రాం దృష్ట్వా కౌతుకాఽవిష్టహృదయస్తామాలమ్యాధిరూఢః. తయా చ రాజపుత్ర్యా స ఏవాయ మిత్యాఽశ్వస్తచి త్రయా స్నాన-ఖాదన-పానాఽచ్చాదనాదినా సమ్మాన్య తేన సహ శయనతలమాశ్రితయా తదజ్ఞసంస్పర్శసజ్ఞాతహర్షరోమాఞ్చితగాత్రయో క్తమ్ - 'యష్ఠద్ధర్మనమత్రాఽనుర క్తయా మయాఽఽత్మా ప్రదత్తోఽయమ్. త్వద్వర్జమన్యో భర్తా మనస్యవీ మే న భవిష్యతి ఇతి. తత్కన్యాస్మయా సహ న బ్రవిషి? సోఽబ్రవీత్ - 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః.' ఇత్యుక్తే తయాఽన్యోఽయమితి మత్వా ధవలగృహదుత్తార్య ముక్తః. స తు ఖణ్డదేవ కులే గత్వా సుప్తః.

అ. ఇట్లు లెస్సగా విచారించి ఆమె వద్దకు పోలేడు. ప్రాప్తవ్య మర్థుడు రాత్రియందు తిరుగుచు ధవల సౌదం (తెల్లని భవనం) ప్రక్కన వ్రేలాడే త్రాడును చూచాడు. మనస్సులో కుతూహలం అవేగించింది. దాన్ని పట్టుకొని వైకి ఎక్కాడు. రాజకుమారియు 'అతడే ఇతడు' అని తలచింది. మిక్కిలి ఊరడిల్లింది (ఆనందం పొందింది). స్నాన భోజన పాన వస్త్రాదులతో అతనిని నత్కరించింది అతనితోబాటు శయ్యను చేరింది. అతని అపయన సంస్కర్మచే గల్గిన ఆనందంతో ఒడలు పులకరింపగా ఇలా అంది - 'మిమ్ము చూడగానే అనురి క్తిని (ప్రేమను) పొందాను. ఈ శరీరం మీకు అర్పించాను. మీరు తప్ప ఇతరుడు. మనస్సులోనూ నాకు భర్త కావాలను అట్టి యెడ

ఎందుకు నాతో మాట్లాడవు?'. అతడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః (మనుష్యుడు భాగ్యంలో ఉన్నదాన్ని పొందును)' ఇలా చెప్పగా (రాజపుత్ర) 'ఇతడు వేటేవాడు' అని తలంపించి, అతనిని ధవలి సౌధంనుండి క్రిందికి దించి వదలివేసింది. అతడూ వాడుపడిన దేవాలయంలోనికి పోయి నిద్రించాడు. (ఖండదేవుడు అనే దేశతామందిరం అనియూ కొందరు అందురు).

మూ. అథ తత్ర కయాచిత్ స్వైరిణ్యా దత్తనజ్జేతకో యావద్దృష్టపాశకః ప్రాప్తః, తావదసౌ పూర్వసః ప్రస్తేన దృష్టో రహస్యసంరక్షణార్థమభిహితశ్చ— 'కో భవాన్? సోఽబ్రవీత్— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః' ఇతి శ్రుత్వా దృష్టపాశకేనాభిహితమ్— 'యచ్ఛూన్యం దేవగృహమిదమ్. తదత్ర మదీయస్థానే గత్వా స్వవిహి' తథా ప్రతిపద్య స మతివివర్యాసాదన్యశయనే సుప్తః. అథ తన్య రక్షకన్య కన్యా వినయవతీ నామ రూపయాపనసమ్మన్నా కస్యాపి పురుషస్యానురక్తా నజ్జేతం దత్త్వా తత్ర శయనే సుప్తాఽఽసీత్. అథ సా తమాయాతం దృష్ట్వా 'న ఏవాయమన్మద్భల్లభ ఇతి రాత్రౌ ఘనతరాన్ధకారవ్యామోహితోత్థాయ భోజనాఽచ్చాదనాదిక్రియాం కారయిత్వా గాన్ధర్వవివాహేనాఽత్మానం వివాహయిత్వా తేన సమం శయనే స్థితా వికసితవదనకమలా తమాహ— 'కిమద్యాపి మయా సహ విశ్రబ్ధం భవాన్న బ్రవీతి'? సోఽబ్రవీత్— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః' ఇతి శ్రుత్వా తయా చింతితమ్— యత్కార్యమనమీక్షితం క్రియతే తస్యేద్భజ్నులవిపాకో భవతి' ఇతి. ఏవం విమృశ్య సవిషాదయా తయా నిస్సారితోఽసౌ.

ఆ. అంత నగర రక్షకుడైన కొత్వాలు ఏవో జారిణి (స్వైరిణి) చే సంకేతం పొందినవాడై అచ్చటికి (ఆ దేవాలయానికి) వచ్చాడు. అంతకు పూర్వమే నిద్రించెడి ఇతనిని చూచాడు. తన రహస్యం దాచేందుకై ఇలా అడిగాడు— 'తాము ఎవరు?'. అతడు చెప్పాడు— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః'— (మనుష్యుడు భాగ్యంలో ఉన్న దానిని పొందును). దానిని విని కొత్వాలు అన్నాడు— 'ఇది శూన్యమైన దేవాలయం. అందుచే ఇచ్చట (ఇచ్చటికి దగ్గర ఉండే) నా స్థానమున పోయి నిద్రింపుము'. అతడు

అటులనే అచ్చటికి పోయాడు— కాని పొరపాటున వేతే పడకపై శయనించాడు. (ఇటు) ఆ కొత్తలు పుత్రకయూ, అందగత్రయూ జవరాలూ అయిన వినయపతి అనే కన్యక ఎవనినో పురుషుని ప్రేమించినదై అతనిని అచ్చటికి రావలసినదిగా సంకేతం పంపి అపడక పైన శయనించి ఉంది. ఆమె వచ్చిన ఇతనిని చూచింది— రాత్రియందు కట్టిక నీకజ్జిపల్ల 'ఇతడే ఆ నా ప్రేమిడు'. అని ద్రవపడింది. లేచి భోజన వస్త్రాది సత్కారాలు చేసింది. గాంధర్వ పద్ధతిచే అతనిని వివాహమాడింది. అతనితో కలిసి ఆ శయనంపై కూర్చుండి విచ్చిన తామరవంజి మోముగలదై (అనందంతో) అతనితో ఇలా అంది— 'ఏమి ఇప్పటికీ తాము నాతో మనస్సు విప్పి (విశబ్దంగా) మాట్లాడరు'. అతడు ఇలా అన్నాడు— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః'. దానిని విని ఆమె ఇలా చింతించింది— 'చక్కగా అలోచింపక చేసిన పనికి ఇలాంటి పరిణామం లభిస్తుంది'. ఇలా తలంచి దుఃఖంతో అతనిని వెడలగొట్టింది.

మూ. స చ యావద్వీధీమార్గేణ గచ్ఛతి తావదన్యవిషయవాసీ వర క్తి ర్నిర్వామ వరో మహతా వాద్యశబ్దేనాగచ్ఛతి. ప్రాప్తవ్యమర్థోఽపి తైః సమం గస్తుమారబ్ధః. అథ యావత్ ప్రత్యాగన్నే లగ్నసమయే రాజమార్గానన్నశ్రేష్ఠిగృహద్వారే రచితమండపవేదికాయాం కృతకృతుకమగ్గలవేషా వజీ క్కుతాఽస్తి తావన్మదమత్రై హస్త్యారోహకం హత్వా వ్రణశృంజ్ఞనకోలాహలేన లోకమాకులయంస్తపేవోద్దేశం ప్రాప్తః. తం చ దృష్ట్వా సర్వే వరానుయాయినో వరేణ సహ వ్రణశృ దిశో జగ్ముః.

అ. అతడు రాజవీధిని పోవుచున్నాడు. ఇంతలో ఇతర ప్రాంత (ఇతర గ్రామ) నివాసి అయిన వరకీర్తి అనే పెండ్లి కూమారుడు గొప్ప మేళతాలతో ఊరేగింపుగా (ఆ వీధిలో) వస్తూన్నాడు. ప్రాప్తవ్యమర్థుడును ఆ పెండ్లి వారితో పోసాగాడు. మగ పెండ్లి వారి ఈ ఊరేగింపు లగ్నపువేళకు కొంచెం ముందుగా కళ్యాణ మండపం చేరింది. (ఇటు) పెండ్లి కూతురు శ్రీ సంతోషైన శ్రేష్ఠిగారి పుత్రుని. కన్యాదాత భవనం రాజ మిథిలోనే ఉంది. భవనముందె కళ్యాణ మండపం నిర్మించారు. పెండ్లికూతురు లగ్నపు వేళకు కొంత ముందుగానే వివాహమంగళవేషంతో కళ్యాణ వేదికను చేరింది. ఇంతలో ఒక ఏనుగు మత్తెల్లి చూపటివాణ్ణి చంపి (అదుపుదప్పి) చరింపసాగింది.

జనులు ప్రాణభయంతో పారిపోవడంవల్ల పెద్ద గగ్గోలు గందరగోలం చెలరేగింది. ఇలా భీకత్సం సృష్టించి ఆ మదవుచేసుగు వివాహవేదికను నశింపించింది. దానిని గాంచి వరునిపక్షం వారు వరునితోనూ కనబడకుండా నలుచెనలకు పారిపోయారు.

మూ. అథాస్మిన్నవసరే భయతరలలోచనామేకాకినీం కన్యామవలోక్య 'మా భైషీ, అహం పరిత్రాతా'— ఇతి సుధీరం స్థిరీకృత్య దక్షిణపాణౌ నక్లృత్య మహాసాహసికతయా ప్రాప్తవ్యమర్థః పరుషవాక్త్యైర్హస్తినం నిర్భర్త్సితవాన్. తతః కథమపి దైవయోగాదపాయే హస్తినీ స సుహృద్భాన్ధవేనాతిక్రాంతలగ్నసమయే వరకిర్తినాఽఽగత్య తావత్ తాం కన్యామన్య హస్తగతాం దృష్ట్వాఽభిహితమ్— 'భోః శ్వశుర, విరుద్ధమిదం త్వయాఽనుష్ఠితం యన్మహ్యం ప్రదాయ కన్యాఽన్యస్మై ప్రదత్తా' ఇతి. సోఽబ్రవీత్— 'భోః, అహమపి హస్తీభయవలాయితో భవద్భ్యః సహఽయాతో న జానే కిమిదం వృత్తమ్. ఇత్యభిదాయ దుహితరం ప్రస్తుమారభ్యః— 'వత్సే, న త్వయా సున్దరం కృతమ్. తత్కృత్యాం కోఽయం వృత్తాంతః? సోఽబ్రవీత్— 'యదహ మనేన ప్రాణసంశయాద్రక్షితా, తదేనం ముక్త్వా మమజీవన్త్యా నాన్యః పాణిం గ్రహీష్యతి' ఇతి. అనేన వార్తావ్యతికరేణ రజనీ పృష్టా.

అ. ఈ సందర్భంలో ప్రాప్తవ్యపర్థుడు (వేదిక పై) ఒంటరిగా ఉండునదీ, భయంచే చలించే కన్నులు గలదీ ఆయన కన్యకను చూచాడు— అధిక పరాక్రమంతో 'భయపడకుము, నేను నీకు రక్షకుడను', అని ధైర్యం గల్గించాడు. ఆమె కుడిచేతిని పట్టుకున్నాడు. మిక్కిలి సాహసంతో పరుషంగా ఏనుగును బెడరించాడు. అంత ఏదో విధంగా ఏనుగు తొలగిపోయింది. వివాహలగ్నం గూడ దాటిపోయింది. అప్పుడు (పెండ్లి కుమారుడైన) వరకిర్తి మిత్రులతో జంధువులతో వచ్చాడు.— పెండ్లి కూతురు చెయ్యి వెజేవానిచేతిలో ఉండడం చూచాడు. ఇలా (మామతో) అన్నాడు— 'మామా ! మీరు విరుద్ధంగా ప్రవర్తించారు. నాకు కన్యను వాగ్దానం (శిల్పితార్థం) చేసి ఇతరునికి ఇచ్చారు'. అతడు (కన్యాపిత) ఇలా అన్నాడు— 'నేను ఏనుగు భయంతో పణగిత్తి పోయి మీతో బాటు వచ్చాను. ఏమి జరిగిందో తెలియదు'. ఇలా అనిపృథికను అడిగదొడిగాడు— 'బిడ్డా ! నీ పని అందంగాలేదు. విషయం ఏమియో తెలుపుము'.

అమె ఇలా చెప్పింది— 'నేను ప్రాణాపాయస్థితిలో ఇరిసిచే రక్షించబడినాను. అందుచే నేను బ్రతికి ఉండగా వేడెవాని చెయ్యి వట్టుకొనను'. ఈ చర్యతో రాత్రి గడిచి పోయింది.

మూ. అథ ప్రాతస్తత్ర సజ్జాతే మహాజననముదాయే వారాష్మతికరం శ్రుత్వా రాజదుహితా తముద్దేశమాగతా. కర్ణపరమ్పరయా శ్రుత్వా దణ్డపాశక సుతాఽపి తత్రైవాఽగతా. అథ తం మహాజననముదాయం శ్రుత్వా రాజాఽపి తత్రాఽజగమ. (రాజా) ప్రాప్తవ్యమర్థం ప్రాహ— 'భోః, విశ్రబ్ధం కథయ. కీదృశోఽసౌ వృత్తాంతః?' అథ సోఽబ్రవీత్— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః' ఇతి. రాజకన్యా స్మృత్వా ప్రాహ— 'దేవోఽపి తం లబ్ధయితుం న శక్తః' ఇతి. తతో దణ్డపాశసుతాఽబ్రవీత్— 'తస్మాన్నశోచామి న విన్మయో మే' ఇతి. తమఖిలలోకవృత్తాంతమాకర్ణ్య వజిక్కునాఽబ్రవీత్— 'యదస్మదీయం న హి తత్పరేషామ్? ఇతి. తతోఽభయదానం దత్త్వా రాజా వృథక్ వృథక్ వృత్తాంతాన్ జ్ఞాత్వాఽవగతతత్త్వస్తస్మై ప్రాప్తవ్యమర్థాయ స్వదుహితరం సబహుమానం గ్రామసహస్రేణ సమం సర్వాలజ్ఞాపరివార యుతాం దత్త్వా త్వం మే వుత్తోఽసీతి నగరవిచితం తం యావరాజ్యేఽభి విక్రవాన్. దణ్డపాశకేనాపి స్వదుహితా స్వశక్త్యా వస్త్రదానాదినా సమ్భవ్యః ప్రాప్తవ్యమర్థాయ ప్రదత్తా.

అ. అంత తెల్లవారగనే జనులెందరో అచ్చట ప్రోగయ్యారు. ఈ విషయం విని రాజపుత్రక ఆ ప్రదేశానికి వచ్చింది. కర్ణపరంపరగాడిని చండ్రిపాశక (కొత్తాలు) పుత్రికయా అచ్చటికి వచ్చింది. అప్పుడు ఇలా జననముదాయం చేరడం విని రాజు కూడ అచ్చటికి వచ్చాడు. ప్రాప్తవ్యమర్థుని ఇలా అడిగాడు— 'ఓయీ, నిర్భయంగా చెప్పుము. విషయం ఏమిటి?' అందుకు అతడు చెప్పాడు— 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః' (=భాగ్యంలో ఉండేదాన్ని మానవుడు పొందును). రాజపుత్రక జ్ఞాపకం చేసికొని (స్మృతికి తెచ్చుకొని) ఇలా అంది— 'దేవోఽపి తం లబ్ధయితుం న శక్తః' (=దైవంకూడ దాన్ని ఆపలేడు). తర్వాత చండపాశకపుత్రక (కొత్తాలు పుత్రిక)ఇలా

చెప్పింది - 'తస్మాన్నశోచామి న విన్మయో మే' (=అందుకు నేను దుఃఖింపను, నాకు ఆశ్చర్యం లేదు.) ఈ సమాచారం అంతా విని వైశ్యపుత్రుడు అంది - 'యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషామ్' (=వీడి మనదో అది ఇతరులది కాజాలదు). అప్పుడు రాజు అభయప్రదానం చేసి వీడివిడిగా విషయం అంతా తెలుసుకున్నాడు. సర్వాలంకార పరివార సమేతంగా, సగౌరవంగా వెయ్యిగ్రామాలతోబాటు తనబిడ్డను ప్రాప్తవ్యమర్థునికి ఇచ్చాడు. 'నీవు నాకు పుత్రునివంటివాడవు' అని నగరవాసుల సమక్షంలో ప్రకటించి యువరాజుగా అభిషిక్తుని జేశాడు. దండపాశకుడును శక్తికొలిచి వస్త్రాదికంచే నత్కరించి తన పుత్రుని ఇచ్చాడు.

మూ. అథ ప్రాప్తవ్యమర్థేనాపి స్వీయమాతాపితౌ సమస్త కుటుంబాభ్యుపైవృతౌ తస్మిన్నగరే సమ్మానపూరస్సరం సమాసీతౌ. అథ సోఽపి స్వగోత్రేణ సహ వివిధభోగానుపభుజ్జానః సుఖేనావస్థితః. అతోఽహం బ్రవీమి - 'ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః' ఇతి

అ. తర్వాత ప్రాప్తవ్యమర్థుడును తన తల్లిదండ్రులను సమస్తకుటుంబ సమేతంగా ఆ నగరానికి సగౌరవంగా పిలిపించుకొన్నాడు. తన బంధువులతో వివిధ భోగాలు అనుభవిస్తూ సుఖంగా ఉన్నాడు. అందుచే నేను (హితవ్యుడు అగునేను) చెప్పుచున్నాను - ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః'.

మూ. తదేతత్సకలం సుఖదుఃఖమనుభూయ పరం విషాదముపాగతోఽనేన మిత్రేణ త్వత్సకాశమాసీతః. తదేతస్మై వై రాగ్యకారణమ్.' మన్థరక ఆహ - 'భద్ర, భవతి సుహృదయమనన్దిగ్ధం, యః ఘృతామోఽపి శత్రుభూతం త్వాం పృష్ఠమారోప్యోఽనయతి, న మార్గోఽపి భక్షయతి. ఉక్తమ్ -

శ్లో. వికారం యాతి నో చిత్తం విత్తే యన్య కదాచన

మిత్రం స్యాత్ సర్వకాలే చ కారయేన్మిత్రముత్తమమ్.

114

అ. ఈ సుఖదుఃఖాలను అన్నింటినీ అనుభవించి మిక్కిలి దుఃఖితుడను అయ్యాను. (ఇప్పుడు) ఈ మిత్రునివ్వారా నీ వద్దకు తేబడినాను. ఇదియే నా వైరాగ్యానికి కారణం. మంథరకుడు అన్నాడు - 'శుభమూర్తి, ఇతడు (లఘుపతనకుడు)

నీకు నమ్మదగిన (సంశయింపరాని) మిత్రుడు. వీలననగా ఆకలిచే బాధపడుచుండియూ శత్రువూ భోజనపదార్థం అయిన నిన్ను వీవున ఎక్కించుకొని తెచ్చాడు. మార్గంలో తిన లేదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవడు ధనం పొందినా మనస్సులో వికారం (మార్పు) ఎప్పటికీ పొందడో, సర్వావస్థలయందును (సర్వకాలాలలోను) మిత్రునిగా నిలుస్తాడో, అట్టి ఉత్తమునినే మిత్రునిగా చేసికొనవలయును. (114)

శ్లో. విద్యద్భిః సుహృదామిత్ర చిహ్నైరేతై రసంశయమ్

పరీక్షాకరణం ప్రోక్తం హామాగ్నీరివ వజ్రతైః.

115

అ. విద్యాంసులై నవారు ఈ గుప్తవిద్యారా హామాగ్నినివలె మిత్రులను సంశయరహితంగా పరీక్షించాలి అని పండితులు తెల్పారు.

మూ. తథా చ—

శ్లో. ఆపత్కాలే తు సప్రమాప్తే యన్మిత్రం మిత్రమేవ తత్

వృద్ధికాలే తు సప్రమాప్తే దుర్జ్జనోఽపి సుహృద్భవేత్.

116

అ. అటలనే ఆపదవచ్చిన సమయంలోనూ ఎవడు మిత్రునిగా నిలుస్తాడో వాడే నిజమైన మిత్రుడు. తన అభివృద్ధికాలంలో దుర్జ్జనుడును మిత్రుడు అగును.

మూ. తన్మమావ్యధ్యాన్య విషయే విశ్వానః సముత్పన్నో, యతో నీతివిరుద్ధేయం మైత్రీ మాంసాశిఖిర్వాయనైః సహ జలచరాణామ్. అథవా సాధ్విదముచ్యతే—

శ్లో. మిత్రం కోఽపి న కస్యాఽపి నితానం న చ వైరకృత్

దృశ్యతే మిత్రవిధ్యస్తాత్ కార్యాద్వైరి పరీక్షితః.

117

(దృశ్యస్తే మిత్రవిధ్యస్తాః కార్యాద్వైరివిపర్ధితాః (పాతానరం)

అ. అందువల్ల నేడు నాకును ఇతని (కాకి) విషయంలో నమ్మకం కల్గింది వీలననగా మాంసం భుజించే కాకులతో నీటిలో తిరిగేవానిని (చేపలు తాబేళ్లు మొదలైన వానిని) మైత్రీ నీతివిరుద్ధం అయింది. పెద్దలు ఈ విషయంలో లెస్సగా చెప్పారు—

ఎవడు ఎవరికీ నిత్యం మిత్రుడు కాడు. అలాగే శత్రువూ కాడు

కార్యవశాన మిత్రులచే నాశనమైనవారూ, శత్రువులచే వృద్ధిపొందినవారూ కనబడుచున్నారు. (117)

మూ. తత్స్యాగతం భవతః. న్యగృహపదాన్యతామత్ర సరస్తీరే. యచ్చ వితనాశో విదేశవాసశ్చ సజ్జతస్తత్ర విషయే సస్తాపో న కర్తవ్యః. ఉక్తశ్చ— శ్లో. అభ్రచ్చాయా ఖలప్రీతిః సిద్ధమన్నశ్చ యోషితః

కిశ్చిత్కాలోపభోగ్యాని యావనాని ధనాని చ. 118

అ. కనుక నీకు స్యాగతం. ఈ చెరువు ఒడ్డున నీ యింటిలోవలె ఉండుము. ధననాశం పుస్తలనివాసం గల్గినందులకు విచారింపకుము. విజ్ఞులు అన్నారు—

మేఘముల నీడ, దుర్జనుల మైత్రీ, వండిన అన్నం, స్త్రీలు, యావనం, ధనం ఇవన్నీ స్వల్పకాలభోగ్యాలు. స్థిరంగా ఉండవు. (118)

మూ. అత ఏవ వివేకినో జితాత్మానో ధనస్సహం న కుర్వన్తి.

ఉక్తశ్చ—

శ్లో. సుసజ్జితైర్జీవనవత్ సురక్షితై

ర్నిజైఽపి దేహే న విజయోజితైః క్వచిత్.

పుంసో యమాన్తం వ్రజతోఽపి నిష్ఠతై

రేతైర్దనైః పశ్చపదీ న దీయతే.

119

అ. అందువల్ల ఇంద్రియవిజేతలైన జ్ఞానులు ధనంపై ఆశనుంచరు. విజ్ఞులు అన్నారు—

బాగుగా కూడబెట్టబడినదీ, ప్రాణతుల్యంగా రక్షింపబడినదీ తన శరీర విషయంలోనూ ఎప్పుడు ఖర్చుచేయబడినదీ అయిన ఈ ధనం మిక్కిలి కఠినం అయినది. హునవుడు యమునివద్దకు పోవునప్పుడు (మరణించేటప్పుడు) అయిదు అడుగులైనా తోడుగా రాదు. (119)

మూ. అన్యచ్చ—

శ్లో. యథాఽఽమిషం జలే మత్స్యైర్భక్ష్యతే శ్వాపథై ర్భవీ

ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్.

120

అ. వరియా. ఎలా మానరి నీటిలో చేపలచేత, భూమిపై హింసక ప్రాణులచేత, ఆకాశంలో పక్షులచేత తినబడుతుందో అలాగే ధనవంతుడు అంతటి భక్షింపబడును.

శ్లో. నిర్దోషమపి విత్తాథ్యం దోషైర్దోజయతే నృపః

నిర్ధనః ప్రాప్తదోషోఽపి సర్వత్ర నిడువద్రవః. 121

అ. ధనవంతుడు నిర్దోషి అయినా ప్రభువు ఏవో దోషాలు ఆరోపిస్తాడు. (దోషాలు ఆరోపించి జుల్మానాదూషంగా ధనం వసూలు చేస్తాడు) ధనహీనుడు దోషాలు చేసినా ఎలాంటి ఉపద్రవాలను పొందడు.

శ్లో. అర్థానామార్జనే దుఃఖమార్జితానాంబృరక్షణే

నాశే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ధిగర్థాన్ కష్టసంశ్రయాన్. 122

అ. ధనాన్ని సంపాదించడంలోనూ, సంపాదించినదాన్ని రక్షించడంలోనూ దుఃఖం ఉంది. ఇక చోరాదులవల్ల నశించినా ఖర్చుఅయినా దుఃఖంగలదు. ఇలా అన్ని విధాలా దుఃఖదాయకం అయిన ధనానికి ధిక్కారం.

శ్లో. అర్థార్థి యాని కష్టేని మూఢోయం సహతే జనః

శతాంశేనాపి మోక్షార్థి తాని చేన్మోక్షమాప్నుయాత్. 123

అ. ఈ మూర్ఖుడైన మానవుడు ధనం సంపాదించేందుకై ఎన్ని కష్టాలు సహిస్తున్నాడో, అందులో సూరవభాగం కష్టాలనై నా మోక్షం సంపాదించేందుకై భరిస్తే తప్పక మోక్షం పొందగలడు.

మూ. అవరం విదేశవాసజమపి తైరగ్యం త్వయా న కార్యమ్. యతః—

శ్లో. కో ధీరస్య మనస్విनః స్వవిషయః కో వా విదేశః స్మృతో

యం దేశం శ్రయతే తమేవ కుడతే బాహుప్రతాపార్జితమ్,

యద్దంష్ట్రానఖలాఙ్గాలప్రహరణై సింహో వనం గాహతే

తస్మిన్నేవ హతః ద్విపేన్ద్రో-రుత్థిరై స్తృష్టాం చిన్త్యాత్మనః. 124

అ. ధీరుడైన జ్ఞానిని స్వదేశం ఏదో? విదేశం ఏదో? (సమస్తం సమానమే). ఏ దేశంలో ఉండునో దానినే తన ఘజులించే స్వాధీనం చేసుకుంటాడు. ఎట్టనగా—

సింహం తన కొరలు గోళ్లు తోక అనే ఆయుధాలతో ఏ అడవిలో ప్రవేశిస్తుందో అందే గజరాజముల సంహరిస్తుంది. వాటి రక్తంతో తన దాహం తీర్చుకుంటుంది.

మూ. అర్థహీనః పరే దేశే గతోఽపి యః ప్రజ్ఞావాన్ భవతి న కథశ్చిదపి న సీదతి. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్

కో విదేశః సువిద్యానాం కః పరః ప్రేయవాచినామ్. 125

అ. ధనహీనుడు పరదేశంపోయినా అతడు ప్రజ్ఞావంతుడైనచో బాధ నందడు. విజ్ఞులు అన్నారు—

సమర్థులైనవారికి మిక్కిలి భారం అయిందిలేదు. ప్రయత్న శీలుంకు దూర దేశం లేదు. మంచివిద్యావంతులకు పరదేశం లేదు. ప్రేమగా (మధురంగా) మాట్లాడే వారికి పరాయివాడు లేడు (అందరూ అత్మీయులే). (125)

మూ. తత్రప్రజ్ఞానిధిర్భవాన్, న ప్రాకృతపురుషతుల్యః. అథవా—

శ్లో. ఉత్సాహసమ్పన్నమద్భిన్నూత్రం క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనేష్వనన్తిమ్

జూరం కృతజ్ఞం దృఢసౌహృదం చ లక్ష్మీః స్వయం మాగ్ధతి వానహేతోః. 126

అ. సీపు ప్రతిభతో సముద్రంపండివాడవు. సాధారణపురుషులపంటివాడవు గాదు. మరియు

ఉత్సాహవంతుడు, దీప్తాలోచనలతో కార్యములందు ఆలస్యం చేయనివాడు, కార్యముల పద్ధతి తెలిసినవాడు, దుర్వ్యసనములు లేనివాడు, పరాక్రమవంతుడు, చేసిన పేలు మఱువనివాడు, స్థిరమైన మిత్రులుగలవాడు అయిన పురుషుని నివాస నిమిత్తమై లక్ష్మి స్వయంగా వెదుకును (వెదుకుచువచ్చి చేరును). (126)

మూ. అపరం ప్రాప్తోఽవ్యర్థః కర్మప్రాప్త్యా నశ్యతీ. తదేతావన్తి దినాని (తద్దనం) త్వదీయమాసీత్. మహార్తమవ్యనాత్మీయం భోక్తం న లభ్యతే. స్వయమాగతమపి విధినాఽవప్రహీయతే.

శ్లో. అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా నైవ భోగం సమశ్నుతే

అరణ్యం మహదాసాద్య మూఢః సోమిలకో యథా.

127

హిరణ్యక ఆహ— 'కిథమేతత్?' న ఆహ—

అ. మరియూ ధనం లభించినా (దుష్టప్రార్థ) కర్మమునుబట్టి నశిస్తుంది. అందుచే ఇన్ని దినాలు (ఆ ధనం) నీడిగా ఉన్నది. మనదికానిది ముహూర్తకాలం గూడ అనుభవించడానికి నిలువదు. స్వయంగా వచ్చిందికాడ విధిచే నవహరింప బడుతుంది.

ధనం సంపాదించియూ గాఢారణ్యంలో గాఢరావడిన (మూఢుడైన) సోమిల కునివలె (విధి ప్రతిఘటం అయితే) మానవుడు ఆ ధనాన్ని అనుభవించలేడు. (127)

హిరణ్యకుడు అడిగాడు. 'అది ఎట్లు'? అతడు (మంథరకుడు) అన్నాడు—

కథా-7

మన్దభాగ్య సోమిలక-కథా

మూ. కన్మింశ్చిదధిష్ఠానే సోమిలకో నామ కాలికో వనతి స్మ. స షా నేకవిధ-పట్ట-రచనారణ్ణితాని పార్థివోచితాని సదైవ వస్త్రాణ్మృత్పాదయతి. వరం తస్య చానేకవిధపట్టరచనానిపుణస్యాపి స భోజనాఽచ్చాదనాభ్యధికం కథ మవ్యర్థమాత్రం సమృద్ధ్యతే. అథాన్యే యత్ర సామాన్యకాలికాః స్థూలవస్త్ర-సమ్పాదన-విజ్ఞానినో మహర్షిసమ్పన్నాః. తానవలోక్య స్వభార్యా మాహ— 'ప్రియే వశ్యైతాన్ స్థూల-పట్ట-కారకాన్ ధనకనకసమ్పృద్ధాన్. తద భారణకం మమైతత్ స్థానమ్. తదన్యత్రోపార్జనాయ గచ్ఛామి'. సా ప్రాహ— 'భోః! ప్రియతమ! మిథ్యావ్రలపితమేతద్యదన్యత్ర గతానాం ధనం భవతి, స్వస్థానే చ భవతీతి. ఉక్తాచ్చ—

శ్లో. ఉత్పతన్తి యదాకాశే నిపతన్తి మహీతలే

వక్షిణాం తదపి ప్రాప్త్యా నాదత్తమువతిష్ఠతీ.

128

అ. ఒకానొక నగరంలో సోమిలకుడు అనే సాలెవాడు గలడు. అతడు నానా యధములైన నేత వర్తకుల నెఱింగి ఎంతో అందంగా వస్త్రములు తయారు చేసేవాడు. ముహూరాజులకునూ అతని వస్త్రాలు భారణయోగ్యులై ఉండేవి. కాని ఇలా బహువిధ వస్త్రనిర్మాణ నిపుణుడైనా అతనికి తిండికి గుడ్డకు మించి ధనం లభించేది గాదు. మంద మైన (మురిక) వస్త్రములునేసే తెలివిగల మామూలు సాలెవాండ్లు ఉన్న కనుక

సమృద్ధులై ఉన్నారు. అదిగాంచి అతడు భార్యతో ఇలా అన్నాడు:- 'ప్రియురాలా! మృతక గడ్డలు నేనే పీరు (ఎంత) ధనకనక సమృద్ధులై ఉన్నారో చూడుము. కనక నాకు ఈ స్థలం సరిగా లేదు. అందుచే వేతేవోటకు సంపాదనకై పోయెదను. దానిని విని ఆమె ఇలా అంది- 'ఓ ప్రియతమా! ఇతర స్థలం పోయినవారికి ధనం లభిస్తుంది. స్వస్థానం లో లభింపదు అనడం మిథ్యయైనమాట. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఆకాశంలో ఎగిరే పక్షులు భూమిపై పడచూన్నాయి. ఇదంతా వాని ప్రార్థన ప్రాప్తి. పెట్టిది (పూర్వజన్మలో ఇవ్వనిది) వీటి లభింపదు. (128)

మూ. తథా చ—

శ్లో. న హి భవతి యన్న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాఽపి యత్నేన
కరతలగతమపి నశ్యతి యస్య తు భవితవ్యతా నాస్తి. 129

అ. ఏది సంభవింపకూడదో అది సంభవింపదు. ఏది సంభవింపవలయునో అది ప్రయత్నం లేకపోయినా సంభవిస్తుంది. కాగ్యంలో లేనిది చేతికి వచ్చినా నశిస్తుంది.

శ్లో. యథా ధేనుసహస్రేషు వత్సో విన్దతి మాతరమ్
తథా పురాకృతం కర్మ కర్తారమనుగచ్ఛతి. 130

అ. ఎలా వెయ్యి అవులు ఉన్నా దూడ తన తల్లిని (గుర్తిని) చేరుకుందో అలాగే పూర్వజన్మ కర్మ మానవుని వెంట వస్తుంది.

శ్లో. శేతే సహ శయానేన గచ్ఛన్తమనుగచ్ఛతి
నరాణాం ప్రాక్తనం కర్మ తిషేత్ త్వథ సహృత్మనా. 131

అ. మానవులకును పూర్వజన్మ కర్మ నిత్యం ఆత్మతో అంటిఉంటుంది. శయనించినచో శయనించును. పోవుచుండినచో వెంటపోవును (పిడిచిపెట్టుదు).

శ్లో. యథా ఛాయాఽఽతపో నిత్యం సుసమృద్ధౌ పరస్పరమ్
ఏవం కర్మ చ కర్తా చ సంశ్లిష్టావితరేతరమ్. 132
తస్మాదత్తైవ వ్యవసాయపరో భవ.'

అ. ఎలా నీడ ఎండ ఈ రెండూ పరస్పరం నిత్యం పూర్తిగా కలిసి (బంధితములై) ఉండునో అలాగే కర్మ దానిక రయైన మానవుడు పూర్తిగా విడదీయరాని

చిథంగా కలిసి ఉందురు, (132)

అందుచే ఇచ్చిన వ్యాపారం (పుత్రిని) శ్రద్ధగా చేయుము.

మూ. కౌలిక ఆహ- ప్రయే న సమ్యగభిహితం భవత్యా, వ్యవసాయం
వినా కర్మ న ఫలతి, ఉక్తా-

శ్లో. యథై కేన హస్తేన తాలికా న సప్రసవద్యతే

తథోద్యమపరిత్యక్తం న ఫలం కర్మణః స్మృతమ్, 133

అ, సాలెవాడు ఇలా అన్నాడు- 'ప్రియూరాల! నీవు చెప్పింది నడిగాలేదు.

ప్రయత్నం లేనిచో కర్మ ఫలింపదు, షిజులు అన్నారు-

ఒకచేతితో తాళం వాగదు. అలాగే ప్రయత్నంలేనిచో కర్మకు ఫలం
అభింపదు, (133)

శ్లో. వశ్య కర్మవశాత్ప్రాప్తం భోజ్యకాలేఽపి భోజనమ్

హస్తోద్యమం వినా వక్త్రే ప్రవిశేన్న కథత్వాన, 134

అ, చూడుము, భోజనసమయం హస్తకర్మవశాన లభించిన భోజనం
తూడ చేతితోడి వ్యాపారంతేక ఎ విధంగానూ నోటిలోనికి పోదు.

మూ. తథా చ-

శ్లో. ఉద్యోగినం పురుషసింహముపైతి లక్ష్మీ

రైవం హి దైవమితి కాపురుషా పదన్తి.

దైవం నిహత్య కుడు పోరుషమాత్మశక్త్యా

యత్నై కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః, 135

అ, అటులనే ప్రయత్నశీలుడైన పురుషశ్రేష్ఠుని లక్ష్మి (స్వయంగా) చేరును.
చిరికిపారు. దైవం దైవం అని పిలుచుచుండును, దైవాన్ని పదలవేసి శక్తికొలిది పురు
షార్థానికి యత్నింపుము. ప్రయత్నం చేసినా లభింపకపోయినచో అందు నీ దోషం
ఏముంది?

మూ. తథా చ-

శ్లో. ఉద్యమేన హి సిద్ధ్యన్తి కార్యాణి న మనోరథైః

న హి సింహస్య సుప్తస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః, 136

అ. అటులనే ప్రయత్నంచేతనే కార్యములు సిద్ధిస్తాయి. (కేవలం) కోరికచే గాదు. నిద్రించే సింహానోటిలో మృగాలు ప్రవేశింపవుగదా!

శ్లో. ఉద్యమేన వినా రాజన్ చ సిద్ధ్యన్తి మనోరథాః

కాతరా ఇతి జల్పంతి యద్భావ్యం తద్భవిష్యతి.

137

అ. ఓ రాజా! ప్రయత్నంలేక కోరికలు నెఱవేరవు. 'ఏది కావలయునో అది అగును' - అని సోమరులు (పిరికివారు) పల్కుదురు.

శ్లో. స్వశక్త్యా కుర్వతః కర్మ న చేత్ సిద్ధిం ప్రయచ్ఛతి

నోపాలభ్యః పుమాన్తత్ర దై వాంతరితపోషః.

138

అ. తనశక్తిని అనుసరించి పనిచేసే పురుషుడు కార్యసిద్ధి నందనిచో అతనిని నిందింపరాదు. అచ్చట అతని పురుషప్రయత్నం దైవంచే (భాగ్యంచే) చెడ గొట్టబడింది.

మూ. తన్మయాఽవశ్యం దేశాన్తరం గన్తవ్యమ్.' ఇతి నిశ్చిత్య వర్ధమానపురం గతః. తత్ర చ వర్షత్రయం స్థిత్వా సువర్ణశతత్రయోపార్జనం కృత్వా భూయః స్వగృహం ప్రస్థితః. అథార్ధవథే గచ్ఛతస్తస్య కదాచిదటవ్యాం పర్యటతో భగవాన్ రవిరస్తముపాగతః. తదాఽసౌ వ్యాలభయాత్ స్థూలతరపటస్కన్ధమారుహ్య యావత్ ప్రస్తుప్తస్తావన్నిశీఢే స్వప్నే ద్వౌ పురుషౌ రాద్రాకారౌ పరస్పరం ప్రజల్పంతావశ్యతోత్.

అ. అందువల్ల నేను తప్పక దేశాన్తరం వెళ్లవలయును. ఇలా నిశ్చయించి వర్ధమానపురం వెళ్లాడు. అచ్చట మూడు సంవత్సరాలు ఉన్నాడు. మూడువందల బంగారునాణెములు సంపాదించాడు. మరల తన యింటికి ప్రయాణమైనాడు. మార్గంలో (సుమారు) సగంమార్గం పోగా ఒకచోట అడవివచ్చింది. ఆ అడవిలో ప్రయాణం చేస్తుండగా భగవానుడైన సూర్యుడు అస్తమించాడు. అప్పుడు ఏనుగు మొదలైన జంతువుల భయంవల్ల పెద్దమట్టి చెట్టుబోదెను ఎక్కి (అచ్చట) నిద్రించాడు. అర్ధరాత్రంలో కలవచ్చింది. ఆ కలలో భయంకరరూపులైన ఇరువురు పురుషులు పరస్పరం సంభాషించడం విన్నాడు -

మూ. తత్రైకః ప్రాహ- 'భోః కర్తృః, త్వం కిం సమ్యజ్ఞు వేత్సి? యదన్య సోమిలతన్య భోజనాఽద్వాదనాభ్యధికా సమ్యద్ధిర్నాస్తి. తత్కిం త్వయాఽన్య సువర్ణశతత్రయం ప్రదత్తమ్? స ఆహ- 'భోః కర్మన్! మయాఽవశ్యం దాతవ్యం వ్యవసాయినామ్. తత్ర చ తన్య పరిణతిస్త్యదాయతా' ఇతి. అథ యావదసౌ కౌలికః ప్రబుద్ధః సువర్ణగ్రస్థిమవలోకయతి తావద్రిక్తం వశ్యతి. తతః సాక్షేపం చింతయామాన- అహో, కినేతత్? మహతా కష్టేనో పార్జితం విత్తం హేలయో క్వాపి గతమ్. తద్వ్యర్థశ్రమాఽకించునః కథం స్వపత్న్యా మిత్రాణాం చ ముఖం చర్మయిష్యామి, ఇతి నిశ్చిన్య తదేవ వత్తనం గతః.

అ. హరిలో ఒకడు (కర్మాధిష్ఠానదేవత) అన్నాడు- 'ఒకర్తా! ఈసోమిలకునే కూగ్యంలో తిండికి గొడ్డకు మించి అధికమైన సంపద లేదు అనే విషయం నీవు సరిగా గుర్తించలేదు. అందువల్లనే ఇతనికి నీళ్ళ మూడువందల బంగారు నాణెములు ఇచ్చావు.' తతడు (కర్తృత్వాఽస్థానదేవత) అన్నాడు- 'ఒకర్తా? నేను తప్పక ప్రయత్నపడంకు ఇవ్వాలి. అమీదట దాని పరిణామం (అదితరితకం-తొలగిపోవడం) నీఅధీనంలో ఉంది' ఇలా కలిగాంచి కౌలికాడు (సాలేవాడు) మేల్కొన్నాడు. బంగారునాణెముల నంబిని చూచాడు. అది భూగోళాన్ని అప్పుడు అతడు తన దురదృష్టానికి ఇలా విచారించాడు- 'అయ్యో! ఇది మిక్కిలి ఖరీదైనది. కష్టపడి సంపాదించిన ధనం తెలికగా (అకస్మాత్తుగా) ఎప్పుడో పోయింది. ప్రముఖతా వ్యర్థం అయితిది.' దరిద్రుణ్ణి అయ్యాను. భార్యకు మిత్రులకు ముఖం ఎలా చూపగలను? ఇలా తలంచి (మరల) ఆ నగరమే వెళ్ళాడు.

మూ. తత్ర చ వర్ణమూత్రేణైవ సువర్ణశతవజ్జుకముపార్జ్య భూయాఽపీ న్యస్థానం ప్రతి ప్రస్థితః. యావదర్థపథే భూయాఽటవిగతన్య భగవాన్ భాను రస్తం జగామ. అత సువర్ణనాశభయాత్ సుశ్రాన్తోఽపీ న విశ్రామ్యతి. కేవలం కృతగృహోత్కణ్ఠాః సత్వరం ప్రజతి. అత్రాస్తరే ద్వౌ పురుషౌ తాదృశౌ దృష్టి దేశే సమాగచ్ఛంతే ఇల్పంతే చాశృణోత్. తత్రైకః ప్రాహ- 'భోః కర్తృః కిం త్వయైతన్య సువర్ణశతవజ్జుకం ప్రదత్తమ్. తత్కిం స వేత్సి, యద్భోజనా ఽద్వాదనాభ్యధికమన్య స కిచ్ఛీన్నాస్తి.' స ఆహ- 'భోః కర్మన్!

మయాఽవశ్యం దేయం వ్యవసాయినామ్. తస్య పరిణామ స్తద్వదాయ త్తః. తత్త్రిం మాముపాలభసి? తచ్ఛ్రుత్వా సోమిలకో యావద్గ్రన్థిమవలోకయతి తావత్సు వత్తం నా స్తి,

ఆ. అప్పుట ఒక్కసంవత్సరంలోనే ఆయిదువందల బంగారు నాణెలు సంపాదించాడు. మరల స్వస్థానానికి బయలుదేరాడు. సగందారిలో మరల అడవిలో ప్రయాణం చేస్తూండగా భగవానుడైన సూర్యుడు అస్తమించాడు. అయినా 'ధనం పోవును' - అనే భయంతో మిక్కిలి అలసిఉన్నా అతడు విశ్రమింపలేదు. కేవలం ఇల్లు చేరాలనే ఉత్కంఠతో వేగంగా పోవుచుండెను. ఇంతలో ఇరువురు వురుషులు ఆలాంటివారే (వెనుక స్వప్నంలో చూచినట్టివారు) ఎదురుగా వస్తూండడం చూచాడు. వారు ఇలా పరస్పరం మాట్లాడుకొనడం విన్నాడు కూడ. వారిలో ఒకడు (కిర్మాధిష్ఠానదేవత) ఇలా అన్నాడు - 'ఓకర్తా! నీవు ఎందుకు ఇలనికి ఇచ్చావు. తిండికి గుడ్డకుమించి అధికం కొంచెం గూడ ఇతనికి (భాగ్యంలో)లేదు.' అతడు (కిర్మత్వాధిష్ఠానదేవత) ఇలా నమాధానం చెప్పాడు - 'ఓకర్తా! ప్రయత్న తత్పరులకు నేను ఉప్పక ఇవ్వాలి. వాని పరిణామం అచగా ఉండడం పోవడం సీఆదీనంలో ఉంది. కనుక ఎందుకు నన్ను నిందిస్తావు? దాసిని విని సోమిలకుడు (బంగారు) మూడిను చూచుకున్నాడు. అందులో బంగారం లేదు.

మూ. తతః పరం దుఃఖమావన్నో వ్యచింతయత్ - 'అహో కిం మమ ధనరహితస్య జీవితేన? యదత్ర వటవృక్ష ఆత్మానముద్బధ్య ప్రాణాం స్త్యజామి. ఏవం నిశ్చిత్వ దర్శమయీం రజ్జం విధాయ స్వకణ్ఠే పాశం నియోజ్య శాఖాయా మాత్మానం నిబధ్య యావత్ ప్రక్షిపతి తావదేకః పుమానాకాశస్త ఏవేదమాహ - 'భో భోః సోమిలక, మైవం సాహసం కురు. అహం తే విత్తాపహారకః. న తే భోజనాఽచ్చాదికాభ్యధికాం వరాటికామపి నహామి. తద్గచ్ఛ స్వగృహం ప్రతి. ఆన్యచ్ఛ భవదీయసాహసేనాహం తుష్టః తథా మే న స్యాద్వ్యర్థం దర్శనమ్. తత్ ప్రార్థ్యతామభీష్టో వరః కశ్చిత్? సోమిలక ఆహ - 'యద్యేవం తద్దేహి మే ప్రభూతం ధనమ్. న ఆహ - 'భోః కిం కరిష్యసి? భోగరహితేన ధనేన యత స్తవ భోజనాఽచ్చాదనాభ్యధికప్రాప్తిరపి నా స్తి. ఉక్త్యా -

శ్లో. కిం తయా క్రియతే లజ్ఞా యా వధూరివ కేవలా

యా న వేశ్యేవ సామాన్యా వధికై రుపభుజ్యతే.

139

అ. అంతట మిక్కిలి దుఃఖంపొంది ఇలా విచారించాడు. అయ్యో! ధనం లేని నేను జీవించడం ఎందులక? ఈమట్టిచెట్టుకు ఉరిపోసుకొని చస్తాను.' ఇలా నిశ్చయించుకొని దర్బలతో తాడు తయారుచేసికొన్నాడు. తనమెడకు (ఒక ప్రక్కన) ఉచ్చుగా దిగించుకొన్నాడు. ఇంకొక కొనను చెట్టుకొమ్మకు బంధించాడు. బిగువుగా చేసి కొని దుముకడానికి సిద్ధపడినాడు. కాని ఇంతలో ఒక పురుషుడు ఆకాశంలో ఉండియే ఇలా అన్నాడు. 'ఓ సోమిలక! ఇలా సాహసం చేయవద్దు. నేను నీధనంహరించినవాడను నీకు తిండికి గుడ్డకు మించి అధికం ఒక గవ్వగూడ ఉండడం సహింపను. అందుచే నీఇంటికి పొమ్ము. మరియూ నేను నీసాహసంచే సంతోషం పొందాను. అలాగే నాదర్బనం వ్యర్థంగాదు. కనుక నీకు ఇష్టం అయిన వరం ఏదేని కోరుకొనుము. (దానిని విని) సోమిలకుడు అన్నాడు. 'అలా ఆయితే అధికంగా ధనం ఇమ్ము. అతడు అన్నాడు. 'ఓ యీ! భోగరహితం అయిన (ఉపయోగానికిరాని) ధనంచే ఏమిచేస్తావు? ఎలననగా- నీకుతిండికి గుడ్డకు మించి అధికధనప్రాప్తి లేదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

కేవలం భార్యవలె ఉండేధనంచే (లక్ష్మిచే) ఏమిలాభం ఉంది? (ఒకరికే ఉపయోగపడుతుంది) వేశ్యవలె సర్వసామాన్యంఅయి బాటసాక్షలకు ఉపయోగపడనట్లు ఉండాలి. (139)

మూ. సోమిలక ఆహ- 'యద్యపి తస్య ధనస్య భోగో నాస్తి, తథాపి తదభవతు. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. కృపణోఽవ్యకుఃకీనోఽపి సజ్జనైర్వర్జితః సదా

నేవ్యతే స నరో లోకే యస్య స్వాద్విత్తసశ్చయః.

140

అ. సోమిలకుడు అన్నాడు. '(భాగ్యంతో) ఆ ధనానికి ఆనుభవించడం లేనట్లు ఉన్నా ఆ ధనం కావాలి(నాకు). విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవనివద్ద ధనరాశి ఉంటుందో, వాడు లోకీ అయినా, కులహీనుడు అయినా సజ్జనులచే విడువబడినవాడైనా జనులు అతనిని నేపిస్తారు. (140)

మూ. తథా చ -

శ్లో. శిథిలా చ సుబద్ధౌ చ పతతః పతతో న వా

నిరీక్షితౌ మయా భద్రే దశవర్షాణి పశ్య చ.

141

పురుష ఆహ - 'కథమేతత్? సోఽబ్రవీత్ -

అ. అటులనే. ఓశుభమూర్తి! నేను పదునైదు ఏండ్లవరకు ప్రేలాడేసి, కాని బాగుగా బంధింపబడినవీ అయిన (ఎదు) పృషణాంను జాతిపక్షనో పక్షవో నిరీక్షించాను (141)

పురుషుడు అడిగాడు - 'అదిఏమిట్?'

అతడు ఇలాచెప్పాడు -

కథా-8

వృషభానుగశృగాల-కథా

మూ. కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే తీక్ష్ణవిషాణో నామ మహావృషభః ప్రతివసతి స్మ. స చ మదాతిరేకాత్ పరిత్యక్తనిజయూథః శృంగ్భ్యాం నదీతటాని విదారయన్ స్వేచ్ఛయా మరకతసదృశాని శిష్పాణి భక్షయన్పరణ్యచతో బభూవ. అథ తత్రైవ వనే ప్రలోభకో నామ శృగాలః ప్రతివసతి స్మ. స కదాచిత్ స్వ భార్యయా సహ నదీతీరే సుఖోపవిష్టస్తిష్ఠతి. అత్రా నరే స తీక్ష్ణవిషాణో జలార్థం తదేవ పులిసమవతీర్జః. తతశ్చ తస్య లమ్పమానో వృషణావలలోక్య శృగాల్యా శృగాలోఽభిహితః. 'స్వామిన్! పశ్యాన్య వృషభస్య మాంసవీడ్డో లమ్పమానో యథా స్థితః. తదేతా క్షణేన ప్రహరేణ వా పతిష్యతః. ఏవం జ్ఞాత్వా భవతా పృష్టానుయాయినా భావ్యమ్.' శృగాల ఆహ - 'ప్రియే, న జ్ఞాయతే కవాచిదే తయోః పతనం భవిష్యతి వా న వా. తత్కిం వృథా శ్రమాయ మాం నియోజయసి? అత్రస్తస్థావజ్జలార్థమాగతాన్ మూషకాన్ భక్షయిష్యామి సమం త్వయా మార్గోఽయం యత స్తేషామ్. అవరం యది త్వార్థం ముక్త్యాఽన్య తీక్ష్ణవిషాణస్య వృషభస్య పృష్టే గమిష్యామి, తదాఽఽగత్యాన్యః కశ్చిదేతత్స్థానం సమాశ్రయిష్యతి. నై తద్యుజ్యతే కర్తుమ్. ఉక్తశ్చ -

శ్లో. యో ద్రువాణి పరిత్యజ్య అద్రువాణి నిషేవతే

ద్రువాణి తస్య నశ్యన్తి అద్రువం నష్టమేవ చ.

142

అ. ఒకానొకచోట తీక్షణవిషాణుడు (వాడికొమ్మలు గలవాడు) అనే గొప్ప ఎద్దు నివసించుచుండెను. అది మదాధిక్యవల్ల తనగుంపును వదలిపెట్టింది నదీతీరాలను కొమ్ములతో నీల్చుచు మరకతమణులవలె విరాజిల్లే గరికను తింటూ అరణ్యసంచారి అయినది. ఆ అరణ్యలోనే ప్రతోభకుడు అనే నక్క నివసిస్తూ ఉంది. అది ఒకనాడు తన భార్యతో నదీతీరాన సుఖంగా కూర్చోసిఉంది. ఇంతలో ఆ తీక్షణవిషాణుడు నీటికై ఆ ఇసుక తిన్నెపై దిగాడు. అప్పుడు దాని వ్రేలాడే రెండువృక్షజాలను చూచి ఆడునక్క మగనక్కతో ఇలా అంది— 'స్వామీ! ఈఎద్దుయొక్క వ్రేలాడే మాంసపిండాలు రెండు ఎలా ఉన్నాయో చూడుము అందుచే ఇవి క్షణంలోగానీ జాములో (మూడుగంటల్లో) గాని వడిపోతాయి ఇలా తెలిసికొని తాము దానివెనుక పోవాలి' మగనక్క అంది— 'ప్రియురాలా! ఇవి ఎప్పటికైనా పడేదీ లేదీ తెలియదు. అలాంటప్పుడు ఎందుకునన్ను వ్యర్థమైన శ్రమకు నియోగిస్తున్నావు? ఇచ్చట ఉండి నీటికివచ్చే ఎలుకలను నీతోబాటు భుజిస్తాను. ఎలసన- ఇది వాటి(ఎలుకల) దారి. మఱియూ నిన్ను వదలి ఈతీక్షణ విషాణునివెంట పోయినచో అప్పుడు మఱియొకడు వచ్చి ఈచోటు ఆక్రమిస్తాడు. ఇది చేయడం యుక్తం గాదు! విజ్ఞులుఅన్నారు—

ఎవడు ద్రువములను (నిశ్చితంఅయినవాటిని) వదలి అద్రువాలను సేవిస్తాడో, వానిద్రువాలు నశిస్తాయి. అద్రువం (మొదటినుండి)నశించినదియేగదా! (142)

మూ. శృగాల్యాహ- 'భోః కావురుష స్త్వమ్. యత్కించీత్ ప్రాప్తం తేనాపి ననోషం కరోషి. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరా మూషకాశ్చిః

సుసన్తప్తః కావురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి.

143

అ. ఆడునక్క అన్నది— 'ఓయీ, నీవు నీచపురుషుడవు. ఏలసన లభించిన అల్పంతోనే సంతృప్తుడవగుచున్నావు. విజ్ఞులు అన్నారు—

చిన్నవాగు కొద్దినీటితోనే నిండిపోతుంది. ఎలుకదోసీలి అల్పవస్త్రపులతో నిండిపోతుంది. నీచపురుషుడు అల్పలాభం తోనే మిక్కిలిసంతోషం పొందుతాడు (143)

మూ. తస్మాత్ పురుషేణ సప్రేవోత్సాహవతా భావమ్. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. యత్రోత్సాహసమారమ్భో యత్రాలస్యవిహీనతా

నయ-విక్రమ-సంయోగస్తత్ర శ్రీరచలా ద్రువమ్. 144

అ. అందువల్ల పురుషుడు నిత్యం ఉత్సాహవంతుడై ఉండాలి. విజ్ఞులు అన్నాడు—

ఎచ్చట ఉత్సాహంతో కార్యారంభం, సోమరితనం లేకపోవడం, నీతివిక్రమ సంయోగం ఉంటాయో, అచ్చట లక్ష్మి (సంపద) స్థిరంగా ఉంటుంది (144)

శ్లో. తద్దైవమితి సజ్జీవ్య త్యజేన్నోద్యోగమాత్మనః

అనుయోగం వినా తైలం తిలనాం నోపజాయతే. 145

అ. అది బాగ్యాధీనం అని తలచి తన (పురుష) ప్రయత్నం విడువరాదు. మర్దనం చేయకపోతే నువ్వులనుండి నూనెరాదు.

మూ. అన్యచ్ఛ—

శ్లో. యస్తోకేనాపి నన్రోషం కురుతే మనధీర్జనః

తస్య భాగ్యవిహీనస్య దత్తా శ్రీరపి మార్జ్యతే. 146

అ. మతియూ— ఏమందబుద్ధియైన మానవుడు అల్పంతోనే సంతృప్తుడు అగునో, అట్టిభాగ్యవిహీనునికి లభించిన సంపదకూడ తుడిచిపెట్టకొని పోవును.

శ్లో. కృతనిశ్చయినో వన్ధ్యా తుజ్గమా న ప్రశస్యతే

చాతకః కో వరాకోఽయం యస్యేన్ద్రో వారివాహకః. 147

అ. స్థిరమైన నిశ్చయం గలవారు వందనీయులు. (కార్యహితలేని) గొప్ప తనం ప్రశంసార్హంగాదు. దీనమైన చాతకపక్షి ఏపాటికీ. (కాని దృఢనిశ్చయం కారణంగా) ఇంద్రుడు దానికి నీరు ఇచ్చుచున్నాడు.

మూ. అవరం మూషకమాంసస్య నిర్విజ్ఞాఽహమ్. ఏతో చ మాంస పిణ్డో పతనస్థాయో దృశ్యతే. తత్ సర్వథా నాన్యథా కర్తవ్యమ్ ఇతి. అథాసౌ తదాకర్ణ్య మూషకప్రాప్తిస్థానం పరిత్యజ్య తిష్ఠేషాణస్య పృష్ఠమన్వగచ్ఛత్. అథవా సాధ్విదమున్యతే—

శ్లో. తావత్ స్యాత్ సర్వకృత్యేషు పురుషోఽత్ర స్వయం ప్రభుః

శ్రీవాక్యాఙ్కుశవిఘ్నో యావన్నోద్ధ్రియతే బలాత్. 148

అ. మరియు ఎలుకల మాంసం తిని తిని పెగడుచెందాను. ఈ రెండు మాంస పుష్పములు పడడానికి సిద్ధంఅయి ఉన్నాయి. కనుక అన్నీచెబాలి వేలుగా చేయవద్దు.' అంత ఆ మగనక్క దానిని వినే ఎలుకలు దొరికేచోటు వదిలివేసింది. తీవ్రవిపాదాని (ఎద్దు)వెనుక తిరుగుసాగింది. పెద్దలు ఈవిషయం తెన్నగా చెప్పారు—

ఈ ప్రపంచంలో శ్రీవాక్యం అనే అంశంలే హెచ్చవబడినవాడై బలాత్కారంగా దారి మళ్ళింపబడేపంతవరకు పురుషుడు సర్వకార్యాలయందు స్వయం ప్రభువుగా (స్వతంత్రునిగా) ఉంటాడు. (14b)

శ్లో. అకృత్యం మన్యతే కృత్యమగమ్యం మన్యతే సుగమమ్

అభక్ష్యం మన్యతే భక్ష్యం శ్రీవాక్యప్రేరితో నరః.

149

మూ. ఏవం న తస్య వృష్టతః సభార్యః పరిక్రమంశ్చిరకాలమనయత్. న చ తయోః పతనమభూత్. తతశ్చ నిర్వేదాత్ పశ్చాదశేవర్షే శృగాలః స్వభార్యామాహ— 'శిథిలో చ సుబద్ధౌ చ' ఇత్యాది. తయోస్తత్పశ్చాదపి హేతో న భవిష్యతి. తత్తదేవ స్వస్థానం గచ్ఛావః. అతోఽహం బ్రహ్మ—'శిథిలో చ సుబద్ధౌ చ' ఇతి.

అ. ఇలా ఆ నక్క ఆ ఎద్దువెనుక భార్యతోబాటు తిరుగుచు చాలాకాలం గడిపింది. ఆ ఎద్దువాలు పడడం సంభవించలేదు. అప్పుడు విరక్తితో పదునైనవ యేను మగనక్క తనభార్యతో ఇలా అంది— 'శిథిలో చ సుబద్ధౌ చ' ఇత్యాది (శిథిలాలుఅయినా బాగుగా బంధింపబడిఉన్నాయి- ఇత్యాది) 'ఈరెండు అంశకోశాలకు (వృషభాలకు) ఇకమీదటకుడ పటనం సంభవింపదు. అందువల్ల ఆదోషికే ప్రోవుదము.' కనుక నేను (సోమిలకుడను) చెప్పుచున్నాను—'శిథిలో చ సుబద్ధౌ చ' (141 శ్లోకభావం చూడు)

మూ. పురుష ఆహ— 'యద్యేవం తిద్గచ్ఛ భూయోఽపి వర్షమానపురమ్. తత్ర ద్వౌ పణిక్పత్రౌ వనతః. ఏకో గుప్తధనః, ద్వితీయ ఉపభుక్తధనః. తతస్తయోః స్వరూపం బుద్ధ్యైకస్య వరః ప్రాప్తనీయః. యది తే ధనేన ప్రయోజనమభక్షితేన, తతస్తామపి గుప్తధనం కరోమి. అథవా దత్తభోగ్యేన ధనేన తే ప్రయోజనం తదుపభుక్తధనం కరోమి' ఇతి. ఏవముద్దైవదర్శనం గతః.

ఆ. పురుషుడు (కర్మాధిష్ఠానపురుషుడు) ఇలా అన్నాడు— ఇలా అయితే మరల వర్ధమానపురం పొమ్ము. అక్కడ ఇద్దరు వైశ్యపుత్రులు నివసిస్తున్నారు. ఒకని పేరు గుప్తధనుడు. రెండవవానిపేరు ఉపభుక్తధనుడు. ఆ ఇరువురి స్వరూపం (ధనం దానం-ధనం అనుభవించడం) గ్రహించి ఒకరిని ఎన్నుకొనుము. అనుభవంలేని ధనం ఉపయోగకరంగా ఎందువేని నిన్ను గుప్తధనుని చేస్తాను. అలాకాక దత్తభోగ్యమైన (దానంచేయడం అనుభవించడం గల) ధనం ఉపయోగంగా బావించువేని ఉపభుక్తధనుని చేస్తాను” ఇలావల్కి అదృశ్యమైనాడు.

మూ. సోమిలకోఽపి విస్మితమనా భూయోఽపి వర్ధమానపురం గతః. అథ సత్త్వేనమయే శ్రాస్తేః కథమపి తత్పురం ప్రాప్తో గుప్తధనగృహం పృచ్ఛన్ కృష్ణాల్లభ్యాఽస్తమితహుర్యే ప్రవిష్టః. అథాసౌ భార్యాపుత్రనమేతేన గుప్తధనేన నిర్భర్త్యమానో హతాత్ గృహం ప్రవిశ్యోవవిష్టః. తతశ్చ భోజనమేవాయా తస్యాపి భక్తివర్జితం కిచ్చీదశనమ్ దత్తమ్. తతశ్చ భుక్త్వా తత్త్రైప యవత్ సుప్తా నిశీథే వశ్యతి తావత్ తావపి ద్వౌ పురుషౌ మన్త్రీయతః. తత్త్రైః ప్రాహ— ‘భోః కర్తః, కిం త్వయాఽన్య గుప్తధనస్యాన్యోధికో వ్యయో నిర్మితో, యత్ సోమిలకస్యానేన భోజనం దత్తమ్, తదయుక్తం త్వయా కృతమ్’ న ఆహ— ‘భోః కర్మన్, న మమాత్ర దోషః. మయా పురుషస్య లాభప్రాప్తీదాతవ్యా. తత్పురిణతిః పునస్త్యదాయతా’ ఇతి.

ఆ. సోమిలకుడును(దానిని విని)ఆశ్చర్యం పొందాడు. మరల వర్ధమానపురం వెళ్ళాడు సాయంసంభ్యావే అయింది. అలసిపోయాడు. కష్టంమీద నగరం చేరాడు. గుప్తధనుని యిల్లా (ఎచ్చట అని) అడుగచూ, శ్రమపడి యిల్లును నమీపించాడు— సూర్యుడు అస్తమింపగా (అంట్లో) ప్రవేశించాడు. గుప్తధనుడు [భార్యాపుత్రనమేతంగా ఇతనిని (తోనికెలాకుండా) వెలికించాడు. అయినా ఇతడు హఠాత్తుగా చొరబడి కూర్చున్నాడు (మొండిగా). ఏమృటి భోజన వేళలో ఆతనికి (సోమిలకునికి) భక్తిరహితం అయిన (అమర్త్యాదగా) (ఏదో) కొంత ఆహారం ఇవ్వబడింది. (ఆతడు) అచ్చట భుజించి నిద్రించాడు. (కలలో) నడిరేయిని ఆ ఇరువురు పురుషులు (వెనుక అడివిలో నృష్టంలో చూచినిట్టివారు) చూట్టాడడం విన్నాడు. అందులో ఒకడు (కర్మాధిష్ఠానదేవత)

ఇలా అన్నాడు- 'ఓ కర్మా! మీరు ఈగుప్తధనునిచే (ప్రతిదినంకంటె) అధికవ్యయం చేయి-
 చారు. ఎట్లైన ఇతడు సోమిలకునికి అన్నంపెట్టాడు- ఇదిమీకు నముచింత అయిర పని
 గాదు. అతడు (కర్మత్వాధిష్ఠానదేవత) ఇల్లా బదులు చెప్పాడు- 'ఓ కర్మా! ఇందు నా
 చోషంలేదు. నేను వురుషునిః (తగిన) లాభప్రాప్తి గల్గించాలి. దాని పరిణామం (ఆ
 లాభం నిలువడం-నిలువకపోవడం) సీతదీనంలో ఉంది.'

మూ. అథాసౌ యావదుత్తిషతి తావద్గుప్తధనో విమూచికయా భిద,
 మానో రుజాభిభూతః క్షణం తిష్ఠతి. తతో ద్వితీయేఽహ్ని తద్దోషేణ కృతోప
 చానుః సజ్ఞాతః. సోమిలకోఽపి ప్రభాతే తద్గుహాన్నిష్క్రమ్యమోచభుక్తధన
 గృహం గతః. తేనాపి చాభ్యుత్థానాదినా సత్కృతో విహితభోజనాఽ
 చ్ఛాదనసమ్మానస్తస్యైవ గృహే భవ్యశయ్యామాదుహ్య సుష్టాప. తతశ్చ నిశీః
 ప్రాహ- 'భో కర్తవ్యః, అనేన సోమిలకస్యోపకారం కుర్వతా ప్రభూతో వ్యయః
 కృతః. తత్కథయ కథమస్మోద్ధారకవిధిర్నవిష్యతి? అనేన సర్వమేతద్భవహార
 కగుహాత్ నమానీతమ్. న ఆహ- 'భోః కర్మన్, మమ కృత్యమేతత్. పరిణతి
 స్తద్దాయతా ఇతి. అథ ప్రభాతసమయే రాజపురుషో రాజప్రసాదజంక్షేపితమా
 చాయ సమాయాత ఉపభుక్తధనాయ సమర్పయామాన. తద్వచ్చైః సోమిలక
 శ్చింతయామాన- 'సశ్చాయరహితోఽపి పరమేష ఉపభుక్తధనః, నాశా
 కదర్యో గుప్తధనః. ఉక్తౌచ-

శ్లో. అగ్నిహోత్రఫలా వేదాః శీలవిత్తఫలం శ్రుతమ్

రతిపుత్రఫలా దారా దత్తభుక్తఫలం ధనమ్.

150

అ. అంతట అతడు (సోమిలకుడు) సెద్రలేమనరికి గుప్తధనుడు విమూచి
 కుచే (కలరా వంటిరోగంచే) బాధ పడుచున్నాడు. ఆరోగంవల్ల నిశ్చలంగా (కడలేక)
 ఉన్నాడు. అందువల్ల రోగకారణంగా రెండవదినం ఉపవాసం చేశాడు (ఇలా సోమిల
 కునికి ఇచ్చిన ఆతిథ్యవ్యయాన్ని కర్మాధిష్ఠానదేవత పూర్తిచేసింది. సోమిలకుడును
 ప్రాతఃకాలముననే అతని ఇంటనుండి నిష్క్రమించాడు. ఉపభుక్తధనుని ఇట్లుచేరాడు.
 ఇతనిని చూచగనే ఉపభుక్తధనుడు లేచి ఎదురేసి స్వాగతం పల్కాడు. భోజన

కంచే సత్కరించాడు. సుందరమైన శయ్యను వీర్వాణుడేసాడు. అందు సోమిలకుడు నిద్రించాడు. అప్పుడు నడురేయిని కర్మాధిష్ఠాన పురుషుడు అన్నాడు - 'ఓకర్తా! ఇతడు సోమిలకునికి ఉపకారం (నత్యారం) చేస్తూ బాలా ఖర్చుచేశాడు. ఇతనిని ఎలాఉద్ధరించాలో తెలుపుము. ఇతడు ఇదిఅంతా అంగడి (వాసిఇంటి) నుండి తెప్పించాడు.' అతడు (కర్తృత్వాభిమానపురుషుడు) అన్నాడు - ' ఇది నాపని. పరిణామం (ఖర్చును పూర్తిచేయడం-చేయక పోవడం) నీఅధీనంలో ఉంది.' పిమ్మట ప్రాతిఃకాలమున రాజు పురుషుని రాజు అనుగ్రహించి (ఇనాముగా) ఇచ్చిన ధనం తీసికొనివచ్చాడు. ఉపభుక్తధనునికి నమర్పించాడు. దానినిచూచి సోమిలకుడు తలంచాడు - 'ధనం నిల్వలేక పోయినా ఈఉపభుక్తధనుడే శ్రేష్ఠుడు. తోటియైన గుప్తధనుడు (శ్రేష్ఠుడు) గాదు. విజ్ఞులు అన్నారు—

వేదాధ్యయనానికి ఫలం అగ్నిహోత్రములు; శాస్త్రజ్ఞానానికి ఫలం సదాచారం, ధన సంపాదన; భార్యవలన ఫలం కామపురుషార్థం పుత్రసంతానం; ధనానికి ఫలం ఇతరులకు ఉపకారం చేయడం, తాను అనుభవించడ (150)

మూ. తద్విధాతా మాం దత్తభుక్తఫలం కరోతు. న కార్యం మే గుప్తధనేన. తతః సోమిలకో దత్తభుక్తధనః సజ్జాతః. అతోఽహం బ్రహ్మిమి అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా' ఇతి (127 శ్లోకః). తద్బుద్ధ, హిరణ్యక, ఏవం జ్ఞాత్వా ధనవిషయే నస్తాపో న కార్యః. అథ విద్యమానమపి ధనం భోజ్యబంధ్యతయా, (భవేత్) తదవిద్యమానం మంతవ్యమ్. ఉక్తశ్చ—

శ్లో. గృహమర్చనిఖాతేన ధనేన ధనినో యదే

భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయమ్.

151

అ. అందువల్ల విధాత (బ్రహ్మదేవుడు) నన్ను దత్తభుక్తఫలంజ్ఞి (దానం చేయడం న్యాయంగా అనుభవించడం ఈ రెండు విధాల ఉపయోగపడే ధనం గలవానిని) చేయుగాక', పిమ్మట సోమిలకుడు (కర్మాధిష్ఠానదేవతవరంవలన) దత్తభుక్తధనుడు అయ్యాడు. అందుచే నేను (మంథరకుడు అనే నేను) చెప్పుచున్నాను - 'అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా' ఇత్వాది (127వ శ్లోకభావం చూడుడు). కనుక శుభమూర్తి! హిరణ్యకా?

దీనిని తెలిసికొని (పోయిన) ధనవిషయమై సంతాపపడవద్దు. మరియు ఉన్న ధనం సైతం అనుభవించడానికి బంధకంగా ఉంటే అది లేనిదానితో సమానమే. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవరై న ఇంటినడుమ పాతిపెట్టబడిన ధనంచే ధనవంతులైనచో (ధనం లేని) మేము ఆ ధనంచేతనే (ఉపయోగంలేని ఆ ధనంచే) ధనవంతులం ఎందుకు కాకూడదు? అనగా భోగం లేకపోవడం అనేది లోభివారికి, దరిద్రులకు సమానం అని భావం. (151)

మూ. తథా చ—

శ్లో. ఉపార్జితానామర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్

తటాకోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇవామ్యసామ్. 152

అ. అలాగే, సంపాదించిన ధనానికి దానమే రక్షణ. (ఎట్లైన) చెరువులోని నీటికి కాలువద్వారా ప్రవహించడం, పంటపొలాలను పండించడం రక్షణ అగునుగదా! (లేనిచో నీరు క్రశ్చి వికృతంగా తయారు అగును)

శ్లో. దాతవ్యం భోక్తవ్యం ధనవిషయే నశ్చయో న కర్తవ్యః

పశ్యేహ మధుకరీణాం నశ్చౌతమర్థం హరంత్యన్యే. 153

అ. దానం చేయాలి. అనుభవించాలి. ధనవిషయంలో కూడబెట్టడం చేయరాదు. చూడుము. ఈ ప్రపంచంలో తేనెటీగలు కూడబెట్టిన తేనెను ఇతరులు అపహరిస్తున్నారు.

మూ. అన్యచ్ఛ—

శ్లో. దానం భోగో నాశ స్త్రిస్తో గతయో భవంతి విత్తస్య

యో న దదాతి న భుక్త్యై తస్య తృప్తీయా గతిర్భవతి. 154

అ. దానం, భోగం, నాశం ఈ ఆవస్థలు మూడు ధనానికి సంభవిస్తాయి. ఎవడు దానంచేయడో అనుభవించడో వాని ధనానికి నాశం అనే మూడవ ఆవస్థ సంభవిస్తుంది.

మూ. ఏపం జ్ఞాత్వా వివేకినా న స్థిత్యర్థం విత్తోపార్జనం కర్తవ్యమ్, యతో దుఃఖాయ తత్. ఉ క్తజ్ఞ—

శ్లో. ధనాదికేషు విద్యంతే యే తు మూర్ఖాః సుఖాశయాః

తప్తగ్రీష్మేణ సేవంతే శైత్యార్థం తే హతాశనమ్. 155

అ. ఇట్లు గ్రహించి వివేకియైనవాడు కూడబెట్టేందుకై ధనం సంపాదించరాదు.

ఏలనన-అది దుఃఖకారణం. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవరు మూర్ఖులై ధనాది భోగ్యవస్తువులందు (సంచయంద్వారా) సుఖాది లాషతో ఉంటారో. అట్టివారు ఎండచే బాధపడినవారు చల్లదనానికై అగ్నిని సేవించే వారితో సమానం.

శ్లో. సర్పాః పిబంతి పవనం న చ దుర్బలాస్తే

శుష్కైస్తృజైర్వనగజా బలినో భవంతి.

కన్దైః ఫలైర్మునివరా గమయంతి కాలం

సంతోష ఏవ పురుషస్య వరం నిధానమ్. 156

అ. పాములు గాలినిపీల్చి జీవిస్తున్నాయి. అవి బలహీనంగా లేవు. ఎండు గడ్డిని తిని ఆడవి ఏనుగులు ఎంతో బలంగా ఉన్నాయి. ముసీళ్ళరులు దుఃఖాలు పండ్లు తిని జీవితం గడుపుచున్నారు. మానవునకు సంతోషమే (సంతృప్తియే) శ్రేష్ఠమైన మూలధనం.

శ్లో. సంతోషామృతతృప్తానాం యత్సుఖం శాంతచేతసామ్

కుత స్తద్దనలుబ్ధనామితశ్చేతశ్చ ధావతామ్. 157

అ. సంతోషం అనే అమృతం పొందేసి సంతృప్తులైన శాంత హృదయు లకు ఉండేసుఖం, ధనాశచే ఇటునటు పలుగెత్తేవారికి ఎక్కడిది?

శ్లో. వీయూషమివ సంతోషం పిబతాం నిర్వృతిః పరా

దుఃఖం నిరంతరం పుంసామసంతోషవతాం పునః. 158

అ. అమృతంవంటి సంతోషాన్ని పొందేసేవారికి మహత్తరం అయిన ఆనందం గలుగుతుంది. సంతోషంలేని పురుషులకయితే ఎడతెగని దుఃఖం సంభవిస్తుంది.

శ్లో. నిరోధాచ్ఛేతసోఽఞ్జఱి నిరుద్ధాన్యఖిలాన్యపి

అచ్ఛాదితే రహ మేమైరాచ్ఛన్నాః స్యుర్గభస్తయః. 159

అ. మనస్సును స్వాధీనం చేసికొన్నచో ఇంద్రియాలు అన్నీ స్వాధీనం అవుతాయి. (ఎట్లైన) మేమాలచే సూర్యుడు కప్పబడితే కిరణాలు అన్నీ కప్పబడుతాయి.

శ్లో వాఙ్మా విచ్ఛేదనం ప్రాహుః స్వాస్థ్యం శాంతా మహర్షయః

వాఙ్మా నివర్తతే నార్థః విపాసేవాగ్ని సేవనైః. 160

అ. శాంతులైన మహర్షులు కోరికలను భేదించడమే స్వస్థత (సుఖస్థితి) అందురు. అగ్నివద్దాలను (సారాయి మొదలైనవి) సేవింపడంచే దాహంతీరనివిధంగా అభిమతపద్ధాలచే కోరికలు నివర్తిల్లువు. (క్రొత్తకోరికలు గల్గును అసిభావం)

శ్లో. అనిన్ద్యమపి నిన్దన్తి స్తువన్త్యస్తుత్యముచ్చతైః

న్వావతేయకృతే మర్త్యాః కిం కిం నామ న కుర్వతే. 161

అ. ధనంకొరకై మనవులు నిందింపదగనివానిని (గౌరవాద్భుని) నిందిస్తారు. స్తుతింపదగనివానిని (నీచుని) ప్రశంసావాక్యాలతో స్తుతిస్తారు. ఇంకా ఏదేదీ చేయదు అనేది లేదు.

శ్లో. ధర్మార్థం యన్య విత్తేహ తస్యాపి న శుభావహః

ప్రజాలనాద్ధి వజ్కన్య దూరాదస్పర్శనం వరమ్. 162

అ. ధర్మకార్యాలు చేసేందుకై ధనం కోరడంకూడ శుభదాయకం గాదు. బురదను త్రొక్కి కడుగుకొనడంకంటె దూరంనుండి బురదను తగలకుండా పోవడం ఉత్తమం.

శ్లో. దానేన తుల్యో నిధిరస్తి నాన్యో

లోభాచ్చ నాన్యోఽస్తి రిపుః పృథివ్యామ్.

విభూషణం శీలనమం న చాన్యత్

సన్తోషతుల్యం ధనమస్తి నాన్యత్.

163

అ. ఈ భూమిపై దానంతో సమానం అయిన ఇతరనిధి లేదు. లోభంతో సమానం అయిన శత్రువును లేదు. శీలంతో సమానం అయిన ఇతర భూషణం లేదు. సంతోషంతో సమానం అయిన వేరే ధనం లేదు.

శ్లో. దారిద్ర్యస్య పరా భూతిర్యన్మానద్రవిణాల్పతా

జరద్గవధనః శర్వస్తథాఽపి పరమేశ్వరః.

164

అ. అభిమానం అనే ధనం లేకపోవడమే దారిద్ర్యానికి అంతిమరూపం. శివుడు మునలివెద్దే ధనంగా గలవాడు అయినా పరమేశ్వరునిగా కీర్తింపబడుచున్నాడు.

శ్లో. సకృత్కన్ధుకపాతేన పతత్యార్థః పతన్నమి

తథా పతతి మూర్ఛస్తు మృత్పిఙ్గపతనం యథా. 165

అ. సజ్జనుడు వడినా బంతివలె పడును. (మరల లేచును) మూర్ఛుడుమాత్రం మట్టిముద్దవలె పడును. (మరల లేవలేడు)

మూ. ఏవం జ్ఞాత్వా భద్ర, త్వయా సంతోషః కార్య ఇతి. మన్థరకవచన మాకర్త్య వాయస ఆహ— 'భద్ర, మన్థరకో యదేవం వదతి, తత్త్వయా చిత్తే కర్తవ్యమ్. అథవా సాష్విదముచ్యతే—

శ్లో. సులభాః పురుషా రాజన్! సతతం ప్రేయవాదినః

అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః. 166

అ. 'ఓ శుభమూర్తీ! ఇలా గ్రహించి సీవు సంతోషం పొందాలి.' ఇలా మంథరకుడు చెప్పిన వాక్కును విని కాకీ ఆన్నది— 'మిత్రమా! మంథరకుడు తెల్పిన దానిని మనస్సున నిల్పుకొనుము. ఈ విషయంలో పెద్దలు చక్కగా చెప్పారు—

ఓ రాజా! నిత్యం మధురంగా మాట్లాడేవారు (ముఖస్తుతులు చేసేవారు) సులభంగా లభిస్తారు. కాని మేలుగూర్చే అప్రియం బోధించే వక్తగానీ, వక్త ఉంటే శ్రోత గాని లభించడం కష్టం. (166)

శ్లో. అప్రియాణ్యపి పథ్యాని యే పదన్తి నృణామిహ

త ఏవ సుహృదః ప్రోక్తా అన్యేస్యర్నామధారకాః. 167

అ. ఈ లోకంలో మానవులకు అప్రియంగా ఉన్నా మేలుగూర్చే వాక్కులు ఎవరు తెల్పుదురో వారే నిజమైన మిత్రులు. ఇతరులు మిత్రనామధారులు మాత్రమే.

మూ. అధైవం జల్పతాం తేషాం చిత్రాజ్ఞో నామ హరిణో లుబ్ధక త్రాసిత స్తస్మిన్నేవ సరసి ప్రవిష్టః. అథాయాంతం ససప్రమమవలోక్య లఘుపతనకో వృక్షమారాధః. హిరణ్యకః సమీపవర్తినం శరవణకుజ్ఞం ప్రవిష్టః. మన్థరకః సలిలాశయమాస్థితః. అథ లఘుపతనకో మృగం సమ్యక్ పరిజ్ఞాయ

మన్తరకమువాచ - 'ఏహ్యేహి, సఖే, మన్తరక! మృగోఽయం తృషారోఽత్ర సమా
యాతః. సరసి ప్రవిష్టః. తస్య శబ్దోఽయం స మానుషసమ్భవః' ఇతి. తత్రచ్యుత్వా
మన్తరకో దేశకాలోచితమాహ - 'భో లఘుపతనక, యథాఽయం మృగో దృశ్యతే
ప్రభూతమంచ్ఛాసముద్వహన్నుద్రాస్తదృష్ట్యై పృథ్వుతోఽవలోకయతి, తన్న
తృషార ఏషః, నూనం లుబ్ధకత్రాసితః. తజ్ఞాయతామస్య వృషే లుబ్ధకా ఆగ
చ్ఛంతి న వా. ఇతి, ఉక్తా -

శ్లో. భయత్రస్తో నరః శ్వాసం ప్రభూతం కుడతే ముహః

విశోఽవలోకయత్యేవ న స్వాస్థ్యం వ్రజతి కర్చితే.

188

అ. వారు ఇలా సంభాషిస్తుండగా చిత్రాంగుడు అనే లేడి వేటకాండ్రచే బెడి
రింపబడినదై ఆ సరస్సులో చొరబడింది. అతడు (చిత్రాంగుడు) (బెమరుడు) రావడం
చూచి లఘుపతనకుడు తొట్రుపాటుతో వృక్షం ఎక్కిడు. హిరణ్యకుడు దగ్గరకుండే
రెల్లుగడ్డి పొదలో దూరాడు. మన్తరకుడు చెఱువులో ప్రవేశించాడు. పిమ్మట లఘుపత
నకుడు లేడిని చక్కగా గుర్తించి మంథరకునితో ఇలా అన్నాడు - 'మిత్రమా, మంథరకా!
రమ్మరమ్మ. ఈలేడి అధికంగా దాహించింది చెఱువులో బోజబడింది. ఈ శబ్దం
దానిదే. మనుష్యులవల్ల సంభవించలేదు. దానిని పిసి మంథరకుడు దేశకాలోచితంగా ఇలా
అన్నాడు - 'ఓలఘుపతనకా' ఎక్కువగా నిట్టూర్పులు విడుస్తాంది. మిక్కిలి కంగారుతో
పెనుకకు తిరిగిచూస్తూఉంది. అందుచే ఇది దప్పికచే బాధపడడంలేదు. వేటకాండ్రచే
భయపెట్టబడింది. కనుక దీనిపెనుక వేటకాండ్రువచ్చు చున్నదీ లేనిదీ తెలుసుకొనుము.
ఏజ్జులు అన్నారు -

భయపీడితుడైన మానవుడు శ్వాసను మాటిమాటికి ఎక్కువగా విడుస్తాడు -
దిక్కులు చూస్తాడు. ఎవ్వటనూ శాంతినిపొందడు. (188)

మూ. తత్రచ్యుత్వా చిత్రాంగ ఆహ - 'భో మన్తరక, జ్ఞాతం త్వయా
సమ్యక్ష్మే త్రానకారణమ్. అహం లుబ్ధకశరప్రహారాదుద్ధావితః కృచ్ఛేబాత్ర సమా
యాతః. మమ యూథం కైర్లబ్ధకైర్వ్యాపాదితం భవిష్యతి. తచ్చరజాగతస్య
మే దర్శయ కిచ్ఛిదగమ్యం స్థానం లుబ్ధకానామ్. తదాకర్ణ్య మన్తరక ఆహ -
'భోశ్చిత్రాంగ, హ్రూయతాం నీతిశాస్త్రమ్ -

శ్లో. ద్వాపుపాయావిహ ప్రౌక్త విముక్తై శత్రుదర్శనే

హస్తయోశ్చాలనాదేకో ద్వితియః పాదవేగజః.

169

అ. దానిని విని చిత్రాంగడు అన్నాడు. 'ఓమంథరకా! నీవు నాభయానికి కారణం చక్కగా గ్రహించావు. నేను వేటకాని బాణందెబ్బకు పైకిగంతువేసి తప్పించుకొని కష్టంపీడ ఇచ్చబోకి వచ్చాను. శరణాగతుడైన నాకు వేటకాండ్రు పోరాని స్థానం ఏదేని చూపుము? దానిని విని మంథరకడు ఇలా అన్నాడు. 'ఓచిత్రాంగా! నీటిశాస్త్రం వినుము—

శత్రువును ఎదురించవలసి వచ్చినప్పుడు సీతిశాస్త్రంలో రెండు ఉపాయాలు చెప్పబడ్డాయి. ఒకటి—చేతులు కదలించడం అనగా భుజబలం ప్రదర్శించడం, రెండవది కాలివేగం చూపి పరుగెత్తడం. (169)

మూ. తద్గమ్యతాం శీఘ్రం సమనం వనమ్ యావదద్యామి నాగచ్చన్తి తే దురాత్మానో బుద్ధికాః'. అత్రాస్తరే లఘువతనకః సత్వరమభ్యుపేతోవాచ— ఛో మన్థరక, గతాస్తే బుద్ధికాః' స్వగృహాన్ముఖాః ప్రమరమాంసధారిణః. తచ్చిత్రాజ్! త్వం విశ్రద్ధో జలాదృహిర్యవ. తతస్తే చత్వారోఽపి మిత్రభావమాశ్రితాస్తస్మిన్ నరసి మధ్యాహ్నసమయే వృక్షచ్ఛాయాయా అథస్తాత్ సుఖాషితగోష్ఠీ సుఖమనుభవంతః సుఖేన కాలం నయన్తి. అథవా యుక్తమేతదుచ్యతే—

శ్లో. సుఖాషితరసాస్వాద బద్ధరోమాశ్చాకశ్చాకాః

వినాఽపి సంగమం శ్రీణాం సుధియః సుఖమానతే.

170

అ. అందుచే ఆ దురాత్ములైన వేటకాండ్రు రాకమందే దట్టమైన అడవిలోనికి పొమ్ము. ఇంతలో లఘువతనకుడు వేగంగా వచ్చి చెప్పాడు— 'ఓమంథరక ఆవేటకాండ్రు మాంసాన్ని అధికంగా మూటబుకట్టకొన్న వారై తమ ఇంటిదారి పట్టి పోయారు. తనుక ఓచిత్రాంగా, నీవు నిర్భయంగా నీటినుండి వెలువలికి రమ్ము. తర్వాత ఆ నల్లరు మధ్యాహ్నసమయంలో సరోవరతీరంలో చెట్టునీడన (చెట్టుక్రింద) కూర్చుండి సుఖాషితగోష్ఠీ సుఖం అనుభవిస్తూ సుఖంగా కాలం గడుపుసాగారు. ఈవిషయంలో పెద్దలు సమచింతంగా చెప్పారు—

ఏ విద్వాంసులు సుభాషిత రసం ఆస్వాదిస్తూ రోమాంచమనే కంచుకం భరిస్తారో. వారు శ్రీ సంయోగంతేకయే సుఖంగా ఉండురు (170)

శ్లో. సుభాషితమయద్రవ్యసర్జిహం న కరోతి యః

న తు ప్రస్తావయజ్ఞేషు కాం ప్రదాన్యతి దక్షిణామ్.

171

అ. ఏ మానవుడు సుభాషితములు అనే ధనాన్ని సేకరించిచో, పరస్పర సంభాషణ రూపములైన యజ్ఞాలయందు ఏదక్షిణను ఇవ్వగలడు?

మూ. తథా చ—

శ్లో. నకృదుక్తం న గృహ్ణతి న్యయం పా న కరోతి యః

యన్య సమ్ముటికా నాన్తి కుతస్తన్య సుభాషితమ్.

172

అ. అటులనే, ఎవరైతే ఒకసారి చెప్పినదానిని గ్రహింపలేదో, స్వయంగా సుభాషిత నిర్మాణంచేయలేదో, ఎవనివద్ద సుభాషిత సంప్రటిలేదో, (ఎవనికి సుభాషితాలు జ్ఞాపకం ఉండవో) ఆ పురుషుడు సుభాషితాలు పలుకలేడు.

మూ. అతై కస్మిన్నహని గోష్ఠీనమయే చిత్రాణో నాయాతః. అథ తే వ్యాకులీభూతాః పరస్పరం జల్పితుమారభాః—అహో! కిమద్య సుహృన్న సమాయాతః. కిం సింహాదిభిః క్వాపి వ్యాపాదితః, ఉత బుద్ధికైః? అథవా అనలే ప్రవతీతో గరే విషమే వా నవత్పణలౌల్కాత్, ఇతి. అథవా సాప్రేదముచ్యతే—

శ్లో. న్యగృహ్మాద్యానగతేఽపి న్నిగ్దైః పాపం విశజ్యతే మోహాత్

కిము దృష్ట-బహ్వాపాయ-ప్రతిభయ-కాంతార-మధ్యస్థే.

173

అ. ఒకనాడు గోష్ఠీనమయానికి చిత్రాంగుడు రాలేడు. అందుకు తక్కిన మువ్వురు కలితనంచారు. తమలో తాము ఇలా రలింపసాగారు— 'అయ్యో, ఎందుకే నేడు మిత్రుడు (చిత్రాంగుడు) రాలేడు? సింహాదులచే గాని లేక వేటకాంతరచే గాని ఎచ్చటనేని చంపబడినాడా ఏమి? లేతగడ్డి ఆశతో అగ్నిలో గాని లేక లోతైన గుంతలో గాని పడినాడా ఏమి? పెద్దలు ఈవిషయం చక్కగా చెప్పారు—

అప్పులై నవారు ప్రేమకారణంగా తన ఇంటి ఉద్యానవనంలో ఉన్న వాని విషయంలో గూఢ అశుభం శంకిస్తారు. ఇక బహువిధాలైన అపాయాలు చూడబడినదీ, భయంకరం అయినదీ అయిన అడవిలో ఉండేవాని విషయంలో ఏమనాలి? (173)

మూ. అథ మన్దరకో వాయనమాహ— భో లఘుపతనక! అహం హిరణ్యకశ్చ తావద్ధ్వావప్యశక్తౌ తస్యాన్వేషణం కర్తుం మన్దగతిత్వాత్. తద్గత్వా త్వమరణ్యం శోధయ, యది కుత్రచిత్తం జీవనం పశ్యసి ఇతి. తదాకర్ణ్య లఘుపతనకో నాతిదూరే యావద్గచ్ఛతి, తావత్పల్వలతీరే చిత్రాజః కూటపాశ— నియన్త్రితస్తీష్ఠతి. తం దృష్ట్వా శోకివ్యాకులితమనా స్తమవోచత్— ‘భద్ర, కిమిదమ్?’ చిత్రాజ్ఞోఽపి వాయనమవలోక్య విశేషేణ దుఃఖితమనా బభూవ. అథవా యుక్తమేతత్—

శ్లో. అపి మన్దత్వమావన్నో నష్టో వాఽపీష్టదర్శనాత్

ప్రాయేణ ప్రాజీనాం భూయో దుఃఖాఽవేశోఽధికో భవేత్. 174

అ. అంత మంధరకుడు కాకితో ఇలా అన్నాడు— ‘ఓ లఘుపతనకా! నేనూ హిరణ్యకదూ ఇరువురం మందగమనం గంభీరం అగుటచే అతనిని వెదుకజాలము. అందుచే నీవువెళ్ళి ఈ అరణ్యంలో ఎచ్చటనైనా బ్రతికియున్నట్లు చూతువేమో వెదుకుము. దానిన్ని విని లఘుపతనకుడు కొంతదూరం వెళ్ళి చూడగా అచ్చట ఒక చిన్నగుంట (చిన్నచెఱువు) దగ్గర (వేటకాని) ఉచ్చులలో చిక్కుకొని చిత్రాంగుడు ఉన్నాడు. అతనిని (చిత్రాంగుని) చూచి దుఃఖించే కలతనొందిన మనస్సుతో (లఘుపతనకుడు) ఇలా అన్నాడు— ‘మిత్రమా ఇదిఏమి?’ చిత్రాంగుడును కాకినిచూచి మిక్కిలి దుఃఖం పొందాడు. ఇది నముచితమే!

ఎంతగా తగ్గినా—పూర్తిగా తొంగిపోయినా సామాన్యంగా ప్రాణులదుఃఖావేశం, ప్రియజనుల దర్శనంవల్ల మరల అధికం అగును. (174)

మూ. తతశ్చ బాష్పావసానే చిత్రాజ్ఞో లఘుపతనకమాహ— ‘భో మిత్ర సజ్ఞాతోఽయం తావన్మమ మృత్యుః. తద్యుక్తం యద్భవతా సహ మే దర్శనం సజ్ఞాతమ్. ఉక్తిశ్చ—

శ్లో. ప్రాణాత్మయే నమత్పన్నే యది స్యాన్మిత్రదర్శనమ్.

తద్వ్యాభ్యాం సుఖదం పశ్యా జీవతోఽపి మృతస్య చ. 175

అ. కన్నీరు గార్చిన తర్వాత (కన్నీరు ఆపుకొని) చిత్రాంగుడు లఘువతన కునితో ఇలా అన్నాడు— 'ఓమిత్రమా! నాకు మరణం దాపురించింది. ఈస్థితిలో నీ దర్శనం గల్గడం చాలమంచిది. విజ్ఞులు అన్నారు—

మృత్యువు దాపురించినప్పుడు మిత్రదర్శనం లభిస్తే, అది రెండు విధాలుగా సుఖకరం అగును. తర్వాత జీవింపవచ్చు. లేదా మరణింపవచ్చు. (మిత్రసాహాయంచే ప్రతుకివచ్చు, లేక మరణిస్తే, మిత్రులు తన కోర్కెలు దీర్చవచ్చు) (175)

మూ. తత్క్షంతవ్యం యన్మయా ప్రణయాత్ సుభాషితగోష్ఠీవ్యభిహీతమ్ . తథా హిరణ్యకమన్థకౌ మమ వాక్యాద్వాచ్యే—

శ్లో. అజ్ఞానాజ్ఞానతో వాఽపి దురుక్తం యదుదాహృతమ్

తత్ క్షంతవ్యం యువాభ్యాం మే కృత్వా ప్రీతికరం మనః. 176

అ. కనుక ప్రణయకారణంగా సుభాషితచర్చలలో ఏదేని (కష్టమైనవాక్కు) పల్కిఉంటే షమించుము. నాతరపున హిరణ్యకమంథరకులతోడను ఇలా చెప్పము—

తెలిసిగాని తెలియకగాని నేను ఏదేని అప్రియం అయినమాట పల్కిఉంటే మీరు ఇరువురు ప్రేమపూర్ణమైన మనస్సుతో షమించండి. (176)

మూ. తచ్చృత్వా లఘువతనక ఆహ— న భేతవ్యమన్మద్విదైర్మిత్రైర్విద్యమానైః. యావదహం ద్రుతతరం హిరణ్యకం గృహీత్వాఽఽగచ్ఛామి . అవరం యే నత్పురుషా భవన్తి తే వ్యననేన వ్యాకులత్వమువయాన్తి. ఉక్తజ్ఞ—

అ. దానిని విని లఘువతనకుడు అన్నాడు— 'శుభమూర్తి! మావంటి మిత్రులు ఉండగా భయపడకుము. నేను మిక్కిలి వేగంగా హిరణ్యకుని తీసికొని వస్తాను. మరియూ నత్పురుషులు ఆపదలందు గాఢరాపదరు. విజ్ఞులు అందురు—

శ్లో. సమ్మది యన్య న హర్షో విపచి విషాదో రణే చ భీడుత్వమ్

తం భవనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలమ్. 177

అ. ఎవనికి సంపద గల్గినచో సంతోషం, ఆపదవచ్చినచో దుఃఖం, యుద్ధంలో పిరికితనం ఉండవో—అట్టి త్రిలోకశ్రేష్ఠుడైన పుత్రుణ్ణి ఏ మాత్రమో (ఏ తల్లియో) చాలా అరుదుగా ప్రసవిస్తుంది. (177)

మూ. ఏవముక్త్యా లఘుపతనకశ్చిత్రాజమాన్యాన్యో యత్ర హిరణ్యక మన్యకౌ తిష్ఠతస్తత్ర గత్వా సర్వం చిత్రాజపాశపతనం కథితవాన్. హిరణ్యక ఇచ్చ చిత్రాజపాశమోక్షణం వ్రతి కృతనిశ్చయం పృష్ఠమారోవ్య భూయోఽపి సత్వరం చిత్రాజ్గమమీవే గతః. సోఽపి మూషికమవలోక్య కింబ్రజ్జీవితాశయా సంశ్లిష్టమాహ—

శ్లో. ఆవన్నాశాయ విబుధైః కర్తవ్యాః సుహృదోఽమలాః

న తరత్యావదం కశ్చిద్యోఽత్ర మిత్రవివర్జితః.

178

అ. ఇలా వల్కి లఘుపతనకుడు చిత్రాంగుని ఓదార్చాడ— హిరణ్యక మంభరకులు ఉండేవోటికి వెళ్ళాడు. చిత్రాంగుడు వలలో చిక్కుకొన్న విషయంతా తెలిపాడు. దానిని వినగానే చిత్రాంగుని పాశముల ఛేదించడానికి హిరణ్యకడు నిశ్చయించాడు. అతనిని (హిరణ్యకుని) వీపున ఎక్కించుకొని లఘుపతనకుడు వెంటనే మరల చిత్రాంగుని నమీవం చేరాడు. చిత్రాంగుడును హిరణ్యకుని చూడగానే కొంచెం జీవితాశను పొంది ఇలా అన్నాడు—

విద్వాంసులైనవారు (తమ) ఆపదలు తొలగించుకొనడానికి ఉత్తములైన మిత్రులను సంపాదించవలయును. మిత్రులు లేనివాడు ఎవడూ ఆపదలను దాటలేడు. (178)

మూ. హిరణ్యక ఆహ— 'భద్ర, త్వం తావన్నీతిశాస్త్రజ్ఞో దక్షమతిః. తత్కథమత్ర కూటపాశే పతితః?' న ఆహ— 'భో, న కాలోఽయం వివాదస్య తన్న యావత్ సపాపాత్మా బుద్ధకః సమభ్యేతి తావద్దుతతరం కర్తవ్యో (కృతి = చేదనే) యం మత్పాదపాశః. తదాకర్ణ్య విహస్యాఽహ హిరణ్యకః—కించుయ్యపి నమాయతే బుద్ధకాద్విభేషి? తతః శాస్త్రం వ్రతి మహతీ మే విరక్తిః సమృన్నా, యద్భవద్విధా అపి నీతిశాస్త్రవిద ఏనామవస్థాం ప్రాప్నువన్తి. తేన

త్వాం పృచ్ఛామి'. న ఆహ- భద్ర, కర్మణా బుద్ధిరపి హన్యతే. ఉక్తః -

శ్లో. కృతాన్తపాశబద్ధానాం దైవోపహతచేతసామ్.

బుద్ధయః కుజ్జగామినోఽభవన్తి మహతామవి.

179

అ. పారణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు — 'శుభమూర్తీ! నీవు నీతిశాస్త్రవేత్తలూ నిపుణబుద్ధివీ అయి ఉండి ఈవలలో ఎలా పడినావు? అతడు చెప్పాడు — 'మిత్రమా! చర్చకు ఇది నమయంగాదు. ఆ పాపాత్ముడైన వేటకాడు రాకముందే నాకాళ్ళ ఉచ్చులను కత్తిరింపుము (కొఱికివేయుము)'. దానిని విని పారణ్యకుడు నవ్వి ఇలా అన్నాడు — 'ఏమి? నేను వచ్చిన తర్వాత గూడ వేటకానికి భయపడచున్నావా? నీవంటి నీతిశాస్త్రవేత్తలుగూడ ఇలాంటి దురవస్థను పొందడం గాంచి నాకు (నీతి) శాస్త్రంమీదనే గొప్ప విరక్తి గల్గి నిన్ను అడగుచున్నాను.' అతడు (చిత్రాంగుడు) చెప్పాడు — 'మిత్రమా ప్రారబ్ధ కర్మవశాన బుద్ధి నశిస్తుంది. విజ్ఞులు అన్నారు —

యమపాశంచే బద్ధులై నప్పుడు, దౌర్భాగ్యం మనస్సును ఆవరించినప్పుడు మహాత్ముల బుద్ధులుగూడ పత్రమార్గాన వయసిస్తాయి. (179)

శ్లో. విధాత్రా రచితా యా సా లలాటేఽక్షరమాలికా

న తాం మార్జయితుం శక్తాః స్వబుద్ధ్యాఽవ్యతివర్జితాః.

180

అ. బ్రహ్మదేవుడు నొనట ఏ అక్షరమాలికను వ్రాశాడో, దానిని ఎంత గొప్ప పండితులు అయినా తమబుద్ధిచే తొలగింపలేదు.

మూ. ఏవం తయోః ప్రవదతో సుహృద్వ్యసన-నన్తప్తహృదయో మన్థరకః శక్తైః శనైస్తం ప్రదేశ మాజగామ. తం దృష్ట్వై లఘుపతనకో హిరణ్యక మాహ- 'అహో, న శోభన మావతితమ్. హిరణ్యక ఆహ- ' కిం న లుబ్ధకః సమాయాతి'? న ఆహ- 'ఆస్తాం తావల్లభకవార్తా. ఏష మన్థరకః సమాగచ్ఛతి. తదసీతిరనుష్ఠితాఽనేన, యతో వయమవ్యన్య కారణా న్నూనం వ్యాపాదనం వ్యాస్యామో యది న పాపాత్మా లుబ్ధకః సమాగమిష్యతి. తదహం తావత్ ఖముత్పతిష్యామి. త్వం పునర్పిలం ప్రవిశ్యాత్మానం రక్షయిష్యసి.

చిత్రాజ్ఞోఽపి వేగేన దిగస్తరం యాస్యతి. ఏష పునర్జలచరః స్థలే కథం భవిష్యతీతి వ్యాకులోఽస్మి.

అ. ఇలా వారిరువురూ (హిరణ్యకుడు ఓత్రాంగుడు) సంభాషిస్తూ ఉండగా మంథరకుడు మెల్లమెల్లగా అచ్చటికి వచ్చాడు. అతనిమనస్సు మిత్రుని ఆపదచే మిక్కిలి దహించుక పోతూఉంది. అతనిని చూచి లఘుపతనకుడు హిరణ్యకునితో ఇలా అన్నాడు. 'అయ్యో! శుభం జరగలేదు.' హిరణ్యకుడు అడిగాడు— 'ఏమి! ఆ వేటకాడు వచ్చాడా?' అతడు (లఘుపతనకుడు) చెప్పాడు— 'వేటకాని విషయం ఉండనిండు. ఈ మంథరకుడు వస్తూన్నాడు. ఇతని ప్రవర్తన నీతివిరుద్ధం. ఆ దురాత్ముడైన వేటకాడు వచ్చినచో ఇతని కారణంగా మనంకూడ నాశం పొందెదము. నేనైతే ఆకాశానికి ఎగరగలను నీవు తొట్టలోదూరి నిన్ను రక్షించుకోగలవు. చిత్రాంగుడును వేగంగా (ఏదో) మూలకు పాటిపోతాడు. ఇతడైతే నీటిలో తిరిగేవాడు (జలచరుడు), నేలమీద ఏమగునో అని విచారపడు చున్నాను'.

మూ. అత్రాస్తరే ప్రాప్తోఽయం మన్థరకః. హిరణ్యక ఆహ—'భద్ర, న యుక్త మనుష్ఠితం భవతా యదత్ర సమాయాతః. తద్భూయోఽపి ద్రుత తరం గమ్యతామ్, యావదసౌ లుక్తో న సమయాతి'. మన్థరక ఆహ—'భద్ర, డిం కరోమి? న శక్నోమి తత్రస్థో మిత్రవ్యసనాగ్నిదాహం సోఘమ్. తేనా హమత్రాఽగతః. అథవా సాధ్విదముచ్యతే—

శ్లో. దయితజనవిప్రయోగో విత్తవియోగశ్చ కేన సహః స్వః

యది సుమహాషధకల్పో వయస్యజననజ్జమో న స్యాత్ . 181

అ. ఇంతలో మంథరకుడు వచ్చిచేరాడు. (అతనినిచూచి) హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు— 'మిత్రమా! నీవు ఇచ్చటికి రావడం మంచిపనిగాదు, ఆవేటకాడు రాక ముందే మిక్కిలివేగంగా మరలిపోయింది.' మంథరకుడు ఇలా అన్నాడు— 'మిత్రమా! ఏమి చేయుదును? అచ్చటఉండి మిత్రవియోగదుఃఖం అనేతగ్నిదాహం సహింపలేక పోయాను, అందుచే ఇచ్చటికి వచ్చాను. విజ్ఞులు ఈమాట చక్కగాచెప్పారు—

శ్రేష్ఠమైన బౌద్ధధంతో నమానంబయిన మిత్రులతో కలియక లేనిచో వ్రేయ బంధుజనవియోగం భవనష్టం (అనగా ఈ రెండిటివలనగల్గే ముఖం) ఎవడు సహించ గలడు? (181)

శ్లో. వరం ప్రాణవరిత్యాగో న వియోగో భవద్వైః

ప్రాణా జన్మాంతరే భూయో న భవన్తి భవద్విధాః.

182

అ. ప్రాణాలు పోయినా మంచిదే. తమవంటి (మిత్రుల) ఎడబాటుమాత్రం వద్దు. ప్రాణాలు మరుజన్మలో మరల లభిస్తాయి. తమవంటి మిత్రుల మాత్రం లభిం పరు.

మూ. ఏవే తస్య ప్రవదత ఆకర్ణపూరితశరాసనో లుక్తోఽవ్యూహగతః. తం దృష్ట్వా మూషకేణ తస్య స్నాయుపాశస్తత్తణాదేవ జ్ఞాతః. అత్రాంతరే చిత్రాక్షః సత్పరం వృషమవలోకయన్ ప్రధావితః. లఘుపతనకో వృక్షమారాధః, హిరణ్యకశ్చ సమీపవత్త్రి బిలం ప్రవిష్టః.

అ. అతడు (మరిధరకుడు) ఇలా అనుమందగనె చెవులవర్జ్యంతం వెల్లును (అల్లెత్రాటిని) లాగి వేటకాడు వచ్చాడు. అతనిని చూచి ఎలుక లేడి-ఉచ్చును (పాశం) వెంటనే కొఱికి మక్కులుచేసింది. తోడనే చిత్రాంగుడు వెనుకకు మాన్తూ వెలుగెత్తాడు. లఘుపతనకుడు చెట్టుమీదికి ఎక్కాడు. హిరణ్యకుడు బావునడిం దే బొజ్జియలోదూరాడు.

మూ. అథాఽసౌ లుబ్ధికో మృగగమనా ద్విషణ్ణవదనో వ్యర్థశ్రమస్తం మన్థరకం మన్థం మన్థం స్థలమధ్యే గచ్ఛంతం దృష్టవాన్, అచిన్తయచ్చ-యద్యపి కురగ్గో థాత్రాఽపహృత స్తథాఽవ్యయం కూర్మ ఆహారార్థం సమ్పాదితః. తదద్యాఽస్యాఽమిషేణ మే ఈటుమ్మస్యాఽహారనిర్వృత్తి ర్భవిష్యతి. ఏవం విచిన్త్య తం దర్శ్యః సజ్ఞాద్య భనుషీ సమారోప్య స్కన్ధే కృత్వా గృహం ప్రతి ప్రస్థితః. అత్రాంతరే తం నీయమానమవలోక్య హిరణ్యకో దుఃఖాకులః పర్యదేవయత్ - 'కష్టం భోః, కష్టమాపతితమ్.

శ్లో. ఏకస్య దుఃఖస్యే న యావదన్తం గచ్ఛామ్యహం పారమిపార్జ్వవస్య.

తావద్వివేచితం సమువస్థితం మే చిద్రేష్యసర్వా బహులీభవన్తి. 183

ఆ. అప్పుడు వేటకాడు లేడి పోవడంవల్ల తన శ్రమంతా వ్యర్థంగా తలం చాడు. మాఖం విషాదంతో నిండిపోయింది. (అటుచూడగా) మంథరకుడు నేలమీద మెల్ల మెల్లగాపోతూ కనబడ్డాడు. అతనిని చూచి ఇలా తలంబాడు—‘బ్రహ్మదేవుడు లేడిని అపహరించాడు. అయినా ఈ తాబేలు ఆహారార్థం లభించింది. నేడు దీని మాంసంచే నా కుటుంబానికి ఆహారనివృత్తి సంభవిస్తుంది. ఇట్లు తలంచి దాన్ని దర్శనంతో చుట్టి విల్లు నకు వ్రేలాడకట్టుకొన్నాడు—ఆవిల్లును భుజింపై ఉంచుకొని ఇంటిదారి పట్టాడు. ఇలా అతడు (మంథరకుడు) తీసికొని పోజడడం హిరణ్యకుడు చూచాడు. దుఃఖించే కలత నొందినవాడై ఇట్లు విలపింపసాగాడు—‘కష్టం, అయ్యో! కష్టం వచ్చివడింది.

సముద్రాన్ని ఈడి తీరంచేతడంవలె భయంకరమైన ఒక దుఃఖం పూర్తిగా తొలగిపోకముందే రెండవ దుఃఖం వచ్చివడింది. ఆపద వచ్చినప్పుడే పెక్కు-ఆపదలు వస్తాయి (ఆపదలు ఒంటరిగారావు) (183)

శ్లో. తావదస్థలితం యావత్ సుఖం యాతి సమే వధి

స్థలితే చ సముత్పన్నే విషమే చ వదే వదే. 184

ఆ. మానవుడు సమభూమిపై ప్రయాణం చేయునంతకాలం సుఖంగా పయనిస్తాడు. మిట్టపల్లాలో (విషభూమిలో) ఒకసారి కాలిజారిపడితే అడుగుడుగునాదెబ్బ తింటూ వడిపోతాడు.

శ్లో. యన్నమ్రం సరలం దావే యచ్ఛావత్సు న సీదతి

ధనుర్మిత్రం కలత్రం చ దుర్లభం శుద్ధవంశజమ్. 185

ఆ. విశుద్ధ వంశ సంజాతులు, నమ్ములు, ఆపదలందు శిథిలతనంచనివాళ్లు—అయిన ధనుర్మిత్ర కలత్రములు లభించడం కష్టం.

(వంశ=వెదురు, కులము, సమ్ర=వంగుట, అణకువు)

శ్లో॥ స మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న బాల్వత్వే

విశ్రమ్యస్తాదృశః పుంసాం యాదృశ్యేత్రే నిరస్తరే. 186

ఆ పురుషులకు అభిన్నహృదయమైన మిత్రునియందు ఎంతటి విశ్వాసం ఉండునో, అంతవిశ్వాసం తల్లియందు, భార్యయందు సోదరునియందు పుత్రునియందు ఉండదు.

మూ. యది తావత్ కృతానేన మే ధనసాశో విహితస్తస్మార్గశ్రాస్తస్య
మే విశ్రామభూతం మిత్రం కస్మాదపహృతమ్. అపరమపి మిత్రం వరం మన్థ
రతనమం న స్యాత్. ఉక్తాన్--

శ్లో. అసమృత్తై వరో లాభో గుహ్యస్య కథనం తథా

అవద్విమోక్షణం చైవ మిత్రస్యైతత్ఫలత్రయమ్.

187

అ. దైవం నా (నంబిత)ధనం పొందించింది (అయినా అంత ఓబారలేదు)
కాని జీవితమార్గంలో అలసిన నాకు విశ్రాంతిరూపమైన మిత్రుని సైతం ఎందుకు (ఆదై
వం) అపహరించాలి? మిత్రులు ఉండవచ్చు, మంథరకునిచంటి మిత్రుడు ఎవరూ
ఉండడు. విజ్ఞులు అన్నారు.

ధనహీనస్థితిలో (ప్రాప్తమైన) గొప్పలాభం, రహస్య విషయాలను తెల్పడం,
అపదలను తొలగించడం—ఈ మూడు మిత్రసంబంధములైన ముఖ్యఫలములు (187)

మూ. తదస్య పశ్చాన్నాన్యః సుహృన్మే. తత్కిం మమోపర్యనవరతం
వ్యసనశరైర్వర్షతి హతవిధిః. యత ఆదా తావద్విత్తనాశః, తతః పరివార
భ్రంశః, తతో దేశత్యాగః, తతో మిత్రవియోగ ఇతి. అథవా స్వరూపమేతి
త్పర్యేషామేవ జన్తూనాం జీవితధర్మస్య ఉక్తాన్--

శ్లో. కాయః సన్నిహితాపాయః సమ్మదః క్షణభంగురః

సమాగమాః సాపగమాః నర్మేషామేవ దేహీనామ్.

188

అ. ఇతని తర్వాత నాకు మణియొకడు ఇంతటి మిత్రుడులేడు పాడుదైవం
అపదలు అనే బాటలను తెలివితేకుండా నాపై ఎందుకో వర్షిస్తూంది. మొదట నంచిత
ధనం నశించింది. తర్వాత బాంధవాది పరివాహంతో దూరం అయింది. ఆమీద దేశ
త్యాగం, ఆపైన మిత్రుని ఎడబాటు అన్ని ప్రాణలజీవితధర్మం ఇలాగే (దుఃఖపరి
పూర్ణమై) ఉంటుంది. విజ్ఞులు అన్నారు--

దేహధారులందరకు శరీరం అపాయయుక్తం (శరీరం నశ్యతం) సమదలు
క్షణకాలికములు. ప్రియజన సంయోగాలు వియోగసహితాలు (188)

శ్లో. క్షతే ప్రహారా నిపత స్త్రభీక్ష్ణం ధనక్షయే దీప్యతి జాతరాగ్నిః

ఆపత్సు వైరాణి సముల్లనన్తి ఛిద్రేష్వనర్థా బహుభవన్తి.

189

అ. గాయం కల్గినచోటనే దెబ్బలు ఎక్కువగా తగులుతాయి. ధననాశం గల్గినప్పుడే ఆకలి వృద్ధి అవుతుంది. ఆపదలందే విరోధాలు పెరుగుతాయి. కష్టాలయందే అనేక కష్టాలు వచ్చిపడుతాయి.

మూ. అథవా సాధూక్తం కేనాపి—

శ్లో. ప్రాప్తే భయే పరిత్రాణం వీతివిశ్రమ్భభాజనమ్

కేన రత్నమిదం సృష్టం మిత్రమిత్యక్షరద్వయమ్.

190

అ. ఆహా! ఎవరో చక్కగా చెప్పారు—

భయం ప్రాప్తించినచో దానినుండి రక్షించడానికి, ప్రేమకు విశ్వాసానికి ఆశ్రయంగా ఉండేందుకు 'మిత్ర' అనే రెండక్షరాల రత్నాన్ని ఎవడు సృష్టించాడో. (190)

మూ. అత్రాస్తరే చాక్రస్తవరౌ చిత్రాజ్జ-లఘువతనకౌ తత్త్రిప సమాయాతౌ. అథ హిరణ్యక ఆహ— 'అహో, కిం వృథా ప్రలపితేన? తద్యావ దేష మన్థరకో దృష్టిగోచరాన్న నీయతే, తావదస్య మోక్షోపాయశ్చిన్త్యతామ్' ఇతి. ఉక్తజ్ఞా—

శ్లో. వ్యసనం ప్రాప్య యో మోహోత్కేవలం పరిదేవయేత్

క్రన్దనం వర్ణయత్యేవ తస్యాస్తం నాథిగచ్ఛతి.

191

అ. ఇంతలో విలపిస్తూ చిత్రాంగుడు లఘువతనకుడు అచ్చటికి వచ్చారు. అప్పుడు హిరణ్యకుడు అన్నాడు— 'అయ్యో! వ్యర్థంగా విలపించడం వల్ల ఉపయోగం ఏముంది? ఈ మంథరకుడు మన దృష్టిపథం దాటకముందే విడిపించే ఉపాయం వెదకండి. విజ్ఞులు అన్నారు—

ఎవడేని మానవుడు ఆపదపొందినప్పుడు కేవలం అజ్ఞానంగా (మోహంతో) విలపించేనేని, ఆ విలాపం (రోదనం=వీడు) ఆ ఆపదను వృద్ధికేస్తుందేకాని అతనికి ఆపదనుండి విముక్తిని లభింపజేయదు. (191).

శ్లో. కేవలం వ్యసనస్యోక్తం భేషజం నయవజ్జితైః

తస్యోచ్ఛేదసమారమ్భో విషాద పరివర్జనమ్.

192

అ. నీతిశాస్త్ర పండితులు ఈ విషయంలో ఇలా అన్నారు— ‘ఆపదవచ్చి నచో విషాదఁబడి (దైర్యంగా) ఆ ఆపదను తొలగించుకొనడానికి తగిన ప్రయత్నం చేయాలి. ఇదియే ఆపదకు భేషధం’.

మూ. అన్యచ్ఛ—

శ్లో. అతీతలాభస్య సురక్షణార్థం భవిష్యలాభస్య చ నష్టమార్థమ్

ఆపత్ప్రపన్నస్య చ మోక్షణార్థం యన్మన్త్యతేఽసౌ పరమో హి మన్తః. 193

అ. మరియూ ప్రాప్తపన్నవును రక్షించుకొనడానికి, భవిష్య (రాబోవు)ఫల లాభం పొందడానికి, ఆపద నొందినవానికి ఆ ఆపదనుండి విముక్తి గల్గించడానికి— చేసే ఆలోచనయే (మంత్రమే) శ్రేష్టమైన ఆలోచన.

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా వాయన ఆహ— ‘భోః, యద్యేవం తత్క్రియతాం మద్యచః. ఏష చిత్రాణోఽన్య మార్గే గత్వా కిణ్చిత్పల్వలమాసాద్య తస్య తీరే నిశ్చేతనో భూత్వా పతతు. అహమవ్యస్య శిరసి నమారుహ్య మన్తేచ్చజ్ఞాప్రహరై రుల్లేఖయిష్యామి, యేనాసౌ దుష్టలుబ్ధకోఽముం మృతం మత్వా మమ చజ్ఞా ప్రహరణప్రత్యయేన మన్థరకం భూమౌ నిశిప్య మృగార్థం పరిధావిష్యతి. అత్రా న్తరే త్వయా మంథరకస్య దర్శమయాని పాశాని ఖణ్డనీయాని యేనాసౌ మంథరకో ద్రుతతరం వల్వలం ప్రవిశతి. చిత్రాంగ ఆహ— ‘భోః, భద్రోఽయం త్వయా దృష్టో మంత్రః. నూనం మంథరకోఽయం ముక్తో మంతవ్యః’ ఇతి, ఉక్తజ్ఞా—

శ్లో. సిద్ధం వా యదివాఽనిద్ధం చిత్తోత్సాహో నివేదయేత్

ప్రథమం సర్వజస్తానాం తత్ప్రాజ్ఞో వేత్తి నేతరః.

194

తదేవం క్రియతామ్— ఇతి.

అ. దానిని విని కాకి ఇలా అంది— ‘ఓమిత్రులారా! ఇలా అయితే నామాట ప్రకారం చేయండి. ఏమన— ఈ చిత్రాంగుడు ఈ వేటకాడు పోయేదారిలో ఒకచిన్న చెరువును చేరాలి. దాని తీరాన తెలివిదప్పినట్లు (కదలక—ఊపిరాడించక) వదిలించాలి. నేనునూ ఇతనితలపై కూర్చుండి మెల్లమెల్లగా ముక్కుతో పొడుస్తూంటాను. అందువల్ల

వేటకాడు ఇతనిని (చిత్రాంగుని) చచ్చినట్లు తలస్తాడు. నేను ముక్కుతో పొడుస్తూండడంవల్ల పూర్తిగా నమ్మకం చెందుతాడు. మంథరకుని భూమిపైకించి ఈ జింకకై పరుగెత్తగలడు. ఈలోపం నీవు (హిరణ్యకుడు) మంథరకుని దర్శనాలు ఇండించాలి. మంథరకుడు మిక్కిలి వేగంగా చెఱువులో (వల్వలంలో) ప్రవేశిస్తాను.' (దానిని) చిత్రాంగుడు పల్కాడు. 'మిత్రమా! మీ యీ ఆలోచన శుభంగా ఉంది. మన్థరకుడు విముక్తిని పొందినట్లే తప్పక తలంచండి. విజ్ఞులు అన్నారు—

మానసిక ప్రసన్నత ముందుగానే కార్యనిర్ధిష్టలేక అనిధిని సూచనచేస్తూంది. ఇది సర్వప్రాణులకు సహజం. అయినా దానిని ప్రాజ్ఞుడు గ్రహించును. ఇతడు గ్రహించలేడు. (194)

కనుక ఇలాగే చేద్దాము.

మూ. తథాఽనుష్ఠితే స లుబ్ధకస్తథైవ మార్గాఽనన్నవల్లలతీరస్థం చిత్రాంగిం వాయసననాథమవశ్యత్. తం దృష్ట్వా హర్షితమనా వ్యచింతయత్— 'నూనం పాశబంధనవేదనయా వరాకోఽయం మృగః సావశేషజీవితః పాశంత్రోటయిత్వా కథమప్యేతద్వనాస్తరం యావత్ప్రవిష్టస్తావన్మృతః. తద్వశోఽయం మే కచ్చపః సుయంత్రితత్వాత్. తదేనమపి తావద్ధృష్టామి' ఇత్యవచార్య కచ్చపం భూతలే ప్రశిష్య మృగముపాద్రవత్.

అ. అలాగే జేశారు. ఆ వేటకాడు చారికి దగ్గరలో ఉన్న చెఱువుపై ఉన్న కొక గూడిన (పడియున్న) చిత్రాంగుని దూచాడు. సంతుష్టుడై ఇలా తలంచాడు— “ఈ దొర్నాగ్యులరేడి ఆయువు మిగిలి ఉండడంతో అప్పుడు ఏదోవిధంగా ఉచ్చు (పాశం) త్రొంచుకొని ఈ అడవిచేరింది. అయినా ఉచ్చు బిగిసిన బాధతో ఇప్పుడు చచ్చింది. బాగుగా బంధింపబడడంతో ఈ తాబేలు ఎచ్చటికినీ పోలేదు. కనుక దీనిని (లేడిని) గూడ గ్రహిస్తాను. ఇలా నిశ్చయించి తాబేలును భూమిపై ఉంచి లేడిదగ్గరకు పంపిస్తాడు.

మూ. ఏతస్మిన్నంతరే హిరణ్యకేన వక్త్రోపమదంష్ట్రోప్రహరణేన తద్దర్శవేష్టనం బుద్ధిః కృతమ్. మంథరకోఽపి తృణమథ్యాన్నిష్క్రమ్య

సమీపవర్తినం పల్వలం ప్రవిష్టః. చిత్రాంగోఽవ్యప్రాప్తస్యాపి తస్య భూతల ఉత్థాయ వాయసేన సహ వలాయితః. ఏతస్మిన్నంతరే విలక్షో విషాదపరో లుబ్ధకో నివృత్తో యావత్ పశ్యతి తావత్కచ్ఛతోఽపి గతః. తతశ్చ తత్ప్రేవవిశ్య శ్లోకమిమమపఠత్ -

శ్లో. ప్రాప్తో బంధనమవ్యయం గురుమృగస్తావత్తలయా మే హృతః

సమ్రూప్తః కమథః స చాపి నియతం నష్టస్తవాఽదేశతః.

క్షుత్తామోఽత్ర వనే భ్రమామి శిశుకై స్త్యక్తః సమం భార్యయా

యచ్ఛాన్యన్న కృతం కృతాన్త! కురుతే తచ్ఛాపి సహ్యం మయా. 195

ఆ. ఇంతలో హిరణ్యకుడు వజ్రాలవంటి తనకోరలతో కొరికి ఆ దర్బవేష్ట నాన్ని (దర్బబంధాన్ని) ముక్కలు చేశాడు. మంత్రరకుడు వెంటనే ఆ (దర్బ) గడ్డి మధ్యనుండి వెలుపలికివచ్చి సమీపంలో ఉండే మడుగులో దూరాడు. వేటకాడు తనను సమీపించుటకు ముందుగానే లేచి చిత్రాంగుడుకాకితో ననాపరుగెత్తాడు. అప్పుడు వేటకానికి సిగ్గుద్దుఃఖం గల్గాయి. వెనుకకు తిరిగిచూడగా తాబేలు సైతం కనబడలేదు. అప్పుడు అచ్చట కూర్చుండి ఈ శ్లోకం చదివాడు - 'ప్రాప్తో బంధన' -

శ్లోకభావం - 'ఓ దైవమా! (మొదట) ఉచ్చుద్వారా లభించిన పెద్దలేడిని నానుండి హరించావు. తాబేలు ప్రాప్తించింది. కాని అదియు నీ ఆజ్ఞచే ఆదృశ్యం అయింది. భార్యను పిల్లలను వదలి ఆకలిచే భాధపడుదు ఈ అడవిలో తిరుగుచున్నాను. ఇంకా నీవేదీ చేయలేదో దానిని చేయుము. అదీ నేను సహించాలి'. (195)

మూ. ఏవం బహువిధం విలవ్య స్వగృహం గతః. అథ తస్మిన్ వ్యాధే దూరతరం గతే సర్వేఽపి తే కాకకూర్మమృగమూషకాః పరమానందభాజః పరస్పరమాలింగ్య పునర్జాతమివాఽత్మానం మన్యమానాస్తదేవ సరసం ప్రావ్య మహాసుఖేన సుభాషితకథాగోష్ఠీవినోదేన కాలం నయన్తి స్మ. ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా మిత్రసంగ్రహః కార్యః. స చ మిత్రేణ సహ వ్యాజేన వర్తితవ్యమితి. ఉక్తశ్చ. యతః -

శ్లో. యో మిత్రాణి కరోత్యత్ర న కౌటిలేన వర్తతే

తైః సమం స పరాభూతిం సమ్రూప్నోతి కథశ్చన.

అ. ఇలా పెక్కువిధముల విరిపించి తన ఇంటికి పోయాడు. ఆ వేటకాడు రాజదూరంవెళ్ళగానే కాక తాదేలు లేది ఎలుక అనే ఆ నల్గురు మిత్రులు పరమానందం పొందారు. ఒకరినొకరు కౌగిలించుకున్నారు. పునర్జన్మ పొందినట్లు తలస్తూ మరల అదే (వెనుకటి) జెలుపును చేరారు. అచ్చట మిక్కిలి సుఖంగా సుఖాషితగోష్ఠీవినోదంతో కాలం గడుపుతూగారు. ఇది గ్రహించి వివేకియైన మానవుడు (మంచి) మిత్రులను సంపాదించుకొనవలెను. మిత్రునితో కవటంగా ప్రవర్తిల్లరాదు. పిజ్జాలు ఇలా అన్నాడు—

ఎవడు మిత్రులను సంపాదించుకొని వారితో కవటంగా వర్తింపడు అతడు ఆ మిత్రులతోబాటు ఏ విధంగాను పరాభవం (ఓటమిని) పొందడు. (198)

మూ. ఇతి శ్రీ విష్ణుశర్మవిరచితే పశ్చతన్త్రే మిత్రసంప్రాప్తి ర్నాః ద్వితీయం తన్త్రసమాప్తమ్.

అ. ఇట్లు శ్రీ విష్ణుశర్మ విరచితమైన పంచతంత్రమున మిత్రసంప్రాప్తి! అనే రెండవ తంత్రం నమాప్తం.

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి విరచితమైన ఆత్మోనువాదమున మిత్రసంప్రాప్తి అనే పంచతంత్ర ద్వితీయతంత్రం నమాప్తం.